BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XX
B
34
NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PARATITLA
IN LIB. IV. V. & VI.
CODICIS JUSTINIANI

Repetitæ prælectionis.

OPUS JACOBI CUJACII.

CAROLI ANNIBALIS FABROTI
ad ea Enarrationes.

Editio nova à mendis purgata & recognita.

TOMUS II.

TOLOSÆ,

Apud { Petrum Salabert, Marinum Fouchac, Guilhelmum Bely, } Bibliopolas.

M. DC. LXXXVI.

CUM PRIVILEGIO REGIS.

Digitized by Google

CODICIS JUSTINIANI LIBER IV.

DE REBUS CREDITIS, ET de jurejurando.

Tit. I.

V. tit. 2. lib. 12. ff.

PRIOR pars hujus tituli eſt de actione, Si certum petetur de rebus creditis: poſterior de actione, Si certum petetur de jurejurando. Poſterior, inquam, ſi ordinem ſcripturæ ſpectas, nam religionis honore & ſanctitate & proximitate tit. de religioſis, in quo definit lib. 3. certe eſt prior: eſt enim jusjurandum adfirmatio religioſa, qua ſcilicet pleraqe firmantur inter homines, Deo immortali interpoſito tum judice, tum teſte, & ſic dicitur quaſi jus ſacratum, quod ſit jurandum Deo teſte & judice, ut apud Nævium·

Ius ſacratum Iovis jurandum ſagmine. & Virg.
Fas mihi Graiorum ſacrata reſolvere jura.

Et verò de jurejurando quaſi jure ſacrato tractatur etiam prius, rejecta parte de rebus creditis, tametſi prior ſit in ipſa tituli inſcriptione, in titulum ſequentem. Non eſt autem actio ex jurejurando, ſicut nec ex pacto jure civili, niſi lege Julia & Papia libertus patrono præſenti ſe donum, munus, operas daturum jurejuraverit, l. 7. D. de op. lib. l. ſervum, D. de man. teſt. l. 13. in pr. D. de accep. l. 6. §. ſi quis abſente, D. de confeſ. l. ult. D. de lib. cau. ſed ſicut pacto convento formatur & procuditur actio ex ipſo contractu, ita jurejurando, ut ſi quis juraverit ſe pecuniam crediſſe, erit actio ſi certum petetur de jurejurando, ſi emiſſe, ex empto, ſi ſocietatem feciſſe, pro ſocio, l. ſi duo §. ſi quis juraverit, & §. Marcellus, D. eod. vel ſi jusjurandum ſubſequatur ſententia judicis, erit utilis actio judicati, quaſi novatione facta, l. 8. hoc tit. Frequens eſt comparatio pacti cum jurejurando, l. 2. l. tutor §. 1. l. ſed & ſi ſervus, D. eod. utroque modo tollitur actio injuriarum: l. non ſolum, §. 1. D. de injuriis, & naturalis obligatio, l. Stychum §. nat. D. de ſol. Ergo & naſcitur eadem ex utroque, & fidejuſſor datus tenetur: nam in caſu l. ſi quis pro eo, D. de fidejuſſ. non obligatur naturaliter ſervus qui per errorem quaſi libertus jurat de operis. Item qua de re non ſervatur pactum, nec ſervatur jusjurandum, l. juriſgentium §. generaliter, D. de pact. l. non dubium, ſup. de leg. Et obſervandum eſt relatis & traditis lib. ſuperiore actionibus in rem & miſtis, quæ tamen magis ſunt in rem quam in perſonam, atque etiam exhibitoria, quæ in rem actionis præparatio, eſt, ab hoc libro quarto

initium dari actionibus in perſonam.

Enarratio.

Tit. I.

DE jurejurando hic agitur, quod in ſocietate civili frequens eſt, & in ipſis rerum documentis ac uſu quotidiano fori verſatur, ἐν ταῖς κατὰ τὸν βίον ἀναστροφαῖς, ut ait Hierocles ad aurea Pythagoræ, quodque idem paulo poſt, ἀνθρωπίνον, ſive humanum appellat, & eſt triplex, voluntarium, neceſſarium & judiciale. In eis exponendis variavit Cujacius: ea verior ſententia videtur, quam adfert ad l. jusjurandum 17. D. de jurejur. in lib. 18. Pauli ad edict. ut jusjurandum voluntarium ſit, quod ex conventione partium extra judicium citra juſſum Prætoris aut judicis datur, ſive defertur. Dare eſt jusjurandum deferre, ut in l. 3. h. t. rectius enim ibi legitur *dederit*, quam *detulerit*, ut in Baſilicis: ὅρκον τῷ ἐπιτρόπῳ δέδωκεν, & in membraneis Codd. Ægidii Menagii & Juliani Brodæi, vetus verſio Gallica: *ſe aucun orphelin done ſerement à ſon tuteor ſor l'action qu'il avoit contre luy*, alias jusjurandum dare, eſt præſtare, l. 5. §. 2. D. eod. Plautus Moſtell. act. 5. ſc. 1. *Quin jusjurandum pollicitus eſt dare, ſi vellem, mihi. Neque ſe hace ædes vendidiſſe, neque ſibi eſſe argentum datum*, adde Cornel. Nepot. in Annib. Severus Sulpitius ſacræ hiſt. lib. 1. *Contacto domini ſemine ſacramentum dedit.* in eaque ſententia eſt Theodorus Balſamon ad Nomocanon. Photii. Neceſſarium autem quod à parte parti in judicio defertur, vel refertur: ſunt enim perquam timidi quidam, qui metu

divini numinis uſque ad ſuperſtitionem jurare nolunt: οἱ εὐσεβεῖς, καὶ δεισιδαίμονες, καὶ μὴ τοὺς ὅρκους ἐσθίοντες ὡς λάχανα, ut ait Stephanus in commentario ad Rhetoricam Ariſtotelis. Judiciale quod inopia probationum à judice defertur. Nolo huc Græcorum interpretationes transferre, quoniam alibi eas legere in facili eſt; adferam tantum ejuſdem Stephani locum è ſupradicti commentarii lib. 1. quia nondum typis editus eſt. ἄξιόν ἐστι περὶ τοῦ ἐπεξιέναι τοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους ῥητοῖς περὶ τῶν ἐνταῦθα χορηγουμένων ὅρκων τεχνολογίαν διαλαβεῖν, ἤγουν τοῦ ἐπακτικοῦ καὶ τοῦ ἀντεπακτικοῦ, καὶ τοῦ συκοφαντικοῦ νομιζομένου καὶ λεγομένου καὶ αὐτοῦ ὅρκου, ἐνήγαγεν ὁ Πέτρος κατὰ τοῦ Παύλου διὰ χρέος νομισμάτων ρ. ἠρνεῖτο ὁ Παῦλος· ἀπελύετο ὁ Πέτρος εἰς ἀποδείξεις, ὁ λέγων γὰρ, οὐ μὴν ἀρνούμενος ἀποδείκνυσιν, ἠπόρησε περὶ τὰς ἀποδείξεις ὁ ἐνάγων, τότε λέγει πρὸς τὸν ἐναγόμενον ἐπάγω σοι ὅρκον τὸν δεκισσώριον παρὰ Ῥωμαίοις λεγόμενον, ἤτοι τὸν τέλειον ὄντα πληροφορητικὸν καὶ ἀπαιτητικὸν, ἐπεὶ ἀπονῶ περὶ τὰς ἀποδείξεις καὶ ὄμοσόν μοι, ὅτι μὰ τοὺς θεοὺς οὐκ ὀφείλω τὰ ρ νομίσματα τῷ Πέτρῳ, καὶ ἐγὼ εἰ βούλει ὀμόσω σοι πρῶτος τὸν συκοφαντικόν, οὗτος δὲ οὐ κυρίως ὅρκος, ἀλλὰ περιεκτικὸς μόνον τῆς ὑπολήψεως τοῦ ἐνάγοντος, οὐ μὴν τελείαν ὑπόθεσιν, οὐ γὰρ τῆς ὑποθέσεως ἐστιν ὁ ὅρκος, ἀλλὰ τοῦ προσώπου, καὶ εἴπω, μὰ τὴν θείαν χάριν οὐ συκοφαντικῇ γνώμῃ ἐνάγω σοι τὸν ὅρκον. Et mox: πολλάκις εἰ βούλεται ὁ ἐναγόμενος στρέφεται πρὸς τὸν ἐνάγοντα, καὶ λέγει οὔτε ἐγὼ ὀμνύω τὸν παρὰ σοῦ μοι τέλειον ἐπαγόμενον, οὔτε σὺ ἐπ' αὐτῷ τὸν συκοφαντικὸν, ἀλλὰ ἀντεπάγω σοι ὅρκον τὸν καὶ ἀντεπακτικὸν λεγόμενον, ἐπεὶ τὸν συκοφαντικὸν ᾑρετίσαι ὀμόσαι, ὀμοῦ δὲ μέλλεις οὕτως εἰπεῖν, μὰ τὴν θείαν χάριν, οὐ συκοφαντικῇ σοι γνώμῃ ἐπάγω τὸν ὅρκον πεπληροφορῆσθαι πάντως ἐν τῇ ψυχῇ σου, ὅτι

ἀληθῶς ἐδανεισαίς μοι τὰ ρ. νομίσματα, καὶ λοιπὸν μὴ τὸν συκοφαντικὸν, ἀλλὰ τὸν ἀντεπακτικὸν ὄμοσον, ὃς καὶ αὐτὸς νεκεσσάριος, ἤτοι τιμητικὸς τῆς ὑποθέσεως ὅρκος ἐστί, καὶ εἰπὲ, ὦ Πέτρε, μὰ τὴν θείαν χάριν ταύτην, ἐδάνεισα σοὶ τῷ Παύλῳ ἃ λέγω ρ. νομίσματα, καὶ τότε ἀποδώσω σοὶ ταῦτα ἐὰν μὴ οὗν ὁ ἀντεπακτικὸς γένηται, προηγεῖται ὁ συκοφαντικὸς, διὰ τοῦτο γράφεται ἐν τῷ παρεκβολαίῳ παρὰ τοῦ δικαστοῦ, τὴν χώραν ἔχοντος καὶ τοῦ ἀντεπακτικοῦ. Et in fine libri νεκεσσάριος ὅρκος λέγεται τέλειος, ἤγουν ὁ ἐπακτικός καὶ ἀντεπακτικὸς, δεύτερος ὅρκος ὁ ἰουδεκιάλιος, ὃς ἀπὸ τοῦ δικαστοῦ δίδοται. τρίτος ὁ βολουντάριος ὁ θελήματι ἰδίῳ τῶν μερῶν ἀμφοῖν συνιστάμενος καὶ βουλήματι. Ait, jusjurandum neceſſarium eſſe, cum actor deficientibus probationibus reo jusjurandum defert, quo lis deciditur, ac finitur, actorem autem de calumnia reo jurare. Et hoc poſtremum non eſſe propriè jusjurandum, ſed tantum complecti exiſtimationem actoris: nec etiam litem finire. Plerumque autem reum neque jurare, nec actorem de calumnia, ſed jusjurandum à reo referri: quod & ipſum neceſſarium eſt, & cauſam finit, judiciale, quod à judice in dubiis cauſis defertur, cum nulla alia veritatis eruendæ ratio ſupereſt: ὅτε οὐδὲ μία ἄλλη σωτηρία παραφαίνεται, εἰ μὴ διὰ μόνης ἐκ τοῦ ὅρκου ἀληθείας: quo uno caſu jurandum cenſet Hierocles ad aurea P. Denique jusjurandum voluntarium eſſe, quod ex utriuſque partis conſenſu præſtatur: Verbis autem conceptis jurandum innuit idem Stephanus, id eſt, ut delatum eſt jusjurandum, l. 3. §. ult. D. de jurejur. Euripides in Medea: ἐξηγοῦ θεούς. Medea: ὄμνυ πέδον γῆς, πατέρα θ' ἥλιον πατρὸς τοῦ μοῦ &c. & paulo poſt ὄμνυμι γαῖαν, λαμπρὸν

ἥλιόν τε φῶς &c. Livius 7. *Niſi quæ ipſe concepiſſet verba juraret*, & mox: *Pavidus diis tribunus adjurat in quæ adactus eſt verba.* Vide Plinii Paneg. cap. 64. Quod jus vetuſtiſſimum eſt: ſic enim jurisjurandi formula præſcribitur in Smyrneorum & Magnetum fœdere: Magnetes enim jurant in certa verba: ὀμνύω Δία, γῆν, ἥλιον, Ἄρη, Ἀθηνᾶν Ἀρείαν καὶ τὴν Ταυροπόλον, καὶ τὴν μητέρα τὴν Σιπυληνήν, καὶ Ἀπόλλω τὸν ἐν Πάνδοις, καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς πάντας, καὶ πάσας, καὶ τὴν τοῦ βασιλέως Σελεύκου τύχην, ἐμμενῶ ἐν ταῖς συνθήκαις αἷς συντέθειμαι περὶ Σμυρναίους εἰς ἅπαντα τὸν χρόνον. Smyrnæi quoque ibidem ex formula jurant, *dictataque jurant ſacramenta Deis.* vide Plautum Rud. A. 1. Sc. II. v. 48. *Præi verbis*, &c. ſic Curtius VII. c. 1. *Tui omnes te præeunte juravimus.*

Adfirmatio religioſa.) M. Tullius 3. de off. *Eſt enim jusjurandum adſirmatio religioſa.*

Firmantur) Plautus in Milite glor. act. II. Sc. V. *Niſi das firmatam fidem.* Jurejurando ſcilicet. Paulus, vel Lucas ut aliis placet, ad Hebr. cap. VI. v. 16. πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος *omnis controverſiæ eorum finis, ad confirmationem eſt juramentum.* Theophylactus ibid. τουτέστιν, ἐκ τοῦ ὅρκου λύεται πᾶσα ἀντιλογία ἀμφισβήτησις, καὶ γὰρ λέγοντι μὲν πολλά, καὶ ἀντιλέγοντι ἐξ ἑκατέρου μέρους, ὁ δὲ ὅρκος τελευταῖος ἐπεισελθὼν καὶ βεβαιῶν τὸ ἀμφισβητούμενον λύει πάντα, ex D. Chryſoſtomo. Oecumenius ibid. c. 8. καὶ πέρας πάσης ἀντιλογίας, καὶ ἀμφισβητήσεως εἰς τὸ βεβαιωθῆναι τὸ λεγόμενον παρ' αὐτοῖς ἐστιν ὁ ὅρκος. Euſebius Pamphili in Cantica cantic. ὅρκος δὲ ἐστι λόγος πιστούμενος δι' ἑαυτοῦ τὴν ἀλήθειαν, quæ verbis eiſdem exſtant in Gregorii Nyſſeni Ho-

milia 4. in Cantic. cantic. S. Athanaſius de paſſione & cruce Domini. ὁ ὅρκος ἀληθείας ἐστὶ μάρτυς. Heracleotes in Comment. in Pſalm. 118. ὅρκῳ γὰρ βεβαιοῦνται τὰ πράγματα. adde Origenem ad eundem pſalm. in Catena Patrum. Vide ad tit. xxi. in princ.

Judice tum teſte) Qui jurat, Deos teſtatur. θεοὺς ἵστορας ποιεῖ, in jurejurando Hippocratis. Philo de vita Moſ. μαρτυρία γὰρ ἐστι θεοῦ περὶ πραγμάτων ἀμφισβητουμένων, ὅρκος. Adde eund. Alleg. II. & de ſpecial. LL. Gregorium Nazianz. in Definit. Cicer. loco cit. Ovid. epiſt. ad Acontium. Simplicius in Epictetum cap. 44. ὁ γὰρ ὅρκος μάρτυρα τὸν θεὸν καλεῖ, καὶ μεσίτην αὐτῶν, καὶ ἐγγυητήν, ἐφ᾽ οἷς λέγει προΐεται. Proclus nondum edito in Parmenidem Platonis commentario: ὅρκοι τὴν μαρτυρίαν ἐπαγόμενοι τῶν θεῶν. Ovidius Met. 6. fab. 7.

——— *Jurare volenti,*
Teſtarique Deos.

Et alibi : *Quid tibi nunc prodeſt jurandi formula juris,*
Linguaque præſentem teſtificata Deam?

Caſſiodorus in pſalm. 14. *Jurare eſt ſub teſtatione divina aliquid polliceri.* ———

B. Auguſtinus in pſalm. 109. *Quando juras quid facis ? Deum teſtem adhibes.* Itaque perjurium dicitur abnegatio Dei : ἄρνησις θεοῦ, ut ait Joannes Cantacuzenus hiſt. lib. 3. cap. 74. Non ſolum autem Deus teſtis advocatur, ſed & Diræ adduntur. D. Paulus in 2. Epiſt. ad Corinth. cap. 1. 23. ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι, ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχήν : *Ego autem teſtem Deum invoco in animam meam.* Plutarchus Q. Roman. 44. *Omne jusjurandum*, inquit, *in execrationem perjurii deſinit* : πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν

πλευτᾶ τῆς ἐπιόρκίας. Exempla paſſim exſtant apud Homerum, Euripidem, Demoſthenem, Apollonii Scholiaſt. lib. 2. vide Marmora Arundelliana p. 28.

Apud Nævium) Feſtus in v Sagmina.

Virgil.) lib. 2. Æn.

Non eſt autem act. ex jur.] ut docet Cujac. Obſ. XXII. 7. Solo enim æquitatis vinculo ſuſtinetur, l. non ſolum II. §. I. D. de injur. l. Stichum 95. §. naturalis, D. de verb. oblig.

Nec ex pacto] Ex nudo pacto, id eſt, ſolo: id enim nudum ſignificat: ut cum pignus dicitur nuda conventione contrahi in l. I. ff. de pign. act. id eſt ſola, l. juſto 44. §. non mutat ff. de uſurp. & uſuc. idem interdum apud Græcos γυμνὸν ſignificat. Ex nudo inquam pacto jure civili actio non eſt, Paul. ſent. 2. tit. 14. §. I. l. 7. §. quin imo ff. de pact.

Jure civili) Hypotheca enim & conſtitutum, quæ pacto contrahuntur, juris prætorii obligationes ſunt: & ex conſtitutionibus ex nuda pollicitatione dotis naſcitur obligatio. v. lib. v. tit. II.

Niſi lege Julia.) Hoc jusjurandum eſt legitimum & libertus qui juravit, jurisjurandi ſola religione tenetur, ad hoc jusjur. reſpicit Cic. 7. ad Att. 2.

Donum, munus.) Quid inter hæc interſit v. ad l. 194 ff. de verb. ſign. Cornel. Fronto, *Munus, quod amicus vel cliens, vel libertus officii cauſa mittunt, &c.*

L. ult. ff. de liber. cau.) adde Gaius l. 2. t. 9.

Formatur pactum actionem τυποῖ, Græci.

Procuditur.) hoc verbo utitur Varro, &

Luceret

Ex ipſo contractu.) Pactum quod ex continenti adjicitur, id eſt, in ingreſſu contractus, ut dicitur in d. §. quin imo, ab initio, §.1.inſt. quib. alien. lic. l. 24. ff. depoſ. l. 23. ff. de reg. jur. l. 5. C. de pact. int. emp. & v. comp. *συγχρόνως τῇ συστάσει τοῦ συναλλάγματος, eodem tempore, quo contractu celebratur*, ut interpretatur Scholiaſt. Harmenop. lib. 6. de diverſ. reg. jur §. 55. pactum inquam, quod adjicitur ſtatim atque negotium contrahitur, contractum, & contractuum actiones format, actionem, quæ ex cnntractu datur, format.

Ita jurejurando.) Hoc Cui. exponit in recitat. ad l. 8.h. t.

Tollitur actio injuriar) Actio injuriarum pacto tollitur ex l. XII tab. *Si membrum rupit, ni cum eo paſcit, talio eſto.* Feſtus in v. talionis tollitur & iurejurando, id eſt, cum reus jurat, ſe lædendi mentem non habuiſſe. Sen. de Benef. 3. cap. 27. vel injuriam ſe non feciſſe, *& purgat pectora culpa*, l. 5. §. hac lege, l. 11 §. 1. ff. de injur. Martial. lib. 12. epig. 78.al. 80.

Nil in te ſcripſi Bithinice, credere non vis,
Et jurare jubes, malo ſatisfacere.

Satisfacere eſt tantum facere, quantum ſit irato ad vindictam. Aſcond. Pæd. in 3. Verr. Tacitus Ann. 13. *Jurgia, preces, exprobratio, ſatisfactio.* Cum ſcilicet actio injuriarum pecuniariter movetur, non ſi extra ordinem agatur, Græci ad d. l. 5. lib. 60. Baſilic. tit. 22. lis enim criminalis jurejurando non deciditur.

Naturalis obligatio.) Ipſo jure, id eſt, æquitatis poteſtate citra exceptionem, naturalis obligatio juſto pacto tollitur, quod etiam probatur, l. 40. §. ult. conj. l. 26. §. libertus, ff.

de cond. ind. & lege ultima D. de jurejur.

Eadem ex utroque) Ex pacto naſcitur obligatio naturalis, l. 5. §. 2. ff. de ſolut. Joannes Saresberienſ. Policrat. lib. 3. cap. 11. *Licet enim nuda promiſſio apud juris, ut dicitur, peritos, non pariat actionem, promiſſor omnis apud veritatem, ut dici ſolet, pollicem fixit, & jure civili ceſſante, fidei naturaliter obligatur.* Et ideo uſuræ ex nudo pacto ſolutæ non condicuntur, l. 3. C. de uſur. nam quod vel natura debetur, non repetitur.

Fidejuſſor datus tenetur.) Fidejuſſor etiam naturali obligationi accedere poteſt, l. 18. ff. ad SC. Maced. l. 6. §. ult. & l. ſeq. ff. de fidejuſſ. & Inſt. de fid. in pr. qualis qualis obligatio ſufficit, ut ei fidejuſſor accedat.

Nam in caſu) Quaſi diceret: ei quod ſupra dictum eſt, ex jurejurando naſci obligationem naturalem, non adverſatur l. 56. ff. de fidei. ibi enim qui jurat, ideo naturalitar non obligatur, quia ſervus per errorem quaſi libertus jurat de operis: ſolus autem libertus ex jurejurando obligatur, ut docet Cuj. h. t.

Et generaliter] v. Cujac. 1. Obſ. 24.

Et miſtis) Egit ſup. libro de vindicatione rerum corporalium, & incorporalium, deque actionib. miſtis; id eſt, familiæ erciſc. communi divid. & finium regund. quæ tamen magis ſunt in rem quam in perſonam, ut docet Cujac. ſup. fin. regund.

Exhibitoria) Actio enim ad exhibendum propter vindicationes inducta eſt, viam parat vindicationi, l. 1. & l. 3. §. eſt autem, ff. ad exhibend.

Si certum petetur.

Tit. II.

V. tit 1. *lib.* 12. *D.*

Actio ſi certum petetur de rebus creditis proprie datur ex mutuo vel ex ex ſtipulatione quæ mutuationem præcedit aut ſequitur: & hic titulus igitur de mutuo. Mutuum eſt alienatio pecuniæ quæ fit ſub lege reddendæ quantitatis ejuſdem: conſiſtit enim in his rebus quæ quantitate valent, non corpore. Fateor creditum dici κοινῶς Obligationem omnem, & ἰδίως obligationem ex contractu, ſed ἰδιαίτατως, obligationem ex mutuo: & creditorem eum qui mutuam pecuniam dedit, ceteros haberi creditorum loco, l. 10 & 11. de verb. ſign. ac ſimiliter, debitorem qui mutuam pecuniam accepit, l. 11. hoc tit. l. 4. §. is quoque ff. de obl. & act. & ita actio in perſonam quæ ei qui mutuam pecuniam dedit in debitorem competit, proprie dicitur certi condictio, vel actio ſi certum petetur de rebus creditis, & tamen ſicut creditoris & crediti nomen accommodatur ad omnes cauſas ex quibus certum petitur, & ei adverſa condictio incerti, etiam generalis actio eſt. ſic autem illa verba edicti ſive tituli hujus accipienda ſunt: Si certum petetur dari. Contra in titulis: Si uſusfructus petetur, Si ager vectigalis petetur, hoc modo, Si petetur reſtitui quaſi ſuus, vel Si ſuus eſſe petetur, quia quæ in hoc tit. proponitur actio, condictio eſt, quæ in illis, vindicationes. Neque ve-

rò noſtri, ſed etiam alieni auctores plerunque rem creditam referunt ad ſolam mutui cauſam, vt cum Fabius rem certam creditam ſeparat à locato & conducto lib. 4. & Seneca 3. de benef. Pars optima beneficij perit, ſi actio ſicut certæ pecuniæ aut ex conducto & locato datur, & alio loco: Dies beneficio reddendo non dicitur, ſicut creditæ pecuniæ. & apud Feſtum lex de pecunia credita fenebris.

Enarratio.
Tit. II.

Si certum petetur.] Pecunia enim certa petitur. Certa dicitur, cujus quantitas certa eſt. Pomponius apud Nonium in v. dicere: *Nummos certos dicas, dico quinquaginta millia.* V. Quintiliani locum ex lib. 12. c. 10. in fine hujus Tit. Per contrarium, *Incertum nec tempus, nec numerum. recipit*, vt ait Cornelius Fronto

Vel ex ſtipulatione,] Verbis etiam credimus, l. 2. §. vlt. ff de reb. cred. creditor enim ſtipulatur hoc modo: quantam pecuniam intra illum diem tibi credidero, tantam dari ſpondes? Quintilian l. 4. c. 2. *Certam creditam pecuniam peto ex ſtipulatione.* Cornel. Nepos in vita Attici cap. 13. *Pecuniamque ſine fœnore, ſine ſtipulatione credidit.* Itaque condictio ex ſtipulatione datur, ſive numerationem præcedat, ſive ſequatur, l. 3. §. vlt. & l. contra 6. ff. de SC. Maced. l. Si ita 6. §. 1. & l. ſeq. ff. de Novat.

Alienatio.] Mutuum eſt alienatio, l. 3. ff. ad SC Maced. §. 2. Inſt. quib. alien. lic. Domi-

Google

nus enim pecuniam facit accipientis, l. 2. §. 2. ff. de reb. cred. Baſilica: τὸ μὲν χρέος γενικόν ἐστι. τὸ δὲ δάνειον μετατίθησι δεσποτείαν. Cirillus: τὸ δάνειον οὐ συνίσταται, εἰ μὴ ἐκποιηθῇ νομίσματα. l. nam etſi 13. eod. l. qui negotia 34. ff. mand. & Inſt. quib. mod. re contr. oblig. Boetius, qui fuit Juriſconſ. ſummus in Top. Cicer. lib. 2. *Quod mutuum datur, ex meo fit accipientis: atque ideo non cogitur eandem ipſam pecuniam debitor reſtituere creditori, ſed aliam tantam.* Quod & ipſum condictionis nomen oſtendit nemo enim rem ſuam condicit, §. ſic itaque, Inſtit. de act. ſed vindicat.

Pecuniæ) Pecuniæ appellatione hic intelliguntur ea, quę pondere, numero, & menſura conſtant, ut in l. 2. §. 3. ff. eod. l. talis ſcriptura 30. ff. de leg. 1. & l. creditorum 11. ff. de verb. ſign. & tit. de conſtituta pecunia, in quibus mutuum conſiſtit.

Sub lege reddendæ) Mutuum damus recepturi, ff. l. 2. alioquin mera donatio eſſet.

Quantitatis ei.] Non ſpeciei: mutuum n. conſiſtit in rebus quibus abutimur; ἐν τοῖς ἐν χρείᾳ καθισταμένοις. Alioqui inutile mutuum eſſet accipienti: ſive ut aiunt Græci: δανειζομένοις ἀχρήσιμον τοῦ ἀναγκάζεσθαι πάντως αὐτὰ τὰ δανεισθέντα καταβαλεῖν τοῦ δεδωκότι. adde Theop. ad tit. Quib. mod. re contr. oblig. in princ.

Non corpore.) Mutui datio conſiſtit in his rebus, quæ pondere, numero & menſura conſtant. Heſiod. 1. ἐργ. καὶ ἡμερ.

Εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ' ἀποδοῦναι.
αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον αἴκε δύνηαι.

Quem plerique omnes gręci de mutuo capiunt, quod conſiſtit in iis, quę menſura con-

tinentur, quodque inter ſe, ὡς εἰχώς, agricolæ contrahunt. M. Cato de re R. c. 5. *Satui ſemen, cibaria, far, vinum, oleum mutuum dederit nemini.* Poterit tamen & de his accipi quæ pondere conſtant, puta auro, argento non ſignato, & aliis ejuſmodi. Vetus Homeri Scholiaſtes ἰλ. ν. μηδέπω νομισμάτων ὑπαρχόντων σταθμῷ. ἐδάνειζον οἱ ἀρχαῖοι χρυσίον καὶ ἀργύριον καὶ τὰ παραπλήσια. Ea inquam, quæ pondere, numero & menſura conſtant, quantitate valent potius, quam corpore, l. 1. §. non ſolum, ff. ad leg. Falc. l. ſi is cui nummos, 94. §. 1. ff. de ſolut. Sunt quidem illæ corpore prædite, ſed nos eis ita fungimur, ut non tam corpus earum ſpectemus, quam quantitatem (Cui Obſ. lib. 11. c. xxxvii.) In his mutuum conſiſtit, qui in genere ſuo functionem recipiunt per ſolutionem quam ſpecie, d. l. 2. ſubintellige τὸ magis, quod additur in retroeditionibus, ſolemni tam græcis quam latinis auctoribus loquendi adſuetudine Geneſ. xlix. 2. λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα: *& dentes ejus lacte candidiores.* Matthæi cap. xvii. 8. καλόν σοι ἐστιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χωλὸν ἢ κυλλὸν, ἤ: *bonum tibi eſt ad vitam ingredi debilem vel claudum*, potius, *quam*, &c. S. Ignatius in epiſt ad Rom. καλὸν ἐμοὶ ἀποθανεῖν ἢ βασιλεύειν Vetus verſio: *bonum mihi mori, quam regnare.* Plutarchus in Alexandro: ἐγὼ δὲ βουλοίμην ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις, ἢ ταῖς δυνάμεσι διαφέρειν. Tit. Livius III. *C. Claudii qui patruus Appii Decemviri erat, oratio fuit precibus quàm jurgio ſimilis.* Apuleius in Apologia: *Suſceptum officii gratia, quàm lucri cauſa.* Tertullianus de oratione cap. vii. *Quia vult eam quam mortem peccatoris.* Paulus iv.

Sentent. tit. v. *Meritis enim liberos quam pactionibus adſtringi placuit.* Sic etiam in l. 35. §. illud, C. de inoff. teſtam. libri veteres non agnoſcunt verbum magis. In l. 8. Cod. Theod. *Artis pretio quam divinitate metienda.* In ſumma, res quæ pondere, numero & menſura conſtant magis in genere ſuo functionem recipiunt per ſolutionem quam ſpecie, id eſt, cum res ejuſdem generis ſolvitur, ſolutum rei creditæ vice facilè fungitur, & aliud pro alio ſolvi non videtur. Auctor Queroli: *Quid tam ſimile quàm ſolidus ſolido eſt?* Neque enim paritas ſpecierum, ſed identitas videtur, ut ita dixerim, à quib. longe differunt corpora, ut puta animalia, quæ permutationem promiſcuam non recipiunt: conſtant enim quæque proprietatibus ſuis, quas omnes facile in aliis ejuſdem generis reperire non poſſis, non magis fere, quam in alterius generis animalibus, quorum natura varia eſt & qualitatibus diſpar, ἕκαστον μὲν γὰρ καὶ ἄλλως ὑπάρχειν δύναται, τὰ δὲ πάντα οὐδενὶ, ut ait Ammonius ad Porphyrii Inſtitutionem c. 2. in fine, adeo ut vix duo aut animalia, aut plantæ, aliudve compoſitum quodvis ejuſdem eſſe naturæ aut qualitatis conſpiciatur· τὰ ἐκ τῶν πρώτων τὸν τοῦ εἶναι εἰληχότα σύστασιν, πανσόφως κατεμερίσθη, οὔτε τῆς ἐξ ὧν ταῦτα συνέστη οὐσίας, οὔτε τῆς ἐξ αὐτῶν ποιότητος δυοῖν ἐφεξῆς εἴδεσι ζώων, ἢ φυτῶν, ἢ ὅτε ἕτερον συνθετὸν τῆς αὐτῆς θεωρουμένης, ἀεὶ δὲ ἢ τῆς διαφορᾶς καὶ κράσεως, καὶ συνθέσεως ἐξελλαττούσης τὸ εἶδος, ἢ τῆς τῶν εἰδῶν διαφορᾶς ἑκαστότε ἀντεφελκομένης τὴν ἀναλογοῦσαν κρᾶσιν τε καὶ σύνθεσιν. ut ait actuarius Methodi med. libro 1. cap. 2. Hunc autem locum è regio Codice exſcripſi. In cæteris igitur rebus ideo mu-

tuum non conſiſtit, quia functionem non recipiunt, mutua vice non funguntur, ſed utique neceſſe erat aliud pro alio ſolvi: ταυτότης οὐκ ἐστι τῶν τοσούτω διαφερόντων πραγμάτων, ut Proclus alicubi loquitur; *quæ inter ſe adeo differunt, non poſſunt videri eadem.* πᾶσα διαφορὰ προσγινομένη τινὶ, ἑτεροῖον ποιεῖ, ait Porphyr. *Omnis differentia quæ rei alicui accedit, diverſam ab alia conſtituit*, certum autem eſt, aliud pro alio invito creditori ſolvi non poſſe, d. l. 2. §. 1.

Obligationem omnem) etiam naturalem: ut puta, quæ ex nudo pacto quæritur obligatio, l. 5. §. 2. ff. de ſolut. Sed hæc per abuſionem dicitur obligatio, cum ejus vinculum neceſſitate non adſtringat, & cui natura tantum debetur, minus proprie creditor dicatur, & creditum igitur κοινῶς dicitur obligatio omnis. Proprie autem dicitur obligatio, quæ ex contractu eſt, l. 1. D. de reb. cred. l. 10. 11. & 12. ff. de verb. ſign. ſed maxime obligatio ex mutuo, l. 2. §. 2. ff. de reb. cr. quod & auctores Baſilic. perceperunt: ſic enim verterunt illa Pauli, in cæteris ideo in creditum ire non poſſumus, &c. ἐπὶ γὰρ τῶν λοιπῶν πραγμάτων δάνειον οὐ συνίσταται, l. 3. § 2. & 3. ff. de SC. Macedon. l. ſi ventri 24. §. 1. ff de bon. auctor judic. poſſ. l. tutor 19. §. ult. ff. ad SC. Vell. d. l. 11. l. omnem 20. ff de judic. Nov. 4. c. ult. in fi. Seneca 1. de Benef. c. 2. *Alioquin in formam crediti tranſeunt*. Cornel. Fronto: *Committimus conſilia, credimus pecuniam.*

Et creditorem eum) ut tit. C. ſi adverſ. credit. & apud Græcos δάνειον, & δανειστής. Gloſſæ Græco-lat. δάνειον, *mutuum*, δανείζω, *mutuo*, δανείζομαι, *mutuor*. Conſtantin Harmenop.

Epitom. libro III. titulo v. §. 62.

Actio in perſonam) Condictio dicitur omnis actio in perſonam, qua intendimus adverſarium nobis dare aut facere oportere, §. appellamus, Inſt. de act. ſed tamen actio mutui proprie dicitur certi condictio; Inſt. quib. modre contr. obl. in pr. & §. item is, de oblig. quæ ex contr. & in juris Gloſſario definitur, ἀπαιτητικὸς λόγος τοῦ οἰκείου δανείου, *Ratio, qua ſpeciale creditum ſive mutuum repetitur.* Verum accommodatur ad omnes cauſas ex quib. certum petitur, l. certi 9. ff. de reb. cred ſicut creditor dicitur, cui debetur ex omni cauſa, d. l. II. Idem juris gloſſarium: κονδικτίκιος κέρτου, ἤγουν ἡ ἀπαίτησις φανεροῦ, καὶ δήλως ὁρισμένου πράγματος. *Certi condictio, id eſt. certæ & manifeſte definitæ rei petitio.*

Mutuam pecun. ded.] Falluntur Latini, qui putant in hanc actionem pecuniam tantum numeratam venire: per eam enim res quælibet certa petitur, decepti ſunt, l. 1. ff. de cond. tritic. ſicut & Græci, qui ad tit. ff. hæc adnotant: ἐγὼ δὲ ὅμως, τὸ μὲν δῆλον εἰπεῖν ὡς ἡ παραγραφή φησι, διὰ τὰ νομίσματα, κέρτος γάρ εἰσιν αὐτὰ, καὶ ἐπ᾽ αὐτοῖς ὁ κέρτος κονδικτίκιος κινεῖται. *Certum dicitur propter numeratam pecuniam: ea enim demum certa eſt, ac per certi condictionem petitur.*

Vel actio ſi certum pec. Non ſtatuit hic, & Notat. 2. c. 4. differentiam inter certi condictionem, & actionem ſi certum petetur, quæ datur ex mutuo, tametſi primo alia ei ſententia ſederit.

Condictio incerti) Condictio incerti generalis eſt, & competit ex omni cauſa, ex qua in-

certum petitur. Ejuſmodi ſunt *ſervitutes*, l. ſi tibi 8. D. de action. emp l. ſi binarum 35. D. de ſerv. urb. *obligationes*, l. 3. ſup. de poſtul. l. 3. inf. de cond. ind. l. ſi quaſi 7. inf. de non num. pec. *liberationes*, l. 3. D. de condict. ſi ca. l. ſi heres, D. de act. emp. *poſſeſſiones*, l. & ideo 12. §. ult. D. de cond. furt. l. indebiti 15. §. 1. l. qui exceptionem 40. §. pen. D. de cond. ind. l. heres 21 D. ad SC. Trebell. l. 2. D. de cond. trit. denique *facta*; quia non ſunt, niſi cum fiunt, vel poſtea quam facta ſunt. v. Cuj. ad l. 74. D. de verb. obl.

Etiam generalis actio eſt.) Hoc ait. Actio quæ creditori competit adverſus eum qui mutuam pecuniam accepit, proprie quidem dicitur certi condictio: & hæc eſt ſpecialis certi condictio: & tamen ſicut creditoris appellatio generalis eſt, & certi condictioni adverſa, condictio incerti etiam generalis eſt. Deniq; condictio quæ ex cauſa mutui competit, ſpecialis eſt, certi autem condictio, quæ ex omni cauſa competit, ex qua certum petitur, generalis. Condictio igitur tam certi quam incerti accommodatur ad omnes cauſas ex quibus certum petitur. v. Not. Mercat. lib. 2. cap. 1.

Verba edicti, ſive tit.) Edicta Prætorum titulis diſtinguebantur, l. 1. ff. de in integr. reſt. quò alludere videtur Tertullianus, de Pudicitia. *In primis titulis cœleſtis edicti.*

Si certum pet. dari.) Eſt enim actio in perſonam, qua intendimus debitorem nobis dare ortere.

Si uſusfr. pet.) lib. 7. D. t 6.

Si ager vectig.) lib. 6. D. t. 3.

Quaſi ſuus.) Emphyteuſis enim quaſi domi-

nium tribuit, l. 1. §. 1. D. ſi ag. vectig.

Condictio eſt.) actio in perſonam.

Vindicationes) Petitiones: in his enim petere, eſt vindicare, ut in l. non ſolùm 33. §. ſi mihi, D. de uſurpat. & uſuc. & petitio, actio in rem, l. actio 28. D. de obligat. & act. l. 1. D. ad SC. Maced. l. 1. D. ad SC. Vell. l. pecuniæ, 178. §. 2. D. de verb. ſig. ut petitio hereditatis, eſt vindicatio, l. 3. D. de petit. hered. Petitur igitur uſufructus, id eſt, vindicatur, ut tit. D. ſi ſervit. vindic. actione confeſſoria: & fundus actione vectigali vindicatur à quovis poſſeſſore.

Separat à locato) hic locis ita emendandus eſt: ſeparat à legato, lib. IV. & Seneca III. de Ben. à locato conducto.

Lib. 4.) cap. 2. adde: Idem lib. VII. c. 2. *Nam depoſiti, furti, creditæ pecuniæ.* Et lib. 12. c. 10. *De interdictis, ac ſponſionibus, & de certa re credita dicet.* Quintilianus declam. cclxxiix. *Decem milia à me petis. quo jure, qua cauſa? credidiſti an depoſuiſti?*

Sen. 3. de Ben.) c. 7.

Alio loco) c. 10. adde eundem lib. de Benef. c. 4. Marcus Cato de re R. c. 5. *Injuſſu domini credat nemini. Quod dominus crediderit, exigat.*

Feſtum) In v. fœnus. adde: Julius Cæſar de B. C. 3. *His rebus confectis, quum fides tota Italia eſſet anguſtior, neque creditæ pecuniæ ſolverentur.* Martialis lib. 8. epigr. 37. coni. epig. pen. lib. 9.

De ſuffragio.

Tit. III.

ESt & alia ſi certum petetur de chirographis in C. Th. de qua l. ult. tit. ſuperioris, & l. 89. D. de ſol. & alia ſi certum petetur de ſuffragiis in eod. Cod. & quæ hoc tit. proponitur. Et tenetur quidem ea, qui honorem, vel quid aliud quod deſiderabat impetravit à principe, ſuffragante & intercedente aliquo, ut rem pecuniamve certam quam ei pro iſto officio, pro ſuffragio, faventia, interceſſione, fidepromiſit, præſtet. nec enim eſt illicita ſtipulatio: imo ſuffragium in aula uniquique eblandiri & pecunia elicere, & ſuffragium, modo non ſit fumoſum, vendere licet. quod tamen poſt Tiberius vetuit No. clxi. & videtur non obtinuiſſe ante Conſtitutionem hujus tit. nam & ſoluti ſuffragii olim repetitio fuit, ſicut aleæ ſolutæ conſtitutione Juliani, nec fuit ſoluti repetitio, nec petitio non ſoluti.

Enarratio.

Tit. III.

SI cert. pet. de chirogr.] Actio ſi certum petetur de chirographis, naſcitur ex chirographo, ſive ſyngrapha, in qua debitor profitetur, ſe mutuam pecuniam accepiſſe.

Si cert. pet. de ſuffrag.) Actione ſi certum petetur de ſuffragio tenetur, qui honorem, qui à principe defertur, vel quid aliud ſuffragante

aliquo, qui apud principem gratia valet, impetravit puta, officialium atque apparitorum gratiam favoremque mercatus, ut apud Salvian. III. cont. avarit.) ut quod ſuffragii nomine promiſit, præſtet. Suffragium accipitur pro interceſſione apud Principem.

Dicitur etiam quod ſuffragii nomine datur, aut promittitur, l. ult. inf. de ſilent. Gloſſæ juris: σουφράγιον, βοηθός, ὅθεν καὶ τὰ παρεχόμενα ἐπὶ τῷ βοηθῆσαι τινὰ σουφράγια καλεῖται. lege, σουφραγάτωρ. *Suffragator, adjutor, unde quæ præſtantur alicui ut favorem, & opem præbeat ſuffragia dicuntur.* Gloſſ. lat. gr. *ſuffragium*, δόσις Agrætius: *ſuffragia, quæ donantur.*

Impetravit) Nec enim ſuffragatori datur actio antequam id quod deſideramus, obtinuerimus.

Suffragante) Cujus gratia Princeps aliquid indulget, cuique magis dare creditur, quam ei pro quo quis intercedit. Joannes Hieroſolymitanus in Matthæum capite IV. Homilia IV. *Si ab Imperatore quærat homo aliquod beneficium dignitatis, & ipſe non habet tantam fiduciam petendi, neque amicitiam impetrandi, vadit ad fratrem Imperatoris, aut ad amicum chariſſimum, ut intercedat ad illum: ſic dicit illi Imper. Ecce ego hoc beneficium non illi do, ſed tibi: id eſt, propter te illi do: nam non illi donatur, cui datur, ſed illi propter quem datur.*

Ut rem) mobilem, vel immobilem.

Pecuniamve certam) quantitatem certam: certum enim petitur.

Faventiâ] Accius Oenomao: *Auguſtam adbibeant faventiam.*

Illicita ſtipulatio] Videtur inhoneſtè, pro-

digè, & nefariè promitti, quod honoris adipiſcendi cauſa promittitur, l. 1. C. Theod. eod. honores enim judicio principis conſequi glorioſum: pecuniâ ved mere fœdiſſima nundinatio eſt. Sed aliud eſt interceſſori aliquid rependere, aliud honores, & magiſtratus coëmere, ac malis artibus parare.

Hoc tantùm prohibitum, ne quis alio ſuffragante præter merita dignitatem conſequatur. Am. Marcellinus l. 20. *Statuo ut neque civilis quiſquam judex, nec militiæ rector, alio quodam præter merita ſuffragante ad potiorem veniat gradum, non ſine detrimento pudoris eo, qui pro quolibet petere tentaverit, diſceſſuro.*

Fumoſum.) Suffragium fumoſum dicitur, cum quis ſuffragium promittit, & interceſſionem apud principem pollicetur, cum revera non ſuffragetur, & fumi venditor dicitur, qualis ille Vetronius Turinus, de quo Lamprid. in Alexand. Seu. D. Auguſtinus ſerm. xx11. de verbis Apoſtoli, cum eſſemus in carne: *Non vobis fumos vendant qui dicunt, ſancti ſumus.*

Non obtinuiſſe] Videtur obtinuiſſe tempore Veſpaſiani. Sueton. Veſpaſ. cap. 23. *Exactaque pecunia, quantam is cum ſuffragatore ſuo pepigerat*, ſed poſteà vetitæ pactiones ejuſmodi, ut arguit ff. l. 1. d. his verbis: *Quia leges Romanæ ejuſmodi contractus penitùs ignorant.*

Repetitio fuit] Id colligitur ex d. l. 1.

F. Sicut aliàs ſol.) Ut dictum eſt ſup. de aleæ luſu

Conſt. Jul.) d. l. 1. cujus meminit Ammianus Marcellinus lib. xx11. *Lex eſt promulgata, qua cavetur nullum interpellari ſuffragatorem ſuper his quæ cum recte conſtiterit accepiſſe.*

Nec

Nec petitio non ſoluti,) Hodie non modo ſoluti repetitio non eſt, ſed promiſſi etiam petitio eſt, l. 2. C. Th. eod. quod etiam probavit Iuſtinianus ea conſtitutione in codicem ſuum relata Idem tamen quidquam ſuffragij nomine dari poſteà prohibuit Nou. 8. id eſt, nullo dato vel promiſſo judices honores adipiſcuntur, ut in l. 22. C. de advocat. diverſ. judic. ſine quadam ſuffragij ſolutione, Baſilica uno verbo, ἀμισθί, *gratis & ſine vllo ſumptu.* vide Cujac. ibid.

De prohibita ſequeſtratione pecuniæ.

Tit. IV.

Actione ſi certum petetur de rebus creditis, pecunia, id eſt quantitas, petitur certa, & quamuis aliarum rerum quę in judicium deducuntur ſequeſtratio fieri poſſit ex cauſa, etiam liberarum perſonarum; pecuniæ tamen quæ petitur ſequeſtratio hac lege prohibita eſt; quia res quæ certum corpus habent facile interverti poſſunt, quantitatis nullum ſubeſt corpus. & videtur abrogari l. 1. Cod. Th. ſi cert. pet. de chir. quę uno caſu admittit ſequeſtrationem ſi de falſo chirographo exoriatur queſtio inter debitorem & creditorem, quia generalis eſt prohibitio hujus legis. Sequeſtratio eſt tranſlatio poſſeſſionis rei litigioſæ in tertiam perſonam facta conſenſu partium, vel auctoritate judicis, ea conditione, ut qui vicerit, ei ea res reddatur, reſtituatur. Et alio ſignificatu, in certamine aliquo, in quo liceat ſponſionem facere, ut l. 3. D. de aleator. Sequeſtratio eſt

apud judicem ſponſionis facta depoſitio pignoris utraque ex parte; qui judex ſponſionis etiam Sequeſter dicitur, & veteribus Sculna, ut illo Macrobij loco 3. c. 17. Sponſione contendit, digno Sculna Numatio Planco, qui tam honeſti certaminis arbiter electus eſt. & in hunc quidem ſequeſtrem eſt actio præſcriptis verbis quaſi ex novo negotio, l. 18. §. ult. D. de preſcr. ver. in illum actio depoſiti, l. ei apud §. 1. l. ſi in Aſia §. cum ſequeſtre, D. dep. & aliquo caſu preſcriptis verbis, l. ſi quis adfirmavit §. Labeo, de dolo: nam etſi auctore judice ſequeſtratio facta ſit, ſicut publica perſona alteri ſtipulatur recte utilémque actionem parat, ita judex in deponenda ea re de qua agitur paciſcendo vel legem dicendo ei ſecundum quem litem dederit, cavere poteſt & parare actionem depoſiti ſequeſtrariam.

Enarratio.

Tit. IV.

Aliarum rerum) mobilium, ſi fides ejus ſuſpecta ſit penes quem res eſt, l. ſi fidejuſſor, 7. §. ult. D. qui ſat. cog.

Libere perſon.) l. 3. §. ult. D. de lib. exhib.

Pecuniæ) Summæ, quantitatis.

Interverti poſſunt) Res igitur immobiles non ſequeſtrantur: nec enim interverti poſſunt; fructus tamen agri pendente lite rectè ſequeſtrantur, l. ab executione 5. C. quor. appellat. non recip. l. Imperatores 21. §. ult. ff. de app.

Auctoritate judicis) l. poſtquam 5. §. 1. D. ut legat. nom. cau. d. l. 7.

Macrobii]& A. Geil. lib. 20.cap.ult. Gloſſæ latinogræcæ: *ſculna*, σωμηκοφύλαξ..

Novo negotio] Quod proprium nomen non habet, nec enim propriè eſt depoſitum.

Parat) §. cum autem, inſtit. de act. l. 2. C. eòd.

Sequeſtrariam) Sic appellatur in l. ſi in Aſia §.cum ſequſtre, D. depoſ. & l. ſi quis adfirmavit §. Labeo, D. de dol.

De condictione indebiti.

Tit. V.

V. tit. 6. lib 12. ff.

Eadem actio datur ex mutuo & ex promutuo, nempe condictio, l. §. is quoque, D. de oblig. & act. Indebiti ſolutio promutuum eſt maxime ſi ea ſolvantur, quæ pondere, numero vel menſura conſtant, quia id in ſolvendo actum videtur, ut ſi forte appareret indebita pecunia quæ ſoluta eſt, eam habeat is qui accepit quaſi mutuam, quæ tacita obligatio dicitur, l. 13. in fi. D. Commod. Sed & aliarum rerum non debitarum ſolutionem indebiti condictio revocat quaſi ex tacita obligatione, vel quaſi ex contractu, puta rei datæ ſolutæve ſub lege recipiendi, Condictio certi vel incerti, nec enim corporis tantum aut quantitatis indebitæ condictio eſt, ſed etiam cujuſlibet rei incertæ, veluti poſſeſſionis, aut cautionis, aut juris cujuſcunque, quæ numerantur inter λόγῳ θεωρητὰ, & quæ aliter dicuntur κοινὰ καὶ νοήσει μόνον ληπτά. At enim ei tantum hæc actio datur

qui indebitum, id eſt quod nec natura debuit ſolvit per errorem facti, non per errorem juris, vel qui dubitans factique incertus ſolvit. Nam qui ſciens ſolvit, etiam ſi dixerit, Solvo non Dono, donat verius quam ſolvit. Et ei qui rem ſolvit non pœnam: nam pœnæ ſolutæ condictio non eſt, etiam ſi ad cauſam indebiti reciderit. Ergo nec ei condictio datur qui ex ea cauſa ſolvit quæ inficiatione creſcit, lege 4. hoc tit. Proinde ſi ex cauſa judicati ſolverit ignorans ſe non rite & ordine judicatum, vel falſo credens ſe condemnatum eſſe, condictio ceſſat, l. 1. hoc tit. non quia civiliter obligatus fuerit, ſed quia ex cauſa ſolvit quæ inficiatione creſcit: conſtat enim actionem judicati ex inficiatione creviſſe in duplum ex Paulo in Sentent. & eum qui ex his cauſis ſolvit, ſcientem videri indebitum ſolviſſe propter metum periculi quod inficiatori imminet non implenti intentionem ſuam, arg. l. ſi non ſortem §. ſi non falſo, D. eod. qua de cauſa recte in l. eleganter §. ult. eod. Ab initio, quia ſecus eſt ſi ex inficiatione.

Enarratio.

Tit. V.

DE oblig. & act.) §. is quoque, Inſtit. quib. mod. re cont. obligat. & §. item is cui, Inſtit. de oblig. qu. ex contr.

Promutuum) Quaſi mutuum, mutuum tacitum. Promutuum in l. ex conducto 15. §. item cum quidam, D. loc. & l. Sthico 4. §. ſervus, D. de ſtatulib. accipitur pro eo, quod prorogatur, & in anteceſſum datur. προχρεῖαν græ-

ci vertunt, ut Harmenop. Epitom. lib. 2. tit. 11. §. 21. Baſilica lib. 48. tit. 5. καὶ πρὸς τούτοις, καὶ προχρεῖαν αὐτοῖς δέδωκεν Scævola dixerat, *Et inſuper etiam promutuum eis dederit*, d. §. *ſervus.* Eadem autem forma dictum videtur promutuum, qua procommodatum, Gloſſæ græcolat. προχρῆσαι, *procommodare.*

Quæ pondere) Si ea ſolvantur, quorum datione in creditum itur. tantumdem igitur condicitur quaſi ex cauſa mutui.

Sed & aliarum rerum) Quibus in creditum non itur, quæ in mutui cauſam non veniunt. puta ſi corpora ſolvantur, ut ſupellex, non quantitates, ſive ea, quæ pondere, numero & menſura conſtant, indebiti condictio eſt: Nam qui accipit non obligatur ex promutuo.

Quaſi ex contr.) Quaſi id actum ſit inter dantem & accipientem, ut ſi poſtea appareret indebite ſolutum condiceretur.

Certi vel inc.] Condictio duplex eſt, certi & incerti, vel enim corpora condicimus, aut quantitates, & condictio certi eſt: vel rem incertam, veluti poſſeſſionem, cautionem, ſervitutem, & incerti condictio eſt.

Λόγῳ θεωρητοί] Celius Aurelianus acut. morb. l. 2. c. 16. *Accepta per vias mente ſenſas, quas Logotheoretos appellat.*

Quod nec natura) Nam ſi naturâ debuit, condictio non datur, l. ſed ſi 9. §. ult. & l. ſeq. D. de SC. Maced. Atqui in ſpecie legis *Naturaliter* 13. D. h. t. pupillus locupletior factus, naturaliter & quaſi civiliter obligatur ex conſtitutione D. Pii, & tamen ſi ſine tutoris auctoritate, τὸ χρέος νόμῳ καὶ φύσει γινωσκόμενον, *Quod jure ac natura debetur*, nondum pubes

factus ſolverit, nummos repetit, ſi extent, quod rationem habet: pupillus enim id quod ſolvit non facit accipientis, quia ſine tutoris auctoritate nullam rem alienare poteſt, ut docet Theoph. tit.8. inſtitutionis 2. Naturalis autem obligatio condictionem impedit, ſi pubes factus ſolverit, quia eo tempore ſolvit, quo lex ei alienandi facultatem concedit. *κατέβαλε ἐν καιρῷ καθ᾽ ὃν, alienatione δίδωσιν αὐτῷ ὁ νόμος*, ut aiunt Græci.

Per errorem facti] Veniam fere habet ignorantia facti: *οὐδεὶς γὰρ ἀγνοίας ὑπέχει δίκην*: *Nulli ignorantiæ dica ſcribitur*, Syrianus in Hermog. Qui igitur falſo ſe debere credens ſolvit, repetit, l. ſi per ignorantiam 6. & l. ſeq. h. t. errans igitur in cauſa traditionis rei ſuæ dominium amittit, Theoph. ad §. 1. inſtit. quib. mod. re contr. oblig. alioquin non condiceret, ſed vindicaret. Actio in rem competit cum dominium non transfertur: certi condictio cum res facta eſt accipientis, l. interdum 29. & l. ſi in area 3. D. eod.

Per errorem facti] *Διὰ εὔλογον ἄγνοιαν, ἢ πλάνην* qui juſtus & probabilis error eſt: *οὐ μὴν διὰ ἀμελῆ καὶ ῥᾳθυμίαν ἄγνοιαν*, quæ ſupina & diſſoluta ignorantia eſt, Theodor. Hermopol. ad l. 53. D. de reg. jur.

Non per erro. jur.). l. error 9. inf. ad leg. Falc. l. cum quis 10. ſup. de jur. & fact. ignor. nulli enim eorum qui in orbe Romano ſunt, jus ignorare conceditur. Minori tamen, mulieri, militi, & ruſtico juris ignorantia non nocet, v. ſup. de jur. & facti ignor.

Qui dubitans) Anxius animi atque incertus. Dubitatio media eſt inter ignorantiam &

ſcientiam. Ariſtoteles ait, eos qui dubitant, & vacillant vinctis ſimiles eſſe ᾗ γὰρ ἀπορεῖ, ταύτῃ παραπλήσιον πέπονθε τοῖς δεδεμένοις· ἀδύνατον γὰρ ἀμφοτέρως προελθεῖν εἰς τὸ ἔμπροσθεν. *Quatenus dubitat, eatenus ſimile quiddam vinctis patitur: utroque namque modo impoſſibile eſt ad ulteriora procedere.* Metaphyſ. lib. 2. c. 1. Placet tamen Juſtiniano, incertos animi, ſive eos, qui mente titubante ſolvunt, ut ipſe loquitur, magis ad ignorantes accedere, l. ult. h. t. nam qui dubitat neſcire videtur, l. ult. §. ſin autem C. de furt. l. 2. D. quis ordo in bonor. poſſ. ſerv. l. 1. D. de leg. 3. in l. 1. D. de interrogat. in jur. fac. *Qui dubitat*, Baſilica vertunt, ἀγνοῶν, *ignorans*, qui dubitat, errat. Gloſſæ latino gr. *Titubat*, σφάλλεσθαι, σκάζει, ideoque ſolutum repetit qui dubitans ſolvit.

Nam qui ſciens) Qui ſciens ſolvit, non repetit, l. 1. §.1. & l. ſi non ſortem 26. §.2. ff. eod. l. indebitum 9. h. t. l. eum qui 22. §. 1. ff. de inoff. teſt. etiamſi dixerit ſolvo, non dono, l. quod quis ſciens 50. ff. eod. magis enim donat, quam ſolvit, l. cujus 53. ff. de reg. jur. Græci ad l. 1. ff. h. t. τοῦτο νόμισον, εἰ μὴ ὑπὲρ τῶν φ. νν. ἔστω τὸ καταβληθέν, ὁ γὰρ ἐν εἰδήσει μὴ χρεωστούμενον καταβαλὼν, δοκεῖ δωρεῖσθαι· ὑπὲρ δὲ τῶν φ. νν. δόσις δίχα πράξεως ὑπομνημάτων οὐκ ἔρρωται. Volunt: ſolutionem, quæ inſtar donationis eſt, intra aureos quingentos cohibendam: majores enim actis intervenientibus inſinuari debere.

Pœnæ ſolutæ] Quod pœnæ nomine ſolutum eſt, non recipitur, l. pœnæ 42. ff. eod. l. quod à quoquo 46. ff. de reg. jur.

Ergo nec ei) Cujacii collectio eſt. Qui ſciens ſolvit, non repetit. Ergo nec condicitur, quod

ex ea cauſa ſolutum eſt, quæ inficiatione duplatur: videtur enim ſolvi à ſciente, propter metum pœnæ dupli, ut ipſe ait inf. h. t.

L. 4. h. t.) & §. vlt. Inſtit. de obligat. qu. ex contr. veluti ex cauſa judicati, depoſiti, ex cauſa tumultus, ruinæ & naufragij, & aliis de quib. Paul. lib 1. Sent. tit. 19.

Ab initio.) Vlp. ibi ait: ſi qua lex ab initio dupli ſtatuat actionem, ſolutum ex falſa ejus cauſa repeti poſſe: nam ſi ex ea cauſa, quæ inficiatione creſcit, ſolutum ſit, non repetitur.

De condictione ob cauſam datorum.

Tit. VI.

V. tit. 4. D. eod. lib.

Recte Stephanus, condictionem indebiti eſſe generalem, eáque poſſe condici data ob cauſam honeſtam cauſa non ſecuta, vel data ob cauſam inhoneſtam, ſed & ſpeciales eorum nomine proponi actiones hoc tit. & ſeq. Hujus igitur condictionis qua repetimus data ob cauſam honeſtam, veluti ob matrimonium matrimonio non ſecuto, generale nomen eſt condictio indebiti, ſpeciale condictio ob cauſam dati cauſa non ſecuta; & ſpeciali potius vtimur quàm generali, quia ſpecialiter edicimus, qua ex cauſa dederimus. generali autem vbi dati nulla cauſa eſt quæ ſequi debeat, ut ſi indebitum ſolverimus quod eſſe debitum arbitrabamur. qua de cauſa idem putat in Digeſtis, tit. de cond. indeb. recte anteponi ſpeciales de cond. cau. da cau. non ſec. & de cond.

ob turp. vel injuſ. cau. quemadmodum dicitur non eſſe novum, ut lex ſpecialiter quibuſdam enumeratis generale ſubjiciat verbum, quo ſpecialia complectatur, l. ſi ſervus. § cum eo, D. ad l. Aq. Cauſam autem non pro principio agente accipimus, ſed pro fine, quæ res dicitur proprie, non pro cauſa præterita, ſed pro futura. hæc ſi fefellerit, id eſt ſi finita vel non ſecuta fuerit, condictio competit. Ob cauſam præteritam dati condictio non competit, l. damus, l. in ſumma. §. id quodque, D. de cond. ind. quod tamen ita accipiendum eſt, ut ſi dedi ob falſam debiti cauſam, quo me pridem jure civili obſtrictum eſſe credebam, condictio indebiti mihi competat, non ſi dedi liberaliter remunerandi animo, vel alias naturalis obligationis ſolvendæ gratia: hoc enim caſu condictio mihi non datur, quamvis erraverim, quia donare volui. Donat enim quis quod nullo jure cogente, id eſt nulla coactus ſolvendi neceſſitate ſolvit: idémque & ſolutio eſt ſimul & donatio, l. 10. §. ſi domini, D. de in rem ver Ergo ſive vera ſive falſa ſit cauſa naturalis propter quam debitum ſolvitur, indebiti condictio ceſſat, d. l. damus, & l. in ſumma. ac proinde ſoluti condictio mihi non competit ſi refero gratiam & ſolvo ei à quo beneficium accepi. quia natura debui referre gratiam, & quia donavi, ſi ei à quo falſo credebam me beneficium accepiſſe, quid donavi.

Enarratio.

Tit VI.

REcte Stephanus) Cujus hæc ſunt verba libro vigeſimo quarto Baſilic. tit. primo in princ. Ἀκόλουθον μὲν ἦν αὐτὸν τὸν κύριον γενικὸν κονδικτίκιον καὶ τὴν ὡς ἐν παραθήκῃ τῶν ὅρκων ἀφήγησιν, νῦν περὶ τοῦ ἰνδεβίτου διαλαμβάνειν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἰνδέβιτος κονδικτίκιος ὑπὸ τὴν ἰδικωτέραν αἰτίαν πιπτόντων κονδικτικίων ἐστὶ σημαντικός, οἷον τοῦ cauſa data: cauſa non ſecuta, καὶ τοῦ ob turpem cauſam τούτων γὰρ ἕκαστον τῶν κονδικτικίων εἰ μὲν τῷ γενικῷ τις ὀνόματι καλεῖν ἐθελήσει. καλῶς ἂν ἰνδέβιτον εἴποι κονδικτίκιον, εἰ δὲ ἰδικῷ, τότε cauſa data, cauſa non ſecuta, ἢ ob turpem cauſam λέγειν ὀφείλει· γενικὸς γὰρ εἶπον ὢν ὁ ἰνδέβιτος κονδικτίκιος, ἔνθα μὲν ἰδικωτέραν εὕρῃ τῶν δεδομένων αἰτίαν, τότε μεθίστησιν εἰς εἶδος ἑαυτὸν καὶ ἰδικωτέραν ἑαυτῷ περιτίθησι προσηγορέαν, οἷον, δέδωκέ τις ἐπὶ αἰτίᾳ σεμνῇ νν ρ. τῆς αἰτίας μὴ γενομένης, ἰνδεβίτως μὲν ἔχει τὰ νν ὁ λαβών, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπὶ αἰτίᾳ ἐδόθη, ταύτην ὁ γενικὸς ἰνδέβιτος κονδικτίκιος τὴν αἰτίαν εὑρίσκων εἰς εἶδος μεθίστησιν ἑαυτόν, καὶ γίνεται cauſa data, cauſa non ſecuta κονδικτίκιος· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ ob turpem cauſam, κονδικτικίου φαμέν. ἔνθα δὲ τις μὴ χρεωστῶν, πλανηθεὶς δὲ καὶ νομίσας χρεωστεῖν κατέβαλεν, ἐπειδὴ ἦν μὴ δυνατόν ἐστιν ἰδικωτέραν αἰτίαν τῶν δεδομένων εἰπεῖν εἰκότως ἐπὶ τοῦ γενικοῦ μένει ἰνδεβίτου κονδικτικίου προσηγορίαν μὴ εὑρίσκων ἰδικωτέραν, ἐπειδὴ τοίνυν ὁ γενικὸς ἰνδέβιτος κονδικτίκιος πολλῶν ἐστι κονδικτικίων ὑποσημαντικός, εἰκότως ὁ νομοθέτης πρῶτον περὶ τοῦ κατ' εἶδος ἰνδεβίτου κονδικτικίου διαλαμβάνει, ὥσπερ τὸ ἐπὶ αὐτὸν ἀνατρέχει τὸν ἰνδέβιτον κονδικτίκιον.

Poſſe condici data ob cauſ. hon.) Si verus debitor ei ſolvat, qui ſimulat ſe eſſe procuratorem creditoris, & creditor ratum non habeat, debitor adverſus falſum procuratorem habet ſpecialem condictionem ob rem dati, l. ſi procuratori 14. D. eod. habet & generalem condictionem indebiti, l. creditoris 8. ſup. de condict. indeb.

Qua repet. data ob cauſ. hon.) l. 1. D. eod.

Matrimon. non. ſec.) l. 1. h. t.

L. ſi ſervus] V. Cuj. lib. 17. Obſ. c. 25.

Res dicitur propriè) l. 1. D. de cond. ob turp. cauſ. l. damus 52. D. de cond. ind.

Si finita) Si fine ſuo non potiatur, qui dedit.

Ob cauſam præteritam) Quod datur ob rem, ſi cauſam futuram, condicitur, ſi res & cauſa ſecuta nod ſit. Quod autem datur ob cauſam præteritam non condicitur, etiamſi falſa cauſa ſit. Sed hoc perpetuum non eſt: nam quod dedi animo remunerandi, vel alias naturalis obligationis ſolvendæ gratia, non repeto, quia donare volui, id vero quod dedi ob falſam debiti cauſam, quo me jure civili obſtrictum putabam, repetere poſſum.

Referre gratias) l. ſed etſi 25. §. conſuluit, D. de peti. hered. Heliodorus Pruſæus ad quintum Ethicorum Nicomachiorum c. 14. φυσικὸς νόμος ἐστὶ τοὺς εὐεργέτας ἀντευποιεῖν. *Lex naturæ hæc eſt, ut beneficio beneficium rependamus.*

De condictione ob turpem cauſam.

Tit. VII.

V. tit. 5. eod. lib.

EX ſuperiore tit. didicimus, data ob cauſam honeſtam condici cauſa non ſecuta, ex hoc intelligimus data ob cauſam turpem, id eſt, bonis moribus adverſam, non condici, ſi vel dantis ſolius turpis cauſa fuerit, ut ſi ſcorto mercedulam dederit, vel dantis & accipientis, ut ſi mercedula judicem corruperit, l. 2. aut condici etiam cauſa ſecuta, ſi turpis cauſa ſolius accipientis fuerit, ut ſi dederit ut rem depoſitam reciperet, vel rem furtivam, l. 4. & pen. hoc tit.

Enarratio.

Tit. VII.

BOnis moribus) l. mercalem 5. h. t.

Mercedulam dedi) Videtur quidem utriuſque turpitudo verſari ex veterum prudentium ſententia. *Hic pecuniam dedit ut corruptionem emeret: illa pudorem perdidit, ut pecuniam compararet.* Valerian. homil 20. Sed Labeoni & Marcello magis placuit, ſolius dantis eſſe turpitudinem, l. 4. §. 3. D. eod. Cyrillus ibid. ὁ δεδωκὼς πόρνῃ οὐ ῥήπεπλέυεται, τοῦ γὰρ δεδωκότος μόνου ἐστιν αἰσχρὰ ἡ αἰτία. Meretrix enim καπηλεύουσα τὸ κάλλος καὶ πωλῆθεῖσα τοῦτο τοῖς βουλομένοις ὤνιον, ut loquitur Baſilius Seleuciæ

I. de vita S. Theclæ, turpiter quidem facit Sopater in Diviſione Quæſtionum: *οὕτω βιοῦντες αἰσχρῶς καὶ παρὰ τοὺς νόμους ἡ μὲν ὡς ἑταίρα, ὁ δὲ ὡς μοιχός*: ſed non turpiter accipit, cum ſit meretrix: d. §. 3. proſtat enim quæſtus cauſa, quæſtui vivit. Theophilactus in epiſtol. 1. ad Timoth. cap. v. *ἡ γὰρ πόρνη ἀργυρίου ἕνεκεν ἑαυτὴν προΐεται*. Hinc quæſtuaria vel quæſtuoſa pro meretrice, l. 43. §. 7. ff. de ri. N. Gloſſæ vet. *quæſtuaria*. *πρακτική, πορνική*. Interpres Irenæi adverſus her. 1. c. 20. Tertull. de cult. fem. Plaut. Mil. Glor. act. 3. ſc. 1. Non condicitur ergo quod datum eſt, *αἰσχραῖς καὶ μισθαρνούσῃ γυναιξί, καὶ τὴν τοῦ σώματος ὥραν ὤνιον προτιθείσαις ταῖς ἑταίραις*: *iis, quæ corpore quæſtum exercent.* ut verbis utar Cyrilli è ſexto contra Julianum. quæ ſe omnibus pervulgant. Quid ſi perductori lucellum quoque datum ſit, an condici poterit? non videtur: nam Lenonum quoque natio *πορνική*, omniaque lucri cauſa faciunt. Syrianus in Hermogenem: *οἱ πορνοβοσκοὶ περὶ ἀργύριον πάντα πράττουσι*, & turpiter igitur facit Leno, *μαστρωπὸς καὶ προαγωγός*, inſtitor libidinis, ſed non turpiter accipit cum ſi Leno.

Mercedulam, *μισθωμάτιον*, Alciphron in epiſtolis, aſſem, Petronius, pretium ſtupri. *μίσθωμα*, LXX. Interpretes, merces meretricis. Suidas: *μίσθωμα ὁ μισθὸς ὁ ἑταιρικός*, captura. Vide Philon. *περὶ τοῦ μισθώματος πόρνης*.

Quid ſi ſtipulatio, cautione interpoſita ſit, an quod mulieri quæſtuariæ promiſſum, vel cautum eſt, peti poteſt? quidam ex veteribus mercedulæ promiſſæ meretrici actionem eſſe putabat. Sed verior eſt gloſſæ ſententia ad d. §. 3. exiſtimantis id quod tantum promiſſum

eſt, peti non poſſe, & confirmari poteſt conſtitutione Juliani in l. 1. C. Th. ſi cert. pet. de ſuffrag. quæ ſoluti quidem ſuffragii repetitionem non concedebat, ſed non ſoluti petitionem denegabat, ſed & audiri non debet, quæ improbe ac inverecunde pretium ſtupri petit, quia deſiderium ejus καὶ τῇ κατὰ τὸν Κοινὸν πολιτείᾳ, & bonis moribus adverſum eſt.

Judicem corruperit.) Auctores noſtri ſic diſtinguere videntur: vel enim dedi judici, ut ſecundum me in bona cauſa pronuntiaret & condictioni locus eſt: ſolius enim accipientis turpitudo verſatur. Ille eſt ἡμίκακος, *ſemimalus*, ſive ut loquitur Philo, ἐφ' ἡμισείᾳ πονηρευόμενος. Si autem pecunia detur, ut male judicetur, repetitio ceſſat: utriuſque enim turpitudo verſatur, καὶ τοῦ χρήματα διδόντος, καὶ λαβόντος ἐπὶ διαφθορᾷ τοῦ δικαίου, l. 2. §. 2. & l. ſeq. D. eod. quod eſt παμπονήρων ἀνθρώπων ἔργον eidem Philoni, *nequiſſimorum hominum factum*. In hanc ſententiam auctores Baſilicon dd. ll. ita in græcum convertunt: εἰ δὲ καλὴν δίκην ἔχων παρέσχω τῷ δικαστῇ ἐπὶ τῷ ὑπὲρ ἐμοῦ ψηφίσασθαι, εἰ καὶ ἀναλαμβάνω ὅμως ἔγκλημα τῷ ἡμιμελῶ, τὸν δικαστὴν ὑποφθείρων, καὶ ἐκπίπτω τῆς δίκης. εἰ δὲ αἰσχρότης ἐστὶ τοῦ διδόντος, καὶ τοῦ λαμβάνοντος, ἀργεῖ ἡ ἀνάληψις, ὡς ἐνθάδε δικαστὴς λάβῃ ἐπὶ τῷ κακῶς ψηφίσασθαι. Scholiaſtes; σημείωσαι ὅτι κἂν καλὴν τις ἔχῃ ὑπόθεσιν, χρήματα δὲ παράσχῃ τῷ δικαστῇ, ἵνα φυλάξῃ αὐτῷ τὸ δίκαιον, τὰ μὲ. δοθέντα ἐπεκτείνει διὰ τοῦ *ob turpem cauſam* κονδικτικίου. Aiunt, primo caſu condictionem dari, quia judex turpiter accepit. Secundo caſu non dari, quia turpiter accepit, & is turpiter dedit. Hanc quoque interpretationem ſequitur Martinus Coſſias, ut refert gloſſa ad d. l. 2.

Cauſa ſecuta.] l.1. §. ult. ff. eod.

Depoſit. recipit) l.2.§. 1. eod. vel ſi quis dederit tyrocinii evitandi cauſa, l. 3. quam Græci ſic interpretantur: ὁ μέλλων στρατεύεσθαι, καὶ χρήματα δεδωκὼς ἐπὶ τοῦ μὴ στρατεύεσθαι, ὅπερ δέδωκεν ἀναλαμβάνει: *Qui militare debet, ſi pecuniam dederit, ne militet, eam repetit.* An recte, dubito, ſed hoc alias excutiemus: hic enim Cujacium tantum κατὰ πόδας interpretamur.

De condictione furtiva.

Tit. VIII.

V. tit. 1. *lib.* 13. *D.*

Lex ultima ſuperioris tituli, quæ eſt tam de condictione furtiva, quam de condictione ob turpem cauſam, forte præbuit anſam ſubjiciendi ſtatim ſpecialis tituli de condictione furtiva, quæ tamen longiſſime diſtat à ſuperioribus condictionibus. Nam illis rem alienam condicimus, condictione furtiva rem noſtram contra regulas juris, & illæ ad rei recuperationem pertinent, hæc videtur etiam pertinere ad pœnam, quia odio furum comparata eſt, §. ſic itaque, inſt. de act. Si odio furum, & pœnæ cauſa igitur, l. qui exceptionem, D. de cond. ind. conjuncta l. ſed etſi pater §. ult. D. ad Maced. & ut dicitur de actione in factum ex edicto de alien. jud. mut. cau. fac. l. quia pertinet, ita condictio furtiva licet ad rei perſecutionem pertineat, videtur ex delicto dari, l. 10. §. quotiens, D. de comp. l. ſi cum mulier §. hæc actio, D. rer. amot. atque ideo videtur ei

etiam ineſſe vindicta, imo & infamia quædam ut condictioni rerum amotarum, l. 2. inf. rer. amor. quamobrem nec in heredem datur, l. 3. tit. eod. l. 9. §. ult. & l. 10. D. de tut. & rat. diſt. nec in patrem vel dominum de peculio ſi nihil ad eum ex furto pervenerit, vel ſi ex eo locupletius peculium factum non fuerit, l. 4. ff. eod. l. 3. §. ult. de rer. am. l. ſervus, D. de act. emp. l. 3. de pecul. Et pignore ſubrepto à debitore ſi egerit creditor furti vel condictione furtiva, ut depenſam pœnam debito non imputat, neque reſtituit debitori, ita nec quod ex cauſa condictionis furtivæ ab eo conſecutus fuerit, & integra debiti petitio eſt, l. ſi pignore ff. de pig. act. Et præterea ſuperioribus condictionibus utitur is qui dedit, tradidit, vel promiſit; condictione autem ex cauſa furtiva, is quo neque dante neque volente res ablata eſt, nec continetur ut ſuperiores ſub condictione indebiti. Domino autem, ut dixi, cui furtum factum eſt, datur ex hac cauſa condictio certi, & eæ fere ſunt actiones in perſonam, quæ ſolis dominis dantur, Condictio furtiva, Damni injuria, Aquæ pluviæ arcendæ, Arborum furtim cæſarum. Ex cauſa furtiva incerti condictio etiam non domino datur, d. l. ſi pignore, & l. ideo §. ult. D. eod. tit. l. 25. ff. de furt. l. 2. ff. de cond. trit.

Enarratio.

Tit. VIII.

REm alienam) Dominium enim pecuniæ perperam ſolutæ vel datæ ob cauſam ho-

neſtam vel inhoneſtam tranſit ad accipientem : alioquin vindicatio ejus eſſet , non condictio , l. 29. ff. de cond. ind.

Contra reg. jur.) Theoph. ad §. ſic itaque, de action. Nec enim recte intendo; rem meam mihi dari oportere , præterquam adverſus furem , l. 1. ff. eod. d. §. ſic itaque l. ult. ff. uſufruct. quemad. cau. l. 1. §. 1. & l. 2. de condict. tritic. dominium enim rei à me non abſceſſit, ſed hujus actionis inſtituendæ gratia furem rei noſtræ dominium adeptum fuiſſe comminiſcimur.

Pertinere ad pœnam] Vide VII. Obſerv. 37.

L. qui exceptionem] In l. qui exceptionem 40. exceptio Macedoniani dicitur dari in odium fœneratorum , in l. ſed ſi paterfam. 9. §. ult. ob pœnam.

L. quia pertinet) Actio in factum de qua ſup. tit. 54. lib. 2. licet rei perſecutionem contineat, videtur tamen ex delicto dari : ita condictio furtiva .

Infamia quædam) Stephanus ad l. 5. ff. eod. negat eſſe famoſam actionem.

Rerum amotar.] Et actionem rerum amot. Interpres innominatus ad l. 25. & 26. ff. de act. rer. amot. V. ad tit. XX. lib. V.

Nec in heredem datur.) id eſt, heres condictione furtiva non tenetur , niſi in id quod ad eum pervenit , ut Cujacius interpretatur d. lib. VII. cap. 37. nec obloquitur l. 9. ff. eod. ex qua ſecundum plurium ſententiam condictio furtiva in heredem in ſolidum datur. Cujacius ait ſe ad tempus ſubſiſtere d. c. 37. Sed lib. XIII. c. 37. & inf. tit. 17. ait condictionem rerum furfurtivarum in ſolidum dari, ſi lis conteſtata fuerit

cum defunčto, ut d.l. 9. adhibita l. 2. in fi. ff. de prætor. ſtipulat. & l. ſi hominem 7. §. 1. ff. depoſ. quo caſu pœnales actiones contra heredes tranſeunt, §. ult Inſt. de perpet. & tempor. act. Accurſius tamen ad l. 10. D. de tut. & rat. diſt. ſcribit, condictionem morte non interire, quia rei perſecutoria eſt, ſed tantum actionem furti, & damni injuriæ. Secundo, heres in ſolidum tenetur ſi rem ipſe contrectet l. ſi pro fure 7. §. ult. D. eod.

L. ſi pign.] Ulp. ibi ait, creditorem debito imputare quod conſecutus fuerit actione furti, vel condictione furtiva. Si vero non extraneus, ſed ipſe debitor pignus ſubripuerit, pœnam furi non imputari: ποινὴ γὰρ καταβληθεῖσα οὐκ ἀναλαμβάνεται. *Pœna depenſa non repetitur*, ut notant Græci. Quid ſi creditor egerit condictione furtiva adverſus ipſum debitorem? nec imputari debito ſcribit Cujac. poſt Azonem: id eſt creditor pœnam lucrifaciet & rem, ſive ejus æſtimationem. Irnerius vero contra putat, ut refert gloſſa ad d. l. ſi pign.

Vel promiſit] L. is qui 30. D. de cond. ind. l. 1. ſub de cond. ob turp. cauſ.

Nec continetur] *Nam quod ignoranti ſolvitur, repetitur quidem, ſed non condictione furtiva*: ἀντιστρέφει μὲν, οὐ μὴν διὰ τοῦ φουρτίβου κονδικτικίου, Græci ad l. 18. D. eod.

Cui furtum factum eſt) l. ſi pro fure 7. §. 1. l. ſed nec 11. D. eod.

Certi] l. certi 9. §. 1. D. de reb. cred. condicuntur autem ipſa corpora: in re 9. D. eod.

Damni) L. item Mela 11. §. legis, D. ad leg. Aquil.

Aquæ pluviæ arcendæ) L. ſi tertius 6. §. ſi

quis, D. de aqua & aquæ pluviæ arcendæ.

Arborum*)* l. 5. §. 2. & ult. D. arbor. furt. cæſar.

Incerti condictio*)* Creditor pignus quod ei debitor tradidit, naturaliter poſſidet, cum debitor poſſeſſionem in eum tranſtulerit, l. cum & ſortis 35. §. ult. D. de pignerat. act. l. per ſervum 37. D. de adquir. rer. domin. Itaque ſi pignus creditori ſubreptum ſit, erit incerti condictio, quia poſſeſſio inter res incertas numeratur: eſt enim res incorporalis. Cujac. Obſerv. lib. 9. c. 31. & c. 33.

Incerti cond. *)* Hoc etiam obſervant Græci ad l. 1. D. de cond. furt. ad illa, *Soli domino competit.* ἤγουν, ὁ φούρτιβος κονδικτίκιος ὁ φανερὸς· ὁ γὰρ ἀφανὴς καὶ τῷ δανειστῇ, καὶ μὴ ὄντι δεσπότῃ ἁρμόζει Et ad l. 12. eod. lib. 60. Baſilic. *Certi condictio domino competit: incerti enim, creditori & non domino competit.*

De condictione ex lege, & ſine cauſa, vel injuſta cauſa.

Tit. IX.

V. tit. 7. lib. 12. & tit. 2. lib. 3. D.

Actiones in perſonam aut civiles ſunt, aut prætoriæ, aut ex legibus vel conſtitutionibus, l. 2. infra de quad. præſ. Civiles ex XII. tab. certæ & ſolemnes. Prætoriæ vel honorariæ ex edictis magiſtratuum. Ex legibus novis veluti damni injuria ex lege Aquilia, quæ nomen uſurpavit civilis actionis proditæ eadem de re XII. tab. Aliæ ſunt ex legibus novis, quæ

nomen ex antiquo jure tranſlatitium nullum habent, quæ conditiones ex lege, veluti condictio ex lege Julia, & condictio ex lege Cincia, & ex legibus talariis condictio ejus quod in aleam luſum eſſet. Ex Conſtitutionibus ſunt innumeræ, ut ex conſtitutione prima hujus tit. condicimus debitori noſtro ante diem, ſi non ſuppetat aliud unde fiſco ſatisfaciamus, cui ſumus obnoxii ex cauſa militaris annonæ, nec locus eſt exceptioni, Cujus pecuniæ dies fuiſſet. Aliæ condictiones de quibus actum eſt ſupra, & quæ ſequuntur Sine cauſa, & Ex injuſta cauſa, inductæ ſunt jure gentium ex bono & æquo, exemplo tamen civilis condictionis quæ ex mutui datione naſcitur. Condictio autem furtiva in odium furum jure recepto ſingulari contra regulas juris. Sine cauſa eſt chirographum meum apud te, ſi nihil mihi credideris, vel ſi quod crediditi, omne perſolvero tibi, l. 2. & 4. Sine cauſa ad malæ fidei poſſeſſorem perveniunt fructus rei alienæ, l. 3. & his caſibus propriè locus eſt condictioni ſine cauſa, & in caſu l. 2. D. eod. & l. ſervus §. ſecundum, D. de act. emp. Sed concurrit etiam cum ſuperioribus condictionibus: nam ſine cauſa id etiam apud te eſt quod indebitum, vel quod ob turpem cauſam accepiſti, vel quod ob honeſtam cauſam cauſa non ſecuta, vel quod tu mihi furto abſtuliſti. Condictio ex injuſta cauſa eſt, ſi quis dederit ex pacto non juſto, puta facto, vi aut dolo malo, aut contra jura publica, vel ſtipulatione vi extorta, l. 7. D. de cond. ob tur. cau. Et de hac condictione nulla eſt ſub hoc tit. conſtitutio, ſed titulo ipſo hoc tamen indicatur, promiſcuum eſſe uſum condictionis ſi-

ne cauſa & conditionis ex injuſta cauſa: nam & quod ſine cauſa habes, ex non juſta cauſa habes, & contra, quod ex non juſta cauſa, ſine cauſa.

Enarratio.

Tit. IX.

Ex XII. tab.) Legibus XII. tabularum latis, eodem ferè tempore actiones ex his compoſitæ ſunt à prudentibus, quas ne populus prout vellet inſtitueret, certas, ſolemneſque eſſe placuit, l. 2. §. his legibus latis, D. de orig. jur. certas ad numerum earum refert Cujac. ſolemnes autem ad formulam, & verba typica ſeu formalia, quæ tandem formularum conceptio ſublata eſt, ut dictum eſt ſup. tit. pen. lib. 2.

Prætoriæ.] Prætoriæ actiones ſunt, quas prætor ex ſua juriſdictione comparavit ſupplendi vel corrigendi juris civilis cauſa, §. ſed iſtæ, Inſtit. de action. & §. furti, de perpet. & tempor. action. quæ & honorariæ dicuntur, l. actionum 25. §. ult. D. de oblig. & act. ut obligationes quas Prætor ex ſua juriſdictione conſtituit, §. 1. Inſtit. de obligat. in prætoriis autem actionibus continentur ædilitiæ, de quib. tit. D. de ædilit. ed.

Ex legib. novis.] Novæ leges dicuntur, quæ poſt leges XII. tabular. latæ ſunt, l. tutelæ 7. verſ. ex novis, D. de cap. min.

Damni injuria.) De damno injuria dato fuit actio domino ex XII. tabulis, l. quæcumque 96. D. de oblig. & act. hodie eſt ex lege

Aquilia, l. 1. D. ad leg. Aquil. quæ & ipſa civilis eſt, l. ſi heres 70. §. 1. D. ad Senat. Trebell.

Tranſlatitium.) Sicut lex Aquilia, quæ nomen uſurpavit civilis actionis, de eadem reproditæ lege antiqua, tranſlatitia veteres dixerunt, non nova, nec nuper inventa, ſed aliunde tranſlata, ut ſcribit Aſcon. in 3. contra Vert.

Condictiones ex lege.) Condictio ex lege competit, ſi lex nova, quæ obligationem introduxit non caverit, quo genere actionis experiundum ſit, l. un. D. eod. & dicitur condictio ex lege, *ἤγουν ἀπαίτησις ἐκ νόμου ὁριζομένη, ſive actio à lege conſtituta*, vel quæ datur ex auctoritate legis. Huic condictioni ſimilem eſſe bonorum poſſeſſionem ut ex legibus ſcribit auctor *ὁ αὐζοφαντῶν* Baſilicῶn lib. 45. tit. 1. *παραπλήσιόν ἐστι τούτῳ τὸ εἰρημένον περὶ τῆς* ex lege *ιβ. ιγ. τίτ. β. ὅτι ὁσάκις νέος νόμος ἐν ὀχλῷ εἰσάγων μὴ εἴπῃ τὴν ἀγωγὴν, ὁ* ex lege *ἁρμόζει.*

Condictio ex lege Julia.) Si maritus negotium gerens uxoris, vel etiam ea invita ſervum dotalem manumiſerit, ea maritus uxori præſtat, quæ à liberto ad eum quaſi ad patronum pervenerunt, & eo nomine datur condictio ex lege Julia, ut vel res ei, vel cautio præſtetur l. hæc actio 65. D. de ſolut. Vide Cujac 2. Obſerv. cap. 34.

Ex lege Cincia.) Lege Cincia cavebatur ne quis ob advocationem pecuniam donumve acciperet, ut ſcribit Tacit. Ann. 11. Ejus meminit Arnobius 2. adverſ. Gent. & Feſtus in Muneralis. Si quis igitur pretio cauſas oraſſet, dati condictio erat ex lege Cincia, l. ut mihi 21. §. 1. D. de donat. Cujac. Parat. D. de cond. ex leg.

Legib. talariis.) Leges talarias vocat cum

Plaut. Milit. glor. act. 2. ſc. 2.

Quod in aleam eſſet] De condictione hac dictum ſup. tit. 43. lib. 3.

Sunt innumeræ.) Vide §. tripli, Inſtit. de actione.

Debitori noſtro] Hæc condictio non datur fiſco, ut Azoni, & Accurſio placebat, & Scholiaſt Synopſ. Baſil. lib. 7. Sed debitori fiſco obnoxio ex cauſa primipili, ex Fulgoſii, & Cujacii ſententia.

Ex cauſa milit annonæ.] Sic Baſilica primipilum interpretantur hic, & Synopſ. lib. 7. & 9. Vide Cujac. ad l. 3. C. de cohortal.

Cujus pecuniȩ dies fuiſſet.] Debitum ex tempore differtur, l. ſin autem 29. D. de leg. 1. & qui ante diem petit, plus petit. Sed id extorſit annonæ militaris neceſſitas, ἡ ἀνάγκη τῆς διατροφῆς τῶν στρατιωτῶν ἐβιάσατο, καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας τὴν ἀπαίτησιν, ut ait Scoliaſt. Sinopſ. Baſil. d. lib. 7. Nec debitor ſe tueri poterit exceptione, quòd pecunia petatur, cui ſolvendæ dies adiecta eſſet. Cicero 1. de Orat. *Homo ex numero diſertorum poſtulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque uſitata exceptio daretur: cujus pecuniæ dies fuiſſet.*

Iure gentium.] L. rerum 25. D. de act. rer. amot.

Ex æquo & bono.] L. pen. D. de condict. indeb

Ex bono & æquo.] Iuriſconſulti æquitatis naturalis ratione introduxerunt condictiones indebiti, ob rem dati, ſine cauſa, & ex injuſta cauſa: *οὐ γὰρ ἡ φύσις τοῦ συναλλάγματος, ἀλλὰ τὸ καλὸν δίκαιον ἡμῖν εἰσάγει τὸν κονδικτίκιον*, ut aiunt Græci: *Non enim natura contractus, ſed*

bona fide facta conſumptio condictionem parit. Ad imitationem civilis condictionis ex mutuo: nam qui eis tenentur, perinde obligantur, atque ii qui mutuum acceperunt, ſunt igitur velut ex promutuo, ergo civiles, non prætoriæ.

In odium furum) V. ſup. tit. 8.

Sine cauſa eſt chirogr.) Chirographum incerti condictione condicitur διὰ τοῦ *ſine cauſa* κονδικτικίου, καὶ ἰνκέρτου, Gloſſa interlin. ad l. 2. in Baſil. v. gloſſ. ad l. 3. ff. de cond. indeb. creditor enim dominus fit chirographi.

Fructus rei al.) Fructus conſumpti malæ fidei poſſeſſori condicuntur, quaſi ſine cauſa percepti, l.3.h. t.

Proprie locus eſt.] His caſibus non concurrit condictio ſine cauſa cum condictione indebiti.

In caſu leg. 2.) vi. Cujac. ad l. 21. ff. Commod.

Quod indebitum) L. pen. ff. de cond. ind. l. 1. ff. de cond. ſi cau.

Vel quod ob turp. cau.) Quod ob turpem cauſam accepiſti, etiam ſine cauſa apud te eſt, l. ult. ff. de cond. ſine cauſ. & ex injuſta cauſa. Græci ad l. 6. ff. de cond. ob turp. cauſ. τὸ ἢ *ex injuſta cauſa*, καὶ τὴν αἰσχρὰν περιέχει: *Condictio ex injuſta cauſa condictionem etiam ob turpem cauſam in ſe continet.*

Cauſa non ſecuta) Condictio ſine cauſa concurrit cum condictione cauſa data, cauſa non ſecuta, l. 1. §. 1. & l. pen. tit. eod.

Furto abſtuliſti) Sine cauſa enim apud te eſt, quod ex non juſta cauſa ad te pervenit, d. l. 1. §. ult. eod.

Promiſcuum eſſe uſum) Græci ad d. l. 3. οὓς

ἢ ἔδω

ἣ ἐδαπάνησε μεθοδεύεται διὰ τοῦ κονδικτικίου, τοῦ ex injuſta cauſa δηλονότι, & ibidem: κατέχεται καὶ φουρτίβῳ κονδικτικίῳ, κατέχεται καὶ τῷ ſine cauſa ὃν ἂν ἐπιλέξηται ὁ ἐνάγων. *De his quæ conſumpſit tenetur condictione ex injuſta cauſa, tenetur & condictione furtiva, & ſine cauſa, pro ut actor elegerit.* Præterea *tenetur*, inquiunt, *ad exhibendum actione: de quibus enim ſi extent, actio in rem eſt, de eiſdem conſumptis ad exhibendum actio eſt.*

De obligationibus & actionibus.

Tit. X.

V. tit. 14. lib. 3. tit. 6. lib. 4. apud Juſtinian. tit. 7. lib. 44. D.

POſt condictiones tranſitum facit ad alias actiones in perſonam, quæ naſcuntur ex contractibus & obligationibus civilibus. Ex earum numero primam poſuit jam initio condictionum ex mutuo: actioni enim ex mutuo propriè cohæret condictionis nomen, & ab illa perductus eſt ad alias condictiones quæ deſcendunt ex bono & æquo, & quaſi ex tacitis obligationibus, vel quæ deſcendunt ex obligationibus nova lege introductis non expreſſo nomine actionis, quæve dominis in fures dantur quaſi pœnæ cauſa conſtituto jure. Nunc alias omnes executurus actiones in perſonam, quæ ex negotiis & obligationibus civilibus dantur, & ſuum habent legitimum nomen; longe alio ordine quàm in Digeſtis, ut ſupra præpoſuit generalem condictionem indebiti

ſpeciebus condictionum, Ob rem dati re non ſecuta, Ob turpem cauſam, Ob injuſtam, ſine cauſa: ita priuſquam veniat ad ſpecies earum actionum, quæ ex contractu & obligatione civili naſcuntur, dat titulum generalem de obligationibus & actionibus. Ex contractu eſt obligatio ex obligatione actio in perſonam. Obligatio eſt juris neceſſitas. Actio executio obligationis, vel intentio ejus qui alium ad judicium quo actor conſiſtit adverſus reum. Contractus eſt conventio, quæ proprium & legitimum nomen habet, vel quæ nomine vacat, datione tamen aut facto aliquo ſumpſit effectum.

Enarratio.

Tit X.

Poſt condictiones) Anacephalæoſis, & ſumma eorum, de quibus ſuperiore tit. actum eſt: nec poteſt quiſquam hic hærere, ſi quæ Cujac. ſcribit, & notas ad eum noſtras perlegerit.

Juris neceſſitas) Ex civili obligatione neceſſario obligamur., l. obligamur 52. §. 2. ff. de obligat. & nulla obligatio eſt, quæ non adſtringit neceſſitate, l. in vendentis 13. inf. de contr. empt. Hæc eſt civilis obligationis definitio: naturalis enim obligatio non eſt juris, ſed æquitatis vinculum, l. 95. §. naturalis, ff. de ſolut. *Æquitas eſt quod naturalis ratio perſuaſit*, Boet. in Top. ex naturali obligatione nec debiti petitio eſt, nec ſoluti repetitio. Græci: ἐνοχὴ φυσική ἐστιν ἐξ ἧς ἀγωγὴ μὲν οὐχ ἁρμόζει, τὸ δὲ καταβαλλόμενον οὐ ῥπελεύεται. *Naturalis obligatio eſt ex qua ac-*

tio non competit, ſolutum autem non repetitur. v. l. 10. ff. de oblig..

Ut actiones ab heredibus & contra heredes incipiant

Tit. XI.

Sequentes tituli uſque ad XXI. partes ſunt ſuperioris, & omnibus id agitur ut generales definitiones ponantur de obligationibus & actionibus, & has quidem jam habuimus titulo ſuperiore, Ex alterius contractu neminem obligari, Non naſci efficacem obligationem ex negotio contracto dolo malo, Voluntatis eſſe contrahere, neceſſitatis implere contractum, Procuratori in rem ſuam ad agendum conſtituto, mandatis actionibus nomine domini directam actionem dari, etiam mortuo domino relictis heredibus, & ſuo nomine ſemper utilem, Non mandatis actionibus, neque debitore delegato, mortuo domino procuratori in rem ſuam conſtituto ad accipiendam pecuniam à debitore domini, adverſus eum debitorem nullam ſupereſſe actionem, Cui mandata eſt actio principalis & Servianam mandatam videri, In arbitrio eſſe creditoris utra prius experiri malit, principali an Serviana, nec alia aliam conſumi, Legibus & judiciis compellendos eſſe debitores, non armis, non ſervitio corporis. His additur alia hoc proprio & ſingulari titulo, quod ſit nova regula, ut obligatio quæ non cœpit à defuncto vel contra defunctum, à perſona heredis vel contra here-

dem incipere poſſit, quæ contraria eſt veteri regulæ, de qua l. dubium, C. Th. de diu. reſ. & Theophilus in §. poſt mortem, de leg. tollitque veterem differentiam verborum, Cum moriar, Cum mortuus fuero, Poſt mortem meam dari, vel pridie quam moriar; ut l. 11. inf. de cont. ſtip. quam triennio poſt hæc conſtitutio ſuſtulit, & regulam, quæ non erat ſublata nominatim, per illam, ſed per conſequentias tantum, quæ nihil valent in novo jure conſtituendo.

Enarratio.

Tit. XI.

Ex alterius contr.) l. 3. & l. eum qui 13. ſup. t. pr. l. pen. inf. ne ux. pro mar. Theoph. §. 3. de acquiſit. per adrog.

Dolo malo) l. 4. ſup. tit. prox. cujus ea ſententia eſt: malam fidem & dolum malum ab omnibus contractibus abeſſe debere. Videamus autem quatenus dolus obſit. Hoc igitur ita diſtinguendum eſt: ſi dolus cauſam dederit contractui bonæ fidei, vitiatur contractus ipſo jure, l. 7. D. de dol. mal. Non idem juris eſt in contractu ſtricti juris: doli enim exceptio neceſſaria eſt, l. pen. C. de inutil. ſtipulat. Thalelæus quoque ad d. l. 4. ſcribit, generalem regulam ibi proponi: hoc eſt pertinere eam tam ad contractus bonæ fidei quàm ſtrictos: & in his ſi forte dolus intervenerit, remedio exceptionis ei ſubveniri, qui dolum paſſus eſt: *σημειῶσαι τὸν κανόνα τῆς διατάξεως γενικὸν ὄντα. τοῦτο γὰρ ἐιρηται τῇ διατάξει, οὐχ ἵνα bona fide γένωνται*

πᾶσαι αἱ ἀγωγαὶ ἀλλ' ὅλ τυχὸν εἰ γένηται δόλος κἂν ἐπὶ ςρίκτας ἀγωγῆς ἀντίκειται ὡς ἐν παραγραφῆ.

Voluntatis eſt contr.] Contractus voluntarii dicuntur, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν συναλλαγμάτων τούτων ἑκούσιος, Ariſtotel. Ethicor. Nicomach. lib. 5. c. 5. *Quoniam inceptio eorum volutaria eſt.*

Implere contractum) Complere, conſummare, l. 5. niſi utriuſque conſenſu diſcedatur à contractu. quo caſu uterque ipſo jure liberatur, ſi bonæ fidei contractus ſit : vel ſi ſtricti juris ſit, agenti pacti exceptio obſtat, quod Græci his verbis exponunt ad d. l. 5. καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ςρίκτων ἀγωγῶν οὐδὲ ἐάν ἑκάτεροι συναινέσωσι, δύναται αὐτομάτως λύεσθαι ἡ ἀγωγή, ἀλλ' ἔτι μὲν σώζεται ἀντίκειται δὲ λοιπὸν πάκτου παραγραφὴ ἐπὶ τῶν *bona fide*, τῇ ἑκατέρου συναινέσει λύεται τὸ συνάλλαγμα.

Procuratori in rem ſuam) Procuratorem in rem ſuam conſtituere, cedere, vel mandare actiones alicui, idem ſignificant Valeria igitur cui reſcribit Imp. in l. 1 eod. creditori pro debitore pecuniam numeraverat quaſi pretii loco, & creditor actionem ei ſuam mandaverat. Plane creditor re integra, id eſt, lite non conteſtata deceſſerat. Quæritur ergo an mandatum morte domini finitum ſit : & placet finitum non eſſe, ſi heredes reliquerit, quia fidem venditionis ab herede impleri oportet, debetque heres in eo mandato perſeverare. Si vero heredem non reliquerit, finitur mandatum : & ideo Valeriæ utilis actio proprio nomine competit, quæ vivo etiam domino, & non mandatis actionibus competeret : nam ubi mandatis actionibus actio directa competit, utilis actio datur ſine ceſſione, l. 1. §. & ſi forte, D. de tut.

& rat. diſt. & hoc eſt, quod hic ait Cujacius, procuratori ſuo nomine ſemper utilem dari, & in exponenda d. l. 1. Græcos fere ſequitur, quorum verba hæc ſunt: ὁ ἐξ ἀγορασίας ἐγχωρηθεὶς τὴν κατά τινος ἀγωγὴν κἂν μὴ προκατάρξηται ἕως τελευτῆς τοῦ αὐτοῦ ἐκχωρήσαντος, οὐ κωλύεται μετὰ ταῦτα κινεῖν ὑτιλίως αὐτήν. *Cui ex cauſa emptionis adverſus aliquem mandata eſt actio, licet ante mortem mandatoris litem conteſtatus non ſit, tamen utilem actionem intendere non prohibetur.*

Non mandatis l. 8. eod. in cujus ſpecie dominus non ceſſit actiones ſuas cuiquam, ſed mandavit tantum debitori ſuo, ut ſolveret Titio, quem negat habere actionem adverſus debitorem, quia ceſſa ei fuiſſe non ponitur. Cuj. in recitat. ad tit. de donat. inf.

Neque deb. del.) d. l. 8. verſ. quod ſi.

Et ſervianam) l. 6. & 7. ſup. tit. prox.

Utra prius) l. 10. eod.

Non armis) l. 9. Caſſiodor. Var. lib. IV. 10 *Hinc eſt quod legum reperta eſt ſacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulſu: quid enim à bellica confuſione pax tranquilla diſtabit, ſi per litigia terminentur?*

Non ſervit. corp.) l. 12. cujus ſententia hæc eſt, liberæ conditionis homines debitis obnoxios creditoribus ſervire non cogi, atque ita Græci verterunt: οὐκ ἀναγκάζονται οἱ εὔποροι χρεῶσται δουλεύειν τοῖς ἰδίοις δανεισταῖς, *Debitores qui ſolvendo non ſunt, creditoribus ſuis ſervire non compelluntur*, libro 24. Baſilic. tit. 3. Gregorius M. epiſt. 43. lib. 3. *Lex habet, ut homo liber pro debito nullatenus teneatur ſi res defuerint quæ poſſint debito addici.* Sed neque liberi de-

bitorum ob æs alienum patris à creditoribus retineri poſſunt, aut ſervire coguntur, Nov. 134. cap. 7. Cum enim anteriores principes legem illam aboleſcere forte paſſi eſſent, Juſtinianus coercendæ creditorum duritiæ reduxit, aut certe confirmavit: ut ſæpe accidit leges priores poſterioribus ſtabiliri. Idem Gregorius d. epiſt. *Quia filium ejus, quem tenere dicuntur, ſecundum leges tenere non poſſunt.* Adde epiſt. 56. l. 2. Jure etiam vetuſtiſſimo liberi quoque eorum, qui nexi dicebantur, in ſervitutem abducebantur. Dionyſ. Halicarn. 6. ὅθεν διαλῦσαι μὲν τὸ χρέος οὐκ ἔχων ἀπήχθην δοῦλος ὑπὸ τοῦ δανειστοῦ σὺν υἱοῖς δυσίν. *Unde cum æs alienum exſolvere non poſſem, ductus ſum à creditore in ſervitium, una cum duobus filiis.* Denique lege Longobardica, qui pœnam pecuniariam Eccleſiæ ſolvere non poterat, tradebat ſe in ſervitio Eccleſiæ uſque dum totum debitum perſolveret, legis Longobard. lib. 2. tit. 40. §. pen. apud Sinenſes etiam ut ferunt, debitor qui creditorem ſuum implere non poteſt, ſervire ei compellitur, vel eadem conditione liberos ſuos ei tradere.

Cum moriar.) Poſt mortem ſuam dari ſibi nemo rectè ſtipulabatur, neque poſt mortem promiſſoris. Sed & inutilis erat ſtipulatio hoc modo concepta: pridie quam moriar, vel cum morieris. Utiliter autem concipiebatur ſtipulatio, cum moriar, vel cum morieris, §. poſt mortem, & ſeq. Inſt. de inut. ſtip. Legatum quoque inutiliter relinquebatur poſt mortem heredis, aut legatarii. Item pridie, quam heres, aut legatarius morietur, §. poſt mortem, Inſtit. de legat. Rectè autem legatur, cum mo-

riretur heres, ulp. tit. de leg. §. poſt mortem. Sed vetus hæc verborum differentia ſublata eſt: & conſequenter videbatur quoque ſublata veteris definitio. Sed quia nova jura ſtrictius interpretamur, placuit, eam nominatim conſtitutione poſtea edita abrogare.

Ne uxor pro marito, vel maritus pro uxore, vel mater pro filio conveniatur.

Tit. XII.

TAntum abeſt ut alius pro alio conveniri poſſit, ut nec pro colono dominus, vel contra, l. 3. & 11. ſup. tit. 10. nec pro debitore is ad quem pecunia pervenit, l. pen. eod. nec conjux pro conjuge, nec mater pro filio, nec quiſquam pro neceſſariis ſibi perſonis, ut hoc tit & ſeq. ut vix ſit ullus excipiendus ab illa certiſſima regula ex alterius contractu neminem obligari, l. pen. hoc tit. id eſt, ex ſuo quemque contractu obligari, non ex alieno. Nam & pater pro filiof. & dominus pro ſervo civiliter non obligatur, nec jure prætorio in ſolidum, ſed in peculium dantaxat, & quia in peculium tamen, ideo matri in hoc tit. non junxit etiam patrem nec tit. ſeq. filio emancipato filium familiæ.

Enarratio.

Tit. XII.

NEc conjux) Tam in cauſa pecuniaria, quam criminali, l. 1. 2. & 3. h. t. Caſſio-

dorus Variar. 4. 10. *Uxor maritalibus debitis, niſi per ſucceſſionis vincula, non tenetur* Dotem teneri ob civilem munus vel honorem mariti, non etiam parapherna putat Cuj. ex l. 3. hoc tit. Græco interpreti aliud judicium eſt: μὴ νόμιζε δὲ ἐξ ἀντιδιαστολῆς ταύτης τῆς διατάξεως, ὅτι ἡ προὶξ τῆς γυναικὸς ὑπόκειται ταύταις ταῖς λειτουργίαις: ἐπειδὴ γὰρ σήμερον *in rem* δέδωκε τῇ γυναικὶ περὶ τῶν προικιμαίων πραγμάτων καὶ δύναται ἡ γυνὴ καὶ ἀλλότρια ὄντα πράγματα καὶ μηδὲ τῆς οὐσίας ὑπάρχοντα τοῦ ἀνδρὸς διὰ τῆς *in rem* σπεκιαλίας αὐτὰ ἐκδικῆσαι. ait, ex eo quod para phcrna non teneantur. continuo dicendum non eſſe argumento à contrario ducto dotem teneri, quæ ſententia benignior eſt. Certe ſi debitor ex cauſa primipili ſolvendo non ſit, dos uxoris fiſco vindicatur l. 4. C. in quib. cauſ. pign. vel hypoth.

Nec mater pro filio) Tametſi mater partem pro filio ſponte ſolverit: nam ſi pro filio interceſſerit, vel errans ſolverit, condicere poteſt, d. l. 3. & l ult. Solvit igitur donandi animo, ὡς δωρουμένη, Græci.

Civiliter non oblig.) L. 8. §. Filiusfam. ff. de acceptilat. Theoph. ad §. actiones autem, de action.

Nec jure præt.] Actione de peculio, quæ prætoria eſt, pater & dominus tenentur peculii fini, d. § filiusf. & d. §. actiones, l. 1. inf. tit. prox. & l. pen. inf. quod cum eo.

Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono conveniantur.

Tit. XIII.

AD ſuperiorem regulam additur nec filium pro patre, vel patrem pro filio emancipato obligari aut conveniri poſſe, nec libertum pro patrono, nec ſervum pro domino, quod in ſervo notiſſimum eſt, cum nec ex ſuo contractu ullo jure conveniri poſſit, l. tutelas §. 1. ff. de cap. min. l. ult. ſup. de nox. act. & quamvis hoc obiter legatur ſcriptum l. ult. hujus tit. tamen in tit. ipſo prænotatum non legitur in Baſil. nec in vet. libris.

Enarratio.

Tit. XIII.

NEc filium pro patre) l. 2. & 4. h. t. Sen. 5 de benefic. c. 19. *Dico me tibi obligatum pro filio, non quia ſum, ſed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium.* Caſſiodor. Var. lib. 4. 10. *Filius obligationibus paternis, ſi non ſit heres, exuitur.* Sextus Empiricus Pyrrhon. hypot. lib. 1. cap. 14. *παρὰ μὲν τοῖς ῥωμαίοις ὁ τῆς πατρῴας ἀποστὰς οὐσίας, οὐκ ἀποδίδωσι τὰ τοῦ πατρὸ-χρέα: Apud Romanos filius qui nihil ex bonis paternis poſſidet, debita ejus non exſolvit.* Excepta cauſa primipili, etiamſi patri heres non extiterit, l. ſi tutores 11. inf. de compenſat. l. ult. de primip. lib. 12. quod etiam Græci hic no-

tant : *ἐνέχεται υἱὸς ὑπὲρ τοῦ πριμιπίλου τοῦ ἰδίου πατρὸς, κἂν μὴ κληρονομήσει αὐτόν. Filius ex cauſa primipili patris nomine tenetur, licet patri heres non extiterit.*

Vel patrem pro fil.] l. 1. & 3.

Nec libertum] l. 5.

Ullo jure] Civili aut prætorio.

Nec in vet. lib.] Cuj. auctorib. libris Baſil. lib. 24. tit. 4. & manuſcriptis codd. delet illa verba tit. *vel ſervus pro domino*, quæ leguntur in libris editis. Certè deſunt in v. c. Juliani Brodæi, & Ægidii Menagii. Quamvis lectio vulgata defendi poſſit l. ult. h. t.

An ſervus ex ſuo facto poſt manumiſſionem teneatur.

Tit. XIV.

Ac nec idem ipſe quidem tenetur pro ſeipſo, ſi renaſcatur & novus homo fiat, quod manumiſſione contingit. Nam de eo quod quis contraxit vel geſſit in ſervitute, poſt libertatem nulla ei vel in eum actio eſt, niſi connexum id ſit cum eo quod poſt libertatem geſſit. Hoc enim caſu prius tempus trahitur ad poſterius, l. tutorem, ff. de adm. tut. l. 17 ff. de neg. geſt. alioquin nulla ex antegeſto in manumiſſum actio eſt, quia nec ulla fuit ab initio. Nam obligatio naturalis quam ſervus ſuſcipere videtur nullam actionem parit. Quamobrem in trctatu de ſolutionibus. quo docemur id quod debitor ex pluribus cauſis indiſtinctè ſolvit, in antiquiorem contractum cedere recte dicitur, in manumiſſo non eſſe antiquiorem contra-

ctum eo quem ſtatim poſt libertatem ſolet habere cum patrono de operis ; l. in liberto ff. de ſolut. quia ſcilicet contractus habiti in ſervitute pro nullis habentur , & factum interpretor contractum , vel quaſi contractum , quia actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulant , l. tutelas §. injuriarum , ff. de cap. min. l. 4. hoc. tit.

Enarratio.

Tit. XIV.

NOvus homo) L. 27. §. 1. ff. de adim. leg. l. 98. §. aream , ff. de ſolut. Tertullianus de pœnitentia cap. 6. *Quis ſervus poſteaquam libertate mutatus eſt , &c.*

Nulla eſt antegeſto.) l. 2. hoc tit. Paul. 2. Sent. tit. 13. ult. Quid ſi peculium ſervo legatum ſit ? Græcus interpres nihilo magis teneri ſcribit : *σημείωσαι* , inquit , *ἐκ τῆς ἐπιτάσεως τοῦ μάλιστα , ὅτι κἂν ἐληγατεύθη αὐτῷ τὸ πεκούλιον , οὐ κατέχεται τοῖς πουπιλαρίοις δανεισταῖς* lege , *πεκουλιαρίοις*. Si tamen res apud ſervum depoſita ſit, & manumiſſus rem teneat , cum eo depoſiti agi poterit , ex ceteris cauſis in manumiſſum actio non datur , l. ſi apud 21. ff. depoſ. id eſt , *ἐκ τῶν λοιπῶν συναλλαγμάτων*. Græci ibidem *ex ceteris contractibus*. V. Cuj. ad l. frater à fratre , ff. de cond. ind.

Ab initio) Cum ſervo enim nulla actio eſt , l. 107. ff. de regul. jur. id eſt , nec civilis , nec prætoria , l. tutelas §. pen. ff. de cap. min.

Suſcipere videtur] Papin. in l. eo tempore 50. §. 2. de pecul. *Naturalis obligatio , quam*

ſervus ſuſcipere videtur. Thalelæus ad l. 1. C. de noxal. act. οὐκ ἐνέχεται νόμῳ, φύσει δὲ ἔνοχος μένει. *Servus manumiſſus jure non tenetur : natura autem obligatus manet.* Sed naturalis obligatio nullam actionem parit, l. ſi pupillus 127. ff. de verbor. obligat. actiones enim jure aut legib. proditæ ſunt.

In antiq. contr. ced.) l. in his 5. ff. de ſolut.

Factum interpret.) ἀποτέλεσμα. Græci interpretantur.

Cum cap. amb. Noxa cap. ſequitur : id eſt, noxalis actio. Talelæus ad l. 4. h. t. τὸ νόμιμον τῆς διαπράξεως φανερὸν, καὶ χρειῶδες, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς νοξαλίοις.

Quando fiſcus vel privatus debitoris ſui debitores exigere poteſt.

Tit. XV.

ET hoc titulo oſtenditur, creditorem quoque debitorem debitoris ſui convenire non poſſe ſine mandato debitoris ſui actione in perſonam. Convenire tamen eum & exigere poſſe actione Serviana jure taciti vel manifeſtarii pignoris ; qua in re diſtat hoc tantum fiſcus à privato . quod fiſcus qui omnium bonorum, etiam nominum ſemper habet tacitam hypothecam, prius excutere debet principalem debitorem quàm nomen debitoris ſui, l. pen. hoc tit. privatus liberum habet arbitrium conveniendi quem voluerit, principalem debitorem aut principalis debitoris debitorem, ſi expreſſim nomina debitoris pignori obliga-

ta ſint. Diſtat etiam pignus conventionale ab eo quod capitur judicati exequendi gratia, quoniam jure conventionis nomen pignori obligatum perſequitur privatus, etiamſi debitor ſolvendo ſit, nec tamen capit nomen pignori ex cauſa judicati, ſi alia ſint bona quæ pignori capi poſſint.

Enarratio.

Tit. XV.

Actione in perſonam.) l. ult. h. t. l. 3. inf. tit. prox. l. pen. inf. de novat.

Jure tac. vel man.) l. 4. inf. quæ res pign. obl. l. ſi convenerit 18. D. de pigner. act. l. poſtquam 7. C. de hered. vel act. vend.

Serviana.] Quaſi Serviana ſive hypothecaria, quæ hic ἁπλῶς Serviana dicitur, ut in l. 3. D. de pignor. & alibi.

Vel manifeſtarii.) Manifeſtarium pignus dicit cum Paulo in l. pen. D. in quibus cauſ. pig. vel hypoth. Sic Plautus *Furem manifeſtarium*. Aulul. act. 3. ſc. 4.

Semper habet tacitam.] Ex privilegio fiſci l. 2. C. de ſerv. pign. dat. l. 2. C. de quib. cauſ. pign. vel hypoth. l. 2. & 3. C. de privil. fiſc. l. aufertur 46. §. 3. D. de jure fiſ.

Priùs excutere deb.) Fiſcus qui ſemper tacitam habet hypothecam, debitorem debitoris ſui convenire poteſt, l. 3. h. t. Similiter uxor, quæ dotis nomine tacitam habet hypothecam, l. aſſiduis § 1. C. qui potior. in pign. habét, aget tam adverſus heredes mariti, quàm debitores ejus jure tacitæ hypothecæ, l. 3. coni. Gloſſa

inf. tit. prox. Et fiſcus quidem non utitur jure ſingulari in eo quod agit adverſus debitorem debitoris ſui : nam privatus quoque agere poteſt jure hypothecæ. In hoc igitur tantum fiſcus à privato diſtat, quòd fiſcus neceſſariò prius debitorem principalem excutit, quàm nomen debitoris ſui : fiſcus non agit ſtatim cum debitore debitoris ſui, ſed in ſubſidium, & ſi rem ſuam aliter ſervare non poſſit, l. pen. h. t privatus debitorem ſuum non excutit, ſed quem voluerit conveniet, ſi ſpecialiter ei nomina debitoris pignori obligata ſint : nam poſt multas varietates eò perventum eſt, ut nomina debitorum pignori dentur, d. l. poſtquam.

Perſequitur privatus.) Privatus jure conventionis pignus perſequitur : fiſcus jure tacitæ hypothecæ. & in eo quoque fiſcus à privato differt.

Etiam ſi debitor ſolvendo ſit.) Actione enim quaſi Serviana creditor pignora vel hypothecas tutiùs perſequitur, quam perſonam, §. item Serviana, Inſt. de action. l. plus cautionis 25. D. de reg. jur. nam & creditor, qui rem alienam pignori accepit, poteſt contraria pigneratitia agere licet debitor ſolvendo ſit, l. cum debitor 32. D. de pignerat. act. pignoris retentione ſecurior ſit creditor.

Capi poſſint.) l. 15. §. in venditione, & §. ſic quoque, D. de re jud. l. 2. h. t. Baſilica : ἐὰν ὁ κατ' δικασθεὶς μηδὲν ἔχει σωματικὸν ἐν περιουσίᾳ ὀφείλον ἀμάχως δοθῆναι, &c. *Si condemnatus nihil in corporibus habeat, quod citra controverſiam pignoris loco capi poſſit.* &c. à reb. enim corporalibus ad jura ſive actiones pervenitur.

De actionibus hereditariis.

Tit. XVI.

QUod hactenus variè demonſtratum eſt, non teneri alium pro alio, ſane in herede locum non habet, qui cum ſit ſucceſſor juris univerſi, neceſſe eſt ut pro defuncto teneatur actionibus hereditariis, & ea ſuſtineat onera atque incommoda quæ defunctus ſuſtinuiſſet, commodis quoque fruatur iiſdem. Actiones hereditariæ ſunt quæ cœperunt ex perſona vel in perſonam defuncti, & tranſierunt in heredem: Nam quæ cæperunt ab herede vel in heredem ut actiones legatorum, heredis ſunt non hereditariæ, vel hereditariarum loco, non hereditariæ l. hereditariarum ff. de obl. & act. & præterea ſolas actiones in perſonam hereditarias dicimus, non actiones in rem. Et ſolos heredes debitores & creditores hereditarios ex XII. tab. ſi plures ſint diviſis actionibus pro hereditariis portionibus, non legatarios, non fideicommiſſarios, non debitores hereditarios, i. quorum nomina in hereditate fuerunt. Debitor vel creditor hereditarius, modo heres eſt debitoris vel creditoris, modo debitor vel creditor defuncti, & poſt aditam hereditatem heredis.

Enarratio.

Tit. XVI.

SUcceſſor juris un.) l. 9. §. heres. ff. de hered. inſt. l. 11. ff. de diverſ. temp. præſc. &

ideo ea quæ in nominibus ſunt ad heredem tranſeunt l. 37. ff. de adquir. hered. & ſuſtinet quoque onus æris alieni l. 8. eod. l. 3. §. ul. ff. quib. ex cauſ. in poſſ. eat. Denique commodum & in commodum heredem ſequitur.

Quæ cœperunt ex perſona) Græci ad l. un. ſup. tit. II. αἱ γὰρ ἐρεδιτάριαι ἀγωγαὶ ἀπὸ τοῦ τεστάτωρος νομεῦται. *Actiones hereditariæ ex perſona teſtatoris accipiuntur.*

Non actiones in rem) Actiones in rem & hypothecariæ non ſunt hereditariæ : & ideo rei poſſeſſor non heres convenitur, l. 2. h. t. l. 55. ff. de rei vindicat. poſſeſſio enim parit in rem actionem, l. un. C. de alienat. jud. mut. cau. fac.

Et ſolos heredes) Soli heredes conveniuntur actionibus hereditariis, non legatarii, fideicommiſſarii, non debitores hereditarii : ſoli etiam heredes agunt : Nullus enim ad defuncti perſonam propius accedit quàm heres.

Ex XII. tab.] Actiones hereditariæ jure civili inter coheredes pro portionibus hereditariis dividuntur, l. 16. C. de jur. delib. id eſt, lege XII. tab. l. ult. hoc tit. l. 26. C. de pact. l. 6. C. famil. erciſc. l. 25. §. idem juris eſt, ff. eod. quæ dicitur lex antiqua in l. 1. C. de excep. M. Tullius pro Roſcio com. *Heres pro ſua parte petit qua hereditatem adiit & pro ſua parte diſſolvit.* Quintilian. declamat. CCCXXXVI. *Cum eſſemus heredes patris noſtri, debuimus ambo. Id ſic colligo. Finge eſſe aliquem ex creditoribus petitorem, nunquid petere à te totam ſummam poteſt? minime, ut opinor. Duos enim pater noſter filios reliquit : & neceſſe eſt ſicut bona. ita onera quoque eſſe communia. Partem ergo tu debuiſti,*

partem ego: quo efficiebatur ut partem ſolveres. Quamvis unus ex pluribus heredibus totius debiti ſolutionem aliquo accepto in ſe receperit, l. 25. ſup. de pact. Quintilianus in dicta declam. *Agrum fratri dedi. cum fratre meo convenit mihi, ut ille ſolveret. Num dubium eſt, quin dicturus fuit creditor. Partem tu debes mihi, patri tuo credidi, cujus ex parte dimidia heres es.* Niſi obligatio ſit individua: ut puta ſi teſtator opus Reip. fieri juſſerit, l. in executione 85. D. de verb. oblig. idemque juris eſt in ſervitutibus, excepto uſufructu, l. ſtipulationes 72. eod. [πῶς γὰρ ἂν μερίσαις τὸ ἀμερὲς, καὶ τὸ ἕν, ut ait Proclus Inſtitutionis Theologicæ cap. 175. *Nam quod individuum unumque eſt, quomodo divides?*

Non legatarios.] d. l. ult. ſunt n. rei ſucceſſores, non juris.

Non fideicommiſſarios.) Quibus ſingulæ res per fideicommiſſum relictæ ſunt. Qui legatariis abſimiles non ſunt.

Non debit. hereditarios.] l. 3. Non enim perſonali actione convenitur niſi qui defuncti perſonam exhibet. Nec donatarios rei certæ, l. 15. C. de donat.

Modo heres eſt.] Debitor hereditarius heres eſt, qui defuncto obſtrictus erat, ut in ſpecie legis 4. h. t. quod & agnoſcunt Baſilica his verbis: ἐὰν ἄνηβος κληρονομήσει. *Si impubes heres ſit.* Heres autem creditor hereditarius dicitur, vel quod ei à defuncto ante teſtamentum aliquid deberetur, vel quod ei ab extraneo debeatur.

Modo debitor, vel creditor.) Debitor hereditarius dicitur, cujus nomen in hereditate

fuit. Creditor autem hereditarius, cui defunctus erat obnoxius, ante aditam hereditatem debitor, vel creditor defuncti dicitur: Poſt aditam hereditatem, heredis: nec enim ante aditionem heres defuncti perſonam ſubit. ab aditione heres ſuccedit in jus defuncti, & actiones, quas habuit defunctus, exercet. Ex diverſo heres ſubit, & ſuſcipit æs alienum defuncti. Heres enim præterquam pro defuncto tenetur actionibus hereditariis: namque hereditas obligat eum æri alieno, l. more 8. D. de adq. her. tenetur quaſi ex contractu ſuo: adeundo enim contraxiſſe videtur, l. 3. in fi. & l. ſeq. D. quib. ex cauſ. in poſſ. eat. l. pen. h. t.

Nunc de confuſione ſtrictim dicamus. Si debitor hereditarius creditori ſuo heres extiterit, confuſione liberatur, pro ea parte ſcilicet, qua heres extitit: nam pro parte coheredis remanet obligatio. ſi verò ex aſſe heres ſit, confuſio hereditatis actionem perimit, l. 1. §. ſi debitor, D. ad leg. Falcid. l. ſicut 75. D. de ſolut. Quod ſi creditor debitori heres extiterit, confunditur obligatio pro ea parte, qua heres extitit, ſi coheres ei adjectus ſit: reſidui autem integra ei petitio eſt: hoc eſt, heres à coheredibus ſuis pecuniam debitam pro parte competente petere poteſt. Finge heredem ſcriptum ex ſemiſſe: adverſus coheredem ſemiſſarium pro ſemiſſe agere poteſt. rectè Baſilica: *δυνάται τὸν συγκληρονόμον ἀπαιτεῖν πρὸς τὰ κληρονομιαῖα μέρη τὸ χρέος*. Gloſſa interlinearis: *ὡς παθὼν κομφουσιόνα εἰς τὸ μέρος εἰς ὃ ἐγράφη*: *Pecuniam debitam proportionibus hereditariis à coherede petere poteſt, quia pro qua parte heres eſt confuſionem patitur.* Sic Græci interpretantur

leg. 1. h. t. vel ſi ex aſſe heres ſit, confuſione perimitur obligatio, l. 5. & 6. h. t. l. ſi ab eo 7. C. de negot. geſt.

Ex delictis defunctorum in quantum heredes conveniantur.
TIT. XVII.

ET rurſus hereditariæ actiones ſunt quæ ex contractibus vel quaſi ex contractibus defuncti naſcuntur. Nam ex delictis in heredes actiones non traſmittuntur, niſi lis fuerit conteſtata, vel res judicata adverſus defunctum, quo caſu heres ex aſſe tenetur in ſolidum, heres pro parte, pro ea tantum parte pro qua heres eſt, l. 9. D. de cond. furt. l. 2. in fi. D. de præt. ſtip. Quod ſi neque condemnatus fuerit defunctus, neque lis conteſtata cum eo, non tenetur ex maleficiis defuncti heres, niſi quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas pervenit, dolove malo ejus factum eſt quo minus perveniret, & in id tenetur calculi potius quàm delicti ratione, ne ex alieno damno alienoque ſcelere locupletior fiat, l. in heredem, l. Sabinus, D. de dolo. Delictorum appellatione non publica crimina intelligimus, quæ, exceptis quibuſdam, in heredem non tranſcunt; etiam ſi ex eis cum defuncto lis conteſtata ſit, modo ſecuta etiam condemnatio non fuerit, l. ex judiciorum, D. de accuſ. ſed privata delicta ex quibus forenſes ſeu civiles actiones dantur, veluti furti injuriarum, vi bonorum raptorum, damni injuria, de dolo malo, quod metus cauſa, ad quam proprie pertinet conſtitutio hujus

tituli, condictio furtiva, in factum ex edicto de calumniatoribus, veb ex edicto de alienatione judicii mutandi cauſa facta, vel de edenodo, ſervi corrupti, arborum furtim cæſarum, & de incendio, ruina naufragio, & de eo qui ſciens pro libero væniit, & alia quædam. Item quæ quaſi ex delictis dantur, l. Iulianus, D. de jud. l. ult. §. hæc judicia, D. nau. caup l. 5. §. hæc autem, D. de his qui deiec. vel eff. & aliquando quæ ex contractibus cum in eis delictum quoque verſatur, §. aliquando, Inſt. de perp. & temp. act.

Enarratio.

Tit. XVII.

Ex delictis def. in q. h. c.) Hoc eò non pertinet, ut pœna in heredes tranſmittatur: nam defuncto reo, & pœna extinguitur, l. 6. D. de public. judic. quod autem dicitur, publicè intereſſe admiſſa vindicari, ut deterreantur alii ab iiſdem facinoribus: Salluſtius de Diis & mundo cap. 12. νόμοι τε καὶ πολιτεῖαι, δίκαι τε καὶ κολάσεις διὰ τὸ κωλύειν ψυχὰς ἁμαρτάνειν ἐγένοντο *Leges & Reipublicæ inſtitutæ ſunt, judicia & ſuplicia conſtituta ad cohibendos animos ne delinquant*: Id ad reos criminum petinet priuſquam fato functi ſint. Cæterùm perquam durè καὶ ἀπανθρώπως conſtituererur, ut alium, quàm nocentem pœna ſequatur. Euripides Iphigenia in Aulide: ἐγὼ δίκην δώσω κακῶν, ὁ μὴ σφαλείς. *Ego inſons crimen alienum luam?* Olympiodorus apud auctorem Catenæ in Job. cap. 6. ἕτερος ὑπὲρ ἑτέρου οὐκ ἂν κολάζοιτο: *Alius*

pro alio plectendus non eſt. Heredes igitur civilibus actionibus tenentur, ſi lis conteſtata ſit, ut inf. dicetur.

Nam ex delictis) Contractus & συναλλάγματος verbum generale eſt, & delicta quoque continet. Hinc illa apud Ariſtotelem 5. Ethic. Nicomachior c. 2. Contractuum diviſio in voluntarios & involuntarios. Voluntarii conſenſu perficiuntur, quales ſunt contractus juris gentium, involuntarios vocat, quorum cauſa & origo eſt delictum. Et involuntarios, quia citra conſenſum noſtrum damnum quis nobis infert. Hic autem delicta ſeparantur à contractibus, ut in fœdere Smyrnæorum & Magnetum: χρήσθωσαν δὲ οἱ πολιτογραφηθέντες καὶ ἐν Μαγνησίᾳ, περὶ τῶν συναλλαγμάτων καὶ ἐγκλημάτων τοῖς πρὸς Σμυρναίους. *Utuntur autem poſtquam civium numero adſcripti fuerint, etiam in Magneſia in contractibus & delictis, quæ ad Smyrnæos ſpectant, legibus Smyrnæorum.*

Non tranſmittuntur] Pœnales actiones, quæ pœnæ nomine concipiuntur, l. prætor ait 9. §. ult. ff. de rebus auctor. judic. poſſid. ἀγωγαὶ ποιναλίαι: καθαρῶς ποιναλίαι, τουτέστι ποινὴν μόνην ἀπαιτοῦσαι, *mere pœnales*, ut aiunt græci, in heredem rei non competunt; niſi lis conteſtata fuerit cum defuncto; l. 1. ff. de privat. del. & l. ſciendum 58. ff. de oblig. & act. l. nemo 87. & l. pœnalia 164. ff. de regul. jur. §. non omnes, & §. pœnales, Inſt. de perpet. & tempor. & act. ἀεὶ γὰρ ἡ προκαταρξις ἀμείβει τὴν φύσιν τῶν ἀγωγῶν: *Semper enim litis conteſtatio naturam actionum mutat.*

Heres ex aſſe tenetur) Quaſi ex contractu defuncti: in judicio enim quaſi contrahitur, l.

3. §. idem ſcribit, ff. de pecul. & actiones ex contractu tranſeunt in heredes, l. ex conſtitutionibus 49 ff. de oblig. & act.

In ſolidum] ὁλόκληρον δίδωσι.

L. 9. ff. de cond. furt.) Fungit igitur in d. l. 9. litem conteſtatam fuiſſe. v. ſup. ad tit. de condict. furt.

Locupletior ad eum hered. perv.). Si ſint actiones mixtæ : vel rei perſecutoriæ : τουτέστιν εἰς τὸ ἀποδοῦναι τὸ πρᾶγμα ἢ ὅλον, ἢ μέρος αὐτοῦ ὅσον περιῆλθεν. *Hoc eſt, rem reſtituere debet, vel totam, vel partem ejus, prout ad eum pervenit*. L. ſicuti 38. l. toties 44. ff. de reg. jur. l. 4. ff. de vi & vi arm. l. inde Neratius 23. §. hanc actionem D. ad leg. Aquil.

Dolove malo) L. 1. ff. de privat. del. l. dolove 27. ff. de dol. l. 2. ff. de vi & vi arm.

Calculi potius) L. Sabinus, quam Cujacius adfert, ut ſcilicet ſubducatur ratio ejus, quod turpiter, vel ſcelere quæſivit.

Ne ex alieno] L. un. hoc tit. l. un. C. Hermog. eod.

Exceptis quibuſdam) Excepto peculatus, de reſiduis, repetundarum, & majeſtatis judicio, quæ etiam mortuis reis lite quoque non conteſtata exerceri poſſunt: ut bona eorum fiſco vindicentur, l. ex judiciorum 20. D. de accuſ. l. ult. D. ad leg. Jul. majeſt. Idem juris eſſe in Manichæis & Donatiſtis notant Græci lib. 60. Baſil. tit. 34. in fi. ex l. 4. C. de her. & l. 4. C. de Apoſt.

Forenſes) Sic appellantur civiles actiones in l. 1. §. 1. D. de incend. rui. & nauf.

Veluti furti) Actio furti non datur in heredem, l. 1. D. de privat. del. nec injuriarum, l.

injuriarum 13. ff. de injur. nec vi bonorum raptorum, l. 2. §. ult. ff. vi bonor. rapt. nec damni injuria, l. inde Neratius 23. hancactionem, ff. ad leg. Aq. nec de dolo malo, nec denique actio quod metus cauſa, l. quod diximus 16. §. hæc cautio, ff. quod met. cauſ.

Conſtitutio hujus tit.] Vis in l. un. hoc tit. ex Cujacii ſententia hic & ad d. l. 16. eſt coactio, ut tit de his quæ vi met. cauſ. Sic etiam Gloſſa interlin. ad d. l. un. h. t. in Baſilic. vim interpretatur, βίαν, & concuſſionem, διασεισμὸν non erepetio, ſeu rapina, ut gloſſa accipit, concuſſio vero eſt metus, terror. qui definitur à Cicer. lib. 4. Tuſculanar. Q. *metus concutiens:* vel calumnioſa vexatio, l. 1. §. 2 ff. de calum. ſic. accipitur in l. illicitas §. illicita, ff. de offic. præſ. & tit. 13. lib. 47. ff. Tertullian. de Fuga c. 12. *Miles me vel delator, vel inimicus concutit, & concuſſura*, ibid. cap. 13. pro concuſſione. Arnob. IV. adverſ. G. *Cujus vos numen effari non ſine metu decuit, & totius corporis concuſſione.*

Condictio furt.) Condictio, ut Cuj. placet, non datur in heredem. v. ſup. de condict. furt.

In factum ex edicto] l. in heredem 5. ff. de calumn. actione in factum de calumniatoribus intra annum in quadruplum tenetur, qui ut per calumniam alteri negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepit.

Ex edicto de alien.) l. 4. §. hæc actio, ff. de alienat. judic. mut. cauſ. f. actione in factum tenetur in id quod intereſt, qui judicii futuri mutandi cauſam rem alienavit? ut duriorem adverſarium nobis objiceret.

De edendo) l. ult. ff. eod. adverſus argentarium

tarium, qui rationes menſæ argentariæ non ediderit, datur actio in factum in id, quod intereſt agentis rationes ſibi editas eſſe.

Servi corrupti) l. hæc actio 13. ff. de ſer. corr.

Arbor. furt. cæſ.) l. 7. §. hæc actio, ff. arb. fur. cæſ.

De incend. ruin.) l. Pædius 4. §. ult. ff. de inc. ruin.

De eo qui ſciens) l. utique 21. ff. de liber. cauſ.

Et aliquando) Non ſolum actiones ex delictis, vel quaſi delictis, contra heredes non competunt, ſed etiam interdum ex contractibus, §. aliquando, Inſt. de perpet. & tempor. act. v. Cuj. ibid. & ad l.121. ff. de v. ob. lib.13. obſ.c. pen. & lib. 2. c. 2. & tit. C. de in lit. jur.

De conſtituta pecunia.

Tit. XVIII.

V. tit. 5. lib. 13 D.

A Titulo x. animus conditori Codicis hujus fuit generalia præcepta tradere de obligationibus & actionibus, & poſteaquam egit ſpecialiter de hereditariis actionibus, quibus includitur omne genus actionum in perſonam, voluit de conſtituta pecunia ſpecialem titulum ponere, tum quod eo continetur etiam omne genus debitarum pecuniarum, tum etiam quod dubitabatur an actio conſtitutæ pecuniæ quaſi pœnalis ſecundum ſuperiorem titulum non eſſet danda in heredem, niſi poſt li-

tem conteſtatam, quod definitur l. 1. & 2. hujus tit. & l. 18. §. è re, D. eod. Eſt autem conſtituta pecunia; pecunia debita à ſe vel ab alio, quam certo die ut ſolvatur curaturum ſe quis recipit citra ſtiplationem, idque genus conventionis olim receptum dicebatur apud menſarios, & actio quæ ex ea re competebat actio receptitia, quoties ad menſam argentarii contrahentibus, ut adfieri plerumque ſolebat, argentarius recipiebat ſoluturum ſe quod hic vel ille caviſſet, & erat negotium civile & actio civilis. Hodie conſtitutum appellatur, & eſt juris prætorii obligatio, quæ contrahitur etiam per epiſtolam, ut in l. quidam, ff. eod. hoc modo: Quæ L. Titius mutua accepit à te, ea penes me habeo: vel, ut in epiſtola D. Pauli ad Philemonem, Qua re læſit te, Philemo, aut quod is tibi debet, mihi imputato, ego Paulus manu mea ſcripſi, ego reddam. Denique fit nudo conſenſu, & ſecundum jus vetus earum tantum rerum nomine quæ in mutui cauſam veniunt, & actio erat annalis, qua de cauſa dari ægre videbatur à Prætore, & magis coërcendæ improbitatis ejus, qui ad diem condictum fefelliſſet quaſi ex delicto ejus (omni enim conſtituto dies adjicitur vel ineſſe intelligitur) quàm quod nudus conſenſus videretur ſufficere obligationi: ac proinde quaſi pœnalis ex parte rei hæc actio videbatur non eſſe danda in hæredem rei, quod non obtinuit: & merito igitur proximis ſuperioribus titulis XVI. & XVII. de hereditariis actionibus adjunctus hic eſt, ut & hanc actionem ſciremus hereditariam eſſe.

Enarratio.

Tit. XVIII.

OMne genus actionum in perſonam) Actiones enim in rem non ſunt hereditariæ, vide ſup. tit. 16.

Omne genus debitarum pecun.) Conſtitutum ſit de pecunia debita ex quacumque cauſa, vel contractu, vel maleficio, licet naturâ tantùm debeatur, vel jure prætorio, non civili, l. 1. §. debitum, & duob. ſeqq. l. 29. ff. eod. Denique qualecumque debitum in conſtitutum deducitur.

Quaſi pœnalis) Prætor enim videbatur edicto ſuo pœnam comminari: *Si apparcat eum, qui conſtituit, neque ſolviſſe, neque feciſſe*, l. ſi duo 16. §. ait Prætor, eod. his inquam, verbis videbatur pœnam proponere adverſus eum, qui fidem rei conſtitutæ fregiſſet, & pacta ac conſtituta die non ſolviſſet, quod quidem grave eſt, l. 1. & l. illud 25. eod. ac per hoc non videbatur in heredem conſtituentis danda: pœnales enim actiones in heredem rei non competunt, §. 1. Inſtit. de perpet. & tempor. act. ſed magis placuit, rei perſecutionem eſſe, l. 18. §. è re, ff. cod. Baſilica: *αὕτη ἡ ἀγωγὴ ὐκ ἔςι ποινάλια. Hæc actio pœnalis non eſt.* Et merito igitur in heredem datur: actiones enim quæ rei perſecutionem habent adverſus heredes dantur, l. 3. §. 1. ff. de vi & vi arm.

Poſt litem conteſt.) Ex delictis enim actiones poſt litem conteſtatam in heredes tranſmittuntur, ut docet tit. ſuperior.

Pecunia debita) Id enim tantum conſtituitur quod debitum eſt, l. 5. §. 2. d. l. 18. §. 1. l. 2. h. t. & ideo conſtitui non poteſt id cujus petitio exceptione excludi poteſt, l. 3. § ff. eod. ἐγγυᾶται καὶ τὸ ἰνδέβιτον. *Ejus autem nomine quod indebitum eſt, fidejuſſor dari poteſt.* ut eſt in glocis Nomicis, hoc igitur conſtitutum à fidejuſſione diſtat.

A ſe vel ab alio) §. de conſtitura, Inſt. de action. d. l. 5. §. 2. d. l. 2. Nov. 115. c. ult. & hæc eſt prima inter eum qui conſtituit & fidejuſſorem differentia, quam Græci adferunt: nemo enim pro ſe fidejubet, l. heres 21. §. ſervo, ff. de fidejuſſ. at quod quiſque debet ſoluturum ſe recte conſtituit.

Quam certo die) Non modo rem ipſam quæ debetur quis ſoluturum ſe conſtituit, ſed & aliud pro debito conſtitui poteſt, d. l. 1. §. 5. ἕτερον δ' ἀνθ' ἑτέρου οὐκ ἐγγυᾶται: *In aliam rem quam quæ in obligatione eſt, fidejuſſor non interponitur*, ut aiunt Græci, ſecundam inter conſtitutum & fidejuſſionem differentiam adferentes: ſive ut aiunt Ic. *In aliam rem, quam quæ credita eſt, fidejuſſor obligari non poteſt*, l. ſi ita 42. ff. de fidejuſſ.

Certo die) Conſtituto dies certus adjicitur l. 19. ff. eod. Nam hæc hujus negotii natura eſt, ut conferatur in diem, hæc eſt vis & poteſtas verbi, *conſtituere.* Quid ſi conſtitutum fiat nulla præſtituta die, id eſt, ἀπροθέσμως, non præfinito ſolutionis die, ut vertunt Baſilica, valetne conſtitutum? Audiamus Paulum Juriſconſ. in l. 21. eod. *Si ſine die conſtituas*, inquit, *poteſt quidem dici, te non teneri*. quaſi diceret, videtur quidem non valere conſtitutum

quaſi imperfectum ſit : *alioquin & confeſtim agi tecum poterit , ſi ſtatim , ut conſtituiſti non ſolvas*, quod à natura hujuſce negotii alienum eſt, quoniam in diem certum conſtitui ſolet. *Sed modicum tempus*, inquit , *ſtatuendum eſt, non minus decem dierum , ut exactio celebretur.* Et valet igitur conſtitutum etiamſi dies nominatim adpoſitus non ſit. Sed quamvis ſine die conſtitutum ſit, non tamen confeſtim agi poterit, ſicut ex pura ſtipulatione ſtatim agitur, ſed ei conſtituto ex prudentium interpretatione decemdium inerit. Hæc eſt Pauli ſententia; nec alia mente ſcripſi, videri non valere conſtitutum , ſi ſine die conſtituas, quam ut dubitandi rationem , qua Paulus movetur tangerem. Idem tamen cum Paulo ſentio : abſit enim ut vel Paulus cogitarit, vel etiam Paulum ego ſic accipiendum putarim, quaſi diem ſaltem integrum adjici conſtituo neceſſe ſit, ut valeat, quamquam vix eſt, ut auctores noſtri, qui in diem conſtitui ſcribunt, in tempus anguſtius conſtitui poſſe crediderint, quam ut laxamentum unius diei habeat, qui daturum, facturumne conſtituit; alioquin nec utilitatem haberet conſtitutum , nec à præſentaria ſolutione prope differret. Itaque & cum pure mutua pecunia datur non adjecto die ſolutionis, confeſtim agi non poteſt, ſed poſt triduum, ex Græcorum ſententia ad l. 19. ff. de reb. credit. quorum verba hæc ſunt : εἰ γὰρ ἁπλῶς δανείσω τινὶ, εὐθὺς ἤτοι μετὰ τρεῖς ἡμέρας δύναμαι ἀπαιτεῖν τὸ δάνειον. *Si cui ſimpliciter credidero, ſtatim id eſt, poſt tres dies creditum petere poſſum.* Vide locum Plauti è Moſtellaria quem obſervavit ſummus juris interpres in recitatione ad l. 4.

D. eod. Et falſus eſt Accurſius, qui ad l. ſi pœnam 68. D. de verb. obligat. ſignificat, pecucuniam ſtatim peti poſſe. Sed & idem ad d. l. 21. eiſdem fere verbis ſcripſit, quod ego ad Theophilum ut deinde animadverti. In ſumma quum quæritur, an conſtitutum ſine die factum, ἀντιφώνησιν ἀπροθέσμον. vocat Euſtathius περὶχρον δίας. Cap. de decem diebus, jure valeat, hoc quæritur, an conſtitutum ſine certo die factum, καὶ ἀπροθέσμως valeat: ſive an propter omiſſionem diei conſtitutum infirmetur: non autem quæritur, an longius, vel reciſius & anguſtius tempus adjici conſtituto poſſit, ut vel in horam, aut ſemihorium utiliter conſtituatur. Hæc mea, hæc Pauli ſententia eſt. Neque Salmaſius hoc debuit notare in lib. de modo uſurar. cap. XVI. Hodie verò conſtitutum & purè fieri poteſt, l. pen. h. t.

Quod autem ad Petronium attinet, videamus an *venire ad conſtitutum*, ſit, ad diem condictum venire, vel potiùs locum, ut de loco Salmaſius Petronium capiendum putat. Quid ſi de die conſtituto intelligamus? Sic Petronius ſuadere videtur his verbis, quæ præcedunt. *Flagitabant uti apud ſe utraque deponeretur, ac poſtero die judex querelam inſpiceret.* Et paulò poſt: *invaſerat pallium, exhibiturumque craſtina die adfirmabat.* Certè non minus de die, quàm de loco conſtitutum intelligi poteſt Cicero pro Cecinna: *Homines inermes, qui ad conſtitutum experiundi juris gratia veniſſent.* Idem epiſt. 4. lib. 7. ad familiares: *Quare ſi quid conſtitutum cum podagra habes, fac in alium diem differas.* Niſi conſtituere hic accipias pro convenire. Sic Terent. in Hec. act. 1.

ſt. 2. *Conſtitui cum quodam hoſpite.* Velleius Paterculus lib. 2. *Ex conſtituto arma corripuit*: id eſt, *de compacto*, ut Plautus loquitur, vel *ex compacto*, ut Suetonius. Colloquium Scholaſticum: *Iudices enim diem nobis dederunt hodiernum. Sententia dicta, quare volo te preſente de cauſa cum advocatis tractare. Adhibuiſti? adhibui, quoſnam? tuos amicos, bene feciſti, conſtituiſti? circa quam horam? in quo loco? in foro, in porticu, juxta porticum Victoriæ. Paulo poſt illuc venio*, & mox: *Accipe ab eo nummos, & ſequere, ſicut conſtituimus.* Cornel. Tacitus de moribus Germanorum: *Nec dierum numerum, ut nos, ſed noctium computant, ſic conſtituunt, ſic condicunt.* Interdum plenius dies conſtitui dicitur. Cicero pro Cecinna: *Placuit Cecinnæ, de amicorum ſententia diem conſtituere* Paul. Oroſ. lib. 6. c. 2. *Nam tunc veluti ad conſtitutum diem feſtinarent*, ἐς ἡμέραν ῥητὴν Appian. in Lyb. Salmaſius profert locum Varronis è 2. de R. R. *Quòd tam ſero veniſſet ad conſtitutum*, ac contendit Varronem de loco intellexiſſe. Idem tamen in Erratis, *an de tempore?* inquit, Quo uno verbo tota fere hujus controverſiæ moles corruit. Denique ſive ſolum, ſive diem intelligas, utique conſtituendi verbum tractum & intercapedinem temporis continet, καὶ ταῦτα ὑπὲρ ἐμοῦ ἀπολελόγημαι.

Certo die. Ex die obigatus utiliter conſtituit, ſe eadem die ſoluturum, vel citeriore, & proximiore, vel alio loco, l. 3. §. ult. & l. ſeq. l. 5. eod. Sed & quod in diem, ὑπ' ἡμέραν ὡρισμένην, in diem certum, vel ſub conditione debetur, purè conſtitui poteſt, l. id quod 19. D. eod. l. 2. h. t. Reus igitur conſtitutæ pecuniæ

in duriorem cauſam conſtitui poteſt: fidejuſſor autem in duriorem cauſam adhiberi non poteſt, l. Græcè §. illud ff. de fidejuſſ. & hanc tertiam differentiam inter conſtitutum, & fidejuſſoriam obligationem, notant Græci his verbis: *τρίτη αὕτη· ἀντιφωνεῖ τις ἐπὶ βαρυτέρᾳ αἰτίᾳ, οἷον ἀπὸ αἱρέσεως ὄντος τοῦ χρέους, ἀντιφωνεῖ χωρὶς αἱρέσεως· οὐκ ἐγγυᾶται δὲ ἐπὶ βαρυτέρᾳ αἰτίᾳ,* Sic ſuppleri debent Glôſſæ Nomicæ in v. *pecuniæ conſtitutæ*, ex manuſcripto codice, quem olim mihi commodavit magni nominis & doctrinæ vir Jacobus Sirmondus. Salmaſius lacunato uſus eſt codice in his differentiis explicandis: & ideo Gloſſarii Nomici mentem aſſequi non potuit.

Curaturum ſe. Sed & plures conſtituere poſſunt, l. 16. eod. ſed habent beneficium diviſionis, ſi omnes litis conteſtatæ tempore ſolvendo ſint, l. ult. h. t.

Sc. Si vero quis conſtituerit alium ſoluturum, non ſe pro alio, non tenebitur, d l. 5. §. 4.

Recipit.) Receptitia in conſtitutoriam tranſfuſa, conſtitutor etiam recipere dicitur, *ἀναδέχεσθαι.*

Citra ſtipulationem) Conſtitutum fit nudo conſenſu ſine ſtipul. l. 1. in pr. & §. cum qui. eod. d. §. de conſtituta. Theophilus ad §, 8. de action. & ideo & præſentes & abſentes conſtituimus, & quibuſcumque verbis, l 14. §. ult. eod. ſtipulatio enim fiebat verbis ſolemnibus ante Leoninam conſtitutionem, §. 1. verſ. ſed hæc, inſt. de inutil. ſtipul. & hæc eſt quarta inter conſtitutum & fidejuſſionem differentia: fidejuſſor enim ſtipulanti adpromittit, ut obſervant, Græci loco ſup. cit.

Ut adfieri plerumque ſolebat) Romani enim & Græci per menſarios, διὰ τοὺς χρεωφύλους τῇ τοῦ τραπεζιτεύειν ἐργασίᾳ, ut eſt in epiſtola 15. earum, quæ Themiſtoclis nomine circunferuntur, omnia negotia exercebant. Per eos plerique pecunias credebant, & fœnori occupabant. Colloq. Schol. *Eamus nos ad nummularium, capiamus ab eo denarios centum.*

Argentar. recip.) Ex recepto ſoli argentarii obligantur: ex conſtituto verò: omnes quamquam & receptum argentariorum etiam conſtitutum dicitur, & utraque actio ex conſtituto naſci, l. 6. §. 3. ff. de eden. Theophil. ad d. §. 8.

Soluturum ſe) Novatione non facta: nec enim recepto, aut conſtituto novatur obligatio, l. 28. ff. eod. non magis, quam fidejuſſione: erravit enim auctor gloſſarii, qui ſcripſit, conſtitutorem eſſe, qui ſe pro alio ſoluturum promittit, & alterius in ſe transfert obligationem. Et qui hac actione egit, ſortis obligationem non conſumit, id eſt, non litis conteſtatione, ſed ſolutione utraque obligatio ſolvitur, d. l. 18. §. ult.

Actio civilis] Verbis enim civilibus componebatur, d. l. 2.

Conſtitutum appellatur] Gloſſæ juris: κονστιτουτίων ἡ ἐστιν ἡ σύστασις, ἤτοι ἀντιφώνησις, διὰ γὰρ τῆς ἀντιφωνήσεως συνίσταται, ἡ βεβαιοῦται ἡ ἀπαίτησις τοῦ παρά τινος ὀφειλομένων τινὶ πραγμάτων. Conſtitutum Græci ἀντιφώνησιν vertunt, Baſil. lib. 26. tit. 7. Gloſſę græco lat. ἀντιφωνῶ, *conſtituo*, item: ἀντιφώνησις, *pecunia conſtituta*, & conſtitutor, ἀντιφωνητής, Nov. 4. c. 2. *Reſponſor. ung. reſpondant.* Cujacius in recitat. ad hunc tit.

ſcribit, ἀντιφωνήσεως verbo numquam ſignificari fidejuſſionem, quod facilè concedam, ſi de vetuſtioribus Græcis intellexit: Heſychius enim ἐγγυάζειν, συμφωνεῖν, interpretatur.

Juris prætorii] Conſtitutum eſt nomen honorarium, d. §. 8. & l. 1. eod.

Penes me habes] Formula conſtituti, l. quidam 26. eod.

Mihi imputato] πρὸς ἐμὲ ἔχε τὴν ὀφειλὴν, ἐγὼ ἀποτίσω. B. Chryſoſtom. in eandem Pauli epiſt. hom. 3. ἐμοί εἰς χρέος τοῦτο λόγισαι, ἐμὲ ἔχε ὀφειλέτην. Theophylactus ibid.

Scripſi.] πρὸς ἀσφάλειαν πλείονα, ὅτι ἀποδώσει τὸ χρέος, λάβε ἰδιόχειρά μοι τὰ γράμματα, Theophylactus ibid. & Oecumenius totidem fere verbis. cap. ult. Theodoret. ἀντὶ γραμματίου τὴν δὲ κατέχε τὴν ἐπιστολὴν πᾶσαν αὐτὴν ἐγὼ γέγραφα.

Ego reddam] Idem Theod. ἐγὼ καὶ ὀφείλειν καὶ ἀποδώσειν ὑπισχνοῦμαι τὸ χρέος: *Ego & debere, & debitum redditurum promitto.*

Nudo conſenſu] d. l. 1.

Quæ in mutui cauſ. ven.] Quæ pondere, numero, & menſura conſtant: hodie verò rerum quoque immobilium nomine, ut olim receptum, Theophil. ad d. §. 8. d. l. 2.

Actio erat annalis) Certis caſibus, hodie perpetua eſt, ut cæteræ in perſonam actiones, d. l. 2.

Qua de cauſa) Non tam ex nudo conſenſu naſcitur obligatio, quàm ex perfidia, d. l. 1. & d. l. illud. Prætor enim hanc actionem propoſuit ut improbitatem ejus coerceret, qui pactum atque conſtitutum perfidè rupiſſet, quique fidem fefelliſſet, ſupremum rerum huma-

natum vinculum, Quintilian. declamat. 344. πίστιν ἐπὶ συναλλαγαῖς, τὸ κράτιστον τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν καὶ πάσας φυλάττων ἐν ὁμονοίᾳ τὰς πόλεις, ut ſcribit Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 6. ἱερὸν χρῆμα, ut idem ait lib. eod. Cicero pro Roſc. Com. *Æque perfidioſum, & nefarium eſt, fidem frangere, qua continet vitam*, qua *nixatur vita* ut Lucretii verbo utar. Simplicius in Epictetum: ὁμολογίας παραβαίνειν ἄτοπον, καὶ ἀσεβὲς δοκεῖ. ὡς τῆς ἀληθείας, καὶ τῆς πίστεως, δι' ὧν τὰ πάντα ἐπίσταται, καὶ μένει ὅσον ἐφ' ὑμῖν ἀνῃρημένων. Et quaſi ex delicto igitur hæc actio datur, & coercendæ perfidiæ. Eſt autem gravius fidem fallere in pecunia debita, quàm in pecunia non debita: conſtitutum enim non fit niſi in pecunia debita, ut jam ſupradictum eſt. Cujacius alibi ſcribit, conſtitutum non eſſe pactum nudum, ſed contractum, quia receptum imitatur, quod erat contractus, Parat. D. eod. & ad Nou. IV.

Hereditariam eſſe) Actio conſtitutæ pecuniæ datur heredibus, & in heredes, l. 2. h. t.

De probationibus.

TIT. XIX.

V. tit. 3. lib 22. ff.

ET hic quoque titulus pertinet ad generalia præcepta & communia omnium actionum. Nam inanes ſunt actiones, niſi, ut dicitur, indubitata probationis fide apud judicem competentem liqueat vera eſſe quæ in judicium adducuntur. Hoc vero quis præſtare debeat, actor, an reus in ſingulis actionibus quæri &

diſceptari ſolet, & per ſingulas quoque actiones hoc titula itur hujus rei explorandæ gratia, non per omnes quidem, eſſet enim res operoſa & moleſta nimis, ſed certas quaſdam in perſonam & in rem. Probatio autem eſt intentionis ſuæ legitima fides quam facit judici actor, vel reus, vel uterque. Et duæ præcipuæ ſunt maximæque probationum ſpecies inſtrumenta & Perſonæ, ut Heliodori X. Æthiop. & l. 11. infra, de fid. inſt. l. 1. ſup. de dilat. Addi poſſunt argumenta, ſigna, indicia, l. 21. hoc tit. l. 10. inf. arb. tut. & indicia certa quæ jure non reſpuantur, l. indicia, ſup. de rei vind. l. 15. infra, de ju. dot. indicia indubitata & omni luce clariora, l. ult. hoc tit. & plerunque probationes quæ dicuntur, hoc adjuncto liquidis vel manifeſtiſſimis vel apertiſſimis, hæc indicia rationeſque dicuntur, ut l. pen. infra de contr. ſtip. l. 2. infra, de in lit. jur. l. 3. §. præterea, ff. de ſuſp. tut. l. libertas §. ult. ff. de man. teſt. l. plane §. 1. de lega. 1. & hæc genera legitimarum probationum. Illegitimæ ſunt teſtationes, adnotationes, expenſilationes privatæ. Nam & formas agrorum privatas non obligare Siculus Flaccus ait, & alio jure ſunt antiqua monumenta finium ære vel ſaxis inſculpta, nempe quaſi inſtrumenta publica, ſicut cenſus publicæ tabellæ: alio jure de quarum fide non ambigitur, & alio profeſſiones cenſuales vel etiam natales ementitæ, vel affirmationes, aut nominationes nudæ. Etiam juſjurandum per ſe ſolum nego eſſe legitimæ probationis genus: alioquin jurejurando actoris fieret reus inficiator non minus quam inſtrumentis, vel teſtibus, l. eum qui, ff. de jurejur.

non nego eſſe adminiculum infirmæ & illegitimæ probationis, ut edicto Juſtiniani VII. nec ei alios effectus ſuos detractos volo. Id in cœco teſtimonio Rhetores ponunt, ſicut tabellas & perſonas abſentes & multitudinem, aut civitatem.

Enarratio.

Tit. XIX.

INanes ſunt actiones) Inefficaces, inutiles, ſine re.

Indubitata prob. ſi.) Indubiis probationibus, l. 11. inf. de ſi. inſtr.

In perſonam) Ut certi condictionem, l. 1. cujus formula hæc eſt · ſi paret dare oportere.

In rem) Rei vindicationem, l. 2. 4. & 21. cujus formula hæc eſt: Si paret rem, qua de agitur, Mævii eſſe, Theoph. ad §. 2. de action. nec enim aliter condemnat judex, quam ſi ei appareat verum eſſe, quod in judicium deducitur: ἄνθρωποι γὰρ τῶν φανερῶν μόνων ἠξίωνται κρι-ναί, *Rerum certarum judices ſedent.* Theophilactus in epiſtolam Pauli ad Romanos cap. 2. Præjudiciales actiones in rem eſſe videntur, §. præjudiciales, Inſtit. de action de quib. in l. 10. 13. 14. 15. 17. 20. & 22. Petitio hereditatis de qua in l. ſi ſcriptum 11. eſt miſta, l. ſed etſi 25. §. petitio, ff. de petit. heret. reſtitutio in integrum, de qua in l. cum te 9. vel in rem datur vel in perſonam, Paul recept. Sent. lib. 1. tit. 6. §. integri. Vide Cuj. ibid. & ad l. 3. in fi. ff. de minor.

Legitima fides] Quæ fit per legitimas pro-

bationes, ut vocantur in l. 25. ff. eod.

• Fides) Ut Græcè πίστις Quintilian. v. cap. x. *Hæc omnia generaliter πίστεις appellant: quod etſi propria interpretatione dicere fidem poſſumus; aptius tamen probationem interpretabimur*: Syrianus, & Sopater in Hermogen.: *αἱ γὰρ τῶν νομικῶν πίστεις, ἤτοι ἀποδείξεις: Iuriſperitorum fides, ſive probationes.*

Quam facit] L. quingenta 12. in fi. ff. eod.

Actor] Actor implere debet intentionem ſuam, eſt generalis regula, γενικὸς κανών, Græcis actor probat ſe pecuniam numeraſſe, l. vi. h. tit. quæ ſic legenda eſt ex fide vett. codd. Ægidii Menagii & Juliani Brodæi: ut creditor qui pecuniam petit numeratam implere cogitur, &c. quam ſcripturam confirmant Baſilica his verbis: ὥσπερ ὁ δανειστὴς ὁ τὰ χρήματα ἀπαιτῶν, ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἠρίθμησεν interpres: ὁ δανειστὴς ἀπαιτεῖται ἀποδεῖξαι τὴν ἀρίθμησιν: Claudius Salmaſius corruptos codices ſequitur, & ſententiam legis non aſſequitur, de modo uſurarum capite xxi. lege 4. ſup. de eden. §. 2. inſt. de legat. ſi reus inficietur d. lege 1. vel qui agit rei vindicatione, dominium probat, d. l. 1. & 4. in actionibus præjudicialibus actoris partes ſuſtinet, qui habet intentionem ſecundum id quod intendit, l. generaliter, 12. ff. de exception. cujus explicationem vide apud Cujac. Obſ. lib. v. 37. Qui agit petitione hereditatis, probare debet vitia teſtamenti, d. l. 11. Qui petit reſtitutionem in integrum, ætatem probare debet, d. l. 9.

Reus) Reus etiam probare debet velut intentionem ſuam, l. 19. ff. de probat. Sic in l. 1. inf. de non num. pec. & l. 1. inf. ... pignor. con-

vent numer. ſec. intentio accipitur pro exceptione, ut Obſervat Cujacius & Gloſſa, verbi cauſſa, qui adfirmat ſe ſolviſſe, ſolutionem probare debet, l. 1. hoc tit. d. l. quinta, l. adſeveratio 10. inf. de non numer. pec. l. ult. inf. de ſolut. Item ſi tutor conveniatur ex perſona contutorum, utetur exceptione, ſi non omnes ſolvendo ſint tempore finitæ tutelæ; probabit igitur omnes eo tempore ſolvendo fuiſſe, l. 3. hoc tit. reus enim in exceptione actor eſt, l. 1. ff. de exception. actoris partibus fungitur d. l. in exceptionibus, ex generali regula, l. cum de indebito 25. §. 2. eod. Denique ſive dilatoria ſit exceptio, ſivo peremptoria probanda eſt poſtquam actor probavit intentionem ſuam, l. ſi quidem 9. inf. de exception. l. emptor. 9. inf. de præſcript. long. temp. l. exceptionem 19. hoc tit.

Vel uterque) Titius fundum vindicat, & profert inſtrumenta auctoritatis, puta, emptionis tabulas: qui vero fundum poſſidet, allegat eum ſibi à Titio donatum. Si poſſeſſor probet prolatis donationis tabellis, vincet: niſi contra Titius eas falſas docere ſit paratus, l. cum precibus 18. h. t. Item probatio exigitur ab eo, qui profert inſtrumentum, ut doceat verum eſſe & ab eo qui arguit eſſe falſum. Probatio igitur ab utraque parte exigitur, l. pen. h. t. l. ult. inf. ad leg. Cornel. de fal. l. 2. C. Theod. de teſtam. l. quoties 4. C. Theod. de fid. teſt. & inſtrum. Denique ſi ſit quæſtio de genere ſeu gente probatio ex utraque parte admittitur, Nov. 36. Simpliciùs Demoſtenes probationem definit his verbis: ἔλεγχος δ' ὅταν οἷς ἂν εἴπῃ τις, καὶ τἀληθὲς ὁμοῦ δείξῃ, adverſus Androtionem.

Duæ præcipuæ] μέγισαι ἀποδείξεις, Heliodor. 10. probationes ſolemnes, Gell. lib. xiv. 2.

Inſtrumenta & perſonæ) L. emancipationem, 11. & l. in excercendis 15. inf. tit. prox. vide Cujac. ad Paul. v. Sentent. tit. v. tabulæ & teſtes, d. cap. 2. Iſidorus Hiſpalenſis Origin. xviii. 15. *Probatio teſtibus & fide tabularum conſtat.*

Argumenta) Demoſthen. loco jam citato: ἔσι τοίνυν ἀνάγκη τοὺς ἐλέγχοντας ἢ τεκμήρια δεικνύναι, δι' ὧν ἐμφανοῦσι τὸ πισὸν, ἢ τὰ εἰκότα φράζειν, ἢ μάρτυρας παρέχεσθαι. Euripides Phœnice: τἀφανῆ τεκμηρίοισιν εἰκότως ἁλίσκεται. Æſchylus Diris: ὑμοῖς δὲ μαρτύρια τε καὶ τεκμήρια καλεῖσθ' ἀρωγὰ τῆς δίκης ὁρκώματα. Et interdum certior eſt fides indiciorum & argumentorum, quam teſtium. Quintilianus v. cap. vii. *Hinc teſtem gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri: argumenta ex natura duci. In his judicem ſibi: in illis alii credere.* Maxime in teſtamentis. Iſæus περὶ Νικος κλήρου: δικαιοῖ-μοι προσήκειν τεκμηρίοις μᾶλλον ἢ μάρτυσι πισεύειν. Regulariter enim teſtium fides atque auctoritas potior eſt. Sopater in Hermogenem: κρείττων ἡ μαρτυρία καὶ τεκμηρίων, καὶ τῶν εἰκότων.

Argumenta.) Auctor ad Herenn. *Argumentum eſt, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma ſuſpicione.* Quintil. lib. v. 10. *Argumentum eſt ratio probationem præbens, qua colligitur aliquid per aliud, & quæ quod eſt dubium, per id quod dubium non eſt, confirmat.* Iſidorus d. c. 15. *Argumentum numquam teſtibus, numquam tabulis dat probationem, ſed ſola inveſtigatione invenit veritatem.*

Signa) σημεῖα τε καὶ εἰκότα; Themiſt. orat,

XIV. ὅτι ᾗ σημεῖα ἐπὶ τῶν πραγμάτων λέγομεν, τὰ δὲ εἰκότα ἐπὶ τῶν προσώπων. Quintilianus dicto libro IV. cap. IX. *Signum vocant* σημεῖον. *quamquam id quidam indicium, quidam veſtigium nominaverint, per quod res intelligitur.*

Luce clariora) Cicero pro Cœlio : *Argumentis agemus : ſignis omni luce clarioribus crimina refellemus.*

Hæc indicia] Quæ dicuntur probationes liquidæ, σαφεῖς ἀποδείξεις. Aeſchyn. in Timarchum, manifeſtiſſimæ, apertiſſimæ, & evidentiſſimæ, alias argumenta liquida, apertiſſima, vel manifeſtiſſimæ rationes dicuntur, l. 5. inf. de pignerat. act. μεγάλα τεκμήρια, καὶ πίστεις ἱκαναὶ, Demoſthen. in Onetor. priore, περιφανῆ τεκμήρια, idem in Timoth. Sopater in Hermogenem : οἱ νόμοι οὕτω κελεύουσιν τὰς ἀποδείξεις ἐκ τῶν φανερῶν καὶ ἀναμφισβητήτων. Tunc intentio dicitur probari manifeſtis rebus, Cœlio Aureliano, & aliis notæ melioris auctoribus.

Illegitimæ ſunt, teſtationes) Sola teſtatio privata fidem non facit, l. 5. h. t. l. 4. inf. de teſtib. & privata eſt, quæ fit ſine judice. Cujac. conſulat. 49.

Poſtrema quoque defuncti teſtatio fidem non facit, puta ſi ſcripſerit ſibi deberi, l. 6.

Adnotationes) ὑποσημειώσεις, Baſ. Quibus quis debitorem ſibi conſtituit, d. l. 5. & L. 6. quod turpe eſt. Cicer. pro Roſc. Comœdo : *Quemadmodum turpe eſt ſcribere, quod non debeatur : ſic improbum eſt, non referre quod debeas,* & exemplo pernicioſum, l. 7. h. t.

Expenſilationes) Expenſilatio olim fuit probatio legitima, Cic. d. Orat. Aul. Gell. lib. 14. cap. 2. hodie expenſi codex fidem non fa-

cit, d. l. 5. & 7. accepti autem fidem facit, l. non eſt novum 5. ſup. de eden.

Siculus Flaccus) Verba ejus hæc ſunt de conditionib. agrorum : *Quidam vero poſſeſſionum ſuarum privatim formas fecerunt, quæ nec ipſos vicinis, nec ſibi vicinos obligant, quoniam res eſt voluntaria.*

Ære idem) Siculus : *Quidam formas, quorum mentio habita eſt, in ære ſcalpſerunt, id eſt, in æris tabulis ſcripſerunt.*

Cenſus publicæ tab.] Publicæ tabulæ territorii cujuſque civitatis, & agrorum cujuſque, l. 4. §. 1. ff. de cenſ. hæ probant, l. cenſus 10 ff. eod.

Profeſſ. cenſ. ement.) Profeſſio cenſualis, ἀπογραφὴ τῆς οὐσίας, ementita, id eſt, ſi quis in cenſum rem alienam velut ſuam retulerit, domino nocere non ſolet, l. cenſualis 7. C. de donation. l. quæ quiſque 64. ff. de adquir. rer. dom. vide Cuj. ad l. 11. C. de agricol.

Natales) Natalis quoque profeſſio, ἀπογραφὴ γενεθλιακοῦ, Baſ. ἔγγραφον γενεπίδιον, Theodoro Hermopolitæ, natalis inquam profeſſio ementita, id eſt ſi quis in profeſſionibus natalium ſe filium alicujus profeſſus ſit : *Profiteri enim poterat ſemetipſum quivis*, ut ait Tertulianus lib. v. adverſ. Marcion. hæc inquam adfirmatio filium non faciet, nec ſi quis fratrem ſuum Mævium appellaverit, nominatione frater fiet, l. non epiſtolis 13. & l. ſeq. h. t. l. neque profeſſio 5. C. de teſtam.

Etiam jusjurandum) Jusjurandum non eſſe liquidam probationem putant interpretes, arg. l. ſi quando 9. C. und. vi, & ibi tradit Salicetus.

Vel teſtibus) Et dupli perſecutionem ſibi

adquireret, ut in actionibus; quæ inficiando creſcunt.

In cœco teſtimonio) Donatus in illud Terentii Andr. act. 5. ſc. 4. *Multi alii in Andro tum audivere. Hoc* inquit, *teſtimonium cœcum dicitur: teſtimoniorum enim modus duplex eſt, manifeſtus, & cæcus. Manifeſtus eſt, qui certos teſtes, & præſentes habet: cœcus, in quo multitudinem, aut civitatem dicimus ſcire, ut Cicero: teſtis eſt tota Sicilia, quod tamen audientem conſternat. Eſt etiam in cœco jusjurandum, tabulæ, abſenteſque perſonæ.*

De teſtibus.

Tit. XX.

A Generali titulo de probationibus tranſitum facit ad probationum ſpecies ſummas, ac primum agit de fide teſtium, deinde tit. ſeq. de fide inſtrumentorum, illa fides ex pluribus teſtibus conſtat ut lex caverit, vel ſi nihil caverit, ut lex XII. de vindiciis ſumendis & de furto concepto, ſaltem ex duobus, hæc vero etiam ex inſtrumento uno.

Enarratio.

Tit. XX.

Species ſummas) Perſonæ & inſtrumenta præcipuæ ſunt, maximæque ſpecies probationum. Cujac. ſup. t. 19.

De fide teſtium] Ut in Cod. Theod. de fide teſtium, & inſtrumentorum βεβαιώσεις μαρ-

τύϱγν vocat Heliodorus x. Ex inopia probationum aliarum ad teſtes decurritur. Philo III. de vita Moſ. ὅταν σπάνις ἀποδείξεων ᾖ διὰ λόγων ἢ γϱαμμάτων, ἐπὶ μάϱτυϱας καταφεύγουσιν οἱ τὰς ἀμφισβητήσεις ἔχοντες, ὧν τὰ ῥήματα κανόνες εἰσὶ δικασταῖς περὶ ὧν μέλλουσιν ἀποφαίνεσθαι. S. Baſilius de ſpiritu ſancto c. 29. εἰ ὡς ἐν δικαστηρίῳ τῆς διὰ τῶν ἐγγράφων ἀποδείξεως ἀποροῦντες, μαρτύρων ὑμῖν πλῆθος παρεστησάμεθα: οὐκ ἂν τῆς ἀφιείσης παρ' ὑμῶν τύχοιμεν, ἐγὼ μὲν ὅλως οἶμαι.

Pluribus teſtibus] Qui ſint idonei, ἀνεπίληπτοι, integræ opinionis, ἀπαράγραπτοι, ut eos vocat Pſellus in Canticum canticor. teſtes omni exceptione majores. Joannes Cananus in Narratione de bello Conſtantinopolitano: τὰ μαρτύρια ἔχομεν παρὰ μαρτύρων ἀπαραγράπτων κατὰ τοὺς φιλευσεβεῖς νόμους: *teſtimonia habemus teſtium omni exceptione majorum ſecundum leges.* Quam vocem uſurpavit Oecumenius in Apocal. capite XVIII. Inter ἀπαραγράπτους non cenſentur inimici, lege tertia ff. eod. Auctor vitæ ſancti Athanaſii: μάρτυρες δὲ οἱ περὶ Εὐσέβιον, οὓς πρὸ τῶν μὲν Ἀθανάσιος ὡς ἐχθροὺς παρεγράφετο, καὶ νόμοι αὐτοῖς καὶ τοῖς ἐκ τῶν νόμων ἀνάγκαις εἶργε τῆς κατ' αὐτοῦ μαρτυρίας: Joan. Hieroſol. in Matth. c. XXII. Homil. 42. *Inimicorum teſtimonium in judicio, etſi verum fuerit, quaſi ſuſpectum reprobatur* D. tamen. Chriſoſtomus in pſalm. xliv. ſcribit teſtimonium quod ab inimicis fertur, ſuſpicione carere, ſi non inimicitiæ cauſa fiat.

Pluribus teſtibus) In idem conſentientibus. Euſebius Demonſtrat. Evangelicæ lib. III. εἰ γὰρ ἐπὶ πάντων ἀμφιγνοουμένων πραγμάτων, ἔν τε τοῖς κατὰ νόμους δικαστηρίοις, καὶ ἐν ταῖς κοιναῖς ἀμφι

φισβήτησι τῶν μαρτύρων συμφωνία κυροῖ τὸ ἀμφισβητούμενον &c. vide tamen legem 3. §. 1. ibi, & qui ſimpliciter, ff. eod. Æmarus Ranconetus legebat, & qui ſimpliciter, id eſt, diſpiciet judex utrum qui ſimiliter viſi ſunt dicere, unum eundemque meditatum ſermonem attulerint: tunc enim ejuſmodi teſtimonia reum non lædent, κἂν οἱ συνωμόται πολλοὶ μαρτυρεῖεν, ut ait Syneſius epiſt. L. *Licet plures conſpirantes concordanteſque teſtimonium dicant.* & ſi fraus igitur aberit, non improbatur eorum teſtimonium, qui unum idemque dixerunt. Baſilica tamen nihil mutant in quibus ſimpliciter exponitur, ἀποικίλως καὶ μὴ ἀπὸ συμβουλῆς: *non callide, nec ex compacto.* Addamus, primæ notæ teſtes, eſſe eos qui ſe vidiſſe dicunt, ſecundæ qui audiiſſe. Seneca IV. Natur. Q. l. ſi arbiter 28. ff. eod. Joannes Cantacuzenus hiſt. lib. I. cap. XXXVI. καὶ ἀπόδειξιν ἐναργῆ παρείχετο τὴν ὄψιν *oculos adhibebat, qua nulla certior probatio eſt. Quæ videmus, ſine dubio vera ſunt*, ut ait Servius in VI. Æneidos. Ulpianus Demoſthenis interpres in eam contra Leptin. ἐπειδὴ ἔφη ἀκοῦσαι, ἡ δ' ἀκοὴ οὐκ ἦν πιστή, προσέθηκε τοὺς θεασαμένους, καὶ ἀπαγγείλαντας: *quoniam dixit ſe audiiſſe, auditionis autem incertior fides eſt, adjecit eos qui vidiſſent, & retuliſſent.*

Ut lex caverit) Ut puta lex Julia in divortiis ſeptem teſtes exigit, l. nullum 9. ff. de divort.

De vindiciis ſumendis) Feſt. Pomp. *Superſtites teſtes, preſentes ſignificat, cujus rei teſtimonium eſt, quod ſuperſtitibus præſentibus ii inter quos controverſia eſt, vindicias ſumere jubentur.*

De furto concepto) §. conceptum, inſtit. de obligat. quę ex del. naſc.

Ex duob.) Vlpian. in. l. 12. de teſtibus: *Vbi numerus non adjicitur , etiam duo ſufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta eſt:* Sive ut ajunt Græci ad l. libertas 17. D. de mai. num. teſt. τὰ γὰρ πληθυντικὰ παρὰ ῥωμαίοις, ἀπὸ τῶν δύο ἄρχεται.

Ex duobus) Peſſimi enim exempli eſſet, unico teſtimonio fidem haberi : *etiamſi teſtis præclaræ curiæ honore præfulgeat*, l. 9. h.t. id eſt, *licet Senator ſit*, κἂν συγκλητικὸς εἴη, ut vertunt Baſilica. Cedrenus: μηδὲ εἷς παραδεχέσθω μαρτυρῶν κατά τινος, κἂν λίαν ᾖ ἀξιόπιστος: *neque unius etiam idonei teſtimonium adverſus aliquem recipiatur*. Ad reverentiam Epiſcoporum pertinet, quod cautum eſt Conſtantini conſtitutione, de confirmando etiam inter minores ætates judicio Epiſcoporum, in Appendice Cod. Theod. *Teſtimonium*, inquit, *ab uno licet Epiſcopo perhibitum , omnes judices indubitanter accipiant : nec alius audiatur , cum teſtimonium Epiſcopi à qualibet parte fuerit repromiſſum. Illud eſt enim veritatis auctoritate firmatum , illud incorruptum, quod à Sacro-ſancto homine conſcientia mentis inlibatæ protulerit*. Et hoc Julii Pollucis in præfat. libri III. ἐν ταῖς δίκαις εἷς ἀξιόχρεως πολλῶν μαρτύρων ἀρκοῖ: *In judiciis unus idoneus pro multis teſtibus ſufficit* : ſic accipiendum eſt, ut teſtis unus honeſtior, ſpectatæ, & optimæ opinionis & exiſtimationis vir. apud judicem bonum potior ſit, quam plures humiliore loco poſiti, aut dubiæ fidei homines: πιστότεροι γὰρ οἱ γνωριμώτεροι, ut ait ſanctus Baſilius in Eſaiam λόγῳ ϛ'. Idemque jus

Hebræorum. Iure tamen ſingulari Rex vno teſte reum damnare poterat, ut ſcribit Maimonides. vide Schickardum de jere Regio Hebræorum cap. IV. Theoremate XIV. Denique eodem jure utuntur Galli, ut conſtat ex forenſi eorum verbo: *à face hardie une preuve ne nuit.*

De fide inſtrumentorum & amiſſione eorum, & de antapochis faciendis: & de his quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt

TIT. XXI.

V. tit. 4. lib. 22. D.

IN exercendis litibus eandem vim habent tam fides inſtrumentorum quàm interceſſiones teſtium, l. 15. h. t. & fidem inſtrumentorum dico quę eis data ſit vel impoſita per teſtes, vel per comparationem literarum, l. judices, l. cum quidam h. t. & inſtrumentorum vel publicorum vel privatorum. Et privata quę fidem faciunt inſtrumenta dico chirographa, ſyngraphas, acceptilationes, apochas, antapochas, & teſtimonia ſuffulta teſtium voce. Publica autem forenſia, quæ conficiunt aliis tabelliones vel menſarii, & cenſus monumenta & acta judiciaria, quorum tamen amiſſionem vel corruptionem multis locis in hoc titulo oſtenditur nihil nocere dominis, vel poſſeſſoribus, vel creditoribus habentibus alias probationes. Nam & ſine his omnia negotia recte contrahuntur & perficiuntur, niſi aliud convenerit, l. contractus, hoc tit. Eſt in hoc tit. una Conſtitutio de antapochis faciendis, quo nomine ſignificatur profeſſio debitoris facta creditori vel domino, qua ſingulis fa-

tetur de uſuris quas ſolvit creditori, vel de penſionibus, aut reditibus quos domino ſolvit. Et apochæ vero & antapochæ ſunt profeſſiones ſolutæ pecuniæ; ſed apocha debitori datur à creditore, antapocha creditori à debitore, ut ſcilicet quandoque ea fretus creditor, cum erit commodum oſtendere poſſit ſolutione uſurarum vel redituum interruptam fuiſſe præſcriptionem XXX. annorum, ſi forte eam debitor opponat creditori eludendæ actionis cauſa. Nam ſolutio uſurarum vel penſionum quam utique creditor probaturus eſt per antapocham interrumpit præſcriptionem XXX. annorum l. pen. §. ult. infra de præſ. 30. an. & recte Græci ad l. plures hoc titulo διακόπτει τὴν τεσσαρακονταετηρίδα ἡ τοῦ τόκου καταβολή. Eſt etiam pro antapocha exemplum apochæ ſubſcriptum à debitore & creditori datum. Antapochæ formula hæc eſt: L. Titius fateor me C. Seio anno illo, die illa tot ſolviſſe annui reditus nomine quem enim debeo ob fundum vel poſſeſſionem illam, vel tot uſurarum nomine, ob creditam mihi pecuniam.

Enarratio.

Tit. XXI.

FIdem inſtrumentorum] ἔγγραφος πίστεις, vocat Heliodorus 10. Cyrillus Alexandrinus Apologet. ad Theodoſi Imp. ἐγγράφως ἐπὶ πίστεως ὑπομνημάτων. ut fides jurisjurandi, Phædrus Æſop. fab. 3. 10. S. Athanaſius in Pſal. cxviii. ver. 106. ὁ ὅρκος πίστις ἐστιν. Firmicus Matheſ. lib. 2. cap. ult. *Iurisjurandi fidem nec promittas,*

nec

nec exigas. vide ſup. ad tit. 1. B. Gregorius Nyſſenus homil. 4. in Cantic. Cantic. ὅρκος ἐστι λόγος πιστούμενος δί ἑαυτοῦ τὴν ἀλήθειαν. Eſt igitur fides inſtrumentorum, auctoritas ſcripturæ teſtibus, aut comparatione litterarum obfirmata.

Interceſſiones] Depoſitiones. Certior eſt fides teſtium, quam teſtimoniorum, ſive depoſitionum, teſtes enim præſentes interrogantur: teſtimonia vero abſentium recitantur, l. 3. §. 2. & 3. D. de teſtib. Eadem differentia eſt inter μαρτυρίαν & ἐκμαρτυρίαν· ὅτι ἡ μὲν μαρτυρία τῶν παρόντων ἐστίν· ἡ δὲ ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων. Harpocrat. Suid.

Per teſtes) Fides inſtrumentorum probatur teſtibus, aut comparatione litterarum, l. 16. & l. pen. h. t. fides dari dicitur inſtrumentis, l. indices 18. fides imponi d. l. pen. quibus eandem interpretationem adhibet Placentius in Summa: *Inſtrumentis*, inquit, *fides imponitur & per teſtes, & per litterarum comparationem.*

Per teſtes] Teſtes autem, ſi fides inſtrumentorum in dubium non vocetur, adverſus ea non admittunturut ſcribit Paulus v. Sentent. tit. de teſtib. l. 1. h. t. & ita accipiendum quod ſcribit Chryſoſtomus, Homilia 36. contra Judæos, adverſus inſtrumentum quod quis profert, adverſarium teſtes producere ſolere, non eum qui inſtrumentum profert.

Comparationem) Collationem, l. ubi falſi 22. inf. ad leg. Cornel de falſ. σύγκρισιν, d. l. 16 παράθεσιν, Nov. 73. c. 3.

Et inſtrumentorum) Inſtrumenta alia publica ſunt, alia privata, publica dicuntur quæ publice confecta ſunt, γράμματα δημόσια, l.

comparationes 20. h. t. privata, quæ non publicè confecta ſunt. Hæc dicuntur ἰδιόχειρα, l. pen. inf. qui potior. in pign. de quib. Harmenop. 1. 8. 10. illa, Forenſia, ſeu ἀγοραῖα, Nov. cxvi. c. II. & alibi.

Inſtrumenta dico chirogr.) Gloſſæ græcolat. γραμματεῖον, *Chirographum, cautio, inſtrumentum.* Excerpta ex gloſſis: *inſtrumentum* γραμματεῖον. Colloquium vetus ſcholaſtic. *Hic habemus inſtrumenta.* ἔνθα ἐστὶ ἔχομεν τὰ ἀσφαλίσματα. Gloſſæ latino-græcæ: *Inſtrumenta*, γραμμάτια, ἀσφαλίσματα, id eſt, cautionès ſecuritates, chirographarium inſtrumentum in l. ult. ſup. ſi cert. pet. Inſtrumenta igitur propriè dicuntur conventiones ſcriptæ, vel aliæ ſcripturæ, *inſtrumenta literaturæ.* Tertuliano in Apologetico. Sed eo quoque nomine ſignificantur perſonæ, & teſtes. Denique omnia, quibus cauſa inſtrui poteſt, l. 1. D. cod. Etiam argumenta, & ſigna, Quintilianus lib. v. cap. ix. *Cruenta veſtis, & clamor, livor, & talia ſunt inſtrumenta, qualia, tabulæ, rumores, teſtes.*

Chirographa) Chirographum eſt privata ſcriptura ſeu cautio manu ejus, qui conſcripſit, vel alterius pro eo ſubnotata & ſubſcripta. Heſychius: χειρόγραφον, συμβόλαιον, γραμματεῖον. Facundus Hermianenſis libro iv. *Quod chirographum ſuum reciperet.* & mox: *ſi propriam manum Romano Epiſcopo non probante recipiat*

Syngraphas.) Aſconius Prædianus in tertiam contra Verrem; *Inter ſyngraphas, & cætera chirographa hoc intereſt, quòd in cæteris tantùm, quæ geſta ſunt, ſcribi ſolent: In ſyngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit, & non numerata quoque pecunia, aut non integrè, nu-*

merata, pro temporaria hominum voluntate ſcribi ſolent more inſtitutoque Græcorum, & cæteræ tabulæ ab una parte ſervari ſolent, ſyngrapha ſignatæ utriuſque manu utrique parti ſervandæ traduntur. Verùm abutimur his nominibus, & promiſcuè ſyngrapham pro chirographo dicimus. Heſychius: συγγραφή, ἀσφάλεια, γραμματεῖον. Plautus autem modo ſyngraphum dicit, ut Aſinar. act. 4. ſc. 1. *Iſtum oſtendo quem conſcripſiſti ſyngraphum*, alias, ſyngraphum: Marc. Tullius ſyngrapham ſemper, ut quinto ad Atticum epiſt. ult. & libro 6. epiſt. 2. & alibi. Seneca de Clement. lib. 7. cap. 10. Sueton. Julii cap. 23. imò in quibuſdam codicibus ſyngraphum ibi igitur teſte Lævino Tortentio. Gloſſæ gr. lat. συγγραφὴ ſyngraphum.

Acceptilationes.) Græci non ſolum profeſſionem ſolutæ pecuniæ, ſed etiam acceptilationem apocham vocant. Gloſſæ juris: *acceptilatio*, ἀποχή Juriſconſulti tamen inter apocham & acceptilationem differentiam ſtatuunt in l. 19. §. 1. D. de acceptilat.

Apochas) Gloſſæ græcolat. ἀποχὴ, *apocha*, eſt autem apocha profeſſio ſolutæ pecuniæ l. pecuniæ 14. C. de ſolut.

Antapochas.) Conſtitutiones Neapolitanæ lib. 1. tit. 78. *Ex inſtrumentis in chartis papyri, vel alio modo, quàm ut dictum eſt, ſcriptis, niſi ſint apochæ vel antapochæ, in judiciis, vel extra judicia nulla omnino probatio aſſumatur.*

Teſtium voce.) Teſtibus enim, id eſt vivæ voci magis, quàm teſtimoniis credimus, d. l. 3. §. idem divus, D. de teſtib.

Forenſia.) d. l. 20. h. t. v. ſup. hic

Tabelliones) Tabelliones ſunt publici contractuum ſcriptores, l. contractus 17. h. t. Procopius in arcana : ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς καθήμενος, ὃς ἐπιτέλει τὰ τῶν πολιτῶν γραμματεῖα, ἕκαστον οἰκείοις ἐπισφραγίζων αὐτὸς γράμμασιν, ὅνπερ ταβελλίωνα καλοῦσι ῥωμαῖοι. Procopium excripſit Suidas & auctor Gloſſ. Nomici vide Cujac. ad l. univerſos 15. C. de decurionib. & ad Novel. xliv.

Menſarii.) Per menſarios plerique omnia negotia exercebant, ut dictum eſt ſupra de conſtit. pecun. deque his omnibus rationes conficiebant, l. prætor. ait 4. D. de edend.

Cenſus monumenta) L.4. §.1. D. de cenſib.

Acta judic.) L. 4. §. 2. D. de fidejuſſ. tut.

Amiſſionem) L. 1. 4. 6. 7. 8. 10. 11. 13.

Corruptionem) Putà, ſi vi ignis abſumpta ſint, l. 5. h. t.

Nam & ſine his.) L. 9. 10. 12.

Una conſtitutio) L. plures 18.

Vel domino) Si coloni vindicent ſe in libertatem, & dicant ſe eſſe bonorum propriorum poſſeſſores: præſcriptione longi temporis repellentur, ſi dominus probaverit reditus & penſiones eos diu, quaſi colonos exolviſſe, quod probabit antapochis. Vide Cujac. ad l. litibus 20. C. de agricol. & cenſit.

Et apochæ verò) Apochæ formula hæc eſt: L. Titius profiteor P. Nævium mihi ſolviſſe decem, quæ debuit ex teſtamento G. Seii. Lutetiæ Pariſiorum anno & die illo Cujac. Obſ. lib. 18. cap. 2.

Profeſſiones ſolutæ pec.) v. ſup. hic.

Et recte Græci.) Baſil. lib. 22. tit. 1.

Exemplum apochæ.) d. l. plures.

Plus valere quod agitur, quàm quod ſimulate concipitur.

Tit. XXII.

PArs eſt tituli ſuperioris, ut plus valeat veritas rei geſtæ quam inſtrumenta confiƈta & ſimulata, qua magis atque magis comprobatur id quod ſuperior titulus jam ſatis comprobaverat, non minus valere rem geſtam quamcunque quod inſtrumenta ea de re confeƈta nulla ſint, & inſtrumenta non fieri ut res valeat, ſed ut facilius probari poſſit, ſitque eis fides & memoria diuturnior. denique propter res eſſe literas, non propter literas res: & inſtrumenta nihil aliud eſſe quàm teſtimonia faƈtorum, l. 12. inf. de pignor.

Enarratio.

Tit. XXII.

PLus valeat veritas] Quod effeƈtu, & re ipſa geſtum eſt non quod ſimulatè ſcriptum eſt, inſpicitur. veritas ſimulationi prævalet, l. 1. h. t. verbi gratia, ſi meo nomine rem comparavero tabulis emptionis alterius nomine inſcripto, res mihi empta erit, vel ſi emptio ſimulata pignoris faƈta ſit, pignoris contraƈtum intelligitur non emptio, l. 2, & 3. vel donatio ſub ſpecie venditionis l. 4. C. de apoſt. conjunƈta Baſil. int. lib. IX. tit. IIV. cap. XXVI. Interdùm tamen nihil agitur: verbi gratia, ſi mandavero tibi, ut rem meam Titio locares,

tu autem ei vendideris, egoque non relecto inſtrumento emptionis ſubſcripſerim, quaſi revera locatio contracta eſſet: nec enim emptioni conſenſi, nec Titius conductioni, l. ult. in priorib. veritas prævalet, quia licet inſtrumentum confictum ſit, tamen conſenſus efficit, ut id quod geſtum eſt valeat, non quod ſcriptum eſt

Non minùs valere. Nam ejus quod ſimulatè concipitur, inſtrumentum quidem eſt, ſed rei-geſtæ nullum inſtrumentum eſſe intelligitur, & tamen non minùs valet: nec enim negotiis celebrandis adhibentur inſtrumenta, ſed probandis.

Mc Commodato.

Tit. XXIII.

V. tit. 6. lib. 13. D.

EXpoſitis generalibus præceptis de obligationibus & actionibus, incipit, modo de his tractare per ſpecies ſingulas: ac primum de actione commodati, quaſi proxima actioni creditæ pecuniæ quam propoſuit initio hujus libri. Nam & ſub titulo de reb. cred. legimus prætorem edixiſſe de commodato & de pignore, l. 1. D. de reb. cred. & mox de pignore etiam agitur tit. ſeq. Commodatum eſt mutuum ad uſum. Mutuum eſt commodatum ad abuſum. Vel commodatum eſt contractus, quo quis rem ſuam dat gratuitò utendam alteri ad tempus. vel uſus temporalis rei gratuitò conceſſus. Dico, gratuitò Nam originem commodatum trahit ab amicitia, & omnis charitas

atque amicitia gratuita eſt. Expleto autem uſu in quem res commodata eſt alteri, ex ea conventione domino competit actio commodati directa, ut ſi tradidero tibi ſervum meum pignori obligandum creditori tuo, ſoluta pecunia creditori, quia pignoris obligatio extincta eſt finitûſque uſus rei in quem eum hominem tibi commodaveram, ſtatim mihi competit de eo homine recipiendo actio commodati directa. & viciſſim tibi contraria de recipiendis impenſis majoribus in eum factis, forte ob morbum vel fugam ejus.

Enarratio.

Tit. XXIII.

Commodatum eſt mutuum.) Nam promiſcua & communia hæc nomina ſunt, commodatum & mutuum: & ut Græcis χρῆσαι, utrumque contractum demonſtrat: ità & latinis commodare, l. 1. C. Theod qu. juſſ. quod tamen Tribonianus maluit mutare in proprium, mutuum dare, vel, quo vulgus utitur, præſtare. Cujac. Parat. D. eod. quæ ideò retulimus, ut exemplis confirmaremus. Plaut. Perſ. act. 2. ſc. 5. *Creditur: commodabo. Sequere hac ſis! argentum hic eſt, quod me dudum rogaſti.* & in Aſinaria Act. 3. ſc. 3. *Viginti argenti commodas minas* Rud. Ac. II. ſc. IV. *Cur tu aquam gravare, amabo, quam hoſtis hoſti commodat.* M. Tullius epiſt. l. 2. ad familiares: *De drachmis millies centenis, nibil eſt quod in iſto genere cuiquam poſſim commodare.* Aſcon. in Ver. de præt. urb. *Quibus pecuniæ commodatæ ſunt.*

Vetus colloquium Scholiaſtic. χρῆσον μοι πέντε δηνάρια: *commoda mihi quinque denarios.* Gloſſæ verborum juris : *Commodatum*, δανειακὸν, *Commodator*, δανειακός. Cornelius Fronto : *Commodat mutuam pecuniam.* Valerianus homilia quarta. *Quicumque autem commodatam pecuniam ultro reddiderit ſibi reponit.* Zeno Veronenſis in ſermon. 1. de Avar. *ut ſummam quærat, non quam commodato dedit*, &c. Apollinaris Sidon. epiſt. 24. lib. 4. *Commodata ſumma.* Interpres Paul. 2. Sent. 10. *Pecuniam comodaverit.* Sic legend. lib. 7. Capitular. Car. M. c. 225. Paul. dixerat : *Pecuniam mutuam crediderit.* Denique Patres etiam Africani, *commodare pecuniam* dicunt in can. 16. Eccleſ. Afric. Sic Græcorum δανείζειν veteres exponunt, *commodare* : ut pſal. 36. ὅλην ἡμέραν ἐλεεῖ, καὶ δανείζει ὁ δίκαιος: vetus tranſlatio: *tota die miſeretur & commodat.* Hieronimus, *tota die donac & commodat.* ut Aquila, δωρεῖται καὶ δανείζει. quibus verbis duplex beneficii genus notari videtur, donatio, & mutuum gratuitum, quod & quaſi quodammodo donatio eſt propter uſum gratuitum. Symmachus pſal. 111. χαριστικὸς καὶ κιχρῶν. quo ſenſu apud Heſychium legitur, δανείζει, μεταδίδωσι, τοῖς ἐνδέεσι κίχρα ait, *tota die*, id eſt ſemper. Apollinar. ἀεὶ Exponunt, & *mutuare*, Matth. v. 42. *volenti mutuare*, δανείσασθαι. Gl. gr. lat. δανείζω, *fœnero mutuo.* Fœnerare hic non eſt, pecunias fœnore occupare, ſed abſque uſuris credere. eodemque ſenſu S. Ambroſius in d. pſal. 36. δανείζει, vertit, fœnerat. D. Auguſtinus in pſal. xxxvii. *Tota die miſeretur & fœnerat. Planius autem dicitur, ſi dicamus fœnerat.* Deuter. xv. 6. *Fœ-*

nerabis gentibus multis, id eſt, mutuò dabis. Auguſtinus: *Fœnerationem ſcriptura dicit, mutuò datam peccuniam, etiamſi uſuræ non accipiantur.* Et eædem gloſſæ *fœnus*, ſeu fœnebrem pecuniam δάνειον ἔντοκον vertunt, à ſimplici fœnore, ſeu mutuo ſeparantes. Quanquam fœnus κυρίως eſt creditum uſurarium l. ſi vero 12. §. ſi mihi 5. D. mand. Gloſſæ gr. lat. τοκίζω, *fœnero*; & fœneratores, τοκισαί. ut apud Florum lib. I. cap. XXIII. *Prima diſcordia* (Lucius Ampelius, *prima ſeceſſio*) *propter impotentiam fœneratorum*. Utuntur & Græci verbo κιχρᾶν. Gloſſæ græco. lat. κιχρῶ, *commodo*. Pſal. III. ὁ οἰκτείρων, Quod vulgatus interpres vertit, *miſeretur & commodat*. vertas licet: *& mutuat*. Gloſſæ: *mutuatur*: κιχρᾶται; δανείζεται, *mutuat*, κιχρᾷ, δανείζει. Idem eſt χρᾶν. Gloſſ. gr. lat. χρῆσον, *commoda*. Apollinarius Pſ. III. μείλιχος ὃς μεχρήσεν ἀνὴρ ἑτέροις ἐλεήμων.

Cæterùm, non ſolùm commodare accipitur pro mutuum dare, ut Cujacius obſervat, ſed & mutuare, pro commodare. B. Hieron. epiſt. ad Deſiderium: *Si exemplaria libuerit mutuari.*

Poſtremò præſtare verbum commune eſt, ut Gallis, *preſter*. B. Hilarius epiſt. ad Abram filiam: *Si eam dignaretur præſtare.* Optatus III. de ſchiſmate Donatiſtarum: *Et qui pro præſtitis ſuis rogari meruerant.* Gloſſæ Doſithei magiſtri: *Commodat, præſtat.* Hincmarus, Opuſculo XXXIII. cap. X *Revolve libros veterum, & illum nihilominus codicem quondam meum, à ſobrino tuo receptum & tibi à me præſtitum.* vide ad Inſtitut. lib. III.

Commodatum eſt mutuum ad uſum] Non ad abuſum. Itaque non poteſt commodari id

quod uſu conſumitur : niſi forte ad pompam vel oſtentationem quis accipiat, puta nummos, l. 3. §. ult. & l. ſeq. D. commod. Græci ibidem : ἐσθ' ὅτι γὰρ καὶ νομίσματά τινες πομπῆς γινομένης προσφέρουσι πρὸς ἐπίδειξιν, ὅπερ ἐν τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ ἁγίου Θωμᾶ ποιοῦσιν οἱ ζυγοστάται. *Quod facere ſolebant encænis D. Thomæ libripendes, ſeu ponderibus præfecti.*

Rem ſuam.] Mobilem, vel immobilem, l. 1. D. eod. Sic Juvenal. *commodare ædes*, ſat. VII. auctor libelli de Orat. *domum mutuatur.*

Suam] Sed & alienam rem quaqua fide quis poſſideat commodare poteſt, & actio ei commodati competit, l. 15. & ſeq. D. eod. l. non ab judice. 64. D. de judic. quia ejus intereſt, eo quòd tenetur, l. i. §. ſi prædo, D. de depoſ. Atqui ejus non intereſt ex honeſta cauſa. Certè ſi prædo ſua intereſſe dicat, quòd actione furti teneatur, vel condictione furtiva, tùm actio commodati ei non dabitur, ſed ſi dicat ſua intereſſe, quòd teneatur actione in rem, vel ad exhibendum, honeſta cauſa eſt, quoniam his actionibus tenetur ut quilibet poſſeſſor, non ut prædo, l. 12. C. de furt. Cui. ad l. 15. lib. 29. Pauli ad edict.

Gratuitò.] §. item is cui, Inſtit. quib. mod. re contr. oblig. § præterea, Inſtit. de loc. commodatum enim beneficium eſt, l. in commodato 17. §. 3. D. eod. Plautus Aſin. Act. II. ſc. 4. *Scyphos quos utendos dedi Philodamo.*

Utendam.) d. §. item is, l. qui rem ſuam 15. D. depoſ. M. Cato de re R. cap. 5. *Duas aut tres familias habeat unde utenda roget, & quibus det.* & pecunia vel quæ alia res mutuatitia, utenda datur, l. 2. D. de calumniator

Plaut. Perſ. act. 1. ſc. 3. *Ut nummos ſexcento, mihi dares utendos mutuos.* Seneca ad Polybium cap. 29. *Si quis pecuniam creditam ſolviſſe ſe moleſtè ferat, eam præſertim cujus uſum gratuitum accepit.* Cicero de Offic. 1. *Si ea quæ utenda acceperis, majore menſura, modo poſſis. jubet reddere Heſiodus.* Et quæ locatur, l. ſi merces 25. §. 1. D. loc. & quod precariò conceditur l. 1. D. de precar. Sed multum inter hæc intereſt. Creditor gratuitò pecuniam utendam dat rem ejuſdem naturæ & qualitatis recepturus, locator mercede rem utendam certo tempore dat. Qui precibus gratis rem utendam concedit, ſic dat, ut eam recipiat, cum ſibi libuerit, d. l. 1. Commodator gratis quoque rem utendam dat, ut temporalis & intempeſtiva repetitio non concedatur.

Ad tempus.] L. 2. h. t. Agrætius: *Commodamus amico pro tempore equum, ſervum, veſtem, hanc ipſam rem quam dedimus, recepturi.* Iſidorus Origin. v. c. 25. *Commodatum eſt, cum id quod noſtri juris eſt, ad alios temporaliter tranſlatum eſt.* Donatus in Andr. act. 5. ſc. 5. *Perpetuæ, ſempiternæ, quæ non ſunt accommodatæ ad tempus, ac mutuæ.* Ἴσως. *Commodatæ,* quanquam & aqud Plautum, ædes accommodare legere eſt, *αὐ'πῖϋ* commodare.

Trahit ab amicitia.) Verba Pauli I. C. id l. 1. §. ult. mand.

Omnis charitas.) Cic. 1. de Nat. D. *Hominum charitas & amicitia gratuita eſt.* Idem 2. de Invent. *Impudens eſt, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem poſtulat.* Seneca iv. de Benef. c. 25. *Pudeat ullum venale eſſe beneficium: gratuitos habemus Deos.*

Soluta pec. cred.) L. 3. h. t.

Pignoris obl. ext. eſt.] Soluta pecunia creditori pignoris jus evaneſcit, perit, extinguitur, l. 4. C. de remiſſ. pign. l. lex 31. D. de pignor l. ſicut 8. D quib. mod. pign. vel hypoth. ſolu. l. cum ex cauſa 9. C. de remiſſ. pign.

Finituſque vſus.] Uſus enim commodatæ rei intemporaliter) Cælij Aureliani verbum eſt) ſive intempeſtivè, præmaturiùs, importunè auferri non poteſt, l. in commodato 17. §. 3. D. eod.

Directa.] Rectum judicium, l. in rebus 18. §. vlt. D. eod. id eſt, actio directa, quæ principalis dicitur, d. l. 17. §. 1. datur & certi condictio, ſi dolum malum admiſerit, & commodatum inficietur: tenetur enim condictione quaſi fur, l. ſi quis 13. D. depoſ.

Et viciſſim tibi cont.) Contraria, ἀντιναγωγή, id eſt, quæ principalis non eſt, ſed ex contrario in eum datur, cui principalis actio, ἀναγωγὴ competit: geritur enim negotium invicem, & ideo invicem propoſitę ſunt actiones. Denique ultro citróque naſci dicitur obligatio propter mutuas præſtationes, d. l. 17. §. 3. Sic Paul. 2. Sent. tit. 1. actorem ait reo juſiurandum deferre; contrarium autem de calumnia juſiurandum reo competere, id eſt, ex contrario.

Impenſis majoribus.) Commodatarius majores impenſas recipit: veluti quas propter invaletudinem, vel fugam ſervi commodati fecerit: modicæ autem pertinent ad commodatarium, ſicut & cibariorum impenſę, d. l. in rebus §. 2. & l ſi ſervus 21. eod. Modeſtin. apud Licin. Ruffin. tit. 10.

De pigneratitia actione.
Tit. XXIV.

V. tit. 7. lib. 13. ff.

SEquitur alius contractus quod pignus vel pignori aceptum dicitur, l. contractus, D. de reg. jur. l. 1. §. ult. D. de pact. id ſcilicet quod traditione conſtituitur. Nam hypotheca quæ nudo pacto conſiſtit, non eſt contractus, & tamen jure prætorio non minùs de ea eſt quam de pignore, non tantum actio hypothecaria, quæ in rem actio eſt, verum etiam in perſonam actio, ſicut ex pignore, quæ pigneratitia dicitur, ſoluta omni pecunia, ſi forte hypotheca ad creditorem pervenerit. Competit enim debitori qui pecuniam omnem ſolvit actio pigneraticia directa de pignore vel hypotheca recipienda, vel ejus pretio, aut quanti intereſt, l. fidejuſſor, D. de neg. geſ. l. pen. D. eod. pigneraticia judicium l. Lucius §. rogatus, D ad Treb. Creditori autem datur contraria, ſi quid in rem pigneratam impenderit, vel ſi res aliena ei pignerata ſit. Nam etſi rei alienę pignus non valeat, tamen ex ea cauſa pigneratitiæ actiones non ſunt inutiles. Pignus autem eſt alterius contractus fides & acceſſio & ſolvendæ rei vinculum, l. legata §. ult. D. de ſupel. leg. Vel conventio quæ rem debitoris creditori obligat. in crediti vicem. Vel eſt contractus quo debitor rem ſuam deponit nectitque creditoſi, quo magis ei in tuto ſit creditum ſuum.

Enarratio.

Tit. XXIV.

PIgnori acceptum.) ἐνέχυρον, Scholiaſt. Harm. ad d. l. 23. lib. 6. tit. 2. §. 55. & Hermopolites: pignus enim ad creditorem tranſit: ἐν τῇ χειρὶ δίδοται τοῦ δανειστοῦ & ideo Græci magiſtri ἐνέχυρον dictum putant παρὰ τὸ ἔχειν, τὸ κρατεῖν, quod eſt tenere, poſſidere.

Traditione conſtit.) Pignus enim vel traditione conſtituitur, vel nuda conventione, ψιλῷ συμφώνῳ, nudo pacto, l. 1. D. eod. l. non ſolùm 32. §. qui pignori, D. de uſurpat. & uſucap.

Non eſt contractus.] Hypotheca eſt pactum pignoris, & alterius obligationis acceſſio, l. 4. D. de pignor. l. in omnibus 43. D. de ſolut.

Jure prætorio.] Ex nudo pacto jure civili non naſcitur actio, Paul. 2. Sent. tit. 14. §. 1. l. ſi tibi 27. C. de loc. l. legem 10. C. de pact. ſed jure prætorio de pignore naſcitur pacti actio, ὑποθηκαρία τίκτεται, l. ſi tibi 17. §. de pignore, D. de pact. hoc pactum juriſdictio tuetur, & confirmat, l. major 23. C. de pignorib. id eſt, ex auctoritate prætoris pactum hoc efficax eſt ad agendum. Actio igitur hypothecaria prætoria eſt; §. item Serviana, Inſt. de action.

In rem actio eſt.] Licet propriè actio in rem, quæ rei vindicatio dicitur, ad dominium vindicandum comparata ſit, prætor tamen in hunc caſum eam induxit, ut creditori, quis jus habet in re, non dominii vindicatio, ſed pignoris vindicatio competat, l. ſi fundus 16. §. in vin-

dicatione, de pign. Eſt igitur actio in rem, l. pignoris 17. eod. quam recte Græci ſic efferunt: ἡ περὶ τοῦ ἐνεχύρου ἁρμόζουσα τῷ δανειστῇ ἀγωγὴ, αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἐκδίκησίς ἐστι. Baſ. lib. 25. t 2. *Quæ de pignore creditori actio competit ipſius rei vindicatio eſt*, l. pignoris 18. inf. de pignorib. & hypot. ſed qualiſcumque actio in rem, l. 3. §. 1. D. ad exhibend. & quaſi vindicatio, quæ avocat poſſeſſionem pignoris, l. ſi cum venditor *66.* D. de eviction. Vindicationem proprietatis Græci directam appellant: cæteræ ſunt utiles, & quaſi vindicationes. Vide Cui. conſult. XXIII.

Sicut ex pignore.] Ex pignore quod re contrahitur in perſonam actio eſt: eſt enim contractus.

Pigneraticia dicitur.] Pigneraticia duplex eſt, civilis & prætoria: prætor enim jus civile ſequitur, & actionem debitori accommodat. atque ita ex nudo pacto jure prætorio naſcuntur actiones, hypothecaria, vel pigneraticia in rem, & pigneratitia in perſonam, eo caſu de quo mox agetur. pignus autem quod re contrahitur civile negotium eſt, l 1. § ult. D. de pact. & civilis igitur actio pigneratitia, quæ ex eo deſcendit, & in perſonam actio, quia ex contractu eſt.

Si forte hypoth. ad credit. perv.) qua ratione hypotheca ad creditorem pervenit? Actione quaſi Serviana; qua creditor rei obligatæ poſſeſſionem avocavit. Hoc ergo caſu pigneratitia in perſonam prætoria datur debitori ſoluta omni pecunia, ut pignus vel hypothecam reciperet, quam nullo jure creditor retinet.

Pecuniam omnem.) Nec enim antea naſcitur actio pigneratitia, quàm omnis pecunia exſoluta ſit, l. ſi rem 9. §. omnis, D. de pigner. act. & hoc eſt, quodait Papin. in l. rem hereditariam. 64. de evict. indiviſam eſſe pignoris cauſam. ſolutio quidem per partes fieri poteſt: ſed pignus antea non liberatur quàm impleatur creditor.

Pigneratitia judicium.] Niſi ibi legendum ſit. pigneratitio judicio, ut in l. 24. §. 2. & l. 36. D. de pigner. act.

Datur contraria.) Sunt qui putant, actiones contrarias dici vtiles: qui error vetuſtiſſimus eſt. Petrus Cellenſis epiſt. 4. lib. 2. *Principalis profecto debitor & ſuus creditor ad inVicem habent actiones, alius directam, alius vtilem.* Vide Cui. recitationem ad hunc tit.

Si quid in rem pigner. imp.) Si neceſſarias impenſas fecerit, l. 8. eod. l. 7. h. t.

Vel ſi res alienas] L. ſi rem 9. D. eod.

Rei alienę pignus non val.) L. 30. in fi. D. de act. empt. l. 25. §. ſi tamen, D. de pet. hered. l. 6. inf. ſi alien. res pign.. da. ſit, l. 6. C. quæ res pign. oblig.

Pigneratitiæ actiones non ſunt inut.] Rei alienæ qualis qualis eſt obligatio, l. reſcriptum 12. §. 1. D. de diſt. pign. quæ hactenus prodeſt, ut dentur pigneratitiæ actiones: Nam creditori ignoranti rem alienam eſſe, datur hypothecaria adverſus debitorem, vel poſteriorem creditorem, vel quemlibet poſſeſſorem, non dominum, l. ſi ab eo 18. D. de pignor. l. ſi non dominus 14. D. qui potior. in pign. hab. Sed & Creditori ignoranti datur contraria pigneratitia, ſive ſciens, ſive ignorans debitor rem alie-

nam pignori ded rit, l. tutor 16. §. 1. D. de pigner. act. debitori autem ſoluta omni pecunia datur pigneratitia directa, d. l. ſi rem §. pen. l. ſi pignore 22. §. ſi prædo, eod.

Et acceſſio.] d. l. in omnibus.

Nectitque creditori.] Nectere eſt pignor obligare, l. 3. & l. 10. h. t. hinc pignoris nexus in l. ſi paterf. 33. D. fam. erciſc. Gloſſæ lat. gr. *nexum*, ὑποκείμενον.

In tuto ſit creditum.) Ex §. 4. Inſt. quib. mod. re contr. Sen VII. de benef. *Rebus meis in ſecuritatem creditoris oppoſitis.* Etymologicum M. ἐνέχυρον τὸ εἰς ἀσφάλειαν ἀντίπασμα.

De inſtitoria & exercitoria actione.

TIT. XXV.

V. tit. 1. & 3. lib 14. D.

POſt actionem commodati & pigneratitiam, quæ ex noſtris contractibus nobis vel in nos dantur, proponuntur actiones quæ ex iiſdem vel aliis contractibus aliorum hominum, veluti inſtitorum quos mercaturæ faciendæ, vel magiſtrorum, quos navi occupandæ præpoſuimus, etiam ſi ſui juris ſint, ſimiliter nobis, & in nos dantur, duæ ſcilicet, exercitoria ex contractibus magiſtrorum, & inſtitoria ex contractibus inſtitorum. Nec enim unius negotii ſunt actiones, ſed negotiorum & contractuum omnium, ut quæ tit. ſeqq. De peculio, De in rem verſo, Quod juſſu, etiam pertinent ad contractus omnes Inſtitor eſt qui alieno nomine inſtat mercaturam, qui & offi-

cinator in gloſſis & ἐργαστηριάρχης vel actor rerum ejus qui eum præpoſuit, & recte l. 1. D. eod. ex actu inſtitoris eum qui præpoſui teneri in ſolidum actione inſtitoria, tum quod ejus præcipuè fidem ſequatur qui cum inſtitore contrahit, tum etiam quod ad eum negotiationis quæſtus omnis redeat, etſi aliter rem ſuam ſervare non poſſit, vel ſi inſtitor qui eſt ſui juris non ſit ſolvendo, quod in ſubſidium ei detur actio utilis in eos qui cum inſtitore contraxerunt, l. 1. & 2. D. eod. l. 5. D. de præt. ſtip. contra regulam juris, quæ vult per liberam perſonam nobis non adquiri actiones. quod & in exercitore locum habet, l. 1. §. ſed è contrario, D. de exerc. act. Exercitor autem eſt dominus vel poſſeſſor navis, qui eam per magiſtrum navi præpoſitum exercet & percipit omnes reditus & obventiones ejus. Magiſter inſtitor eſt navi prępoſitus; & ſimiliter actio exercitoria, inſtitoria, cùm & ad ſimilitudinem inſtitoriæ comparata dicatur, l. 4. hoc tit. & retro inſtitoria exercitoria: nam & is qui inſtitorem præpoſuit, tabernam, officinam, menſam, negotiationem exercere dicitur l. habebat §. ſi duo, l. ult D. eod. l. 8. C. Th. de luſt. col. nec tamen injure uſquam confunduntur commutantúrve hæc actionum nomina, vel magiſtri & inſtitoris, etiam ab Horatio quæ ſeparata legimus iſto loco:

———— Seu vocat inſtitor.
Seu navis Hiſpanæ magiſter.

Et ſeparationis ratio in jure conſiſtit, quod non iiſdem regulis utraque actio conſiſtat: nec enim eſt actio inſtitoria ex contractu ſubinſtitoris, & eſt tamen exercitoria ex contractu

ſubmagiſtri, etiamſi exercitor qui magiſtrum navi præpoſuit, prohibuerit alium navi præponi. hoc extorſit utilitas & neceſſitas navigantium. eadémque ratio facit, ut pater teneatur in ſolidum, cujus voluntate filiusf. exercuit navem peculiarem, ex contractu filii vel magiſtri à filio navi impoſiti, qui, ſi merces peculiares filius exercuit, volente, aut ſciente ſe, non tenetur in ſolidum, ſed in tributum venit unà cum ceteris creditoribus peculiaribus. Inſtitoria actio nomen habet ab eo qui præpoſitus eſt negotiationi, Exercitoria ab eo qui prępoſuit, quia à præpoſito non potuit formari nomen elegans. magiſterianæ enim actionis nomen inelegans eſt.

Enarratio.

Tit. XXV.

NObis vel in nos) Directæ nobis: contrarię in nos dantur.

Inſtitorum.] Gl. gr. lát. ἐργαστηριάρχης *tabernarius*, *inſtitor*. vel Onomaſt. *inſtitor* ἔμπορος, *inſtitorius*, ἐμπορικὸς.

Mercaturæ faciendæ.) Mercaturam facere ex l. 5. §. Labeo, D. de inſtit. act. alii, merces vel mercaturam exercere,

Magiſtrorum.] Magiſter alias dicitur qui navem regit: Silius Italicus:

Confiſus pelago celſa de puppe magiſter.

——— ferturvaga gurgite puppis

Ipſius in ſcopulos dextra impellente magiſtri.

Etiam ſi ſui juris.) Si quis liberum hominem præpoſuerit §. eadem, verſ. iſtas, Inſtit. quod

cum eo, & l. 7. §. 1. eod. Paul. Sent. 2.tit§.2.8.

Nec enim vnius negotii ſunt act] Hę actio nes referuntur ad omnes contractus: nam eſt inſtitoria ex empto, vendito, mutuo, negotiis geſtis. Denique omnibus contractibus accommodatur, d. l. 5. §. proinde, & ſeqq. l. 1. §. quid ſi mutuam, D. de exercitor. unde in l. noviſſimè 15. D. de inſtit. ubi de inſtitoria, & in l. 4. §. ult. D. de exercit. ubi de exercitoria, Ulpianus ait, has actiones perpetuó dari. Inſtitoriam inquam vocat actiones, ut & exercitoriam, quia pertinent ad contractus omnes, & actiones omnes complectuntur. Cujac. in recitat. ad hunc tit. in qua ſententia eſt Azo ad l. pen. h. t. & Ioannes, ut refert Gloſſa in §. ult. Inſtit. quod cum eo.

De peculio.] Nulla eſt etiam actio de peculio ſimpliciter, ſed cum adjuncto, verbi gratia, actio mandati de peculio, l. 3. §. cui congruit, D. de pecul. actio depoſiti de peculio, l. depoſui 38. eod. actio negotiorum geſtorum de peculio, l. 14. D. de negot. geſt. actio de peculio ædilitia, l. 23. §. ſi ſervus, D. de ædil. ed. Itaque Iuſtin. in §. actiones autem, de action. actiones de peculio vocat.

De in rem verſo.) L. & ideó 7. §. idem ait D. De in rem verſ.

Inſtat mercaturam.) Novius apud Non. *Inſtant mercaturam.*

Officinator.) Excepta ex vet. Gloſſ. *Officinatores*, ἐργαστηριάρχαι.

Ex actu) D. Auguſtin. in Pſalm. LXX. *Negotiatio & in græca lingua ab actu dicitur, & in Latina negotiatio ſive actus, ſive negotium diſcutiatur quid ſit.*

Fidem ſequatur.) Qui inſtitorem præpoſuit tenetur in ſolidum, tum quód fidem ejus ſequatur qui cum inſtitore contrahit, tum quòd æquum ſit, eum qui commodum ſentit ex actu. inſtitoris, ἐκ τῆς πραγματείας ἐργαγηελάρχȣ incommodum quoque ſentire, §. 2. Inſtit. quod cum eo. Paul. Sent. 2. tit. 8. id eſt, ex contractibus ejus conveniri. Denique, quód ſi is, qui præpoſuit, rem amiſſurus ſit, vel ſi inſtitor qui liber eſt, ſolvendo non ſit, ei detur utilis actio in eos, qui cum inſtitore contraxerunt.

Per lib. perſ.] §. ex his, Inſtit. per qu. perſ. nob. adqu. l. & licet 15. D. de pec. conſt.

In exercitore.) Exercitori enim datur utilis actio in eos qui cum magiſtro contraxerunt, ſi rem amiſſurus ſit, ſi rem aliter ſervare non poſſit, forte proper inopiam magiſtri.

Exercitor autem eſt.) L. 1. §. exercitorem. D. de exercit. act.

Magiſter inſtitor eſt.) Magiſter enim inſtat navi locandæ ad merces, vel vectoribus conducendis, vel mercib. emendis, aut vendendis l. 1. §. magiſtri, eod. Græcè dicitur πιςικός Scholiaſtes Synupſ. ins πιςικός ἐςιν ὁ πᾶσαν ἐπιμέλειαν τȣ̃ πλοίȣ ἐπι τραπεις. *Cui totius navis cura mandata eſt.* πρωτοναύκληρος, Græci ad l. 12. D. de pact.

Ad ſimilitudinem inſtit.) Et retro mulier inſtitoria tenetur exemplo exercitoriæ, l. ſed et ſi 7. §. 1. D. de inſtit.

Inſtitoria exercitoria) Schol. Horat. *Inſtitores proprie ſunt, qui exercent ipſam mercaturam.*

Tabernam.] Sueton. Aug. cap. IV. *Unguentariam tabernam exercuiſſe.* Gl. gr. lat. ἐργα-

ςήριον, Taberna, officina. & *ἐργαςηριάρχης tabernarius, inſtitor.*

Officinam.) L. 1. h. t. in qua officium pro officina ponitur. Suet. de illuſtr. gram. c XXIII. *Officinas promercalium mercium exerceret.*

Negotiationem.) d. l. 1. l. 11 §. præſcribere, D. de inſtit. ut apud Aurelium Victorem. cap. LXXII. *Carbonarium negotium exercuit.*

Ab Horatio (Ode VI. lib. III. Carm. & epiſtola ad Canidiam: *Amata nautis multum & inſtitoribus.*

Ex contr. ſubmagiſtri.) Idque ex utilitate publica receptum eſt, l. 1. §. magiſtrum autem. D. de exerc.

Navem peculiarem.) Si filiusfam. voluntate patris navem exerceat, ſive cum filio, ſive cum eo, quem filius præpoſuit, contractum erit, pater in ſolidum tenetur. Aliud juris eſt, ſi filius voluntate patris merces peculiares exerceat: pater enim ex contractu filii, vel ejus quem filius præpoſuit, non tenetur in ſolidum, ſed in tributum vocatur, unà cum cæteris creditoribus peculiaribus, d. l. 1. §. ſi is qui navem, quod propter utilitatem navigantium receptum eſt.

Voluntate aut ſci.) Velle non debet dominus, ſed non nolle, l. 1. §. 3. D. de tributor.

In tributum venit.) Cum pater vel dominus hac actione convenitur, deductionis privilegium non habet, ſed velut extraneus creditor in diſtributionem mercium peculiarium pro rata debiti ſui vocatur, d. l. 1. & l. 5. §. in tributum, eod.

Quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt, nogotium geſtum eſſe dicetur, vel de peculio, ſive quod juſſu, aut de in rem verſo

Tit. XXVI.

V. tit. 7. lib. 4. apud Juſtin. tit. 3 lib. 14. tit. 1. & ſeqq. lib. 15. D.

PRopoſitis actionibus exercitoria & inſtitoria, quæ ex contractibus eorum qui ſunt in noſtra poteſtate, vel etiam ſui juris, in nos dantur in ſolidum, tranſit ad alias actiones quæ ex contractibus eorum qui ſunt in noſtra poteſtate, non etiam ſui juris, in nos mitiores ſunt, nec dantur in ſolidum: una quæ in peculium datur filiif. aut ſervi noſtri, id eſt pecuniam vel rem cujus adminiſtrationem ei conceſſimus, retenta proprietate, vel etiam ei quodammodo conceſſa. Altera quæ in id quod verſum eſt in rem & patrimonium noſtrum, & altera in id duntaxat quod juſſimus, neutra in ſolidum, niſi ſolidum quod debetur in peculio ſit, vel totum verſum ſit in rem, vel id omne quod creditum eſt filio vel ſervo numerari juſſerit pater dominúſve. Verſum, pars eſt peculij quia quod in rem verſum eſt patris, id pater filio debet: actioni igitur de peculio ineſt actio de in rem verſo. Recte dixit has actiones dari ex contractibus eorum qui ſunt in noſtra poteſtate: nam & his duntaxat peculium habere concedimus quaſi proprium patrimo-

nium, & quod extraneo gerente negotia noſtra verſum eſt in rem noſtram, conſtat nos creditoribus non obligare, l. eum qui, ſupra ſi cer. pet. l. pen. ſup. de obl.. & act. quod item credidit quis extraneo juſſu noſtro, de eo in nos eſſe civilem actionem, Si certum petetur, non Quod juſſu prætoriam, l. ult.. D. pro ſoc. l. 2. §. ult. D. quod juſſu, ac ne ex contractu quidem noſtro eſſe actionem Quod juſſu, Si juſſu noſtro filio aut ſervo pecunia quam mutuam rogavimus, pernumerata ſit, l. ult. D. eod. l. ſi filiof. D. de don. cau. mor. Eſt & alia actio ſub hoc tit. quę in ipſum filium datur ex ante geſto poſtquam ſui juris effectus eſt, non in ſolidum, ne inops fieri periclitetur nouus paterf. qui nondum adquiſivit idoneas facultates, ſed in id duntaxat quod facere poteſt, excepta mutui cauſa, l. 1. & 9. hoc titulo, quę talis nulla eſt ex antegeſto in ſervum manumiſſum, quia nec ulla fuit ab initio. in filiumf. ſtatim atque contraxit actio cœpit eſſe.

Enarratio.

Tit. XXVI.

Etiam ſui juris] Etiamſi magiſter liber homo ſit, vel inſtitor.

Ex cont. eor) Vel quaſi: puta ſi filiusf. tutelam geſſerit, l. 1. h. t.

Sunt in noſt. pot.) Ut ſunt filiif. aut ſervi. ſed & quod juſſu tenemur, ſi pecunia juſſu noſtro credita ſit condicionario, l. ult. h. t.

In pecul. datur.) Hæc actio licet in patrem dirigatur, tamen in peculium actio dicitur, ſ-

ſunt

ſunt præterea, Inſtit. de action. l. in perſonam 30. §. 1. D. de pact. l. pen. D de condict. furt.

Filiifamilias.] Filięve famil. l. 1. §. 3. l. ancillarum 27. D. de pecul.

Aut ſervi) Vel ancillæ, d. l. 27.

Id eſt pecuniam.) Puſillam pecuniam, l. 5. D. de pecul.

Adminiſtrationem.) L. qui peculii 46. & l. libera 48. §. 1. eod.

Retenta proprietate.] & ideò ſervus non dicitur peculium civiliter poſſidere, ſed tenere, ſeu naturaliter poſſidere, l. quod ſervus 24. & l. poſſeſſio 49. D. de adquir. poſſ. civilis enim poſſeſſio jure & animo domini conſtat. Vide infrà de adquir. & retin. poſſ.

Proprietate.) Dominio. peculium enim ſervi noſtri peculium noſtrum, l. ſi ità 16. §. ult. D. de uſ. & habitat. & peculium ſervi in bonis domini numeratur apud Juſtinian. quibus non eſt permiſſ. fac. teſtam. verſic. ex hoc intell.

Quodammodo conceſſa] Peculium enim quaſi patrimonium ſervi eſt, §. actiones autem, Inſtit. de action. l. hinc quæritur 19. §. 1. & l ſi ex duob. 32. D. de pecul. Gloſſ. lat. gr. *peculium*, κτῆσις τῦ ἐν ἀλλοτρίᾳ ἐξουσίᾳ ὄντος τῦτ' ἔστιν υἱῦ, ἢ δούλου. Iſidorus Orig. v. c. 25. *Peculium eſt, quod pater, vel dominus filium ſuum, vel ſervum pro ſuo tractare arbitrio patitur.*

Et patrimonium noſtrum) L. 2. D. quod cum eo, qui in al. pot. οὐσίαν, Theophil. §. 4. Inſtit. eod.

In id duntaxat quod juſſimus.) Finge dominum juſſiſſe ſervo pecuniam uſuris ſemiſſibus credi, hactenus tenetur, quatenus juſſit, id eſt, ultrà modum uſurarum ſemiſſium non tenetur l. 1. D. quod juſſ.

Neutra in ſolidum.] Actio de peculio non datur in ſolidum, l. 1. D. de pecul. ſed pater in peculium obligatur, l. 1. §. licet, D. de exercit. id eſt, intrà modum peculii, ad finem peculii, l. pater 17. in princ. & §. 1. D. de caſtr. pec. Item actio de in rem verſo eatenus datur, quatenus in rem verſum eſt, l. 1. D. quod cum eo. Denique actio quod juſſu datur, quatenus pater, dominúſve juſſit.

Niſi ſolidum quod debetur.] Si non minùs in peculio ſit, in ſolidum dominus paterve condemnatur. Si verò minùs, quatenus in peculio eſt, d. §. ſunt præterea.

Vel in omne.] Actio quod juſſu datur in ſolidum, l. 1. D. quod juſſ. ſi id omne creditum ſit filio quod pater ei numerari juſſit.

Verſum pars eſt pec.) In peculium converſum eſt, quod in rem patris, dominive verſum eſt, l. 1. §. 2. D. de in rem verſ. Nam quod in rem patris verſum eſt, id pater filio debet, l. ſi pro patre 10. §. 1. l. ſi in rem 13. eod. l. quam Tuberonis 7. §. ſed & id, D. de pecul. Actioni igitur de peculio ineſt actio de in rem verſo, l. filiusfam. 19. D. de in rem verſ.

His duntaxat pecul. habere.) L. paterfam. 182. D. de verb. ſignif. & ideò ſi filius ſui juris efficiatur, peculium perimitur, l. ult. §. ult. D. de inoff. teſtam.

Quaſi propr. patrimon.) Vide ſup. ad illa, quodammodo conceſſa.

Quod extraneo gerente.) Docet nos teneri ex contractibus eorum, qui ſunt in poteſtate noſtra, non etiam ex contractibus extraneorum: Nam ſi extraneus mutuam pecuniam acceperit, licet in rem meam verſa ſit, non obli-

gor, ſed is qui accepit, condictione tenetur, cujus contemplatione pecunia numerata eſt: ſi verò negotii mei contemplatione numeravit, actione negotiorum geſtorum creditori teneor, procurator verò nulla, l. ſi pupilli 6. §. 1. l. liberto 31. D. de nogot. geſt.

Quod item credidit.) Pergit docere quod ſupra inſtituerat. Nam ſicut actio de in rem verſo non datur in ſuperiore caſu, licet verſum ſit: ita actio quod juſſu non datur, etſi quis juſſu noſtro pecuniam extraneo crediderit, ſed ipſemet, qui juſſit, tenetur actione directa, quaſi ipſe contraxiſſe videatur, quoniam actio quod juſſu, datur tantum ex contractu eorum, qui ſunt in poteſtate noſtra.

Prætoriam.) Certi condictio eſt civilis: actio verò quod juſſu eſt prætoria, l. ult. h. t. l. 25. D. ad SC. Vellei.

Ac ne ex contractu.) Proponit vitium regulæ ſuperioris, quæ vult nos teneri actione quod juſſu, ſi cum eis qui ſunt in poteſtate noſtra, contrahi juſſerimus: Ceſſat enim actio quod juſſu, ſi dominus paterve pecuniam inutuam accepturus juſſerit eam ſervo, aut filio numerari, quia filius non contraxit. & patri igitur condici poteſt Filius autem ſuo nomine non obligatur, l. 4. h. t.

Ex antegeſto.) Cum eſſet in poteſtate patris.

Novus paterfamilias.) Filiusfamilias obligatur ex omnibus contractibus tam naturaliter, quàm civiliter tanquam paterfamil. & ob id agi cum eo velut cum patrefam. in ſolidum poteſt, l. tam ex contractibus 57. D. de judic. l. filiusfamilias 39. D. de obligat. l. ult. §. pu-

pilus D. de verb. oblig. l. ſi quis 44. D. de pecul. ſi tamen è poteſtate patris exierit, aut à patre exheredatus ſit, aut certè ex minima parte ſit inſtitutus, vel denique bonis paternis abſtinuerit, & ex continenti conveniatur in ſolidum, cauſa cognitâ non condemnabitur in ſolidum, ſed in id tantum quod facere poteſt, ne novus paterfamilias rebus omnibus ſuis exuatur, & ſtatim atque liberam adminiſtrationem recepit, oprimatur. Si verò novus pater familias non ſit, & poſt multos annos conveniatur, in ſolidum condemnabitur: nec enim in necem creditorum debitori ſuccurri debet, qui tanto tempore rem ſuam non auxit, ac nihil quæſivit, unde creditores ſuos poſſet abſolvere, l. 2. 4. 5. & 7. D. quod cum eo, l. 2. & 9. h. t. l. tutorem 37. D. de adminiſtr. tutor.

Excepta mutui cauſa.) Nam ex mutui cauſa paterfamilias effectus, morte, vel alio modo ne quidem convenitur quatenus facere poteſt, Paul. lib. 2. Sentent. tit. 10. §. ult. Inſtit. quod cum eo, l. 1. D. de Senat. Macedon. Suet. Veſp. c. 11.

Quia nec ulla fuit.) Nulla ex antegeſto in manumiſſum ex contractu actio eſt, quia nec ulla fuit ab initio. Vide ſuprà ad tit. 14.

Cœpit eſſe.) Tanquam cum patrefamilias, ut ſup. dictum eſt.

Per quas perſonas nobis adquiratur.

Tit. XXVII.

V. tit. 9. lib. 2. tit. 18. & 29. lib. 3. apud Juſtin.

QUemadmodum ex contractibus eorum qui ſunt in noſtra poteſtate tit. 25. & 26. intelleximus prætorem in nos varias actiones dare, ita par erat nos intelligere quod hic tit. præſtat, & ex contractibus eorundem nobis obligationes adquiri & actiones. Vis hæc eſt poteſtatis, ut quidquid acquirit filius vel ſervus, id ſive dominium ſit, ſive poſſeſſio, ſive obligatio, confeſtim adquirat patri vel domino, & obligationem non tantum civilem, ſed etiam naturalem, l. frater, D. de cond. indeb. Ceterum qui in noſtra poteſtate non ſunt, per eos veluti per procuratorem, aut geſtorem, aut tutorem nulla nobis adquiritur actio, præterquam ex cauſa creditæ pecuniæ, in qua & pleraque alia ſingularia præcepta ſunt, ſi quidem ea credita ſit noſtro nomine, & aliquando ex aliis cauſis utilis in ſubſidium, ut dixi tit. 25. & per tutorem ceteris & cauſis, l. 2. 4. 5. inf. quan. ex fac. tut. At poſſeſſionem receptum eſt per procuratorem ſuadente utilitatis ratione, quæ eſt etiam cauſa per eum adquirendæ actionis creditæ pecuniæ & pigneratitiæ, adquiri nobis poſſe viventibus aut ratum habentibus, ac deinde per poſſeſſionem dominium, ſi res procuratori à domino noſtro nomine tradita ſit. Citra poſſeſſionem autem per eum dominium non adquiri, id eſt proprietatem.

Enarratio.

Tit. XXVII.

Sive dominium ſit.) Dominium, poſſeſſio juſta, & obligatio per eos, quos habemus in poteſtate nobis adquiritur, §. non ſolùm, Inſt. per quas perſon. nob. adquir. l. adquiritur 10. §. non ſolùm, D de adquir. rer. domin. l. quod ſervus 24. D. de adquir. poſſ. l. 1. h. t. Juſtin. Inſtit. per quas perſon. nob. oblig. adq.

Confeſtim.) Et in atomo, l placet 79. D. de adq. hered. Cujac. ad l. frater, D. de cond. ind. tract. 9. ad Afric, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, Epiſt. 1. ad Corinth. Oecumen. ἐν ἀτόμῳ, ἤγουν ἐν στιγμῇ In ictu puncti. B. Gregor homil. x. de diverſ. lection. Evangel.

Sed etiam naturalem] Qualiſcumque obligatio adquiritur, v. Cuj. ad d. l. frater.

Nulla nobis adquiritur actio.] Per liberam perſonam nec dominium, nec obligatio nobis adquiritur, d. l. 1. l. ſolutum 11. §. per liberam, D. de pignerat. act l. & licet 15. D. de conſtit. pecun. l. ult. inf. quando ex fac. tut.

Ex cauſa creditæ pecuniæ.] Per liberam perſonam actionem creditæ pecuniæ adquirimus, l. certi 9. §. ſi nummos, D. de reb. credit. in qua pleráque alia ſingularia, παρὰ τὴν ἀκρίβειαν, παρὰ τοὺς κανόνας præcepta ſunt, l. ſingularia 15. eod. Stephanus ad d. §. ſi nummos: σημείωσαι πότε δι᾽ ἐλευθέρου προσώπου προσπορίζεται ἀγωγή. τοῦτο δὲ ἀπὸ τῆς re τῆς ἀπὸ τοῦ δανείου καὶ μόνης νόησον ἐνοχῆς, ἐφ᾽ ἣν φυσικωτέρων τῶς ἀπαρέλθημεν· σεις ποιοῦμεν. *Nota*, inquit, *quando per liberam*

perſonam adquiratur actio. Illud autem accipe tantum de obligatione quæ re contrahitur ex cauſa mutui, in qua magis ex naturali ratione numeratio fit. Quòd ſi is cujus nomine aliena pecunia credita eſt, nomen improbet, ei, qui numeravit vel cedet condictionem, vel citrà ceſſionem ei dabitur utilis condictio ex numeratione: & ita contingit, ut qui per ſe actionem non habet, cuique ab eo qui habet, ceſſa non eſt; utiliter agat. quod Græci notant his verbis: *ποτὲ καὶ μὴ ἔχων ἀγωγὴν, μήτε ἐκχωρηθεῖσαν αὐτὴν, κινεῖ ὑτιλίως.*

Singularia præcepta ſunt.] Nòta obiter Cujacium hîc videri magis probare vulgatam lectionem, *ſingularia præcepta*, quàm Florentinam, contra quàm fecerit ad l. 34. D. Mand. à Florentina tamen ſtant. Baſilica lib. 23. tit. 1.

Creditæ pecuniæ.) Vel quaſi: Nam benignè etiam receptum eſt, ut per alium nobis adquiratur ex promutuo, veluti ſi quis per imprudentiam non debitum ſolverit noſtro nomine, l ſi per ignorantiam 6. ſup. de cond. indeb. idque utilitatis cauſa receptum eſt propter crebrum, & neceſſarium mutuæ, vel promutuæ pecuniæ uſum.

Noſtro nomine.) d. §. ſi nummos.

Utilis in ſubſidium.) Nam ſi is qui præpoſuit, rem ſervare non poſſit, vel inſtitor ſolvendo non ſit; in ſubſidium utilis actio ei dabitur adverſus eos, qui cum inſtitore contraxerunt. Quod & in exercitore locum habet. vide ad tit. 25.

Et per tutorem.) Utilis etiam ex his cauſis pupillo per tutorem adquiritur. Vide Cujac. inf. quando ex fac. tut.

At poſſeſſionem.] Excepta poſſeſſionis cauſa per liberam perſonam nihil nobis adquiritur, l. 1. h. t. id eſt, excepta poſſeſſione, ut quidam è veterib. interpretantur, auctore Azone ad d. l. 1. & Cujacius.

Poſſeſſionem igitur per procuratorem nobis adquiritam ratione utilitatis, quàm jurisprudentiâ, id eſt, auctoritate jura conſtituentium receptum eſt, & per hanc poſſeſſionem etiam dominium, ſi dominus ſit, qui noſtro nomine ei tradidit: vel uſucapionis conditionem ſi dominus non ſit, l. 1. h. t. l. 1. & l. per procuratorem 8. infrà de adquir. poſſeſſ. Paul. v. Sent. tit. 2. §. 2.

Receptum eſt.) Et conſtitutum ab Alexandro Severo, §. ex his itaque, Inſtit. eod. d. l. ſolutum §. per liberam, de quo tamen per initia non conveniebat inter prudentes, ut ſignificat Neratius in l. ſi rem ſubreptam 41. D. de uſurp. & uſucap. & hoc eſt quod ait Ulp. in l. traditio 20. §. ult. de adquir. rer. dom. placere per liberam perſonam omnium rerum poſſeſſionem quæri poſſe: id eſt, jam convenire, jam conſtare inter prudentes, placere inter omnes & indubitati juris eſſe, l. 1. h. t. niſi referre malis ad conſtitutionem D. Severi: Nam eodem verbo prudentes uti ſolent, cum principali conſtitutione jus inductum eſt. Utuntur quoque eodem verbo placet Dioclet. & Maxim. in d. l. 8.

Per procuratorem.] Tutorem, curatoremve, l. 1. §. per procuratorem, D. de adquir. vel amitt. poſſ.

Suadente utilitatis ratione.) Utilitatis cauſa d. l. per procuratorem, & paul. d. §. 2. ratione ilitatis, l. 1. h. t.

Et pigneratitiæ.] Per procuratorem adquiritur crediti condictio, & ex eadem cauſa pignoris obligatio citrà ceſſionem procuratoris, quam veteres auctores exigebant, l. 2. h. t.

Viventibus.) Puto legendum, ſcientibus, aut volentibus: poſſeſſio enim ſcientibus & volentibus adquiritur, l. ea quę 53. D. de adquir. poſſeſſ. id eſt, ſi mandatum intervenerit licet ignorantibus nobis res tradita ſit, l. ſi procurator 13. D. de adquir. rer. dom. citra mandatum poſſeſſio, aut dominium priùs non adquiritur, quàm dominus ratum habuerit, l. communis 42. D. de adquir. poſſeſſ.

Per poſſeſſionem dominium.) Si proprietas ab hac ſeparari non poſſit, d. l. per procuratorem.

Noſtro nomine tradita ſit.) d. l. ſi procurator.

Citrà poſſeſſionem.) Dominium nonniſi per conſequentias poſſeſſionis adquiritur. citrà poſſeſſionem nec dominium, nec obligatio nobis adquiritur, dicta l. 1. h. t.

Id eſt, proprietatem) Proprietas dominium ſignificat, d. l. ſi procurator. δεσποτείαν vertit Theophilus in d. §. non ſolùm Gloſſæ græco, latinæ: δεσποτεία, *Dominatus, dominatio, eritudo, proprietas.*

Ad S. C. Macedoniarum.

Tit. XXVIII.

V. tit. 6. lib. 14. D.

INtelleximus ex l. ult. tit. 26. creditori nullam eſſe actionem creditæ pecuniæ ſi eam

crediderit ſervo alieno, vel condicionario ſine ſpeciali juſſu domini, quæ Conſtitutio eſt valde nova: nam hoc olim obtinuit tantum in filiofam. ex S.C. Macedoniano, de quo eſt hic titulus, cuique nomen non à Conſule, ut ceteris S.C. ſed ut legi Scatiniæ, & S.C. Papyriano ab eo in cujus odium lex facta eſt, vel qui legi cauſam dedit. Factum id fuiſſe auctore Veſpaſiano Suetonius ſcribit, Tacitus auctore D. Claudio.

Enarratio.

Tit. XXVIII.

Creditori nullam eſſe actionem.) Domini nullatenus obligantur, niſi ſi juſſiſſe probentur.

Obtinuit tantùm.) Creditori nulla actio eſt, ſive ut loquitur Ulp. actio denegatur, l. item ſi 7. §. non ſolùm, & l. ſed ſi 8. §. hoc Senatuſconſultum, D. eod. denegari enim dicitur actio, quæ ipſo quidem jure competit, ſed exceptione eliditur. Datur igitur, ſed ſine re & effectu. Eadem ratione mulier non teneri dicitur ex interceſſione, quia Senatuſconſulto ineſſicax obligatio redditur, l. 6. & 9. infrà ad SC. Vellei. id eſt, oppoſita exceptione Senatuſconſ. Vellei.

In filiofamilias.) Verbis quidem Senatuſconſulti filiifamilias continentur: ſed jus ſemel conſtitutum paulatim ad alios ſerpit. & Senatuſconſultum igitur productum eſt ad filias, nepotes & pronepotes, l. 9. §. 2. l. 14. D eod. l. ſi filius 6. h. t. ſumma enim ratione con

ſultum eſt iis, quibus idem periculum intenditur.

Ut cæteris SC.) Ut SC. Trebellian., quod Trebellio conſule factum eſt, & Pegaſianum, quod Pegaſo conſule.

Legi Scatiniæ.) De C. Scatinio vide Valer. lib. VI. cap. I.

SC. Papiriano.] Quo Senatus cenſuit, uti poſt hac pueri cum patribus in curiam non introirent præter unum Papirium. Rem narrat Macrobius Saturnalium lib. 1. cap. 6.

In cujus odium.) Senatuſconſultum Velleianum in gratiam, εἰς εὔνοιαν τῶν γυναικῶν factum eſt. SC. Macedonianum in odium fœneratorum, l. qui exceptionem 40. D. de cond. ind. Theophilus tamen ſcribit, ei Senatuſconſulto nomen dediſſe Macedonem filiumfamilias bene prodigum, & profuſum, §. ult. Inſtit. quod cum eo. Sed verius eſt, anſam ei conſulto dediſſe Macedonem fœneratorem, cui mos erat filiisfamilias, qui vitam luxu trahebant, credere, *tacito fœnore,* ceu loquitur Horatius epiſtola 1. libri 1. cum neſcirent filiifamilias quibus uſuris pecunia eis crederetur.

Sueton. ſcribit.) Veſpaſian. cap. XI.

Tacitus.] Annali XI. cap. XIII.

Ad SC. Velleianum.

TIT. XXIX.

V. tit. 1. lib. 16. D.

PRoximum eſt Macedoniano Velleianum: nam utroque SC. tollitur exactio creditæ

pecuniæ, SC. Macedoniano ſi credita ſit filiof. quod Impp. produxere etiam ad ſervum & condicionalem hominem. SC. Velleiano ſi credita ſit mulieri, non in rem ſuam conſumpturæ pecuniam, ſed mox daturæ alii pro quo ipſa etiam pecuniam mutuam rogavit. & generaliter interceſſiones mulierem omnes infirmantur SC. Velleiano. Interceſſiones quæ obligant, non conſilia, non auctoritates, licet interceſſiones dicantur. Et rurſus interceſſiones ſua ſponte ſuſceptæ, non decreto prætoris, l. 2. inf. ſi mat. ind. prom.

Enarratio.

Tit. XXIX.

Exactio cred. pec.] Ipſo quidem jure actio eſt in filiumfamilias, ſed poſita exceptione eliditur, l. tamen, 11. D. de SC. Macedon. inanis obligatio eſt, l. 8. §. Marcellus, D. eod. & actio inefficax, l. pen. ſup. ad Maced. Pecunia igitur filiofamilias credita debetur quidem, ſed creditori ejus exigendi jus non eſt.

Quod Impp.] Honorius & Theodoſ. l. ult. ſup. qu. cum eo.

Mox. daturæ.] Hujus loci interpretem non alium quæremus, quam ipſum Cujac. ad l. 19. D. eod. tract. 4. ad Afric. Novam obligationem mulier recipit, ut ſi cùm alius mutuam pecuniam accepturus eſſet, interpoſita ſit mulier, quæ acciperet, & ſe ab initio ream conſtitueret. quo genere non recipit quidem obligationem, quæ conſtiterit in alio, ſed recipit alienam obligationem, id eſt, quam alius erat ſu-

biturus, niſi ipſa interveniſſet, l. 8. §. ſi cum eſſem, D. eod. quod genus interceſſionis notatur his verbis Senatuſc. *& mutui dationes.* Vid. ibid. Cui. ad l. vir uxori, in fine. Hoc igitur caſu mulieri ſubvenitur, quia fuit interpoſita, vel ſubmiſſa ab alio, vt vice locove ejus mutuam pecuniam acciperet, cum creditor non ignoraret quid ageretur, quidve moliretur mulier, ut ſcribit idem Cujac. ad l. bona fide 27. D. ad SC. Vellei. lib. 3. Reſponſ. Papin. Certè ſi mulier pecuniam ſibi ſumpſerit, non juvatur Velleiano, licet alij donatura, l. 4. D. eod. in qua verba illa, *accepit à me mutuam pecuniam,* videntur reſpicere ad verba Senatuſconſulti, *mutui dationes,* ut ſcilicet hoc caſu non juvetur mulier, ſicut juvatur cum recipit alienam obligationem. Sed neque mulier juvatur Senatuſconſulto, licet pecunia in uſum mariti ceſſerit, l. 13. h. tit. Salmaſius de modo uſur. cap. xvi. putabat, delenda eſſe verba illa Senatuſconſulti, *pro aliis*: aut certe tranſponenda, ut legatur, *in quibus pro aliis intercedunt feminæ.* Sed nil mutandum: nam Senatuſconſulto non aliter juvatur mulier quam ſi mutuam pecuniam acceperit, quam alius accepturus eſſet, ſi ipſa non interveniſſet.

Interceſſiones omnes.] Intercedere eſt ſe, vel ſua pro alio obligare, puta ſi mulier pro alio fidejubeat, l. 3. expromittat, l. 4. mandet l. 15. h. t. conſtituat, l. 1. §. 1. D. de pecun. conſtit. quæ quidem ſic accipienda eſt, ut mulier pro ſe conſtituat utiliter, non etiam pro alio: hoc enim eſt intercedere, illud non item. Baſilica: γυναῖκες ἀντιφωνοῦσαι ἐνέχονται ἐν ᾧ μὴ ἰντερκηδεύουσιν. *Mulieres conſtituentes tenentur, ſi non*

Interceſſerint. Gloſſa interlinearis : *Si enim pro ſe conſtituant , non intercedunt , quoniam alienum debitum non eſt* : ἐὰν γὰρ ἀντιφωνῶσι ὑπὲρ ἰδίου χρέους οὐκ ἰντερκεδιάζουσιν, ἐπεὶ μὴ ἀλλότριον τὸ χρέος ἐστιν. Intercedit quoque mulier, ſi res ſuas obliget , vel alii obliganti conſentiat ſciente creditore l. 5. & 7. h. tit. l. quamvis 8. D eod. Interceſſionis igitur verbum generale eſt , & qualemcumque interceſſionem continet ; & ob id Senatuſconſultum de interceſſionibus dicitur in l. qui exceptionem 40. D. de cond. ind. l. 2. & 9. hoc tit. ut apud Græcos , ἀντιφωνήσεως verbum , quo utuntur auctores baſilicῶn d. l, 40.

Infirmantur.] Mulieribus ſuccurritur propter ſexus infirmitatem , l. 2. §. 2. & 3. D. eod. ἔνθα καὶ ἡ φύσις πάντως καὶ ἡ ἡλικία πολλάκις ἔχει τὴν ἀσθένειαν , Theophilatus in priorem ad Timotheum, Quintilianus declamat. 338 *Per ſe imbecilla res eſt femina.* Sed ita demum eis ſubvenitur , ſi non callidè ſint verſatæ : Nam deceptis, non decipientibus Senatuſconſultum opitulatur, d. §. 3. Imo decipientes jus coercet, non deceptos ; ſive , ut aiunt interpretes Hermogenis : ὁ νόμος οὐ τοὺς φενακισθέντας , ἀλλὰ τοὺς φενακίσαντας κολάζει. Interceſſio igitur mulieris infirmatur , irrita fit l. 7. D. eod. poſita exceptione Senatuſconſulti : In veterem autem debitorem actio directa efficax eſt , non in mulierem : vel ſi novàta fuerit , quod mulier expromiſerit , reciſſa interceſſione , reſtituitur utilis actio in veterem debitorem , quæ & reſtitutoria dicitur & reſciſſoria , l. 8. & 16. h. t. utilis actio dicitur l. quamvis 8. §. ſi convenerit, D. eod. vel nova utilis actio inſtituitur in eum cui bono

fuit mulieris interceſſio. Utilis dicitur, quia directa adverſus mulierem competit, d. §. ſi cum eſſem.

Non conſilia.) L. 5. §. Papinianus, D. de adminiſt. tut.

Interceſſiones ſua ſponte.] Senatuſconſulto mulieribus ſuccurritur, quæ ſe, ſuáve pro aliis ultrò obligant, non ſi decreto prætoris: Senatuſconſultis enim non infirmantur decreta Prætorum.

De non numerata pecunia.

Tit. XXX.

V. tit. 22. lib. 3. Inſtit.

DIximus jus crediti infirmari SC. Velleiano, & SC. Macedoniano: hoc verò fit non ipſo jure, ſed oppoſita exceptione SC. hujus vel alius, quæ ſi forte omittatur, crediti exactio erit, l. tamen, D. ad Maced. l. Pap. D. de Publ. in rem act. l. 18. D. de evict. In hoc tit. proponitur tertium genus exceptionis qua etiam jus crediti perimitur, id eſt ſi ſperans mihi pecuniam mutuam datum iri, chirographo cavero me eam pecuniam accepiſſe, vel ſi mox eam quæ deberetur, mihi ſolutum iri ſperas, apochâ cavero mihi eam pecuniam ſolutam fuiſſe, re verò ipſa pecuniam non accepero falſus animi, chirographum utrumque infirmabo poſita, vel conteſtata exceptione non numeratæ pecuniæ, quæ non eſt perpetua ut ſuperiores, ſed temporaria, nempè biennalis contra chirographum ſolutionis. Sic enim apocha ap-

pellatur in l. creditor, D. de act. emp. Et producitur exemplum hujus exceptionis etiam ad alia negotia, ut ex eis ſi agatur poſſit opponi exceptio non numeratæ, non ſolutæ, non debitæ rei pecuniæve.

Enarratio.

TIT. XXX.

Oppoſita exceptione) Deſiderantibus Senatus opitulatur: id eſt, in filios familias actio eſt, ſed oppoſita exceptione S C. Macedon. intercidit, ut dictum eſt ſup. tit. 28. Item in mulierem actio eſt, quæ poſita exceptione SC. Velleiani excluditur. Sed ſi omittatur exceptio, filiusfamilias debitor, aut mulier intercedens condemnabitur. Mulier tamen adverſus actionem judicati utitur exceptione Velleiani, & filiusfamilias exceptione Macedoniani. quod eis favorabiliter præſtatur: exceptiones enim peremptoriæ poſt ſententiam opponi non ſolent, l. 8. infrà de except. l. 2. infrà, ſent. reſc. non poſſe.

Vel illius) Exceptio interceſſionis dicitur in l. exceptiones 7. §. 1. D. de except.

Si ſperans.) θαῤῥήσας τῇ πίστει τοῦ δανειστοῦ, Fidem creditoris ſecutus accepiſſe cavi, qui tamen ſpem meam deluſit, nec poſtea numeravit, inanis cautio eſt.

Conteſtata;] Agenti ſi certum petetur de chirographis opponitur exceptio non numeratæ pecuniæ. Sed & ſi pecunia quaſi credita non petetur, qui cautionem emiſit, intra biennium ex ſcripto, vel apud judicem, aut epiſco-

pum conqueri poteſt de non numerata pecunia, l. in contractibus 14. §. pen. h. t. l. ult. C. de condict. ex lege exceptio verò conteſtata perpetuatur, l. ſi intra 8. tricenaria eſt.

Condictio quoque chirographi ultrò, id eſt, etiam non agente creditore, ei qui cavit competit, l. ſi quaſi 7. h. t. condictio inquam ſine cauſa, l. ult. ſup. de condict. ex leg. vel indebiti, l. 3. ſup. de cond. ind. quibus id agitur, ut reddatur chirographum, quod apud te ſine cauſa eſt, ſi nihil credideris. vel certè condicitur liberatio, l. ſi indebitam 15. inf. de fidejuſſ. quæ eſt incerti. Græci ad d. l. 7. δύναται καὶ μὴ ἐναχθεὶς κινῆσαι τὸν ἰνδέβιτον κονδικτίκιον κατὰ τοῦ δανειστοῦ ἐπὶ τῷ λῦσαι τὴν κατ᾽ αὐτοῦ ἐνοχήν *Tametſi debitor non convenietur, condictione conſequetur, ut obligatione liberetur.* Gloſſa interlinearis ibidem: ἴνκερτον κονδικτίκιον ἔχει: *Condictionem incerti habet.*

Hanc quoque condictionem biennalem eſſe tradunt è veteribus Placentibus in Summa, Caſtrenſis, & Raphaël Fulgoſius ad d. l. 7. ita ut exceptio, & querela non numeratæ pecuniæ, & condictio biennio continuo concludantur. Cujacius contra ſentit in recitatione ad hunc titulum. Ego in Cujacio interpretando ab eo diſcedere non ſoleo: prior tamen ſententia rationem habere videtur: cui enim ultrò intra quinquennium tantum licet conqueri de non numerata pecunia, eidem quoque ultra quinquennii metas condictio jure denegabitur. Ipſa condictio querelæ inſtar eſt. Sed & quia fidem cautionis non agnoſcit, ſed idem qui ſcripſit, eam convellit, tam diſſoluta negligentia in eo ferenda non eſt, qui tandiu ſilvit, ac jugi

quennio, l. uni. C. Hermogen. de caut. & non numer. pec. Contra apocham verò intra dies triginta exceptio pecuniæ non ſolutæ proponi debet. d. l. 14. § ſuper. liberationi favetur.

Ad alia negôtia:] Quidam ex Latinis, ex Græcis autem Theodorus, putabant exceptionem non numeratæ pecuniæ in mutuo tantum locum habere ex l. 5. h. t. qui notatur à Thalelæo, qui *& in dote, & debiti ſolutione, & aliis pleriſque locum ei eſſe*, ſcribit: οὐ μόνον, inquit, ἐπὶ δανείου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ προικὶ, καὶ ἐπὶ χρέους καταβολῆς, καὶ ἄλλων πολλῶν συναλλαγμάτων ἀνεπιτηδείως ἢ ἐν ἀργυρείᾳ. Quod verum eſt. Theodorum errore liberabimus, ſi dicemus, hanc exceptionem cœpiſſe à credita pecunia, & deinde ad alia negotia productam: quæ videtur eſſe Cujacii ſententia. Denique exceptio non numeratæ pecuniæ locum habet in omnibus contractibus qui re contrahuntur, exceptis apochis, quibus depoſitarius profitetur ſe quid accepiſſe in cauſam depoſiti, d. l. 14. Et ita ſentiunt Azo in Summa, Joannes Faber & Fulgoſus ad d. l. 14.

De Compenſationibus.

Tit. XXXI.

V. tit. 2. lib. 16. D.

Est & quartum genus exceptionis, quo jus crediti perimitur, nempe ſi penſata pecunia dicatur, in exceptionibus, D. de prob. Compenſatio enim olim in ſtrictis judiciis non fiebat ipſo jure, ſed per exceptionem doli mali, §. in bonæ fidei, Inſt. de action. Compenſa-

tio eſt computatio vice mutua debitæ quantatis, Vel, abſumptio aut delibatio ejus quæ petitur: quam tandem placuit, ſi modo liqueat de debito, fieri ipſo jure; & generaliter Juſtiniano deductionem, reputationem retentionemque quamlibet tam in actionibus, in rem, quam in actionibus in perſonam, l. ult. hoc. t. quam ea in re ſola agnoſco facere novum jus.

Enarratio.

Tit. XXXI.

Jus crediti perimitur.) Obligatio ipſo jure conſumitur, l. 4 & l. 10. D. eod. citra exceptionem doli mali, l. 24. §. qui ſervum, D. de leg. 1. l. 21. D. de ſol. matr. In ſtrictis verò judiciis, nec ipſo jure fiebat compenſatio, nec oppoſita doli mali exceptione ante conſtitutionem D. Marci, §. in bonæ fidei, de action. Inſtitutione quarta l. qui non militabat 78. D. de hered. inſtit. l. Nezennius 22. D. ad leg. Falcid. l. ſi opera 6. D. de dol. except. Poſtremò eò decurſum eſt, ut in omnibus judiciis ipſo jure compenſatio fiat, l. poſteaquam 21. D. eod.

Penſata pecunia.) Id eſt, compenſata, ut in l. 7. §. 1. & l. 15. D. eod. Gloſſæ Latino, Græcæ: *penſat*, αντπλλογεῖ: & penſatio in l. 18. §. ult. D. commod. eſt αντπλλογος, compenſatio.

Vice mutua.) Compenſatio inducitur eorum, quæ vice mutua debentur, l. in rem ſuam 18. eod. d. l. 78.

Vice mutua debitæ quant.) Mutuo debitæ

quantitatis, l. 8. h. t.

Abſumptio.) Si tantumdem debeatur, abſumitur quod petitur. ſi minus, delibatur, μειῦται.

Tandem placuit.) Compenſationem fieri ipſo jure etiam in ſtrictis judiciis placuit prudentibus, d. l. poſteaquam, & Alexandro Severo l. 4. & l. cum alter 11. eod. & Juſtinian. l. ult. hoc. tit.

Ea de re ſola.) Nec enim Juſtinianus induxit, ut non fieret compenſatio niſi debiti liquidi, confeſſi & præſentis: & ut non admitteretur in actione depoſiti, & commodati, l. ult. ſup. commod. Græci enim quibus accedo, in eam quoque ſententiam iuerunt, ut commodato compenſatio opponi non poſſit: ὐ μόνον γὰρ ἡ περὶ παρακαταθήκης ἀγωγὴ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐν χρήσει διδομένων ἀπήλλακται τοῦ λόγου τῶν ἀντελλόγων. *Non modo enim actio depoſiti, ſed & actio commodati compenſationem non recipit.* Et alibi: ἡ περὶ παρακαταθήκης ἀγωγὴ, καὶ ἡ περὶ τῶν ἐνχρήσει διδομένων ἀντελλόγῳ ὐχ ὑπόκειται. *Actio depoſiti & commodati compenſationi non ſubjicitur.* Qua de re primo quidem Cujacius addubitavit, ſed tandem in Not. poſt. §. in bonæ fidei 29. Inſt. de act. tam in commodato, quam in commendato compenſationem non eſſe admittendam cenſuit, & à priore ſua ſententia diſceſſit, quia putabat Tribonianum in mendoſos codices incidiſſe, & *commodati pro commendati*, in d. l. ult. irrepſiſſe Adde, & actioni ad exhibendum compenſationem non opponi, Græci lib. 60. Baſilic. tit. 29. ad l. 1. C. de crim. expilat. hereditat. ἡ *ad exhibendum* ὐκ ἐπιδέχεται κομπενσατίονα: *Actio de exhibendum compenſationem non recipit.* Item non induxit

Juſtinianus, ut non detur compenſatio, vel deductio malæ fidei poſſeſſori: hæc enim omnia jam antea recepta fuerant, l. ſi debeas 22. D. eod. Paul. 2. recept. Sent. tit. 12. §. ult. Vide Cujac. Obſervat. lib. VIII. cap. XVI. & lib. XV. cap. XII.

Hoc igitur tantum Juſtinianus conſtituit ut actioni in rem obſtet compenſatio, ſicut actioni in perſonam, quod olim non obtinebat, l. Sthicum 95. §. ſi creditor. D. de ſolut. Item ex ejuſdem Juſtiniani conſtitutione inter deductionem & compenſationem nihil intereſt. Compenſatio fiebat ipſo jure, deductio ope exceptionis. Cujac. d. cap. XII.

De uſuris.

TIT. XXXII.

V. tit. 1. lib. 22. D.

HIc liber quartus qui eſt de contractibus & de actionibus in perſonam, cœpit à contractu mutui, quaſi omnium maxime neceſſario in hac ſocietate civili, prælata religione jurisjurandi honoris gratia, ex qua ſæpe quaſi de credita certa pecunia datur actio, ſi quis delato jurejurando jurejuraverit ſe crediſſe, & quia actio creditæ pecuniæ commune omnium actionum in perſonam, quod eſt condictionis nomen, fecit ſuum, hic idem librive conditor mutuo, quaſi capiti civilium negotiorum adjunxit alia negotia ex quibus æquè datur actio non alius nominis quam communis, id eſt condictio quaſi ex mutuo vel ex

promutuo, ut condictio indebiti, condictio ob rem dati, & ſimiles, & propoſitis generalibus præceptis pertinentibus ad actionem creditæ pecuniæ, & ad exemplum ejus productis ad alias actiones, etiam huic negotio creditæ, ſive mutuatitiæ pecuniæ immiſta actione commodati & pigneraticia, ſicut ſub tit. de reb. cred. etiam prætor edixerat de commodato & pignore, quod commodato mutuum adeo proximum ſit, & nomina ſæpe permutent, & commodatum dicatur mutuum, retróque mutuum commodatum, & quod pignus acceſſio ſit crediti, aut obligatio in vicem crediti, expoſitiſque actionibus quibus partes, vel domini jure honorario quaſi acceſſiones tenentur ex creditis, vel aliis contractibus filiorum, aut ſervorúm, l. ſi ſervum §. an filiusfam. D. de verb. obl. & cauſis etiam redditis, quibus jus crediti perimitur, tandem extrema clauſula eſt de uſuris, quæ nihil etiam ſunt aliud quàm acceſſiones creditæ pecuniæ. poſthac, id eſt poſt hunc tractatum de uſuris ſuo ordine progredientur ceteri contractus omnes, nec ulla jam amplius ordinis interruptio erit, qualis poſſet videri fuiſſe ſuperioribus titulis, re quam præmonſtravi non animadverſa. Uſura eſt reditus pecuniæ creditæ qui debetur à tempore contractus; vel à tempore moræ in diem, quo ea pecunia ſolvatur, vel quo is reditus pecuniam æquaverit. Reditus, ut in l. Titius, D. de præſc. ver. l. alumnæ, D. de adim. leg. Et à tempore contractus, quod fœnus proprie dicitur. Vel à tempore moræ in bonæ fidei judiciis omnibus & ſtrictis quibuſdam, etiamſi revera nihil interſit actoris. Et in diem quo ea pecunia ſol-

vatur, ut l. lecta, D. de reb. cred. vel is reditus ſortem æquaverit. nam uſura ubi æquavit ſortem quod poſtea uſuræ pernumeratur, deducitur de ſorte, l. ſi non ſortem §. 1. D. de cond. ind.

Enarratio.

Tit. XXXII.

JUrejuraverit ſe crediſſe.] Tit. Livius: *Bratores ambo in eadem verba jurejuraverunt.*

Commune omnium actionum in perſonam.] §. appellamus, Inſtit. de Action. Gloſſæ græcolat. παραγγελία, *Denunciatio, condictio. Condicere eſt denuntiare priſcè. Nec verò condictionem omnem in perſonem actionem dicimus.*

Condictionis nomen fecit ſuum.) Inſtit. quib. mod. re cont. oblig. in pr. & §. Item is, de oblig. qu. ex contr.

Condictio quaſi ex mutuo.) Vide ſup. tit. IX. ad finem.

Mutuaticiæ pecuniæ.] A Gellius XX. cap. I. *Maximeque in pecuniæ mutuaticiæ uſu atque commercio.* Sic editiones quædam. libri autem manu exarati quinque, *mutuaticæ.*

Prætor edixerat.) L. I. D. de reb. cred.

Commodatum dicatur mutuum.] Vide ſup. tit. 23.

Acceſſiones creditæ pecuniæ.] Acceſſionum nomine continuetur etiam uſuræ tit. Digeſtorum de uſur. fr. & cau. & omni acceſſ. Uſura igitur eſt acceſſio, l. 12. nam ſic etiam legitur in vet. Menagii & Brodæi. Nec igitur audiendus

dus Ludovicus Ruſſardus, qui legendum putabat, *auctio*, quod in ſuis inveniſſet, *actio*, quæ quidem lectio orta eſt ex compendio ſcripturæ, *accio*, temone ſuperpoſito. Nec erat cur eam lectionem probaret Salmaſius de modo uſurarum cap. VIII. acceſſio enim ibi exponitur τόκος, *Uſura*, Baſilic. lib. 23. tit. 3. c. 58. Harmenop. Epitomar. lib. 3. tit. 7. §. 24. vide Varr. de L. L. in fine.

Acceſſiones.) Incrementum ſortis, l. 24. D. depoſ. l. ult. hoc tit. incrementum fœnoris. Iſidorus Originum V. c. 25. τοῦ δανείου ἔντοκου. pecuniæ augmentum, Julius Firmicus II. Matheſ. cap. ult. Homerus Odyſſ. ζ. Χρεῖός μοι ὀφέλλεται. Euſtathius: ἔστι δὲ νόησις καὶ ἀντὶ τοῦ αὔξεται, ὅπερ ἐστι τοῦ τόκου ἀφορμή· πάντως γὰρ τὸ χρέος ὀφελλόμενον ἐγκυμονεῖ ὥσπερ τὸν ἐσύστερον τόκον.

Uſura eſt reditus.) L. Titius 24. D. de præſcript. verb. Baſilica: ἵνα ἐκ τῶν τόκων &c. l. alumnæ 30. D. de adim. leg. l. qui quadringenta 88. §. ult. D. ad leg. Falc. Baſilica ibidem: ἐκ τῶν προσόδων, ἤτοι τόκων. *Ex reditibus, ſive uſuris.* Vetus lapis: *ex reditu ejus ſummæ.* Poliænus I. in Them. τὴν ἐκ τῶν ἀργυρείων πρόσοδον.

Reditus.] Pecunia locari & collocari dicitur, ſive fœnore collocari. Plautus Moſtellaria. S C. *Sceleſtiorem: Locare argenti nemini nummum queo.* Horat. Sat. II. lib. I.

Omnia conductis coëmens obſonia nummis.

Marcianus in l. Divi 89. ad leg. Falcid. *Ut idoneis nominibus collocetur pecunia.* Baſilica: εὐπόροις ἐπὶ τόκῳ δανείζονται: *Idoneis & locupletibus ſub uſuris credunt.* Ulpian. in l. 33. de uſur. *Si bene creditæ ſint p. p.* & in l. qui mandatum 43. Mand. pecunias in diem collocaret. Baſil.

ὁ ἐντυλθεὶς δανεῖσαι. At in l. ſi Urbana 55. D. de condict. ind. rectius legitur, *non locatus*, ut in Baſil. δοῦλος μη μισθωθεὶς, *Servus non locatus*, quam *collocatus*, ut legendum putabat Salmaſius de uſur. cap. VII. & in Diſquiſitione de Mutuo Papinianus enim ibi loquitur de ſervo cujus operas malæ fidei poſſeſſor non locavi, ſed ſervus ipſe operas ſuas locaſſe dicitur: nec conductor igitur pecuniam faciet accipientis: non enim culpa caret qui mercedes alii, quàm domino ſolvit. Fœnus, inquam, videtur eſſe locatio: nummi enim utendi datur certa mercede: & ideo merces pro uſu raponitur. Horat. d. ſat. II.

Quinas hic capiti mercedes exigit.

Et ſat. III.

Mercedem aut nummos unde unde extricat.

Sed & ut prædii reditus propriè dicitur qui ex locatione: ita reditus pecuniæ, qui ex fœnore, quaſi ex locatione redigitur, Cujac. Obſerv. lib. IX. c. 15. Cornel. Nepos in vita Attici cap. XXI. *Omniſque ejus pecuniæ reditus conſtabat in Epiroticis & urbanis poſſeſſionibus*. Vel, uſura eſt uſus fructus nominum, l. 3. D. de uſufr. ear. rer. quæ uſ. conſum, id eſt, quaſi uſusfructus, Cujac. ad d. l. 24. ſic fructus pro uſuris in d. l. 88. ut *Fructus fœnoris*, Tertulliano quarto adverſ. Marcionem.

A tempore contractus) Ex ſtipulatione, maxime in pecunia credita, Græci: τόκοι ἀνεπερώτητοι οὐκ ἀπαιτοῦνται. *Uſuræ citra ſtipulationem non petuntur*. Colloquium Scholaſticum: *Si habes, commoda mihi quinque denarios. Etſi non habuiſſem, undecumque expleviſſem. Pignus vis? abſit. Cave mihi te accepiſſe. quibus*

uſuris ? quibus vis, cavi. Uſuræ namque ex nudo pacto non debentur, Paul. lib. II. Sent. tit. 14. §. 1. l. 1. h. t. pactum enim in continenti factum in ſtricti judicii contractibus ineſt quidem ex parte rei, ſed non ex parte actoris, hoc enim tantum receptum eſt in bonæ fidei contractibus, Cujacius ad d. l. Titius; in qua ſententia etiam eſt Stephanus ad l. rogaſti §. 1. D. de reb. credit. σημείωσαι, ὅτι ἐπὶ τῶν στρίκτων τὰ *ex continenti pacta*, τῷ μὲν reo συμβάλλεται. τὸν δὲ ἄκτορα οὐκ ὠφελεῖ, οὐδὲ ἐκ πλευρᾶς αὐτοῦ τίκτεται ἀγωγή. *Pacta ſtrictis contractibus adjecta reo quidem proſunt, non etiam actori, neque ex parte actoris actionem pariunt.* Uſuræ tamen ex nudo pacto ſolutæ non repetuntur, l. 3. h. t. propter naturalem æquitatem, qua pacta ſubnixa ſunt: ſcitum eſt enim ea quæ natura debentur ab eo qui ſolvit, repeti non poſſe.

Interdum tamen uſuræ ex pacto peti poſſunt, ut puta ſi adjectum ſit ex continenti bonæ fidei contractui, l. initio 5. infra de pact. int. emptor. & venditor. compoſit. Item uſuræ ſpecierum, ſeu fructuum, εἰδῶν ἢ καρπῶν δανειζομένων, Græcis, debentur ex pacto, & quidem graviores propter incertum fructuum eventum, l. frumenti, & l. oleo, h. t. διὰ τὸ ἄδηλον τῶν καρπῶν. Rectè Græci in d. l. 23. Additamenta uſurarum, προσθήκας τῶν τόκων. interpretantur, πλείονα τόκον, majores uſuras, uſuras ſupra legitimum modum, d. lib. XXIII. Harmen. d. t. VII. §. 24.

Specierum ſeu frugum uſuram Laodiceni & Niceni Patres, ἡμιολίαν appellant. Quæ ſint autem uſuræ hemioliæ non ſatis conſtat. Græci canonum interpretes Zonaras & Balſamo ſe-

miſſes interpretantur. Matthęus Blaſtares non dum typis editus : ἡμιόλιαι δέ εἰσιν οἱ ἡμίσεις τοῦ ὅλου τόκου τοῦ ιβ. νομισμάτων, ἤτοι τὰ ἕξ.

Cujuſmodi interpretatio meritò diſplicuit Jacobo Gothofredo ad Cod. Theod. tit. de uſur. & τόκον ἡμιόλιον, uſuram ſeſcuplicem interpretatur. Gloſſæ græco-latinæ, ἡμιόλιον, *Seſcuplum*, & profert hunc B. Hieronymi locum in cap. XVIII. Ezechielis : *Solent in agris frumenti & milii, vini & olei, cæterarumque ſpecierum uſuræ exigi, ſive, ut appellat ſermo divinus, abundantiæ. Verbi gratia, ut hiemis tempore demus decem modios, & in meſſe recipiamus quindecim, hoc eſt, amplius partem mediam.* quæ quidem erat uſura maxima : ſorti enim dimidium ejus accedebat. Eandemque interpretationem adfert Salmaſius de Modo uſurar. cap. 8. & eundem Hieronymi locum citat. Sed & ἡμιολίας, ſeſqualteras, vel ſeſquialteras reddi poſſe ſcribunt. Gloſſæ lat. gr. *Seſqualtera*, ἡμιολία. Vetus Onomaſt. *Seſquialtera*, ἡμιόλιος.

Sed quæri non immerito poteſt, cur patres Concilii ſexti in trullo, quæ ἡμιόλιαι dicuntur in canone Laodiceno, & Nicæno, quibus clericis interdicitur, *Quodlibet ſuperabundantiæ genus*, ut præter alios loquitur Alexander tertius epiſtola ſecunda, ſive omnis omnino uſura, etiam frugum : cur inquam patres in Trullo coacti, ἑκατοστὰς dicere maluerint. Et hic viris etiam doctiſſimis aqua hæret. an quia τόκοι ἡμιόλιοι, *uſuræ ſeſcuplices*, quæ olim in frugibus receptæ erant, nova Juſtiniani conſtitutione l. eos qui, verſic. in trajectitiis, h. t. in centeſimas mutatæ ſint ? ſic videtur. Prohibebant u uſuræ hemioliæ veterum patrum definition

bus. prohibentur & centeſimæ, quæ in earum locum ſubrogatæ ſunt. Vide hac de re Salmaſium de modo uſurarum d. cap. VIII. p. 331. an ſatis intellexerit canonem Trullanum, tuum eſto, lector, judicium.

Porro illud obſervandam eſt quod dicitur in d. l. 23. additamenta uſurarum ejuſdem materiæ admitti, puta olei ampliationem, κὴ τό ὁ μειοζυὲς. Nam ſi oleo, vel quocumque fructu mutuo dato pecuniam reddi convenerit, ſervabitur legitimus uſurarum modus. ἐ δυώαμαι τὸ νόμιμον μέτρον ὑπερβαίνειν τῆς ἡ μεκατοςῆς, ut aiunt Græci: *Non poſſum legitimum modum uſuræ ſemiſſis ſupergredi.*

Denique civitatibus uſuræ ex ſolo pacto debentur, l. etiam 30. D. eod. τῦτο τὸ πάκτον ὠπ' νόμυ κυρῦται κἀν ψιλόν ἐςι, ut aiunt Greci interpretes: *Hoc pactum legitimum eſt, tametſi nudum ſit*: & uſuræ petuntur condictione ex lege, διὰ τῦ *ex lege* κονδικτικἐ, ut iidem ſcribunt ad d. l. 30. & ad l. 5. de pact. libro XI. Baſil. tit. 1. Debentur & argentariis, Nov. CXXXVI. cap. 4. & 5. & pecuniæ naut. l. 5. & 7. D. naut. fœn.

Fœnus dicitur.) Uſuræ quæ debentur ex die contractus propriè fœnus vocantur, & fœnus accipit pro uſura ſimplici. Fœnus enim interdum accipitur pro pecunia uſuraria. Nonius Marcellus: *Mutuum ſine uſuris, fœnus cum uſuris ſumitur.* Ex quibus conſtat, quid inter fœnus, & mutuum interſit: mutuum enim propriè gratuitum eſt, fœnus autem creditum uſurarium, ut in l. 5. inf. de privil. fiſ. *non fœnus contractum.* Baſil. ἐ τι γαρ δάνει συνήλλαξε: *non enim fœnus contraxit*, id eſt, ſub uſuris pecuniam dedit. vel uſura ſimplex. Sic mutua pe-

cunia à fœnore diſtinguitur in l. principalibus 33. D. ſi cert. pet. ubi tria interdicuntur Præſidibus provinciarum, negotiari, mutuam pecuniam dare, & fœnus exercere baſilica: πραγματεύεσθαι, δανείζειν, τοκίζειν, reddunt, lib. XXIII. tit. 1. Cyrillus quidem ita videtur accepiſſe, ut rectores provinciarum negotiari & fœnus exercere prohibeantur, non etiam mutuam pecuniam gratis dare: ἄρχων μὴ ἐμπορευέσθω, ἢ ἐπὶ τόκοις δανειζέτω, μήτε οἱ περὶ αὐτοὺς οἱ δὲ ταξεῶται οὐ κωλύονται τοῦτο ποιεῖν. *Præſidi provinciæ negotiari non liceat, neve fœnus exercere, neque iis, qui circa eos ſunt: officiales autem non prohibentur ea facere.* Eique interpretationi favere videtur l. 3. ſi cert. pet. ubi fœnus tantum agitare prohibetur, δανείζειν, quod heic eſt, ſub uſuris mutuam dare pecuniam, ut in l. 7. §. item ſi, D. de Senat. Macedon. pro quo Ulp. dixit, pecuniam agitare in l. 4. §. 2. de fidejuſſ. Sed Thalelæi interpretatio ad d. l. 3. verior eſt: ſcribit enim præſidem prohiberi quoque gratuitam pecuniam dare. Intelligite, inquit, *Pecuniam omnem, mutuam, & fœnebrem.* καὶ σύγχυσαι πᾶν δάνειον νοοῦν καὶ ἔντοκον, καὶ ἄτοκον. Eademque Gloſſæ ſententia eſt ad d. l. 3. Præſides autem mutuam pecuniam dare prohibebantur, ne tacitum fœnus magis, quàm mutuum contraheretur, neve hoc obtentu à provincialibus tacitè quid emungerent, ac extorquerent Græci ad l. quiſquis 16. ſup. de reb. cred. διὰ τοῦτο τὸν ἄρχοντα δανείζειν ἐκώλυσεν, ἵνα μὴ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄγχειν ἔχῃ τῇ ἀφορμῇ τοῦ δανείσματος: ideo lex vetat ne præſes mutuam pecuniam det fœnuſve exerceat, ne occaſione creditæ pecuniæ eos, qui ei ſubſunt, vexet. Officiales

verò pecuniam ſub uſuris credere non prohibentur remiſſa ſtricta ratione : quòd mutuum omnium maxime neceſſarium ſit in hac ſocietate civili : nam alterius generis obligationes contrahere eis non licet. Quod Græci tradunt his verbis ἐπὶ τοῦ δανείου ὡς ἀναγκαίου ὄντος παρὰ τὴν ἀκρίβειαν εἰσηνέχθησαν παρεχώρησε τοῖς πατεώταις δανείζειν· ἐπὶ γὰρ τῶν ἄλλων συναλλαγμάτων οὐδὲ τοῖς πατεώταις δίδοται ἄδεια. Hoc autem in Præſidibus admiſſum non eſt, cum ratio potentatus utrumque mutuum prohibuerit. Hæc aliter interpretatur Salmaſius, ſed contra mentem Iuriſconſultorum, de vſur. cap. v. At quæritur, an præſes mutuam pecuniam poſſit ſumere & poſſe ait lex præſidis 34. § 1. D. de reb. credit. At ei objicitur d. lex 16. Cujacius ad d. l. 3. reſpondet, duos tantum caſus proponi in d. l. 16. unus eſt ſi pecunia credita præſidi, in provincia verſetur is qui credidit quaſi mercator legum & provinciæ, id eſt, πρόξενος, & quaſi à præſide quidvis obtineri poſſit, quem obæratum habet. Si ita verſetur in provincia quaſi quidvis poſſit in præſidem, ipſe relegatur, non judex qui pecuniam ſumpſit ut ſuæ inopiæ conſuleret. At coercetur etiam judex ſi collectarius (qui & nummularius) honorem ambienti pecuniam crediderit, qua honorem emeret quo caſu uterque relegatur, & qui ſumpſit & qui dedit. Igitur ea l. quiſquis coercetur emptor honorum & poteſtatum, & qui pretium honorum mutuum dat. Huc pertinet quod ſcribit Syneſius in epiſtola LXXII. in fine, & ep. ſeq. contra leges mutuas pecunias accipit ad coëmendos honores & poteſtates, ἐπ᾽ ἀρχῇ δανείζεσθαι χρήματα παρὰ νόμους.

In bonæ fidei judiciis.*)* Fœnus citra moram, quæ per interpellationem fit, debetur l. pecuniæ 9. §. 1. D. eod. dies enim ſatis debitorem interpellat, l. trajectitiæ 23. D. de verb. obl. In bonæ fidei contractibus uſuræ ex mora debentur l. mora 32. §. 2. eod. l. in bonæ fidei 13. h. t. l. 2. inf. depoſ. officio judicis l. quæro 54. D. loc. nec enim ſunt in obligatione, l. qui per colluſionem 49. D. de action. emp. Sed propter moram debitoris non ſolventis infliguntur, l. cum quidam 17. §. ſi pupillo, D. de uſur. ne fruſtratio ſit impunita, l. 3. §. ult. eod.

Mora autem duob. modis fit, ex perſona, aut ex re. Ex perſona, cum debitor interpellatus opportuno loco non ſolvit, d. l. mora. quæ mora vulgò regularis dicitur. Quæ autem eſt in re, ſive quæ re ipſa fit, irregularis: id eſt, quando alteruter contractum implevit: puta ſi venditor emptori rem tradiderit: uſuræ enim æquitatis ratione venditori debentur, quia emptor fructus rei venditæ percepit. Item in minorum perſona ex re ipſa fit, l. curabit 5. inf. de action. empt. & l. 3. ſup. in quibus cauſ. in integr. reſt. nec non eſt.

In ſtrictis autem judiciis uſuræ debentur poſt litem conteſtatam ex æquitate ſecundum Sabinianorum ſententiam, quæ obtinuit. Cuj. ad l. quæſitum 37. D. de uſufr. tract. VII. ad Afric. Græci: *ὥσπερ ἐπὶ τῶν καλῇ πίστει ἀγωγῶν ὀφφικίῳ τοῦ δικαστοῦ, καὶ ἐπὶ τῶν στρίκτων μετὰ προκάταρξιν. Sicut in bonæ fidei judiciis officio judicis ita in ſtrictis poſt litem conteſtatam uſuræ debentur.* In bonæ fidei judiciis laxior eſt poteſtas judicis, & tantundem poteſt officium judicis, quantum ſtipulatio, ut notat Thalel. ad

d. l. 13. & verum eſt, l. Lucius 24. D. depoſ. l. 7. D. de negot. geſt. In ſtrictis judex formula eorum circumſcribitur.

Strictis quibuſdam.] Ut in actione ex teſtamento l. 3. §. nonnunquam, D. eod. l. ult. § 2. inf. de jur. dot. quæ eſt actio ſtricti judicii, l. alias 6. D. de in lit. jur. quo nomine comparatur actioni bonæ fidei l. uſuræ 34. D. eod. Item pollicitatio facta Reip. licet ſtricta ſit, recipit uſuras ex mora, l. 1. D. de pollicit. & actio judicati, ut dicetur tit. 54. lib. 7.

In diem.) Uſuræ enim poſteri & ſequentis temporis ob ſortem ſua die non ſolutam ex conventione peti poſſunt, l. lecta 40. D. de reb. credit. Hujuſmodi uſura pœna eſt, d. l. 40. uti cum placuit ut niſi ſtata die uſuræ leviores exolvantur, in majores uſuras debitor, qui ſolutioni moram fecit, teneatur, l. Gaius 11. & l. ſeq. D. eod.

Atqui Papin. in l. 9. §. 1. eod. ait, eſſe fœnus uberius, non pœnam. Cujacius ait, in d. §. 1. pœnam accipiendam eſſe pro uſuris uſurarum: conventionem autem illicitam eſſe, ſi placuerit, ut uſuræ uſurarum præſtentur: cui ſimilis eſt conventio apud Theophraſtum c. *περὶ μικρολογίας* ſive de ſordida parſimonia. In ſpecie autem d. §. debitorem non videri promiſiſſe uſuras uſurarum, ſed ſortis duntaxat majorem & legitimam uſuram ſub conditione, ſi leviores uſuræ præſtituta die non pendantur: & in eam rem Græcos interpretes citat, quorum verba hæc ſunt in Baſilicis: *οὔτε γὰρ τόκους τόκον δοκεῖ ἐπερωτᾶσθαι, ἀλλ' ὑπὸ αἵρεσιν πλείονα καὶ νόμιμον τόκον. Non enim videtur promiſiſſe uſurarum uſuras. ſed ſub conditione ſortis majorem & legitimam, uſuram.*

Sortem æquaverit.) *Nam ſi quid amplius creditori datum fuerit, de capite ſubtrahitur,* ut loquitur vetus interpres Pauli ad d. tit. 14. Sic Livii 6. *De capite deducite, quod uſuris pernumeratum eſt.* Sic ex Novella Baſilii Imp. qua olluntur uſuræ, ſi quis vel tantillum ceperit, d ex ſorte decedit, ſeu ſorti imputatur. quæ quidem Nov. extat. apud Harmenop. lib. 3. tit. 7. §. 28. & Matth. Blaſtar. apud quem in ſcripto cod. ſic legitur : ἵνα μὴ νόμον φυλάττειν οἰόμενοι, νόμον Θεοῦ παραβαίνομεν. *Ne cum legem ſervare credimus, legem Dei violemus.* Uſuræ igitur ſupra duplum exigi non poſſunt, non Romanorum modo, ſed Ægyptiorum quoque lege, ut obſervat. Cujac. Obſ. v. 38. ex Diodori Siculi lib. 1. & Sirmondus ad Sidonium IV. ep. XXIV. quem vide. Uſuræ tamen per partes ſolutæ non coacervantur ac computantur in duplum, & ſortem excedere poſſunt, niſi tempore ſolutionis uſuræ nondum ſolutæ ſortem excedant, l. uſuræ 10. quæ tamen abrogata eſt Nov. 121. & N. 138. ex quibus, uſuræ etiam per partes ſolutæ in duplum computantur. Baſilicus d. lib. 23. οἱ κατὰ μικρὸν, καὶ κατὰ χρόνον καταβαλλόμενοι τόκοι τοῦ διπλοῦ συμψηφίζονται : *Uſuræ per partes & diverſis temporibus ſolutæ duplo computantur.* Quæ aliis verbis extulit Michael Pſellus Synopſ. LL. verſu 1236.

οἱ κατὰ μέρος τόκοι διδόμενοι τοῦ χρέους
καλῶς οὐχ ὑπερβαίνουσι τοῦ διπλοῦ περαιτέρω.

Uſuræ ſortis per partes ſolutæ duplum ſupergredi non poſſunt. Falluntur qui putant deeſſe h. tit. duas conſtitutiones, 29. & 30. ut & obſervat. Cujac. lib. x. 37. Sed deinde conſultiùs retulerunt ad Juſtiniani Novellas Notator. lib. 11

Vellem Irnerius jus novum adſcripſiſſet poſt d. l. 10.

Excipiuntur tamen quæ annui redditus magis, quam uſuræ ſpeciem habent; Cujac. ad d. Nov. 121.

De nautico fœnore.

Tit. XXXIII.

V. tit. 2. *lib.* 22. *D.*

NAuticum ſive maritimum fœnus ſeparatur à terreno: quia nautico modus finiſvæ præſcriptus nullus fuit olim, & hodie gravius eſt quam terrenum, nempe ad finem centeſimæ, quæ in pecunia terrena raro locum habet. nec tamen, ut opinor, ſupra finem dupli: nam uſuræ quæ taxationem habent, & duplo finiuntur; quæ non habent, ut olim nauticæ; nec dulpo finiuntur, ac præterea in nautico fœnore pactum ſine ſtipulatione ſufficit, non in terreno. Ratio autem differentiæ conſiſtit in cauſa periculi, quod nauticæ pecuniæ creditor ſuſcipit, cum tamen alij generis pecuniæ periculum reſpiciat debitorem: vel ſi forte convenerit ut non reſpiceret creditorem, tum ſane idem jus erit maritimi & terreni fœnoris, l. periculi, D. eod.

ſis ad d. l. Auctores quoque Baſil. in eam ſententiam ſic Græcè vertunt. *εἰ καὶ μέλλοντι μοι δανείζειν ἐντείληταί τις δανεῖσαι, ἐνέχεται. Mandati tenetur, qui mihi aliás credituro mandat, ut credat.* Quæ quidem interpretatio mihi ſatis placet.

Fœnus quoque accipitur pro pecunia fœnebri, ut dictum eſt ſup. tit. prox. Horat. epod. II. *Solutus omni fœnore.* Excerpta ex veterib. Gloſſis: *fœnus δάνειον*, *χρέος* aliæ: *fœnus δάνος* Gloſſæ: græco latin. *δάνειον ἔντοκον fœnus* vet. Onomaſtic. *fænus, δάνειον*

Quamquam autem exempla non deſint huic interpretationi firmandæ, & ita quoque fœnus nauticum accipiendum conſtet in l. 3. h. t. ut apud Græcos *ναυτικὸν δάνειον*, Iul. Pollux lib. VIII. cap. 12. Non tamen videntur auctores juris eo ſignificatu fœnus nauticum dixiſſe: & longè probabilius eſt, fœnus eos accepiſſe pro uſura pecuniæ trajectitiæ. quod & Cujacius ſequitur, ut ſit, *περὶ τόκου ναυτικοῦ.*

Nauticum igitur fœnus eſt, uſura pecuniæ nauticæ, ſive trajectitiæ, id eſt, quæ transmare vehitur, l. 1. D. cod. *διαπόντια χρήματα* vertunt Baſilica: tranſmarinas pecunias.

Sive maritimum.) Ut Paulo jureconſulto, uſuræ maritimæ, l. fœnerator *6.* cod. fœnus trajectitium.

Præſcriptus nullus fuit olim.] Paul. II. Sent. tit. XIV traiectitia pecunia infinitas uſuras recipere poteſt. Sic etiam terreno fœnori nullus præſcriptus modus lege Solonia, cujus meminit Lyſias Orat. I. adverſus Theomneſt. Jure autem Romano terreſtris pecuniæ uſura centeſima, l. 2. C. Theod. de uſur. l. ſi pro mutua

8. ſup. ſi cert. pet. l. nihil 4. §. 1. D. eod. Eſt autem uſura centeſima, quam Græci ἑκατοστὼ, vocant. D. Chryſoſt. homilia LXII. in novum Teſtam. Galenus ἑκατοστὸν τόκον, ut ad Theoph. primus obſervavi, cum centeni nummi duodenos quotannis pariunt. Matthæus Blaſtares: ἑκατοστιαῖος ὁ λέγεται τόκος, τὰ διδόμενα δώδεκα νομίσματα ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ὑπὲρ ἑκάστου χρόνου, ἢ παρ' ἡμῖν νομιζομένη λίτρα κατ' ἀναλογίαν, νομίσματα ἔχει ὀκτὼ δίμοιρα. *Vſura centeſima eſt, cum centum quotannis duodecim reddunt.*

Et hodiæ gravius eſt.) Pecuniæ maritimæ ſemper uſura gravior, quàm terrenæ : Maximus Tyrius diſſert. 11. ὥσπερ γὰρ τῶν ἐπὶ χρηματισμῷ παραβαλλομένων ἐν θαλάττῃ, οἱ τόκοι μεγάλοι τῶν δανεισμάτων. *Nam ut illi qui lucri cauſa maris periculo ſe committunt, magno fœnore ſe obſtringunt.* eſt enim periculi pretium, l. 5. D. eod. Vetus Scholiaſtes Perſij in Satiram quintam : *Cur navigas? An ut pecuniam, quæ tibi quincunces verecundè præſtitit, cum periculo deunces præſtet?* Nam *multi caſus opprimunt navigantes*, ut ait Hieronymus XIII. in Eſaïam. Eſt etiam in mari periculum ab his qui piraticam exercent : nam plures fere piratarum vi facultatibus exuuntur, quam mare iratum abſumit. & periculum ejuſmodi creditorem reſpicit. Sed & præter incertum maris, lucrum ingens eorum qui mare trajiciunt, quos ἐμπεράμους vocat Callimachus hymno in Jovem, id eſt ἐμπόρους, *mercatores*, ut ibidem interpretatur Scholiaſtes : quæſtus inquam longè longéque major, quàm terreſtris, ſuaſit, ut de gravioribus uſuris præſtandis convenire liceret. Periculi quidem ratio præcipua eſt ; Sed &

quæſtus ſi periculo creditoris pecunia accepta ſit, uberiori fœnori cauſam dedit. Et non injuria igitur trajectitiæ pecuniæ uſuræ majores nunc & olim: eſt enim pecuniæ maritimæ centeſima: terrenæ verò ſemis, l. eos qui 26. verſ. in trajectiis ſup. tit. prox.

Ad finem.) Sic loquitur Papinian. in d. l. 4. §. 1. Baſil. *μέχρι τοῦ ἑκατοστῆς*, *Vſque ad centeſimam.* Quæ eſt uſura maxima, l. qui ſine 38. D de negot. geſt.

Raro locum habet.) Fructuum uſura olim quadruplex centeſima l. 1. C. Theod. de uſur. hodie verò centeſima eſt, d. l. 26. Fructuum quoque nomine ab agricolis centeſima exigi poteſt, Nov. XXXVIII.

Supra finem dupli.) In trajectitia pecunia ſicut uſuræ duplum excedere poſſunt: ita id quod intereſt, l. 2. §. ult. D. de eo qu. cer. lo. uſuræ modus eſt duplex, centeſima & duplum. neuter ſervatur in trajectitia pecunia, Cujac. ad l. ſervus 10. §. ſi ſciens, D. de action. emp. tract. 8. ad Afric. Hodie verò uſura maritima ſupra duplum exigi non poteſt. Cujacius utitur hac ratione: Nam uſuræ quæ taxationem habent, etiam duplo finiuntur: Atqui uſura nautica hodie taxationem habet: eſt enim centeſima & duplo igitur finitur.

Ut olim nauticæ.) Uſuræ nauticæ taxationem antea non habebant: licebat enim infinitas uſuras accipere: & duplum igitur excedere poterant.

Pactum ſine ſtipulatione.) L. 5. §. 1. & l. 7. D. eod.

Non in terreno.) L. 1. & 3. ſup de uſur. l. 24. D. de præſcript. verb.

In cauſa periculi.) Pecuniæ nauticæ periculum reſpicit creditorem. Hoc eſt *ναυτικῶς δανείζειν*, ſive *διαποντίως, ἤτοι ἐπικινδύνως*. Vide Cujac. ad l trajectitiæ, D. de obligat. tract. 7. ad Afric. niſi pecunia culpa debitoris perierit, vel quia locum navigii non ſervavit, vel quia merces illicitas comparavit, eaſque fiſcus occupavit, Paul. d. tit. 14. l. 1. & pen. h. t. l. 4. D. eod. Hoc ita ſi convenerit: alioquin periculum pertinet ad debitorem, l. ult. verſ. ſine. & communes igitur uſuras præſtat. Nauticæ autem pecuniæ periculum creditor ſuſcipit, vel in omne navigationis tempus, ut in l. qui Romæ 122. §. Callimachus, D. de verb. oblig. vel in certum portum. Inde Græcis duo pecuniarum nautica genera, *ἑτερόπλοια*, & *ἀμφοτερόπλοια*, Cujac. ad d. §. Calim. *ἑτερόπλοια* dicuntur cum creditor commeatus tantùm periculum ſuſcipit: *ἀμφοτερόπλοια*, cum commeatus, & remeatus. Vide Harpocrat. & Suid. in v. *ἀμφοτερόπλουν*, Polluc. d. c. 12.

Alij gen.) Varro de re R. 1. c. 2. *Ad alii Dei aram.* Cic. de N. D. *ut alii generis beſtiis veſcerentur.* Sic veteres editiones, & ità legi teſtantur in Palatino cod. quod malo, quàm, *alius*, ut repoſuerunt in edit. Gruteriana. Sic in l. 156. D. de regul. jur. *Cum quis in alii locum ſucceſſerit*, rectiùs in pandect. Florent legitur, quàm alius, ut vulgò. Sic etiam loquitur Vitruvius lib. II. cap. IX. & lib. VIII. cap. III.

Periculum reſpicit debitorem.) L. incendium 11. ſup. ſi cert. pet. §. 1. Inſtit. quibus mod. re contr. oblig. *Debitorem enim quantitatis, ſive generis omne periculum reſpicit*, ſive ut ait Tha-

Ielæus ad d. l.11. *πᾶσι τοῖς τυχηροῖς τοῖ ἐπὶ τῇ δανεισθείσῃ ποσότητι ὁ δανεισάμενος ὑπόκειται.* Quia genus perire non poteſt. Ideoque in lege Rhodia pecuniæ terrenæ dicuntur

Extra omnem periculi aleam poſitæ.

Vel ſi forte conv.] Si convenerit ut periculum non pertineret ad creditorem, communes uſuræ præſtantur.

Deſpoſiti, vel contra.

TIT. XXXIV.

V. tit. 3. lib 16. D.

POſtquam egit de contractu creditæ pecuniæ, & de acceſſionibus ejus, & de his quæ is contractus cum aliis communia habet, ſingulis aliis contractibus incipit dare titulum vel tractatum ſpecialem, & depoſito imprimis. Depoſitum eſt conventio qua id agitur ut rem meam vel alienam cuſtodias, & mihi poſſideas, non tibi, eandemque mihi quandoque repoſcenti reſtituas. Vel conventio qua res noſtri vel alieni juris penitus fidei ejus ſervanda committitur, qui eum officij cauſa cuſtodiendam recipit. Dico, officii cauſa, quia ut mutuum, commodatum, mandatum, precarium, & depoſitum ex officio & amicitia originem ducit. Hi igitur contractus mercedem non recipiunt, honorem recipiunt & remunerationem, & mutuum quoque modicum fœnus, quod non ſuperet beneficium à creditore profectum, ſed exſuperetur, quia beneficio adjuvari nos oportet non opprimi, l. in commodato §. ſicut, D.

Comm. dederim enim & in fœnore libenter de xeniis proverbio locum, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. Quod autem dixi penitus rem depoſitam committi fidei depoſitárii, eo fit ut magis obligetur fides ejus. Fides habita, inquit Livius, ipſam magis obligat fidem: nam & plerunque depoſita fiunt remotis arbitris, ut non male in definitionibus Plato dixerit, depoſitum eſſe, δῶμα μετὰ πίστεως, & alii auctores depoſitum ſacrum, quo fit, ut depoſitum repoſcenti non poſſit objici compenſatio, vel exceptio non numeratæ vel non datæ rei pecuniæve, ſi depoſiti ex ſcripto agatur, l. ult. ſuprà tit. 31. l. pen ſuprà tit. 30. vel denuntiatio ab altero facta depoſitario, ut Nov. LXXXVIII. Ut depoſiti condemnatus infamis fiat, ut ex XII. tab. actio depoſiti ſit in duplum, quod didicimus ex reliquiis Sent. Pauli. Hodie jure prætorio eſt in ſimplum, & uno tantum caſu in duplum. Et ut quod depoſui videatur eſſe domi meæ, non etiam id quod commodavi, l. pen. §. 1. D. de aur. & arg. leg. Et velim etiam excipi à Conſtitutione Caroli IX. quæ ſupra C. lib. contractus qui habentur ſine ſcriptura conſiſtere non vult, quæ efficit ut hodie nulli contractus nudo conſenſu perficiantur contra jus gentium, velim, inquam, ſaltem excipi ſacri arcanique depoſiti cauſam. Duplex autem eſt actio depoſiti, una quæ directo competit depoſitori de depoſitio recipiendo, & viciſſim altera quæ depoſitario datur de recipiendis impenſis.

Enarratio.

Tit. XXXIV.

REm meam, vel alienam) Adeo ut etſi fur vel prædo depoſuerit, depoſitum ei reſtituendum ſit, l. 1. §. ſi prædo, D. eod. l. non ab judice 64. D. de judic. Triphoninus tamen in l. 31. D. h. t. ſcribit, in hac quæſtione, ſi rem dominus petet, utique ei reſtitui debere: ſi verò non petet, ei qui depoſuit. Baſilica paucis rem totam ita complectuntur: εἰ μὲν ἀπαιτεῖ ὁ δεσπότης, αὐτῷ ὀφείλεις ἀποκαταστῆσαι. εἰ δὲ μὴ ἀπαιτεῖ, δεῖ σε τῷ παραθεμένῳ ἀποδοῦναι. *Si quidem rem dominus petat, ipſi eam debes reſtituere: ſi verò non petat, eam depoſitori debes reſtituere.*

Cuſtodias.] Aliud eſt cuſtodire, aliud poſſidere, l. 1. §. quæſitum, D. quod legator. depoſitarius rei depoſitæ cuſtos eſt, l. 1. & l. propriè 6. D. eod l. deſiderium 7. h. t. & in poſſeſſione eſt, non poſſidet, ſed depoſitor per depoſitarium, §. poſſidere, Inſt. de interdict. l. licet 17. §. 1. D. eod. Neque mutat lex communi 7. §. neque, D. comm. divid. ubi depoſitarius naturaliter poſſidere dicitur: impropria enim & confuſa locutio eſt, cum ſit in poſſeſſione naturali potiùs, quàm poſſideat Cujac. Obſ. lib. IX. 33. Si autem depoſitarius ſibi poſſidere, neque reddere conſtituerit, confeſtim amitto poſſeſſionem, l. ſi rem 47. D. de adqu. vel am. poſſ.

Eandemque.) Depoſitarius reſtituit eandem rem, id eſt, idem corpus, l. 1. §. is quoque, D.

de obligat. §. præterea, Inſtit. de obligat quæ re contrah. l. 2. D. de reb. cred. niſi nominatim convenerit, ut tantumdem redderetur, l. Lucius 24. eod Sed hæc res egreditur, notiſſimos depoſiti terminos: naturam modum depoſiti excedit. id enim inter depoſitorem & depoſitarium agi ſolet, ut eadem res quandoque reſtituatur, non quantitas eadem. eſſe tamen depoſiti actionem Papinianus ſubobſcurè ſignificat, ut & Cujacio videtur ad l. 24. D. de præſcr. verb. quam quidem auctores Baſilicῶn percepiſſe non videntur, qui negant, depoſiti actionem eſſe. εἰ δὲ μὴ τὰ αὐτὰ ἀλλὰ τοσαῦτα συνεφώνησα δοῦναι, οὐκ ἐνάγομαι τῇ παρακαταθήκης ἀγωγῇ. *Si convenerit ut non eandem rem, ſed tantumdem redderem, depoſiti actione non teneor.* Idem juris eſt, ſi tacitè actum ſit, ut tantumdem redderetur: puta ſi pecunia non obſignata depoſita ſit l. 26. §. 1. eod. l. 31. D. loc.

Mihi.) Niſi dominus rem vindicet: eſt enim potior cauſa domini, quam depoſitoris, qui rem alienam cuſtodiendam tradidit, ut ſuprà dictum eſt.

Mihi.) Vel heredi meo, l. 1. §. hæc actio, l. ſi plures 14. D. eod. l. ult. §. 1. D. ut legat. nom. cau. l. pen. C. ad exhib. nam mihi reddi videtur D. Auguſtinus libro III. de libero arbitrio cap. XV. *Quod creditorum iuſtis ſucceſſoribus redditur, iſtis utique redditur, quibus iſti iure ſuccedunt.*

Mihi. (Vel ei, cui ex lege depoſitionis reſtitui debet, l. Publia 26. D. eod. d. l. pen.

Quandoque.) Depoſitum quandocumque repeti poteſt, etiam ex continenti, d. § præterea, & d. §. is quoque, d. l. Lucius l. 1. §. eſt au-

tem, eod. Quintilianus declamat. CCXLV. *Deponitur aliquid, quod quandocumque repetitur, reddendum eſt.* Et ſine cunctatione, ſi modo depoſitarius rei reſtituendæ facultatem habeat, vel conditio depoſiti extet, d. §. eſt autem

Repoſcenti.] Depoſitor rem depoſitam repoſcere dicitur in d. §. eſt autem, ut commodator commodatum in l. ſi quis rem 20. D. de adquir. poſſ.

Noſtri vel alieni juris] Paulus Licinii Rufini tit. 10. *Deponere poſſumus apud alium id quod noſtri juris eſt, vel alieni.*

Penitus.) Depoſitum dicitur ex eo quod ponitur: præpoſitio enim de auget depoſitum, ſive ut loquitur Aulus Gellius Noct. Attic. VI, 15. *de præpoſitio ad augendum & cumulandum valet.* ut oſtendat totum ejus fidei commiſſum, quod ad cuſtodiam rei pertinet, d. l. 1. Donatus Adelph. act. 6. ſc. 6. *de valde ſignificat,* Idem in Hecyram act. v. ſc. 11. *Dejerat, ſi producte, valde jurat.* Vide Feſtum in decultarunt, dedita, defrui deperire, & deſpretus. Gloſſæ lat. gr. *de magis*, σφοδρῶς Hincmarus Remenſis apud Flodoard. hiſt. Rem. lib. 3. c. 21. *Detractem, quod valde tractem non abs re accipi poteſt.* ſic apud Guntherum *dequeſti crudelia facta tyranni.* alias τὸ de minuendi vim habet, ut in depretiare, & delibare.

Penitus fidei] Pleraque hominum negotia fide conſtant, ſive ut ait Cyrillus Hieroſolymitanus catech. v. κατὰ πίστι συνέστηκε τὰ πλεῖστα τῶν ἀνθρώπων πράγματα. Sed in primis depoſitum, quod penitus fidei depoſitarii committitur. Itaque depoſitor fidem eligere dicitur l. 1. §. 4. D. eod. Auctor problematum quæ vulgo Ari-

ſtoteli tribuuntur, ſect. 29. οὐδεὶς παρακαταπίθεται μὴ πιστεύων. *Nemo apud alium deponit, niſi qui fidem ejus ſequitur.* Depoſitarius autem fidem ſuſcipere dicitur, l. ſi is 18. h. t. & niſi depoſitum repoſcenti continuò reddat, fidem frangere, d. §. 4. Vetus Scholiaſtes ad illud Juvenalis ſat. 13.

Depoſitum retinere

Non reddere, inquit, *ſidei commiſſum*,

Recipit) Dominus vel poſſeſſor rem cuſtodiendam tradit, depoſitarius recipit; d. l. §. ſi te rogavero, & ſeq.

Mutuum) Mutui enim uſuræ non debentur, l. Titius 24. D. de præſcript. verb.

Commodatum] Commodatum gratuitum eſt, §. item is, de obligat. quæ re contr. ideoque in commodato ſolius accipientis commodum verſari dicitur, l. ſi ſervus 61. §. circa, D. de furt. & commodator beneficium tribuere dicitur, l. in commodato 17. §. 3. D. commod.

Mandatum.) L. 1. §. ult. l. ita ut 36. §. 1. D. mand. & §. ult. Inſt. eod.

Precarium.) Precarium eſt genus liberalitatis l. 1. D. de prec. & ſimile donato, l. cum qui emit 14. § is qui precario, D. de furt.

Depoſitum) Depoſitarius beneficium dare dicitur, d. l. Lucius, D. Chryſoſtomus homil. 11. ad populum Antiochenum : ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων οἱ δεξάμενοι τὰς παρακαταθήκας χάριν ἡμῖν δεδωκέναι νομίζουσι φυλάττοντες αὐτὰς ἔλαβον.

Honorem recipiunt) Commodatum mercenarium non eſt, ſed gratuitum. Honorem tamen & ſalarium recipere poteſt, l. 6. 7. & 10. §. idem Labeo, D. mand. honor dicitur, ut

Græcis τιμὴ Gloſſæ græcolat. τιμή, τὸ ἐπὶ συνηγορίᾳ διδόμενο, *Honorarium.* B. Hieronymus ad Geront. *Honor vel pro eleemoſyna, vel pro munere accepitur.* v. Comment. noſtrum in Inſtitut. §. ult. cap. de mand.

Depoſitum quoque pretium depoſitionis recipere poteſt l. 2. §. generaliter, D. vi. honor. raptor. quod ſalarium per abuſionem merces dicitur in l. ſi ut certo 5. §. 2 D. commod.

De xeniis.] Quod extat in l. ſolent 6. D. de offic. proc.

Livius.) Lib. XXII.

Remotis arbitris] Quintilian. de declam. CCXLV. *Depoſitum hoc eo magis vindicandum, quod fere ſecreta ſunt citra probationem.* & decl. CCCXII. *Depoſui apud te, ſcis ipſe, quid aliud videtur advocare, quàm Deos teſtes?* Divo Chryſoſtomus Orat. LXXIII. οἱ δὲ παρακαταθήκας διδόασιν ἄνευ μαρτύρων, οὐ δεδιότες μὴ ἀφαιρεθῶσιν: *Quidam verò nullis teſtibus accitis res ſuas cuſtodiendas tradunt non reveriti, ne depoſitum abnegent ij, quorum fidei commiſerunt.* Vide Iſocratem contra Euthinum. Denique fides ſyngraphum non requirit. Itaque depoſitum συνάλλαγμα dicitur: depoſitor enim ἔλαβε τρόπον τινὰ ἀντὶ τῆς παρακαταθήκης τὴν τοῦ ἀνδρὸς χρηστότητα, ut ait Michael Epheſius ad quintum Ethicor. Nicomach. cap. 2. *Qui depoſuit, vice rei, quam cuſtodiendam dedit, viri probitatem recepit.*

Depoſitum ſacrum) Juvenal. ſat. XIII.

ſacrum tibi quod non reddat amicus.

Depoſitum, Philo, Quis rer. divin. heres ſit: πολλοὶ γὰρ ἐν παρακαταθηκῶν ἱερῶν πονηροὶ ἐγένοντο, τοῖς ἀλλοτρίοις ὡς ἰδίοις ὑπὸ ἀμέτρου τῆς πλεο-

νεξίας καταχρησάμενοι *Multi enim in ſacris depoſitis improbè verſati ſunt, reb. alienis tanquam ſuis per ſummam avaritiam malè uſi.* Huc pertinet Platonis illud XI. de Legib. pupillum tutorum fidei permitti quaſi depoſitum ſacrum, παρακαταθήκην μεγίστην καὶ ἱερωτάτην.

Declam.) d. declam. CCXLV.

De Beneficiis.) Cap. x.

Compenſatio.] Res depoſita illico, quàm celerrimè, quàm ocyſſimè reſtituenda eſt, nec ei compenſatio opponitur. Paul. Sent. lib. II. tit. XIII. §. in bonæ fidei. Inſt. de action. l. ult. ſup. de compenſat. l. pen. h. t.

Exceptio non numeratæ.] Non poteſt objici exceptio non accepti depoſiti adverſus ſcriptam confeſſionem depoſitarii, l. in contractibus 14. §. 1. ſup. de non numer. pec.

Vel denuntiatio.] Teſtatione, & denunciatione alterius reſtitutioni depoſiti mora adferri non poteſt, ut ſi creditor meus nunciet depoſitario, ne rem quam apud eum depoſui, mihi reſtituat, antequam ſibi ſatisfactum ſit, quæ denuntiatio efficax eſt, l. ult. D. de leg. commiſſor. & ſane ſi ita denunciatum ſit depoſitario, rem quidem nihilominus ſtatim repoſcenti depoſitori reſtituere cogitur: ſed non ſine cautione: cavere enim dominus ſatiſdato debebit depoſitarium defenſum iri adverſus denuntiationem creditoris. ex Cujac. ad Novel. LXXXVIII.

Denuntiatio.] l. pen. §. 1. h. t.

Infamis fiat.) L. 1. & l. 6. §. 6. D. de his qui not. infam. l. 10. h. t. Modeſtin. Licin dicto tit. X. qui non damnatur niſi ex doli cauſa: & perinde eſt, ac ſi damnaretur actione de dolo,

quæ

quæ famoſa eſt, l. 1. D. de his qui not. infam. actio enim de dolo ineſt bonæ fidei judiciis. Cujac. ad tit. de dolo, in princ.

Ut ex XII. tabulis) Paulus apud Licinium dicto tit. x. Ex cauſa depoſiti lege XII. tabularum in duplum actio datur, edicto Prætoris in ſimplum. Inter ſingularia recepta numeratur, quod actio daretur in duplum, tametſi non inficiaretur depoſitum, ut Cujacius ſentire videtur. niſi forte quod hîc deeſt ſupplendum ſit ex nota poſteriore ad §. ſed furti quidem, Inſt. de action. Sicut, inquit, nec ex l. XII. in duplum depoſiti agebatur, quacumque ex cauſa depoſitum eſſet, niſi in inficiatorem.

Uno tantum caſu.) Si depoſiti agatur, eo nomine quod tumultus, incendii, ruïnæ, naufragii cauſa depoſitum ſit, in illa trepidatione, ut eſt in l. 4. D. de incend. au. naufr. Quintilianus declamat. CCLIX. *In illa omnium trepidatione, in qua pro ſua quiſque ſalute ſollicitus, nihil de proximo cogitabat.* Modeſtin. Licinii Rufini dicto tit. x. creſcit enim perfidiæ crimen: & publica utilitas coercenda eſt vindicandæ Reip. cauſa: eſt enim inutile in cauſis ejuſmodi fidem frangere, ut ait Ulp. in l. 1. §. 3. D. eod. quem plures emendare conati ſunt. Cujac. ad l. 2. inf. de fide & ju. haſtæ fiſc. & Notatorum libro II. cap. XXVI. & alii.

Proponam Græcorum notam ex qua de auctoris ſententia conſtare videtur. καὶ διὰ τὸ δημόσιον χρήσιμον χρὴ τιμωρεῖσθαι τὸν ἄπιστον, καὶ ἐπεὶ συμφέροντι τῆς πολιτείας ἐκδικεῖσθαι ταῦτα· ἔστι γὰρ ἄτοπον ἐν ταῖς τοιουτοτρόποις τὴν πίστιν παραβαίνεσθαι: *& propter publicam utilitatem coercendus eſt perfidus, & quia Reip. intereſt, hæc*

vindicanda ſunt. Inutile apud Ulpianum videtur accipiendum pro damnoſo, ut in l. cum plures 12. §.1.D. de admin. tut. Cornelius Celſus libro 1. cap. 11. Numquam utilis eſt nimia ſatietas; ſæpe quoque inutilis nimia abſtinentia. Ampelius in libro Memor. Regulus qui tormenta Carthagenienſium maluit pati, quam ut inutilis pax cum eis fieret. Vel pro iniquo, ut Proverbiorum XXII. 8. ὁ σπείρων φαῦλα: pro quo Theodotio, ὁ σπείρων ἀδικίαν, Symmachus, ἀνομίαν, Aquila, ἀνωφελὲς. *Qui ſeminat injuſtitiam, iniquitatem, inutilitatem,* & Oſee IV. 15. Symmachus: οἶκον ἀδικίας, Aquila & Theodotio οἶκον ἀνωφελῆ: domum iniquitatis, domum inutilem, referente Theodoreto ad d. verſic. 15.

Nulli contractus] Si excedant centum libras.

Nudo conſenſu] In contractibus enim ſcriptura non deſideratur, niſi aliter convenerit l. contractus 17. ſup. de fi. inſtrument.

Excipi ſacri) Ergo ſecundum Cujacii ſententiam depoſitum ſcripturam non deſiderati, tametſi libras centum exſuperet.

Quæ directo competit.) Actio directa competit depoſitori, quia depoſitarius de ea re, quam recepit, reſtituenda tenetur, & dolum, & latam tantum culpam præſtat, l. 1. §. ſi veſtimenta, D. eod. Nam quia nulla utilitas depoſitarii verſatur, imo quia non ſine onere res cuſtodienda ſuſcipitur. ἐκεῖνος γὰρ οὐδὲν ὠφελεῖται, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον βαρύνεται φροντίδος ἀναδεξάμενος βάρος, τὴν φυλακὴν δηλαδὴ τοῦ ἀλλοτρίου πράγματος, ut ait Theodorus Hermopolites ad l. 23. D. de reg. I. *Nulla enim utilitas ejus vertitur,*

quin imo rei alienæ cuſtodia, quam recipit, ei oneri eſt: Quoniam inquam, depoſitarii nulla utilitas eſt, meritò dolus ſolus præſtatur, l. ſi ut certo 5. §. nunc videndum, D. commod.& lata culpa, quæ dolo comparatur l. 1. §. 1. D. ſi menſ. falſ. mod. dix. dolo proxima eſt, l. ubi 8. D. de eden. Sic loquitur Arnobius lib. VII. adverſ. G. *Atqui ego contumeliæ proximum, quin imo eſſe plenam contumeliam judico.* Imo dolus eſt, l. magna 226. D. de verb. ſign. puta ſi minorem diligentiam rebus alienis cuſtodiendis, quàm ſuis adhibuerit: ille dolo facit, δόλον ποιεῖ, Baſilica ad l. quod Nerva 32. D. eod. ſi non aliud nominatim convenerit, l. 1. h. tit. *Pactum enim ejuſmodi auget naturam contractus*, αὔξει τὴν φύσιν τοῦ συναλλάγματος, ut ait Hermopolites ad d. l. 23.

Et viciſſim.) Actio directa dicitur, quia directè & principaliter competit, l. ult. D. de leg. 3. Contraria verò dicitur, quia ex diverſo, & ex contrario datur, l. ult. D. de negot. geſt. ἐκ τοῦ ἐναντίου, ut ajunt Græci. Puta ſi quid impenderit in re cuſtodienda, l. actione 23. D. eod. & famoſa non eſt, ſicut directa: in contrariis enim non de perfidia agitur, ſed de calculo, d. l. furti §. ult. id eſt, ut depoſitarius indemnis præſtetur.

Mandati, vel contra.

Tit. XXXV.

V. tit. 1. lib. 17. D.

DEpoſitum re contrahitur, ſicut mutuum, commodatum, pignus. Mandatum autem contrahitur nudo conſenſu, uno rogante & altero recipiente, ſe id quod rogatur daturum facturúmve. Mandatum igitur eſt conventio, qua is qui quid rogatur procuratoris animo, id ſe recipit gratuito daturum facturúmve Hæc duo verba Rogo & Recipio, citra ſtipulationem perficiunt mandatum, l. 1. D. eód. l. quidam, D. de her. inſt. l. 1. §. except. D. quar. rer. act. non det. l. ſi negotium, l. ſi ſervi mei, D. de neg. geſt. & rectè Virgilius:

Idem orans mandata dabat.

nam & mando verbum eſt precarium. Mandamus libero homini, Imperamus villico aut ſervo. Cic. 1. de Orat. Si mandandum aliquid procuratori de agricultura, vel imperandum villico ſit. Addidi, procuratoris animo propter l. idémque. §. ſi quis, D. eod. L 2. D. de proxen. Titulus autem ſatis indicat, & ex hoc negotio eſſe actionem ultro citróque: quam invenio duobus caſibus etiam finito mandato morte, vel capitis minutione mandatoris re nondum ſecuta competere, ſi procurator ignorans mortem domini mandatum expleverit, l. inter §. 1. D. eo. ſi heredi ex parte mandayerim ut fundum hereditarium emeret, & emerit ſciens poſt mortem meam, l. qui negotia, §. cum heres,

D. eod. ut non abs re dubitaretur olim an actio mandati daretur in heredem, quæ non cœpiſſet in defunctum: legimus enim Ciceronis II. ad Herennium, M. Druſum prætorem reddidiſſe judicium, Quod cum herede mandati ageretur, Sex. Julium non reddidiſſe.

Enarratio.

Tit. XXXV.

QUadriga obligationum, quæ re contrahuntur, depoſitum, mutuum, commodatum, pignus. Obligatio autem re contrahi dicitur, cum res ipſa intercedit, l. obligamur. 52. *D.* de obligat. & act. ſive rei traditio, Theoph. ad tit. quib. mod. re contr. obligat.

*D*epoſitum re contrahitur.) L. 1. §. is quoque, eod.

*S*icut mutuum.] Mutuum nuda pactione non contrahitur, l. qui negotia 34. *D.* h. t. ſed re, l. 3. inf. de contrah. & committ. ſtipulat. id eſt, ex numeratione, l. 9. §. 3. D. de reb. credit. l. 7. *D.* de novat. l. 6. *D.* de SC. Maced. & ideo mutuum eſſe non creditur niſi proficiſcatur pecunia, l. 2. §. 3. *D.* de reb. cred. ſive ut loquuntur auctores Baſilic. τὸ δανείον ἔχει δόσιν. *Mutuum dationem continet.*

Nudo conſenſu,) Unde inter abſentes quoque hoc negotium contrahitur, veluti per epiſtolam, vel per nuntium, l. 1. in princ. & §. 1. *D.* eod. l. 7. h. t.

Uno rogante.] Mandatore rogante, & mandatario ſuſcipiente, l. rogatus 35. eod. d. l. 1. §. 1.

Gratuito.) Mandatum gratuitum eſt. vide ſup. ad tit. prox.

Rogo.] Qui mandat, utitur his verbis : rogo, Græci ad l. 16. C. de negot. geſt. *Nota ex his verbis : rogo te ut id facias, naſci mandati actionem adverſus eum qui rogavit. nam libro* VII. *tit.* 4. *Dig.* 1. *pro, mando tibi, poſuit, rogo te.* vel volo, mando, vel alio quocumque : οὐχρήζει ἢ κυριολεξιῶν γραμματικῶν, ἢ ῥημάτων, ut aiunt Græci. *Mandatum non deſiderat ſcripturæ aut verborum proprietatem.* Si modo verbum precarium ſit, d. l. 1. §. 2. quale eſt, peto l. pen. D. de fidejuſſ. tit.

Virgil.) Æneid. VI.

Mando.) Et ideo eo utimur in ſubſtitutione precaria, ſeu fideicommiſſo §. ult. Inſtit. de ſing. reb. per fideicomm. rel.

Ultro citroque.) ἑκατέρωθεν, ex utroque latere, id eſt, directa & contraria, illa mandatori competit: hæc mandatario, de directa præter alias eſt lex 13. h. t. in qua dicitur, à procuratore dolum & omnem culpam præſtari. Baſilica videntur innuere, actionem hanc culpam leviſſimam non vindicare : ἀπὸ τοῦ διοικητοῦ δόλον καὶ ῥᾳθυμίαν ἀπαιτοῦμεν. *Procurator dolum & negligentiam præſtat.* Sed & gloſſatores antiqui Joannes, Bulgarus & Azo, mandatarium leviſſimam quoque culpam præſtare tradunt : & ex Græcis Theodorus Hermopolites ad l. 23. D. de reg. jur. & illa dictæ leg. *in his quidam* ποῖα δέ εἰσι συναλλάγματα ἐφ' οἷς ὁ συναλλάξας παραιτεῖται, μήτε δόλον πρᾶξαι, μήτε ῥᾳθυμῆσαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπιμέλειαν ἐνδείξασθαι οἵαν ὁ ἐπιμελέστατος ἀνήρ. *Quinam verò hi contractus ſunt in quibus præſtatur dolus & culpa, quæ ad exa-*

ctiſſimam diligentiam dirigenda eſt? Et ſubjicit, à mandatario, commodatario; & tutore diligentiam præſtari, id eſt, omnem culpam. Et hoc verius eſt: aliena enim negotia exacto officio geruntur, l. 21. h. t. ad quam rectè Thalelæus notat, in actionem mandati venire dolum, culpam & diligentiam, generalis procuratoris: *δόλον, κοῦλπαν, καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ γενικοῦ προκουράτωρος* Raphael Fulgoſius contra putat ad d. l. 13. cum tamen, inquit, communis ſententia eſt, ut procurator etiam de leviſſima teneatur, in judiciis ſequenda eſt.

De contraria eſt l. 1. & 2. in qua auctoribus Græcis legendum eſt: in eam obligationem deducta: *ἀλλὰ καὶ ἐνέχυρα εἰς ταύτην τὴν ἐνοχὴν κατενεχθέντα.* Et ponendum eſt, fidejuſſorem à reo principali pignora accepiſſe, quod & Baſilica fingunt: *ἐγγυητὰ μυθός τὶς ἵνα ἔλαβεν ἐνέχυρα παρ᾽ αὐτοῦ.* Fidejuſſor igitur qui pro alio ſoluit, duplicem habet actionem, contrariam mandati, vel hypothecariam, & hæc quoque eſt quarta Accurſii interpretatio quam Fulgoſius ſequitur.

Morte.) Mandatum ſolvitur morte mandatoris, l. mandatum 15 h. t. l. inter cauſas 26. D. eod. vel mandatarii: & ob id heres ejus licet expleverit mandatum, mandati actionem non habet, l. ſi quis alicui 27. §. 3. eod. ſed negotiorum geſtorum, Gloſſa ibidem, & Gloſſa interlinearis Græcorum, ibid. Hoc in mandato venditarum aut in ſolutum daturum actionum non obtinet: niſi ſi dominus ſine herede deceſſerit. V. ſup. ad tit. ut act. ab hered.

Vel capitis minutione.] Mandatum reſolvitur morte naturali, vel civili, l. cum quis 38.

H iiij

xit, nec de pretio recipiendo quod forte præ-numeraverit, ut l. eo tempore. §. ultimo, D. de pecul. Et eſt Conſtitutio hujus tituli veluti interpretatio d. l. cum ſervus.

Enarratio.

Tit. XXXVI.

In tit. ſup.) L. ſi contra 20.

Malo more.) Contra bonos mores lis redimitur, l. ſalarium 7. D. Mand. l. litem 15. ſup. de procurat.

Sub lege participandi,] Id eſt, ut ſi vicerit, certam partem emolumenti ferat, l. 5. ſup. de poſtul. eſt interdicta conventio, d. l. 20. conſcelerata depectio, l. 1. C. Theod. de poſtul. deprædatio d. l. 5. egreditur enim ſalarii, aut honorarii terminos.

Quodcumque eventus.] Qui alienam actionem ea lege ſuſcipit, eventum litis redimere dicitur d. l. 7. litis incertum d. l. 20. ἐργολαβεῖν τὴν ἀλλοτρίαν δίκην, Baſilic. vide ad Gloſſas Nomicas, de redemptorib. lit. vide Cui. Obſer. lib 8. c. 31.

Ulla actio eſt) Ex perſona ſervi actio non eſt: nam nec liber homo hoc mandare poteſt. liber homo non poteſt ſe vendere, ſed pati poteſt ſe vænire ad pretium partiendum, ἐπὶ τῷ μερίζεσθαι τὸ τίμημα. Sed neque ex perſona domini actio eſt, quia qui mandat, ut à ſe res comparetur fruſtrà mandat, l. un. h. t.

Venditi empti.) Quæ κατ' ἔκλειψιν dicitur actio empti, in d l. un. id eſt. venditi empti, Cujac. inf. de action. emp.

Vel ratione affectus.] L. cum ſervus 54. D. mand.

Claudeat) Symmach. ep. 27. lib. 1. *Ne forte in nos parentis claudat affectio.* Sic v. c. videtur legendum, *claudeat*, pro claudicet ut vulgò legitur. Gloſſæ gr. lat. χωλεύω, *claudico, claudio. ῖσ, claudeo.* vet. Onomaſtic. *claudeo*, χωλεύω, utitur eodem verbo Cuj. ad tit. de fiduc. tut. in Not. poſter. num. 2. Claudicat autem, quia contraria mandati de peculio non datur emptori ex eo contractu quo ſervus ſe mala ratione domino abſtulit, d. l. cum ſervus.

Pro ſocio.

TIT. XXXVII.

V. tit. 7. lib. 2. D.

POſt contractum mandati datur ſocietatis, qui & ſolo conſenſu perficitur, & quæ eo competit actio pro ſocio, quæ ex utraque parte directa eſt, non ex una directa, ex altera contraria, ut commodati, pigneraticia, depoſiti, mandati, tutelæ, negotiorum geſtorum, quia ſociorum omnium par condicio eſt, nec alius allii antiſtat. In illis autem judiciis penſior eſt condicio domini. Societas eſt conventio, qua inter duos pluresve, re aut verbis aut nudo conſenſu conſtituitur legitima communio omnium rerum, vel unius rei ad tempus quoad vixerint contrahentes aut voluerint in ea communione permanere. Societatem non dico eſſe communionem, ſed per ſocietatem induci communicationem juſtam lucri & damni, l. 1. §. plane, D. de tut. & rat. diſt. & jus quoddam

νεξίας καταχρησάμενοι *Multi enim in ſacris depoſitis improbè verſati ſunt, reb. alienis tanquam ſuis per ſummam avaritiam malè uſi.* Huc pertinet Platonis illud XI. de Legib. pupillum tutorum fidei permitti quaſi depoſitum ſacrum, *παρακαταθήκην μεγίστην καὶ ἱερωτάτην.*

Declam.) d. declam. CCXLV.

De Beneficiis.) Cap. x.

Compenſatio.] Res depoſita illico, quàm celerrimè, quàm ocyſſimè reſtituenda eſt, nec ei compenſatio opponitur. Paul. Sent. lib. II. tit. XIII. §. in bonæ fidei. Inſt. de action. l. ult. ſup. de compenſat. l. pen. h. t.

Exceptio non numeratæ.] Non poteſt objici exceptio non accepti depoſiti adverſus ſcriptam confeſſionem depoſitarii, l. in contractibus 14. §. 1. ſup. de non numer. pec.

Vel denuntiatio.] Teſtatione, & denunciatione alterius reſtitutioni depoſiti mora adferri non poteſt, ut ſi creditor meus nunciet depoſitario, ne rem quam apud eum depoſui, mihi reſtituat, antequam ſibi ſatisfactum ſit, quæ denuntiatio efficax eſt, l. ult. D. de leg. commiſſor. & ſane ſi ita denunciatum ſit depoſitario, rem quidem nihilominus ſtatim repoſcenti depoſitori reſtituere cogitur: ſed non ſine cautione: cavere enim dominus ſatiſdato debebit depoſitarium defenſum iri adverſus denuntiationem creditoris. ex Cujac. ad Novel. LXXXVIII.

Denuntiatio.] l. pen. §. 1. h. t.

Infamis fiat.) L. 1. & l. 6. §. 6. D. de his qui not. infam. l. 10. h. t. Modeſtin. Licin dicto tit. x. qui non damnatur niſi ex doli cauſa: & perinde eſt, ac ſi damnaretur actione de dolo,

quæ

quæ famoſa eſt, l. 1. D. de his qui not. infam. actio enim de dolo ineſt bonæ fidei judiciis. Cujac. ad tit. de dolo, in princ.

Ut ex XII. tabulis) Paulus apud Licinium dicto tit. x. Ex cauſa depoſiti lege XII. tabularum in duplum actio datur, edicto Prætoris in ſimplum. Inter ſingularia recepta numeratur, quod actio daretur in duplum, tametſi non inficiaretur depoſitum, ut Cujacius ſentire videtur. niſi forte quod hîc deeſt ſupplendum ſit ex nota poſteriore ad §. ſed furti quidem, Inſt. de action. Sicut, inquit, nec ex l. XII. in duplum depoſiti agebatur, quacumque ex cauſa depoſitum eſſet, niſi in inficiatorem.

Uno tantum caſu.) Si depoſiti agatur, eo nomine quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii cauſa depoſitum ſit, in illa trepidatione, ut eſt in l. 4. D. de incend. au. naufr. Quintilianus declamat. CCLIX. *In illa omnium trepidatione, in qua pro ſua quiſque ſalute ſollicitus, nihil de proximo cogitabat.* Modeſtin. Licinii Rufini dicto tit. x. creſcit enim perfidiæ crimen: & publica utilitas coercenda eſt vindicandæ Reip. cauſa: eſt enim inutile in cauſis ejuſmodi fidem frangere, ut ait Ulp. in l. 1. §. 3. D. eod. quem plures emendare conati ſunt. Cujac. ad l. 2. inf. de fide & ju. haſtæ fiſc. & Notatorum libro II. cap. XXVI. & alii.

Proponam Græcorum notam ex qua de auctoris ſententia conſtare videtur. καὶ διὰ τὸ δημόσιον χρήσιμον χρὴ τιμωρεῖσθαι τὸν ἄπιστον, καὶ ἐπεὶ συμφέρουσι τῆς πολιτείας ἐκδικεῖσθαι ταῦτα· ἔστι γὰρ ἄτοπον ἐν ταῖς τοιουτοτρόποις τὴν πίστιν παραβαίνεσθαι: *& propter publicam utilitatem coercendus eſt perfidus, & quia Reip. intereſt, hæc*

vindicanda ſunt. Inutile apud Ulpianum videtur accipiendum pro damnoſo, ut in l. cum plures 12. §.1.D. de admin. tut. Cornelius Celſus libro 1. cap. 11. Numquam utilis eſt nimia ſatietas; ſæpe quoque inutilis nimia abſtinentia. Ampelius in libro Memor. Regulus qui tormenta Carthagenienſium maluit pati, quam ut inutilis pax cum eis fieret. Vel pro iniquo, ut Proverbiorum XXII. 8. ὁ σπείρων φαῦλα: pro quo Theodotio, ὁ σπείρων ἀδικίαν, Symmachus, ἀνομίαν, Aquila, ἀνωφελές. *Qui ſeminat injuſtitiam, iniquitatem, inutilitatem*, & Oſee IV. 15. Symmachus: οἶκον ἀδικίας, Aquila & Theodotio οἶκον ἀνωφελῆ: domum iniquitatis, domum inutilem, referente Theodoreto ad d. verſic. 15.

Nulli contractus] Si excedant centum libras.

Nudo conſenſu] In contractibus enim ſcriptura non deſideratur, niſi aliter convenerit l. contractus 17. ſup. defi. inſtrument.

Excipi ſacri) Ergo ſecundum Cujacii ſententiam depoſitum ſcripturam non deſiderati, tametſi libras centum exſuperet.

Quæ directo competit.) Actio directa competit depoſitori, quia depoſitarius de ea re, quam recepit, reſtituenda tenetur, & dolum, & latam tantum culpam præſtat, l. 1. §. ſi veſtimenta, D. eod. Nam quia nulla utilitas depoſitarii verſatur, imo quia non ſine onere res cuſtodienda ſuſcipitur. ἐκεῖνος γὰρ οὐδὲν ὠφελεῖται, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον βαρύνεται φροντίδος ἀναδεξάμενος βάρος, τὴν φυλακὴν δηλαδὴ τοῦ ἀλλοτρίου πράγματος, ut ait Theodorus Hermopolites ad l. 23. D. de reg. I. *Nulla enim utilitas ejus vertitur*,

quin imo rei alienæ cuſtodia, quem recipit, ei oneri eſt: Quoniam inquam, depoſitarii nulla utilitas eſt, meritò dolus ſolus præſtatur, l. ſi ut certo 5. §. nunc videndum, D. commod.& lata culpa, quæ dolo comparatur l. 1. §. 1. D. ſi menſ. falſ. mod. dix. dolo proxima eſt, l. ubi 8. D. de eden. Sic loquitur Arnobius lib. VII. adverſ. G. *Atqui ego contumeliæ proximum, quin imo eſſe plenam contumeliam judico.* Imo dolus eſt, l. magna 226. D. de verb. ſign. puta ſi minorem diligentiam rebus alienis cuſtodiendis, quàm ſuis adhibuerit: ille dolo facit, δόλον ποιεῖ, Baſilica ad l. quod Nerva 32. D. ecd. ſi non aliud nominatim convenerit, l. 1. h. tit. *Pactum enim ejuſmodi auget naturam contractus*, αὔξει τὴν φύσιν τοῦ συναλλάγματος, ut ait Hermopolites ad d. l. 23.

Et viciſſim.) Actio directa dicitur, quia directè & principaliter competit, l. ult. D. de leg. 3. Contraria verò dicitur, quia ex diverſo, & ex contrario datur, l. ult. D. de negot. geſt. ἐκ τοῦ ἐναντίου, ut ajunt Græci. Puta ſi quid impenderit in re cuſtodienda, l. actione 23. D. eod. & famoſa non eſt, ſicut directa: in contrariis enim non de perfidia agitur, ſed de calculo, d. l. furti §. ult. id eſt, ut depoſitarius indemnis præſtetur.

Mandati, vel contra.

Tit. XXXV.

V. tit. 1. lib. 17. D.

DEpoſitum re contrahitur, ſicut mutuum, commodatum, pignus. Mandatum autem contrahitur nudo conſenſu, uno rogante & altero recipiente, ſe id quod rogatur daturum facturúmve. Mandatum igitur eſt conventio, qua is qui quid rogatur procuratoris animo, id ſe recipit gratuito daturum facturúmve Hæc duo verba Rogo & Recipio, citra ſtipulationem perficiunt mandatum, l. 1. D. eod. l. quidam, D. de her. inſt. l. 1. §. except. D. quar. rer. act. non det. l. ſi negotium, l. ſi ſervi mei, D. de neg. geſt. & rectè Virgilius:

Idem orans mandata dabat.

nam & mando verbum eſt precarium. Mandamus libero homini, Imperamus villico aut ſervo. Cic. 1. de Orat. Si mandandum aliquid procuratori de agricultura, vel imperandum villico ſit. Addidi, procuratoris animo propter l. idémque. §. ſi quis, D. eod. l. 2. D. de proxen. Titulus autem ſatis indicat, & ex hoc negotio eſſe actionem ultro citróque: quam invenio duobus caſibus etiam finito mandato morte, vel capitis minutione mandatoris re nondum ſecuta competere, ſi procurator ignorans mortem domini mandatum expleverit, l. inter §. 1. D. eo. ſi heredi ex parte mandaverim ut fundum hereditarium emeret, & emerit ſciens poſt mortem meam, l. qui negotia, §. cum heres,

D. eod. ut non abs re dubitaretur olim an actio mandati daretur in heredem, quæ non cœpiſſet in defunctum: legimus enim Ciceronis 11. ad Herennium, M. Druſum prætorem reddidiſſe judicium, Quod cum herede mandati ageretur, Sex. Julium non reddidiſſe.

Enarratio.

Tit. XXXV.

QUadriga obligationum, quæ re contrahuntur, depoſitum, mutuum, commodatum, pignus. Obligatio autem re contrahi dicitur, cum res ipſa intercedit, l. obligamur. 52. D. de obligat. & act. ſive rei traditio, Theoph. ad tit. quib. mod. re contr. obligat.

Depoſitum re contrahitur.) L. 1. §. is quoque, eod.

Sicut mutuum.] Mutuum nuda pactione non contrahitur, l. qui negotia 34. *D.* h. t. ſed re, l. 3. inf. de contrah. & committ. ſtipulat. id eſt, ex numeratione, l. 9. §. 3. D. de reb. credit. l. 7. *D.* de novat. l. 6. *D.* de SC. Maced. & ideo mutuum eſſe non creditur niſi proficiſcatur pecunia, l. 2. §. 3. *D.* de reb. cred. ſive ut loquuntur auctores Baſilic. τὸ δανεῖον ἔχει δόσιν. *Mutuum dationem continet.*

Nudo conſenſu,) Unde inter abſentes quoque hoc negotium contrahitur, veluti per epiſtolam, vel per nuntium, l. 1. in princ. & §. 1. *D.* eod. l. 7. h. t.

Uno rogante.] Mandatore rogante, & mandatario ſuſcipiente, l. rogatus 35. eod. d. l. 1. §. 1.

Gratuito.) Mandatum gratuitum eſt. vide ſup. ad tit. prox.

Rogo.] Qui mandat, utitur his verbis : rogo, Græci ad l. 16. C. de negot. geſt. *Nota ex his verbis : rogo te ut id facias, naſci mandati actionem adverſus eum qui rogavit. nam libro* VII. *tit. 4. Dig.* I. *pro, mando tibi, poſuit, rogo te.* vel volo, mando, vel alio quocumque : οὐ-χρήζει ἢ κυριολεκτουμένων γραμμάτων, ἢ ῥημάτων, ut aiunt Græci. *Mandatum non deſiderat ſcripturæ aut verborum proprietatem.* Si modo verbum precarium ſit, d. l. 1. §. 2. quale eſt, peto l. pen. D. de fidejuſſ. tit.

Virgil.) Æneid. VI.

Mando.) Et ideo eo utimur in ſubſtitutione precaria, ſeu fideicommiſſo §. ult. Inſtit. de ſing. reb. per fideicomm. rel.

Ultro citroque.) ἑκατέρωθεν, ex utroque latere, id eſt, directa & contraria, illa mandatori competit: hæc mandatario, de directa præter alias eſt lex 13. h. t. in qua dicitur, à procuratore dolum & omnem culpam præſtari. Baſilica videntur innuere, actionem hanc culpam leviſſimam non vindicare : ἀπὸ τοῦ διοικητοῦ δόλον καὶ ῥᾳθυμίαν ἀπαιτοῦσθαι. *Procurator dolum & negligentiam præſtat.* Sed & gloſſatores antiqui Joannes, Bulgarus & Azo, mandatarium leviſſimam quoque culpam præſtare tradunt : & ex Græcis Theodorus Hermopolites ad l. 23. D. de reg. jur. & illa dictæ leg. *in his quidam* ποῖα δέ εἰσι συναλλάγματα ἐφ' οἷς ὁ συναλλάξας ἀπαιτεῖται, μή τε δόλον ποιῆσαι, μή τε ῥαθυμῆσαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπιμέλειαν ἐνδείξασθαι οἵαν ὁ ἐπιμελέστατος ἀνήρ. *Quinam verò hi contractus ſunt in quibus præſtatur dolus & culpa, quæ ad exa-*

ctiſſimam diligentiam dirigenda eſt? Et ſubjicit, à mandatario, commodatario; & tutore diligentiam præſtari, id eſt, omnem culpam. Et hoc verius eſt: aliena enim negotia exacto officio geruntur, l. 21. h. t. ad quam rectè Thalelæus notat, in actionem mandati venire dolum, culpam & diligentiam, generalis procuratoris: *δόλον, κοῦλπαν, καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ γενικοῦ προκουράτωρος* Raphael Fulgoſius contra putat ad d. l. 13. cum tamen, inquit, communis ſententia eſt, ut procurator etiam de leviſſima teneatur, in judiciis ſequenda eſt.

De contraria eſt l. 1. & 2. in qua auctoribus Græcis legendum eſt: in eam obligationem deducta: *ἀλλὰ καὶ ἐνέχυρα εἰς ταύτην τὴν ἐνοχὴν κατενεχθέντα.* Et ponendum eſt, fidejuſſorem à reo principali pignora accepiſſe, quod & Baſilica fingunt: *ἐγγυητοῦ μόνος τὶς ἵνα ἔλαβεν ἐνέχυρα παρ' αὐτοῦ.* Fidejuſſor igitur qui pro alio ſoluit, duplicem habet actionem, contrariam mandati, vel hypothecariam, & hæc quoque eſt quarta Accurſii interpretatio quam Fulgoſius ſequitur.

Morte. *)* Mandatum ſolvitur morte mandatoris, l. mandatum 15 h. t. l. inter cauſas 26. D. eod. vel mandatarii: & ob id heres ejus licet expleverit mandatum, mandati actionem non habet, l. ſi quis alicui 27. §. 3. eod. ſed negotiorum geſtorum, Gloſſa ibidem, & Gloſſa interlinearis Græcorum, ibid. Hoc in mandato venditarum aut in ſolutum daturum actionum non obtinet: niſi ſi dominus ſine herede deceſſerit. V. ſup. ad tit. ut act. ab hered.

Vel capitis minutione.] Mandatum reſolvitur morte naturali, vel civili, l. cum quis 38.

D. de ſolut. l. poſt litem 17. D. de procur. maxima enim & media capitis deminutio morti comparantur, l. verum 63. §. ult. D. pro ſoc.

Re nondum ſecuta) Regulariter mandatum finitur morte dum res integra eſt, integro adhuc mandato, §. rectè, & §. ſeq. Inſtit. eod. integra adhuc cauſa, Paul. Sent. II. tit. 15. πραγμάτων ἔτι ἀκεραίων ὄντων, ut eſt in Gloſſis Nomicis, & in Scholiis ad Theophil. id eſt, antequam mandatarius cœpiſſet mandatum exequi, l. & quia 6. D. de juriſdict. verbi cauſſa, ſi mandavero pecuniam exigendam, & nondum exacta voluntatem mutavero, vel ſi mandavero, ut quis fundum emeret, & poſteà ſcripſerim ne emat, l. ſi verò 12. §. ſi mandavero, & l. ſi mandatum 15. eod vel ſi nondum lis conteſtata ſit, ut in ſpecie leg. 3. h. t. ſic enim ibi gr. interpretantur.

Ignorans mortem.) Idque utilitatis cauſa receptum eſt, d. l. 26. id eſt, benignè, διὰ τὸ φιλάγαθον, ut ait Theoph. ad §. item ſi, Inſtit. eod. nam jure ſubtili heres qui mandatum explevit, non habet mandati actionem, d. §. morte.

Et emerit ſciens.) Licet enim mandatarius poſt mortem mandatoris ſciens mandatum expleverit, tamen durat actio mandati, quia habetur pro actione empti, id eſt, hæc actio mandati induit naturam actionis ex empto, ut tractat Cuj. ad d. §. cum heres, VIII. ad Afric.

Quæ non cœpiſſ. in def.) Quia mandatum morte alterutrius reſolvitur.

Si ſervus extero ſe emi mandaverit.

Tit. XXXVI.

IN tit. ſuperiore mandati genus exponitur quo malo more ut ait l. 1. §. ſi cui cautum, D. de extra. cog. actionem qui ſuſcipit alienam ſub lege participandi emolumenti quodcumque eventus litis attulerit. In hoc tit. additur aliud, quo etiam malo more maláque ratione, ut ait l. cum ſervus, D. Mand. ſervi ſe dominis ſuis ignorantibus auferunt, dum extraneo ſe emi mandant & manumitti, & ſane ſi nondum extraneus cum ſervum emerit, ut faciat quod recepit, neque ex perſona ſervi, neque ex perſona domini ulla actio eſt. Si eum emerit, erit ei in dominum empti actio ut ſervum tradat quem vendidit, & domino in emptorem venditi empti, ut pretium numeret de ſuis nummis, non de peculiaribus nummis ſervi qui venditoris ſunt, non emptoris, erit etiam eidem domino actio mandati, quæ non ſuit ante redemptionem ſervi, quaſi quæſita ſibi per ſervum, ut manumittatur ab emptore ſi ejus interſit ſervum manumitti, vel ratione affectus cognationiſque naturalis, aut ut eum ſervum ſibi reddat emptor. & erit utraque actio pretij ex vendito, & mandati de ſervo manumittendo ſed non erit etiam ex vendito ſi mandati malit agere de ſervo reſtituendo, quia contrariæ actiones ſunt, ſervum inemptum ſieri, & ſervi pretium ſolvi. & hoc caſu eveniet ut claudeat actio mandati. nec enim contraria dabitur emptori de peculio ex eo contractu quo ſervus ſe malo more domino ſubdu-

xit, nec de pretio recipiendo quod forte præ-numeraverit, ut l. eo tempore. §. ultimo, D. de pecul. Et eſt Conſtitutio hujus tituli veluti interpretatio d. l. cum ſervus.

Enarratio.

TIT. XXXVI.

IN tit. ſup.) L. ſi contra 20.

Malo more.) Contra bonos mores lis redimitur, l. ſalarium 7. D. Mand. l. litem 15. ſup. de procurat.

Sub lege participandi,] Id eſt, ut ſi vicerit, certam patrem emolumenti ferat, l. 5. ſup. de poſtul. eſt interdicta conventio, d. l. 20. conſcelerata depectio, l. 1. C. Theod. de poſtul. deprædatio d. l. 5. egreditur enim ſalarii, aut honorarii terminos.

Quodcumque eventus.] Qui alienam actionem ea lege ſuſcipit, eventum litis redimere dicitur d. l. 7. litis incertum d. l. 20. ἐργολαβεῖν τὴν ἀλλοτρίαν δίκην, Baſilic. vide ad Gloſſas Nomicas, de redemptorib. lit. vide Cui. Obſer. lib 8. c. 31.

Ulla actio eſt) Ex perſona ſervi actio non eſt: nam nec liber homo hoc mandare poteſt. liber homo non poteſt ſe vendere, ſed pati poteſt ſe vænire ad pretium partiendum, ἐπὶ τῷ μερίζεσθαι τὸ τίμημα. Sed neque ex perſona domini actio eſt, quia qui mandat, ut à ſe res comparetur fruſtrà mandat, l. un. h. t.

Venditi empti.) Quæ κατ' ἔκληψιν dicitur actio empti, in d l. un. id eſt. venditi empti, Cujac. inf. de action. emp.

Vel ratione affectus.] L. cum ſervus 54. D. mand.

Claudeat) Symmach. ep. 27. lib. 1. *Ne forte in nos parentis claudat affectio.* Sic v. c. videtur legendum, *claudeat*, pro claudicet ut vulgò legitur. Gloſſæ gr. lat. χωλεύω, *claudico, claudio. ἴσ, claudeo.* vet. Onomaſtic. *claudeo*, χωλεύω, utitur eodem verbo Cuj. ad tit. de fiduc. tut. in Not. poſter. num. 2. Claudicat autem, quia contraria mandati de peculio non datur emptori ex eo contractu quo ſervus ſe mala ratione domino abſtulit, d. l. cum ſervus.

Pro ſocio.

Tit. XXXVII.

V. tit. 7. lib. 2. D.

POſt contractum mandati datur ſocietatis, qui & ſolo conſenſu perficitur, & quæ eo competit actio pro ſocio, quæ ex utraque parte directa eſt, non ex una directa, ex altera contraria, ut commodati, pigneraticia, depoſiti, mandati, tutelæ, negotiorum geſtorum, quia ſociorum omnium par condicio eſt, nec alius allii antiſtat. In illis autem judiciis penſior eſt condicio domini. Societas eſt conventio, qua inter duos pluresve, re aut verbis aut nudo conſenſu conſtituitur legitima communio omnium rerum, vel unius rei ad tempus quoad vixerint contrahentes aut voluerint in ea communione permanere. Societatem non dico eſſe communionem, ſed per ſocietatem induci communicationem juſtam lucri & damni, l. 1. §. plane, D. de tut. & rat. diſt. & jus quoddam

fraternitatis, l. verum, D. pro ſoc. quo nomine etiam communitas ſignificatur, ut in Panegyrico Flavienſium: Fratrum nomine & communitas apparet, & æqualitas dignitatis. Quintil. decl. cccxxx. Sacra res eſt unitas & quædam fraternitas animorum. Etiam dixi ſocietatem contrahi nudo conſenſu, nec enim res neceſſaria eſt; neque traditio, nec mancipatio, ſed quaſi ea intervenerit, dominia rerum ſtatim communicantur nudo conſenſu, l. 2. D. eod. & longe alia ratio eſt mancipationis expreſſæ; quæ non fit ſub condicione. Societas fit ſub condicione, l. pen. hoc tit. qua de re tamen dubitabatur, propterea quod ſocietati mancipatio ineſt, & in emptione ſimiliter: quia emptio imaginaria, ideſt mancipatio non recipit condicionem; ſed etiam in emptione hodie imaginaria venditio ſublata eſt, l. contractus, D. obl. & act. & conſequenter placet etiam ſub condicione contrahi venditionem poſſe l. ſicut, D. loc. §. emptio, Inſt. de emp. & vend. Non deſiderat etiam ſocietas ſcripturæ aut verborum proprietatem, id eſt propriam ſolemnémque formulam, l. 2. D. de oblig. & act. quanquam & rem verbaque intervenire nihil vetat, l. 4. D. eod. tit.

Enarratio.

Tit. XXXVII.

Solo conſenſu.) Societas conſenſu contrahitur, nuda conſentientium voluntate, l. 2. D. de obligat. & act. l. qui admittitur 19. D. eod.

Actio pro ſocio.) Hæc actio dicitur pro ſocio, quia eſt de eo, quod pro ſocio, communiterve geſtum eſt, l. actione 65. §. ſi poſt D. eod. *directa.* §. 2. Inſt. de pœn. tem. lit.

Omnium par conditio eſt) Ipſum ſocietatis nomen æqualitatem præ ſe fert.

Alii antiſtat.) A. Gellius VII. I. *Virtute cæteris antiſtabat.* Sic legitur in ſcriptis codicibus.

Penſior eſt conditio) Plaut. Stich. act. 1. ſc. 2. *Utra ſit conditio penſior, virginemne, an viduam habere.*

Aut verbis) Verbis, id eſt, verbis expreſſo conſenſu ſine ſtipulatione, & verbis nudis, & quibuſcumque, οἱοισδήποτε ῥήμασι, non propriis, & ſolemnibus, ut in concipienda ſtipulatione verbis certis utimur.

Aut nudo conſenſu.] Nudo à verbis conſenſu, id eſt, tacito conſenſu, etiamſi verbis expreſſum non ſit, quod exprimi potuit, l. obligamur 52. §. ult. D. de obligat.

Legitima communio.) Societas enim flagitioſæ rei, vel Leonina nulla eſt, l. ſi non fuerint 29. §. 2. & l. nec prætermittendum 57. D. eod.

Omnium rerum) Omnium bonorum, quæ continuò communicantur circa traditionem: traditio enim tacita creditur intervenire, l. 2. D. h. t. ea vero quæ in nominibus ſunt, nomina, τὰ χρέα, citra ceſſionem non communicantur, l. 3. eod.

Vel unius rei.) L. verum 63. D. eod. his verbis intelligit ſocietatem negotiationis alicujus, κοινωνίαν τῆς ἐμπορίας, vocat Harpocration: veluti mancipiorum emendorum, vendendorumque, quæ vænalitiaria negotiatio dicitur L.

ſuos autem 73. §. pen. D. de leg. 3.

Quoad vixerint contrahentes.] Societas iniri poteſt in perpetuum, id eſt, quandiu vivunt ſocii, l. 1. D. eod. nulla enim ſocietatis in æternum coïtio eſt, l. nulla 70. eod. Sic etiam accipitur perpetuum in l. 4. D. de procur. Gloſſæ juris: *perpetuum* καλεῖ καὶ τὸν τριακονταετίας χρόνον, καὶ τὸν ἄχρι τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου χρόνον. *Perpetuum vocat tricennii tempus, & quamdiu vixerit quis.* Idem notat Euſtath. περὶ χρον. διαστηματ. c. ult. §. 15.

Aut voluerint) Societas coiri poteſt ad tempus, vel ex tempore, d. l. 1.

Lucri & damni.) Nam ſi placuerit, ut alter lucrum tantum, alter damnum ſentiret, nihil agitur: & ſocietatem Leoninam appellabat Caſſius in l. ſi non fuerint 29. D. eod. τουτέστιν ἁρπακτικὴν, διὰ τὴν τοῦ λέοντος φύσιν· πλεονέκτης γὰρ ὁ λέων τοῦ προσηκόντος αὐτῷ θρέμματος ἕτερον μὴ ἀνεχόμενος θηρίον μεταχεῖν, ut aiunt Græci: *Eſt enim rapaciſſimus leo, nec in partem prædæ alia admittit animalia, ſed vel ampliorem portionem, vel etiam totam ſibi prædam vindicat.* Vide Phædri fabulam v lib. 1. fabul. Æſopiarum.

Jus quoddam fraternitatis.] οἱ γὰρ κοινωνοὶ τρόπον τινὰ ἀδελφοί εἰσι. Græci: *Socii quodam genere fratres ſunt.*

Communitas.) Vtitur ipſe eodem verbo in Parat. D. eod. M. Tullius epiſtol. lib. IX. 24. *Nec id ad voluptatem refero, ſed ad communitatem vitæ atque victus.* Lactantius lib. VI. 10. *Retentio ſocietatis eſt communitas.*

Æqualitas dignitatis] Lactantius libro V. 15. *Nec alia cauſa eſt cur nobis invicem fratrum*

nomen impertiamus, niſi quia pares eſſe nos credimus.

Quæ non fit ſub conditione.) Mancipatio propriè eſt ſpecies alienationis rerum mancipi, quæ fit per æs & libram ſolemniter & purè, cum ſit actus legitimus, qui non recipit conditionem, Ulpian. Regul. tit. xix. l. actus 77. D. de reg. jur. Itaque cum ſocietati mancipatio inſit, dubitari poterat, an ſocietas ſub conditione fieri poſſet. Sed alia cauſa eſt mancipationis expreſſæ, alia ejus, quæ tacitè ineſt. illa purè fit: hæc conditionem tacitè recipit; expreſſa enim nocent, non expreſſa non nocent, l. expreſſa 195. eod.

Et in emptione ſimiliter.) Dubitabatur etiam an emptio ſub conditione fieri poſſet, quia emptio imaginaria, id eſt, emancipatio non recipit conditionem, qua ſublata, nihil eſt, cur venditio ſub conditione fieri non poſſit.

Emptio imaginaria.] Gajus apud Boetium in Topicis: *Eſt autem mancipatio imaginaria quadam venditio.*

De contrahenda emptione & venditione.

Tit. XXXVIII.

V. tit. 1. *lib.* 18. *D.*

EMptio quoque & venditio nudo conſenſu perficitur ſicut ſocietas, & ex utroque latere parit directam actionem; quia nec potior eſt cauſa emptoris quàm venditoris vel contra. Eſt autem emptio contractus, quo id agi-

tur ut dato certo pretio ſumat quis ab alio corpus vel jus quod vindicet ſibi. Vel conventio habendæ rei juriſve certo pretio. Vel mutatio pretii cum merce. Uſus ſum ſumendi verbo: nam & veteres emere dicebant pro ſumere, ut Feſtus adnotavit, & contra ſumere pro emere. M. Tullius: Quanti ego non æſtimo, tanti ſumpſiſti, & Horatius:

Quæ parvo ſumi nequeunt opſonia captas.

Uſus vindicandi verbo, quia venditio non eſt ſi hoc agatur ne emptor rem venditam & traditam vindicet ſibi quaſi ſuam. Magnus eſt hic locus atque adeo diſpertitus in titulos plures, ſicut ille initio qui fuit de mutuo: nam & hæc duo negotia mutuum & emptio frequentiora in hac ſocietate civili, & hoc quidem titulo proponuntur regulæ quibus præcipue conſiſtit emptio venditio, puta emptionem venditionem perfici nudo conſenſu, id eſt ſtatim ut convenit de re certa & pretio certo. Pretium certum ut ſit requiri. Eſt incertum in ſpecie l. 1. inf. de rer. permutat. ſed & actio ex eo negotio utilis ex empto vendito non directa. Imaginariam venditionem aut ſimulatam non valere, ut venditionem ſcilicet, valere ut donationem ſi fraus legibus quæſita non ſit, vel ut tranſactionem ſi hoc agebatur, l. 3. hoc tit. l. cum ea ſup. de tranſ. Rei ſuæ emptionem non valere. At poſſeſſionis rei ſuæ valere, l. 34. §. rei, D. eod. Sicut rei ſuæ dicimus condictionem non eſſe, poſſeſſionis rei ſuæ condictionem eſſe. Invitum neque emere neque vendere exceptionem eſſe non emptionem, cum venditor vendit invitus, niſi forte vendat pignoris cauſa, ut l. 2. & 5. D. de diſt. pig. & in caſu l. ita ut §. ult.

D. mand. l. 15. D. de fid. libert. Et eæ quidem regulæ communes etiam ſunt aliis contractibus: & fere quæ ponuntur de uno contractu, quia ſumma ſunt principia & naturalia, pertinent. etiam ad alios.

Enarratio.

TIT. XXXVIII.

NUdo conſenſu perficitur.) Emptio nudo, id eſt, ſolo conſenſu fit, perficitur, peragitur, conſtituitur, l. 1. §. 1. D. eod. l. 2. D. de obligat. l. 1. §. 2. D. de rer. permut. Sic Ariſtoteles in recenſendis iis quæ conſenſu fiunt, ὠνὴν καὶ πρᾶσιν *emptionem & venditionem* refert, Ethicor. Nicomach. lib. VI. cap. V. Itaque furioſus nec emere nec vendere poteſt: nec enim furioſi ullus eſt conſenſus, l. 2. nam conſentire non videtur, quia nec ſentit, l. 8. §. 3. D. de opt. leg. utique autem furioſus ſenſu caret. ἐστέρηται τῶ διανοητικῶ καὶ τοῦ λογικοῦ: Mente caret, §. 1. Inſt. quib. mod. non eſt perm. fac. teſtam. Nam male affecto corpore deintegratur quodammodo mens, aut certe præſtandis operationibus ſuis minus apta eſt, tametſi ipſa nihil in ſe damni ac detrimenti acceperit, ſive ut ait Zonaras epiſtola 13. ὑγιῶς μὲν ἔχοντος τοῦ ὀργάνου κατὰ φύσιν, καὶ ὁ νοῦς ἐνεργεῖ, παρεφθαρμένου δὲ αὐτοῦ ὅπως δήποτε, τὴν καὶ ταῦτα καὶ ὁ νοῦς ταῖς αὐτοῦ ἐνεργείαις οὐκ ἔντελος, εἰ καὶ καθ' ἑαυτὸν αὐτὸς μηδὲν παραβλάπτεται. Eadem ratione velle non creditur, aut nolle: velle enim aut nolle dicitur, quia ratione utitur. Theophilactus in epiſt. Pauli ad Galath. cap. V. τὸ γὰρ θέλειν, καὶ μὴ θέλειν τῆς ψυχῆς ἐστι τῆς λογιζομένης.

Emptio, inquam, nuda conſentientium voluntate perficitur: impletur autem pretii numeratione, & rei traditione, l. ſi quis alienam 46. D. de action. emp. l. 4. C. eod. perfici in l. 8. D. de reſc. vend. eſt impleri, conſummari.

Parit directam actionem.] Civilem : eſt enim quædam ex empto actio prætoria, l. 8. D. de reſcind. vendit.

Vel jus.) Vide tit. ſeq.

Conventio habendæ rei.] Venditor enim hactenus tenetur, ut rem emptori habere liceat, non etiam ut ejus faciat, l. 30. §. 1. D. de act. emp. Itaque venditor emptori cavet interpoſita ſtipulatione habere licere, l. 11. §. venditorem, eod.

Vel mutatio pretii] Plures definitiones adferre ſolet ejuſdem rei verborum conceptione non ſubſtantia diſtantes, ut & plures fieri poſſe ipſe probat epiſtola ad Lomellinum, & Obſ. lib. XVIII. 38. Anaſtaſius Sinaita ὁδηγοῦ cap. 2. πολλοὶ μὲν οὖν εἰσὶ, καὶ ἀναρίθμητοι ὅροι περὶ παντὸς πράγματος Quod quidam improbè negant.

Mutatio pretii.] Plinius IX. 55 *Nam permutare quidem pretio noluit, aliave merce.* & libro XIX. 1. *Quaternis donariis ſcriptura ejus permutata.* Columella de re R. XII. cap. IX. *Porcus ære mutandus eſt.* Sic etiam loquitur lib. VIII. 5. & lib. XII. 26. Apuleius in Apologia: *Panem pretio mutavi.* Ammianus Marcellinus libro XXV. *Ut ſi uſquam modius unus farinæ fuiſſet repertus, aureis decem mutaretur.* Græci promiſcuè dicunt, ἀλλάττειν, ἀντὶ τοῦ ἀμείβειν, ἢ πρίασθαι, Timon apud Gellium III. 17.

πολλῶν δ' ἀργυρέων ὀλίγην ἤλλαξας βίβλον

B. Chryſoſtomus illa Pſal. 43. ἐν τοῖς ἀλλάγμασιν,

ſic interpretatur ἐν τῇ ᾠῇ ἡμῶν· διὸ καὶ ἕτερός φυσιν, ἐν τῇ τιμήσει ἡμῶν, τουτέστιν, ἐν τῇ πράσει ἡμῶν ἡ γὰρ τιμὴ, ἀλλάσμά ἐστι· δίδομεν γὰρ οἰκέτην πολλάκις, καὶ λαμβάνομεν ἀργύριον καὶ χρυσίον. D. Hieronymus in Amos cap. v. ἄλλασμα *juxta idioma ſcripturarum pretium dicitur : quod in Evangelio quoque legimus : aut quam dabit homo commutationem pro anima ſua?* ἀντάλλασμα. Sic etiam Symmachus, ἀντάλλασμα, τιμὴν, ſeu pretium interpretatur apud Theodoretum ad Pſalm. LXIII 13. ἀπέδου τὸν λαόν σου οὐχ ὑπάρξεως καὶ οὐ πολλὴν ἐποίησας τὴν τιμὴν αὐτῶν. Vel etiam diſtinctionis gratia, ἀλλάξασθαι πρὸς ἀργύριον, Julius Pollux lib. III. cap. XXV. ut Plaut. Perſ. act. 4. ſc. 5. *Cum argento permutes domum.*

Cum merce.] L. 1. D. eod. l. 1. D. de rer. permut. Hinc mercis mutator pro mercatore apud Lucanum VIII.

M. Tullius.] Epiſtol. lib. VII. 23.

Horatius.] Sat. lib. II. 7.

Si hoc agatur.] Regulariter ex cauſa venditionis transfertur dominium, l. nunquam 31. D. de adquir. rer. dom. Martialis: *Quod quis emit, poſſit dicere jure ſuum*, idque habere non poſſumus cujus pretium nobis perſolutum eſt, & ſi id agatur ne dominium tranſeat in accipientem, emptio venditio non intelligitur, l. pen. §. ul. D. eod.

Statim ut.) M. Tullius epiſt. lib. I. 9. *Statim ut ille Prætor eſt factus.*

Statim ut convenit.] Inſtit. eod. in princ.

De re certa.) Nec emptio nec venditio ſine re quæ væneat, poteſt intelligi, l. nec emptio 8. D. eod. l. cum hereditatem 7. D. de hered. vel act. vend. & emptio perfecta eſt ſi appa-

reat, quid, quale, quantumve ſit, quod væniit, l. neceſſario 8. D. de peric. & comm. rei vend. id enim demùm certum eſſe dicitur, l. certum 6. D. de reb. cred.

Pretium certum.) Emptio venditio ſine quantitate nulla eſt, id eſt, ſine pretio, l. 2. §. 1. D. eod. l. 6. h. t. eſt enim pretium indicium emptionis venditionis, σύμβολον ὠνῆς καὶ πράσεως, Galenus 11. de different. pulſ. & certùm pretium eſſe debet, §. 1. Inſt. eodem. Certùm autem eſt, cujus taxata quantitas eſt, l. 1. inf. de rer. permut. & l. 1. de ſentent. quæ pro eo quod inter. profer. ut puta ſi res empta ſit decem. Sed & certum pretium intelligitur, ſi emptio ita contracta ſit: quanti tu emiſti: quantum pretii in arca habeo: vel quanti à teſtatore empta res eſt, l. 7. §. 1. & l. 37. D. eod. Scholiaſtes Græcus Theophili ad dict. §. 1. nec probanda eſt gloſſæ ſententia exiſtimantis non eſſe certum pretium ſi ita conventum ſit, pro pretio quod in arca habeo. quanquam vix etiam ſupinus homo rem ſuam ita vendiderit, ut pro pretio rei ſuæ habeat quod ignorat, ſive ita venditio compoſita ſit, quantum pretii in arca habeo, ſive ita, pro pretio, &c.

Eſt incertum.) Emptor enim pretii nomine non taxata quantitate ſeu pretio, alium fundum dederat.

Vtilis ex empto.] Datur enim ad exemplum ex empto actionis, ut eſt in l. 1. infrà de rer. permut. quibus verbis utilis actio demonſtratur.

Imaginariam venditionem.) De qua in l. 3. 6. & 7. hoc tit. Imaginaria venditio eſt, cum quid pretii nomine numeratur, cum revera

aliud agatur, quam quod ſimulatè concipitur. Gloſſarium Nomicum: εἰκονικὴ πρᾶσις ἐστίν, ἡ ἐσχηματισμένη, καὶ οὐκ ἀληθῶς γενομένη *Venditio figurata, nec re ipſa contracta.* Verum opponitur ei, quod imaginarium eſt. Tertullianus de Corona: *Omnia ſunt imaginaria in hoc ſæculo, nihil veri.* Sed & imaginaria venditio dicitur cum pretium non intervenit, l. imaginaria 16. D. de reg. jur.

Si fraus legibus.) Vt puta ſi ſub ſpecie venditionis donationem jure civili prohibitam maritus in uxorem contulerit, l. 15. & l. 20. inf. de donat. int. vir. & uxor.

Rei ſuæ.) L. 4. & 10. hoc tit. Petronius: *Mihi plane placet emere, quamvis noſtrum ſit quod agnoſcimus.* Guntherus Ligurini l. 3.

——— *commercia certe*
Non ſatis æqua mihi faciunt dum vendere nobis
Noſtra volunt.

ſive ſciens, ſive ignorans quis emerit; l. ſuæ rei 16. D. eod. quoniam hoc agitur ut dominium in emptorem tranſeat, l. pen. §. ult. eod. Quod autem proprium eſt alicujus, amplius ejus fieri non poteſt, §. ſed ſi rem, Inſtit. de leg.

At poſſeſſionis.) Cum forte venditor in judicio poſſeſſionis potior eſſet: nam hoc caſu utilis emptio eſt, l. ſi aliquam 28. D. de adquir. poſſeſſ.

Condictionem non eſſe.) Dominus rem ſuam non condicit niſi furi, l. 1. D. de condict. furt. l. ult. D. uſufructuar. quemadm. cau. propter condictionis formulam: ſi paret eum dare oportere, § ſic itaque, Inſtit. de action. Nec enim domino dari poteſt. poſſeſſionem tamen rei ſuæ condicet, l. indebiti 15. §. 1. D. de condict. indeb.

Invitum.) L. invitum II. Terent. Adelp. act. 2. ſc. I. *quid ſi ego tibi illam nolo vendere, coges me ?* B. Chryſoſtomus homilia LXXXVII. in Matthæum : οὐ γὰρ βιαζόμενον δεῖ ὠνεῖσθαι, ἀλλὰ πείθοντα. *Nec enim vim paſſum emere oportet, ſed volentem.* V. Novellam cxx. c. IX. §. I. lib. v. Baſilic. tit. II. cap. XIX. M. Tull. I. contra Rullum : *Ab invito emere injurioſum eſt.*

Ereptionem eſſe.] Idem VI. in Verrem : *Putabant ereptionem eſſe, non emptionem, cum venditori ſuo arbitrio vendere non licebat.*

De hereditate, vel actione vendita.

TIT. XXXIX.

V. tit. 4.

QUod dixi ante, non tantum corporis emptionem eſſe, ſed juris, id patefacit hic titulus. Hereditatis enim & actionis nomina juris ſunt, hereditas jus ſucceſſionis univerſæ defuncti. Actio jus petendi in judicio quod ſuum eſt. & emptori quidem juris etiam ante ceſſionem datur utilis actio in rem, ſi hereditas vel in rem actio vendita ſit; l. ult. hoc tit. emptori vero corporis ante traditionem nulla in rem actio eſt. Item venditor corporis ſe obligat ob evictionem, non venditor hereditatis vel actionis. Satis enim eſt ſi præſtet hereditatem eſſe, vel actionem eſſe qualem qualem.

Enarratio.

Tit. XXXIX.

NOmina juris ſunt.) Hereditas juris nomen eſt, l. hereditatis 119. l. pecuniæ 178. §. 1. D. de verb.ſign. id eſt, quo ſignificatur jus non pecunia, cujus nomine corpora hereditaria intelligimus, Cuj. IV. ad Afric. in fi. & II. Obſc. 30.

Hereditas jus ſucc. un.] L. bonorum 228. *D.* de V. S. & l. hereditas 62. *D.* de regul. jur.

Actio jus petendi.] Petere eſt vindicare, l. non ſolùm 33. §. ſi mihi, *D.* de uſurpat. & uſuc. ſed & deberi, & peti paria ſunt, l. ità ſtipulatus 115. *D.* de verb. oblig. hoc igitur verbo omnis actio comprehenditur, id eſt, tam actio in rem, quàm in perſonam.

In judicio.] Id eſt, apud judices datos, in jure actione non utimur: perſecutiones enim in jure, id eſt, apud Prætorem, vel Præſidem inſtituuntur, Ulp. Regul. tit. xxv. §. fideicommiſſa.

Quod ſuum eſt.] Hæc duo ſuum eſſe, & in actione habere diſtinguit Pomponius in l. ſcribit 34. de aur. arg. leg. ſed & ſuum recepiſſe dicitur, qui quod ſibi debetur recepit, l. quod autem 6. §. apud Labeonem, *D.* quæ in fraud. creditor. hoc igitur verbo tam quod noſtrum eſt continetur, quàm quod nobis debetur.

Et emptori quidem.] Qui vendidit hereditatem heres permanet, l. ait Prætor 7. §. ſed quod Papinianus, *D.* de minor. §. reſtituta, Inſtit. de fideicomm. hered. Itaque venditor. de-

bitores hereditarios convenire poterit, & creditoribus hereditariis, aut quaſi creditoribus hereditariis, ſive legatariis & fideicommiſſariis etiam inuitus reſpondebit: niſi fiſcus hereditatem vendiderit: fiſcus enim non convenitur, ſed emptor hereditatis. Si quid tamen venditor ſoluerit, id ab emptore recipiet, l. 1. & 2. h. t. l. 2. inf. de legat. actione ſcilicet ex vendito, vel ex ſtipulatu, l. ſi ex pluribus 18. *D.* eod. Nam heres ſtipulabatur quantam pecuniam hereditario nomine dediſſet, ſolviſſet, præſtitiſſet, tantam ſibi reſtitutum iri, d. l. ſi ex plurib. Emptor verò, quanta pecunia ad venditorem ex hereditate perveniſſet, tantam præſtari, l. in illa 50. §. 1. *D.* de verb. obligat. hoc enim agitur, ut emolumentum, & damnum emptorem reſpiciat, l. 2. §. ſicuti, *D.* eod. Vide Cujac. d. cap. xxx.

Emptor autem vicem heredis obtinet, d. l. 2. §. cum quis, & l. ſi ei 9. *D.* commun. præd. nec tamen creditoribus hereditariis reſpondebit niſi volens, l. 2. h. t. & citrà ceſſionem etiam adverſus debitores hereditarios utiles actiones habet, tam in perſonam, quàm in rem, l. 5. & pen. h. t. ex conſtitutione D. Pii l. ſi cum emptore 16. D. de pact. quibus emptor ſi experiri velit, venditori, cui directæ competunt, præferetur, l. procuratore 55. *D.* de procur. Cujac. ad d. l. 16. & directæ igitur penes heredem ſunt veluti ſine re. Jus illud ex conſtitutione principis deſcendere nominatim dicitur l. 8. h. t. & innuitur verbo, *placet* in d. l. 5. ex mandato autem directæ emptori dantur, d. l. 5. Sed viceverſa creditores utiles actiones in emptorem non habent, quia deficit conſtitutio, Cuj.

ad

ad d. l. 16. in v. utiles.

Vel in rem actio.) Conſtitutiò D. Pii producitur ad ſimiles caſus, ut ſi cui nomen venditûm, donatum, legatum, in ſolutum datum ſit, l. 1. §. nunc tractemus, D. de tut. & ration. diſtrah. l. ex legato 17. inf. de legat. Cuj. loco cit. porrectum inquam eſt ad actionem venditam ex interpretatione prudentium, ut colligitur ex verbo, *reſponſum eſt* in d. l. 7. Sicut igitur emptor hereditatis utiles actiones habet etiam ànte ceſſionem, & directas ex mandato; ita emptor actiones utiles habet ſine ceſſione, & directas ex ceſſione, d. l. 7. & 8. h. t.

Emptori vero corporis) Hoc intereſt inter emptorem juris & emptorem corporis: primò, quod emptor juris utilem in rem actionem habet, etiam ante ceſſionem, de quo tamen dubitari poterat: quoniam actio in rem ex dominio naſcitur, quod penes venditorem ante mancipationem, traditionem, vel ceſſionem quæ vice traditionis eſt, remanet: in tantum ut res hereditarias vendere poſſit, & earum dominium transferre, vel aliter alienare, l. ſi ancillam 11. inf. de act. empt. l. 6. h. t. ſed dubitationem ſuſtulit lex ult. h. t. Emptori verò corporis ante traditionem nulla in rem actio eſt, id eſt nequidem utilis: res enim nondum tradita in bonis venditoris remanet, l. ſicut 8. §. ſi debitor D. quib. mod. pign. vel hyp. ſolu. §. utique Inſt. de empt. vend. Secundò venditor corporis ſe obligat ob evictionem, l. ex empto 11. §. 2. D. de act. empt. venditor autem hereditatis, vel actionis, evictionis nomine non tenetur, ſi quid ex corporibus hereditariis evincatur, quia jus vendidit, niſi aliter convenerit, l.

2. D. eod. l. 1. inf. de evict. Satis igitur eſt ſi præſtet hereditatem eſſe: nam qui hereditatem vendiderit ejus qui vivit, aut nullus eſt, nihil agit, l. 1. D. eod. quanta autem hereditas ſit, nihil intereſt, l. qui filiifam. 14. §. 1. eod. Similiter venditor hominis debitorem eſſe præſtat, non etiam locupletem debitorem niſi aliud convenerit: l. 4. eod. bonum nomen, idoneum nomen non præſtat. utique autem meminiſſe oportebit, ſi actio in judicium deducta venierit, emptorem repelli poſſe exceptione litigioſi, l. 1. §. 1. D. de litigioſ. & nominis venditionem ignorante ac invito debitore contrahi poſſe, l. 3. delegationem autem voluntariam eſſe, quia fit per ſtipulationem, ut docet titulus XL I. lib. VIII.

Quæ res venire non poſſunt, & quæ vendere vel emere vetantur.

TIT. XL.

DUæ ſunt partes hujus tit. prima, quæ res venire non poſſunt, id eſt, quæ emi poſſunt, non vendi, cujus generis purpura eſt quam privati vendere non poſſunt, l. 1. emere poſſunt de publico. Secunda, quæ vendere vel emere vetantur, in quibus verbis articulus, vel, pro ſubdisjunctione accipiendus eſt, ut ſit, quæ res vendi & emi prohibitæ ſint, in quibus utique ſunt annona militaris & frumentum publici canonis, l. 3. & 4. his etiam ſericum adnumero. Nam ut lex communis ponitur Romanis & Barbaris, id eſt, Perſis, ne ultra fines lege definitos inter ſe negotientur ſine Comite, commerciorum, l. 4. & l. ult. inf. de com. & mer.

ita commune hoc eſſe opinor, ut ſicut Romani ſericum à Barbaris emere non poſſunt ſine Comite commerciorum, nec intra eos fines ut conſtituit, l. 2. cum nondum ratio conficiendi ſerici ad Romanos perveniſſet, & ſericum auro contra venderetur, ut Vopiſcus in Aureliano ait libram auri libram ſerici fuiſſe, & lex Rhodia, ὁλοσηρικὰ ὅμοια τῷ χρυσίῳ, & l. emptori, §. 1. D. de evict. veſtem ſericam pretioſam eſſe rem, quod de his tantum dicitur pro quibus aurum dependitur ad ſacoma: ita verò nec Barbari poſſunt vendere alii quam Comiti commerciorum. Perperam antea legebatur: Qui vendere: de rebus enim titulus eſt, non de perſonis certis. Perperam, mercari pro emere. Mercari enim emere & vendere eſt.

Enarratio.

Tit. XL.

HOc titulo quodammodo diſceditur à jure gentium, ex quo jus vendendi emendique cuilibet conceſſum eſt. Privati igitur fucandæ & diſtrahendæ purpuræ facultatem non habent, venditoribus pœna publicationis bonorum & capitis imminente, l. 1. h. t.

Fucandæ ait lex 1. id eſt, tingendæ, ut recte Accurſius, cujus Gloſſa in quibuſdam editionibus in textum irrepſit, l. 3. inf. de veſtib. holou. Joſephus ἀρχαιολογ. lib. III. cap. IV. ἔρια τε τοῖς προειρημένοις ἄνθεσι μεμολυσμένα: Rufini Aquileienſis verſio: Lanaſque prædictis fucatas coloribus. Ovidius Triſt. II.

Compoſita eſt aliis fucandi cura coloris.

Gloſſæ : *fucatur*, βαπτίζεται & : βάπτω, *fuco*. Hinc fucus Horatius carminum III. od. v. *neque amiſſos colores Lana refert medicata fuco*. Plinius XXII. cap. I. *Infici veſtes ſcimus admirabili fuco*. & fucatio Euſebius Pamphili de incorporali & inviſibili Deo : *Non tamen fucatio erat veſtimentorum naturalis*.

Ait d. lex I. *vel in ſerico*. Baſilica: ἐν μετάξῃ Anaſtaſius bibliothecarius in hiſtoria eccleſiaſtica, *Sericum copioſum*. Theophanes dixerat, μετάξαν πολλὴν Metaxa rude eſt ſericum, & ἀνηλοφυὲς, nondum neque tinctum, neque in filia diductum : & ideo ſeparatur à nemate ſerico in l. ult. D. de publican. Cuj. ad l. 10. C. de murileg. Alii metaxam eſſe nema ſeu filum ſericum exiſtimant. Zonaras in Juſtiniano : τὰ τῶν σηρῶν νήματα, ἢ μέταξα Michael Glycas annal. parte IV. τὰ τῶν σηρῶν νήματα, τοῦτ' ἔστιν ἡ μέταξα Hinc μεταξωτὸν, ſericum. Auctor. Græcobarbarus : πολλοὶ φορῶν μεταξωτὰ βελοῦδα τζαμηλότα.

Vel in ſerico. l. 4. inf. de veſtib. holou. Ennodius in panegyrico Theodoſio dicto : *Exhibete Seres indumenta pretioſo murice fucata & non uno aheno bibentia nobilitatem tegminis prorogate*. Boetius de conſolat. philoſop. Met. v. *Nec lucida vellera Serum Tyrio miſcere veneno*. adde Caſſiodorum I. variar. 2.

Blatta, d. l. I. Alcimus Avitus pœmat. lib. III.

Serica bis coctis mutabat tegmina blattis.

Lampridius in Heliogab. *Paraverat funes blatta & ſerico & cocco intortos*. Anaſtaſius bibliothecarius in Anaſtaſio : *Vela ſerica alba ornata blatta*. Hinc blatteæ tunicæ. Vopiſcus in Aurelia-

no. Flodoardus hiſtoriæ Remenſis I. capite XV. *Et codicellos ab Anaſtaſio Imperatore pro conſulatu ſibi miſſos cum corona aurea, tunicaque blattea ſumpſit.*

Oxyblatta in d. l. I. eſt purpura exquiſitioris & ſplendidioris luminis.

Eſt denique purpura, quæ dicitur *hyacinthina.* ſic legitur in d. l. I. S. Chryſoſtomus in Eſaiam cap. III. καὶ τὰ βύσσινα, καὶ τὰ ὑακίνθινα, καὶ τὰ κόκκινα, καὶ τὴν βύσσον σὺν χρυσῷ καὶ ὑακίνθῳ συγκαθυφασμένην. Hinc pelles hyacinthinæ, anſula hyacinthina, vitta & tunica hyacinthina, Exodi cap. XXV & XXVIII Quanquam, in Sixtinis bibliis emendatum hianthina. Et hanc lectionum varietatem invexere ſacrorum codicum interpretes varii, ut ecce Ezechielis cap. XVI. ver. X. Sic habent Septuaginta, ὑπέδυσά σε ὑάκινθον: id eſt, ὑακινθίνην ἐσθῆτα, ut ibi Theodoretus. Aquila autem & Symmachus ἰάνθινα, referente Hieronymo ibidem. Et ὑακινθινοβαφεῖς Xenophonti VI. πειρδ Arriano de expedit. Alexandri VI. Itaque nihil mutandum in dicta l. I. auctoribus libris veteribus, nec apud Perſium ſat. I. ubi legitur, *hyacinthina læna eſt.* Alia igitur eſt purpura hyacinthina, quæ colorem hyacinthi refert. Jeſus *S*irach. filius Sapientiæ cap. LX. verſ. V. ἀπὸ φοροῦντος ὑάκινθον Philo. περὶ ἀποικίας: τά τε γὰρ νήματα πάντα τῆς ὑακίνθου, καὶ πορφύρος, καὶ κοκκίνου, καὶ βύσσου, καὶ τῶν τριχῶν αἴγειον ἐπιτελοῦσι Athenæus XII. εἰσὶ δὲ αἱ μὲν πορφυραῖ τούτων, αἱ δὲ ἰοβαφεῖς αἱ δὲ ὑάκινθαι. Alia ianthina, l. ſi cui lana §. ult. D. de legat. 3. Martialis II. 39.

Coccina famoſæ donas, & ianthina mœchæ.

Plinius libro XXI. cap. VI. *Violæ purpureæ græco*

nomine ἴα *&* *ex his ianthina veſtis*: id eſt, purpura violacei coloris, ἐκ τοῦ ἴα καὶ ἄνθος: eſt enim ἄνθος color. Heſychius: ἄνθη, χρώματα. Vide eundem Plinium dicti libri cap. VIII. Liber notarum: *Ianthinum*, *Iantineum.* Item: *iacintinum*, *&* *iacintum*. Hæc paulo fuſius expoſui, quia plerique in d. l 1. malunt *ianthina*, quam hyacinthina. Certe in libro Ægidii Menagii legitur ianthina: in Juliani Brodæi, hyacinthina.

His etiam ſericum adnumero) Scholiaſtes Baſilic. lib. XXIII. tit. III: cap. LXXIII. ἐὰν γὰρ ἀθέμιτον ἐμπορίαν μετέρχονται, τυχὸν πορφύρας, ἢ μεταξῆς, ἢ τινὸς τοσούτου &c. Corrige igitur Synopſim Baſilic. cap. eod. & pro μεγνίζης, lege μεταξῆς.

Sericum auro) Sericum ἰσόχρυσον erat ante Juſtinianum. Libra enim ſerici libra auri emebatur.

Sericum à Barbaris) Romani à barbaris ſericum didicere. Dio lib. 43. ἵνα γὰρ μηδένα τῶν θεωμένων ὁ ἥλιος λυπήσῃ παραπετάσματα ὑπὲρ αὐτῶν σηρικά, ὥς γε τινές φασιν, ὑπερεπέτασε. τοῦτο δὲ τὸ ὕφασμα χλιδῆς βαρβάρου ἐστὶν ἔργον, καὶ παρ' ἐκείνων καὶ δεῦρο; ἡμᾶς εἰς τρυφὴν τῶν πάνυ γυναικῶν περιττὴν ἐσπεφοίτηκεν.

Ad Romanos perveniſſet.) Ætate Juſtiniani ſerici conficiendi artificium in Europam invectum eſt, Procopius γοτθ. δ. TheophanesByzantius apud Photium, Cod. lxiv. & Theophilactus Simocatta hiſt. Maurit. lib. VII. in Photii Synopſi, Nicephor. Calliſt. lib. XVII. 32.

Auro contra. Plaut. Curcul. act. 1. ſc. 3. *Auro contra cedo moleſtum ama torem. à me aurum accipe*, Pa. *Cedo mihi contra aurichalco*. &

Epid. act. 3. ſc. 3. *Non carum eſt auro contra* ἰσάργιον ἦν πρὸς χρυσόν dicebant & contra aurum. Varro 1. de re R. Plinius 13. 15. *Quas feminæ viris contra margaritas regerunt.*

Lex Rhodia) Cap. LX.

Ὁλοσηρικά.) Holoſerica veſtis opponitur ſubſericæ. Holoſerica eſt tota ſerica. Macarius homil. 17. γυνὴ ἔχουσα ὁλοσηρικά. Dorotheus doctr. 2. ὥσπερ γὰρ ἐνδεδυμένος ὁλοσηρικὸν, &c. Subſerici ſtamen lineum, trama autem ſerica Holoſerica differt ab holovera: eſt enim holovera ſacro murice tincta, & principali colore, quem holoverum vocabant. Procop. ἀνεκδ. βάμματος δὲ τοῦ βασιλικοῦ ὅπερ καλεῖν ὁλόβηρον νενομίκασι.

Ad ſacoma.) Vitruvius lib. IX. 3. *Aurum ad ſacoma appendit redemptori.* Gloſſæ, *ſacoma*, σήκωμα. Sacoma eſt æquipondium. *pretium auro rependere* dixit Velleius II. cap. VI.

Quæ vendere.] Agitur tamen de vendentibus & ementib. *Ut ſi jus emendi auferretur damnato*, ut in Decl. Quintil. CCI. cæterùm ταυτολογία eſt.

Quæ res exportari non debeant.

TIT. XLI.

Eſt etiam hoc commune inter Romanos & Barbaros hoſtes pop. Rom. veluti Perſas, Indos Æthiopias, Gothos, Vandalos, ne legationis forte aut induciarum tempore illi vendant, hi emant ferrum factum vel infectum, & exportent, quod uti eſt in l. 2. hujus tit. capitale eſſe etiam Procopius refert 1. de bel. Perſ.

his verbis: οὔτε σίδηρον, οὔτε ἄλλό τι τῶν εἰς ταῦτα ἐπιτηδείων, Ἰνδοὶ, ἢ αἰθίοπες ἔχουσιν, οὐ μὴν οὐδὲ πρὸς Ῥωμαίων ὠνεῖσθαι τούτων τι οἷοί τέ εἰσιν, νόμῳ ἅπασι διαῤῥήδην ἀπειρημένον θάνατος γὰρ τῷ ἁλόντι ἡ ζημία ἐστί. Item ne vinum, ne oleum, ne garum quod exportent, ac ne deguſtationis quidem cauſa hos liquores ad Barbaros poſſe transferri, ne proinde illecti eorum dulcedine promptius invadant fines Romanorum, hoc enim modo Longobardos legimus à Narſete in Italiam fuiſſe pellectos. Exportare eſt transferre extra fines Romani Imperii, ut in orat. pro Flacco. Exportari aurum non oportere Senatus judicavit, quod confirmat, l. 2. inf. de com. & mer. Quæ autem exportari prohibentur; & emi, vendique ſatis prohibentur, aut mercis pretiive loco cedere.

Enarratio.

Tit. XLI.

Vinum, oleum, liquamen ad Barbaricum transferre non licet, l. 1. h. t. Barbaricum pro ſolo barbarorum, ut in c. 52. Cod. Cann. Eccleſiæ Afric. βαρβαρικὸν vertit interpres Græcus Baſilicῶn. Eutropius lib. IX. *Uterque in barbarico interfecti ſunt.* Pæanius in paraphraſi, ἐν μέσοις τοῖς βαρβάροις ἀναιρεθέντες.

Ferrum factum) Loricas, ſcuta, arcus, ſagittas, ſpathas, gladios, & tela, l. 2. idemque cautum lege Francica. Capitular. Car. M. addit. IV. c. 92. *De bruniis*, (i. loricis) *ut nullus foras noſtro regno vendere præſumat.* Græci ad l. 1. D. de his quæ ut indign. ibi: *Illicitæ mercis* τυχὸν

ὡς ὅπλα πωλήσας τοῖς πολεμίοις, ἢ πίσσαν. Vide Liban. declamar. XVII.

Garum] Liquamen, d. l. 1. Victor uticenſis perſec. Afric. lib. 1. Plerisque aquam marinam, aliis acetum, amurcam, liquamenque, &c. porrigebant. Regula S. Pachomii c. 23. Si aliquis eorum, qui peregrè mittuntur, habuerit deſiderium comedendi liquamen de piſcibus. Græci in Baſilicis liquamen interpretantur γάρον. rectè Chariſius 1. Garum, muria, liquamen. Vetus colloq. Scholaſt. *liquamen primum & ſecundum.* Lege igitur in Græcis: γάρον πρῶτον καὶ δεύτερον, & in alio: ὄξμινον μετὰ γάρου. Cima cum liquamine. Eſt autem garum condimentum ex ſanie & inteſtinis piſcium. Artemidor. Dald. ὀνειρ. primo. ἔστι γὰρ οὐδὲν ἄλλο ὁ γάρος ἢ σηπεδών. quæ verba Suidas exſcripſit in v. γάρον. Cælius Aurelianus tard. paſſ. 11. capite 1. *Garum quod appellamus liquamen ex piſce Siluro confectum.* Vide Plinium XXXI. 7. & Iſidor. Origin. X. cap. 3.

Longobardos legimus.) Paulus Vvarnefridus de geſt. Longobard. lib. II. cap. V. *Legatos ad Longobardorum gentem dirigit, (Narſos) mandans ut pauperrima Pannoniæ rura deſererent, & ad Italiam cunctis refertam divitiis, poſſidendam venirent, ſimulque multimoda pomorum genera, aliarumque rerum ſpecies, quarum Italia ferax eſt, mittit, quatinus eorum ad veniendum animos poſſet illicere.* Eademque ratione Galli in Italiam tranſcenderunt. Livius V. *Eam gentem traditur fama dulcedine frugum, maximeque vini nova tùm voluptate captam Alpes tranſiſſe: agroſque ab Hetruſcis ante cultos poſſediſſe, & inveniſſe in Galliam vi-*

num illiciendæ gentis cauſa Arnutem Cluſinum. Plutarchus in Camillo Paul. Vvarnefrid. d.lib. II. cap. XXII. *Cauſſa autem cur Galli in Italiam venirent, hæc fuiſſe deſcribitur. dum enim vinum deguſtaſſent ab Italia delatum, aviditate vini illecti, ad Italiàm tranſierunt.*

Ut in orat. pro Flacco.] Et ibid. *Cæſus eſt virgis Cymæus ille Athenagoras qui in fame frumentum exportare erat auſus.*

Aut mercis preciive.) Res enim pro pretio dari & accipi poteſt. Vide Cujac. infrà de rer. perm.

Quemadmodum autem quædam res evehi, & exportari non debent: ita nec importari. verbi cauſſa vinum exoticum Maſſilienſes non recipiunt. Vide Strabonem lib. XVI. de Arabibus Nabatæis.

De Eunuchis.

Tit. XLII.

Etiam hoc tit. oſtenditur Romanos Eunuchos factos neque emi neque vendi poſſe, eadem pœna irrogata emptori & venditori, l. 2. ut eſt plerumque commune crimen emptoris & venditoris, ſi quid veneat contra leges, l. 1. D. ad l. Fab. l. 1. infrà de cupreſ. l. 10. infrà de cur. pub. eadem tabellioni, eadem octavario ſive publicano. Barbarorum eunuchorum eſſe commercium, & eunuchorum qui facti ſunt in Barbarico orbe, in Romano eunuchum facere capitale eſſe.

Enarratio.

TIT. XLII.

OCtavario.] Qui vectigal octavæ exigebat, vide Cujac. inf. tit. LXI.

Capitale eſſe.] Servus autem ex domini conniventia caſtratus fiſco addicitur, l. 1. h. tit. ex Nov. CXLII. liber. fit. Zonar. ad can. Apoſtol. 24. Phot. Nomoc. tit. 1. cap. 14. vetus hæc eſt conſtitutio: Ne eunuchi fiant. Adde his quæ Cujac. ad d. Nov. 142. & viri docti ad Ammian. Marcellin. lib. XIX. obſervant, Conſtantinum Manaſſem in Nerva, Cedrenum, Euſeb. Chronicor. libro poſteriore. Phocylides jam antea monuerat.

μηδ' αὖ παιδογόνον ποτὲ τέμνειν ἄρσενα κοῦρον,
Ne caſtros unquam puerum marem prolificum.

De patribus qui filios ſuos diſtrahunt.

TIT. XLIII.

ADditur in hoc titulo à patribus liberos non poſſe vendi in ſervitutem, vel donari, vel pignori obligari, nec ſub pretextu ignorantiæ accipientis, cujus tamen pretextu emptori evictionis nomine pater obligatur, l. minor. §. pater, D. de evict. & vendi tamen alienarique poſſe ſanguinolentum alterum, ἐξ ὠδίνων τῶν μητέρων, ut Ælianus ait hiſtoriæ II. cap. VII. victus pueri cauſa, ſi nec eum tueri pater poſſit, nec velit alius quiſquam. imò nec ex

ea cauſa venditionem præjudicare libertati, cum unicuique quaſi in libertatis publica cauſa liceat eum puerum vel adultum jam factum adſerere in libertatem, vel patri ipſi, ut l. 1. inf. de lib. cau. vel. etiam idem ipſe poſſit ſe adſerere, oblato mancipio vicario, aut pretio non quanti emptus eſt, ſed quanti adſertionis tempore æſtimabitur ſine adjectione quintæ, de qua No. Valentiniani eod. tit.

Enarratio.

Tit. XLIII.

NOn poſſe vendi) Firmicus Matheſeos libro VII. cap. III. *Servos efficiet, & qui à parentibus ſuis alienentur.*

Sanguinolentum.) ut in tit. LII. lib. VIII. *à matre ſanguinolentum.* Donatus in Adriam Terent. Act. 3. ſc. 2. *à matre rubentem*, Juvenal. ſat. VII. Guillelmus Brito Armoric. Philipid. VII.

Contigit ut pareret ibi quædam fœmina, cujus
Fœtus adhuc à matre rubens calidoque cruore.

Id eſt, recens utero matris editum. διὰ τὸ ἀφ' αἵματος τὸ βρέφος ἀποσταλῆναι, ut loquitur Artemidorus. Eleganter Plutarchus de partu recens edito, in libello de amore prolis: ᾧ μόνῳ σχεδὸν οὐδὲ καθαρὰν ἔδωκεν εἰς φῶς ὁδὸν ἡ φύσις, ἀλλ' αἵματι πεφυρμένῳ, καὶ λύθρου περίπλεως, καὶ φονευομένῳ μᾶλλον ἢ γινομένῳ ἐοικώς.

Si nec eum tueri.) Quaſi pater illæſa pietate filium diſtrahat, quem alere non poteſt, & tutius ſit vendi filium quam fame abſumi. Videndus Jornandes in hiſtoria Gotthica.

De reſcindenda venditione.

Tit. XLIV.

V. tit. 5. *lib* 18. *D.*

ET hactenus quidem de rebus quæ vendere vel emere vetantur. Nunc oſtenditur diſtrahendæ, reſolvendæ, revocandæ venditionis quæ cauſæ ſint probabiles vel improbabiles, & ſunt improbabiles quidem multæ quæ in hoc tit. enumerantur; probabiles paucæ: difficilis enim reſciſſio eſt contractus habiti bona fide, & ut ait l. 6. infra de act. emp. non facile venditi actio datur ad reſcindendam venditionem. Nec male tit. ſuperiore propoſita cauſa una reſcindendæ venditionis adſerendæ libertatis quam prodiderit egeſtas, ſubjicitur hic tit. quo aliæ exponuntur probabiles cauſæ, ſi curialis furtim vitans munera civilia bona ſua vendiderit & patriam reliquerit, l. pen. hoc tit. ſi palatini æque furtim aliquid emerint ex rebus privatis principis quarum ſunt ſub Comite adminiſtratores, l. ult. hoc tit. Item ſi in pretio venditor rei immobilis, vel etiam mobilis forte ſi admodum pretioſa ſit, fraudatus ſit ſupra dimidiam juſti pretii, l. 2. & 8. nec tamen omnino reſcindi videtur venditio ex hac cauſa cum optio detur emptori vel redhibendæ rei, vel ſupplendi juſti pretii, ut l. 1. §. ſi quis in fraud. *D.* ſi quid in fr. pôt. & eſſe eo nomine actionem ex vendito finitam quadriennio, ut & omnes reſtitutorias actiones, declarat No. Romani de reſc. vend, ſed obſervandum eſt

reſciſſionem ex hac cauſa dari venditori non emptori Reſcindendi verbum eſt duplex. Nam vel ipſo jure reſcindi dicitur, ut l. hoc modo. D. de cond. & dem. l. 5. D. qui & à quib. man. & in tit. Quæ ſent. ſine app. reſc. ut reſc. ut rumpi, l. inter cætera, D. de lib. & poſtum. & revocari, l. ſi libertus, D. de jur. patr. l. 1. infrà qui man. non poſſ. vel beneficio actionis ex empto vendito judiciſque ſententia.

Enarratio.

Tit. XLIV.

Diſtrahendæ.] Emptio diſtrahi dicitur, l. 11. §. is qui vina, D. de action. emp. reſolvi, l. 5. h. t. l. infrà tit. prox. l. 1. infrà t. 46. & reſcindi.

Improbabiles.] Verbi gratia, venditio non reſcinditur, licet venditor duplum pretii offerat emptori, l. 6. h. tit.

Probabiles.] Probabilis cauſa in l. 5. h. t.

Difficilis. Non facilè permittitur venditionem reſcindere: id enim bona fides, quæ emptionis venditionis contractum tuetur, non patitur, l. 3. 7. & 8. Symmach. 11. ep. 87. *Vox juris ac legum eſt, bonæ fidei contractum reſcindi non poſſe.*

Si curialis.] Curiales, ſive decuriones obligabantur numerib. civilib. ut putà ſuſceptores publicorum tributorum ex decurionibus creabantur, l. 5. inf. de action. tribut. l. 8. infra de ſuſceptor. præpoſ. & arcar. Itaque ſi curialis, ut ſe muneribus civilibus ſubtraheret furtim, id eſt, ſine decreto, ſine auctione publica,

l. 1. inf. de præd. cur bona ſua vendiderit, & patriam reliquerit, venditio revocatur. Sed ſi intra annum evocatus redierit, bona redduntur: poſt annum addicuntur curiæ, l. quamvis 51. inf. de decur.

Si palatini.] Comes privatarum judex erat, & gubernator privatæ ſubſtantiæ principis, de quo ſup. tit. 33. lib. 1. ejus apparitores Palatini dicebantur. Gloſſæ juris. *Palatini* κοινῷ ὀνόματι πάντες ἐκαλοῦντο οἱ ἐν τοῖς κατὰ τὸ παλάτιον θησαυροῖς ὑπηρετοῦντες ταξεώταις. Si quid igitur palatini furtim emerent ex rebus privatis principis, quarum ſunt ſub Comite rerum privatarum adminiſtratores, venditio reſolvitur, lege ult. h. tit. ex auctione fiſcali licet, l. ult. inf. de fid. & jur. haſt. fiſc.

Vel etiam mobilis.]Rei immobilis meminit lex 2. & 8. ideóque pertinere eam ad res ſoli, non ad res mobiles putabat Cuj. Obſerv. lib. XVI. 18. in fine. hîc autem ſententiam mutat, ſi res admodum pretioſa ſit: ſi margarita forte, *munera rubri Ponti*: (Silius Ital. 14.) Plinius lib. IX. cap. 35. *Principium ergo culmenque omnium rerum pretii, margaritæ tenent.* aut lapides Indici, qui pretioſiores ſunt. Cyrillus epiſtola ad Evoptium pro XII. capitibus adverſus Theodoretum: αἱ πολυτελέσταται τῶν λίθων, ἃς καὶ Ἰνδικὰς εἶναι φασιν vide Plinium libro XXXII. 2. Aut ornamenta pretioſa, vel veſtis ſerica venierit, arg. leg. 37. §. 1. D. de evict. & l. 22. inf. de adminiſt. tut. l. ſancimus 21. ſuprà de ſacroſ. Eccleſ. Cujac. Notat. ad lib. Anim. Joann. Rob. lib. 11. cap. XII.

Supra dimidiam.) Puta ſi rem dignam ſolidis decem, 4. aut trib. vendidero. Sic in l. 2. D.

depoſ. ſi heres in rem apud defunctum depoſitam, ignorans depoſitam, minoris quam debuit, vendiderit, depoſitori actiones ſuas mandare debet, minoris dimidio ſcilicet, ut Græci interpretantur, & Cujac. ad d. l. 2. atque ita temperandum eſt quod ſcribit alicubi S. Chryſoſtomus, furto proximum eſſe cum id agimus ut minus juſto pretio pendamus, ἐλαττον της αξίας ut nimirum hodie fraus abſit ſi venditor ultra dimidium juſti pretii læſus non ſit. Item quod dicitur, naturaliter licere contrahentibus ſe circumvenire, l. in cauſæ 16. §. pet. D. de minorib. ſive ut eſt in l. item ſi 22. §. ult. D. loc. in emendo & vendendo naturaliter conceſſum eſſe, quod pluris ſit, minoris emere: quod minoris ſit, pluris vendere, & ita invicem ſe circumſcribere, Plautus in Perſa act. iv. ſc. iv. *vin bene emere? Do vin' tu pulchrè vendere? Ego ſcio utrumque velle.* Hunc modum habet, ut fraudatus ſupra dimidiam juſti pretii venditionem reſcindi jure deſideret. Intra fines veri & juſti pretii læſus de ſe queri debeat, quod malæ venditioni ipſe ſtultitia ſua cauſam dederit. Si tamen emptionis tempore convenerit ut etiam ſupra dimidiam liceret ſe circunſcribere, rata erit conventio argumento legis paciſci 31. D. de pact. ut ibidem tradunt Græci.

Juſti pretii.) Juſtum pretium dicitur in d. l. 2. & 8. verum d. l. 2. quod idem eſt. Sic Baſilica verum pretium in l. 20. §. quod ſi poſt D. de pet. heredit. *δίκαιον τίμημα* vertunt, juſtum pretium lib. 42. Baſil. tit. 1.

Actionem ex vendito] Quæ Gloſſæ ſententia eſt, vulgo à DD. comprobata: non condi-

ctio ex lege, ut ſentit Pinellus cap. III. n. 9. vide Cujac. recitat. ad hunc tit.

Finitam quadriennnio.) Rectè ſentiunt Græci, venditionem reſcindi officio Præſidis ſecundum, l. 2. h. tit. ſi ſupra dimidiam veri pretii fraus intervenerit, intra quadriennium duntaxat: atque ita in foro ſervari referunt. Imo & decreto Romani Lacapeni, περὶ ὑπερθεματισμοῦ, ita definitum eſt. Cujac. de diverſ. temp. præſ. c. 23:

Quadriennio.) Harmenop. Epitom. l. 3. tit. 3. §. 80. & 83. adde Gloſſam ad d. l. 2.

Omnes reſtitutorias.) L. ult. ſup. de temp. in integr. reſtitut.

Venditori.) Majori annis 25. l. 15. h. tit. Harmenop. d. tit. 3. §. 82. Nam ſi minor rem ſuam viliore pretio vendiderit ſuccurritur ei, licet ea fraus non ſuperet dimidiam juſti pretii, l. 11. inf. de præd. minor. ſin decr. non alien. Cuj. ad l. in cauſæ 16. §. idem Pomponius D. de min. & d. c. 18.

Non emptori.) An beneficium legis 2. ad emptorem porrigendum ſit, valde quæritur. Cujac. negat hic & d. c. 18. & Notator. ad lib. animadv. Joan. Rob. lib. 2. capite 13. & 14. quoniam enim venditor ultrò non procedit ad venditionem, ſed forte cum in ſumma difficultate eſſet nummaria, & neceſſitate rei familiaris coactus vel alia cauſa, ut l. ita ut 36. D. Mand. Philo de Septenario: ἐπειδὴ καιροὶ συμπίπτουσι πολλάκις ἀβούλητοι, δι' οὓς ἀναγκάζονται τινες πιπράσκειν τὰ ἴδια. *Quia ſæpe tempora præter animi expectationem coincidunt per quæ nonnulli res ſuas vendere compelluntur:* legis meretur auxilium, ne re ſua careat cum nimio

damno. *emptor* verò *hians*, ut loquitur Horatius, captat fere venditoris momentarias neceſſitates, l. 2. inf. ſine cenſ. ultroque & nulla neceſſitate coactus emit: quam enim neceſſitatem prætendet, qui rem ſuam augere vult acceſſione rei emptæ? ſicut ex forma præfecti prætorio lex locum habet in locatore, non in conductore, Harmenop. lib. III. tit. VIII. §. 44. Cujac. d. c. 18. in Regiis codd. notatur eſſe ἐπαρχικόν.

Ipſo jure.] Vide Parat. Cuj. D. eod. & tit. ſeq. verſ. & ita ſi in re int.

Judiciſque ſententia.] L. 1. 2. & 5. h. t.

Quando liceat ab emptione diſcedere.

TIT. XLV.

Est & alia probabilis & legitima cauſa reſcindendæ venditionis, quæ in hoc tit. proponitur, pactum & mutuus conſenſus contrahentium, ſecundum regulam, ut prout quiſque contractus eſt, ita reſolvatur, & hoc ſi res ſit integra, id eſt, ſi nondum res tradita aut pretium numeratum ſit, licet venditori arrha data ſit, vel emptori datus fidejuſſor, ut ſolebat, de re tradenda, ut l. 3 D. de reſc. vend. l. Stichum §. ult. D. de ſolut. l. 12. ſup. de cont. emp. hodie ſufficit nuda cautio, l. emptor, inf. de act. emp. Datio arrhæ vel datio fidejuſſoris non deintegrat rem, ſed traditio rei vel numeratio pretii totius vel partis, l. 2. hoc tit. Et ita ſi re integra priuſquam aliquid ex alterutra parte ſolveretur, convenerit ut diſcedatur ab emptione, ſtatim ipſo jure uterque liberatur,

& arrha repetitur ex empto judicio, l. ex empto §. is qui vina, D. de act. emp. l. 3. infra eod. d. l 2. atque ita evenit, ut pactum ipſo jure perimat obligationem, etiamſi fiat ex intervallo, & formet actionem ex empto ad diſtrahendam penitus emptionem, & diſſolvenda argumenta emptionis, qualia præbet datio arrharum, l. quod ſæpè, D. de cont. empt. Sed ſi res non ſit integra, pacto nec reſcinditur venditio, nec mutatur dominium, nec formatur actio ulla ex eo, niſi reſcindantur cetera venditionis quæ ſecuta ſunt & ſic quod dicitur ipſo jure nullam eſſe venditionem, cui dolus dedit initium, originem & cauſam, re integra veriſſimum eſt, ſi intra verba primumque placitum ſteterit. Nam ſi res ſecuta ſit, non aliter reſcinditur venditio, quàm ſi & cetera venditionis reſcindantur quæ ſecuta ſunt, lege 1. 5. 10. ſupra tit. prox. lege 9. inf. de præd. min. Cetera venditionis dicimus traditionem, numerationem, cautiones, quibus venditio quam nudus conſenſus perfecit, adimpletur. ut l. magis §. ſi pupillus, D. de reb. eor. qui ſub tut. l. ſi duo §. ſi quis juraverit, D. de jur. reliqua quæ per conſequentias emptionis propria ſunt in l. 5. D. de act. emp.

Enarratio.

Tit. XLV.

PActum & mutuus conſ.) *Inter homines ſolet bona fidei contractus nulla ratione diſſolvi.* ut ait Innocentius in Decretis c. 20. niſi novo pacto à contractu diſcedatur. Itaque cum

ptio venditio pacto & conſenſu reſolvi poteſt, l. 58. D. de pact. l. 3. D. de reſc. vend. l. 2. h. t.

Mutuus conſenſus.) Alterutro enim invito à venditione non diſceditur, lege 3. ſup. de reſc. vend. l. 1. h. t.

Prout quiſque cont. eſt.) L. 8. D. de ſolut. l. 35. de reg. jur.

Si res ſit int.) Re nondum ſecuta, l. 5. §. 1. D. de reſc. vend. l. 7. §. adeò autem, D. de pact. §. ult. Inſt. quib. mod. ob toll. dum res integra eſt, l. 2. D. de reſc. vend. l. 1. & 2. h. t. integris omnibus d. l. 8. ſi nondum impleta ſunt quæ utrimque præſtari debuerunt: l. 6. §. ult. D. de contr. empt. id eſt, ſi nondum pretium numeratum ſit, neque res tradita, d. §. ult.

Si nondum res tradita ſit.) Nam ſi res tradita ſit alterutro invito ab emptione non diſceditur. Iſidorus Peluſiotes epiſtola XXVI lib. IV. εἰ δὲ πραθὲν καὶ ὑπὸ νομὴν τοῦ ἀγοράσαντος ᾖ, οὐ δίκαιον τὸ ἀποσπασθῆναι. *Si emptori res tradita ſit, jure ei auferre non poteſt.*

Aut pretium numeratum ſit.) Hebræorum tamen jure in foro recepto licet pretium numeratum ſit, ante traditionem etiam alterutro invito ab emptione diſcedi poteſt, ut vir doctu obſervat in Prolegomenis tractat. de ſucceſſionum jure apud Hæbreos.

Deintegrat rem.] Arrhæ datio non efficit, quin res integra ſit, l. 2. h. t. Cæcilius apud Non. Marcellum: *Nomen virginis,* aut ut viro docto placebat, *novem virgines deintegravit.*

Solveretur.] Pretium ejuſve pars ſolveretur, aut res traderetur.

Ipſo jure uterque.) Pacto poſtea interpoſito diſceditur in totum ab emptione, d. l. 8. ut ipſo

jure tollatur actio empti & venditi, l. 3. D. de reſcind. vend.

Ex empto judicio.) Vel condictione ſine cauſa non vindicatur, l. 3. inf. de action. emp.

Ut pactum ipſo jure.) Pactum & conſenſus emptionem, & obligationem, etiamſi fiat ex intervallo: pacta enim quæ ex intervallo fiunt nonnunquam inſunt, & actionem formant: ut ſi poſt emptionem de eo conveniat aliquid, quod attingat ſubſtantiam contractus. Sive igitur in parte abeatur emptione, ſive tota emptione, ex parte agentis pactio locum habet, ut & ad actionem proficiat, d. §. adeo autem, & ibi Cujac.

Ad diſtrahendam penitus emptionem.) Licet ipſo jure pacto perempta ſit obligatio, tamen actio ex empto quæ pacto formatur, proderit ad revocandam penitus emptionem, l. ex empto 11. §. is qui vina, D. de action. emp.

Argumenta emptionis.] Arrha eſt argumentum emptionis & venditionis contractæ, apud Juſtinian. de empt. & vend. ἔλεγχός ἐστι καὶ ἀπόδειξις πράσεως καὶ ἀγορασίας συστάσης. *Argumentum eſt, & probatio emptionis venditionis contractæ*, Theoph. l. quod ſæpe 35. D. de contrah. empt B. Hieronymus in epiſtolam Pauli ad Epheſios capite 1. *Arrabo futuræ emptionis quaſi quoddam teſtimonium & obligamentum datur*: Totum enim negotium confirmat: ὁ ἀῤῥαβὼν πιστοῦται τὸ ὅλον, Oecumenius in epiſtolam ad Epheſ. cap. 1. quæ & pignus Plauto Moſtellar. Act. 4. ſc. 2. Heſychius: ἀῤῥαβὼν, ἐνέχυρον, *arra, pignus*. Et vice verſa arrabo pro pignore, Terentio in Heautontimor Conjungit Oecumenius arram cum pignore, ἀῤῥαβὼν,

inquit, καὶ ἐνέχυρον, in primam epiſtolam Petri ad Epheſ. cap. VII.

Sed ſi res non ſit integra.) Venditionem implet traditio & numeratio, reſque his ſecutis deſinit eſſe integra.

Pacto nec reſcinditur venditio.) Quod nudo conſenſu contrahitur, nudo etiam conſenſu facile diſtrahitur: ſed emptionis implementum efficit, ne nudus conſenſus ſit.

Nec mutatur dominium.] Nudis pactis, vel nudo conſenſu, nudave conventione dominium non mutatur: nam etſi conſenſu perfecta ſit emptio, dominium tamen non mutatur niſi traditione & pretii ſolutione, Cujac. ad l. 1. D. de uſurpat. & uſucap. Sic etiam pacto non mutatur dominium, quod in emptorem traditione tranſlatum eſt; dominium enim nudo pacto non transfertur, l. traditionibus 20. ſuprà de pact.

Nec formatur actio.] Nudum pactum non prodeſt ad rei repetitionem.

Niſi reſcindantur.] Niſi res venditori contra reddatur, contra præſtetur, & omnia reſtituantur in priſtinum datum.

Cetera venditionis,) Ut in l. ex empto 11. §. ult. D. de action. empt. Petr. Faber.

Nullam eſſe venditionem.] Quia nihil eſt tam contrarium bonæ fidei, quam dolus, l. & eleganter 7. D. de dol. l. ſi dolo 5. ſup. de reſc. vendit. l. 3. §. ult. D. pro ſoc.

Si intra verba.] Si conventio placiti fine ſtetit, ut l. 27. de loc. v. locum Quintil. ſup. de Pac.

Si propter publicas penſitationes venditio fuerit celebrata.

Tit. XLVI.

ET alia in hoc tit. ſi propter tributa publicè ſub haſta venierint bona debitoris per ambitionem & gratiam minus juſto pretio in debitoris fraudem, venditio necquidquam, coït & reſcinditur fiſco oblata penſione debita: qui caſus fuit etiam expreſſus ſupra titulo generali *l.* 16. & inf. de jur. fiſ. l. 3.

Enarratio.

Tit. XLVI.

PRopter trib. pub.) Ob ceſſationem tributorum, collationum, vel ob reliqua tributorum, ob ſolemnes præſtationes, l. 1. & 2. h. t.

Sub haſta.) Solemniter d. l. 2. ſub haſta l. ult. Feſtus: *Haſtæ ſubjiciebantur ea, quæ publicè venundabant, quia ſignum præcipuum eſt haſta.* Cuj. inf. de fi. & ju. haſt. fiſc.

Per ambitionem & gratiam.) Emptoris l. 3. inf. de jur. fiſc. hinc gratioſa auctio, l. 16. ſup. de reſcind. vend.

Minùs juſto pr.) Nam ſi res juſto pretio, & ſincera fide, ut eſt in d. l. 2. diſtracta ſit, venditio non reſcinditur, l. 1. d. l. 2. verſ. ſin autem; & l. 3. ſincera fide, id eſt, bona fide. Velleius II. c. 23. Quidquid ſincera fide gereretur.

Fiſco ob penſion. deb.] Debitor fiſco infert

debitam quantitatem, d. l. 3. non pretium emptori, fiſcus venditionem reſolvit, & emptori pretium reſtituit, Cuj. ibid.
Tit. gener.] Tit XLIV.

Sine cenſu vel reliquis fundum comparari non poſſe.

Tit. XLVII.

HOc tit. notatur etiam alia cauſa reſcindendæ venditionis, ſi quis fundum debentem cenſum vel reliqua cenſus quædam fiſco aut Reip. emat aut vendat ea lege ne onus cenſus, vel reliquorum ſequatur emptorem. Nam venditione reſciſſa emptor pretium & venditor fundum amittit, utroque redacto in ærarium, ut l. 2 C. Th. de cont. emp. Cenſum vocat tributa, vectigalia, publicas penſitationes, quod onus eſt agrorum, non perſonarum, l. Impp. D. de publican. l. inf. de ann. & trib. & Nov. Theodoſi. Neque do. diu neque eccl. Caſſiodorus IV. Var. inde & varia tributa, quia non eſt agrorum una fœcunditas: ibi poteſt cenſus addi. Ubi cultura profecerit, ut l. 2. infra de alluv. Et onus omnium agrorum qui ſunt cenſui cenſendo, id eſt qui jure civili emi & vendi poſſunt: & notatur hæc eadem cauſa reſcindendæ venditionis in l. ult. inf. de fun. rei pri. quæ ut magis appareat ad hanc rem pertinere, ſumpta eſt ex No. Theodoſii de reſc. vend. rei dom. Et de reſcindenda venditione hactenus.

Enarratio

Enarratio.

Tit. XLVII.

Reliqua cenſus.] Reliqua, ut in l. Moſchis 47. D. de jur. fiſc. λοιπὰ. Gloſſæ græcolat. λοιπὰ, *reliqua*, *reliquarium* : item λοιπαδάριον, *reliquarium.*

Onus cenſus.) Collationis ſarcinam, l. ult. h. t. capitationis onus ac ſarcinam, l. 11. C. de Epiſcop. & cler.

Sequatur emptorem.) Poſſeſſor rei cenſum agnóſcit, & reliqua, illicita pactione reſciſſa, l. 1. 2. & 3. h. tit. Non enim juſtum pactum & conventum eſt, ut alius poſſideat rem cenſui obnoxiam, & alius tributa ſolvat. Græci ad l. 11. ſup. de pact. quia ſcilicet rei inhærent. Caſſiodorus IV. 14. *Is ſolvat tributum, qui poſſeſſionis noſcitur habere compendium.*

Cenſum vocat.] Matth. Evang. cap. XVII. 25. οἱ βασιλεῖς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τὰ τέλη, ἢ κῆνσον. Heſich. Suid.]

Caſſiodorus IV. var.] Epiſt. 38.

Cenſui cenſendo.] Marcus Tullius pro Flacco: *Illud quæro, ſint ne iſta prædia cenſui cenſendo? habeant jus civile : ſint, necne ſint mancipi : ſubſignari apud ærarium, apud cenſorem, poſſint.* Feſtus Pomp. *Cenſui cenſendo agri propriè appellantur, qui & emi, & vendi jure civili poſſunt.*

Mors, fuga, vulnus.] d. §. cum autem, l. ult. h. t.

Agro chaſma.) L. 10. §. 1. D. eod. l. cum res 47. §. ult. D. de Lege 1. id eſt, hiatus. Gloſſæ lat. gr. *Terræ hiatus* χάσμα & græcol. χασμα, *hiatus, vorago, terræ fragor*. Sen. Natur. quæſt. lib. VI. cap. IX. *Tunc chaſmata, tunc hiatus vaſti aperiuntur*. Labes l. ult. D. loc. ut *labes agri Privernatis*, C. 1. Divinat.

Alluvio.] L. 7. D. eod. πρόσθηκη ποταμοῦ.

Vino acor, aut mucor.] L. 1. 4. & 6. eod. hæc ſunt propriè vini vitia. Plin. lib. IV. cap. XX. *Proprium autem inter reliquos humores vini, muceſcere, aut in acetum verti*. Cato de re R. cap. CXLVIII. *Vini in culleos ſingulos, quadragenæ & ſingulæ urnæ dabuntur, quod neque aceat, neque muceat*. Arnob. 1. *In aceris perfidiam vinum repente mutari*. Mucor eſt lanugo, quæ ex diuturno ſitu contrahitur. Columella de re R. lib. XII. cap. IV. *Ne ſitis penora mucorem contrahant*.

Si non ex præterito tempore.] Lege 1. & ult. hoc tit. Ut puta ſi ſervus apud emptorem ex veteri vitio fugerit, venditor quaſi evictionis nomine tenetur, lege Julianus 13. §. 1. D. de action. emp. & non tantùm pretium ſervi, ſed etiam rerum ablatarum æſtimationem reſtituet, Paul. Sent. libro II. titulo XVII. §. ſervus, lege quæro 58. D. de ædilit. ed. idque emptor probare debet, l. 4. D. de prob. Si verò ex recenti vitio, periculum fugæ ad emptorem pertinet, l. actioni 54. D. de ædil. ed. l. 3. inf. cod.

Ignor. emptor.) Sic. ædilitium edictum ad eum, qui ſciebat, non pertinet. v. inf. tit. LVIII.

Poſt perfectam venditionem.] poſt perfectam venditionem & traditionem periculum ad emptorem reſpicit, lege lectos 12. D. eod. res enim perit domino ſuo, l. ſuprà de pignerat. act.

Idem videtur ſi ante traditionem.] d. §. cum autem ſed Cujac. in alia ſententia eſt tract. VIII. ad Afric. ad l. ſi fundus loc. & ad d. §. cum autem. Ait enim id quod ibi dicitur periculum rei venditæ ſtatim ad emptorem pertinere, tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit, ex jure ſummo eſſe, non ex æquitate: quia ſane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt, §. 4. Inſt. de empt. & convenienter ei perire debet.

Hanc viri magni ſententiam notabat olim quidam è trivio Juriſconſultus, καὶ ὁπωσοῦν ἐκ πάσης περιφάσεως ἐλέγχων ἑκάστους καὶ διακωμῳδῶν, quod de Salluſtio Philoſopho ſcribit auctor incertus apud Suidam. Ejus linguam futilem, καὶ σαθροὺς λόγους alii jam caſtigarunt. Notant & alii melioris notæ Juriſconſulti, quos equidem æquo animo ferrem ſi ſtilo atrociore abſtinerent hic, & ſi uſquam vir ſine exemplo maximus humanitus erraverit. (πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες,) καὶ νοσεῖ τὸ εὐόλισθον ἡ ἀνθρώπου φύσις, Cyrillus Alexandrinus in Apologetico ad Theodoſium Imp. incluſa ſumpta ſunt ex epiſtola Jacobi Apoſt. capite III. Sane Cujacii ſententia dubio non caret: ſed nos Cujacium hic interpretamur, non malignè, ut plerique hodie ſolent, detrahendi libidine non ferenda, inclementer inceſſimus, aut vellicamus.

Idemque dici poteſt. [Supradictum eſt, periculum quod rei venditæ contingit poſt per-

fectam venditionem, & traditionem ſpectare ad emptorem: idemque dicendum videri, ſi ante traditionem: aliam tamen ſententiam eſſe ſequendam, id eſt periculum quoque ante rei traditionem ad emptorem pertinere; quibus ſubjicit: idem dici poſſe de periculo evictionis, quod re illæſa contingit: puta ſi fundus publicatus ſit: periculum enim de quo ſupra dictum eſt, non contingit ſine rei læſione: publicatur autem fundus citra rei damnum & læſionem. Ait igitur, idem & hic dici poſſe: id eſt, ſive res publicata ſit poſt traditionem, ſive ante traditionem, periculum ad emptorem reſpicere.

Licet lex 1.) Quaſi diceret, ſe non moveri dicta lege 1. in qua dicitur, alia quidem pericula emptorem reſpicere, periculum autem evictionis venditorem: rem enim aliter procedere cum periculum evictionis re illæſa contingit.

Nec contingens injuria judicis.) Emptor adverſus venditorem regreſſum non habet, ſi per injuriam judicis victus & condemnatus ſit, l. emptor 8. inf. de eviction. emptor enim de ſe queri debet, quòd non appellaverit: appellationis enim remedio ſubvenitur eis, qui de ſententiæ iniquitate queruntur. Sicut neque venditor evictionis nomine tenetur, ſi culpa emptoris res evicta ſit: ut puta ſi emptor abſens per contumaciam ex eremodicio condemnatus ſit: magis enim propter abſentiam victus videtur, quàm quòd malam cauſam habuerit, l. 1. h. t. l. ſi ideò, D. de evicton. Vide Cuj. ad l. 34. D. de ædilit. ed. tract. VI. ad Afric.

Laudato denuntiatoque.] Emptor venditori

denuntiare debet, ut liti ſubſiſtat, d. l. 1 cæterùm periculum evictionis non ſuſtinet. l. 7. & 8. inf. de evict. non enim culpa caret qui paſſus eſt jure judicioque rem ſibi evinci, non laudato venditore, penes quem ſunt inſtrumenta auctoritatis, quique juris ſui optimus adſertor eſt.

De actionibus & empti & venditi.

Tit. XLIX.

V. tit. 1. lib. 19. D.

Ex contractu emptionis & venditionis contrahentes invicem obligantur de eo quod alterum alteri ex æquo & bono præſtare oportet. emptor tenetur actione venditi, quæ actio pretii dicitur, l. 8. & 9. ſup. de con. emp. l. 7. h. tit. venditor actione empti de re tradenda. Utraque nomen habet ab eo qui competit, & præciſe dicitur actio empti, vel actio venditi, vel ex empto vendito, ut l. & ſi uno, D. cod. & venditi empti, vel ex vendito empto, & illa quidem præciſio non tantum fit à poſteriori, ſed etiam à priori, ut l. 1. ſuprà: ſi ſer. exr. ſe emi mand. actio empti, id eſt, venditi empti; & l. ſed hoc nomine, l. ſi cum venditor §. ſi ſecundus, D. de evict. actio ex vendito, id eſt, ex empto vendito.

Enarratio.

Tit. XLIX.

De eo quod alterum.) L. 2. §. ult. D. de obligat. & act.

De re tradenda.) L. 2. §. 2. D. eod. venditor autem cogi poteſt. ut tradat, Paul. Sent. 1. tit. 13. §. perficiuntur, Inſt. de donat. ſi modo rei tradendæ facultatem habeat. hoc ita, ſi emptor rem ipſam præcsiè malit. Cæterùm agetur in quod intereſt emptionem compleri, l. 1. D. eod. l. 4. h. t.

Dicitur actio empti.) Vel actio ex empto. & quæ venditori competit, actio ex vendito, §. pretium, Inſt. de emp. l. 11. & l. 12. §. ex vendito, D. eod. Cicero III. de Nat. D. *Reliqua, quæ ex empto, aut vendito conducto, aut locato contra fidem fiunt.*

Empti venditi.) L. Imperator 16. D. de in diem addict.

Vel ex empto vend.) L. mutuum 19. *D.* de her. vel act. vend. Varro II. de re R. c. II. *Nec non emptor pote ex empto vendito illum damnare.* Ut ex conducto locato, l. ult. §. 1. D. ad leg. Rhod.

Id eſt, venditi empti.) Et in l. Julianus 13. ſi procurator, D. eod. Græci autem aiunt, auctores juris promiſcuè uti emptionis & venditionis vocabulis, in Gloſſis Nomicis, v. ex empto.

Actio ex vendito.) Sic in l. 11. C. de pact. actio ex vendito, id eſt, vendito Baſil. c. 11. *ἡ ὑπὲρ τῶν ἀγοραστῶν ἀγωγή*, ex empto actio.

Si quis alteri, vel ſibi ſub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit.

TIT. L.

PErtinet etiam hic tit. ad actiones empti & venditi, ut indicat apertè l. 6. & l. pen. & ſunt ejus partes tres: Si quis alteri emerit, Si ſibi emerit ſub alterius nomine, Si ſibi emerit pecunia aliena. Primo caſu qui alteri emit nihil agit, cum nec ſibi adquirat actionem empti, quia noluit, nec alteri, quia non potuit; alteri enim emimus inutiliter. qua de cauſa procurator cum mandatu noſtro emit, non nobis, ſed ſibi emit, ſibique adquirit empti actionem l. 7. hoc tit. & alia eſt ratio procuratoris, alia nuntii; Quod procurator mandatu meo emit, ſibi emit non mihi; Quod nuntius, ego emo non nuntius. Fungitur enim nuntius epiſtolæ vice, ut recte Acc. ait in l. & licet, D. de conſ. pec. & l. cum mancipium, D. de ædil. edict. & non male idem in l. 1. D. de proc. nuntium interpretatur nuntiationem, quia ſcilicet eo nomine res magis quàm perſona ſignificatur, & ita ſit ut per nuntium emamus recte, per procuratorem non item ementem nobis. Sed ſi ea ſit mens procuratoris ementis ſibi & venditoris, ut res ei tradita mandatori adquiratur, adquiretur, imò & ſola voluntas ſufficiet venditoris, l. ult. h. t. l. qui mihi, D. de don. cui conſtat voluntatem congruere mandatoris, cum mandatu ejus empta res ſit. Secundo caſu ſi emerit quis ſibi ſua pecunia ſub nomine alterius tabulis inſcripto, tam actionem empti ad-

quirit ſibi quàm dominium proprietatis vel poſſeſſionis; non ei in cujus nomen emit, l. 4. §. 6. hoc tit. l. 1. & 2. Cod. Greg. ſi ſub alt. no. res emp. erit. Tertio caſu ſi emerit quis ſibi pecunia aliena, i. pecuniam pro eo adnumerante altero; idem erit.

Enarratio.

Tit. L.

Nihil agit.) ἀνενέργητός ἐστιν ἡ πρᾶσις. Inanis & inefficax eſt venditio, l. quæcumque 11. D. de obligat.

Quia noluit) L. 6. in fine h. t.

Quia non potuit.) Quia per liberam perſonam nobis nihil adquiritur, §. ex his', Inſt. per qu. perſ. l. ſi unus 27. §. 1. D. de pact. Niſi quis ei emat, quem habet in poteſtate, quo caſu ſi pater filio ſui juris conſtituto tradiderit, ei adquiretur, l. 2. h. t. alioquin morte patris donatio confirmabitur, ſi in eadem voluntate perſeveraverit, l. donationes 45. infra de donat. int. vir. & ux. vel ex diverſo ſi quis emerit ei in cujus poteſtate eſt, l. 7. h. t.

Alteri enim emimus inut.) L. 64. D. de contrah. empt.

Ego emo, non nuncius.] Emptio venditio nudo conſenſu perficitur; & ideò & inter abſentes contrahi poteſt, veluti per nuncium, aut per epiſtolam, l. 1. §. ult. eod. l. ult. h. t. nuncius enim non contrahit, ſed nuncius eſt negotii contrahendi. nuncius eſt vox mittentis, ut ait Placentinus in Summa, & ex eo Gloſſa ad d. l. 6.

Similiter alteri paciſcimur inutiliter, l. quo tutela 37. §. ult. D. de reg. jur. in d. §. 1. legis 27. reus principalis, qui paciſcitur, ne à fidejuſſore petatur, de ſe ipſo non paſciſcitur, *περὶ ἑαυτοῦ μὴ συμφωνεῖ*, ut eſt in Baſilicis. *S*ed tamen fidejuſſori pacti exceptio prodeſt, quoniam ejuſmodi pacto magis ei qui pactus eſt conſulitur, quam fidejuſſori per liberam perſonam adquiritur. Et pactum igitur ſuſtinetur, quia debitoris intereſt fidejuſſorem liberari. Utilitas debitoris efficit, ut pactum valeat. nuncius tamen pacti conventi eſſe pro alio quis non prohibetur, l. 2. D. de pact. nuncius miniſter eſt, miniſterium exhibet abſenti, operam ſuam accommodat.

Vel poſſeſſionis.) De dominio poſſeſſionis vide Notata Mercatoris ad libros Animadv. Joann. Roberti lib. III. cap. IX. & Parat. D. de bonor poſſ.

Idem erit.) Ei qui ſibi aliena pecunia emit, id eſt, altero pecuniam numerante actio ex empto, & dominium traditione adquiritur, l. 1. 3. 6. & ult. h. t. Paul. Sent. II. tit. XVII. §. fundus.

De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione vel hypotheca.

Tit. LI.

Aliud eſt vendere, aliud alienare. Vendere eſt conſentire uti merx cum pecunia commutetur. Alienare eſt dominium transferre, quod fit traditione rei ſuæ, non traditione rei

alienæ, & vendi tamen res aliena poteſt, & vendita ſi ſit, utrinque obligatio contrahitur, ſed ſatis illicita venditio eſt, ut ait l. 1. tit. ſeq. nec fit jure, l. 3. ſup. de rei vind. jure firmo. Nam & emptori res à domino per vindicationem antequam uſuceperit etiam pretio non oblato, & poſtquam uſuceperit venditori pretium auferri poteſt, l. 1. h. t. l. 2. inf. de in lit. dan. tut. l. 6. inf. de fur. nec abnuerim quin ita hic titulus accipi poſſit de rebus alienis non vendendis vel alienandis ſecundum conſtitutiones ſub eo poſitas, vel in ſolutum dandis, l. 4. hoc tit. Nam & datio in ſolutum pro venditione eſt. l. 4 infrà de evict. ut in l. 1. infrà de jur emphyt. alienationis verbo ſignificatur venditio; denique prohiberi hoc tit. venditionem rei alienæ: quod ſecunda parte hujus tit. producitur etiam ad manumiſſionem, emphyteuſim, ſervitutium impoſitionem, uſusfructus dationem, pignus, hypothecam, l. ult.

Enarratio.

Tit. LI.

MErx cum pec. comm.) Eſt enim emptio mutatio pretii cum merce. Plin. lib. IX. cap. IX. *Nam permutare quidem pretio nolunt, alidve merce.* v. ſup. de cont. empt.

Alienare eſt domin. transf.) L. 1. inf. de fund. dot. Boetius ad Top. Cicer. *Omnes verò res, quæ abalienari poſſunt, id eſt, quæ à noſtro ad alterius tranſire dominium poſſunt.*

Traditione rei ſuæ.) § per traditionem, Inſt. de rer. diviſ.

Non tradit. rei al.) L. traditio 20. D. de adq. rer. dom.

Vendi tamen res al. pot.] Rei alienæ emptio venditio valet, quia contenta eſt traditione vacuæ poſſeſſionis, l. rem alienam 28. D. de contrah. emp. l. 1. D. de rer. permut. l. 2. §. 1. D. de action. emp. evictionis tantum nomine venditorem obligat, l. ex empto 11. §. 2. eod. Non omnis igitur venditio alienatio eſt, ſed rei noſtræ duntaxat. & minus quam perfecta eſt definitio allata à Seneca v. de Benefic. cap. x. *Venditio alienatio eſt, & rei ſuæ, juriſque ſui in alium tranſlatio.* Niſi dixeris Senecam reſpexiſſe id quod plerumque accidit. Quod & auctoribus noſtris ſolenne eſt.

A domino.) Cui nocere non potuit, qui diſtraxit, l. 6. h. t.

Pretio non oblato.) L. 3. ſupra de rei vindicat.

Servitutium.] Sequitur ſcripturam Pandect. Florent. in l. 32. §. ult. D. de ſervit. urban. præd. & l. 1. D. de ſerv. ruſt.

De communium rerum alienatione.

Tit. LII.

Hanc autem tertiam partem facio tituli ſuperioris, ut quæ de tota re aliena non vendenda vel alienanda dicta ſunt, eadem & de parte intelligantur ſi unius rei pars ſit mea, pars aliena, quæ in fiſco locum non habent. Namque ſecurus ſtatim eſt is qui rem alienam emit à fiſco, perinde atque ſi uſucepiſſet, & domino eſt regreſſus adverſus fiſcum intra qua-

driennium duntaxat. & idem igitur erit, ſi fiſcus vendat rem quam habet cum privato communem, l. 2. hoc tit. l. 1. inf. de vend. rer. fiſc. cum pr. com.

Enarratio.

Tit. LII.

Eadem & de parte.] Id eſt ſi quis rei. quam cum alio communem habet, ſoliditatem vendiderit. ut eſt in l. 2. h. t. emptori res à domino per vindicationem priuſquam uſuceperit: poſt uſucapionem autem venditori pretium auferri poteſt, l. 1. h. t. quæ eleganter uſucapionem vocat receptum jus. Receptum autem, licet ex iniquo aliquid habere videatur, quod rem ſuam invito domino per eam auferri contingat. Sed utilitas publica legum conditoribus ante omnia propoſita eſt, quæ in eo verſatur; ut legitimo tempore ſecuri fiant rerum poſſeſſores, id eſt, certa cuique rerum ſuarum poſſeſſio ſit.

Securus ſtatim eſt.] Juſtin. de uſucap. in fine: *Ut ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant.* Qui rem alienam emit à fiſco, εὐθὺς ἔχει τὸ ἀφρόντιστον, Græci apud Harmenopulum manu exaratum. τὸ ἀμέριμνον, Theoph. ſive agat, ſive pulſetur emptor, quo plures illiciantur emptores rerum à fiſco diſtrahendarum. Nec ob id tamen rem ſuam domino fiſcus eripere creditur, cum intra quadriennium ei adverſus fiſcum regreſſus ſit, & rei ſuæ recepto pretio nihil abeſſe videatur. Putavit nimirum Princeps, domino ſufficere ad inquirendas res ſuas præfatum quadriennium.

Securus ſtatim eſt.] Nec igitur opus eſt ea ſecuritate, quam parit uſucapio, vel longi temporis poſſeſſio, l. 7. inf. de longi temporis præſcript.

Et ſatis igitur novum eſt, ut qui dominus non eſt, dominium in aliüm citra juris beneficium transferat. Sed fiſci jus præcipuum eſt.

Intra quadriennium.] L. 2. inf. de quadr. præſcript.

Rem alienam gerentibus non interdici rerum ſuarum alienationem.

Tit. LIII.

Conſtitutio hujus tituli docet rei ſuæ venditionem eſſe etiam adminiſtranti rem alienam, veluti tutori & curatori, in cujus bonis pupillus vel adoleſcens habet tacitam hypothecam, ſive ex cauſa adminiſtrationis condemnatus ſit, ſive non: videlicet cum ſua cauſa, id eſt, jure hypothecæ. Et quæ rés venditionem recipit, eam etiam recipere pignerationem, ut l. 9. l. 11. §. uſusfr. D. de pign. nec intereſt, cui pignori detur, fiſco an privato. Nam fiſcus cui ſpecialiter res una obligatur, non habet tacitam hypothecam in ceteris bonis debitoris, l. ult. inf. de pac. con. Et ſimiliter donatione tutori non interdicitur, aut teſtamenti factione, l. 17. inf. de adm. tut.

Enarratio.

Tit. LIII.

HAbet tacitam hypoth.] L.un. §. 1. infrà de rei ux. act. l. pro officio 20. inf. de admin. tut.

Cum ſua cauſa.) Cum ſuo onere, l. un. h.t

Jure hypothecæ.) L. ſi debitor 12. inf. de diſtract. pign.

Et quæ res venditionem.) Argumentum ducitur à venditione ad pignerationem, d. l. un. ibi: *Potuit ergo*, &c.

Fiſco an privato.] Itaque fiſcus, qui tacitam ſemper habet hypothecam, l. auferetur 46. §. 3. D. de jur. fiſc. l. 2. inf. in quib. cauſ. pign. vel hyp. tac. contr. non præfertur prioribus tacitam hypothecam habentibus, & longè minus expreſſam, l. ſi pignus 8. D. qui potior. l. res quæ 22. §. 1. D. de jur. fiſc. l. 2. inf. de privil. fiſc. nam fiſcus cui ſpecialiter res una obligatur, non habet tacitam hypothecam in cæteris bonis debitoris.

L. ult. inf. de pact. conv.] Nam ubi cauta eſt hypotheca, tacita non concurrit. Unde vulgò jactatur, proviſionem hominis tollere proviſionem legis. Cujacius igitur argumentum ducit ex d. l. ult. & quod ibi dicitur de muliere, trahit ad fiſcum.

De pactis inter emptorem & venditorem compoſitis.

Tit. LIV.

Hic tit. eſt de pactis quæ adjiciuntur emptioni venditioni ex continenti, i. tempore contractus, l. pen. hoc tit. initio contractus, l. 5. vel tempore traditionis, l. in traditionibus D. de pact. Omnis traditio quæ fit ex cauſa, contractus eſt, emptio venditio contractus principalis, cui tamen alii contractus accedunt, veluti arræ datio, & traditio rei venditæ, ex quibus non alia actio datur quàm quæ naſcitur ex principali contractu, empti ſcilicet & venditi, nec alia ex pactis quæ eis adjiciuntur, veluti ex pacto arrali, vel ex traditionis lege. Hæc vero pacta ut ſunt varia, ita varias efficiunt ejuſdem contractus formas. Nec ſi quæras quæ ſit venditionis vel locationis, vel alterius forma, poſſim dare certam atque perpetuam, quod ea pendeat omnis ex varietate & qualitate pactionum: contractum enim formant & actionem ipſam ex contractu. Denique contractus legem dant, atque ideo etiam leges dicuntur & conditiones paſſim in jure, leges emptionis & venditionis, imo emptiones & venditiones, ut l. 4. hoc tit. commiſſoria venditio, id eſt, venditio facta l. commiſſoria, ut ſi intra diem pretium vel pretii pars reliqua non ſolvatur, ſi ita venditor velit, res fiat inempta & venditori committatur arris non redditis, quæ tamen Imp. Antonio diſplicebat, & Cicero XII. ad Att. ait ſibi iniquam videri. Præter

hanc & hæc in hoc. tit. proponitur, ut emptor præſtet uſuras pretii ex tempore contractus. idem ſi ut venditor præſtet: puta qui vendiderit vinum, oleum, frumentum, l. 15. ſuprà de act. emp. & ut in partem pretii cedat ſi quid fiat vel non fiat ab emptore. Et ut venditori quandoque vel intra certum tempus redimere liceat rem venditam, quibus ex cauſis omnibus eſt actio empti, aut venditi in id quod intereſt, vel ut venditio reſcindatur, nec neceſſaria eſt præſcriptis verbis.

Enarratio.

Tit. LIV.

Ex continenti.) Ut in l. 7. §. quin imò: D. de pact. l. 6. D. de Novat. incontinenti, l. 3. infra de ædil. ed. Excerpta ex vett. lexic. *in continenti*, παραυτίκα, id eſt, continuo, confeſtim.

Arræ datio.) Arræ datio contractus eſt, l. 17. ſup. de fid. inſtr. ἀῤῥαβωνικὸν συμβόλαιον, *Arrabonicus contrctus*, Græcis.

Ex pacto arrali.) L. 3 ſup. de action. emp.

Nec ſi quæras.) Contractuum certa forma non eſt: ut emptionis non eſt cera forma: variatur namque & mutatur pactionibus, quarum hæc eſt vis, ut contractum forment, reforment, transforment, & quaſi deforment, lege nec ex prætorio 27. D. de reg. jur. Cuj. ad l. 52. D. de verb. oblig. quem vide ad l. 7. §. quin imò, D. de pact.

Contractum enim formant.) Pacta quæ adjiciuntur ex continenti non pariunt actionem,

ſed formant contractum, l. cum dotem 10. infrà de jur. dot. id eſt, formam, & legem dant contractui, formant ipſam actionem, d. §. quia imò, id eſt, actionem ex ipſo contractu. Cuj., Obſerv. 11. cap. xv.

Actionem ipſam ex contr.) Id eſt, datur actio, qualis pacto informata eſt, non qualis citrà pactum daretur ex natura contractus.

Contractus leg. dant) L. contractus 23. D. de reg. jur.

Leges dicuntur) Vitruvius lib. 1. cap. 1. *Ut legibus ſcribendis prudentia caveri poſſit & conductori. Namque ſi lex perite fuerit ſcripta, erit ut ſine captione uterque ab utroque liberetur*, l. veteribus 39. D. de pact. l. 1. §. ult. D. de aq. & aq. pluv. & in l. 2 inf. tit. 56. pactum dicitur, & poſtea lex. & lex commiſſoria, quæ conventio eſt, l. ult. in fi. D. de leg. commiſſ. pactum legis commiſſoriæ dicitur lib. IV. de feud. tit. LXVI. Ariſtot. Rhetoric. I. capite ult. ἡ γὰρ συνθήκη, νόμος ἐστὶν ἴδιος, καὶ κατὰ μέρος. Interpres anonym. Aphthonii: τῶν νόμων οἱ μὲν εἰσὶ κοινοὶ, ὡς οἱ καθόλου περὶ τῶν τῆς πόλεως· οἱ δὲ ἴδιοι οἱ περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους συμβολαίων.

Et conditiones. L. ſed Celſus 6. §. ult. D. de cont. empt. l. 2. h. t. l. ult inf ſi mancip. ita fuer. alien. Pompon. Mela cap. VII. *Ad dirimendum condicione bellum*: & mox: *Pacti de integro* Donat. in illud Andr. act. 1 ſc. 1. *Accepit condicionem: Condicio eſt pactio certam legem in ſe continens.*

Leges empt. & vendit.] L. hanc legem 22. & l. pacta 72. §. 1. D. de contrah. empt.

Ut ſi intra diem.] Ad diem, l. 2. D. de leg. commiſſ. l. ult. D. de reſcind. vend. intra cer-

tum diem, l. 4. D. de leg. comm. intrà certum tempus, l. 1. & 3. h. t. in diem ſtatutum d. l. 6. §. 1. præſtitutum legi commiſſoriæ, l. 7. D. de leg. comm. ex die d. L. ult. §. 1.

Si ita venditor velit.) Nec enim venditor invitus legem commiſſoriam exercet, l. 2. & 3. D. de leg. commiſſ. *Nam de commodo proprio licet unicuique detrahere*: ut ait Aſcon. Pædian. III. in Verr. & eis renuntiare quæ pro ſe introducta ſunt, l. pen. ſup. de pact.

Res fiat inempta.] Inempta, l. 1. 4. 5. & ult. invendita, d. l. ult. §. 1. ἀπαγόρευτος. Baſ.

Venditori committatur.] Ut in l. 2. inf. tit. homo fiſco commiſſus. Lex ſive pactio commiſſoria, quæ etiam fiducia dicitur, in venditione ita fit, ut ſi ad diem emptor pretium non ſolverit, venditio reſolvatur, & ipſo jure rei venditæ dominium ad venditorem recurrat. ex Cuj. ad tit. XXIX. lib. I de Feud.

Arris non redditis.) L. 6. & ult. D. de leg. commiſſ. imò nec pretii parte, quam numeravit, l. 4. §. 1. eod.

Imperatori Antonino diſp.) Non improbabat quidem, ut apparet ex d. l. 4. ſed diſplicebat, ideóque adverſus eam facilè integri reſtitutionem dabat, l. Æmilius 38. D. de minor. & ibi Cujac.

Cicero 12. ad Attic.) Verba ejus hæc ſunt: *Si Caſtricius pro mancipiis pecuniam accipere volet, eamque ei ſolvi, ut nunc ſolvitur, certè nihil eſt commodius; ſin autem ita actum eſt, ut ipſa mancipia abduceret, non mihi videtur eſſe æquum*, Epiſt. 28. in edit. Grut. al. 27.

Ex tempore contractus.) L. 3.

Idem ſi ut venditor.) Id eſt, ſi conveniat, ut

terdius traditi vini, olei, frumenti venditor uſuras præſtet ex tempore contractus, l. ultrà modum 15. ſup. de action. emp.

Et ut in partem pretii.) Si rem vendiderit minorato pretio, ut loquitur Scævola in l. ult. D. de ſerv. export. certæ rei contemplatione, id eſt, ſi quid fiat. putà ut emptor quid ſolvat venditoris nomine, id videtur cedere in partem pretii, vel ſi ea lex venditioni dicta ſit ne quid fiat, id eſt, ne fundus invito venditore alienetur ab emptore, l. 6. & ult. h. t.

Et ut venditori quandoque.) Ut rem venditori revendat, l. 2.

Quandoque.) Pro quandocumque, ut ſupra ᾧ δήποτε χρόνῳ.

Vel intra certum tempus.] d. l. 2. & l. 7. h. t. Et hoc eſt eſt alterum genus legis commiſſoriæ. utrumque extat in l. ſtatuliber 38. §. 2. D. ad leg. Falc. Græci ibidem: ὁ ὑπὸ ὡρισμένην ἡμέραν, καὶ ὑπερθεματιζόμενον πραθεὶς, ἢ ὑπὸ ὅρον τοῦ ἀναλυθῆναι τὴν πρᾶσιν, εἰ θελήσει ὁ πράτης.

Quibus ex omnibus cauſis.) ſi ad diem pecunia ſoluta non ſit, emptor commiſit in legem venditionis. itaque venditor rem vindicabit, ſi precariam poſſeſſionem conceſſerit, l. ult. D. de leg. comm. l. 3. & 4. h. t. vel aget ex vendito, ut reſcindatur venditio: eſt quidem finita emptio: nam legis commiſſoriæ poteſtate reſolvitur: ſed omnem dubitandi materiam ſuſtulere reſcripta Antonini & Severi, ex quibus actio ex vendito competit, l. 4. D. de leg. commiſſ. Sed etſi convenerit, ut venditori rem venditam redimere liceret, actio ex vendito dabitur, nec erit neceſſaria actio præſcriptis verbis, d. l. 2. Item uſuræ à tempore contractus petentur

actione ex vendito, d. l. 5. vel actione ex empto, d. l. 15.

In id quod intereſt.) Si non fiat id de quo convenit, agetur ex vendito, ut venditio reſcindatur, d. l. 6. vel ut venditor conſequatur id quod ſua intereſt, l. ea conditione 14. ſuprà de reſcind. vendit. Item ſi venditor eam legem dixerit, ne vicinus cui fundum vendidit, eum ſe invito alienet, & emptor rupta fide alienet, erit actio ex vendito, l. ult. h. t. cont. l. pen. D. de pact. Cujac. ad l. 122. §. coheredes, D. de verb. oblig.

Si ſervus exportandus veneat,

Tit. LV.

V. tit. 7. lib. 18. D.

SEquuntur pactiones quæ proprie in mancipiorum venditionibus addi ſolent, una in hoc titulo, altera in ſequenti, & duæ in LVII. In hoc tit. ut ſervus qui venit, exportetur, quod eſt, ut aliquo ex ea urbe vel provincia amoveatur ubi venit, qua de re venditores cavere ſolent, vel quod ipſi eadem lege ſervos emerint, & ſtipulanti promiſerint pœnam ni exportaretur, l. 7. D. de ſer. exp. vel odio ſervorum quorum conſpectum ferre non poſſunt, ut citra venditionem etiam legimus à dominis pœnæ cauſa ex urbe in villam ſervos ablegari, l. ex facto, D. de her. inſt. Ea autem lege vendere Græcis eſt ἐπ' ἐξαγωγῇ. Demoſth. in Timocratem: ἐπ' ἐξαγωγῇ φησὶ μὲν ἐκδοῦναι, πέπρακε δ' τῷ λέγειν, ubi Ulpianus, τὸ ἐπ' ἐξαγωγῇ τὸ πρᾶσθαι.

ναι ἔξω τῆς πόλεως. Ælianus in epiſtolis: τὴν νύμφην ἀποδώσομαι ἐπ' ἐξαγωγῇ. Dio LIV. καὶ τῆς ἡλικίας τὸ πλεῖον ἐπ' ἐξαγωγῇ ἀπέδοτο. Et lex ea dicitur non tam emptori quâm ipſi ſervo, ſicut illa ne manumittatur, tit. 57. dicitur apta & colligata eſſe perſonæ ſervi, l. pen. vel ut manumittatur, vel ut non proſtituatur agitur neque ibi morari ſervus ille poteſt, neque manumitti: unde exportari jubetur, l. 4. §. in illis, D. de manumiſſ. aut ſi ibi manumittatur ſervus fiet fiſci; alibi poteſt manumitti: nec enim hac l. manumitti vetatur, ſed rurſus poſt manumiſſionem ſi redeat, unde exportatus eſt, quia nec in emptorem jam ulla eſt actio, nec in manumiſſum manus injectio, conſtitutum eſt ut veniat in perpetuam ſervitutem fiſci ſub eadem lege, ne ibi moretur ubi veniit, aut ut priori domino manus injectio ſit, ſi ibi lege venditionis manus injectionem exceperit. aliquando pœnam tantum ſtipulatur, & hoc caſu ſi non pareatur legi venditionis, pœna committitur venditori & ſervus fiſco.

Enarratio.

Tit. LV.

L Ex facto.) §. 3.

In epiſt.) Ep. pen.

Dio.) Adde: Joſephus ἀρχαιολ. lib. XVI. cap. 1. τοὺς τειχωρύχους ἀποδίδοσθαι ἐπ' ἐξαγωγῇ τῆς βασιλείας. Quem locum non percepit Rufinus interpres Joſephi: ἐπ' ἐξαγωγῇ τῆς βασιλείας vendi, & peregre venum ire, & ſub ea lege, ne in patria moretur, exportandum venire. Dio

Chryſoſtomus in Rhodiaca: καὶ οὐκ ἐπ' ἐξαγωγῇ, καθάπερ οἶμαι τοὺς σφόδρα πονηροὺς ἀνδράποδα Liban. declamat. XVII. ἐπ' ἐξαγωγῇ πωλούμενος Zoſimus lib. III. διὰ τοῦ στρατοπέδου παρήγαγεν ἐπ' ἐξαγωγῇ. & lib. IV. οἷα δὲ ἀπειθεῖς οἰκέτας ἐπ' ἐξαγωγῇ δημοσίᾳ πωλεῖσθαι Baſilica lib. XLII. tit. III. ἐὰν ὁ διατιθέμενος εἴπῃ δοῦλον ἐπ' ἐξαγωγῇ πραθῆναι. Ulp. dixerat, *Ut exportandus veneat*, in lege 8. §. 2. famil erciſc. Quod aliis verbis extulerunt in l. 5. C. eod. ὁ δὲ ἄλλος ἔξω τῆς πόλεως πραθῇ Imp. Alexand. ibid. *Alter exportandus venundaretur.*

Servus fiet fiſci.) L. 3. h. t.
Conſtitum eſt.) L. 1.
Aliquando pœnam.] L. 2.

Si mancipium ita venierit non proſtituatur.

TIT. LVI.

IN hoc tit. ne ancilla quæ venit habeatur in turpi quæſtu, ut bene & pudice educetur, & proſtituata ut confeſtim libera fiat, vel ut venditori in eam ſit manus injectio, quam tamen ſi forte remittat, ipſo jure libera fit ſine patrono, quæ venditorem patronum haberet, ſi non excepta manus injectione hoc tantum caviſſet, ut libera fieret, quæ pactio valet, etiam ſi fiat ex intervallo, ut vindicat l. 2 hujus tit. & perducit ancillam in libertatem, quod pudicitiæ & libertatis favor extorſit. huic contraria pactio ut proſtituatur, eſt contra bonos mores, & ideo nec ſequenda eſt.

Enarratio.

Tit. LVI.

TUrpi quæſtu.) Quæſtus meretricius turpis dicitur in l. 1. h. t. & meretrix turpiter facere, quòd ſit meretrix, l. 4. §. 3. D. de cond. ob turp. cauſ.

Ut bene & pudice educ.) Plaut. Curc. act. 4. ſc. 2. *Eduxi hanc bene & pudice.*

Et proſtituta.) Proſtituta meretricio more, ut in l. ſi ea 22. inf. ad leg. Jul. de adulteriis. Gloſſæ gr. lat. *προΐσταμαι ἐπὶ πόρνης.* proſto.

Manus injectio.) Manus injectio dicitur, quotiens nulla judicis auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus, ut ſcribit Servius in x. Æneid. Manum autem injicere hic eſt, ancillam abducere, & manum ei porrigere, ne proſtituatur, vel ne proſtituta in turpi lucro maneat, auxilii ferendi cauſa, ut in l. cauſam 20. §. 1. D. de manumiſſ. *διὰ τὸ βοηθῆσαι τῇ πραθείσῃ ἀνδραπόδῳ συμφωνεῖται*, ut ibi Græci lib. XLVIII. Baſilic. tit. 1. & hoc eſt quod dicitur in l. Titius 9. D. de ſerv. export. Manus injectionem ancillam eximere ab injuria.

Si forte remittat.) Id eſt ſi venditor patiatur, ut ancilla corpore quæſtum faciat, ut loquitur, l. ult. h. t. & Valer M. lib. VI. cap. 1. §. 6. & poſſit ancilla proſtitui.

Remittat.] Sic legem remittere dicitur, qui ea lege vendiderat, ne aliquo loci moraretur, ſi patiatur ibi morari in l. 1. D. de ſerv. export.

Ipſo jure.] *αὐτομάτως.*

Libera fit.) L. 1. h. t. Licet antea venditor

omnia

omnia bona obligaverit, quæ hubet, habituruſve eſſet, l. ſi quis 6. D. ſi quis manumiſſ. εἰ γὰρ καὶ ὑποχείαν δανειστῇ, ὅμως ἐλευθεροῦσθαι καὶ αὐτὴν ut ibi Græci XLVIII. Baſil. tit. VI.

Sine patrono.] Nec enim æquum eſt venditori honorem haberi, & patronum ejus eſſe, quam proſtitui paſſus eſt, l. ſed ſi hac, lege 10. §. 1. D. de in jus voc.

Quæ venditor patron. haberet.) d. §. 1.

Si non excepta.) Ut l. 2. h. t. id eſt, ſi dominus ſibi non excepiſſet manus injectionem, & contra legem venditionis ancilla proſtituta eſſet, libera fieret, & venditorem patronum haberet. Sed excepta manus injectione, χειρὸς ἐπιβολὴν Græci vocant, dominus manum injicit in ancillam ſuam, & eam vindicat.

Ut indicat, l. 2.) In illis verbis: *Et niſi tabulis venditionis inſerta ſit*, &c.

Perducit ancillam ad libertatem] Perducere ad liberratem eſt liberam efficere, ut in l. Titius 43. D. de actionib. emp. & l. ea quidem 5. inf. tit. prox.

Favor extorſit.) Ut ſcilicet pactum ex intervallo proſit ad libertatem: pacta quæ fiunt ex intervallo nec pariunt, nec formant actionem, l. 7. §. quin imò, D. de pact. ſed favor libertatis prævaluit. Favor libertatis & alias benigniores ſententias exprimit, l. 32. in ſi. D. ad leg. Falcid.

Si mancipium fuerit alienatum ut manumittatur vel contra.

TIT. LVII.

IN hoc titulo duæ: ut non manumittatur; quæ ſervum perpetuæ addicit ſervituti, adde vel ut manumittatur intra certum tempus, ut apud Suetonium in Aug. & Dionem LIII. vel ut manumittatur, cujus poteſtate ceſſante emptore ipſo jure liber fit. & utrique pactioni ſupervacuum eſt addere ſtipulationem pœnalem: quia neque ille unquam pervenire, neque hic non pervenire ad libertatem poteſt. & rectè in tit. alienatum: nam pactionis utriuſque poteſtas hodie tenet, non tantum venditum, ſed etiam donatum vel alienatum alio quocunque genere.

Enarratio.

TIT. LVII.

IN hoc tit. duæ.) Hoc tit. duæ proponuntur pactiones, 1. ut ſervus non manumittatur, 2. ut manumittatur, l. 2. & 5. h. t.

Intra certum tempus.) L. 1. 3. & 4.

In Auguſto.] Cap. XXI. *Neque*, inquit, *aut crebrius, aut perfidioſius rebellantes graviore unquam multatus eſt pœna, quam ut captivos ſub lege venundaret, ne in vicina regione ſervirent, neve intra trigeſimum annum liberarentur.*

Et Dionem LIII.) Verba Dionis hæc ſunt: *συμὶλκεῦέ τε τοὺς ἐν τῇ ἡλικίᾳ, καὶ ἀπέδοτε, ἐφ᾽ ᾧ*

μηδεὶς σφᾶν αὐτὸς εἴχοσιν ἰτῶν ἐλευθερωθείη.

Cujus poteſtate.) Ut legis commiſſoriæ poteſtas in l. ſi fundus 4. §. ult. D. de leg. commiſſ.

Ipſo jure liber fit.) d. l. 2. l. 3. & 4. h. t. l. 3. §. 2. D. de legit. tut. Salvo tamen jure patronatus emptori, licet eum non manumiſerit, l. 10. D. de in jus voc.

Addere ſtipulationem pæn.) d. l. 5. & l. 6.

Unquam pervenire.) Nec enim conditio quæ perſonæ mancipii cohæſit, immutari facto emptoris poteſt, d. l. 5.

Neque hic non pervenire.] Conditionis enim poteſtate factum manumittentis repreſentatur, l. ult. h t. niſi venditor ante diem libertati ſtatutum voluntatem mutaverit, l. 1. & d. l. ult. Nec mutat l. 1. D. qui ſine manum ad libert. perv. id enim intelligendum eſt ſecundum d. leg. initium, ſi poſt pænitentiam emptor & venditor deceſſerint ſine herede. libertas ipſo jure competit, quia nullius intereſt, ut ait Cuj. in recit. ad hunc tit. quæ eſt Græcorum interpretum ſententia lib. XLVIII. Baſilic. tit. VI *τοῦτο ὃ ἐστὶ μόνου τοῦ τελευτήσαντος ἀκληρονομήτου νοήσατε.*

Non tantum vend.) Conſtitutio D. Marci & Commodi pertinebat ad ſervos venditos, non ad donatos, ſed poſtea porrecta fuit ad donatos, l. pen. D. qui ſi manum. l. 1. h. t. vide Cuj. ad l. 122. §. Flavius, D. de verb. ob. & ad l. 7. D. de pact.

De ædilitiis actionibus.

Tit. LVIII.

V. tit. 1. 21. *D.*

Actiones empti & venditi, aut civiles ſunt, de quibus ante dictum eſt, aut ædilitiæ, de quibus hic tit. nam & eæ ex contractu emptionis, l. 23. §. ſi ſervus D. eod. & proximæ ſunt empti actioni. & ſunt duæ, redhibitoria, & æſtimatoria. Redhibitoria agit emptor ad reſolvendam venditionem in integrum reſtitutis omnibus ob morbum vitiúmve latens rei venditæ quod neſciebat, vel ob dictum proiſſumve venditoris. quod ſi agat, offerre quidem, exhibere, & reſtituere rem debet, l. ult. hoc tit. ſed officio judicis continetur; exempli gratia, ſi ſine culpa emptoris ſervus quem emit ſit in fuga, ut caveat de eo perſequendo, requirendo, reducendo, reſtituendo, uel ut actionibus ſuis venditori cedat, l. redhibere, §. ult. D. eod. Alia eſt actio redhibitoria civilis, de qua initio, l. pen. hæc eſt perpetua, ædilitia temporalis, hæc rem perſequitur, ædilitia videtur eſſe pœnalis, l. 23. §. ſi ſervus, l. 45. D. eod. quo reſpiciens Horatius pœnæ ſecurum ait eſſe eum qui in vendendo ſervo excipit fugam.

Des nummos, excepta nihil te ſi fuga lædat
Ille feret pretium pœnæ ſecurus opinor
Prudens emiſti vitioſum, dicta tibi eſt lex.

Æſtimatoria autem emptor agit in hoc ut quanto pluris emiſſet ignorans rei qualitatem, aut quantitatem, id venditor qui etiam ignoravit

damnetur ſibi reddere, quæ actio etiam temporalis eſt, l. 2. hoc tit.& pertinet ad eam l.9. ſup. de act. emp.

Enarratio,

Tit. LVIII.

Ut civiles ſunt.) Actiones empti & vend. civiles ſunt, l. 8. D. de reſc. vend. l pro- inde 53. D. ædil ed.

Aut ædilit.) Quæ deſcendunt ex edicto ædilitio, & honorariæ ſunt actiones, jus enim ædilitium juris honorarii portio eſt, §. prætorum, Inſt. de jur nat. quæ civilib. & legitimis opponuntur in l. 28. de leg. 1. &l. 32. *D.* ad leg. Falc. ut edictum juri civili, l. 44. D. eod.

Ex cont. emp.] Actiones quoque ædilitiæ ex contractu emptionis veniunt, & ſimiles ſunt empti actioni quædam tamen inter has differentiæ ſunt, quas exequitur Cujac. par D. eodem. tit.

Ad reſolv. vend.) Venditio reſolvitur, l. 23 §. 1. eod. & res inempta fit, l. 38. eod. Hoc enim agitur ut venditor rurſus habeat, quod habuerit: unde redhibitio, quaſi redditio, l. 21. eod. ἀνταπόδοσις Gloſſæ latino-gr. *redibitio ἀνταπόδοσις.* Gloſſæ græco-lat. ἀποκατάστασις, *reſtitutio, redibitio.* Irenæus adverſ. hær. v. cap. XIV. *Quoniam carne Domini noſtri redemptus es, & ſanguine ejus redhibitus.* Valerianus homilia IV. *Redhibitionis increpare moram*, & ibidem: *Non lentanda redhibitio.* Feſtus in redhibitum, & redhibere eſt reddere. Plaut. Moſtell. act. 3. ſc. 2. v. 113. *Nobis iſtas redhibere haud licc-*

ret. S. Hilarius comment. in Matth. can. xxiii. *Quibus ait : Cæſari redhibenda eſſe quæ Cæſaris ſunt, Deo autem reddenda eſſe quæ Dei ſunt.* Et mox : *Cum Cæſari quæ ejus eſſent redhibenda decernit.* Petrus Ravennas Sermone I. *Qui vicem neſcit redhibere generanti.* Ennodius epiſt. 10 lib. 3. Gloſſæ græco-lat. ἀποδίδωμι, *reddo, redhibeo.*

In integr reſt. *)* Venditor rem venditam recipit, l. 31. eod. cum acceſſionib. d. l. 21. §. 1. emptor vero pretium : uterque enim quodammodo reſtituitur, d. l. 23. §. Julianus.

Omnibus. *)* Omnia in integrum reſtituuntur perinde ac ſi neque emptio, neque venditio interceſſiſſet, l. 1. §. 1. & l. 90. eod.

Ob morb. vit. lat.) Edictum ædilium curulium præcipuè quidem pertinet ad mancipia, & animalia d. §. 1. & l. 38. in pr. & §. jumentorum, & ſeq. eod. Heſychius : *ἀναγωγή, ἡ τῶν πραθέντων ἀνδραπόδων ἀνάδοσις ἐχόντων αἰτίαν τινά.* Sed pertinet quoque ad venditiones rerum mobilium & immobilium, l. 49. eod. l. 4. verſ. idem h. t.

Morbum, vitiumve.) an morbus & vitium diſtent in edicto ædilitio, vide d. l. 1. §. ſed ſciendum eſt, Aulus Gell. lib. IV. c. II.

Latens.) venditor emptorem certiorem facere debet, quid morbi vitiive cuique ſit, idque edicto propoſitum eſt, d. l. 1. §. 1. Gell. d. c. 2. Vetus Scholiaſtes Horatii ad ſat. 3. lib. 2. *Sumptum eſt hoc argumentum à dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia ſibi cognita tam animi, quàm corporis debebant aperire emptori, niſi poſtea litigare vellent propter celatum vitium.* Marcus Tullius III. de offic. In man-

cipiorum venditione fraus omnis excluditur: qui enim ſcire debuit, de ſanitate, de fuga, de furtis, præſtat edicto ædilium. Generaliter ſcribit Valerius Maximus libro VIII. cap. I. §. I. Bona fides venditorem nec commodorum ſpem augere, nec incommodorum cognitionem obſcurare oportere. Adde Ambroſium de offic. II. cap. X. & Lactantium Inſtitut. divinarum libro V. cap. XVI. Ergo qui mancipia vendunt, certiores facere debent emptores quid morbi vitiive cuique ſit, quis fugitivus, errove ſi, d. l. I. Erro paulo minus eſt quàm fugitivus, qui ad modicum tempus fugit, minus quàm erro. Sic D. Paulus epiſtola ad Philemonem Oneſimi fugam lenitate verbi mitigat: *Forſitan enim*, inquit, *ideo diſceſſit ad horam à te*. Theophilactus ad d. epiſtolam: εὐφήμως δὲ καὶ τὴν φυγὴν, χαριέστερον καλεῖ. Sic in l. igitur 12. §. 1. D. de liber cauſ. *receſcit*, i. fugit, in Baſilicis. Per contrarium notant Servius & Donatus in IV. Æn. fugam dictam pro diſceſſu & profectione. Niſi forte intelligatur vitium morbuſve mancipii, ut plerumque ſignis quibuſdam ſolent demonſtrare vitia: hoc enim tantum intuendum eſt, ne emptor decipiatur, dicta lege I. §. ſi intelligatur.

Quod neſciebat.) Si emptor morbum vitiumve ignorabat: edictum enim ad eum qui ſciebat non pertinet, l. 48. §. in æditiliis eod. l. 1. & 4. h. t. Ei igitur qui ſit exceptio opponi poteſt: ſi non ſciviſti. Horat. ep. 2. lib. 2. *Prudens emiſti vitioſum: dicta tibi eſt lex*. Venditor tamen tenetur licet ignoraverit ea quæ ædiles curules præſtari jubent, quod rationem habet, venditor enim ea nota habere potuit.

nec intereſt emptoris quemadmodum fallatur, ignorantia venditoris, an calliditate, d. l. 1. §. 2. Sed hoc intereſt inter ſcientem & ignorantem, quòd qui dolo malo ſervum fugitivum vendidit, non modo pretium emptori reſtituere jubetur, ſed & ea quæ ſervus per fugam abſtulit. Paul. Sent. 11. tit xvii. §. ſervus. l. 1. h. t. niſi ſi pro his ſervum noxæ nomine velit relinquere, l. 58. D. eod. ignorans verò tenetur quidem actione redhibitoria, d. §. 2. Sed pretium duntaxat reſtituet: quæ diſtinctio ſervatur in actione empti, l. Julianus 13. D. de action. emp.

Vel ob dictum, promiſſumve.) Actio redhibitoria datur etiam ex dicto, promiſſove: ut ſi dixerit abeſſe aliquid, quod non abeſt, vel adeſſe quod non adeſt, ut puta ſi dixerit furem non eſſe, & fur ſit, vel artificem eſſe, & non ſit: qua ex cauſa dicitur eſſe actio adverſus dictum, promiſſumve, l. quod venditor 37. D. de dol. 47. & l. pen. §. 1. D. eod. hic enim quia quod aſſeveravit non præſtat, adverſus dictum, promiſſumve facere videtur, l. 17. §. ult. eod. quemadmodum autem dictum diſcernatur à promiſſo, docet, Ic. in l. 19. §. 2. eod.

Exhibere & reſtit.) Cujacius Græcos interpretes ſequitur, qui τὸ exhibere in l. ult. h. t. vertunt, παραστῆσαι, lib. xix. Baſil. tit. x. cap. 56. quod eſt, *exhibere & reſtituere*, non probare, ut vult Gloſſa. Qui igitur agit redhibitoria, rem debet venditori reſtiture: aut ſi non poſſit, officio judicis continetur, ut venditor caveat de ſervo perſequendo, ut in l. 21. §. ult. D. de leg. 1. requirendo, ut in l. 39. eod. reducendo, ut in l. 8. de leg. 2. reſtituendo, d. §.

ult. vel ut actionibus ſuis venditori cedat, l. 21. D. de rei vendic.

L. penult.) Si convenerit, ut ſi fundus diſplicuerit, inemptus ſit, & diſplicuerit, agetur redhibitoria, d. l. pen. frequens eſt ejuſmodi conventio, l. 6. D. de reſcind. vendit. l. 31. § ſi quid ita D. eod. Plautus in Merc. act. 2. ſc. 3.

CH. *Quid ſi igitur reddatur illi unde empta eſt?*
DE *minimè gentium.*

CH. *Dixit ſe redhibere ſi non placeat.*

Hæc eſt perpetua.) Ut & actiones civiles ex empto vendito perpetuæ ſunt, l. ſi dictum 56. D. de evict. l. empti 21. inf. eod.

Ædilitia temporalis.] Semeſtris, l. 19. §. ult. l. 38. l. 48. §. 2. D. de æd. ed. l. 2. h. t. Excipiuntur caſus expoſiti à Cuj. de diverſ. temp. præſcr. cap, 13. quib. & bimeſtris.

Ædilitia videtur eſſe pœn.) Quippe cum in duplum condemnatio fiat, niſi arbitrio judicis pareatur, l. 45. D. eod. Cuj. Parat. D. eod. ſed neque venditoris reticentia delicto caret, d. l. 1. §. ſed ſciendum.

Horat.] Epiſt. 11. lib. 11.

Æſtimatoria.] Sicut redhibitoria duplex eſt, ædilitia & civilis: ita etiam duplex eſt æſtimatoria: civilis & ædilitia. illa de æſtimato proponitur, l. 1. D. de æſtimat. & §. actionum autem, Inſtit. de action. id eſt, eſt de re, quæ æſtimata vendenda data eſt. ædilitia verò hoc agitur ut æſtimetur quanto minoris empturus eſſet, ſi ſciſſet, putà mancipii morbum, vitiumve: & ideò dicitur quanti minoris, l. 47. D. de ædilit. ed. vel quanto minoris: l. 18. & l. 43. §. aliquando eod. l. Julianus 13. D. de act. emp. & convenienter emptor petit ſibi reddi quanto

pluris emit, ignorans rei qualitatem vel quantitatem, d. l. 13. §. ſi venditor. puta mancipium morboſum eſſe, vel minus peculiatum. In eo igitur redhibitoria differt ab æſtimatoria, quia actio redhibitoria venditionem reſcindit in totum reddita re vendita, & pretio recepto, cæteriſque omnibus reſtitutis in integrum. B. Chyſoſtomus ſerm. xxviii. tom. v. *οἰκέτην σκαιὸν φανέντα ἀποδοῦναι τῷ πεπρακότι πάλιν ἀφιέναι.* Æſtimatoria verò reſcindit in partem, ex pretio ſcilicet emptori reddito eo quo minoris res eſt. Cuj. Par. D. eod ait, quo minoris res eſt, ex l. 38. eod.

Qui etiam ignoravit.) Nam qui ſciens reticuit, quanti interfuit idoneè veniſſe præſtat, d. l. 13.

Temporalis eſt.] Actio æſtimatoria quanto minoris, ſic etiam appellatur in l. 18. & l. 43. §. aliquando, annalis eſt, l. 2. h. t. Excepto uno caſu, quo ex hac cauſa ſex menſibus utilibus concluditur, quòd ædilitiæ cautiones non præſtentur, l. 28. Veluti fugitivum non eſſe, rectè ſanum eſſe, hodie eſſe, bibere rectè poſſe, habere licere duplæ ſtipulatione, l. 28. eod. Cuj. Par D. eod. l. ex empto 11. §. 3. D. de action. emp. Varro de re R. 2. c. 2. 3. 4. & 10.

De monopoliis & conventu negotiatorum illicito, vel artificum ergolaborumque, nec non balneatorum prohibitis illicitiſque pactionibus.

Tit. LIX.

Sic emendandus eſt titulus; & ſunt ejus tres partes. Prima de monopoliis. Utitur verbo Græco, deficiente Latino; ut Suetonius ſcribit Tiberium in ſenatu abſtinuiſſe ſermone Græco, adeo ut monopolium nominaturus priùs veniam poſtularet quòd ſibi verbo peregrino utendum eſſet. Et eſt monopolium vendendæ certæ mercis jus quod unus certíve homines ſibi vindicant permiſſu principis ſub onere vectigalis, ut Strabo XVII. de Ægipti mercibus ſcribit, τῶν βαρυτίμων βαρέα καὶ τὰ τέλη, καὶ γὰρ δὴ καὶ μονοπωλείας ἔχει. Id vero omnimodo improbat Conſtitutio hujus tituli, ut nec ſi permiſſus principis interveniat, cuiquam cujuſque mercis monopolium exercere permittat, propoſita in eum qui exercuerit pœna deportationis: & inter merces numerantur, quarum plerumque monopolium exerceri ſolebat, veſtes & piſces, & pectines quibus ſcilicet comuntur diducūturque capilli: & herinacei quorum cute expoliuntur veſtes, & in quibus fraus & monopolium, ut nominatim Plinius ſcribit lib. VIII. magnum lucrum invenit. Secunda pars eſt de conventu negotiatorum illicito, id eſt de conventione illicita qua inter ſe quaſi conſpiratione facta negotiatores paciſcuntur in populi perniciem; ne

minoris ulli vendant merces ſuas eo quod ſtatuerint convenerintque invicem. Tertia eſt de aliis artificum, fabrorum, officinatorum, & ergolaborum, i. redemptorum, qui opus conducunt faciendum, & balneatorum illicitis pactionibus, puta, ut ne quis opus quod alter inchoaverat, abſolvat, de quibus etiam eſt l. 12. §. ult. inf. de ædif. pr. cujus fortaſſe ea pars quæ ad hunc tit. pertinet huic titulo ſuppoſita fuit. nam in veteribus libris adnotatum lego hoc titulo deeſſe Conſtitutionem Græcam.

Enarratio.

Tit. LIX.

SUeton.] Tiberi cap. LXXI.

Quod unus certine homines.) Diodorus Sic. lib. v. οὐδαμοῦ γὰρ τῆς οἰκουμένης τῆς συπτηρίας γινομένης, καὶ πολλὴν χρείαν παρεχομένης, οἰκότως μονοπώλιον ἔχοντες, καὶ τὰς τιμὰς ἀναβιβάζοντες, πλῆθος χρημάτων λαμβάνουσιν ἄπιστον. Procop. in ἀνεκδότοις. πάντα γὰρ εὐθὺς τὰ τῆς Ἀλεξανδρείας πωλητήρια ἐς τὸ καλούμενον μονοπώλιον καθεῖς ποιούμενος, ἄλλων μὲν ἐμπόρων οὐδένα ταύτην δὴ τὴν ἐργασίαν ἐργάζεσθαι εἴωθες. Alemannnus : εἴασε. Joannes Scylitzes in hiſtoriæ compendio: φούνδακα ἐν τῷ Ῥαιδεστῷ, καὶ μονοπωλεῖον συνεστήσατο, κωλύσας, καὶ ἀπείρξας τοὺς πωλεῖν τοὺς ἅπαντας, τὸ βασιλικὸν δὲ μόνον πρατήριον ἐμηχανήσατο. *Officinam in Rhædeſto & monopolium inſtituit, prohibens & coercens omnes vendentes, ſolumque Imperatoris forum, venale machinatus eſt.* Quæ verba optime quid ſit monopolium explicant. v. Ariſtot. Polit. 1. cap. 11.

Sub onere vectigalis.) Quod monopolium, ut videtur appellatum. Caſſiodor. l. II. Var. IV. *Siliquatici, vel monopolii titulos exercentem.* Et epiſt. 30. *Nec monopolii, nec ſiliquatici, nec Aurariæ aliquid penſionis impendat.* Cujac. ad tit. C. de luſtral. auc collat. & lib. XVI. Obſerv. cap. XXIII.

Improbat conſtitutio.] Et veteribus quoque Senatuſconſultis monopolia vetita, Plinius lib. VIII. cap. XXVII. Sueton. Tiber. cap. 30. Merces enim, quarum monopolium exercent, vaſtant, & in populi perniciem non juſto pretio vendunt. Procop. ἀνεκὰς τὰ λεγόμενα καθιστάμενος μονοπώλια, ἢ τετραπλάσια τιμὴν κατὰ πάντων ἀνθρώπους ἐπεράττετο. Juſtinianus non ſine ſcelere monopolia mercium exercere permittebat, αὐτὸς μὲν τίμημα τοῦ ἔργου τοῦτο ἀντιφορτιζόμενος. ut ait Procopius libro eodem.

Veſtes.) Puta ſericæ, Procopius ibid.

Pectines.) Cujacius Græcos ſequitur, qui vertunt, ἤκτενίς, *vel pectinis.* Liceat hic tantillum à Cujacio diſcedere: videtur enim legendum in l. un. *vel piſcis pectinum forte, aut echini*, ut duo piſcium genera exempli loco ponat, de quibus Horatius ſat. IV. lib. II.

——————*Miſeno oriuntur echini,*
Pectinibus patulis jactat ſe molle Tarentum.

Emendationem confirmat dictio, *forte.*

Herinacei.) Echini, l. un. h. t. Gloſſæ: ἐχῖνος. *Erinaceus, echinus.* Caſſiodorus 3.

Lib. 8.) C. 37. Vide Cuj. d. tit. de luſtr. au. collat.

De conventu negotiatorum.) Ut apud Ciceronem epiſtola 3. lib. VI. ad Attic. *Ex pacto & conventu.*

Negotiatorum.) Baſilica : *πραγματευτῶν* , atque ita græcè verbum negotiatores extulit Gloſſa interlinearis ad l. pen. ſuprà de obligat. Gloſſæ græcolatinæ : *πραγματεία* , *negotiatio* , *nundinatio*: Et: *πραγματευτὴς* , *negotiator*. Sunt autem hic negotiatores, ſecundi , ut ita dicam , ordinis mercatores , quique mercantur à mercatoribus , quod ſtatim vendant cariùs. Quanquam & omnes , qui mercimonium exercent , hoc eſt , tam magnarii negotiatores , quàm tenuiores , ſi conventiones illicitas inierint, hac conſtitutione comprehendi non immeritò poſſunt.

Quaſi conſpiratione facta.) Compacto facto. Gloſſæ latino-græcæ , *compactum facit* , *συνδιάζει*.

Artificum.) Artifices differunt à negotiatoribus. Joannes Hieroſolymitanus in Matth. cap. xxi. hom. xxxv. *Ego oſtendam qui non eſt negotiator , ut qui ſecundum regulam iſtam non fuerint , intelligas omnes negotiatores eſſe : id eſt ; quicumque rem comparat , non ut ipſam rem integram , & immutatam vendat , ſed ut opus faciat ex ea , ille non eſt negotiator : quia qui materiam operandi ſibi comparat unde faciat opus, ille non rem ipſam , ſed magis artificium ſuum : id eſt , qui rem vendit , cujus æſtimatio non eſt in ea ipſa re , ſed in artificio operis , illa non eſt mercatio , ut puta faber comparat ferrum , & facit ferramentum , ſed ferramentum illud non tantum habet ferri , quantum valet , ſed ſecundum opus ferramenti appretiatur. Qui autem comparat rem , ut illam ipſam integram & immutatam dando lucretur , ille eſt mercator.*

Fabrorum.] §. certè, Inſt. de rer. divif. ædificiorum artificum, l. un. h. t. Plautus Moſtel. act. 1. ſc. 2. *Specimen cernitur, quo eveniat ædificatio. Nam ego ad illud frugi uſque & probus fui, in fabrorum poteſtate dum fui.*

Officinatorum.) ὁμώνυμοι λέξεις. Vitruvius lib. VI. cap. XI. *Officinatoris probabitur exactio.*

Ergolaborum.) ἐργολάβων, Baſil. Ergolabi ſunt cujuſcumque operis faciendi conductores. Gloſſæ græco-lat. ἐργολάβος, *redemptor.* Latino-græcæ: *redemptor* ἐργολάβος, ἐκλήπτωρ. Vitruvius lib. IX. c. XIII. *Immani pretio* (auream coronam) *locavit faciendam, & aurum ad ſacoma appendit redemptori.* & ibidem: *Manifeſtum furtum redemptoris.* Julius Frontin. de Aquæd. *Tutelam autem ſingularum aquarum locari ſolitam invenio, poſitamque redemptoribus neceſſitatem certum numerum circa ductus extra, & urbem certum in urbe ſervorum opificum habendi.*

Cujus fortaſſe ea pars.) Circa fin. ibi προού ἔστω.

De nundinis & mercatibus.

Tit. LX.

V. tit. II. *lib* 50. *D.*

Sic Conſtitutio tituli ut legam facit, non mercationibus. Nundinæ ſunt πανηγύρεις, & celebriores mercatus qui habentur certis ſtatiſque temporibus maximo conventu mercatorum in his locis quibus jus eos habendi datum

eſt longa conſuetudine, aut beneficio Principis, vel Senatus vel Conſulum, vel ut eſt in No. Valentin. & Mart. de ſiliquarum exactionibus, decreto ordinum honoratorum & civium præſente moderatore provinciæ. Quod autem ſcribit Feſtus, nundinarum diem olim fuiſſe feriatum, nec eo licuiſſe agere cum populo, ne interpellarentur nundinatores, id intermiſſum cùm eſſet, & obrogatum lege Hortenſia, ut Macrobius refert, Conſtitutio hujus tituli revocat, definiens ne qui ibi conveniunt interpelluntur privati debiti cauſa, ut l. 3. §. ult. D. de fer. & ne quid etiam ex mercibus, aut venalibus ſervis negotiatorum, & ex quæſtu temporali locorum in quibus exponunt merces exigatur intra nundinatum dies, quos fuiſſe plures indicat l. eum qui, D. de verb. obl. quam immunitatem ſolis veteranis dederat Conſtantinus l. 1. infrà de veter. & ex ſupradicta Nov. Valentin. & Mart. nundinis etiam præbentur fiſco ſiliquatica quædam. Mercatus non ita ſunt celebres ut nundinæ. Mercatus ſunt parvæ nundinæ, in idiotiſmo, *aſſemblées*. Mercatus unius civitatis aut vici. Nundinæ unius provinciæ vel imperii.

Enarratio.

Tit. LX.

NUndinæ ſunt πανηγύρεις.) Gloſſæ lat. gr. *nundinæ*, ἀγοραὶ, ἀτέλειαι, πανηγύρεις Item *nundinarum*, πανηγύρεων. Cic. 1. epiſt. ad Atticum 14. *Erat in eo ipſo loco illo die nundinarum* πανήγυρεις.

Et celebriores mercatus) Gloſſæ gr. lat. *nundinæ*, ἀγορὰ.

Certis ſtatiſque diebus.) Olim nono quoque die, Dionyſ. Halicarn. lib. 2. & 7. Plutarchus in Coriolano. Nunc vero quo die jus illud à Principe conceditur.

Maximo conventu mercatorum.) Hinc conventus pro nundinis. Gloſſ. lat. gr. *conventus*, ἀγορὰ Græco-lat. ἀγορὰ, ἡ τῶν ὠνίων *nundinæ*. Euſebius in Cantica Canticor. ἡ τῶν ἐπουρανίων πανήγυρις, ἣν ἀγορὰν ὀνομάζει Pſellus ibid. εἶπεν ἀγορὰν καὶ ἄνω πανηγύρεις. D. Chryſoſtomus homilia XXI. de B. Philogonio: πανήγυριν οὐδὲν ἕτερον ποιεῖν εἴωθε, ἀλλ᾽ ἢ πλῆθος τῶν συνειλεγμένων, καὶ ἡ δαψίλεια τῶν ὠνίων.

Beneficio Principis) L. 1. D. eod. & l. un. h. t.

Vel Senatus] Plinius epiſt. 14. lib. V.

Vel Conſulum.] Sueton. Claudii cap. XIX. *Jus nundinarum in privata prædia à Conſulibus petiit.*

Feſtus.] In v. Nundinæ. *Nundinas feriarum diem eſſe voluerunt antiqui, ut ruſtici convenirent mercandi vendendique cauſa: eumque ne faſtum, ne ſi liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores.* Servius in primum Georgic. *Varro dicit, antiquos nundinas feriatis diebus agere inſtituiſſe, quo faciliùs commercii cauſa ad urbem ruſtici commearent.* Gloſſæ lat. gr. *nundinarum*, ἑορτῶν.

Ut Macrobius refert.) Lib. I. Saturn. 16. his verbis: *Lege Hortenſia effectum, ut facta eſſent: uti ruſtici, qui nundinandi cauſa in urbem veniebant, lites componerent: ne faſto enim die Prætor fari non licebat.*

Conſtitutio hujus tit. revocat.] Et nundinarum ergo dies feriati, quatenus privati debiti cauſa nundinatores interpellare non licet. Nundinas Græci vertunt, ἀτελείας, vacationes. Gloſſæ lat. gr. *nundinæ*, ἀτέλειαι. Excerpta ex vett. Gloſſ. tit. de dieb. feſtis, *nundinæ*, ἔνιαι, ἴσως, ἀτέλειαι.

Aut venalibus ſer.) Obſerva in l. un. h. t. ſeparari *merces à venalibus*. Sic enim ibi habent libri vet. Plaut Trinummo Act. II. ſc. II. *Mercaturam; an venales habuit?*

Siliquatica quædam.] Siliquaticum in nundinis exigitur ob venditionem proponendam, quod Græci κεϱατισμὸν appellant, Cujac. ad tit. 1. lib. 11. C. & Obſ. XVI 23.

Parvæ nundinæ.) Promiſcuè tamen mercatum pro nundinis auctores dicunt. Velleius lib. 1. *Is eos ludos, mercatumque inſtituit.* id eſt, πανήγυριν, Strabo 8. Gloſſæ: *Mercatus*, ἀτέλεια, πανήγυριν. Iſidorus Originum V. cap. XV. *Mercatus dicitur cœtus multorum hominum, qui res vendere & emere ſolent.* Sic Cic. mercatum vocat cœtum & conventum mercatorum, Tuſcul. V.

De vectigalibus & commiſſis.

TIT. LXI.

ETiam hic titulus pertinet ad negotium emptionis & venditionis, de quo orſi ſumus dicere à tit. 38. nam vectigalia ſunt portoria quæ debentur fiſco vel Reip. ex mercibus aut venalitiis quæ huic oneri ſubjiciuntur. Onus eſt mercium, non mercatorum. nam & qui

mercatores non ſunt, quæ ſunt in merce ſi vehant, vectigal pro his quæ vehunt, debent, etiam in tranſitu pontis, l. cum in plures §. pen. D. loc. Seneca 2. de tranq. vitæ Cogitans & in pontibus quibuſdam pro tranſitu dari. In itinere, l. ſi quis pro uxore, D. de don. int. vir. & uxor. Et rurſus, onus eſt peregrinarum mercium, quæ importantur, ut l. ult. § ſpecies, D. de public quod Suetonius Julium inſtituiſſe ſcribit, vel etiam quæ exportantur ad peregrinos. Er octava, l. 2. ſuprà de eunuch. l. 7. infrà de loc. l. 7. & 8. hoc tit. quæ, ut l. 5. indicat, exigitur per ſtationarios & urbanos milites, qui ſcilicet portitoribus vel octavarlis adſident ferúntque ſuppetias, ut Dio declarat LIV. de quibus eſt accipienda ſecunda pars l. miles, D. ex quib. cau. maj. Commiſſum autem eſt mercium caſus in fiſcum quæ ad publicanum profeſſæ non ſunt. Vel, pœna omiſſæ profeſſionis, publicatio ſcilicet mercium aut vænalium improfeſſorum. & nomen ex eo quod in legem cenſoriam, quæ locatione vectigalium portitoribus indicitur, committat is qui profeſſionem omittit. Varro de re ruſt. Ad publicanum profitentur ne in legem cenſoriam committant.

Enarratio.

Tit. LXI.

Portoria quæ.) L. 3. h. t.

Fiſco.) L. 6. h. t. l. 17. D. de verb. ſign.

Vel Reip.) L. fundus 9. D. de reſcind. vend. l. 13. §. 1. D. de publican. l. ult. h. t. In Gloſſis

Philoxeni *vectigalia*, exponuntur, *πρόσοδοι δημόσιαι.*

Venalitiis.] Pro ſervis venalibus, ut in l. 5. §. 1. D. de ju. deliber. & l. un. ſup. tit. prox. niſi magis placet, ut ibi legatur, *in venalibus*, quæ veterum codicum lectio eſt. utrumque rectum eſt. Horatius ſat. 1. lib. 1. *venales inter.*

Quæ ſunt in merce.) Pro rebus promercalibus vectigal debetur, non etiam pro his, quæ quis uſus ſua cauſa vehit, d. l. 5. Cogimur tamen ea quoque quæ vectigal non pendunt, profiteri. Vide Cujac. Obſerv. lib. XVI. cap. 3. Quintilianum declamat. CCCLIX.

In tranſitu pontis.) Capitularia Caroli M. lib. II. cap. XII. *Placet nobis, ut antiqua & juſta telonea à negotiatoribus exigantur, tam de pontibus, quamque de navigiis.* Pontaticum dicitur Aimoinus lib. V. cap. 1.

Seneca 2. de tranquillit. vitæ.] Cap. XIV. Hodie inſcribitur, de conſtantia ſapientis, ſive, quod in ſapientem non cadit injuria

In itinere.) Scribit Herodianus lib. 2. pertinacem remiſiſſe vectigalia, quæ exigebantur in portubus, ripis fluminum, & in itinere. Τέλη τε πάντα πρότερον ἐπὶ τῆς τυραννίδος εἰς εὐπορίαν χρημάτων ἐπινοηθέντα, ἐπί τε ὄχθαις ποταμῶν; καὶ λιμέσι πόλεων, ἔν τε ὁδῶν πορείαις καταλύσας εἰς τὸ ἀρχαῖον, καὶ ἐλεύθερον ἀφῆκεν.

Suetonius.] Julii cap. LXIII.

Vel etiam quæ exportantur.) Ariſtoteli Oeconom. 2. ἐξαγώγιμα. vide Marmor Arundellianum apud Joannem Pricæum Notis in Apologiam Apuleii.

Per ſtationarios.] Vet. Onomaſt. *Stationarii milites, φυλακαί.* v. lib. LX. Baſilic. tit. VII.

Qui ſcilicet portitoribus.] Portorium eſt vectigal portus, τέλος ἐν λιμένι, Gloſſis gręcolat. Lucilius : *Quj inſcriptum ex portuportani clanculum, ne portorium dent.* inſcriptum heic eſt ἄγραφον improfeſſum. & eius conductores, portitores. de his vide Cic in Piſoniana, & Epiſt. I. lib. I. ad Q. fratrem. Donatum ad Terent. Phorm. act. I. ſc. 2. in fi. Aſconium in Divinat. Non. Marcell. in portitores, & portorium. Imò latiùs hęc appellatio ſerpit, & ad omnium vectigalium conductores producitur Et portitorum igitur nomen interdum generale eſt, ut publicanorum. Gloſſæ latinogr. *portorium*, τελωνεῖον, *portitor*, τελώνης Velleius II. cap. VI. *Nova conſtituebat portoria.* Symmachus epiſt. 63. lib. V. *Quadrageſimæ portorium, ſive vectigal.* *& portorium ferarum*, epiſt. 60. ibid.

Publicani à publico nomen habent l. I. D. de publican. Horatius epiſt. I. libri I. *Pars hominum geſtit conducere publica.* Julianus Anteceſſor Nov. XIV. *Publicum debent, veluti tributa.* δημοσίους μόρους, Iuſtinianus Nov. XLVI. Cenſorinus de die nat. cap. XX. *Aut publici redemptor ex anni magnitudine in lucro damnove eſſet.* Fragmentum legis Thoriæ : *ei quicumque id publicum, fruendum, redemptum, conductumve habebit.* Publicum græci exponunt τέλος Baſil. lib. LVI. tit. I. Alias publicum vectigal appellatur in d. l. I. §. 5. l. 9 §. vlt. l. 12. §. vlt. cod. l. 9. §. 2. D. de pœn. Gloſſę : τέλος δημόσιον *vectigal : tributum.* Tit. Livius XLIII. *Ne quis eorum qui Q. Fulvio, A. Poſtumio Cenſoribus publica vectigalia, aut ultro tributa conduxiſſent.* Vitruv. VI. *Ad vectigalia publica rectè erunt diſpoſita.* ἀπὸ τοῦ δημοσίου, δημοσιῶναι

ἀπὸ τοῦ τέλους τελώνας, Græci nuncupant. Gloſſæ latinogr. *publicanus*, δημοσιώνης, τελώνης. Zonaras ad can. 20. Apoſt. τελῶναι δ' εἰσὶν, οἱ τὰς ἀπαιτήσεις ὠνησάμενοι τῶν δημοσίων συντελειῶν. Theophylactus ad cap. v. Lucæ: οἱ τελῶναι, οἱ τὰ δημόσια τέλη ὠνησάμενοι Id eſt, Qui vectigalia conducunt. Ulpianus in Timocrateam. Et latini, telonatum fecerunt. Gloſſæ græcolat. τελώνιον, *telonatum*, & teloneum. Gloſſæ Doſithei magiſtri: *Teloneum*, *quaſi omnium littorum fiſcalis conductio.* Sic legitur in ſcripto codice. Gloſſæ Iſidori pro, *litorum*, *tittorum*, habent. an legendum, *omnium titulorum fiſcalium cond.* Et telonearius: Gualterus in vita S. Caroli Comitis Flandriæ cap. 30. *In domo Reingerii tolenearii aliquandiu manſit.* Hincmarus Rem. op. xxxv. Helmigrarium telonearium. Quanquam non diſciplicet emendatio Franciſci Pithæi qui in d. l. 1. *publicarii nomine*, legit: nam minus ab eſt à vulgata, *publicani nomine*, Gloſſæ græcolat. δημόσιον τελώνιον, *publicarium*. Invenio & publicatorem pro publicano. Vetus Onomaſticum: *publicator*, τελώνης.

Octauariis) Qui octavam partem mercium exigebant. Ioannes Cantacuzenus hiſt. libro IV. 12. meminit legis veteris, qua cautum erat vt mercatores ſinguli ærario decumas ſoluerent. vide Demoſtenem adverſus Leptin. Qui eas colligebant. δεκατῶναι & δεκατηλόγοι dicti, decumani.

Commiſſum) Cicero in verrem: *Qui illam hereditatem Veneri Erycinæ commiſſam eſſe dicerent:* Pœna omiſſæ profeſſionis apud alias gentes mors. Strabo lib. xv. θάνατος δὲ τοῖς κλέψασι τὸ τέλος.

Mercium caſus) In commiſſum cadere, l. ult. D. de publican. in commiſſum venire, Quintilian. declamat. CCCLIX. Hinc commiſſi pœna, l. 7. §. 1. eod. κλεπτοτελωνημα græci vocant, Baſilic. lib. LVX.

Omiſſæ profeſſionis) d. l. 3. pœna inſcriptarum mercium: τῶν κλεπτοτελωνημένων, Tzetzes Chiliad. XIII. tit. CCCCXCII.

Publicatio.) l. 2. & 3. h. t. l. 14. D. de publican. Quintilianus declamat. 34. *Quamvis pœnaſit, quamvis in commiſſum veniant ea, quæquis profeſſus non eſt.* Gloſſæ lat. gr. *commiſſum*, στερησιμα eripiuntur enim merces ei, qui profeſſionem omiſit, & fiſci juribus vindicantur.

Venalium improfeſſorum] Id eſt, ſervorum venalium, l. ſi negotia II. D. de negot. geſt. Seneca 4. de Benefic. *Mercator urbibus prodeſt, medicus ægrotis, mango venalibus.* Apul. apol. *Morbum venalium experiatur.*

Improfeſſorum) Servus improfeſſus. Quintil. d. declam. 341. & d. l. ult. §. 1. venales improfeſſi, id eſt, quos venalitius, ſive mango & σωματέμπορος, ad publicanum profeſſus non eſt.

Quod in legem cenſoriam) Cenſores leges ſeu conditiones dicebant in locandis vectigalibus, quæ leges Cenſoriæ dicebantur, Cic. d. epiſt. 1. & tertio de Nat. D. Plinius lib. XXXIII. cap. IV. l. 203. D. de verb. ſign.

Varro de re R.) Lib. II. cap. 1.

Vectigalia nova inſtitui non poſſe.

Tit. LXII.

Pars eſt tituli ſuperioris & relata quoque in Digeſtis ſub eodem titulo, l. vectigali, De pub. ut vectigalia nova ſine præcepto principis non inſtituantur. Noua ſunt quæ abhorrent à priſca conſuetudine, l. ult. hoc tit. l. 4. §. ult. l. locatio §. earum, D. eod. Et ex S.C. qui aliter nova vectigalia inſtituit, tenetur lege Iulia de ambitu, qui exigit lege Julia de vi publica.

Enarratio.

Tit. LXII.

Sine præcepto Principis) Ut eſt in l. vectigalia, D. de public. inconſulto Principe, l. 2. h. t. ſine auctoritate & conſenſu Regum, & Principum cap. 10. ext. de cenſib.

Inſtituantur] Sic etiam loquitur Modeſtinus in l. un. §. 3. D. ad leg. Iul. de amb. & Curius Fortunatianus Iuriſconſultus lib. 1. artis Rhet. Vectigalia inſtitui & conſtitui promiſcuè dicuntur. Velleius II. *Non conſtituebat portoria*, Vt heredes quoque, & tutores inſtitui, & conſtitui dicuntur.

Et ex. ſc.] d. §. 3.

Lege Iulia.] L. vlt. D. ad leg. Iul. de vi pub.

[De comm

De commerciis & mercatoribus.

Tit. LXIII.

COmmercium eſt emendi vendendíque invicem jus, quod & prcmercium dicitur. Sed & commercium apud Cedrinum duobus locis eſt onus quod mercatores ſuſtinent pro facultate exercendi commercii, auraria ſcilicet functio ſiue luſtrale aurum argentum, de quo l. 1. Onus mercatorum non mercium. Portorium onus mercium non mercatorum. Et mercatores ſunt non nobiliores, & potentiores quos mercaturam facere non indecorum cum ſit contractus juris gentium, ſed illicitum eſt quod plebi ſit cum eis difficile commercium, l. 3. Sed alii perquam utiles Reip. qui tabernam aut negotiationem exercent plerunque per inſtitores amplam & copioſam, non ementes aut vendentes per cotulas, vel lagenas, vel amphoras, ſed quaſi auerſione mercium magnam copiam, quod puto eſſe avertere illo Horatii verſu: Nec ſatis eſt cara piſces auertere menſa: nam & veteres gloſſæ ibi interpretantur auertere, & emere & ita l. 3. §. item ſi quis ſolitus, D. de pen. leg. mercatores ſeparantur ab his qui cellam vini, aut olei vendunt, ſcilicet minuratim.

Enarratio.

Tit. LXIII.

COmmercium eſt.) Ex ulp. Regul. tit. xix §. commercium. hinc *commercium*, expo

nitur *σωωνὴ*, & *commerciarius*, *σωωνήτης*, in Cyrilli gloſſario. qui κομμορκιάριος Græcis ſequioris ævi. Quo verbo utitur actor Chronici Alexandrini, & Ioannes Muſchus Limonarij cap. CLXXXVI.

Promercium dicitur] Paul. receptar. Sent. v. §. 33. qui hominem invitum. Extat. ea in libris auctorum noſtrorum, καὶ τὸ ἔξωθεν. vetus Onomaſticum : *promercalia*, ὤνια.

Apud Cedrinum.] τὰ κομμέρκια ἐκκόφισε, & : πλοῦτος καὶ τὰ σωνήθη κομμέρκια. Theophanes in Conſtantino : τὸ κυμέρκιν, ſic ms, τοῦ πανηγυρίου λιτρῶν χρυσίου ἐκκόφισεν. Anna Comm. Alexiad. lib. VI. ὥστε ἀνέπως ἐμπορεύεσθαι, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτοῖς βουλητὸν, μήτε μὴν ὑπὲρ κυμερκίου, ἢ ἑτέρας τινὸς εἰς πρᾶξεως τῷ δημοσίῳ εἰσκομιζομένης παρέχειν ἄχρι καὶ ὀβολοῦ ἑνός.

Auraria penſio.) Caſſiodor. lib. II. epiſt. XXX. *Nec auraria penſionis aliquid impendat.*

Luſtrale aurum.) Luſtrale aurum χρυσάργυρον dicebatur: cujus oneris Zoſimus lib. II. Magnum Conſtantinum auctorem facit id Evagrius lib. II. c. 39. & Zonaras in Anaſtaſio. (adde : Nicepho. Calliſt. lib. XVI. 40. Conſtantin. Manaſſ. Annal] deſcribunt eleganter, & quarto quoque anno pendi ſolitum narrant, id eſt, ſingulo luſtro. Cuj. ad l. I. inf. de luſtral. aur. collat.

Aurum argentum.) χρυσάργυρον.

Onus mercatorum.) Et ob id aurum negotiatorium dicitur à Lampridio, in Alexandro. Cui. loco cit. Theodoretus in epiſt. ad Rom. φόρον interpretatur τὴν ὑπὲρ τῆς γῆς εἰς φορὰν. τέλος δὲ τὴν ὑπὲρ ἐμπορείας σωνπλειαν. *tributum, quod pro agris penditur : vectigal quod pro ve-*

gotiatione. ut τέλ☉ ab hoc onus pertinere videatur.

Portorium.) L. 5. ſup. tit prox.

Non indecorum) M. Tullius de Officiis primo : *Sordidi etiam putandi, qui mercantur, à mercatoribus, quod ſtatim vendant.* & mox : *Mercatura autem, ſi tenuis eſt, ſordida putanda eſt : ſin magna & copioſa, multa undique apportans, multiſque ſine vanitate impartiens non eſt admodum vituperanda.*

Contr. jur gent.) L. 1. §. 1. D. de contrah. empt.

Vendentes per cotulas.) Hos Greci ἀγοραίους appellant. Gloſſæ græcolat. ἀγοραῖ☉, *nundinator, forenſis.* Tenuiores mercatores, qui in foro ſedent emptores operientes.

Per cutulas.] Cotula eſt cyathus. Gloſſæ.gr. lat. κοτύλη, μέτρον. *cotula, cyathus.* ὁ γοῦ καλεῖται ἡμιξέστιον. Scholiaſt. Ariſtophanis in Pluto: κάπηλοι πωλοῦντες οἶνον, ἢ ἔλαιον, κοτυλίζειν λέγονται, vt eſt in excerptis ex Epiphanio de Ponderib. Julian. Miſopog.

Sed & per abuſionem vendere per cotulas eſt res quaſlibet per partes, & minutatim vendere, quod eſt κοτυλίζειν Ariſtophani. Vide Pollucem lib. VII. 33.

Vel lagenas.) Lagena vas vinarium. Scævola in l. 37. §. 2. de leg. 3. *Dari volo lagynos vini.* λαγυνοὺς. Gloſſæ græcolat. λάγυν☉, *lagena.*

Horatii verſu.] Satyra IV. lib. II. Idem, verterere. Aſconius Pædianus in Verrem de præt. urb. *Vertunnus Deus vertendarum rerum eſt, id eſt mercaturæ.*

De rerum permutatione & præſcriptis verbis actione.

Tit. LXIV.

V. tit. 4. *&* 5. *lib.* 19. *D.*

Abſoluto tractatu de emptione venditione, dantur contractus qui emptioni venditioni proximi & ſimiles ſunt, Permutatio, Locatio, Emphytheuſis, & Permutatio in primis quæ ipſa originem dedit emptioni venditioni, atque ideo dicitur vicem emptionis obtinere L. 2. & vicina emptioni l. 2. D. eod. & inſtar emptionis in No. Valentin. de conf his quæ adm. Et ſane multa habet communia cum emptione, ſed & differentia quædam quæ perſequitur Paulus in l. 1. D. eod. Permutatio fit rebus, Emptio non fit rebus l. pen. hoc tit. ſed re ex una parte & pretio interveniente ex altera. Permutatio eſt mutatio dominij l. ſcribit D. de auro & argent. leg. emptio non ſemper rei dominium mutat. Emptio eſt mutatio rei cum pretio permutatio eſt negotium do, vt des datio rei pro re, vel etiam pecuniæ pro re, vt l. vlt D. de cond· cau. da. nec enim omnis pecunia pro pretio accipitur, ut cum domino pecunia datur vt ſeruum manumitat, alias datur pro pretio, & locus eſt Conſtitutioni D. Marc. l. Paulus §. 1. D. de lib. cau. Alias quaſi res quælibet, & ceſſat Conſtitutio l. 5. §. at cum do l. 7. D. de præſ. ver. Et contra emptio quoque poteſt eſſe mutatio rei cum re: nec enim omnis res pro re accipitur, quia poſſit pro pretio

res dari & accipi l. pretij ſupra de reſc. vend.l. 1. hoc tit. Additur in hoc tit. Et præſcriptis verbis actione. Hæc actio non tantum datur ex permutatione ſimilis & finitima actioni empti venditi, ſed etiam ex omnibus aliis negotiis quæ proxima ſunt contractibus civilibus habentibúſque ſuum proprium nomen, veluti locationi, depoſito, mandato, commodato. Sed in hoc titulo agitur tantum de ea quæ datur ex permutatione, quæ incerta dicitur in l 6. quia datur in id quod intereſt permutationem impleri ex altera parte quam iam actor impleuit pro ſua, cuius æſtimatio incerta & arbitraria eſt. Et ciuilis quia datur ex negotio quod ciuile refert, id eſt quod emptionem imitatur. Et præſcriptis verbis quia datur ex conventione uti præſcripta eſt, nec habet aliud nomen proprium. nam ſi negotii non eſt proprium nomen, nec poſſit eſſe actionis, quæ ex eo naſcitur, nec aliter ea demonſtrari quam dicendo, agi ſecundum verba conventione præſcripta, Et permutationis nomen conſtat non eſſe proprium, ſed commune, ut commercij, quod in hunc titulum Accurſius eleganter expoſuit, idem enim eſt permutatio quod commercium & συνάλλαγμα, quæ communia & generalia ſunt nomina: nam & locatio & emptio, & ſocietas, & dos permutatio eſt.

Enarratio.

Tit. LXIV.

Quæ ipſa originem dedit.] L. 1. D. de contrah. empt. Permutatio eſt contractus ve-

tuſtior. Virgilius ecl. IV. *Nec nautica pinus Mutabit merces.* Servius: *Quia antiqui res rebus mutabant*. Horat. ſat. IV. lib. I. *Hic mutat merces.* Tacitus de moribus Germanorum Interiores ſimpliciùs & antiquiùs permutatione mercium utantur. Iuſtinus lib. III. 2. *Emi ſingula non pecunia, ſed compenſatione mercium iuſſit.* de Lycurgo. Exemplum permutationis antiquiſſimæ quidam petunt ex Geneſeos cap. 33. verſ. 19. *Emitque partem agri centum agnis.* LXX. *ἑκατὸν ἀμνῶν τὴν μερίδα ὠνήσατο.* Et agnos accipiunt pro pecoribus. Alii vero rectiùs agnos accipiunt pro nummis agno ſignatis; eáque interpretatio Hebraico textui convenit, & paraphraſi Chaldaicę Oncheli. Sed & emptionem contractam docet Lucas Act. Apoſtol. c. 7. verſ. 16. Nam de re eadem ſic ait: *Quod emit pretio argenti.* nec ab eo ſenſu abit Syriaca verſio. Cum igitur nummus non eſſet, permutationibus tantum utebantur. Sed procedente tempore, uſu exigente ac humanis neceſſitatibus, id eſt, quò rerum mutua permutatio expeditiùs procederet, nummus percuſſus ac ſignatus eſt. Emptio enim quæ propriè dicitur, antea non cœpit, quàm nummus inventus eſt & ubi nummus non eſt, nulla venditio eſt Nilus Narratione tertia: *οὐ γὰρ πολιτεύεται γὰρ αὐτοῖς Καίσαρος νόμισμα· ἐπὶ μηδὲ πρᾶσιν ἴσασι, καὶ ἀργυρασίαν.*

Hanc pecuniæ numeratæ inducendę rationem adfert etiam vetus Philoſophus in Monitione ad Theodoſium Auguſtum. *Vt vero*, inquit, *emendi & vendendi utilitas, & ut facultas Regiæ largitati ſuppeteret, in æris uſum exſultam politiùs terram, & igne ſolidatam, certis*

quoque expreſſionibus figuratam, auro argentoque repoſito uſui habuerunt. Sed poſteriores faſtidientes priſcæ utilitatis inventum, formatos è coriis orbes auro modico ſignaverunt, quibus Regum munificentia, & commutationum neceſſitas intactis collatoribus utebatur. Et Oreſmius recentior auctor: *Cœperunt ergo homines mercari ſine moneta, & dabat unus alteri ovem pro frumento, & alius de labore ſuo panem vel lanam, & ſic de aliis rebus: quod adhuc longo, tempore poſtea fuit inſtitutum, ut narrat Iuſtinus. Sed tamen in eiuſmodi permutatione & tranſportatione rerum multæ difficultates acciderunt. Subtilizati homines uſum monetæ invenere, quæ eſſet inſtrumentum permutandi ad invicem naturales divitias, quibus de per ſe ſubvenitur nauuraliter humanæ neceſſitati.*

Vicina emptioni.] Id eſt, ſimilis, l. ult. D. quibus ex cauſ. in poſſeſſ. eat. Cælius Aurelianus acut. morb. lib. I. cap. III. *Similes ſunt atque vicinæ phreneticæ paſſioni ex ipſa alienatione furor, quam vulgò inſaniam vocant, melancholia.* Origenes homilia II. in Cantica cantic. ex interpretatione D. Hieronymi: *In præſenti quoque libro pariter nominantur cervus & caprea: quodammodo enim cognata ſibi ſunt, & vicina iſta animalia.*

Multa habet communia.) Permutatio eſt juris gentium, ſicut emptio, cui permutatio cauſam dedit, l. 5. D. de juſt. & ju. d. l. 1. §. ult. & ſicut in emptione periculum rei, id eſt, caſus fortuitus ad eum pertinet, qui pecuniam dedit, ut rem acciperet: ita in permutatione periculum eſt ejus qui rem tradidit ultro, ut rem acciperet, Cujac. ad l. 7. D. de pact. adde

l. naturalis 5. §. 1. D. de præſ. verb. Beneficio legis 2. ſuprà de reſc. vend. & in permutatione locus eſt, quatènus uterque venditori ſimilis eſt, non quatenus uterque venditorem imitatur. Cuiac. Obſeru. libro XVI. cap. XVIII. & Notatorum lib. II. cap. XIV. Cætera vide apud Cuiac. in recit. ad hunc tit. in fi. & Gloſſam ad l. 2.

Permutatio fit rebus) L. 1. D. de contrah empt. & tamen cum res pro re datur; alij quàm auctores noſtri, emptionem appellant. Iuſtinus lib. III. *Emi ſingula non pecunia, ſed compenſatione mercium iuſſit.* Et ideo defendi poteſt, etiam ante nummum emptionem venditionem non fuiſſe incognotam: Sed tamen nummo inuento diſcretam emptionem à permutatione.

Illam propriè dici, quæ re & pretio interueniente fit: hanc quæ rebus. Quanquam fortaſſe verius dicetur, Iuſtinum abuſivè dixiſſe, *emi*. ἀν᾽ τὶ τοῦ parari, vel quo alio verbo mutuam permutationem deſignante.

Sed re ex una parte] Merce & pretio d. §. 1.

Emptio non ſemper.] Nam vendi quoque res aliena poteſt vide ſup. tit. LI.

Emptio eſt mutatio rei.) V. ſup. tit. XXXVIII.

Permutatio eſt negotium, do ut des.] d. §. 1. Græci ibidem συνοπτικῶς ἔνθα γὰρ δίδωμι πρᾶγμα διὰ τὸ λαβεῖν πρᾶγμα, ἀνταλλαγή ἐστι. *Cum rem do ut rem accipiam, permutatio eſt.* Nam ſtulti ſunt qui faciunt differentiam inter permutationem, & do ut des. Cuiac. in recitatione ad d. l. 5. lib. 5. Quæſt. Pauli.

Datio rei pro re. [Datio, quia permutatio eſt mutatio dominij, ut antea dixit: dare enim

eſt dominium transferre, l. ubi autem 75. §. vlt. D. de verb. obligat. Theoph. ad §. ſic itaque, de action. & gloſſæ Nomicæ.

Ut l. ult. D. de condict. cauſa data.] Auctores Baſilicῶn ſequitur, qui negotium ita geſtum : do tibi pecuniam, ut mihi Sticum des: putant eſſe permutationem, non emptionem venditionem: ἐὰν, παράσχω σοὶ νομίσματα ἐπὶ τῷ δοῦναί μοι Πέτρον, οὐκ ἔστι πρᾶσις, ἀλλὰ ἐναλλαγή. *Si tibi dem pecuniam ut mihi des Petrum, non eſt venditio ſed permutatio.* Græcus tamen interpres ibidem, nullam aliam obligationem eſſe putat, quàm ob rem dati re, non ſecuta: & inter contractum hunc, & emptionem venditionem hoc intereſſe, quòd ad eum qui dedit non perinde ut ad emptorem rei periculum pertineat. In fine autem legis, id eſt, cum Stichus eius eſt, qui pecuniam accepit, permutationem contrahi, vt & in l. 5. § 1. D. de præſcr. verb. hac de re tamen Cuiacius addubitauerat ad l. 7. D. de pact.

Conſtitutioni D. Marci.) Id eſt, niſi manumittas, Stichus ſtatim ipſo iure liber fiet.

Ceſſat.) Et niſi ſeruus manumittetur, agetur præſcriptis verbis : pecuniam enim dedi, quaſi permutationis vice.

Datur ex permutatione.) L. 4. 6. & ult. hoc tit.

Vetuli locationi.) Actio præſcriptis verb. datur ex contractu, do ut des : id eſt, ex permutatione, quæ comparatur emptioni : & ex contractu do ut facias, qui ſimilis eſt locationi. & ex contractu facio ut facias, qui ſimilis eſt mandato, d. l. 5. §. 1. 2. & 4.

Depoſito.) Finge : Rem tibi dedi pretii explorandi cauſa Baſilica ἐὰν παρέχω σοι πρᾶγμα διατιμήσασθαι. Si quidem mea cauſa tantum, dolum ſolum præſtat, quia prope depoſitum hoc accedit : σχεδὸν γὰρ παραθήκη ἐστιν.

Commodato) Precarium ad aliquid commodato ſimile eſt ex precario igitur datur actio præſcriptis verbis ſimilis commodati, l. duo 19. §. ult D. de precar. Denique ſubventum eſt inopiæ verborum data actione præſcriptis verbis : natura enim rerum comparatum eſt, ut plura ſint negotia, quàm vocabula l. 4. D. de præſc. verb. Eleganter Baſilica :. ὑπὲρ τὰ ὀνόματα ἐστὶ τὰ συναλλάγματα., lib. xx. tit. IV. Nomina enim finita ſunt, res autem infinitæ. Ariſtoteles περὶ σοφιστ᾽ ἐλέγχων. cap. I. τὰ μὲν γὰρ ὀνόματα πεπέρασται καὶ τὸ τῶν λόγων πλῆθος· τὰ δὲ πράγματα τὸν ἀριθμὸν ἄπειρά ἐστιν. Ea re ad metaphoras decurritur, ut idem ait quarto Meteor.

Quæ incerta dicitur.] Et incerti actio, l. 7. §. 2. D. de pact.

Quod intereſt permutationem impleri.) d. l. 5. §. I. l. 1. §. ult. D. de rer. permut.

Impleverit pro ſua.] Si autem non impleverit, ex placito permutationis, ἀπὸ συμφώνου γυμνοῦ περμουτατίονος, *ex nudo pacto permutationis*, actio non naſcitur, l. 3. h. t.

Incerta & arbitraria eſt) Arbitrio judicis relinquitur, ut æſtimet quantum interſit : nec enim incertæ & infinitæ rei alia potuit, quàm infinita regula conſtitui, ut ait Cuj. inf. lib. 7. tit. 27.

Et civilis.) Hæc actio dicitur civilis d. l. 5. §. 1. & l. 6. h. t. non quòd lege nominatim prodita

ſit, ſed quia ad exemplum civilium actionum comparata eſt: Cujac. ad d. l. 7.

Uti præſcripta eſt) Sive quid literis proſcriptum habuerint, ſive quid verbis convenerit, l. 1. §. in conducto, D. depoſ. vide Cujac. Not. priores ad tit. de loc. Inſtit.

Accurſius.) In connexione hujus tituli cum ſuper.

Quod commercium.) Permutatio eſt commercium l. 5. D. de juſt. & ju. Cujac. ad Ulp. tit. 19.

Et συνάλλαγμα. d. l. 7. §. 2. Gloſſæ græcolat. συνάλλαγμα, *commercium*.

Locatio.) Locatio eſt permutatio penſionis cum habitatione, vel mercedis cum operis, emptio, mutatio rei cum pretio. Dos permutio quædam cum oneribus matrimonij. Societas mutatio pecuniæ cum opera.

De locato & conducto.

Tit. LXV.

V. tit. 2. lib. 19. D.

Locationis & conductionis contractus eſt etiam ſimilis emptioni & venditioni, ut permutatio. quod variis exemplis demonſtrari poteſt, quæ quia nota ſunt, relinquo. Locatio eſt mutatio uſus vel fructus, vel operæ cum pretio. Uſus in domo, fructus in fundo, operæ in homine. Et rurſus inter hæc duo genera locationis differentia eſt. nam qui dat aliquid utendum vel fruendum, pretium accipit: qui dat aliquid faciendum, pretium dat; & uter-

que tamen dicitur locator, qui dat utendum fruendum vel faciendum, conductor verò qui accipit. Et qui faciendum, plerunque etiam arram accipit, qui vtendum vel fruendum, arram neque accipit, neque dat, ſed pretium aliquando pro mutuo.

Enarratio.

Tit. LXV.

Similis emptioni venditioni.) L. 2. D. eod. vtraque iuriſgentium eſt, l. 1. eod. utraque: conſenſu fit, Ariſtotel. Moral. Nicom. vi. cap. v. id eſt, emptio perficitur ſtatim ut conuenerit de pretio, locatio ſimulatque convenerit de mercede, quę etiam pretium dicitur. M. Tullius ii. de inuent. *Zeuxim magno pretio conductum abhibuerunt.* Vitruvius lib. ii. cap. viii. *Cum ex tabulis inueniunt eorum locationis pretia.* Propriè tamen pretium dicitur ex cauſa venditionis. Varro iv. de L. L. *Pretium, quod æſtimationis, emptioniſue cauſa conſtituitur.* Gloſſæ lat. *pretium*, τόμημα, ἐπὶ τοῖς ὠνίοις καταβαλλόμενον. Item pretium debet eſſe certum, l. 1. ſup. de rer. permutat. merces quoque certa eſſe debet. Iſidorus Origin. v. cap. xxv. Quod de pretio in alterius arbitrium collato conſtitutum eſt, & in locatione locum habere placuit, ut tradit Iuſtin. Inſt. eod. Vicinam quoque emptioni locationem eſſe Græci putant, quòd merces in pecunia numerata conſiſtere debeat, Theoph. Inſtit. eod. interpres Baſilic. ad l. 1. D. eod. δεῖ γὰρ ἐν ἀργυρίοις ὁρισθῆναι τὸν μισθόν. Sed falſi ſunt tam Græ-

ci, quàm Latini, qui in ea ſententia ſunt, l. 21. hoc tit.

Nam qui dat aliquid utendum.] Locator eſt, qui dat aliquid utendum, faciendumve: Conductor vero, qui ſuſcipit. ut ecce, qui dat ſuam domum utendam, aut domum faciendam, locator eſt: uſum enim vel operas locat. qui vero utendum, vel faciendum recipit, conductor eſt. qui dat aliquid utendum, pretium accipit, qui faciendum, dat. Et viceverſa conductor mercedem dat, cum rem utendam ſuſcipit: vel ei merces datur, cum faciendum ſuſcipit. Itaque in locatione & conductione modo conductor pretium dat, modo locator. In ſumma locare nihil aliud eſt, quàm utendum, vel faciendum aliquid dare: conducere autem accipere. Vitruvius lib. VII. cap. IX. *Itaque primo locavit inducendos alios colores* .& lib. X. cap. VI. *Locaverunt ex eiſdem lapidicinis baſim excidendam. Conduxit Pacuvius.* Velleius Paterculus lib I. *Statuas in Italiam portandas locaret, juberet prædici conducentibus.* Locatio incipit à verbo do. Non idem homo ſemper init locationem & conductionem, ſed ſemper idem verbum, do ſcilicet. Cujac. ad l. 7. D. de pact. In ſumma, qui ultro ſe utendum dat, locator eſt: qui ſuſcipit, conductor. Marcellus Empiricus: *Soranus medicus quondam ducentis hominibus hoc morbo laborantibus curandis in Aquitania ſe locavit.* Obſecro tamen nunc & olim locatorem dictum eum, quidquid utendum faciendumve dat. Locationem autem eum qui ſuſcipit. Vetus Onomaſticum: *locatarius*, μισθούμενος.

Item qui faciendum accipit, plerumque ar-

ram accipit. qui vero utendum, fruendum, nec accipit, neque dat: arra enim non intervenit in locatione, ſed pretium aliquando dat pro mutuo, & in anteceſſum, l. ex conducto 15. §. item cum quidam. D. eod. ἐν προχειρίᾳ, Conſtantin. Harmenopul. lib. 2. cap. 11. §. ult. lege: προχρείᾳ, ex Regiis codicibus. Sic Baſilica: ἐν προχρείᾳ δέδωκα, prorogavi, l. 19. §. ſi quis, D. hoc tit.

Sed pretium aliquando. Pretium dicitur in l. ſi quis ante 10. §. ult. D. de adquir. poſſeſſ. l. ult. §. ult. D. de lege Rhod. l. 28. §. 2. D. eod. quæ quidem lex hactenus inemendata permanſit. ſic autem legendam ſuadent Baſilica. *Quod ſi domus habitatione conductor æquè uſus fuiſſet, præſtaturum etiam ejus domus mercedem, quæ vitium feciſſet, putat, §. 1. Idem juris eſſe, ſi poteſtatem conducendi habebat, ut pretium conductionis præſtaret*. Baſilicῶν verba ſunt: ἐὰν ὁ τις μείνῃ κατοικῶν, δίδωσι καὶ τοῦ σαθρωθέντος τὸ μίσθωμα μέρους, τὸ αὐτὸ ἐστιν εἰ ἄδειαν εἶχε μισθώσασθαι. Utroque caſu conductor mercedem, ſive pretium conductionis præſtat, ſi vitioſis ædibus æquè uſus ſit: & ſi locator conductori poteſtatem fecerit conducendæ domus, & eâdem tamen uſus ſit, omiſſa conducendæ alterius domus facultate. Pretium igitur dicitur quod aliàs merces, penſio, reditus, aut redactus. Vide Cujac. Not. priores ad Inſt. eod. tit. & lib 11. Obſerv. 28. lib. III. cap. 1. lib. IV. cap. 26. & Notar. ad lib. Animadverſ. Joann. Roberti lib. 1. cap. x.

De jure emphytheutico.

Tit. LXVI.

V. tit. 25. lib. 3. apud Iuſtin.

EMphytheuſis quoque licet proprium hunc contractum Zeno fecerit, id eſt ſeparatum ab emptione & à conductione, tamen ſimilis eſt vel emptioni, vel conductioni, §. adeo, Inſtit. de loc. nudóque conſenſu perficitur. & hac ratione adſcribi emphytheuſis juri gentium poteſt, non minus quàm emptio & locatio. Græcum eſt nomen tritum pro latino nobis, ut hypotheca, arra, proxeneta, parapherna & alia quædam, quo ſignificatur inſitio ſurculi in arbore, non plantatio, hoc enim eſt Ariſtoteli vel ἀποφύσευσις, vel ἀποφυτεία, illud ἐμφύτευσις, & inſitionis tamen nomine latino hic contractus ſignificatur No. Valentin. de præd. piſt. Et eſt contractus quo dominus fundi ſui deſerti forte & ſquallidi uſum & fructum pleniſſimum & quaſi dominium alteri concedit, ea lege ut inſerendo, plantando, arando, poliendo, colendo, meliorem eum & fructuoſiorem faciat, proque eo pendat pretium ſeu vectigal annuum.

Enarratio.

Tit. LXVI.

SEparatum ab emptione.] Zeno quidem non effecit, ut contractus eſſet, nec ejus auctor

eſt, ſed ſeparavit ab emptione, & conductione l. 1. h. t. inf. ἰδιάζουσαν αὐτῇ φύσιν ἐπινοήσας, ut ait Theoph. & ut id contractus genus pro portione emptionis & venditionis, vel locationis & conductionis non eſſet: μήτε μισθώσεως, μήτε ἐκποιήσεως εἶδος, ἀλλ' ἰδικὸν νομικὸν ἔχειν, Baſilica.

Tamen ſimilis eſt.) Emphytcheuſis emptioni ſimilis eſt, ſive ut loquitur Juſtinianus Nov. VII. cap. 1. οὐδὲ πόῤῥω καθέστηκεν ἐκποιήσεως, propter pleniſſimum uſumfructum emphytheuticarii. vel conductioni vicina eſt propter annuum canonem, ut quodammodo duplex negotium ſit, quod in alia ſpecie Caſſius admittebat, §. item quæritur, Inſt. de loc. aut ut ait Harmenop. Epitomar. lib. III. tit. IV. §. 1. ἔστιν ὥσπερ μίσθωσις ὁμοῦ καὶ ἐκποίησις.

Nudóque conſenſu perficitur.) Nec igitur ſcripturam deſiderat, neque amiſſio inſtrumenti emphytheutici nocet, l. ult. hoc tit. ergo nec omiſſio, ubi enim amiſſio inſtrumentorum, vel actorum nihil nocet, nec omiſſio eorum nocet, ut docet Cujacius ſup. de fide inſtrum. in poſtumis. & in eo emphytheuſis differt à libellario contractu, qui fit ſcriptura interveniente, ut tradit idem Cujac. lib. I. de Feud tit. II.

Nec mutat quod paſſim h. t. ſcripturæ mentio fiat: contractus enim ſcripto vel ſine ſcripto conficiuntur, argum. leg. 2. D. de contr. empt. & ſcripturam vix deſiderem, niſi forte aliquid inter dominum & emphyteutam convenerit, quod naturam hujus contractus reformet. quamquam & has quoque pactiones citra ſcripturam fieri poſſe, nec ullo modo ſcri-

pturam neceſſariam eſſe ſatis probant Græci, qui verba hæc legis primæ, *Scriptura interveniente*, in Baſilicis omiſerunt : εἰ μὴ ἰδιόχειρ ἐγένοιτο περὶ τῆς ἐπὶ τῷ πράγματι βλάβης. & in l. 2. hæc omiſerunt : *in emphytheuticis inſtrumentis*. & in l. 3. verba illa : *ſi quidem emphitheuticum inſtrumentum*, &c. ſimpliciter vertunt : εἰ μὲν συμπεφώνηταί τινα περὶ τῆς τῦ των ἐκποιήσεως, κρατείτω τὰ συμφωνα.

Et hac ratione.) Imo non hâc ratione, ſed ipſa etiam origine non minus quam emptio & venditio. quamquam emptio prior eſſe videtur ex cap. XLVII. Geneſ. Petrus Faber.

Juri gentium poteſt.) Quatenus emphyteuſis nudo conſenſu perficitur, juris gentium eſt: nam ea, quæ ſunt juris gentium nudo contrahentium conſenſu perficiuntur, ut emptio & locatio, l. 1. §. 1. D. de contr. emp. & l. 1. D. loc. Sed & quod proximum eſt juri gentium, & ipſum jus gentium eſt, ut ait alicubi Cujacius.

Intitio ſurculi.] ἐμφυτεύειν, vel ἐγκεντρίζειν eſt inſerere. Gloſſæ latino-græcæ : *inſititium*, ἐγκεντρισθὲν ἐμφυτευθέν. Gloſſæ græco-lat. ἐγκεντρίζω δένδρον, *inſero* Cicero de ſenectute : *Nec conſitiones : modo delectant, ſed etiam inſitiones, quibus nihil invenit agricultura ſolertius*. Horat. epode 11. *Inutileſque falce ramos amputans, Feliciores inſerit*. & : *Ut gaudet inſitiva decerpens pyra*. Adde Virgilium Georg. II. ver. xxx. & ſeqq.

Inſitio.) *Inſere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites* P. Faber. ex Virgilii ecol. 1.

Ἀπὸ φυτεία.] περὶ μακροβιότητος, καὶ βραχυβ, cap. ult.

Squalidi uſum. *)* Ammianus lib. 11. *Reſiduæ omnes palantes per ſolitudines vaſtas, nec ſtivam aliquando, nec ſementem expertas, ſed ſquallentes, & pruinoſas.* ut, *ſquallentes campi*, Silio Italico lib. 11. Auctor de limitibus: *Squallidus ager, quaſi excolidus, quòd jam à cultura exierit, ſicut excenſul quòd à conſulatu diſceſſerit.* Quæ Iſidorus exſcripſit Origin. xv. 13.

Uſum & fructum.) Nam qui agrum utendum fruendum dat, dominium retinet, l. 1. §. 1. D. ſi ager vectigal. & §. adeò autem, Inſtit. de loc. l. 3. h. t.

Pleniſſimum.] Qui proprietatis imaginem refert. Itaque meliorationes ſuas emphytheuta, & jus ſuum in alium pretio transferre poteſt, ſi principali domino id teſtato denuntiaverit. Dominus autem jus habet *προλήψεως*, ſeu prælationis, refuſo eodem pretio. Quòd ſi dominus emere nolit, id per ſe invito quoque domino, tametſi domini interſit, novum emphyteutam ſuſcipere, jure diſtrahet: his tamen perſonis, quæ non ſolent in emphyteuticis contractibus vetari ad hujuſmodi venire emptionem, ut eſt in l. 3. h. t. quæ quidem auctores Baſilicῶn ſic interpretantur: *ἐκείνοις μέντοι τοῖς προσώποις τοῖς ἐμφυτεύεσθαι δυναμένοις, οἵ τινες μὴ ἰδικῶς ἐν τῷ ἐμφυτευτικῷ χάρτῃ ἐκωλύθησαν ἀγοράσαι τὰ ἐμπονήματα*: ut nimirum emphyteuta his diſtrahere non poſſit, quibus in inſtrumento emphyteuſeos nominatim receptum eſt, ne liceret diſtrahere: pactum hoc juſtum eſt. Utique tamen emphyteuta fundum ſine conſenſu domini ſalvo canone emphyteutico donare poteſt, l. 1. infrà de fun. patrimon. & ibi

Cujac. Nec eſt cur donario denuntietur domino, cum pluſquam ridiculum ſit, ſi dicat dominus ſibi donatum malle, quàm alteri. Sed nec erit audiendus,ſi rei donatæ pretium velit repēdere:hoc enim non eſt velut in emptoris locum ſuccedere, quod in venditioni contingit, ſed donatario novo quodam emptionis genere rem ſuam eripere. Denique liberalitas cujuſque impeditur: ſi res ipſa ad donatarium non perveniet, cujus ſolius cauſa res donatur. Poterit & permutare ieconſulto domino, ſi modo fraus abſit, quia non poteſt dominus eandem rem offerre, pro qua emphyteuta jus ſuum transfert. Poteſt autem dominus cum res diſtrahitur, idem pretium offerre ſi velit: & ideo jus ſuum emphyteuta inconſulto domino vendere non poteſt, ne jure ſuo dominus defraudetur.

In ſumma, jus προτιμήσεως ad venditiones pertinet, non ad ceteras alienationis ſpecies.

Poteſt etiam emphyteuticarius rem obligare, l. tutor *16*. §. ult. D. de pignerat. act. & ſervitutem, ac uſumfructum imponere, l. 1. §. 1. D. quib. mod. uſusfr. amitt.

Etquaſi dominium.) Qui fundum utendum conduxit, quaſi dominus eſt: qui dat, principalis dominus eſt, qui πρωτότυπος à Græcis dicitur. Conſtantin. Harmenop. lib. III. tit. III. §. 17. Michael Attaliotta tit. 13. Itaque emphyteuticario, qui proprietarium imitatur, accommodat in rem actionem, quæ actio vectigalis dicitur, l. ſi finita 15. §. ſi de vectigalibus, D. de dam.inf. quia de prædio vectigali, id eſt, emphiteuticario propoſita eſt, l.ſi cum venditor *66*. D. de eviction. quæ actio utilis eſt, l. ei qui 16.

D. de ſervit. d. l. tutor §. ult unde conficta eſt dominii diviſio in directum, & utile, juris auctoribus incognita.

Poliendo.) Ulp. in l. cum duob. 52. §. 2. D. pro ſoc. *Agrum politori damus*. M. Cato de re ruſtica cap. v. *Politorem diutius eundem ne habeat.* Non. Marcell. *Politiones, agrorum cultus diligentes; ut polita omnia dicimus exculta, & ad nitorem deducta.*

Meliorem) Emphytheuſim enim additur lex meliorationum. ἐμπονήματα Græci vocant, quæ vox reſtituenda eſt d. legi 3. in fi. ibi: *ad alios ſuum jus, vel* ἐμπονύματα. ſic enim in Baſilicis: τότε καὶ παρὰ γνώμην αὐτοῦ γινέσθω ἡ μεταφορὰ τῆς ἐμφυτεύσεως, καὶ ἡ τῶν ἐμπονημάτων πρᾶσις. nec aliter in M.S.cod.Jul.Brodæi, & caſtigatioribus editionibus.

Pretium.) Quatenus emphiteuſis proxima eſt emptioni pretium dicitur. Merces Juliano Anteceſſori, Nov. 111. c.4. μισθωτικὸς κανών, Juſtiniano Nov. 120. cap. 8. quatenus locationi.

Vectigal.] Vectigal in l. cum ſervus 39. §. heres, D. de leg. 1. eſt, emphyteuma in Baſilicis, & l. 32. C.de Epiſcop. aud. ὁ τῆς ἐμφυτεύσεως κανών, in metaphraſi ejuſdem legis in Baſilico. canon emphytheuticus, l. 3. κανὼν ἐμφυτευτικὸς, τέλος ἐτήσιον, Harmenopol. d. tit. 4. §. 3. Merces, Julianus Anteceſſor d. cap. 4. pactio Emphyteutica: d. Nov. cap. 9. τὸ πάκτον, d. Nov. Juſtin. 120. cap. 11. pactum enim vel pactio id quoque ſignificat, quod ex pacto debetur. Eademque ratione tributa, quæ ex pacto penduntur à devictis hoſtibus pacta quoque dicuntur, ut apud Glycam. IV. πάκτον τῆς Αὐγούστου Theophanes: ὑπισχόμενος καὶ ἐτήσια τῷ βασι-

λεῖ παρέχειν πάκτα Menologium Auguſti die 17. τοῦ δὲ βασιλέως Λέοντος προθεμένου δοῦναι αὐτοῖς πάκτα, αὐτοὶ φύλακας τῇ πόλει ἐγκαταστῆσαι ἀπῄτουν. Conſtantinus de adminiſtrando Imp. παρέχων καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ θείου αὐτοῦ τοῦ Ἀποκρισιαρίου πάκτα. & mox: καὶ ἐδουλώθησαν, καὶ ἐπακτώθησαν.

Pretium ſeu vectigal annuum) Imo & penſionem, ut puta fructuum certam partem, puta quintam, ut Geneſeos XLVII. cap. vide & Ariſtotelem de Bizantiis lib. II. Oeconomic. ut ſcripſi ad rubricam Cod. hoc noſtro tit. Petrus Faber.

Quòd ſi emphyteuticarius paganicus triennio, Eccleſiaſticus autem biennio ceſſaverit in ſolvendo vectigali, cadit jure emphyteuſeos, eumque dominus à prædiis emphiteuticariis repellere, ἐκβάλλειν poterit. An autem dominus ſua auctoritate poſſit eum expellere, non convenit inter omnes. Cujacius ad l. 2. notat, judicis auctoritatem expectandam eſſe. quod utique conſultius eſt. Cur enim dominum reluctante emphyteuticario jus ſibi dicere patiemur ſpreto judice, qui interceſſione ſua poterit eos componere. videntur quidem verba legis id concedere: ſed uſus forenſis qui plerumque legum optimus interpres eſt, prævaluit, & vim omnem tanquam juri contrariam prohibuit.

CODICIS JUSTINIANI LIBER QUINTUS

De Sponſalibus & arris ſponſalitiis & proxeneticis.

Tit. I.

V. tit. 1. lib. 23. & tit. 14. lib. 50. D.

SCopus hic eſt hoc libro conditori Codicis, ut quos omiſit contractus libro ſuperiore, perſequatur, & actiones proditas ex eis, ac præcipuè matrimonii contractum, qui etiam nudo conſenſu perficitur, ut ſuperiores aliquot, à quo tamen ipſius negotii natura facit ne exordiatur: nec enim ad matrimonium pervenitur ſtatim ut placuit primus ſermo de matrimonio. Sunt multi contractus qui vel eum præcedunt, vel ubi completus eſt, eum ſequuntur, vel modò præcedunt, , modò ſequuntur, vel qui penitus dirimunt eam conventionem,

veluti divortium. Sed qui ad eum conſtituendum & confirmandum ſpectant, ii ſunt, Dotis datio, vel promiſſio, quæ præcedere & ſequi matrimonium poteſt, & ſi ſola præcedat, nondum nuptiæ, aut ſponſalia, imo nec dos propriè. Donatio ante nuptias, quæ olim præcedebat, hodie etiam ſequi poteſt, & ob id mutato nomine dicitur donatio propter nuptias: Sponſalia quæ præcedunt, Arrarum quoque datio quæ præcedit. Sponſalia, de quibus eſt prima pars hujus tituli, hodie contrahuntur nudo conſenſu, ſicut nuptiæ, per ſe, vel per epiſtolam, vel per interpoſitam perſonam, internuntium, procuratorem, pararium, quæ non fierent per alium, ſi per ſtipulationem, ut olim, fierent. & ſecundum jus novum accipio quod eſt in l. 1. D. eod. Sponſalia eſſe mentionem & repromiſſionem futurarum nuptiarum. Non ſatis erat mentionem dixiſſe, quia mentio primus ſermo eſt & tractatus de nuptiis contrahendis, non contractus ullus. ideo additur, & repromiſſionem, quo nomine ſignificatur plerumque nuda cautio ſive promiſſio ſtipulanti facta non datis fidejuſſoribus, ſed illo loco, meo judicio, nudus conſenſus. patet enim latiſſime promittendi aut repromittendi verbum, minúſque eſt promittere, quàm ſpondere. Promittunt qui quamlibet conventionem ineunt. etiam ſi ex ea non naſcatur obligatio. Spondent qui promittunt ſtipulanti, quod eſt firmiſſimum juris vinculum, & remedium quod promiſſionibus infirmis adhibetur. Secunda pars eſt de arris ſponſalitiis. & arrarum datio contractus, l. contractus, ſuprà de fid. inſt. qui adhibetur emptioni, vel locationi, vel ſponſalibus, præit emptionem, vel lo-

cationem, impletam, & matrimonium. dantur autem ab emptore venditori, & à conductore locatori, vel à locatore conductori, vel ab ſponſo ſponſæ, unde & quaſi arrilatores conciones dicti ſunt. & in omnibus idem jus eſt, ut impleta emptione, vel locatione reddantur, maxime ſi corpus certum datum ſit arræ nomine: vel imputentur in pretium, ſi in nummis conſiſtant: & eodem exemplo ſecutis nuptiis ut arræ ſponſalitiæ reddantur, vel imputentur in donationem propter nuptias. Et ut ſi culpa emptoris, vel locatoris, aut conductoris, vel ſponſi non impleatur emptio, vel locatio, vel matrimonium, arras amittat, quod & pactis inſeri ſolebat, l. ult. D. de lege com. Si culpa venditoris, vel locatoris aut conductoris, qui arras accepit, vel ſponſæ culpa, in duplum teneatur. excipiuntur caſus certi in l. pen. hujus tit. & alius tit. ſeq. Tertia pars tituli eſt de proxeneticis, quo nomine ſignificantur præmia, quæ debentur interceſſoribus ſive conciliatoribus ſponſalium aut nuptiarum. His modum impoſuit l. ult. quam expoſui Obſ. xi. pro quantitate dotis & donationis propter nuptias, & hoc amplius cavit, ne citra ſtipulationem ex hac cauſa proxeneticum peti poſſet, quod & philantropum dicitur l. 2. D. de proxen. in qua philantropi non dixit per ſynæreſim, cum & Diodori 4. legamus ἔπαθλον φιλάνθρωπον, & 2. Maccab. c. 4. φιλάνθρωπα βασιλικὰ.

Enarratio

Enarratio.

TIT. I.

QUæ præcedere & ſequi*)* Paulus Sentent. libro II. tit. XXI. de dotibus, l. ſi pater 44. §. 1. in fi. D. de ju. dot. l. ult. inf. tit. 3.

Nudo conſenſu) L. 4. & 11. D. eod.

Internuntium*)* L. ult. D. eod. Plautus in Milite glor. act. IV. 1.

Vah ego ne ut ad te ab Libertina eſſe auderem internutius?

Apuleius Metam. IX. *Anus quædam ſtupri ſequeſtra, & adulterorum internuntia.*

Pararium] Seneca de benefic. libro II. cap. XXIII. *Quidam nolunt nomina ſecum fieri, nec interponi pararios.* & libro III. cap. XV. *Ille per tabulas plurium nomina interpoſitis parariis facit.*

Si per ſtipulationem ut olim) L. 2 & 3. D. eod. Hinc ſperatæ, pactæ, & ſponſæ in loco Arnobii ex IV. adverſus G. quem citat in Par. D. Juvencus in hiſtoria Evangelica:

Accipe conjugium nullo cum crimine pactæ,
Spiritus implevit ſanctus cui viſcera fœtu.

Nuda cautio ſive prom.) Ut §. 2. Inſtit. de ſatiſdat.

Spondent qui prom. ſtip.) L. ſponſio, D. de verb. ſign.

Quod eſt firmiſſimum) Paulus Sentent. lib. V. tit. VII.

Vel ſponſalibus] Apuleius Metam. V. *Arra atque nuptiis conjugabo.* Petrus Ravennas ſerm. CXL. *Ad virginem Deus aligerum portitorem*

cationem, impletam, & matrimonium. dantur autem ab emptore venditori, & à conductore locatori, vel à locatore conductori, vel ab ſponſo ſponſæ, unde & quaſi arrilatores conciones dicti ſunt. & in omnibus idem jus eſt, ut impleta emptione, vel locatione reddantur, maxime ſi corpus certum datum ſit arræ nomine: vel imputentur in pretium, ſi in nummis conſiſtant: & eodem exemplo ſecutis nuptiis ut arræ ſponſalitiæ reddantur, vel imputentur in donationem propter nuptias. Et ut ſi culpa emptoris, vel locatoris, aut conductoris, vel ſponſi non impleatur emptio, vel locatio, vel matrimonium, arras amittat, quod & pactis inſeri ſolebat, l. ult. D. de lege com. Si culpa venditoris, vel locatoris aut conductoris, qui arras accepit, vel ſponſæ culpa, in duplum teneatur. excipiuntur caſus certi in l. pen. hujus tit. & alius tit. ſeq. Tertia pars tituli eſt de proxeneticis, quo nomine ſignificantur præmia, quæ debentur interceſſoribus ſive conciliatoribus ſponſalium aut nuptiarum. His modum impoſuit l. ult. quam expoſui Obſ. XI. pro quantitate dotis & donationis propter nuptias, & hoc amplius cavit, ne citra ſtipulationem ex hac cauſa proxeneticum peti poſſet, quod & philantropum dicitur l. 2. D. de proxen. in qua philantropi non dixit per ſynæreſim, cum & Diodori 4. legamus ἔπαθλον φιλάνθρωπον, & 2. Maccab. c. 4. φιλάνθρωπα βασιλικὰ.

Enarratio

Enarratio.

Tit. I.

QUæ præcedere & ſequi) Paulus Sentent. libro II. tit. xxi. de dotibus, l. ſi pater 44. §. 1. in fi. D. de ju. dot. l. ult. inf. tit. 3.

Nudo conſenſu) L. 4. & 11. D. eod.

Internuntium) L. ult. D. eod. Plautus in Milite glor. act. iv. 1.

Vah ego ne ut ad te ab Libertina eſſe auderem tniernutius?

Apuleius Metam. ix. *Anus quædam ſtupri ſequeſtra, & adulterorum internuntia.*

Pararium] Seneca de benefic. libro ii. cap. xxiii. *Quidam nolunt nomina ſecum fieri, nec interponi pararios.* & libro iii. cap. xv. *Ille per tabulas plurium nomina interpoſitis parariis facit.*

Si per ſtipulationem ut olim) L. 2 & 3. D. eod. Hinc ſperatæ, pactæ, & ſponſæ in loco Arnobii ex iv. adverſus G. quem citat in Par. D. Juvencus in hiſtoria Evangelica:

Accipe conjugium nullo cum crimine pactæ,
Spiritus implevit ſanctus cui viſcera fœtu.

Nuda cautio ſive prom.) Ut §. 2. Inſtit. de ſatiſdat.

Spondent qui prom. ſtip.) L. ſponſio, D. de verb. ſign.

Quod eſt firmiſſimum) Paulus Sentent. lib. v. tit. vii.

Vel ſponſalibus] Apuleius Metam. v. *Arra atque nuptiis conjugabo.* Petrus Ravennas ſerm. cxl. *Ad virginem Deus aligerum portitorem*

mittit : nam dat arram, dotem ſuſcipit, qui fert gratiam, fidem refert, & tradit munera virtutis, qui mox virginei conſenſus reſolvit ſponſionem. Licet autem ſtipulatio interpôſita ſit, ſi tamen arræ datæ non ſint, à ſponſalibus impune diſceditur, Græci ad l. 1. D. eod.

Arrilatores] Gloſſæ: μεταβόλος, *dardanarius, cociator, arrilator.* vide Iſidori Gloſſarium.

Cociones) A. Gellius lib. XVI. cap. VII. *Cocionem pervulgate dicit* [Laberius] *quem veteres arrilatorem dixerunt.* ſic ibi legiſſe videtur Cujacius ex veteri codice quem citat in Notis prioribus ad tit. de teſtam. Inſtitut.

Conciliatoribus ſponſalium) Cornelius Nepos in Attico: *Harum nuptiarum conciliator fuit* Servius ad illud IV. Æneid. *Tuque harum interpres curarum & conſcia Juno*: *Curarum*, inquit. *conjugalium interpres, hoc eſt, media & conciliatrix.* Gl. gr. lat. προξενητὴς, *conciliator, proxeneta.* vetus Onomaſtic. *conciliatrix*, προξενήτρια. qui & πρόξενος, ut in epiſtola CCCXX. S. Baſilii: τῆς μὲν σωματικῆς φιλίας ὀφθαλμοὶ πρόξενοι γίνονται: *Oculi ſunt proxenetæ amicitiæ corporalis.* & μεσίτης. D. Chryſoſtomus in epiſtolam D. Pauli ad Hebræos cap. IX. homilia XVI. μεσίτης γάμου γίνεται, οὐχ ὁ γαμῶν, ἀλλ' ὁ τῷ μέλλοντι ἄγεσθαι συμπράττων.

Obſervatione XI.) Cap. XVIII.

Philantropi non dixit per Syn.] Pro philantropii. vide d. cap. XVIII.

Non dixit per ſynær) Dixit igitur per ἔλλειψιν ſi ſubſtantivum ſubintelligitur. Sed malo equidem per ſyn. Pet. Faber.

Si Rector provinciæ, vel ad eum pertinentes ſponſalia dederint.

Tit. II.

SPonſalia in hoc titulo ſunt arræ ſponſalitiæ, ut Græce μνῆστρα, & pignora, ut l. 6 C.Th. de ſponſ. l. ult. inf. de ing. man. l. 1 inf. ſi nup. ex reſ. pet. Hieronimus in virginitatis laude: Humanorùm ſponſaliorum pignoribus ſubarratur. Et ſciendum eſt, rector provinciæ, vel alius qui officium in provincia adminiſtrat, ſi in ea puellam deſponderit, & ſubarraverit, ut potuit, quia nuptiæ ei interdictæ ſunt, non ſponſalia, & poſt depoſitum officium ipſa ei nubere nolit, liberari eam reddendo arras in ſimplum, quia præſumitur non ſponte ſponſalia feciſſe cum eo, ſed coacta & territa officii poteſtate, l. ſi quis officium, D. de rit. nupt. quæ ſecundum Conſtitutionem hujus tit. ita accipienda videtur (niſi mavis Cyrillum ſequi, cujus ſententiam adſerere aliquando conatus ſum] ut non aliter eas reddat quam ſua ſponte, ultro ſi eas redere velit, ut plerunque ex rebus ejus, quem repudiant puellæ nihil retinere volunt: & vero honeſtius eſſet eas reſtituere, ſed neceſſitatem reſtituendi hæc conſtitutio remittit. Pertinentes in hoc tit. & tit 7. ut Græce προσή-κοντες, ſunt liberi, cognati, adfines, domeſtici, adſeſſores, ad quos etiam pertinet hæc conſtitutio ſi eis ea in re operam dederit is qui officium publicum in provincia gerit.

Enarratio.

Tit. II.

UT græce *μνῆστρα*) Heſichius. μνηστεύεσθαι, ἀῤῥαβωνίζεσθαι. μνήστωρ, ὁ δοὺς τοῦ γάμου ἀῤῥαβῶνα. μνῆστρον, ὁ τοῦ γάμου ἀῤῥαβών. Soſipater Chariſius I. Gramm. & Gloſſæ : *Sponſalia*, μνῆστρα vide locum Chryſoſtomi tit. III. inf.

Et pignora) Ut in l.un.h. tit. conjuncta Baſilicorum interpretationem libro xxviii. tit. 1.in fine, & in homilia 1. Origenis in Cantica canticorum.

Subarraverit] Subarrare, eſt ἀῤῥαβωνιάζειν. utuntur eo verbo Pontifices.

Non ſponſalia] Imo hodie ſponſalia quoque ex Novellis Leonis P. Faber.

Territa officii poteſtate) Itaque ſi præſes quidem ſit, ſed qui ratione potentatus parentes puellæ terrere non valeat, ſponſalia non prohibentur, ut notat Thalelæus ad conſtitutionem hujus tituli.

Niſi mavis Cyrillum ſequi) Scribit Cyrillus conſtitutionem loqui de præſide provinciæ, Paulum autem accipiendum eſſe de his qui officium in provincia adminiſtrant, id eſt, de officialibus, qui ut Præſidibus longe inferiores ſunt: ita eorum quoque facta leviora judicantur: eamque ſententiam adſerere conatur Obſ. IV. cap. XXII. Heic autem aliam interpretationem adfert, ut ſponſa arras non aliter reddat quam ſua ſponte. Raphael Fulgoſius heic: *Quod dicit ibi in d. l. ſi quis, redditis arris, intellige, ſi pars mulieris velit.*

Adſeſſores) Participes, id eſt, conſiliarios in l.°un. h. tit. Sic habent veteres Menagii & Brodæi. Ego ſuſpicabar eſſe vetus Gloſſema, quod abſit à Cod. Theoph. niſi participes conſiliarios dixerit cum Plauto in Milite Act. IV. ſc. II. Certe particeps eſt conſiliarius. Cornelius Tacitus Annal VI. cap. X. *Marino participe*. Baſilica συ[illegible] interpretantur.

De donationibus ante nuptias vel propter nuptias & ſponſalitiis.

Tit. III.

PRiores conſtitutiones hujus tituli ſunt de ſponſalitiis. i. muneribus ſponſalitiis, quæ dat ſponſus, aut ſocer vel ſocrus ſponſæ vel ſocero, vel contra ſponſo ſponſa, quæ & ſponſalia dicuntur, l. 3. & multum diſtant ab arris: Nam ex ſponſæ ſoli dantur, & ſecutis nuptiis redduntur. ut dixi. munera ſponſalitia remanent apud eum, qui accepit, niſi aliud convenerit. & rurſus non ſecutis nuptiis culpa ſponſæ, regulariter arræ redduntur in duplum, & ex conventione in quadruplum: munera redduntur in ſimplum, ſi per eum qui accepit factum ſit quo minus nptiæ contraherentur, ſi per eum qui dedit, non redduntur, l. 15. hoc tit. Item mortua ſponſa vel ſponſo ante nuptias contractas arræ redduntur., l. 3. tit. 1 mortuo autèm ſponſo munera non redduntur, ſi ea liberalitatis cauſa contulerit in ſponſam, i. ut nullo caſu ad ſe heredéſve ſuos reverterentur, l. ſi tibi, hoc tit l. 1. D. de don. vel ſi contemplatione

futuri matrimonii & titulo ſponſalium prætermiſſa heredum differentia, quam ſtatuit l. 2. Cod. Theod. eod. hodie dicimus non interveniente oſculo, ea donatori reddi, imo & interveniente oſculo, ſi ſponſa donaverit, non etiam ſi ſponſus: nec enim integra ea heredibus ſponſi reddi oportet, ſed ſemiſſem tantum ex lege 16. quaſi jus oſculi auxerit jus ſponſalium, & qui oſculum accepit quaſi maritus ſit, aut certè plus quàm ſponſus, nec tamen ſatis eſt, ut Fabius ait decl. 279. maritum tantum oſculo putari. Poſteriores autem quatuor conſtitutiones hujus tituli ſunt de donatione ante nuptias quæ dicebatur olim, hodie quæ dicitur donatio propter nuptias: quia hoc ſingulare habet, ut & conſtante matrimonio fieri & augeri poſſit, ſicut dos, l. pen. & ult. Martianus Capella IX. Arcanus priſci juris adſertor conſulitur, reſponditque, regulariter etiam matrimonio copulato dotem dicere fœminam viro nullis legibus prohiberi. Nec enim, ut ait l. ult. ſimplex ea & mera donatio eſt, ſed contractus, qui fit propter dotem & propter nuptias, ut No. 38. & 119. & quaſi *ἀντιφέρνη* ſive *ἀντισήκωσις*. dotis denique donatio propter nuptias eſt contractus, quo quid dotem contra vir uxori offert, vel amuſſis, examen, levamentum ſacoma dotis, quæ & ſponſalitia largitas dicitur, l. 4. inf. de ſec. nup. & ſponſalia, l. 2. eod. l. prædia inf. de præd. min. & No. Valentin. de epiſ. jud. & in conſtitutionibus Græcis *ἕδνα*. Igitur ſponſalium nomen commune eſt repromiſſioni futuri matrimonii, quam Alexius vocat *πρώτην τῶν συμβαλλόντων συναρμογήν*, & donationi propter nuptias ſeu ſponſalitiæ

largitati, id eſt, muneribus ſponſalitiis, & arris.

Enarratio.

Tit. III.

MUneribus ſponſalitiis.] Tertullianus l. ad uxorem cap. IV. *Orationes ſuas velut dotes domino adſignant. ab eodem dignationem velut munera dotalia quotieſcumque deſiderant conſequuntur.*

Aut certe plus quam ſponſus) Achilles Tatius de Clitoph. & Leucipp. amoribus IV. *μέχρι μόνου τῶν φιλημάτων ἐςί μου γυνή. Oſculo tantum uxor mea eſt.*

Quo quid dotem contra) Heroicis temporibus in Græcia maritus quaſi dotem uxori dabat, & munera ſponſalitia: & tam dos, quam munera ἕδνων nomine continebantur, ut ex Homero & aliis obſervavi libro II. Inſtitutionum tit. VII. §. 3. Quem morem poëtæ Latini tangunt. Vetus epigramma libro IV. collectionis Pithœanæ.

Dotalemque petens Romam Cleopatra Canopo.

Auctor hiſtoriæ Appollonii. *Non apto, ait, tempore me interpellatis: filia mea ſtudiis vocat, & ob amorem ſtudiorum imbecillis jacet. Sed ne videar vos ſæpius differre, ſcribite in codicillis nomina veſtra, & dotis quantitatem, quam tranſmittam filiæ.*

Amuſſis) Vetus Onomaſticon: *amuſſis ςάθμη.* Varro apud Nonium: *Amuſſis, eſt æquamentum, levamentum.*

Examen) Feſtus Pompeius : *examen, æquamentum.* Gloſſæ Philoxeni : *examen* σήκωμα.

Levamentum] Vide locum Varronis ſupra.

Sacoma dotis] Onomaſt. *æquipondium*, σήκωμα. utitur Vitruvius IX. 3. & ult.

Sponſalitia largitas) Ennodius Ticinenſis in vita Epiphanii : *Sit filii tui ſponſalitia largitas, abſolutio captivorum. Offerat pactæ ſuæ munus quod & Chriſtus accipiat.* Nec debuit Accurſius diſtinguere.

Et ſponſalia) Saxo grammaticus hiſtoriæ Daniæ libro XIV. *Igitur à Canuto totius patrimonii ſui parte tertia ſponſalium loco promiſſa puellam deſpondit.*

In conſtitutionibus gr. ἕδνα] Et aliis auctoribus. S. Gregorius Niſſenus de virginitate : οἶδα ἢ καὶ τὰ ἕδνα τοῦ γάμου. Non abſimile eſt quod poſteriores dixere, ὑπόβολον, id eſt, incrementum dotis, vel quod mortuo viro uxori ſuperſtiti redditur ſupra dotem. De quo D. Chryſoſtomus, in Pſalmum XLIV. λάβε ἀῤῥαβῶνα, ἵνα μοὶ πιστεύσῃς περὶ τοῦ μέλλοντος. λάβε ὑπόβολον, λάβε καὶ μνῆστρα. *Accipe arras, ut mihi fidem habeas : accipe hypobolum, accipe & ſponſalia.* Meminit Euſtatius ad Odyſſ. α. vide Cujacium Obſervat. v. 4.

Quam Alexius vacat] Alexius Comnenius in Nov. de ſponſalib. *primam contrahentium conventionem.*

De nuptiis.

Tit. IV.

V. tit. 10. *lib.* 1. *Inſt. & tit.* 2. *l.* 23. *D.*

EXpoſitis contractibus his qui ante nuptias fieri ſolent, conſequens eſt ut tractet de nuptiis ſive matrimonio ipſo. Matrimonium nudo conſenſu perficitur: Nam neque verba, neque ſcripturæ proprietatem deſiderat, neque dotem, neque concubitum, neque pompam aut deductionem in domum mariti, l. pen. D. de don. int. vir. & ux. l. 13. hoc tit. quæ ſunt quidem per conſequentias matrimonii propria, non principalia, quæ rem negotiúmque conficiant. Nuptiæ igitur ſive matrimonium eſt conventio, quæ fit inter cives, marem & fœminam ad ſobolem quandoque juſtam procreandam ſpectans, eo animo votóque, ut in una domo totam vitam vivant ſocialiter. Hæc eſt nuptiarum definitio vera. In idiotiſmo eo nomine ſignificatur commiſtio corporum, ut apud Petronium. Illa nocte qua nuptias fecerunt. & in Æſopo Latino de vita Alexandri: Ille ſceptro depoſito conſcenſóque lecto nuptias agit. Vel feſtivitas & celebritas nuptiarum, & ita nuptias in conditionibus accipi vult l. 2. 4. hoc autem tit. permittuntur nuptiæ quædam quæ olim fuere prohibitæ, veluti cum quinquagenaria, cum alumna, cum conſobrina. ſed & prohibentur variis ex cauſis. Si filius aut filiaf. nuptias faciat ſine auctoritate patris qui modo auctor eſſe poſſit. Si puella ſui juris ſine tutoris

auctoritate, quia ad nuptias contrahendas, ſicut ad hereditatem adeundam puellæ curatoris auctoritas non ſufficit. Si libertus patronam, aut patroni uxorem, filiam, neptem ducat. Si quis ex ea provincia in qua officium adminiſtrat, ſi ſusceptam ex baptiſmo, quam filiolam vocamus.

Enarratio.

Tit. IV.

NUdo conſenſu perf.) L. pen. de donat. inter vir. & uxor. ſicut & ſponſalia, l. 4. & l. 11. D. de ſponſal.

Nam neque verba, neque ſcr. propr.) Ut de obligationibus quæ conſenſu fiunt ſcribit Caius in l. 2. §. 1. D. de obligat. & action. ſicut neque ſcriptura deſideratur in ſponſalibus, l. in ſponſalibus 7. D. de ſponſal. & ideo vir abſens uxorem ducere poteſt, Paul. Sent. lib. II. tit. XIX. §. vir, ſicut abſenti abſens deſponderi, d. l. 4. §. 1.

Neque dotem] L. ult. ſup. tit. prox. l. pen. inf. tit XVII. quamquam mulier indotata nudum nomen uxoris adferre videatur. Dicam ad l. 30. D. de regul. jur.

Neque concubitum) d. l. 30. cum fuerit 15. D. de cond. & demonſtrat D. Auguſtinus de conſenſu Evangeliſtarum libro II. capite I. *Virgo peperit Chriſtum: Hoc exemplo magnifice inſinuatur fidelibus conjugatis, etiam ſervata pari conſenſu continentiâ, poſſe permanere vocarique conjugium, non permiſto corporis ſexu, ſed cuſtodito mentis affectu.*

In domum mar.] Imo in domum, non in

cubiculum, l. cum fuerit 15. D. de condit. & demonſtrat. Sed jus illud antiquum hodie ſublatum jure iſto. P. Faber.

In domum mariti) Hebræorum jure nuptiæ perfectæ non erant ante deductionem in cubiculum mariti. qua de re vide Seldenum uxoris Ebraïcæ libro II. cap. XIII.

Ad ſobolem quandoque juſtam procr.] Servius in IV. Æneidos *Quis enim ignorat matrimonia liberorum ſuſcipiendorum gratia iniri?* Euſtatius in illud Homeri Iliad. κ οὐ παῖδες, οὐδὲ γυναῖκες. ἰστέον δὲ ἐν τῷ, οὐ παῖδες, οὐδὲ γυναῖκες, δόξοι ἂν τοὺς παῖδας οὐκ ἔξω λόγου προθεῖναι, ἀλλ' ὡς τελικὸν αἴτιον αὐτοὶ τοῦ γάμου. & Iliad. ξ. τῶν ἐρώντων εἰ ἀγαθοὶ διὰ γονὴν γίνονται παίδων *Amorum illi optimi ſunt qui liberorum procreandorum propoſitum habent.*

Juſtam) Hinc juſti liberi, qui ex juſtis nuptiis quæſiti ſunt. Sic etiam Pomponius ſcribit, dotatas eſſe fœminas ad ſobolem procreandam replendamque liberis civitatem maxime eſſe neceſſarium, l. 1. D. 50. mat.

Totam vitam) Apuleius Metam. VI. *Nec unquam digredietur à tuo nexu Cupido, ſed iſtæ vobis erunt perpetuæ nuptiæ.*

Commiſtio corporum) Apuleius Metam. VII. *Invitat ad nuptias:* id eſt, concubitum. D. Hieronimus adverſus Luciferianos: *Die noctuque nuptias faciens, obſcœnas, & auditu quoque erubeſcendos coitus ſomniavit.*

Celebritas nuptiarum) Quintilianus decl. CCCVI. *Vis ſcire quid ſint nuptiæ? aſpice illam virginem, quam pater tradidit, eundem die celebri, comitatnte populo.*

Cum quinquagenaria) Cum quinquagenaria

olim nuptiæ prohibitæ. *An quia fœcunditas omnium* (mulierum *) conquieſcit* ? Solinus capite IV. Adde Plinium VII 14. Dionyſ. Halicarn. IV. *Ut eſſe videretur quædam etiam nubendi impudicitia*, ut ait Fabius dicta declamat. CCCVI. Hodie permiſſæ ſunt, lege Sancimus 27. hoc tit.

Cum alumna) Quam libertate donavit, l. ſi quis 27. h. tit. Manumiſſor enim libertam ſuam uxorem ducere non prohibetur, l. uxorem 15. eod. Vetus epigramma :

Liberta & conjux Petronia cara patrono.

Cum conſobrina) L. celebrandis 19. h. t.

Sine auctoritate patris) Paul. Sentent. libro II. tit. XIX. §. 1. l. 2. D. de ri. nupt. l. ſi ut proponis 7. & l. nec filium 12. hoc t. Græci interpretes in ea ſententia ſunt, ut filius emancipatus, ſi perfectæ ſit ætatis, ſine conſenſu patris uxorem poſſit ducere. Harmenopulus Epitom. libro IV. tit. IV. §. 13. Filia vero poſt plenam ætatem, ſive poſt XXV. annum, etiam citra conſenſum patris poteſt nubere, No. CXV. capite III. §. 11. Sic videtur accipiendum quod ſcribit Photius patriarcha CP. epiſtola v. in Auctario his admodum verbis : εἰ δὲ ἄρα μακρῷ χρόνῳ, τῆς γαμονομικῆς ἡλικίας τῶν παίδων ἐπιτηδείας οὔσης, οὐ φροντίζοιεν οἱ γονεῖς, καὶ τὴν ἀνάγκην αὐτοὶ παρέχοιεν, καὶ μὴ θελόντων αὐτῶν, ἐλθεῖν τοὺς παῖδας εἰς συνάφειαν, τελεσθέντα καὶ τὸν τοιοῦτον γάμον ὁ νόμος οὐκ ἄκυρον τίθησι, καὶ ὁ ἱερεὺς παρών, καὶ ἁγιάζων τὸν γάμον οὐδεμιᾶς αἰτίας ἐστὶν ἔνοχος : *Si parentes poſtquam liberi ad ætatem legibus definitam pervenerint, longo tempore morati ſint in quærenda eis conditione, & neceſſitatem ipſi liberis præbuerint etiam invitis parentibus uxoris ducendæ,*

vel nubendi, tunc leges ejuſmodi nuptias non faciunt irritas, & ſacerdos, qui interfuit, & eis benedexit, nullius criminis reus eſt.

Qui auctor eſſe poſſit] L. ſi furioſi 25. h. t.

Si puella ſui juris. &c. Patre orbata, l. 1. & l. 8. h. t. l. 20. D. de ri nupt. l. cum in una 17. §. 1. D. de appellat. Ulp. titulo XI. §. item ex Senatuſconſulto.

Si quis ex ea provincia] L. un. ſup. tit. 2. l. 38. D. de ri nupt. concubinam tamen ex ea provincia habere poteſt, l. 5. D. de concub.

Si ſuſceptam] L. 26. §. 1. h. t.

Quam filiolam vocamus] Nichardus hiſtoriæ libro II. *Sicut ergo filiolum ex baptiſmate oportebat benivolum eſſe.* Imo nec cum matre ejus aut filia. Conſtantinus Harmenopulus IV. VI. 18. quod tamen non admittit S. Bonifacius Archiepiſcopus Moguntinus epiſtola XI. *Affirmant*, inquit, *ſacerdotes per totam Franciam, & Gallias, necnon & Romani, maximi criminis reum eſſe hominem, qui in matrimonium acciperet illam viduam, cujus ante filium in baptiſmo adoptivum ſuſcipiebat. Quod peccati genus, ſi verum eſt, hactenus ignorabam: & nec in antiquis canonibus, nec in decretis Pontificum Patres, nec in calculo peccatorum Apoſtolos uſquam enumeraſſe cognovi.* Vide ibidem Notas, & epiſtolam XV.

De inceſtis & inutilibus Nuptiis.

TIT. V.

ADduntur in hoc titulo & aliæ cauſæ prohibendarum nuptiarum, & prænotatæ e-

mittit : nam dat arram, dotem ſuſcipit, qui fert gratiam, fidem refert, & tradit munera virtutis, qui mox virginei conſenſus reſolvit ſponſionem. Licet autem ſtipulatio interpoſita ſit, ſi tamen arræ datæ non ſint, à ſponſalibus impune diſceditur, Græci ad l. 1. D. eod.

Arrilatores] Gloſſæ: μετάβολος, *dardanarius, cociator, arrilator.* vide Iſidori Gloſſarium.

Cociones) A. Gellius lib. XVI. cap. VII. *Cocionem pervulgate dicit* [Laberius] *quem veteres arrilatorem dixerunt.* ſic ibi legiſſe videtur Cujacius ex veteri codice quem citat in Notis prioribus ad tit. de teſtam. Inſtitut.

Conciliatoribus ſponſalium) Cornelius Nepos in Attico: *Harum nuptiarum conciliator fuit* Servius ad illud IV. Æneid. *Tuque harum interpres curarum & conſcia Juno : Curarum,* inquit. *conjugalium interpres, hoc eſt, media & conciliatrix.* Gl. gr. lat. προξενητής, *conciliator, proxeneta.* vetus Onomaſtic. *conciliatrix,* προξενήτρια. qui & πρόξενος, ut in epiſtola CCCXX. S. Baſilii : τῆς μὲν σωματικῆς φιλίας ὀφθαλμοὶ πρόξενοι γίνονται : *Oculi ſunt proxenetæ amicitiæ corporalis.* & μεσίτης. D. Chryſoſtomus in epiſtolam D. Pauli ad Hebræos cap. IX. homilia XVI. μεσίτης γάμου γίνεται, οὐχ ὁ γαμῶν, ἀλλ' ὁ τῷ μέλλοντι ἄγεσθαι συμπραττων.

Obſervatione XI.) Cap. XVIII.

Philantropi non dixit per Syn.] Pro philantropii. vide d. cap. XVIII.

Non dixit per ſynær) Dixit igitur per ἔλλειψιν ſi ſubſtantivum ſubintelligitur. Sed malo equidem per ſyn. Pet. Faber.

Si Rector provinciæ, vel ad eum pertinentes ſponſalia dederint.

Tit. II.

SPonſalia in hoc titulo ſunt arræ ſponſalitiæ, ut Græce μνῆστρα, & pignora, ut l. 6 C.Th. de ſponſ. l. ult. inf. de ing. man. l. 1 inf. ſi nup. ex reſ. pet. Hieronimus in virginitatis laude: Humanorum ſponſaliorum pignoribus ſubarratur. Et ſciendum eſt, rector provinciæ, vel alius qui officium in provincia adminiſtrat, ſi in ea puellam deſponderit, & ſubarraverit, ut potuit, quia nuptiæ ei interdictæ ſunt, non ſponſalia, & poſt depoſitum officium ipſa ei nubere nolit, liberari eam reddendo arras in ſimplum, quia præſumitur non ſponte ſponſalia feciſſe cum eo, ſed coacta & territa officii poteſtate, l. ſi quis officium, D. de rit. nupt. quæ ſecundum Conſtitutionem hujus tit. ita accipienda videtur (niſi mavis Cyrillum ſequi, cujus ſententiam adſerere aliquando conatus ſum] ut non aliter eas reddat quam ſua ſponte, ultro ſi eas redere velit, ut plerunque ex rebus ejus, quem repudiant puellæ nihil retinere volunt: & vero honeſtius eſſet eas reſtituere, ſed neceſſitatem reſtituendi hæc conſtitutio remittit. Pertinentes in hoc tit. & tit 7. ut Græce προσήκοντες, ſunt liberi, cognati, adfines, domeſtici, adſeſſores, ad quos etiam pertinet hæc conſtitutio ſi eis ea in re operam dederit is qui officium publicum in provincia gerit.

Enarratio.

Tit. II.

UT græce *μνῆστρα*) Heſichius. μνηστεύεσθαι, ἀῤῥαβωνίζεσθαι. μνήστωρ, ὁ δοὺς τοῦ γάμου ἀῤῥαβῶνα. μνῆστρον, ὁ τοῦ γάμου ἀῤῥαβών. Soſipater Chariſius I. Gramm. & Gloſſæ: *Sponſalia*, μνῆστρα vide locum Chryſoſtomi tit. III. inf.

Et pignora) Ut in l.un.h. tit. conjuncta Baſilicorum interpretationem libro xxviii. tit. 1.in fine, & in homilia 1. Origenis in Cantica canticorum.

Subarraverit] Subarrare, eſt ἀῤῥαβωνίσασθαι. utuntur eo verbo Pontifices.

Non ſponſalia] Imo hodie ſponſalia quoque ex Novellis Leonis P. Faber.

Territa officii poteſtate) Itaque ſi præſes quidem ſit, ſed qui ratione potentatus parentes puellæ terrere non valeat, ſponſalia non prohibentur, ut notat Thalelæus ad conſtitutionem hujus tituli.

Niſi mavis Cyrillum ſequi) Scribit Cyrillus conſtitutionem loqui de præſide provinciæ, Paulum autem accipiendum eſſe de his qui officium in provincia adminiſtrant, id eſt, de officialibus, qui ut Præſidibus longe inferiores ſunt: ita eorum quoque facta leviora judicantur: eamque ſententiam adſerere conatur Obſ. IV. cap. XXII. Heic autem aliam interpretationem adfert, ut ſponſa arras non aliter reddat quam ſua ſponte. Raphael Fulgoſius heic: *Quod dicit ibi in d. l. ſi quis, redditis arris, intellige, ſi pars mulieris velit.*

Adſeſſores) Participes , id eſt , conſiliarios in l.°un. h. tit. Sic habent veteres Menagii & Brodæi. Ego ſuſpicabar eſſe vetus Gloſſema, quod abſit à Cod. Theoph. niſi participes conſiliarios dixerit cum Plauto in Milite Act. IV. ſc. II. Certe particeps eſt conſiliarius. Cornelius Tacitus Annal VI. cap. X. *Marino participe*. Baſilica συγκαθέδρους interpretantur.

De donationibus ante nuptias vel propter nuptias & ſponſalitiis.

TIT. III.

PRiores conſtitutiones hujus tituli ſunt de ſponſalitiis. i. muneribus ſponſalitiis, quæ dat ſponſus, aut ſocer vel ſocrus ſponſæ vel ſocero , vel contra ſponſo ſponſa , quæ & ſponſalia dicuntur , l. 3. & multum diſtant ab arris : Nam eæ ſponſæ ſoli dantur , & ſecutis nuptiis redduntur. ut dixi. munera ſponſalitia remanent apud eum , qui accepit, niſi aliud convenerit. & rurſus non ſecutis nuptiis culpa ſponſæ , regulariter arræ redduntur in duplum, & ex conventione in quadruplum : munera redduntur in ſimplum , ſi per eum qui accepit factum ſit quo minus nptiæ contraherentur , ſi per eum qui dedit , non redduntur , l. 15. hoc tit. Item mortua ſponſa vel ſponſo ante nuptias contractas arræ redduntur., l. 3. tit. 1 mortuo autem ſponſo munera non redduntur , ſi ea liberalitatis cauſa contulerit in ſponſam , i. ut nullo caſu ad ſe heredéſve ſuos reverterentur , l. ſi tibi , hoc tit l. 1. D. de don. vel ſi contemplatione

futuri matrimonii & titulo ſponſalium prætermiſſa heredum differentia, quam ſtatuit l. 2. Cod. Theod. eod. hodie dicimus non interveniente oſculo, ea donatori reddi, imo & interveniente oſculo, ſi ſponſa donaverit, non etiam ſi ſponſus: nec enim integra ea heredibus ſponſi reddi oportet, ſed ſemiſſem tantum ex lege 16. quaſi jus oſculi auxerit jus ſponſalium, & qui oſculum accepit quaſi maritus ſit, aut certè plus quàm ſponſus, nec tamen ſatis eſt, ut Fabius ait decl. 279. maritum tantum oſculo putari. Poſteriores autem quatuor conſtitutiones hujus tituli ſunt de donatione ante nuptias quæ dicebatur olim, hodie quæ dicitur donatio propter nuptias: quia hoc ſingulare habet, ut & conſtante matrimonio fieri & augeri poſſit, ſicut dos, l. pen. & ult. Martianus Capella IX. Arcanus priſci juris adſertor conſulitur, reſponditque, regulariter etiam matrimonio copulato dotem dicere fœminam viro nullis legibus prohiberi. Nec enim, ut ait l. ult. ſimplex ea & mera donatio eſt, ſed contractus, qui fit propter dotem & propter nuptias, ut No. 38. & 119. & quaſi ἀντιφέρνη ſive ἀντιπροίκωσις. dotis denique donatio propter nuptias eſt contractus, quo quid dotem contra vir uxori offert, vel amuſſis, examen, levamentum ſacoma dotis, quæ & ſponſalitia largitas dicitur, l 4. inf. de ſec. nup. & ſponſalia, l. 2. cod. l. prædia inf. de præd. min. & No. Valentin. de epiſ. jud. & in conſtitutionibus Græcis ἕδνα. Igitur ſponſalium nomen commune eſt repromiſſioni futuri matrimonii, quam Alexius vocat πρώτην τῶν συμβαλλόντων συναρμογήν, & donationi propter nuptias ſeu ſponſalitiæ

largitati, id eſt, muneribus ſponſalitiis, & arris.

Enarratio.

TIT. III.

MUneribus ſponſalitiis.] Tertullianus l. ad uxorem cap. IV. *Orationes ſuas velut dotes domino adſignant. ab eodem dignationem velut munera dotalia quotieſcumque deſiderant conſequuntur.*

Aut certe plus quam ſponſus) Achilles Tatius de Clitoph. & Leucipp. amoribus IV. μέχρι μόνον τῶν φιλημάτων ἐςί μοι γυνή. *Oſculo tantum uxor mea eſt.*

Quo quid dotem contra) Heroicis temporibus in Græcia maritus quaſi dotem uxori dabat, & munera ſponſalitia: & tam dos, quam munera ἕδνων nomine continebantur, ut ex Homero & aliis obſervavi libro II. Inſtitutionum tit. VII. §. 3. Quem morem poëtæ Latini tangunt. Vetus epigramma libro IV. collectionis Pithœanæ.

Dotalemque petens Romam Cleopatra Canopo.

Auctor hiſtoriæ Appollonii. *Non apto, ait, tempore me interpellatis: filia mea ſtudiis vocat, & ob amorem ſtudiorum imbecillis jacet. Sed ne videar vos ſæpius differre, ſcribite in codicillis nomina veſtra, & dotis quantitatem, quam tranſmittam filiæ.*

Amuſſis) Vetus Onomaſticon: *amuſſis* ςάθμη. Varro apud Nonium: *Amuſſis, eſt æquamentum, levamentum.*

Examen) Feſtus Pompeius : *examen , æquamentum.* Gloſſæ Philoxeni : *examen* σήκωμα.

Levamentum] Vide locum Varronis ſupra.

Sacoma dotis] Onomaſt. *æquipondium*, σήκωμα. utitur Vitruvius IX. 3. & ult.

Sponſalitia largitas) Ennodius Ticinenſis in vita Epiphanii : *Sit filii tui ſponſalitia largitas, abſolutio captivorum. Offerat pactæ ſuæ munus quod & Chriſtus accipiat.* Nec debuit Accurſius diſtinguere.

Et ſponſalia) Saxo grammaticus hiſtoriæ Daniæ libro XIV. *Igitur à Canuto totius patrimonii ſui parte tertia ſponſalium loco promiſſa puellam deſpondit.*

In conſtitutionibus gr. ἕδνα] Et aliis auctoribus. S. Gregorius Niſſenus de virginitate : οἶδα ᾗ κὴ τὰ ἕδνα τῦ γάμυ. Non abſimile eſt quod poſteriores dixere, ὑπόβολον, id eſt, incrementum dotis, vel quod mortuo viro uxori ſuperſtiti redditur ſupra dotem. De quo D. Chryſoſtomus, in Pſalmum XLIV. λάβε ἀῤῥαβῶνα, ἵνα μοὶ πίστευσῃς περὶ τῦ μέλλοντος. λάβε ὑπόβολον, λάβε κὴ μνῆστρα. *Accipe arras, ut mibi fidem babeas : accipe hypobolum, accipe & ſponſalia.* Meminit Euſtatius ad Odyſſ. α. vide Cujacium Obſervat. V. 4.

Quam Alexius vacat] Alexius Comnenus in Nov. de ſponſalib. *primam contrahentium conventionem.*

De nuptiis.

Tit. IV.

V. tit. 10. *lib.* 1. *Inſt. & tit.* 2. *l.* 23. *D.*

EXpoſitis contractibus his qui ante nuptias fieri ſolent, conſequens eſt ut tractet de nuptiis ſive matrimonio ipſo. Matrimonium nudo conſenſu perficitur: Nam neque verba, neque ſcripturæ proprietatem deſiderat, neque dotem, neque concubitum, neque pompam aut deductionem in domum mariti, l. pen. D. de don. int. vir. & ux. l. 13. hoc tit. quæ ſunt quidem per conſequentias matrimonii propria, non principalia, quæ rem negotiúmque conficiant. Nuptiæ igitur ſive matrimonium eſt conventio, quæ fit inter cives, marem & fœminam ad ſobolem quandoque juſtam procreandam ſpectans, eo animo votóque, ut in una domo totam vitam vivant ſocialiter. Hæc eſt nuptiarum definitio vera. In idiotiſmo eo nomine ſignificatur commiſtio corporum, ut apud Petronium. Illa nocte qua nuptias fecerunt. & in Æſopo Latino de vita Alexandri: Ille ſceptro depoſito conſcenſóque lecto nuptias agit. Vel feſtivitas & celebritas nuptiarum, & ita nuptias in conditionibus accipi vult l. 2. 4. hoc autem tit. permittuntur nuptiæ quædam quæ olim fuere prohibitæ, veluti cum quinquagenaria, cum alumna, cum conſobrina. ſed & prohibentur variis ex cauſis. Si filius aut filia f. nuptias faciat ſine auctoritate patris qui modo auctor eſſe poſſit. Si puella ſui juris ſine tutoris

auctoritate, quia ad nuptias contrahendas, ſicut ad hereditatem adeundam puellæ curatoris auctoritas non ſufficit. Si libertus patronam, aut patroni uxorem, filiam, neptem ducat. Si quis ex ea provincia in qua officium adminiſtrat, ſi ſuſceptam ex baptiſmo, quam filiolam vocamus.

Enarratio.

Tit. IV.

NUdo conſenſu perf. *)* L. pen. de donat. inter vir. & uxor. ſicut & ſponſalia, l. 4. & l. 11. D. de ſponſal.

Nam neque verba, neque ſcr. propr.) Ut de obligationibus quæ conſenſu fiunt ſcribit Caius in l. 2. §. 1. D. de obligat. & action. ſicut neque ſcriptura deſideratur in ſponſalibus, l. in ſponſalibus 7. D. de ſponſal. & ideo vir abſens uxorem ducere poteſt, Paul. Sent. lib. II. tit. XIX. §. vir, ſicut abſenti abſens deſponderi, d. l. 4. §. 1.

Neque dotem] L. ult. ſup. tit. prox. l. pen. inf. tit XVII. quamquam mulier indotata nudum nomen uxoris adferre videatur. Dicam ad l. 30. D. de regul. jur.

Neque concubitum) d. l. 30. cum fuerit 15. D. de cond. & demonſtrat D. Auguſtinus de conſenſu Evangeliſtarum libro II. capite I. *Virgo peperit Chriſtum : Hoc exemplo magnifice inſinuatur fidelibus conjugatis, etiam ſervata pari conſenſu continentiâ, poſſe permanere vocarique conjugium, non permiſto corporis ſexu, ſed cuſtodito mentis affectu.*

In domum mar.] Imo in domum, non in

cubiculum, l. cum fuerit 15. D. de condit. & demonſtrat. Sed jus illud antiquum hodie ſublatum jure iſto. P. Faber.

In domum mariti) Hebræorum jure nuptiæ perfectæ non erant ante deductionem in cubiculum mariti. qua de re vide Seldenum uxoris Ebraïcæ libro II. cap. XIII.

Ad ſobolem quandoque juſtam procr.] Servius in IV. Æneidos *Quis enim ignorat matrimonia liberorum ſuſcipiendorum gratia iniri?* Euſtatius in illud Homeri Iliad. κ οὐ παῖδες, οὐδὲ γυναῖκες. ἰστέον ὅτι ἐν τῷ, οὐ παῖδες, οὐδὲ γυναῖκες, δόξοι ἂν τοὺς παῖδας οὐκ ἔξω λόγου προθεῖναι, ἀλλ᾽ ὅτι τελικὸν αἴτιον αὐτοὶ τοῦ γάμου. & Iliad. ξ. τῶν ἐρώντων εἰ ἀγαθοὶ διὰ γονὴν γίνονται παίδων *Amorum illi optimi ſunt qui liberorum procreandorum propoſitum habent.*

Juſtam) Hinc juſti liberi, qui ex juſtis nuptiis quæſiti ſunt. Sic etiam Pomponius ſcribit, dotatas eſſe fœminas ad ſobolem procreandam replendamque liberis civitatem maxime eſſe neceſſarium, l. 1. D. 50. mat.

Totam vitam) Apuleius Metam. VI. *Nec unquam digredietur à tuo nexu Cupido, ſed iſtæ vobis erunt perpetuæ nuptiæ.*

Commiſtio corporum) Apuleius Metam. VII. *Invitat ad nuptias*: id eſt, concubitum. D. Hieronimus adverſus Luciferianos: *Dic noctuque nuptias faciens, obſcœnas, & auditu quoque erubeſcendos coitus ſomniavit.*

Celebritas nuptiarum) Quintilianus decl. CCCVI. *Vis ſcire quid ſint nuptiæ? aſpice illam virginem, quam pater tradidit, euntem die celebri, comitatnte populo.*

Cum quinquagenaria) Cum quinquagenaria

olim nuptiæ prohibitæ. *An quia fœcunditas omnium* (mulierum) *conquieſcit* ? Solinus capite IV. Adde Plinium VII 14. Dionyſ. Halicarn. IV. *Ut eſſe videretur quædam etiam nubendi impudicitia*, ut ait Fabius dictâ declamat. CCCVI. Hodie permiſſæ ſunt, lege Sancimus 27. hoc tit.

Cum alumna) Quam libertate donavit, l. ſi quis 27. h. tit. Manumiſſor enim libertam ſuam uxorem ducere non prohibetur, l. uxorem 15. eod. Vetus epigramma:

Liberta & conjux Petronia cara patrono.

Cum conſobrina) L. celebrandis 19. h. t.

Sine auctoritate patris) Paul. Sentent. libro II. tit. XIX. §. 1. l. 2. D. de ri. nupt. l. ſi ut proponis 7. & l. nec filium 12. hoc t. Græci interpretes in ea ſententia ſunt, ut filius emancipatus, ſi perfectæ ſit ætatis, ſine conſenſu patris uxorem poſſit ducere. Harmenopulus Epitom. libro IV. tit. IV. §. 13. Filia vero poſt plenam ætatem, ſive poſt XXV. annum, etiam citra conſenſum patris poteſt nubere, No. CXV. capite III. §. 11. Sic videtur accipiendum quod ſcribit Photius patriarcha CP. epiſtola V. in Auctario his admodum verbis: εἰ δὲ ἄρα μακρῷ χρόνῳ, τῆς γάμου νομικῆς ἡλικίας τῶν παίδων ἐπιτηδείας οὔσης, ὑπερεβάλλοντο οἱ γονεῖς, καὶ τὴν ἀνάγκην αὐτοὶ παρέχον, καὶ μὴ βουλομένων αὐτῶν, ἐλθεῖν τοὺς παῖδας εἰς συνάφειαν, τιμωρεῖσθαι καὶ τὸν τοιοῦτον γάμον ὁ νόμος οὐκ ἄκυρον τίθησι, καὶ ὁ ἱερεὺς παρών, καὶ ἁγιάζων τὸν γάμον οὐδεμιᾶς αἰτίας ἐστὶν ἔνοχος: *Si parentes poſtquam liberi ad ætatem legibus definitam pervenerint, longo tempore morati ſint in quærenda eis conditione, & neceſſitatem ipſi liberis præbuerint etiam invitis parentibus uxoris ducendæ,*

vel nubendi, tunc leges ejuſmodi nuptias non faciunt irritas, & ſacerdos, qui interfuit, & eis benedexit, nullius criminis reus eſt.

Qui auctor eſſe poſſit] L. ſi furioſi 25. h. t.

Si puella ſui juris. &c. Patre orbata, l. 1. & l. 8. h. t. l. 20. D. de ri nupt. l. cum in una 17. §. 1. D. de appellat. Ulp. titulo XI. §. item ex Senatuſconſulto.

Si quis ex ea provincia] L. un. ſup. tit. 2. l. 38. D. de ri nupt. concubinam tamen ex ea provincia habere poteſt, l. 5. D. de concub.

Si ſuſceptam] L. 26. §. 1. h. t.

Quam filiolam vocamus] Nichardus hiſtoriæ libro II. *Sicut ergo filiolum ex baptiſmate oportebat benivolum eſſe.* Imo nec cum matre ejus aut filia. Conſtantinus Harmenopulus IV. VI. 18. quod tamen non admittit S. Bonifacius Archiepiſcopus Moguntinus epiſtola XI. *Affirmant,* inquit, *ſacerdotes per totam Franciam, & Gallias, necnon & Romani, maximi criminis reum eſſe hominem, qui in matrimonium acciperet illam viduam, cujus ante filium in baptiſmo adoptivum ſuſcipiebat. Quod peccati genus, ſi verum eſt, hactenus ignorabam: & nec in antiquis canonibus, nec in decretis Pontificum Patres, nec in calculo peccatorum Apoſtolos uſquam enumeraſſe cognovi.* Vide ibidem Notas, & epiſtolam XV.

De inceſtis & inutilibus Nuptiis.

TIT. V.

Adduntur in hoc titulo & aliæ cauſæ prohibendarum nuptiarum, & prænotatæ e-

tiam quædam quæ fuere tit. ſuperiore in h. t. proprie explicantur, maxime de inceſtis nuptiis l. 17. l. 23. §. pen. quæ contrahuntur inter cognatos vel inter adfines. & vel ſunt nefariæ, ut quæ ſunt inceſtæ jure gentium inter parentes & liberos in infinitum, & ex adfinibus inter vitricum & privignam, aut privignæ filiam, inter privignum & novercam, inter ſocerum & nurum, inter generum & ſocrum. Nam & ſocrus aut noverca non alio nomine dicenda eſt quàm mater: nec alio privigna aut nurus quàm filia. Et adeo quidem nefariæ ſunt eæ conjunctiones ut nec concubinam, vel ſponſam patris, aut filii, aut ſoceri ducere liceat, vel ſponſæ, aut concubinæ filiam. Non ſolent nefariæ dici quæ inceſtæ ſunt jure civili, veluti cum ſorore, ſororis filia, vel nepte, cum amita, vel matertera, cum amita magna vel matertera magna hodie & cum fratris filia vel nepte, & ex adfinibus cum uxore fratris & cum ſorore uxoris: quanquam & has violare contra fas ſit, l. 5. D. de quæſt. Namque olim juſtæ fuerunt nuptiæ cum fratris filia vel nepte, & cum adfinibus omnibus præter privignam, novercam nurum, ſocrum, l. 4. §. hos itaque, D. de gr. & adf. Præterea quod ex titulo ſuperiore colligi poteſt etiam ſub hoc titulo repetitur, non eſſe ſenatori connubium cum libertina, aut ſcenica, aut famoſa muliere, injuſtas & impares nuptias eſſe, ſic dico ut legi 1. C. Th. de col. leg. juſto conjugio opponi. Itemque ſi liberta invita patrono alii tranſnubat, ſi qui uxorem habet, alteram ducat, ſi inter ſervos coëant, vel cum ſervis, ut Plauti Caſina. Quid iſtud eſt ſerviles nuptiæ &c. Item ſi inter Lati-

nos, quia nec nuptiæ juſtæ, nec dos eſt niſi inter cives Romanos, §. ſed & ſi quis, inf. de lat. lib. tol.

Enarratio.

TIT. V.

INceſtæ jure gentium) L. ult. D. de ri nupt. Inter vitricum & priv.) L. nemini 17. ſup. tit. IV. §. VI. & VII. Inſtit. de nupt.

Nam & ſocrus &c.) Libanius epiſtola CCCXV. ἡ πενθερά σου ἔστω σοι τίμιον, ὥσπερ ἡ μήτηρ ἔστω: *Socrus cara tibi ſit ſicut mater.*

Aut noverca] Sic apud Lycophronem, δευτέραν τεκοῦσαν, *ſecundam matrem*, Iſaacus Tzetzes μητρυιάν, *novercam* interpretatur. vide Commentarium noſtrum ad Inſtitutiones, d. §. 6. & 7.

Ut nec concubinam) L. 4. ſup. tit. IV.

Inceſtæ ſunt iure civili] Equidem dubito; cum divino jure, imo etiam gentium exceptis Perſis & Atticis prohibitæ ſint ſororis fratriſque nuptiæ, utrum eas non inceſtas modo, ſed etiam nefarias dici oporteat. Sane has tute inceſtas eſſe dicis jure gentium in comment. ad Nov. XII. hac ratione, quoniam nullo jure civili permiſſæ ſint. P Faber.

Veluti cum ſorore &c.) d. l. 17.

Cum uxore fratris] Poſt exceſſum fratris, l. pen. Nec diſſoluto priore conjugio, l. 5. h. tit. διαλυθέντος τοῦ πρὸς τὴν προτέραν γαμετὴν μὴ συνοικεσίου. Joannes Scholaſticus ad collectionem canonum Theodoreti. vide canonem IX. Concilii eliberini. quia conſtante matrimonio eadem duobus nupta eſſe non poteſt. De jure

Hebreorum vide Seldenum in uxore Hebraica lib. I. cap. iv.

Et cum ſorore uxoris) d. l. 5. S. Baſilius epiſtola cxcvii. ad Diodorum : ἐάν τις πάθει ἀκαθαρσίας ποτὲ κρατηθεὶς ἐκπέσῃ πρὸς δυοῖν ἀδελφοῖν ἀθέσμιον κοινωνίαν, μήτε γάμον ἡγεῖσθαι τοῦτο, μήθ᾽ ὅλως εἰς ἐκκλησιαστικὸν πλήρωμα παραδέχεσθαι, πρότερον ἢ διαλῦσαι ἀπ᾽ ἀλλήλων : *Si quis affectu obſcœnitatis ita teneatur, ut in illicitum duarum ſororum conſortium inciderit, id neque conjugium eſſe exiſtimandum eſt, neque talis ad eccleſiaſticum coëtum admittetur, priuſquam ab invicem ſeparentur.*

Nuptiæ cum fratris filia) Ita vero? non tamen cum ſororis filia vel nepte, ut ſcripſi ad l. ſororis D. de ritu nupt. P. Faber.

Non eſſe ſenatori conn.] L. humilem 7. hoc tit.

Injuſtas & impares) Apuleius Metam. VI. *Jam faxo nuptias non impares.* nuptiæ inter inæquales probroſæ & ſolutæ apud Danos. Saxo grammaticus in hiſtoria Danica.

Si liberta invito patr.) L. 1. h. t.

Si qui uxorem habet) L. 2. h. t. Sextus philoſophus Pyrrhon. hyp. III. 24. νόμος δὲ παρ᾽ ἡμῶν κελεύει μιᾷ συνοικεῖν ἕκαστον : *Lege apud nos cautum eſt, ut quis non amplius quàm unam uxorem habeat.*

Si inter ſervos) L. 3. Paulus Sentent. lib. II. tit. XIX. §. inter ſervos.

Plauti Caſina] In prologo Caſinæ.

Item ſi inter Latinos] Ulp. tit. v. §. 3.

De interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem ſeu curatorem libe-roſque eorum.

Tit. VI.

IN hoc titulo proponitur alia ſpecies inutilium prohibitarúmque nuptiarum ex Oratione Marci & Commodi, & S C. quo cavetur ne tutor vel curator, neve tutoris curatoriſve filius ducat impune eam, quæ pupilla ſua fuit, vel patris ſui antequam rationes redditæ fuerint, & præterierint tempora reſtitutionis in integrum, intra quæ etiam ſi redditæ eſſent rationes, retractari poſſent Nam cauſa quæ Senatum movit, fuit ſuſpicio fraudis. Plerumque enim tutores vel curatores hujuſmodi nuptias appetunt, ut puella ducta in familiam ſuam fraudem adminiſtrationis ſuæ tegant, ut rationes intervertant, vel cohibeant prorſus illas, à verecundia dum tardat rationes à marito exigere vel ſocero, quæ ratio etiam efficit ne tutori permittatur adoptio pupilli vel pupillæ aut mariti pupillæ. Hæc autem prohibitio conſiſtit in tutoribus & curatoribus, & liberis eorum: nec enim porrigitur ad eos qui pro tutore vel pro curatore negotia gerunt, non ad procuratorem. non ad geſtorem, lege ult. hoc titulo, alioquin paulatim & omnis qui rationibus reddendis obnoxius eſſet, prohiberetur ſibi vel filio ſuo conjungere eam cui obligatus eſſet, l. pen. §. pen. D. de rit. nupt. & obſervandum prohibitioni cauſam dediſſe non tantum ra-

tiones ne cohiberentur : ſed & vim & poteſtatem, quam tutor habet vel curator quæ freto eſt facile hujuſmodi conciliare nuptias, venerationem & memoriam priſtinæ aut præſentis poteſtatis, rationem potentatus, l. præfectus D. eod. quæ nulla eſt in protutore, procuratore, geſtore voluntario.

Enarratio.

Tit. VI.

ET Commodi) L.20.& l 60.D. de ri. nupt. l. 1. h. t.

Ne tutor vel curator) L. 1. &. 6. h. t. Cyrus περὶ διαφορᾶς στάσεων : νόμος τὴν ὀρφανὴν μήτε τὸν ἐπίτροπον γαμεῖν, μήτε τὸν ἐπιτρόπου παῖδα ; *Lex eſt ne tutor pupillam quondam ſuam ducat, neve tutoris filius* Syrianus in Hermogenem: νόμος τὴν ἐπιτροπευομένην γυναῖκα μήτε τὸν ἐπίτροπον μήτε τὸν παῖδα αὐτοῦ.

Et præterierint tempora) Quadriennium continuum, l. ult. C. de repud. hered.

Adminiſtrationis ſuæ tegant) L. 7. h. tit.

Ne tutori permittatur adoptio] L. 17. D. de adopt. l. pen. §. ſed etſi D. de ritu nupt

Et liberis eorum) Non dixit filiis: nepos enim etiam prohibetur, l Senatuſconſulto 59. D. de ri. nuptiar..& ideo recte libri veteres habent, liberoſque eorum, non ut vulgo, filioſque.

Qui pro tutore] οὐ γὰρ δοκεῖ τῇ ἀληθείᾳ κουράτωρ ἢ ἐπίτροπος γεγενῆσθαι, ut ajunt Græci : *Non videtur revera curator, aut tutor fuiſſe.*

Vim & pot.) Et quia ratio poteſtatis ejuſ-

modi nuptias impedit, curator adulto ſuo filiam ſuum nuptum collocare non prohibetur, l. 5. h. t. quia ut ait Thalelæus οὐκ οὕτως εἴωθεν ὁ ἀνὴρ τὸν πενθερὸν ἐρυθριᾶν ὡς ἡ νύμφη: *Vir non ita ſolet revereri ſocerum, ſicut nurus.*

Geſtore voluntario) Procuratores neceſſarij ſunt, negotiorum geſtores, voluntarij procuratores.

Si quacunque præditus poteſtate vel ad eum pertinentes, ad ſuppoſitarum juriſdictioni ſuæ aſpirare tentaverint nuptias.

Tit. VII.

In ſpecie hujus tituli eadem ratio, quæ in ſuperiori prohibet nuptias, ratio potentatus, d. l. præt. & punitur etiam conatus, ſi is qui in provincia officium adminiſtrat, nuptias appetierit mulieris aut virginis invita ea, vel parentibus ejus, & ipſa, vel parentes, quos minis aut promiſſis tentaverit ſtatim habita conteſtatione liberantur juriſdictione ejus, qua abutitur ad nuptias eliciendas. & hoc differt hic tit. à titulo 2. quod ille eſt de ſponſalibus, hic de nuptiis, & à l. 6. ſup. de nup. quod illa ſit de interdicto matrimonio, hic titulus de pœna tentantis interdictum matrimonium. Tentaſſe crimen eſt.

Enarratio,

Tit. VII.

ET ipſa, vel parentes] Cum ſua ſuorumque domo, ut eſt in l. un. h. tit. Thalelæus ait, non ſolum cognatos, ſed etiam omnes ad eam, pertinentes ad juriſdictionem magiſtratus definere pertinere.

Si nuptiæ ex reſcripto petantur.

Tit. VIII.

ET ultimo loco hic oſtenditur, eas etiam nuptias inutiles & illicitas eſſe, quæ ex reſcripto, quod utique ſubrepticium præſumitur, petuntur abſque conſenſu puellæ, ſi nuptiæ fratris aut ſororis filiæ, vel etiam hodie conſobrinæ. Olim conſobrinæ permiſſæ ſunt ex reſcripto, l. 1. C. Th. eod. & imparis honeſtate fœminæ, l. 23. ſup. de nup. & utriuſque reſcripti formula extat apud Caſſiodorum VII. Var. & pupillæ ſuæ, vel patris l. pen. ſup. tit. 6. & proculdubio ex reſcripto petitur etiam deſponſa recte, vel arrarum duplum, l. 1.

Enarratio.

Tit. VIII.

NUptias inutiles] Thaleleæus ad illa legis 1. *tale ſponſalium genus*: Punitur, inquit, cum non ſolum nuptias, ſed etiam ſponſalia ex reſcripto quis petierit.

Quæ ex reſcripto) Principis ſcilicet, cujus hoc jus fuit apud Spartanos, ex quorum moribus civile jus pop. Romani conflatum fuiſſe conſtat, ut de virgine conſtitueret ad quam tota hereditas perveniſſet, quis illam in uxorem ducere deberet, ſi pater eam non deſpondiſſet. Teſtis Herodotus Erato : δικάζειν δὲ μούνους τοὺς βασιλῆας, &c. P. Faber.

Si nuptiæ fratris aut ſororis filiæ] L. 2. h. t. Hodie non magis fratris quam ſororis filiam licet ducere, §. fratris vero, Inſtit. de nupt.

Vel etiam hodie conſobrinæ) Inter conſobrinos licitæ quidem nuptiæ ſunt, l. 19. ſup. tit. IV. ſed ſi ex reſcripto petantur, illicitæ hodie ſunt & inutiles. Olim utiliter petebantur. VII. Variarum] XLVI.

Et pupillæ ſuę vel patris) Ejuſmodi nuptię ex reſcripto peti poterant, l. pen. ſup. tit. VI. hodie ſi petantur, inutiles ſunt.

Pœna pecatoris publicatio bonorum & deportatio, l. 1. h. t. Hincmarus Remenſis opuſculo XVI. cap. XVIII. *Adjiciunt iſtiuſmodi homines malis ſuis etiam illam nimis audacem & puniendam præſumptionem, ut adulterinis & execrandis non conjugijs, ſed pollutionibus ſuis, poſtulando ac ſupplicando auctoritatem vel mediationem religioſorum Principum adquirant. quod abſit à fidelibus & miniſtris regni Chriſti principibus ut cujuſquam improbitas eorum interdictis vel interventionibus adjuvetur: cum leges Romanę, & Chriſtianiſſimi illorum temporum Imperatores manifeſtiſſime & juſtiſſime cenſuerint, eos qui injuſtis & fraudulentis petitionibus, & maxime in tali cauſa, principales aures inquietaverint, & indulto beneficio*

Digitized by Google

carere, & inſuper exilio deportari, & filios qui ex hujuſmodi ignominioſis & adulterinis conjunctionibus fuerint procreati, nequaquam legitimos deputandos, nec hereditatis ſucceſſione honeſtandos. Vide leg. un. C. Theod. eod.

Deſponſa recte) Quam deſpondit pater, & reſcripto petitur, ut nuptię impleantur, vel arrarum duplum præſtetur.

De ſecundis nuptiis.

Tit. IX.

Non ſine cauſa ſecundæ nuptiæ illicitarum vicinitatem ſequuntur, quippe cum pœnis obnoxiæ ſunt, licet ne quartæ quidem aut quintæ illicitæ ſint, l. 4. inf. de bon. quę lib. ad. quia quaſi quodammodo illicitæ eſſe videntur. Et ex his quidem aliæ immaturitatis reprehenſionem habent, ut quas fœmina facit intra annum luctus, l. 1. & 2. alię intemperantiæ, ut quas facit poſt annum luctus exiſtentibus liberis ex nuptiis ſuperioribus, l. 3. & ceteris legibus tit. hujus. Nam & ſi quaſi legitima ſit ea immaturitas intemperantiáve, tamen legibus coërcetur: & immaturitas quidem in fœmina tantum, intemperantia in fœmina & in mare, ut prioris matrimonij liberis conſulatur, à quibus plerunque, ut eleganter Ambroſius ait 6. Hexame. mutato concubitu parentes depravantur, prælatis filiis poſterioris cōpulæ, neglectis autem his qui ex priore progeniti ſunt: & eleganter l. 22. §. lex, inf. de adm. tut. novis maritis mulieres non ſolum res filiorum, ſed etiam vitam addicere. & Homerus Odyſſeæ xv.

οἶσθα γὰρ οἷος θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι γυναικός,
κείνου βούλεται οἶκον ὀφέλλειν ὅς κεν ὀπυίοι,
παίδων δὲ προτέρων καὶ κουριδίοιο φίλοιο
οὐκέτι μέμνηται τεθνηότος, οὐδὲ μεταλλᾷ.

Et inde conſtitutiones in hoc tit. de coërcenda liberalitate parentum erga ſecundum ſecundâmve conjugem, ne plus ei dent, donent, relinquant, quam cui ex liberis prioris matrimonij minimum dederint, donaverint, reliquerint ex bonis quæ aliunde quæſierunt quàm à priore conjuge. Nam eorum quæ habuerunt à proprie conjuge proprietatem ſervant liberis prioris matrimonij, eorúmque ſervandorum cauſa cetera parentum bona liberis tacitè obligata ſunt. In parte proprium hoc eſt, ut ſit eorum bonorum legitimus adminiſtrator. Itémque ut non adſtringatur neceſſitate dandæ fidejuſſionis. Cetera ſunt communia in parentibus utriuſque ſexus.

Enarratio.

Tit. IX.

Licet ne quartæ quidem &c.) Auguſtinus can. ult. & can. aperiant XXXI. qu. I. Pet. Faber.

ὁ δίγαμος οὐκ ἀνέγκλητος, εἰ καὶ τοῖς ἔξω νόμοις ἄλλως δοκεῖ: Digamus culpa non caret, tametſi legibus civilibus aliter videatur. Theophylactus in epiſtolam D. Pauli ad titum capite I. D. Chriſoſtomus homilia VII. in poſteriorem ejuſdem Pauli ad Timotheum: *αἱ δευτέροις ὁμιλοῦσαι γάμοις καὶ τὴν εὔνοιαν διαφθείρουσαι τοῦ τετελευτηκότος*: *Quæ ad ſecundas nuptias tranſeunt,*

ac viri qui exceſſit, thorum maculant &c. Adeo autem ſecundas nuptias damnarunt quidam ut Athenagoras in Apologia εὐ πρεπῆ μοιχείαν, *honeſtum adulterium* vocarit. Eccleſia tamen probavit, aut certe conceſſit. D. Auguſtinus in libro de agone Chriſtiano cap. III. *Iſti ſunt qui viduas, ſi nupſerint, tanquam adulteras damnant, & ſuper doctrinam Apoſtolicam ſe prædicant eſſe mundiores.* & ibidem: *Non enim prudentiores habenbi ſunt, quam Paulus Apoſtolus, qui ait, malo eas nubere quam uri.*

Quaſi quodammodo ill vid.] Secundas quidem nuptias contrahere prohibitum non eſt, non tamen carent probro. D. Chryſoſtomus in epiſtolam D. Pauli ad Titum, ἴστε γὰρ ἅπαντες, ἴστε ὅτι εἰ καὶ μὴ κεκώλυται παρὰ τῶν νόμων τὸ δευτέροις ὁμιλεῖν γάμοις, ἀλλ' ὅμως πολλὰς ἔχει τὸ πρᾶγμα κατηγορίας. *Scitis enim omnes, ſcitis, etſi ſecundæ nuptiæ legibus vetitæ non ſint, rem tamen multis criminibus obnoxiam eſſe.* Qui eas contrahit, non implet vitæ ejus quæ ſecundum Evangelium eſt, ſummam illam perfectionem: οὐ κεκώλυται πρὸς τοῦ νόμου οὐ πληροῖ δὲ τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ' ἐπίτασιν τελειότητα, ut ait Clemens Alexandrinus Stromate tertio.

Intra annum luctus] D. Chryſoſtomus in epiſtolam D. Pauli ad Coloſſenſes: εἰ γὰρ ταῦτα πενθεῖς, ἐχρῆν διαπαντὸς, πενθεῖν τὸν ἀπελθόντα. εἰ δὲ ἐνιαυτοῦ παρελθόντος ἐπιλέλησαι, ὡς οὐδὲ γενομένου τινὸς, οὐ τὸν ἀπελθόντα θρηνεῖς: *Si enim hæc luges, oporteret eum qui exceſſit è vivis, lugere perpetuo. Si autem cum annus præterierit, obliviſceris perinde, ac ſi nihil accidiſſet, non eum qui exceſſit luges, &c.* Apulejus VIII. Metam.

Boni

Boni ergo & optimi conſules, ſi luctui legitimo miſerrimæ fœminæ neceſſarium conceſſeris tempus, quoad reſiduis menſibus ſpatium reliquum compleatur anni.

Nam etſi quaſi legitima ſit ea immat.) Valerius M. libro II. cap. I. 3. *Multorum matrimoniorum experientiam quaſi illegitimæ cujuſdam intemperantiæ ſignum eſſe credentes.* Scripti codices ibi habent, *quaſi legitimæ*.

Et immaturitas quidem in fœm.] Quæ feſtinato nupſit. Uxor enim virum elugere debet, non ſolum propter turbationem ſanguinis, ſed & propter honorem maritis debitum: alioqui ſi uxor peperiſſet intra annum, impune poſſet nubere: vel etiam intra tempus, quo certum eſſe cœpit, uxorem non eſſe pregnantem: puta poſt trimeſtre tempus à mariti morte, ut Hebræorum jure, de quo Seldenus libro II. cap. XI. uxoris Ebraïcæ.

Liberis conſulatur] Apuleius X. Metam. *Ad hoc uxoris dilectæ nimium mentitis lamentationibus, ad extremum ſobolis impellebatur odium.* Vide quæ diximus ad tit. de inoffic. teſt. Inſtitut. *In his nihil matris præter titulum eſt*, ut loquitur Quintil. decl. ult. ad finem.

Liber. conſ.] Stobęus ſerm. π πέφυκε γδ πως πᾶσι πολέμιον γυνὴ τοῖς πρόσθεν ζυγεῖσα δευτέρῳ πόσει. P. Faber.

De coercenda) L. hac edictali in princ. & §. omnibus.

Legitimus adminiſtr.] L. ult. §. ſin autem ęs in fine, de bon. quæ liber.

Dandæ fidejuſſionis) Vide inf. de bon. quæ lib. ad finem.

O

Si ſecundo nupſerit mulier cui maritus uſumfructum reliquerit.

Tit. X.

Hic titulus eſt etiam de ſecundis nuptiis & veluti codicillus ad titulum ſuperiorem, quo ſuppletur quod illo de eſt. Nam hoc quidem conſtat ex illo, mulierem cui primus maritus rerum quarundam ſuarum plenam proprietatem dedit, vel donavit, vel reliquit, ſi poſt mortem ejus alij nuptum ire cœperit, ſtatuit amittere earum rerum proprietatem nudam, & uſumfructum ſolum retinere: ſed ex illo etiam non conſtat quid ſit dicendum, ſi prior maritus uxori quæ ſecundo nupſit, dederit vel reliquerit uſumfructum rerum ſuarum, quem conſtitutio hujus tit. confeſtim reſtitui vult liberis prioris matrimonij. Hoc idem probaverunt Arcadius & Honorius, & alii porrexerunt ad maritum, cui uxor legaſſet uſumfructum rerum ſuarum, ſed abrogatur à Juſtiniano No. XXII.

Enarratio.

Tit. X.

Veluti codicillus] Codicillus enim eſt ſupplementum teſtamenti.

Si poſt mortem ejus) L. 3. ſup. tit. prox.

Arcadius & Honorius] In l. 1. C. Th.eod.

Novella XXII.) Capite XXXII. ex qua uſusfructus quem prior conjux legavit, non aliter

auferetur conjugi, etiamſi nuptias repetierit, quam ſi ſpecialiter id defunctus caverit, d. cap. XXXII.

De dotis promiſſione vel nuda pollicitatione.

TIT. XI.

MAtrimonium dixere Græci γαμικὸν συνάλλαγμα, & nos ante maluimus etiam id contractum, quàm pactionem dicere. Hunc ſequitur contractus alius, qui & antecedere poteſt, nempe dotis datio, l. contractus, D. de reg. jur. vel ſtipulatio promiſſióque dotis, vel pollicitatio, quę pro contractu habetur: quia & ex pacto, & ex pollicitatione, & obligatione nuda dotis naſcitur obligatio, l. 4. & pen. De col. do. ſublata dictione dotis, quę olim fiebat ſolemnibus verbis, veluti, Mille doti tibi erunt, aut, Quod mihi debes, doti tibi erit. Dos eſt conventio, qua res aut pecunia certa propter juſtam uxorem propterve onera matrimonij pervenit ad virum Vel, qua penſantur onera matrimonij data marito re aut pecunia certa. Varroni, ut vulgo, pecunia nuptiarum cauſa data, vel, quod nomine rei uxoriæ in conventionem venit ut marito traderetur. Alias dotis nomine ſignificatur jus repetendæ dotis ſoluto matrimonio, l. 1. §. Celſus D. de do. præl.

Enarratio.

Tit. XI.

QVi & antecedere poteſt *)* Paulus libro II. Sent. XXI. de dotib.

L. contractus] Et l. exigere 65. D. de judic.

Ex pollicitatione *)* Scilicet ſi dos definita ſit. nam ſi indefinite promiſſa ſit, nihil agitur, l. 1. hoc tit.. & ideo Thalelæus notat, cuſtodire in l. pen. dici, pollicitationem rerum dotalium interveniſſe, ut ſignificaret, in rebus certis promiſſionem factam. Sicut enim ſtipulatio quę ad rem viliſſimam deduci poteſt, non valet: ita, nec dos, ut idem ſcribit. Notat etiam idem Thalelæus, conſtitutionem non meminiſſe mulieris. Sive ergo mulier, ſive quis alius dotem pro ea polliceatur, utilis, inquit, pollicitatio eſt.

Aut quod mihi debes*)*L. ſi pater 44. §. 1. D. de jure dot.

Propter juſtam uxorem *)* Vxor proprie eſt quæ juſta eſt. & ſi juſta non eſt, nec dos eſt, §. 12. de Nupt.

Sublata dictione dotis] L. ad exactionem 6. h.t. collata cum l. 3. C. Theod. de dotib.

Propterve onera matrimonii) L. dotis 7. D. de ju. dot. l. pro oneribus 20. tit. ſeq. l. dotem 16. D. de caſt. pec..

Varroni Libro IV. de lingua Lat. ad finem.

De jure dotium.

Tit. XII.

V. tit. 1. *lib* 23. *D.*

DOcuit quibus modis contraheretur dotis obligatio. Nunc tractare incipit de jure dotium. i de cauſa, conditione, natura dotium, vel de dotibus. & recte in Digeſtis ſtatim initio ejuſdem tituli ſcribitur, Dotis cauſam eſſe perpetuam, quod voto ejus qui dat ita contrahatur, ut ſemper apud maritum ſit. quibus verbis ſignificatur, ex dotis cauſa dominium adquiri marito: Nec enim cauſæ contractuum temporarię, veluti locationis, commodati, pignoris, dominium mutant, ſed cauſæ perpetuæ, veluti emptionis, donationis, dotis. Et quod ſequitur in l. 2. D. eod. Reip. intereſſe, mulieres dotes ſuas ſalvas habere, propter quas nubere poſſint, & ut ſignificat l. intereſt, D. de reb. auct. jud. poſſeſſ. quæ ex eodem libro ſumpta eſt, non majores tantum XII. annis, ſed etiam minores, ut ætate permittente nubere poſſint. & videtur in ea pro Solidum, Paulus ſcripſiſſe ſuam dotem; errorem vero illum eſſe creatum ex his notis S D M. quæ utrumque ſignificant: id verò eo pertinet ut intelligatur dotis cauſam eſſe privilegiariam, favorabilem atque præcipuam, favorem certè addidit ei omnium maximum Imp. Juſtinianus, favore quod olim habuit inter creditores chirographarios, eodem quoque dato inter hypothecarios, primum in rebus ipſis dotalibus, deinde in ceteris etiam mariti rebus.

Enarratio.

Tit. XII.

VEl de dotibus] Vt in Codice Theod. Vlp. Reg. tit vi. Pauli II. Sent. tit. xxi.

Ex dotis cauſa dominium adq. m.) Maritus non eſt dominus, ſimpliciter, ſed dominus dotis cauſa, ſicut fundo eſtimato non emptor ſimpliciter, ſed dotis cauſa, l. quotiens, D. de jure dot. Cui. in not. poſterior. Inſtit. libro 11. tit. viii. vide Obſ. x.32.

Veluti loc. comm. pign.) L. non ſolet 39. D. loc. l. 8. & 9. D. comm. l. cum & ſortis 35. §. 1. D. de pigner. act.

Veluti empt. don. dot.) §. per traditionem in fi. & §. ſeq. Inſtit. de rer. diu.

Sed etiam minores) Quæ maturius in domum mariti, quaſi uxores deductæ ſunt, quæque poſt ætatem nubilem ſponſum repudiarunt: nam eis quoque datur privilegium in quaſi dote repetenda.

Pro ſolidum) Auctores Baſilic. legerunt, *ſolidum*: vertunt enim ὁλόκληρον.ἐκ

Inter hypothecarios) *Sicut* inter creditores chirographarios mulier præferebatur creditoribus anterioribus: ita & inter creditores hypothecarios etiam antiquiores mulier antefertur primum in ipſis reb. dotalibus, deinde in cæteris etiam mariti rebus, l. ubi 29. h. t. & l. ult. inf. qui potior. in pig. hab. Martinus diſtinguendum non putabat ſive creditores tacitam haberent hypothecam, ſive ſpecialem & certam. Vide dicta nobis ad §. fuerat antea, de

action. & ibid. Cujacij. Notas. Sententiam Martini vulgo Doctores ſequuntur. Bulgarus contra putat, & Odofredus ad d. leg. ult.

De rei uxoriæ in ex ſtipulatu actionem transfuſa, & de natura dotibus præſtita.

Tit. XIII.

HIc titulus eſt etiam de jure dotium, aut verius de repetitione dotis ſingularis liber quo auctore Juſtiniano cum dotis recuperandæ uxori, vel ſocero ſoli, aut adjuncta fillia competerent duæ actiones olim, actio rei uxoriæ & ex ſtipulatu, ſi ſtipulatio intervenillet, extraneo ex ſtipulatu tantum, omnes ij abolita actione rei uxoriæ dotem repetunt actione ex ſtipulatu: ſed ſocer & uxor ex ſtipulatione tacita, extraneus tantum ex ſtipulatione, vel pactione expreſſa facta initio dandæ vel promittendæ dotis: & ſocer ipſe ex ſtipulatione expreſſa ſtatim, non pactione ſi dotem ſibi reddi voluerit non adjuncta perſona filiæ, & dotem non eſſe filiæ pro patrimonio. Eam retinuit actionem Juſtinianus quæ meliore jure erat. Nam & ex ea multo plura retinet quàm ex actione rei uxoriæ. Nec bonæ fidei eam facit quod utilior ſit actori actio bonæ fidei quàm ſtricta, ſed ne haberet ex judicio bonæ. fidei quidquam quæ non ſit etiam bonæ fidei Atque ita eam bonæ fidei fecit, ut ne tamen juris ſtricti pro dotibus amitteret meliorem, quæ in judicio ſtricto cauſa erat. Denique mi-

ſtam fecit actionem, bonæ fidei & ſtricti juris, actionem ex ſtipulatu de dote repetenda, quæ confuſio ſimilis ad eodem inducta eſt S. C. Trebelliani & S. C. Pegaſiani Quæ vero ſervat ex propria natura actionis ex ſtipulatu hæc ferè ſunt: ut non ſit locus edicto de alterutro: ut poſt divortium mortua muliere ante moram nec adventitia dos cedat lucro mariti: ut retentionibus dotis ex quinque cauſis nullus ſit locus: ut mortua muliere in matrimonio ſi pater ſit, dos profectitia non cedat lucro mariti. Ex natura actionis rei uxoriæ hæc, ut dotem à parente datam virilis ſexus & per virilem ſexum cognatione juncti liberi retineant titulo præcipui, ſive ex parte ſcripti, ſive emancipati, aut exhereditati ſint, coheredibus præſtita cautione ſtricta de indemnitate: & ut de dote profectitia vel adventitia divortio facto, aut mortuo marito agat pater adjuncta filia, vel ſi pater non ſit, aut deſierit eſſe morte naturali vel civili ante vel poſt litem conteſtatam ſola filia. morte civili, ut l 2. inf. ſol. mat. Et ut maritus hactenus dānetur quatenus facultates patiuntur, non in ſolidum. Et ex his rurſus quæ communia erant utriuſq; actionis hęc ſervat, ut prædia dotalia reddantur ſtatim: ut dotis inæſtimatæ fructus ne reddantur niſi pro rata temporis quo noviſſimo anno mulier nupta non fuit. Et hoc addi novi, ut dotes quæ conſiſtunt in rebus mobilibus, tam animalibus quàm his quæ anima carent, & in rebus incorporalibus reddat maritus hereſve ejus intra annum, explicandæ pecuniæ gratia, quia plerunque harum rerum pretia redduntur ſi conſtante matrimonio alienatæ, vel manumiſſæ fuerint. Et

his ſubjicitur de fundo dotali non alienando vel obligando, ne conſentiente quidem mulie-re aut remittente hypothecam, quam habet in rebus dotalibus ſublata differentia Italiæ & provinciarum. conſtitutio nova.

Enarratio.

Tit. XIII.

ACtio rei ux.) Salmaſius ait, reuxoriam actionem appellari in l. un. §. 1. h.t. ibi, re uxoria, aut ut ipſe legit, reuxoria in poſterum ceſſante, qui ſi ſcriptos codices conſuluiſſet, non reuxoria, ſed rei uxoriæ exaratum inveniſſet. Certe ita legitur in V. Cl. Menagii libro optimo, & Juliani Brodæi libro perantiquo. Nec moveri debemus Gloſſis Nomicis, in quibus legitur, ῥευξόρια: nam Latini ſermonis imperitia huic errori cauſam dedit. Nec majoris auctoritatis apud me eſt Suidas, qui verbum hoc corrupte, ut & alia pleraque extulit. Actio igitur rei uxoriæ, id eſt, quæ dotis recuperandę cauſa comparata eſt. Boëtius in Topica Ciceronis libro VI. *Dos licet matrimonio conſtante in bonis viri ſit, eſt tamen in uxoris jure: & poſt divortium velut res uxoria peti poteſt.*

Sed ſocer & uxor] Socer præſumitur ſtipulatus. & uxor tacito intellectu. Extraneus recipit ſibi dotem ſtipulando vel paciſcendo initio dotis dandæ, l. cum dos 7. D. de pact. dotal. vel initio promittendæ, l. ex morte 9. inf. tit. prox. Pater dotem ſibi recipit ſtipulatione non pactione facta initio dotis dandę, l. avia 6. ſup. de ju. dot.

Ut non ſit locus edicto de alt.) Hodie igitur mulier utrumque conſequitur : niſi maritus nominatim aliud caverit ἀπὸ γὰρ τῶν ἐναντίων εἰσήγαγε τὴν πρόληψιν ἡ διάταξις , ut ajunt Græci interpretes. Si maritus teſtamento caverit , ſe pro dote ea reliquiſſe , utrumque non conſequetur. Ergo ex contrario ſi nihil caverit , utrumque conſequetur.

Ut poſt divortium mortua m.) Si mulier poſt divortium mortua eſſet , actio rei uxoriæ heredi ejus non aliter dabatur, quam ſi maritus in dote mulieri reddenda moram feciſſet , ut ſcribit Ulp. tit de dotib. Sed ſi profectitia eſſet , ad patrem redibat : ſi adventitia , remanebat penes virum. Actio vero ex ſtipulatu ad heredem tranſmittebatur , etiamſi maritus viva uxore moram non feciſſet. Hodie manet actio ex ſtipulatu , & tranſmittitur ad heredes mulieris , etiamſi maritus nullam moram fecerit. Ex quinque cauſis] propter liberos, propter mores , propter impenſas , propter res donatas , & propter res amotas, de quib. Ulp. tit. de dotib.

Si pater ſit) Si pater non ſit , ſed deceſſerit conſtante matrimonio, deinde filia , dos profectitia apud maritum remanet , Ulp. d. tit. de dot. Si dos ſit adventitia, & reſpicias ad jus ex ſtipulatu , dos apud virum non remanet poſt mortem uxoris , ſed ad heredes mulieris tranſmittitur , niſi aliud actum ſit , §. illo procul dubio.

Liberi retineant] Filia vel neptis, ſive heres ex parte ſcripta ſit, ſive emancipata, ſive exheredata, dotem pro ea datam à parente, qui eam heredem ſcripſit , vel exheredavit, vel emancipavit , retinet præcipuam , ſolaque actione ex

ſtipulatu dotis repetitionem habet.

Aut exheredati ſint) §. videamus.

Coheredibus preſtita caut.] Cavendum eſt de indemnitate & defenſione ſecundum naturam propriam actionis ex ſtipulatu, §. cautione.

Agat pater adjuncta filia) Non heres patris, §. & hoc ex rei.

Quatenus facultates) Si non in fraudem uxoris bona ſua deminuerit dolo malo §. cum autem. Thalelæus notat : Non ergo non imputatur ſi dolo non adquiſierit, ſed ſi dolo poſſidere deſierit, ut in ſociis, l. verum 63. D. pro ſoc.

Pro rata temporis) Vide Thalelæum heic §. cumque ex ſtipul.

In rebus incorporabilibus) In actionibus ſeu nominibus debitorum.

De pactis conventis tam ſuper dote, quam ſuper donatione ante nuptias & paraphernis.

TIT. XIV.

UT contractui emptionis venditionis libro quarto & actionibus, quæ ex ea naſcuntur, ſubjicitur titulus de pactis, quod hæc ſoleant legem dare enptioni venditioni, ita propoſito contractu dotis hoc libro & actionibus, quæ de repetenda dote competunt, datur titulus de pactis dotalibus, ex quibus eſt actio præſcriptis verbis, l. 6. ſup. de ju. dot. & tit. prox. §. accedit, videlicet negotio ita geſto ab extraneo dante dotem pro muliere, Do ut red-

das. Nec enim ei ſuppetit actio rei uxoriæ, cum mulier pro qua dedit dotem contraxiſſe intelligatur, non ipſe, l. 9. in fi. hoc tit. nec actio ex ſtipulatu, cum tacita ei data ſtipulatio non ſit, ſed quaſi ex novo negotio utilis præſcriptis verbis ad exemplum rei uxoriæ, vel efficax condictio certi. Et ex his quidem pactis alia utilia ſunt, alia inutilia, quæ Conſtitutiones ſatis apertè diſcernunt. De pactis conventis ſuper donatione ante nuptias eſt l. 9. & pen. Retinet titulus veterem appellationem, quia nondum eam mutaverat Juſtinianus in propter nuptias. Recentior enim eſt l. ult. ſup. de don. ant. nup. Conſtitutionibus tituli hujus. De conventis ſuper paraphernis eſt l. 5. 8. & ult. Et l. 5. inutile eſſe pactum inſtrumento dotali interpoſitum vice teſtamenti, ut mortua muliere in matrimonio parapherna pertineant ad maritum. Utile eſt pactum, ſi idem de dote convenerit, non ſi de paraphernis, quia pactum neque teſtamenti, neque codicillorum vim ullam habet, & improbum etiam eſt pactis conſtringere libertatem teſtandi. Nihil etiam juris marito datur in paraphernis, niſi hactenus quatenus patitur mulier l. 8. ut ſi data ea marito non donandi animo maritus conſumpſerit, mulieri teneatur etiam ſi ex eis locupletior factus non ſit, l. de his inf. de don. int. vir. & in ſolidum; etiamſi facultates non habeat, modo ſi ea amoverit l. ſi rerum, D. de re jud. Et ad hæc notandum etiam pro paraphernis mulieri dari tacitam hypothecam, l. ult. ut pro dote tit. ſuperiore. Nam quam olim paciſci ſolebant tam pro dote quàm pro paraphernis, ut l. ubi ſup. de jur dot. æque conſequens eſt, ut

pro dote, hodie pactam haberi etiam pro paraphernis. poſſis addere, & pro donatione propter nuptias eadem ratione, ſolo privilegio uni doti reſervato. Placet etiam ut in rebus dotalicus ita in paraphernis maritum cujus poteſtati ea commiſit mulier, præſtare dolum & culpam. Et parapherna ſunt cetera bona mulieris quæ doti non dedit, Gallico vocabulo uſurpato à Latinis, ut rhedæ, petoriti: covinni, peculium mulieris, l. ſi ego §. dotis D. de jur. dot. l. donationes §. ſpecies, de donat.

Enarratio.

Tit. XIV.

VEl efficax condictio certi) In l. 1. *utilis eſt condictio.* Baſilica, χρησιμός ἐστιν ὁ κονδικτίτιος Cujacius utilem interpretatur, efficacem. Thalelæus autem, utilis, inquit, condictio, quia poteſt agere præſcriptis verbis, cum ob cauſam datum ſit. Utilis condictio in l. 2. D. qu. ex fac. tut. & l. 2. inf. eod. non eſt ἐνδυνάμος, ἰσχυρὸς, ut Græci interpretantur, ſed opponitur directæ.

L. 9. & penult.) Ex l. 9. & pen. quod attinet ad partem lucri æqualis eſt caſus dotis, & caſus donationis propter nuptias. Ex Nov. XCVII. æqualis eſſe debet quantitas dotis & donationis propter nuptias.

Si idem de dote convenerit) L. ſi convenit 6. hoc. tit.

Etiam pro parapher.) L. ult. §. 1. h. t.

Solo privilegio uni doti reſerv.) L. ult § 2. inf. qui potior in pign. hab.

nandi animo, & legitime, & ex S.C. confirmatam morte mariti, ſi fuerit facta forte manente matrimonio, pro dote haberi, l. 2. Cautioni falſæ objici præſcriptionem anni numerandi à ſoluto matrimonio, l. 3. quam Nov. 100. valde immutavit.

Enarratio.

Tit. XV.

NOn factam donandi animo) Cautio nuda, id eſt, dotis non acceptæ, quæ non donandi animo facta eſt, pro dote non habetur.

Rem deſid. donation. natur.) Ut dos re ipſa data ſit, l. 2. ἐν αὐτῇ ἀληθείᾳ, Baſilica, ἐν ἔργῳ, Scholiaſtes.

Pactam donandi animo] Puta, ut quod uxori donavit, in dotem accipiat, ut in l. ſi quis uxori 59. D. de don. int. vir. & uxor.

Et legitime) d. l. 2. Pone donationem D. ſolidos excedere, & legitime inſinuatam, vel intra modum legitimum factam, Thalelæus ad d. l. 2. Baſil. libro xx. 19. tit. 5. cap. ult. Donatio ejuſmodi ex Senatuſconſulto morte mariti confirmatur, ſi in eadem voluntate manſerit, l. cum his ſtatus 32. D. de donat. int. vir. & uxor.

Novella c.] Exceptio non numeratæ dotis poſt ſolutum matrimonium anno finitur, ſi matrimonium biennio tantum duraverit: nam ſi diutius duraverit, non tamen amplius decennio, poſt ſolutum matrimoniun tribus menſibus finitur. Si amplius decennio duraverit, mu-

lieri dotem repetenti ex inſtrumento dotali, nulla opponi non numeratæ dotis exceptio poteſt. Cujac. ad d. Novellam c.

De donationibus inter virum & uxorem & à parentibus in liberos factis, & de ratihabitione.

Tit. XVI.

QUæſtio de re uxoria multis partibus conſtat, inter quas una eſt de donationibus inter virum & uxorem, propter quas erat retentio dotis. & hanc partem hic tit. exequitur. jámque ſuperioris tituli l. 2. prædicere occupavit, cautionem dotis non acceptæ factam uxori donandi animo, confirmari morte mariti. quod eſt ex S. C. ſive Oratione Severi & Antonini, quæ & Conſtitutio dicitur generali nomine, l. 3. hoc tit. quæ ſi interveniat Falcidia, ita accipienda eſt, ut confirmetur donatio pro dodrante tantum, d. l. 2. & l. 14. hoc tit. Donatio enim inter maritos comparatur donationi cauſa mortis poſt S. C. excepto uno caſu, ſi donator in ſervitutem redigatur, quo donatio inter maritos confirmatur, donatio cauſa mortis inter alios infirmatur. Ab initio autem donationes inter virum & uxorem ipſo jure non valent, ne mutuæ quidem, l. cum hic ſtatus §. ſi ambo, D. eod. & revocantur pœnitentia tacita vel mnifeſta per vindicationem, aut condictionem, non in ſolidum, ſed in quantum locupletior ex ea re factus factáve eſt, qui quæve donatum accepit, l. pen. Cod. Theod. de rev.

don. & hac etiam ratione quæ locupletiorem non faciunt donatarium, permiſſæ ſunt. Exemplum autem S. C. ſive Orationis Severi & Antonini fecit, ut idem Juſtinianus ſtatueret in donationibus à parentibus collatis in filiosf. ut ſilentio, ut morte confirmarentur. & naturali igitur & civili morte exemplo donationis inter maritos, & donatore mortuo apud hoſtes non jam ex S. C. vel exemplo S. C. ſed ex lege Cornelia teſtamentaria, vel poſt mortem donatoris, donatario poſtliminio reverſo, à Juſtiniano nove producta utraque fictione ad donationes inter virum & uxorem, l. ult. hoc tit. Id vero de confirmatione donationis inter patrem & filiumf. quod idem Juſtinianus ſtatuit, ante non tenuerat, vetante regula. quæ ex poſt facto non vult convaleſcere quod ab initio non valuit. & hoc ſecus ſi quando fit. etiam fit ex lege certa vel incerta i. incognita nobis, vel utiliter, non directo. Inde vero cum dubitatio naſceretur, utrum donator ſi legaret quod donaſſet, id jure confirmationis caperetur, an jure legati, & conſtaret capi jure confirmationis poſt S. C. l. 14. hoc tit. nec verbum igitur Lego ſemper facere legatum, uti nec verbum Dono donationem, l. ex conducto §. Pap. loc. Idem Juſtinianus ab hac definitione unum caſum excepit, Si donatio inſinuata non eſſet, & differentiam patefecit inter jus confirmationis & legati. Jus legati non retrotrahi. Jus confirmationis retrotrahi: & generaliter idem definit, omnem confirmationem vel ratihabitionem retrotrahi, ſublata differentia veterum, inter ea quæ ſunt juris & ea quæ ſunt facti. nam ea quæ ſunt juris retrotrahebantur, non ea quæ

tum eſt quod de ratihabitione hic tit. habet, & de donatione parentum erga liberos ſuos una lege nova Juſtiniani comprehenſum l. 25.

Enarratio.

Tit. XVI.

Quod eſt ex S. C. ſive orat. Seu. & Ant.] L. cum hic ſtatus 32. D. de donat. int. vir. & uxor.

Comparatur donationi cauſa mort.] Habetur pro donatione cauſa mortis, vel pro fideicommiſſo, l. in donationibus 12. inf. ad leg. Falcid. fideicommiſſi partibus fungitur.

Inter alios infirmatur) L. res uxoris 24. hoc tit. l. ſi quis 7. D. de mort. cau donat.

Revocantur pœnit. tac.] Veluti ſi donator res donatas alij vendiderit, pignorive dederit, d. l. 32. §. ſi maritus & l. 12. h. t.

Vel manifeſta]) 18. hoc tit.

Condictionem) Sine cauſa, vel ex injuſta cauſa, quæ dicuntur utiles actiones in l. 7. ut Gloſſa interpretatur.

Quæ locupletiorem non faciunt) Veluti ſi ſervus donatus ſit manumiſſionis cauſa, l. 22.

Vetante regula quæ ex poſt facto] L. 29. D. de div. reg. jur. & poſt facto τῶν μετὰ ταῦτα συμβαινόντων, Theod. Balſamon ad can. XXXVIII. Greg. Thaumaturgi. *ex his quæ poſtea accidunt.*

Convaleſcere] βεβαιοῦσθαι, confirmari.

Et hoc ſecus ſi quando fit) Plautus Capt. act. III. ſc. IV. v. 92. *Hoc ſi ſecus reperies?* & v. 106. *nunquam hoc invenies ſecus.* Secus, eſt aliter hoc aliter ſi quando fit, lege. confirma-

tur, vel Senatuſconſulto, ut donationes inter virum & uxorem.

De repudiis & judicio de moribus ſublato.

Tit. XVII.

Pars alia quæſtionis de re uxoria fuit de moribus conjugum, qui divortio cauſam dediſſent, quoniam propter mores erat retentio ex dote, atque etiam actio de moribus. Sed actio tollitur à Juſtiniano l. ult. quoniam ſufficiunt pœnæ injuſti repudij comprehenſæ l. conſenſu, & retentionem quoque poſtea ſuſtulit ſurſum tit. 13. §. taceat. Sed quia non niſi facto divortio retentioni locus erat, vel actioni de moribus, etiamſi utraque ſublata ſit, reſidet tamen adhuc inſpectio de divortiis, de quibus eſt hic tit. nam repudiorum nomen generale eſt, quo & divortia ſignificantur, & repudia inter ſponſos. & de his eſt l. 2. Ceteræ de divortiis. Divortium eſt repudium & ſeparatio maritorum. Repudium eſt divortium vel renuntiatio ſponſalium. Placet valde formula repudiandæ uxoris impudicæ, quæ eſt in ſatyrico Petronij: Quia fidem ſcelere violaſti, & communem amicitiam, res tuas ocius tolle, & alium locum quem polluas quære. Licita autem fuere repudia ante No. 117. ex l. 9. hoc tit. facta communi conſenſu, non invito altero, impunè ſine juſta & legitima cauſa. Solius Flaminis matrimonium non niſi morte dirimi poterat, auctoribus Feſto & Gellio. Imo nec ullius olim jure veteri, & primum Domitianum repudia

permiſiſſe Plutarchus ſcribit in ῥωμαϊκοῖς.

Enarratio.

Tit. XVII.

DE moribus) Joſephus de vita ſua: μὴ ἀρεσκόμενος αὐτῆς τοῖς ἤθεσιν, ἀπεπεμψάμην, de uxore ſua quam repudiavit ob mores.

Erat retentio ex dote) Ulpianus tit. de dotibus, l. 1. C. Theod. vict. civilit. criminal. ag. non poſ. & l. 1. eod. C. tit. de dot. ſi culpa mulieris factum eſſet divortium. Seneca Medeæ act. III.

Hac dote nupſi: redde fugienti ſua.
Joſephus Scaliger: lege Romana: quod culpa Iaſonis divortium intervenerat, non Medeæ.

Pœnæ injuſti repudij) Lex injuſti repudij maxime neceſſaria ad continenda matrimonia, ut eſt in Fabij declamatione CCLXII.

Quo & divorſia ſignif. & rep.] Pro divortio accipitur in Juſtini Apologia I. pro Chriſtianis: τὸ λεγόμενον, inquit, παρ' ἡμῖν ῥεπούδιον δοῦσα ἐχωρίσθη Gloſſæ: ἀπόλυσις γαμετῆς ἢ μνηστῆς, repudium. Theodoretus in Eſaiam cap. I. βιβλίον τῆς ἀποστασίου, ὃ καλεῖν εἰώθασιν οἱ πολλοὶ ῥεπούδιον, ὀνομάζει: *Libellum divortij vocat quod vulgo repudium dicitur.* Tertullianus Apolog. cap. VI. *Repudium jam & votum eſt, quaſi matrimonij fructus.*

Placet valde formula) Hæc exſtat apud Plautum in Amphitr. Act. III. Sc. II. *Valeas, tibi habeas res tuas, reddas meas.* Quintilianus d. declamat. CCLXII. *Tunc repudiatam tu credis uxorem, cum res ſuas ſibi habere juſſa eſt,*

cum egredi de domo. Martialis x. xli.

—— *Proculeia maritum.*

Deſeris, atque jubes res ſibi habere ſuas.

Apuleius Metam. v. *Confeſtim toro meo divorte, tibique tes tuas habeto* adde leg. 2. D. de divort. & Cujac. Obſerv. 1. 39. & ad Nov. xxii. ubi locum Ciceronis è Philippica ii. profert ut Victorius emendavit, *claves ademit, exegit;* & Muretus in variis probavit.

Licita autem fuere repudia] Ut quaſi per ludibrium matrimonia contraherentur & dirimerentur. Suotonius in Julio cap. xliii. *Diremit nuptias prætorij viri, qui digreſſam à marito poſt biduum ſtatim duxerat.* Eleganter D. Hyeronimus lib. 1. adverſus Jovinianum: *Quaſdam repudiatas, inquit, altero nuptiarum die ſtatim nupſiſſe legimus. uterque reprehendendus maritus, & cui tam cito diſplicuit, & cui tam cito placuit.*

Ante Novel. xvii. Quam Juſtinus revocavit. Nou. clx inter Novellas Juſtiniani.

Feſto) In flammeo.

Et Gellio) Libro x. 15.

Plutarchus] Seldenus de Flaminicæ divortio Plutarchum accipit, uxoris Ebraïcæ libro iii. cap. xxvii.

Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.

Tit. XVIII.

HIc titulus eſt de ipſa repetitione & ſolutione dotis, ſive de judicio reciperandæ

dotis, quod ſoluto matrimonio com petit aliquando directo, aliquando utiliter, ut l. 3. & non in ſolidum adverſus maritum, ſed quatenus facere poteſt, adverſus heredem ejus in ſolidum l. 8. & 9. ac rurſus in patrem ſi marito filiof. dos data ſit, non in ſolidum, ſed in peculium, ſi ipſi patri, in ſolidum, l. pen. & aliquando non res ipſas dotales peti, ſed pretium, aliquando etiam partus ancillarum venire ſi non mariti, ſed mulieris periculum fuerit, non etiam fructus. nec ſolum patrem dotem ſine filia, quę ſuperſtes ſit, repetere, nec in ejus arbitrio dotem eſſe filiæ ut peculium, l. 2. & 7. & ad hunc ferè modum finémque dotem repeti hic tit. docet. At eadem de re fuit tit. 13. An hic igitur ſuperfluus? minime verò. alioquin erit etiam ſuperfluus tit. 23. de fundo dotali. quoniam eodem titulo omne fere jus de fundo dotali expoſitum eſt. Verum obſervandum eſt in eo tit. 13. ea tantum exponi de repetitione dotis quæ nova Juſtinianus fecit partim probato, partim improbato jure actionis rei uxoriæ, & ipſa etiam actione ſublata, & retenta ſola ex ſtipulatu, & mulieri ſoceróque data tacita ſtipulatione, & mulieri etiam tacita hypotheca, & ſimiliter ea tantum exponi de fundo dotali quæ ipſe fecit nova, ſublata differentia locorum, quam induxerat lex Julia, & differentia alienationis & hypothecæ. Cetera quę de repetitione dotis vel fundo dotali Conſtitutionibus prodita ſunt, cónfirmari nominatim in d. tit. 13. §. pen. & cetera de fundo dotali ſunt in tit. 13. cetera de repetitione dotis in hoc titulo. Imperfectus eſſet hic liber ſive tractatus de dotibus, ſi contineret ea tantum

quæ de jure dotium Juſtinianus fecit nova, non etiam vetera, quæ non mutavit.

Enarratio.

Tit. XVIII.

Aliquando utiliter, ut l. 3.) Dominus ibi utili actione de dote tenetur; quia neque matrimoninum fuit, neque dos. & convenitur non in ſolidum, ſed de peculio. Emendanda eſt gloſſa Theodori ibi: ἡ de peculio γυμναζομένη ἐπὶ τῆς προικὸς τὸ πᾶν ἀπαιτεῖ, ὡς δηλοῖ ἡ ι. διάταξις τοῦ παρόντος τίτλου. Legendum, inquam, οὐκ ἀπαιτεῖ: Actione de puculio dos in ſolidum non petitur, ut oſtendit x. conſtitutio hujus tit.

Non in ſolidum] L. maritum 12. D. eod.

Sed pretium] L. 6. in fine.

Sed mulieris periculum) Fac conveniſſe ut ipſæ res æſtimatæ ſoluto matrimonio redderentur ſi exſtent. partus ancillarum dotalium ad mulierem pertinent: Cum enim mulieris periculum ſit, ejuſdem commodum eſſe debet, l. 1. h. t.

Quæ ſuperſtes ſit) Nam ſi ſuperſtes non ſit, pater dotem repetit, ſive filia familas eſſet, ut in ſpecie legis 4. ſive emancipata, ut ibi ait Theodorus.

Ut peculium, l. 2. & 7.] In d. l. 7. Cujacius legit peculium, & Thalelæus ibid. ἀδημπτιῶνει τὸ πεκούλιον: *peculium rdimere*. veteres tamen codices nihil mutant.

Si dos conſtante matrimonia ſoluta fuerit.

TIT. XIX.

COmmodiſſime junxit hunc titulum ſuperiori, nam l. ult. ſuperioris tituli, & lex iſtius tituli partes duæ ſunt unius ejuſdémque Conſtitutionis, ut conſtat ex Cod. Theod. l. ſi conſtante, De dot. Lex ultima ſuperioris tituli eſt de marito mortuo, hæc vero de uxore mortua, & ut marito mortuo dos redi, ad mulierem nihílque ex ea heredes mariti ſibi vindicare poſſunt ex d. l. ult. ita ex hac lege uxore mortua contra generalem definitionem ſuperioris tituli, ut dos ſoluto tantum matrimonio petatur, vel ſolvatur, exceptis certis cauſis: quia repreſentationem dotis perſpicuum eſt inſtar donationis obtinere, quæ inter maritos prohibita eſt, maritus conſtante matrimonio dotem mulieri ſolverit abſque legitima cauſat quia ea ſolutio præmatura pro donatione eſt, nihil ex ea dote heredes mulieris ſibi vindicare poſſunt, ſed marito adverſus eos eſt repetitio dotis cum fructibus omnibus quaqua fide percepti ſunt à die ſolutionis. Jure enim veteri mortua uxore dos adventia, vel perfectitia ſi non ſit pater, lucro mariti cedit, liberis communibus ſervata proprietate quaſi bonorum maternorum, adeo ut nec à liberis ea abalienare poſſit, maxime ſi eis novercam ſuperduxerit. Jure novo, quo mortua uxore dos non cedit lucro mariti, & redditur heredibus mulieris §. illo proculdubio tit. 13. non poteſt eſſe

locus

locus Conſtitutioni hujus tit. niſi ponas, conveniſſe inſtrumento dotali ut dos mortua uxore lucro mariti cederet. & ita hanc Conſtitutionem accipit Juſtinianus in No. 22. ea nimirum inflexa & accommodata ad jus quod ipſe novum fecit de dotibus. quo argumento contendere fortiter poſſis quæcunque his vel Pandectarum libris cauta ſunt, excipi debere ſecundum nova jura quæ Juſtinianus introduxit. Sed id efficere tamen ubique, vincereque ſanè haud quaquam poſſis. Illud non omittam in ſpecie hujus legis, non eoſdem fuiſſe liberos & heredes mulieris, extraneos ſcilicet heredes fecerat mulier, liberis ſatisfecerat relicta portione legitimæ portionis.

Enarratio.

Tit. XIX.

EX ceptis certis cauſis) De quibus in l. mutus 73. §. 1. D. de ju. dot. & l. quamvis 20. D. ſol. matrim.

Quaqua fide) Accurſius utitur diſtinctione bonæ fidei, & malæ fidei.

Niſi ponas conven. inſtrum. dot.) Cum Azone heic in Summa & Odofredo. Baſilica: Si maritus dotem, quam mortua muliere lucrari debet &c. Liberis tamen ſervatur proprietas, & ſolus uſusfructus, patris eſt, in conſtit. hujus tit. in fi. in qua pro, *competens*, alij codd. habent, *ſervetur*. & alii neutrum hoc modo: *ita ut proprietas ejuſdem liberis ex eadem ſuſceptis alienari.* &c. Sic vetus Ægidij Menagij v. cl. & τὸ κατὰ πόδας.

Legitimæ portionis) Ut in §. ſed hæc, Inſtitution. de inoffic. & ibi Cujacius.

Ne fidejuoſſres vel mandatores dotium dentur.

Tit. XX.

PErtinet etiam hic titulus ad repetitionem & ſolutionem dotis, ut maritus, vel ſocer vel proſocer, qui dotem accedit, dotis ſervandæ & ſolvendæ ſoluto matrimonio mulieri non cogatur fidejuſſorem dare vel mandatorem, cujus ſcilicet mandatu uxor dotem det viro, quo ſit adverſus fidejuſſorem vel mandatorem mulieri regreſſus ſoluto matrimonio dotis reciperandæ gratia. & ſi ultro maritus dederit fidejuſſorem vel mandatorem, ut non obligetur, quia hanc obligationem. Conſtitutiones improbant, l. 1. Cod. Th. de fid. dot. & ratio Conſtitutionum hæc eſt, quia cum mulier credat marito ſuum animum & omnem vitam, vel ſocero cujus filiof. nupſit, & plerumque etiam paropherna, abſurdum eſſet fidei ejus ea etiam ſi non committeret dotem, quæ & in bonis mariti eſt vel ei jam commiſſa & concredita ea, ſi deſideraret fidem alienam, ſi fidem haberet fidei alienæ magis quàm amicitiæ fideíque communi. Ante nuptias fateor poſſe dari fideiuſſorem dotis, vel poſt nuptias non manente matrimonio. Hac de re memini me ſcribere ad Africanum lib. 4.

Enarratio.

Tit. XX.

UT non obligetur) Placentinus & Franciſcus Duarenus exiſtimabant, dandi quidem fidejuſſoris neceſſitatem remitti, ſed datum obligari. Verius tamen eſt, non obligari, quæ fuit Azonis ſententia heic in Summa, Odofredi, & Græcorum. Stephanus ad l. 52. D de ju. dot. εἰ δὲ καὶ δοθῇ, οὐκ ἐνέχεται: *Sed neque ſi datus fuerit, tenetur.*

Ante nuptias fateor) Ante nuptias datur fidejuſſor tenetur, Conſtantinus Harmenop. Epitom. libro IV. tit. VIII. §. 9. Azo contra putat, loco citato. Poſt ſolutum matrimonium fidejuſſor dotis reddendæ accipi poteſt, l. ſi conſtante 24 §. 2. D. ſol. matr. & l. exceptiones 7. D. de exception.

Ad Africanum libro 4.) Ad leg. vir uxori 17. §. 1. D. ad Senatuſc. Vellei.

Rerum amotarum.

Tit. XXI.

PArs alia quæſtionis rei uxoriæ, eſt de rebus amotis, propter quas erat olim compenſatio ſive retentio ex dote, & quæ etiam hodie manet actio rerum amotarum. De utraque eſt hic tit. De Compenſatione ſive retentione l. 1. ut à Græcis accepta eſt. De actione l. 2. & 3. Et eſt actio rerum amotarum, condictio, quę ex edicto prætoris poſt divortium datur ſta-

tim, & in ſolidum in uxorem vel maritum, qui conjugi res abſtulit divortij cauſa. Oriri dicitur ex divortio l. ult. §. pen. D. de divor. quia poſt divortium datur, non manente matrimonio. Et oriri ex furto, l. 21. §. ult. D. eod. l. ſi rerum D. de re jud. atque adeo quaſi pœnalis eſſe, & quaſi famoſa, nec in heredem dari ultra id quod ad eum pervenit, l. 3. Et ut contractus appellatione continetur quaſi contractus: ſic in l. 2. famoſæ vel pœnalis actionis, quaſi famoſa vel quaſi pœnalis, qualis hæc actio eſt, quod in ea furti ſiat mentio tacita. Nam & ſi res amotas dicas, populus intelligit te res furtivas dicere, apud quem conſtat ratio noſtræ famæ. Verbum amovendi elegit prætor in hoc edicto, ut parceret pudori ejus qui maritus, vel quæ uxor fuit ex furto in matrimonio commiſſo, longe alia ratione, quàm in edicto, ut ſuus heres beneficium abſtinendi non habeat qui quid ex hereditate amovit, & in edicto. Si quid teſtamento manumiſſus ex hereditate ſubripuit: in quibus quia hereditati furtum non fit, non potuit furti meminiſſe. In hoc verò furtum quæ res eſt natura turpis, verbis extenuat in honorem prioris matrimonij, nec latine loquitur. i. furtum non appellat furtum, ſed ut qui pluſavit ſe attigiſſe, qui vulneravit, ſe læſiſſe dicit.

Enarratio.

Tit. XXI.

Erat olim compenſatio, ſive retentio) L. mulier 75. & l. un. §. taceat, ſup. de rei xy. act.

Ut à Græcis accepta eſt) Theodotus: Actione de dote conventus, compenſationem objicit etiam rerum ab uxore ſubtractarum.

Condictio] L. rerum 26. D. cod. ex injuſta cauſa, l. rerum 25. in fi. eod. & certi, l. ſi concubina 17. §. pen. eod. quæ ex omni cauſa competit, l. certi 9. D. de reb. credit.

Ex edicto Prætoris) Edicto Prætoris promittitur, l. 2. h. t. ſic enim legit Cujac. Obſ. XVII. 6.

Poſt divortium] Actio rerum amotarum datur adverſus eam quæ uxor fuit, l. 1. D. eod. μετὰ διαζύγιον, ut ibi Græci. Conſtante matrimonio condictio competit, d. l. 25.

Datur ſtatim) Paulus air, rerum amotarum actionem damnum repræſentare, id eſt, ut Græci recte interpretantur, ἡ *rerum amotarum* παραχρῆμα τὴν ζημίαν ἀπαιτεῖ ἀπολαβεῖν τὸν ἀδικηθέντα, εἰ καὶ μετὰ ταῦτα μέλλει ἁρμόζειν τῆς προικὸς ἀπαίτησις: *rerum amotarum actio inſtituitur: ut qui damnum paſſus eſt, ſtatim indemnis fiát.*

Et in ſolidum) Quoniam ex malo contractu, & delicto oritur, ut eſt in l. ſi rerum 52. D. de re judic. ſive ut eſt in l. ſi mulier 21. §. ult. D. h. t. rerum amotarum actio pendet ex furto.

Vel maritum) Etiam in maritum rerum amotarum actio eſt, Ulpian. tit. VII. §. 1. l. contra 6. §. ſi poſt divortium, & l. ſeq. D. eod. l. 2. h. tit.

Divortij cauſa) Niſi enim ſpe repudij mulier ea ſubtraxerit, rerum amotarum actio non eſt, ſed in rem & ad exhibendum, Thalelæus.

Quaſi pœnalis eſſe) Auctor ἐναντιοφ. al leg. 16. D. cod. colligit ex d. l. actionem rerum a-

Nec Latine loquitur.] Martial. xi. 21.

Ne pro dote, mnlieri bonamariti. addicantur.

Tit. XXII.

LOnge alia eſt ratio hujus tituli ac fuit ſuperioris, nam vivi mariti pudori parcit mulier ex tit. ſuperiore ſi de rebus agat divortij cauſa à marito ſubreptis. quin & vivo marito parcit, ſi agat de dote dum eum non condemnat in ſolidum, ſed quatenus facere poteſt. Mortuo autem marito, judicio dotis heredem ejus condemnat in ſolidum, l maritum D. ſol. matr. & ex hoc tit. non parcit pudori mortui. quinimo ſi nullus marito heres exiſtat, ex illa parte edicti, Cui heres non extabit, mittitur in poſſeſſionem bonorum omnium mariti dotis ſervandæ cauſa, quo genere non transfertur poſſeſſio, ſed jus prætorij pognoris conſtituitur: deinde tranſactis aliquot diebus, intra quos ſi res exigat curator bonis conſtitui potuit, bona proſcribuntur, & ex conſenſu creditorum creato magiſtro bonis vendundis publicè veneunt ſub haſta lege dicta venditioni ſolvendæ ab emptore dotis integræ, aut partis, & bona addicuntur emptori, qui licitatione vicerit, iſque emptor bonorum ſimilis eſt bonorum poſſeſſori, & ſatisfacere cogitur mulieri pro rata dotis, & ceteris creditoribus nam hic ordo omnibus creditoribus proficit, l. cum unus, D. de reb. auct. jud. poſſ. Hic eſt ordo edicti perpetui, quo utitur creditor quilibet, l. 6. inf. eod. & ſuggillat nomen mariti vel alte-

rius debitoris, nec enim hoc ordine neglecto. jure poſtulat quiſquam ſibi pro dote vel alio debito addici bona debitoris. Denique hoc ordine ſervato, quem noſter Theophilitzes rectiſſime expoſuit in tit. de ſucc. ſub. quæ fieb. per bon. vend. mulier indemnis damno ſervatur ſecundum jus quod obtinuit antequam dediſſet Juſtinianus tacitam hypothecam. Quatenus, inquit, ſucceſſionis modus patitur, in l. 4. inf. qui bon. ced. poſſ. quatenus ſubſtantia patitur. & eſt πλοκή nam priore loco ſucceſſor eſt heres, aut bonorum poſſeſſor, poſteriore ſucceſſio, bonorum emptio, ut in ſupraſcripto tit. de ſuc. ſub. & ſucceſſor, bonorum emptor qui ſimilis eſt bonorum poſſeſſori. & bona igitur in hoc propoſito dicimus non deducto ære alieno, ut in lege Falcidia, ſed cum ſua cauſa, ut in edicto de bonorum poſſeſſionibus ex teſtamento vel ab inteſtato. Addicere bona eſt ea collocare penes mulierem, vel alium creditorem, vel alium quemlibet ex alia cauſa, eúmque eorum bonorum poſſeſſorem facere, quem utique prætor tuetur quaſi dominum, eſt enim addicere prætorium.

Enarratio.

Tit. XXII.

Non condemnat in ſolidum) L. ſi filio familias 53. D. ſol. matrim.

Heredem ejus) Quia tale beneficium perſonæ cohæret, l. 13. D. ſol. matrim.

Cui heres non extabit) Vide quæ diximus ad Theoph. tit. de ſucceſſ. ſubl. lib. III.

Quatenus, inquit, ſucceſſ. mod.] πρὸς τὸ μέτρον τῆς οὐσίας, pro modo facultatum, Græci.

Ut in lege Falcidia) Quum ratio legis Falcidiæ ponitur, deducitur æs alienum, §. ult. Inſtit. de lege Falc. l. 6. C. eod.

Cum ſua cauſa] Cum ſuis commodis & incommodis, cum ſuis oneribus, l. 1. & 3. D. de bonor. poſſeſſ.

Quaſi dominum) Prætor enim dominum facere non poteſt, l. 3. in fine, D. ſi uſuſf. pet.

Addiceret prætorium) Tria verba Prætoris do, dico, addico.

De fundo dotali.

Tit. XXIII.

Lex Julia ſcripta eſt de fundo dotali, ſed pertinet etiam ad ædes, ut lex XI. tab. quę uſucapionem fundi jubet eſſe biennium: ut contra interdictum. Uti poſſidetis ſcriptum eſt de ædibus, ſed pertinet etiam ad fundum, l. 1. §. pen. D. Uti poſſ. non ad ſuperficiem ſolam, l. 3. §. ſed ſi ſupra D. eod. & idcirco de ſuperficie proprium interdictum proponitur quaſi uti poſſidetis in tit. de ſuperf. & ita lex Julia non pertinet ad ſuperficiem, l. ſi ex lapidicinis, D. de jur. dot. quæ vult maritum rei dotalis quæ ſolo continetur, ſi ea res inæſtimata ſit, vel etiam ęſtimata electione mulieri ſervata repetendæ rei, vel æſtimationis, non habere alienationem. quo nomine ſignificatur omnis tranſlatio dominii, l. 1. ergo & diviſio, & actio communi dividundo per quam ad diviſionem pervenitur, l. 2. hoc tit. l. ex caſtrenſi §. 1. D.

de caſt. pec. & videndum hac in re quid novi juris Juſtinianus introduxerit ſurſum tit. XIII.

Enarratio.

Tit. XXIII.

Ut lex XII. tabul.) Cicero in Topicis: *Quoniam uſus auctoritas fundi biennium eſt, ſit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur.*

Lex Julia non pert. ad ſuperficiem] Superficium res ſoli non eſt: *τὸ σουπερφίκιον, δηλονότι τὸ ὑπερῷον ἀκίνητόν, ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ἐδαφικόν : Superficies immobilis res eſt, ſed res ſoli non eſt*, ut ait auctor Εναντιοφ. ad d. leg. ſi ex lapid. libro XXIX. tit. I.

Si ea res inæſtimata ſit] Fundus inæſtimatus proprie dotalis dicitur, l. un. §. & cum lex ſup. de rei uxor act. & ideo Græci fundum dotalem interpretari ſolent, *ἀγρὸν ἀδιατίμητον, fundum inæſtimatum.*

Vel etiam æſtimata] L. 1. h. tit. Rerum æſtimatarum maritus quaſi emptor eſt, & velut pretii debitor d. l. un. §. cumque ex ſtipulatu, l. quotiens 5. ſup. de jure dot. Dixi plenius in Replicatione de Mutuo adverſus. Salmaſium pag. 72.

Ergo & diviſio) Maritus ad diviſionem fundi communis provocare non poteſt: nam qui provocat, alienare videtur, τὸ communi dividundo *δικαστήριον ἐκποίησιν ἔχει ἐν ἑαυτῷ: Communi dividundo judicium alienationem in ſe habet.* Græci ad l. cum in fundo 78. §. pen. D. de ju. dot. provocari autem poteſt, l. 2. h. t.

Titulo XIII.) L. un. §. Et cum lex Julia.

Divortio facto apud quem liberi morari, vel educari debeant.

Tit. XXIV.

PArs alia hujus tractatus fuit de liberis, quoniam propter liberos ſextarum vel quintarum retentio erat ex dote, alendorum communium liberorum cauſa, ut tit. 13. §. ſileat. & inde quærebatur divortio facto apud quem morari & educari debeant, & Conſtitutio hujus tituli hoc ponit in arbitrio judicis, ut l. 3. tit. ſeq. nec probat ut per ſexum liberorum diviſio fiat inter parentes. Vel, ſubdisjunctio eſt.

Enarratio.

Tit. XXIV.

NEc probat ut per ſexum] Ut mares apud maritum, fœminæ apud uxorem morentur & educentur, ut quibuſdam placuiſſe ſignificat lex un. h. t. ſed judex competens æſtimabit apud quem educari debeant. Ex Novella CXVII. cap. VII. Liberi impuberes morte ſoluto matrimonio educantur apud matrem ſi iterum non nupſerit. divortio autem facto, apud eum qui divortio cauſam non dedit.

Vel ſubdisjunctio eſt] Disjunctio pro conjunctione. id eſt, apud quem liberi morari & educari debeant.

De alendis liberis ac parentibus.

Tit. XXV.

INde etiam quærebatur, à patre, an à matre, an communiter alendi eſſent. & definitur, depulſos à mamma ſeu exuberes eſſe alendos à patre pro modo facultatum, etiam emancipatos, ut l. 5. D. de agn. lib. & vice verſa, ut eadem lex ait, quod eſt ἀντιπελαργεῖν, parentes utriuſque ſexus eſſe alendos à liberis. quia patri & matri pietas æqualis debetur l. 4. D. de cur fur.

Enarratio.

Tit. XXV.

DEpulſos à mamma) Varro II. de re ruſt. *Cum porci depulſi ſunt à mamma.* Depulſos à lacte, Virgilius ecl. VII. Gloſſæ: ἀπογαλακτίζω, *lacte depello.*

Exuberes) Ablactatos. Sububeres, infantes, qui adhunc ſunt ſub ubere, Iſidorus in Gloſſis. Vide Obſerv. lib. XIX. cap. ult.

Alendos à patre) Ariſtoteles Politic. I. cap. VII. φύσεως ἐστιν ἔργον, τροφὴν τῷ γεννηθέντι παρέχειν. D. Chryſoſtomus in homil. de Nativit. VII. Macchab. οὐ γὰρ τὸ τεκεῖν μητρός· τοῦτο γὰρ τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὸ θρέψαι, μητρὸς. τοῦτο γὰρ προαιρέσεως.

Etiam emancipatos] Nam gradum liberorum retinent, §. minus ergo, Inſtit. de hered. quæ ab int. def.

Ἀντιπελαργεῖν.) Gloſſæ Iſidori: *antipelargoſin dicunt græci talionem.* ἀντιπελάργησιν.

Parent. utr. ſex. eſſe al.) Demoſthenes in Oratione I. in Ariſtot. legem eſſe naturæ, ut parentes alamus, quæ beſtiis & hominibus poſita ſit. Iſæus in oratione contra agoratum: ὅστις οὖν τὸν τε γόνῳ πατέρα τὸν αὑτοῦ ἔτυπτε, καὶ οὐδὲν παρεῖχε τῶν ἐπιτηδείων διὰ τὸν τῆς κακώσεως νόμον ἄξιός ἐστι θανάτῳ ζημιωθῆναι: *Quiſquis enim patrem naturalem percuſſit, aut neceſſaria ei non præſtitit, propter legem malæ tractationis, morte dignus eſt.*

De Concubinis.

Tit. XXVI.

Explicito tractatu de dotibus, datur titulus de concubinis. nam & ſi nec dotis in concubina quæſtio locum habeat, nec divortii, nec rerum amotarum, l. ſi concubina, D. rerum amotarum, nec rerum donatarum, l. donationes, D. de don. nec ex quibus cauſis connubium interdicitur, ex his utique omnibus etiam concubinatus interdicatur, l. 1. & 3. §. ult. D. eodem: tamen concubina uxorem imitatur, ut Julianus ait Novel. xviii. & eſt concubinatus concubináque ἡμίγαμος, ut Zonaras loquitur, & conjugium, ſed inæquale, l. 3. tit. ſeq. nec per concubinatum ſtuprum cœlebs committit, l. 3. D. eod. l. ſtuprum, D. ad legem Juliam de adult. & ut lege Julia de adult. tenetur uxor, ita concubina, l. ſi uxor, D. eodem, & ut ſecunda uxor patris, ita concubina filio quaſi noverca eſt, ut eam uxorem ducere non poſſit, l. 4. ſup. de nup. & ut uxori uxorem ſuperducere non licet, l. 2. ſup. de inc. nup. ita

nec concubinam ſuperduci. bonis moribus conveniens eſt, l. ex ea §. 1. de ver. obl. l. 3. inf. comm. de man. Denique concubinatus legitima conjunctio eſt, & ſemi-matrimonium, l. ſi qua inf. ad S. C. Orf. Conſtitutionibus tamen tituli ſequentis permiſſa magis quàm probata, quæ naturales liberos ſolidi incapaces faciunt. capaces quidem erant olim, concubinatu per omnia habito pro legitima conjunctione: ex Conſtitutionibus illis veluti legitima intemperantia eſt, ut ſecundæ nuptiæ, & veluti legitimum vitium, ac tandem damnata Leonis No. xci. in deſuetudinem abiit.

Enarratio.

Tit. XXVI.

Uxorem imitatur] Et ideo quaſi conjugem vocat Salvianus iv. de Provid. D.

Ut Zonaras loquitur) In Michaele Paphlagone.

Conjug. ſed inæquale] Sane enim niſi dignitate nihil intereſt, l. item legato 49. §. 1. D. de legat. 3. & affectu conjugii D. Auguſtinus ſerm. 11. de diverſ. cap. xvi. *Ubi vincit uxor niſi affectu conjugii, affectu ſincerioris caſtiorisque charitatis.*

Et ut uxori uxor. ſuperd.) D. Auguſtinus de bono conjugii cap. vii. *Non licet & noſtris jam temporibus, aut more Romano nec ſuperducere, ut amplius habeat quam unam vivam.* & libro xxii. contra fauſtum: *Homines aliter ſe habentibus jam moribus & legibus non poſſunt delectari uxorum multitudine.*

Ita nec concubinam) In Canonibus datis ſub Edgaro Anglorum R. num. XIX. *Si quis uxorem habeat & concubinam, nihil ei Chriſtianorum jurium præbeat ſacerdos aliquis, niſi pœnitens redeat ad emendationem.* D. Auguſtinus in epiſtola LXX. *Ipſam quoque uxorem non tibi ſuffeciſſe, ſed concubinarum neſcio quarum commixtione pollutum loquuntur homines* Sed neque duas concubinas habere licet, Nov. XVIII. cap. V. D. Auguſtinus Conf. lib. IV. cap. II. *In illis annis unam habebam, non eo, quod legitimum vocatur, conjugio cognitam, ſed quam indagaverat vagus ardor inops prudentiæ, ſed unam tamen, ei quoque ſervans tori fidem.* Vide epiſt. LXX.

Legitima conjunctio eſt) Ex hac lege licitam conjunctionem eſſe defendi poteſt, non legitimam. Græci ibidem: τȣτέςι, μὴ ἐξ ἀθεμιτογαμίας: non ex illicita conjunctione.

Permiſſa magis qu. prob.] Cœlibi concubinam habere licet, can. II· qui, can. Chriſtiano, c. auditu XXXIV. diſtinct. Non probat D. Ambroſius, c. nemo XXXVII. qu. IV. D. Auguſtinus in excerptionibus Egberti Archiepiſc. Eboracenſis: *Concubinas habere nunquam licuit, nunquam licebit.* ex ſerm. CCXLIII. de Tempore. Permiſſa autem, ſicut & apud Græcos νενόμιςο παλλακὰς ἔχειν. ȣ̓δὲ ἡ παλλακὴ ἐφύβριςον ἦν ὄνομα, ut ſcribit Euſtathius ad Iliad. θ. *Concubinas habere legibus permiſſum erat, & concubinæ nomen probroſum non erat.*

Ut ſecundæ nuptiæ] Vide dicta nobis ſup. tit. IX.

De naturalibus liberis, & matribus eorum, & ex quibus cauſis juſti efficiantur.

Tit. XXVII.

MAtres ſequuntur liberi: nam in hoc titulo naturales liberi dicuntur qui ex concubinis naſcuntur. & recte liberis, nam & de nepotibus naturalibus eſt in hoc tit. lex. ult. & rurſus recte, Et de matribus eorum, quia liberi naturales, & matres eorum in cauſa capiendi ex bonis patris naturalis ſimul in unam portionem admittuntur tam inter vivos, quàm mortis cauſa, & tam ab ultima voluntate quàm ab inteſtato l. 2. & 8. hoc tit. & Novella 18. & 89. Aliàs naturales comparati adoptivis, juſti & civiles liberi ſunt, alias comparati juſtis, ex concubinatu progeniti. Qui autem ex ſtupro naſcuntur, vel ex contubernio, vel ex illicito matrimonio, neque legitimi, neque naturales ſunt, ut l. 1. hoc tit. l. 44. ſup. de ep. & cl. & patrem certum non habent. Naturales patrem habent, nec tamen proprie patrem i. non patrem civilem. & inde l. 5. inf. qui manum. non poſſ. Quem patrem tuum appellas, quia talem ſcilicet leges patrem non appellant. nam pater proprie eſt quem juſtæ nuptiæ demonſtrant l. 5. D. de in jus vo. & obſervandum eſt l. 7. hujus tituli non ſimpliciter dicere patri naturali denegari nomen patris, ſed jus & nomen, id eſt nomen juſti patris: nam & filio naturali non ſuccedit, l. 9. §. quod & in his, hoc titulo. ac præterea ſpurii nihil capere poſſunt ex bo-

nis ejus quem patrem dicunt. Naturales certæ portionis capacitatem habent. Et ſpurii nullo modo juſti efficiuntur. Naturales certis modis, veluti decurionatu, & concubina ducta in matrimonium, & reſcripto principis.

Enarratio.

Tit. XXVII.

MAtres ſeq. leberi) Partus ſequitur matrem, Ulpianus tit. v. M. Tullius libro III. de nat. D. *Ut enim in jure civili qui eſt de matre libera liber eſt: item jure naturæ qui de Dea matre eſt, Deus ſit neceſſe eſt.*

In unam portionem) Vide Cujacium ad Novel. XVIII. in ſecunda parte.

Et patrem certum non hab.] Philo de Decalogo: *ὗτοι πάντας ὅσους ἑταιρὶς ἔχει ἡ μήτηρ, ἐπιγράφονται πατέρας, ἑνὸς ἀγνοίᾳ τοῦ φύσει.*

Decurionatu) Vide ad Inſtitut. de Nupt.

Et concubina ducta in matr.) Tunc qui duo erant *εἰς ἀκρασίαν μίαν*, duo eſſe incipiunt *εἰς σάρκα μίαν*, ut loquitur Chryſoſtom. in homilia de politia morali.

Et reſcr. Princ.) Vide ad Inſtitut.

De teſtamentaria tutela.

Tit. XXVIII.

EXplicato contractu matrimonii & dotis, & ceteris, qui id genus conventionis præcedunt, vel ſequuntur, incipit tractare de alio genere contractus, nempe tutela, quæ contractibus adnumeratur l. contractus, D. de reg. jur. l. ex contractib. D. de ob. & act. quia etſi pupillus tractatu habito cum tutore non con-

trahat, l. ult. D. rem pup. ſal. fo. tamen tutor ex adminiſtratione ſua tenetur quaſi ex contractu, & per cauſam adminiſtrationis inter eum & pupillum naſcitur actio ultro citróque, directa & contraria. §. tutores, Inſtit. de obl. quæ quaſi ex contr. Tutelæ autem nomine cum dico tutelam eſſe contractum, tutelæ geſtionem & adminiſtrationem intelligo, ut cum juris auctores dicunt, tutelam reſtituere i. adminiſtrationis tutelæ rationem reddere: nam tutela ſimpliciter non eſt contractus, ſed vis & poteſtas &c. notiſſima definitio. Eſt autem alia tutela legitima, alia dativa: Et dativa alia teſtamentaria, alia Attiliana: nam & dati teſtamento dativi dicuntur, ut Ulpianus ſcribit lib. Reg. tit. de tut. & dati à prætore, qui Attiliani appellantur in tit. de Attil. tut. l. dativus, D. rem pup. ſal. fo. ult. l. ult. inf. de leg. tut. Ideo autem primus tit. eſt de teſtamentaria tutela, quia hæc prævalet, & ut in hereditatibus, ſic in tutelis prior eſt cauſa teſtamenti, l. ſi quis ſub condicione, D. eod.

Enarratio.

Tit. XXVIII.

Expl. contr. matr. & dot.] Vide ſup. tit. & ad Novel. xxxviii.

Tutelam reſtituere) Et curationem in l. minor 32. D. de minor.

Vis & poteſtas) L. 1. D. de tutel.

Qui Attil. appell.) Ulp. tit. xi. §. lex Attilia.

Ut in hereditatibus) L. quamdiu 89. D. de reg. jur.

De confirmando tutore.

Tit. XXIX.

HIc titulus eſt etiam de tutore teſtamento dato,ſed non jure dato,veluti à patre filio emancipato, aut matre, vel extraneo, quia eos tantum tutores confirmat lex XII. tab. quos parens nominatim dedit his quos in ſuis heredibus habuit, hos, inquam, ſolos lege obvenire dixeris non improprie, ut heredes teſtamentarios, quandoquidem confirmare tutelam teſtamentariam, ut l. 20. D. de teſt. tut. eſt facere tutorem. Et ſola lex igitur tutorem aut Senatus, aut princeps, ut heredem, facit, non teſtator, non prætor. Verum qui non jure dati ſunt à patre filio emancipato confirmantur decreto prætoris ſine inquiſitione,etiamſi exheredato dati ſint, dati autem à matre vel extraneo non aliter confirmantur quã ex inquiſitione, & ita demum ſi heredi inſtituto dati ſint: Nec enim mater, aut extraneus præſumitur dilexiſſe eum quem heredem non inſtituit, l. 4. D. eod. ac proinde nec præſumitur ei bene pro ſua tutela caviſſe. Contra pater præſumitur ſemper bene caviſſe, cujus affectio certior, certus ſi ſit bene caviſſe, cujus affectio certior, certus ſi ſit d ſobole ſua, non addubius, ut Menander dixit, ἔστιν ἡ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρός. ἡ μὲν γὰρ αὑτῆς οἶδεν υἱόν, ὁ δ' οἴεται, etiam filio exheredato, quem poſſit exheredaſſe bona mente. Confirmatur etiam tutor à patre datus filiof. imperfecto teſtamento, vel per epiſtolam, aut fideicommiſſi verbis, l. 2. hoc tit. l. 1. D. eod. &

curator teſtamento datus à patre, quod etiam non ſit jure quia lex XII. tabul. de tutela loquitur, non de cura, ſed Confirmari ſolet, l. 2. Confirmati, Attiliani potius ſunt, quàm teſtamentarij. Vel teſtamento deſtinati, aut nomiti potius, quàm dati.

Enarratio.

Tit. XXIX.

VEluti à patre filii emancip. &c.) L. Nezennius 32. D. de excuſat. tutor

Confirmat lex XII. tabul.) Ulp. tit. 11. §. teſtamento, l. tutor 20. D. de teſtam. tut.

Solos lege obvenire) L. lege obvenire 130. D. de verbor. ſignific.

Quandoquidem confirmare) V. Cujac, Par. D. de conf. tut.

Et ſola lex igitur tutorem) §. quos autem, Inſtit. de bonor. poſſeſſ. l. muto 6. §. tutoris, D. de tutel.

Qui non jure d. ſ. à p. f. em.) Tutela jure patriæ poteſtatis mandatur, l. impuberi 40. D. de admin. tut. Tutor igitur non legitime datur filio emancipato, ſed confirmatur à Prætore ſine inquiſitione, §. ult. Inſtit. de tutel. l. naturali 7. de confirm. tut.

Etiamſi exheredato dati) L. jure noſtro 26. §. ult. & l. ſi pater 31. D. de teſtam. tut.

Dati autem à matre vel extr. &c.) L. 4. h. tit. in qua liber antiquus B. odæi, & Græci negationem non agnoſcunt, l. ſi patronus 4. D. de confirm. tut. Horum datio inſtitutionis ratione confirmatur.

Præſumitur ſemper bene caviſſe) L. 3. §. 1. D. de adminiſtr. tut.

Quem poſſit exher. bona mente) Non notæ cauſa, l. multi 18. D. de liber. & poſtum. & l. Paulus 47. D. de bon. libert.

Quia lex XII. tabul.] Lex XII. de tutore teſtamento dando loquitur, non de curatore, argum. l. ventri, D. de tut. & cur. dat. verba legis refert. Ulp. tit. XI. §. teſtamento.

Attiliani potius] Vide Commentarium noſtrum ad titul. de tutel. Inſtit.

Vel teſtamento deſtinati] Ut in d. l. 3. §. 1.

Aut nominati pot.] L. 1. inf. de patr. poteſt.

De legitima tutela.

TIT. XXX.

V. tit. 15. 17. 18. 19. lib. 1. Inſtit. & tit. 4. lib. 26. Digeſt.

TEſtamentariæ tutelæ ſuccedit legitima. Hæc non datur, l. 5. D. eod. ſed lege defertur ipſo jure, & deficientibus tutoribus teſtamentarijs, pupillo quaſi exiſtunt ſtatim, vel fiunt ipſo jure tutores non cognati (cognatos enim lex non novit) ſed conſanguinei fratres vel alij agnati, qui proximi ſunt ad hereditatem pupilli ab inteſtato. i. ſi pupillo parens non fecerit ſubſtitutionem pupillarem. Teſtamentaria eſt dativa, legitima non eſt dativa. Legitima proprie eſt legitima. Teſtamentaria non improprie, ut hereditas, l. lege, D. de ver. ſig. quæ duo ſunt longe diverſa, proprie ſcilicet & non improprie, l. 1. D. de ſuis & leg. her. legitima eſt abſolute legitima. Teſtamentaria quodammodo, itémque Attiliana. Nam ſola

lex tutorem facit, vel Senatus, aut princeps, aut populi mos, non prætor, ſed prætor tutorem dat jubente lege, vel Senatu, vel principe, vel more permittente. Nec ullum extat prætoris edictum quo fiat tutor. Non eſt igitur edictum prætoris legi ſimile. S. C. eſt legi ſimile, Conſtitutio principis eſt legi ſimilis, §. quos autem, Inſt. de bon. poſſ. Idem non dicimus de edicto prætoris, ſed hoc tantum non modicam obtinere juris auctoritatem, partem juris eſſe, non legis. Nec mirum ſi curator ventri detur ex edicto, non tutor; l. ventri, D. de tut. & cur. da. Nam & de tutore conſtituendo edicere non putuit prætor. Verum ut qui heredem facere non poteſt, bonorum tamen poſſeſſorem facit, quem in omnibus tuetur heredis vice, ita qui tutorem facere non poteſt, curatorem tamen facit: quem habet tutoris loco. Et in ſumma, tutorum origo eſt ex lege vel alio jure, quod vigorem legis obtineat. Curatorum, qui puberibus dantur, & aliquando impuberibus, vel bonis, aut ventri, origo eſt, ex jure prætorio, exceptis curatoribus furioſorum & prodigorum, qui ſoli legitimi ſunt, non dativi. Et ut de legitima tantum tutela modò dicam, alia ex lege directò deſcendit, ut quæ agnatis defertur, alia per conſequentias hereditatum, ut quæ patrono defertur, vel parenti manumiſſori, l. 3. D. eod. l. 5. ſup. de dol. & quæ extraneo manumiſſori. i patri fiduciario, cui pater naturalis filium mancipavit ut liberaretur, quæ propriè tutela fiduciaria dicitur, quia hac lege fiduciáque cauta filium pater naturalis mancipat emptori, qui pater fiduciarius dicitur, ut eum manumittat: & ſic fiduciaria

quoque tutela dicebatur, cum pater naturalis in emancipatione manumiſſor extiterat, puta contracta fiducia, ut emptor filium mancipatum ſibi remanciparet patri naturali manumittendum. Sed hodie fiduciarij tutoris nomen conſiſtit non in patre manumiſſore, quia receptum eſt ut potius legitimus appelletur exemplo patroni ſublato jam patre fiduciario, ſed in liberis ejus fratribus pupilli manumiſſi, l. 4. D. eod. Et rurſus legitima tutela alia eſt principalis, alia ceſſicia i. quam legitimus tutor fœminæ puberis alteri cedit in jure, quæ extinguitur morte & capitis deminutione ceſſici tutoris, vel ejus qui ceſſit, ut mandatum quodlibet, l. mandatum ſup. mand. l. cum quis in pr. D. de ſol. l. poſt litem, D. de proc. itémque ceſſico tutore alij cedente tutelam, quia ceſſioni primæ renuntiaſſe videtur, & ſecunda ceſſio non valet. Ceſſicus enim alium ceſſicum facere, ut procurator alium procuratorem facere non poteſt. Potuit autem tantum in jure cedi tutela legitima, non teſtamentaria, & tutela non maſculorum, ſed fœminarum puberum, quæ erant olim in perpetua tutela quoad marito in manum conveniſſent. Nam conventione in manum mulier fit in poteſtate viri, & generaliter neque maſculus neque fœmina, qui quæve in manu, poteſtate, mancipio alterius eſt, & in tutoris poteſt eſſe poteſtate: & in definitione Servij caput liberum eſt homo ſui juris, ut liber homo in l. rectè, D. ex quib. cau. major. Sed quia lex Claudia ſuſtulit tutelas legitimas fœminarum puberum, ne ſcilicet eſſent in perpetua tutela, & hodie quoque ceſſat ceſſicia tutela, & impuberibus tantum fœminis ut mari-

bus legitimi tutores ſunt conſanguinei, vel alij agnati, l. 3. hoc tit. l. 2. Cod. Theod. de tut. & cur. cr. Dico agnati: Nam cognatis neque hereditas, neque cura vel tutela legitima defertur. Sed excipio fratrem emancipatum, qui ut ad legitimam hereditatem vocatur ex Conſtitutione Anaſtaſij, ita æquum eſt ut vocetur ad curam & tutelam legitimam, l. 4. hoc tit. l. 5. inf. de cur. fur. §. 1. Inſt. de ſucc. cogn. ſecundum regulam, Quò hereditas, eò & tutela redit, & contra, quæ tamen vitiatur, ſi femina heres intercedat, vel minor xxv. an. Nam & ſi ad feminam vel marem minorem xxv. an. legitima pupilli hereditas redeat, non tamen redit etiam tutela. Nam hi tantum ſunt idonei tutores, vel curatores dativi, vel legitimi, qui majores ſunt xxv. an. ex l. ult. hujus tit. ante, quam erant ipſo jure legitimi tutores & per alios adminiſtrata tutela omne periculum adminiſtrationis ſuſtinebant, nec tamen eorum bona immobilia tacito jure erant obligata pupillo, vel adoleſcenti; quia obſtabat S.C. cum regulariter pupillus, vel adoleſcens habeat tacitam hypothecam in bonis rectoris ſui.

Enarratio.

Tit. XXX.

Lege defertur] L. 1. & l. inteſtato 6. D. de legit. tutor.

Deficientibus tutor. teſtam.] Semper enim tutela legitima teſtamentariæ cedit, l. ſi tutor 9. §. 1. D. de tut. & ration. diſtrah.

Sed conſanguinei fratr. } L. 1. D. de legit. tutor.

Qui

Qui proximi ſunt ad hereditatem] Proximus adgnatus tutelam nanciſcitur , l. ſi plures 9. eodem.

Proximi ſunt ad heredit.) Gajus 1. Inſtit. tit. VII. *Qui proximus fuerit ad tutelam, proximus eſt ad hereditatem.*

Teſtamentaria eſt dativa] Teſtamento tutores dati dativi appellantur , Ulp. tit. XI. §. teſtamento.

Legitima non eſt dativa) Legitimos enim tutores nemo dat , ſed lex facit , l. 5. cod.

Teſtamentaria quodammodo] Quia lex XII. tab. permittit tutores teſtamento dare , l. 1. D. de teſtament. tut. Attiliana etiam quaſi legitima , & Juliotitiana , quia ex lege Attilia & ex lege Julia , & Titia datur.

Jubente lege &c.) L. muto 6. §. tutoris , D. de tutel.

Vel more perm.) Ulp. d. tit. XI. §. moribus.

Bonorum tamen poſſeſſ.) §. quos autem Inſtit. de bonor. poſſ.

Tuetur heredis vice] Vice heredis habet, l. 2. D. de bonor. poſſeſſ.

Curatorem tamen facit) Ut cum ventri ex edicto curator datur.

Et aliquando impuberibus] §. interdum , Inſtit. de cur.

Vel bonis) De quo tit. de curat. bon. dan.

Aut ventri) De quo in tit. de ventre in poſſ. mitt.

Exceptis curatorib. furioſ. & prod.) Furioſi enim & prodigi ex lege XII. tab. in curatione ſunt adgnatorum , Ulp. tit. XII.

Alia ex lege dir. deſcendit] Tutela legitima adgnatis defertur propalam , id eſt , ſpecialiter

& nominatim patronis, per conſequentias hereditatum, quia lex XII. tab. liberti hereditatem patrono defert, Ulp. tit. ult. in princ. *Multa ergo invenientur frequenter, quæ legum verbis non teneantur, ſed ipſa vi & poteſtate teneantur*, ut ait Fabius declam. CCCXXXI.

Et quæ extraneo man.) Ulp. tit. XI. §. qui liberum caput. Gajus libro I. tit. VI. §. Item per emancipationem.

Alia ceſſicia &c.) Ulp. d. t. XI. §. Is cui tutela, §. quantum ad adgnatos, & §. ſi capite.

Convenit in manum) De qua vide P. Pithoeum ad Licinij Rufini collationem juris Moſ. & Rom. & Cujacium Obſerv. libro VII. cap. XI.

Mancipio alterius eſt) L. pen. §. I. D. qu. ſal. tut. auct.

In definit. Servij.) In l. I. D. de tutel.

Sed quia lex Claudia ſuſtulit) Sic legit Cui. in d. §. quantum ad adgnatos.

Nam cognatis neque hereditas] In lege XII. tabul. *adgnatus proximus familiam habeto.* Ulp. tit. XXVI.

Neque cura vel tut. leg. def.) Adgnati ſunt tutores legitimi, Ulp. tit. XI. §. 2. l. I. D. de legit. tutor. Item furioſus & prodigus ſunt in curatione adgnatorum, ex lege XII. tab. Ulp. tit. XII. §. I.

Quo hereditas eo & tutela red.) Hereditas redire dicitur in l. peto 69. D. de leg. 2. & tutela, ſi quis II. D. de teſtam. tut.

Et contra] L. quo tutela 73. D. de reg jur.

Si fœmina heres intercedat) Nam hereditas quidem ad adgnatam pertinet, tutela autem ad adgnatum, l. I. §. I. D. de legit. tutor.

Vel minor. xxv. annis.) Cui enim ferendum eſt, eundem eſſe tutorem & ſub tutela conſtitui, l. ult. hoc tit. id eſt. τ δέοντα φυλακῆς, μᾶλλον, ἢ φυλάττειν ἄλλυς δυνατὸν.

Quia obſtabat Senatuſconſultum] De rebus minorum non alienandis, de quo tit. IX. libri XXVII.

Habeat tacitam hypothec.] L. pro officio 20. C. de adminiſtrat. tutor.

Qui petant tutores vel curatores.

TIT. XXXI.

V. tit. 6. D. eod. libro.

POſt tutores teſtamentarios & legitimos, dicturus de tutoribus vel curatoribus qui dantur à prætore urbis ex lege Attilia, vel ex S. C. vel moribus, aut à præſidibus provinciarum ex lege Julia & Titia, qui petuntur & dantur, non quaſi exiſtunt ipſo jure ut legitimi, nec dantur ut teſtamentarij nemine petente, in primis docet qui tutores vel curatores petere poſſint aut debeant. Et debent quam primum tutores petere liberti liberis patroni, & mater, avus, avia liberis ſuis quibuſcunque, non curatores puberibus. Et ſi ceſſant tutores aut curatores impuberibus petere, puniuntur liberti ob deſertum obſequium, parentes ob deſertam pietatem. Poſſunt petere vel amici, imo & adverſarij in litem l. ult. § ne autem inf. de adm. tut. l. 1. 4. 7. hoc tit. Et petunt omnes editis nominibus plurium, qui προχειριθέντες & πρόχειροι appellari poſſunt, & ex eis

unum eligit magiſtratus, ut ſit in Epiſcopo creando, No. 123. & apud Cornel. Tacitum patricios tres nominari, & ex eis unum eligi flaminem Dialem.

Enarratio.

Tit. XXXI.

Ex lege Attilia] Inſtit. lib. 1. tit. xx.

Vel ex Senat.) L. muto 6. §. tutoris, D. de tutel.

Vel moribus) Ulp. tit. xi. §. moribus.

Ex lege Julia & Tit.) Juſtin. d. tit. xx.

Exiſtunt ipſo jure) Vide ſup. tit. xxx.

Et debent quamprimum] Confeſtim, id eſt, ubi primum potuerunt, l. 2. §. ſi mater, & §. confeſtim, D. ad S. C. Tertull. intra annum, ex l. ſciant 10. inf. de legitim. hered.

Tutores petere liberti) L. 2. h. tit.

Et mater) L. 6. 8. & 9. h. t. d. §. ſi mater.

Avus avia) L. 1. C. Theod. qui tut. pet.

Liberis ſuis quibuſcumque] Etiam quæſitis ex concubinatu l. ult. h. t.

Non curatores puberibus] L. 6. h. t.

Aut curatores impuberibus) d. l. 2. §. quid ſi curatores, quo caſu impuberi curator petendus eſt, l. 1. D. eod. tit.

Puniuntur liberti ob def. obſ.) L. 2. h. tit. κολάζονται, l. 1. §. 1. D. eod. Baſilica: σφοδρῶς κολάζονται: *graviter puniuntur*, in corpus ſcilicet, ſicut libertus ſi fraudulenter tutelam liberorum patroni geſſiſſe probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus εἰς σῶμα, §. xi. Inſt. de ſuſpect. tut. conjuncto Theophilo.

Parentes ob deſertam pietatem]. L. 9. hoc tit. Quod ſi petere neglexerint ab eorum impuberum morientium ſucceſſione repellentur, §. pen. Inſtit. de Senat. Tertull. l. 2. §. 1. D. hoc tit.

Vel amici) d. l. 2. in princ. & l. is qui 44. D. de negot. geſt.

Apud Cornelium Tacitum) Annali IV. capite XVI.

Ubi petantur tutores vel curatores.

TIT. XXXII.

V. D. eod. tit. & lib.

QUi vero petunt tutores aut curatores, eos petunt à magiſtratibus in patria pupilli, vel juvenis ex qua per patrem [nam à patre patria dicitur) originem ducit, vel ubi patrimonium habet, quod nomen etiam à patre deducitur. Et loquitur Conſtitutio hujus tit. de magiſtratibus municipalibus : Nam & hi tutorum vel curatorum dationem habuerunt l. 3. D. de tut. & cur. da.

Enarratio.

TIT. XXXII.

DAtionem habuer.) Vide Cujac. ad §. ſed hoc jure, Inſt. de Attil. tut.

De tutoribus & curatoribus illuſtrium, vel clariſſimarum perſonarum.

Tit. XXXIII.

NUnc incipit tractare qui dare, & qui dari tutores, aut curatores poſſint, & ſpecialiter in hoc tit. qui dare, & qui dari illuſtribus, vel clariſſimis, & in tit. ſeq. generaliter qui ceteris. De illuſtribus eſt l. 2. ut ii tantum qui curiæ civitatis ſuæ obſtricti non ſunt, tutores dentur illuſtribus ſenatoribus. i. illuſtrium ſenatorum liberis impuberibus ſui juris. De clariſſimis eſt l. 1. Nam initio ejus non eſt legendum, illuſtribus, ſed illuſtris Præf. urbi, ut nonnulli Codices habent, ut Codex Th. ut l. 2. inf. qu. mul. tut. off. Ceterum fateor in ea lege clariſſimorum nomen accipi latiſſime. ut Nov. 71. & ſup. tit. ubi Sen. vel clar. ut ſcilicet comprehendat tres gradus dignitatis Senatoriæ, illuſtres, ſpectabiles & clariſſimos, & uxores liberóſque eorum, non etiam Senatores ſine dignitate. Eſt enim clariſſimorum nomen generale & ſpeciale. Et eſt ſententia l. 1. elegantiſſima, quæ olim pertinebat etiam ad plebeios, ſed additis multis Juſtinianus eam coanguſtavit tantum ad clariſſimos, hoc eſt nobiles, l. ult. §. ſed ſi quidem nobilis, inf. de cur. fur. Ut ſcilicet clariſſimis puberibus vel impuberibus ſi deficiant teſtamentarii, vel legitimi tutores, aut curatores, vel excuſati ſint, in urbe tutores aut curatores conſtituantur ex quocunque ordine Senatorio vel equeſtri, ab illuſtri Præf. urbi, qui eſt princeps ſenatus, ad-

hibitis in conſilium X. Senatoribus & prætore tutelari, hoc ordine ut prius nominentur plures, deinde unus idoneus pronuntietur ſententia præf. urbi, & ille poſtea ſolemniter detur, decernatur, prodatur, inauguretur, confirmetur auctore prætore tutelari. Sententia præcedit decretum, ut l. ult. inf. de mag. con. l. tutores, D. de conf. tut. In provinciis autem ut clariſſimis tutores vel procuratores dentur, aut nominentur, dandi à præſidibus decreto decurionum, periculo eorum qui præſentes adfuerint, cum tamen in urbe, ut conſtat ex tit. de mag. con. magiſtratus vel adſeſſores eorum tutelæ adminiſtrations periculum non agnoſcant.

Enarratio.

Tit. XXXIII.

UT nonnulli codices habent) Sic vetus Ægidii Menagii.

Senatores ſine dignitate) Vide ſup. lib. III. tit. ubi Senatores vel clar.

Ab illuſtri præf. urbi) Præfectus urbi illuſtrium & clariſſimorum filiis tutores conſtituit, Prætor ceteris, Cujac. ad §. 4. Inſtit. de Attil. tut. vide Scholiaſt. Theophili.

Qui eſt princeps Senatus) Vide ſup. de off. præf. urbi.

Qui dare tutores vel curatores, & qui dari non poſſunt.

Tit. XXXIV.

V. lib. 1. Inſt. tit. 20. & tit. 5. l. 26. D.

Docuit tit. ſuperiore ſpecialiter qui dare & qui dari tutores vel curatores poſſint illuſtribus vel clariſſimis perſonis. In hoc tit. docet generaliter qui dare & qui dari ceteris poſſint vel non poſſint, quæ duæ quæſtiones & illam nectunt, Cui dari poſſint. Nec enim potis eſt quiſquam dare niſi ſit cui dare poſſit. ac primum quidem tutorem habenti tutor dari non poteſt, l. 9. & 10. qua de re proprio tit. 36. Nec homini non ſubjecto juriſdictioni ſuæ: Nam & ſi tutoris datio non ſit juriſdictionis, tamen quia jus dicentis officium conſiſtit etiam in dando tutore, l. 1. D. de juriſdict. & in tutore dando magiſtratum municipalem aut provincialem ſervare oportet fines territorii & juriſdictionis ſuæ, l. 5. hoc tit. l. 3. ſup. qui pet. tut. Et ad hanc quæſtionem, Cui dari poſſint, etiam pertinent, l. 1. 11. 12. Nam & ſi titulus hic ſit, Qui dare & qui dari, tamen ubi hoc quæritur, conſequens eſt etiam id quæri cui dari poſſint, l. naturalis §. ult. D. de conſ. tut. Sunt eæ tres quæſtiones jugatæ inter ſe atque connexæ. Et illa qui dari poſſint vel non poſſint, facillima eſt

Enarratio.

Tit. XXXIV.

Lege 10.) Cujacius legit, *tutorem*, in d. l. 10 duo tamen antiqui codices Menagii & Brodæi habent, *curatorem*.

Non ſit juriſdictionis) L. muto 6. §. tutoris, D. de tutel.

L. 1. 11. & 12.) Tutela eſt vis & poteſtas in capite libero, id eſt, in patrefamil. aut matrefam. non in eo qui quæve ſit in poteſtate, vel manu, vel mancipio. Cujac. ad tit. de tutel. §. 1. Inſtit. Si tamen impuberi, aut juveni fiat controverſia ſtatus, recte tutor aut curator ei dabitur, quia interim pro libero habetur, l. 1. h. t. ut ita demum teneat datio ſi liber pronuntiatus ſit, l. ei qui 17. D. de tut. & curat. dat. In l. 11. & 12. datur ſpecialis curator ad litem deficiente generali: quia minor indefenſus, legitimus litigator non eſt. Vide ſup. qui legit. perſ. in judic. hab.

Qui dari poſſ. vel non) Maritus uxori curator dari non poteſt, l. 2. h. t ne ratio tutelæ reddendæ cohibeatur, l. non ſolum 67. §. ſed videamus, D. de ri. nupt. Utroque lumine captus curator eſſe non poteſt, l. 3. in qua Joſias Mercerus ad Nonium Marcellum legi mavult, *habere*, eo ſenſu, ut luminibus capto curator dari non debeat. Scripti codices variant. In libro Ægidii Menagii ſic legi videtur, *curatorem habere*. In libro Juliani Brodæi ſcriptum quidem eſt, *habere*, ſed τὸ e mutatum in i. & hæc vera lectio eſt. vide inf. tit. LXVII. Item

miles curator eſſe non poteſt, l. 4. quia Reipublicæ operatur, cujus cauſa præcipua eſt. Ut nec volens admittatur, §. idem & in milite, Inſtit. de excuſ. tut. Nec ſervus, l. in ſervili 7. nec enim ſervo committi debuit liberum caput. Denique Principis colonus, l. ult. Creditor autem debitori ſuo tutor dari poteſt, l. creditorem 8. h. t. quæ abrogata eſt No. LXXVII. cap. 1.

Quando mulier tutelæ officio fungi poteſt.

TIT. XXXV.

ET notiſſimum quoque fœminam tutorem aut curatorem dari non poſſe, quæ olim perpetua tutela, aut poteſtate viri continebatur. Sed lege 2. & 3. matrem dari liberis unde unde quæſitis poſſe introduxerunt certis condicionibus, quarum & facilis cognitio eſt, ſimul ac juris novi & noviſſimi, quo huic tit. abrogatum vel derogatum eſt. Et quod in matre, idem in avia. Et hi vero qui tutores aut curatores dari non poſſunt, hujus condicionis ſunt, ut neceſſe non habeant ſe excuſare, & periculum ceſſationis ad eos non pertineat, & ne volentes quidem admittantur.

Enarratio.

TIT. XXXV.

FOeminam tutor.) Tutela enim munus virile eſt, l. 1. h. t.

Quæ olim perp. tutela) Ante legem Claudiam, quæ tutelas legitimas fœminarum puberum ſuſtulit, Ulp. tit. xi. §. quantum ad adgnatos, & ibi Cujac.

Aut poteſtate viri contin.) Si in manum viri convenisset. v. ſup. tit. 30.

Unde unde quæſitis) Sive naturales ſint, ſive ex juſtis nuptiis quæſiti.

Juris novi & noviſſ.) Vide authent. matri & aviæ, h. t.

Ut neceſſe non hab. ſe excuſ.) L. 1. ſup. de confirm. tut. l. 1. §. ult. D. de excuſat. tut. §. item major, Inſtit. de excuſ. tut.

In quibus cauſis tutorem habenti tutor vel curator dari poteſt.

Tit. XXXVI.

V. tit. 5. lib. 26. D.

INtelliximus jam ſup. ex l. 9. tit. 34. & l. 9. tit. 31. tutorem habenti tutorem dari non poſſe, quæ regula juirs dicitur l. ventri, D. de tut. & & cur. da. & ea utuntur ſæpe auctores, & Paulus in admodum ſingulari ſpecie lib. iv. Sent. tit. de fid. lib. & d. l. ventri, quæ conjuncta l. 1. D. qui pet. tut. ex lib. vii. differentiarum Modeſtini, tres exponunt differentias inter tutorem & curatorem, & eam regulam apertè docent non pertinere ad curatorem, ſed ad tutorem tantum. An vero quia actus legitimus ſemel tantum fit, qualis eſt datio tutoris ex inquiſitione atque decreto? An quia pupillus eſt in tutoris poteſtate, & nemo poteſt eſſe

in duorum poteſtate, ita ut ſit cujuſque poteſtas in ſolidum, niſi pro uno habeantur, ut cum ſunt conjunctim dati duo pluréſve tutores, l. ſimul, D. de tut. & cur. da. Curatoris autem nulla eſt poteſtas in perſonam. Sed hujus regulę exceptiones plæreque inductæ ſunt ex S. C. Nam in locum abſentis Reip. cauſa, licet tutor eſſe non deſinat, alius tutor dari poteſt, l. 1. hoc tit. l.3.§. ſi quis abfuturus, D de ſuſp. tutor l. ſi tutor Reip. de tut. & rat. diſt.l. quęſitum, de tut. & multo magis curator l. in omnem, D. de tut. & cur. da. Et in locum remoti, licet alij pupillo tutores ſint, vel præſto ſit legitimus, & in locum defuncti, licet alios tutores habeat ſuperſtites, l. tutorem ſup. tit. 34. l. 4. hoc tit. l. 2. inf. de tut. vel cur. qui ſatis non dedit. Et in locum excuſati ſimiliter vel deportati, l. 2. hoc tit. l. ſi quis ſub conditione, D. de teſt. tut. vel relegati, l. 4. hoc tit. l. 3. ſup. qui pet. tut. vel furioſi, muti, ſurdi, l.pen. D. de tut. nec tamen ideo ſequitur quin eorum loco curator dari poſſit, ut proponitur d. l. 2. licet ex S. C. potuerit & debuerit alius tutor dari, ſed curator ille inſtar eſt tutoris. Nec enim durat ultra pubertatem, & tutelæ ſive protutelæ eum teneri quidam exiſtimabant l. inf. arb. tut. Ergo exemplo abſentis Reip. cauſa & excuſati, in cujus tutoris locum dari alius tutor poteſt, & curator quoque, ut in locum relegati etiam curator, l. tutor §. ult. D. de ex. tut. l. 14. §. quid ergo D. de ſol. vel actor, l. ſine herede §. ult. De adm. tut. & in locum furioſi, l. 12. D. de excuſat. & in litem quoque tutor vel curator, ut dicemus tit. 44. Et eæ quidem ſunt cauſæ in quibus tutorem habenti tu-

tor datur, de quibus l. 1. 2. 4. In aliis, id eſt 3. & 5. ſunt cauſæ in quibus curator adjungitur tutorem habenti, quibus fere placet etiam tutorem adjungi poſſe in alia bona, l. propter litem in fi. D. de excuſ. Et in ſumma, quibus tutor, & curator, & è contrario. & rectè emendavi in Rubrica, In quibus cauſis, ut l. 4. hoc tit. & in l. tutorem tit. 34. & tutorem habenti, non tutorem vel curatorem, alioquin regulam ſuperiorem rubrica ſupponeret etiam in curatore.

Enarratio.

Tit. XXXVI.

Quæ regula juris) Et à Theophilo §. 5 Inſtitut. de curationib.

Actus legit. ſemel tant. f.] L. actus 77. de reg. 1.

Nulla eſt poteſtas in perſonam) Tutela eſt perſonarum, l. quia perſonæ 14. D. de teſtam. tut. cura bonorum l. in copulandis 8. ſup. de nupt.

Inductæ ſunt ex S. C.) Ulpian. tit. xi. §. 1. § ex lege, & tribus ſequentibus.

Et multo magis curator) Et ideo auctores Baſilic. in interpretatione d. legis 1. ſic ſcribunt: δίδοται οὖ εἰς τόπον αὐτοῦ ἕτερος ἐπίτροπος, ἢ κουράτωρ *datur itaque in locum ejus tutor alius, vel curator.*

Et in locum remoti) L. 4. h. t.

Vel relegati] In perpetuum, l. 3. ſup. qui pet. tutor. ex qua d. legi 4. interpretationem

adhibendam eſſe cenſent Græci. vide tamen Cujacium ad l. 8. D. de excuſat. tut.

Vel furioſi, muti, ſurdi) Ulp. d. tit. XI. §. præterea.

Licet ex S. C.) d. l. pen.

Inſtar eſt tutoris &c.) Qui non ut minori, ſed ut pupillo datus eſt. Græci: *ἐπειδὴ γὰρ οὐχ ὡς ἀφήλικι ἐδόθη, ἀλλ' ὡς πουπίλλῳ, ἡβήσαντος ἐκείνου, παύεται τῆς διοικήσεως.* l. 2. h. t. & l. curatorem 25. D. de tutor. & cur. dat.

In quibus cauſis) Sic legitur in veteri codice Menagij & Brodæi.

Ut l. 4. h. t.] In qua tamen Baſilica cauſis interpretantur *θέματα, caſus.*

De adminiſtratione tutorum & curatorum, & de pecunia pupillari fœneranda vel deponenda.

TIT. XXXVII.

V. tit. 7. eod. lib.

DIxit veluti præmiſſionis loco de variis tutorum generibus, de teſtamentariis, de legitimis, de his qui petuntur & dantur, cui & qui dari poſſint, & à quibus dari vel peti, & ubi. Sequitur jam ut dicat de contractu ipſo, i. adminiſtratione tutelæ vel curæ, ex qua proculdubio eſt ultro citróque actionem naſci, directam & contrariam tutelæ inter tutorem & pupillum, utilem negotiorum geſtorum inter adoleſcentem & curatorem, eóque nomine

bona tutorum & curatorum eſſe tacite obigata pupillo & adoleſcenti, l. 20. hoc tit. § & ut plenius, ſup. de rei ux. act. l. 1. ſup. rem al. ger. leg. ult. ſup. de leg. tut. l. ult. §. & inventario, inf. de cur. fur. non tantum ſi id fecerint quod facere non debent; ſed & ſi id non fecerint quod facere debent, l. 1. in pr. D. de tut. & rat. diſtr. Nam & qui non facit quod facere debet, videtur adverſa facere, & contumacia ejus vel negligentia, dolus vel culpa, pro facto, pro contractu, pro geſtione vel adminiſtratione eſt, ſicut dicitur, dolum ejus qui non poſſidet pro poſſeſſione eſſe, & qui facit quod facere non debet, non facere videtur. i. mala adminiſtratio pro ceſſatione eſt, l. qui non facit, D. de reg. jur. Et breviter, officium tutoris vel curatoris eſt neque prætermittere utilia, neque admittere inutilia, l. 27. ſup. de ep. aud. Pars autem prima officii & adminiſtrationis eſt inventarii confectio, ſecunda depoſitio pecuniæ ad prædiorum ruſticorum comparationem, aut ſi bona condicio non ſuppetat prædii comparandi, pecuniæ fœneratio. Ceterarum rerum omnium diligens cuſtodia ex edicto Conſtantini abrogata auctionandi neceſſitate. Summa verò atque præcipua, defenſio pupillorum in judiciis, adoleſcentum, furioſorum & ceterorum, quibus curatores dari ſolent, l. ult. hoc tit. l. 30. D. eod.

Enarratio.

Tit. XXXVII.

Dolum ejus qui non poſſ.] L. qui dolo 131. l. parem 150. & l. ad ea 157. §. 1. D. de reg jur.

Inventarii confectio) L. tut. 7. D. eod. l. 2. 4. h. t.

Depoſitio pecuniæ] L. 4. 5. & d. l. 24. h. t. quod explicandum ſecundum Nov. LXXII. cap. VI. VII. & VIII.

Ex edicto Conſtantini) L. 22. h. tit.

Abrogata auctionandi neceſſ.) Auctionari eſt vendere in foro ſub haſta. M. Tullius pro Deiotaro: *Deiotarus auctionatus eſt, ſeſeque exſpoliare maluit, quam tibi pecuniam non ſubminiſtrare.* Cornel. Tacitus Annali 1. *Ubique haſta. & ſector, & inquieta urbs auctionibus.* Gloſſæ: *auctio,* διὰ πρᾶσις.

De periculo tutorum & curatorum.

Tit. XXXVIII.

V. eund. tit. & lib. D.

ADminiſtrationi coniunctum eſt periculum: Nam ſi quid per cauſam adminiſtrationis neglectæ, vel geſtæ perperam amiſerit minor, aut non adquiſierit, tutor vel curator eo nomine minorem indemnem damno præſtat, hoc eſt, damni periculum agnoſcit ſecundum regulam l. 10. ſup. tit. prox. ut reſarciat damnum qui dedit, quod & aliæ leges multæ in eo tit. demonſtrant, l. 8. 11. 18. 21. 23. Nec ſpecialiter datur poſt illum hic titulus de periculo, ut idem repetatatur, ſed ut intelligatur periculum adminiſtrationis non ſemper ad tutores vel curatores redundare, non certè adminiſtrationis collegæ, qui in alia provincia tutelam pupilli adminiſtravit, l. 2. non ſi caſu fortuito damnum contigerit negotiis pupillaribus

ſine dolo aut culpa tutoris vel curatoris, l. 3. & 4 veluti ſubito accurſu latronum, non periculum temporis, quo neſcivit ſe tutorem datum, l. 5. non periculum futuri temporis, l. ult. hoc tit. l. tutores §. 1. D. eod. ſicut nec præteriti temporis, l. 1. ſup. tit. prox. Et ut intelligatur non tantum tutores & curatores eos periculo adminiſtrationis obſtringi, qui dati ſunt adminiſtrandi cauſa, ſed etiam eos qui dati ſunt notitiæ cauſa ut tutores alios vel curatores inſtruant de fortunis pupilli, quales dantur plerunque liberti qui actores fuere rerum domini, & novere totius familiæ rationes, negotia, bona, ſupellectilem, l. 1. hoc tit.

Enarratio.

Tit. XXXVIII.

AUt culpa tutoris) damnum enim quod tutoris culpa contigit, tutorem reſpicit, puta ſi res pupilli in tutoris hoſpitio] ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ Baſilic. l. 32. tit. VII.] vi ignis abſumptę ſint, quas in horreo conditas habere debuerat, d. l. 3.

Futuri temporis] Poſt finitam tutelam vel curam.

Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conveniri poſſunt.

Tit. XXXIX.

V. tit. 9. eod. lib. D.

HIc titulus etiam eſt de adminiſtratione tutoris vel curatoris. Nam ex lite quam

intendit tutor minoris nomine, ſi condemnetur, docet minorem conveniri utili actione judicati, l. 1. hoc tit. & ex mutuo utili actione creditæ pecuniæ, ſi tutor pupilli nomine mutuam pecuniam acceperit, eámque converterit in rem pupilli, l. 3. hoc tit. l. 2. inf. de cur. fur. Et ex diverſo docet minores agere actione ex ſtipulatu de pecunia ſua credita à tutore vel curatore, l. 2. & locati ex locatione prædiorum ſuorum à tutore vel curatore facta, l. 4. quæ omnia adminiſtrationis nomine continentur. Regulariter pupillo per tutorem non adquiritur actio, l. ult. hoc tit. l. ſolutum §. per liberam, D. de pig. act. Sed ex his cauſis adquiritur utilis, ut l. 2. hoc tit. l. 2. D. eod. quia pecunia, aut prædia ejus fuerunt, non directa: quia ſuo nomine tutor credidit, vel locavit, alioquin fruſtra locaſſet nomine pupilli. Credidiſſet autem nomine pupilli & quilibet alius non inutiliter, l. 2. ſup. per quas per. no. adq. tam pupillarem, quàm pecuniam ſuam jure ſingulari. At quibus ex cauſis pupillus convenitur ex facto tutoris, utili judicio convenitur, quia tutor litigavit, vel mutuam pecuniam ſumpſit nomine pupilli, l. 2. inf. de cur. fur. non directò, quia non ipſe contraxit.

Enarratio.

Tit. XXXIX.

ET locati] Et utili vindicatione ſi tutor emerit aut curator, l. 2. D. h. t. ὠφελείαν ἀγωγὴν ἐκδικοῦσαν τὸ ἴδιον ἔχουσιν οἱ νέοι: *utilem vindicationem habent juvenes.* Baſilica libro XXXVII. tit. IX.

Si ex pluribus tutoribus, vel curatoribus omnes, vel unus agere pro minore, vel conveniri poſſunt.

Tit. XL.

V. tit. 7. lib. 26. D.

SCire nos convenit, cum inter tutores vel curatores non eſt diviſa adminiſtratio, ratum haberi debere quod per unum geſtum eſt, l. 3. in pr. D. de admin. tutor. ergo & rata eſt cauſæ pupillaris defenſio, quam ceſſantibus aliis unus executus eſt l. 1. hoc tit. maxime ſi teſtamento aut ex inquiſitione dari fuerint l. ult. inf. de auct. præſt. denuntiari tamen iis omnibus debet l. 1. Cod. Theod. de den. vel edit. reſ. Sin autem diviſa ſit adminiſtratio per provincias à teſtatore, vel à iudice, vel à tutoribus ipſis, nihil refert, videtur in ſua quiſque provincia cauſam pupillarem agere debere, non in aliena: nec enim utiliter agit tutor rerum hujus provinciæ, ex contractu pertinente ad aliam provinciam l. vel in partes D. eod. & tamen ſi agat ex contractu hujus provinciæ, poterit ei objici compenſatio ex contractu alterius provinciæ, l. inter D. eod. & eadem ratione cum tutore rerum huius provinciæ creditor alterius provinciæ recte aget, recteque eidem ſolvet tutor huius provinciæ, l. Titium §. ult. D. eod. quia diviſio facta inter tutores non poteſt officere creditoribus ſuum perſequentibus d. l. inter quod pugnare videtur cum l. 2. huius tit. Sed

loquitur tantum de denutiatione litis ſolemni, ut docui Obſ. XVII. cap. VIII.

Enarratio.

Tit. XL.

DEnuntiari tamen iis omnibus) Quidam codices in l.2. pro omnibus, habent, *hominibus*, ut non omnibus tutoribus denuntiandum ſit, ſed ſatis ſit iis denuntiari, qui in ea provincia tutelæ officium ſuſtinent.

Ne tutor vel curator vectigalia conducat.

Tit. XLI.

QUo expeditior ſit tutelæ adminiſtratio, nec oneretur ex alia cauſa longe graviore cavetur in hoc tit. ne tutores vel curatores fiſci vectigal conducant, antequam paria cum ſuis minoribus fecerint, quod juris l. 1. §. ex illa D. ad l. Cor. de Fal. & l. *οἱ ἐπίτροποι* D. loc. docent eſſe ex Conſtitutione Severi & Antonini: & non tantum inhibere conductionem vectigalium, ſed etiam prædiorum Cæſaris. Huius prohibitionis duæ rationes ſunt: Una reſpicit pupillum, ne tutelæ adminiſtratio & obligatio oneretur ex cauſa fiſcali, ut l. locatio §. debitores D. de publ. Altera reſpicit fiſcum, ne privilegio temporis in hypothecis prælato pupillo, nihil fiſco, qui etiam habet tacitam hypothecam in bonis omnibus debitoris, ſuperſit ex bonis publicani, quo ſuum ſibi ſervare poſſit. denique ea Conſtitutio excluſit frau-

dem, ne qua fiſco fieret hac in re.& dolo malo verſatum tutorem in celanda hypotheca priore quæ ex tutelæ cauſa deſcendit, dum accedit ad conductionem vectigalium vel alium contractũ habet cum fiſco, pruducta in hũc caſum lege Cornelia, cenſet teneri falſi. quia obrepſit & impoſuit fiſco. Sed ut cavetur in alia Conſtitutione Antonini poſita ſub hoc tit. qui incidit tutor vel curator in crimen falſi ex hac cauſa, ſi tam fiſco quàm pupillo ſatisfaciat, facile veniam impetrabit à principe Tutius eſt petere veniam, ut l. Divus §. plane, D. ad l. Corn. de fal. quia ſatisfactio ſola non ſoluit pœnam ſemel commiſſam, l. penult. D. de vi boni rapt. l. qui ea mente, D. de furt. & hoc ſi tutela vetuſtior fuerit conductione vectigalis: nam ſi vetuſtior fuerit conductio, poteſt tutor ſe excuſare periculo falſi, & ut Baſilica interpretantur ultima verba hujus legis. ἀπήλλακται τοῦ τῆς πλαστογραφίας ἐγκλήματος. & additur ratio in d. §. ex illa: quia Conſtitutio Severi & Antonini voluit excludere & amovere fraudem fiſci quæ nulla eſt, cum fiſcus prior eſt in hypothecis, nec admiſit excuſationes tutelæ, nempe qui contraxiſſet cum fiſco ut excuſaretur à tutela. loquitur enim generaliter de eo qui contrahit cum fiſco, non ut hæc Antonini ſpecialiter de publicano. Et excuſatur quidem à tutela vel cura procurator Cęſaris, & publicanus, & conductor etiam prædiorum fiſci, vel Cæſaris, niſi abſque ullo damno ejus videatur tutelam obire poſſe. Sed non etiam quicunque contraxit cum fiſco & obligatus eſt. Et quod in hac quæſtione crimini falſi objiciunt crimen ſtellionatus ac ſi tutore vel curatore redi-

mente vectigalia fiſci ſtellionatus ſit, non falſum, quantum poteſt longe ſummoveo, neque enim eſt ſtellionatus, niſi cum quis diſſimulata priori obligatione rem eandem alii obligavit ſpecialiter, quia deficit Conſtitutio, quæ ad hunc caſum porrexerit legem Corneliam, & in propoſito caſu cum quis celavit fiſcum generalem hypothecam tacito jure pupillo vel adoleſcenti partam in ſuis bonis, eſt Conſtitutio Severi & Antonii, quæ ad eum porrigit legem Corneliam. Parcitur tamen ſtellioni, ut falſario ſi ſatisfaciat omnibus, l. 1. inf. de cr. ſtell.

Enarratio.

Tit. XLI.

Fiſci vectigal] Recte, ut conſtat ex his conſtitutionis verbis : *Cum autem fiſco.* Baſilica μισθώσασθαι δημόσιον τέλος : *conducere vectigal fiſci.* Tutor autem non prohibetur conducere vectigalia civitatis, vide Cui. ad l. 15. D. de excuſat. tut.

Paria fecerint) Sic loquitur lex pen. §. conductores in fi. D. de jur. immunit. id eſt, ante redditas rationes tutelæ, & reliqua præſtita.

ἀπύλλακται τοῦ &c.) *Abſolvitur crimine falſi.*

Parcitur tamen ſtellionni] Vide librum IX. tit. XXXIV.

De tutore vel curatore qui ſatis non dedit

Tit. XLII.

Ex hoc tit. intelligimus non habere poteſtatem adminiſtrandi tutorem vel curatorem legitimum, aut petitum & datum ſimpliciter ſine inquiſitione, niſi ſatiſdederit rem pupilli vel adoleſcentis ſalvam fore, & quidquid geſſit non præſtita ſatiſdatione, vel litigando, vel alienando, vel bon. poſſeſſionem agnoſcendo nomine pupilli, vel alio quocunque modo, ipſo jure nullum eſſe, l. 3. & 5. non eadem eſt condicio tutoris jure teſtamento dati, vel non jure dati, ſed confirmati decreto prætoris vel præſidis: hic enim non ſatiſdat, etiam ſi confirmatus ſit ſine inquiſitione, l. 4. ut puta cum à patre datus eſſet filio emancipato: quia approbatio patris pro ſatiſdatione vel inquiſitione eſt, eadem quoque condicio eſt petiti tutoris & dati vel confirmati ex inquiſitione, quia idoneus pronuntiatus eſt, l. 5. D. de conf. tut. & generaliter quicunque ex inquiſitione eligitur, non ſatiſdat, l. ult. §. item reſcripſerunt, D. de adm. rer. ad civ. per. Sed ſi plures tutores vel curatores dati ſint teſtamento vel ex inquiſitione, ex edictu prætoris qui ex eis obtulerit ſatiſdationem, cauſa cognita ſolus adminiſtrationem ſuſcipit, l. 4. vel ſi plures ſatis offerant, idoneior præfertur, l. 18. D. de teſt. tut.

Enarratio.

Tit. XLII.

Ipſo jure nullum) Quia legitima perſona non fuit, ut notant Græci. *οὐχ ἔχειν κύριον πρόσωπον.*

Pro ſatiſdatione) Paternum teſtamentum pro ſatiſdatione ſufficit, l. cum furioſus 7. §. 3. inf. de curat. fur.

Idoneus pronuntiatus eſt) Idoneus electus & pronuntiatus eſt Inſtit. de ſatiſdat. tut. in princ. l. ult. §. item reſcripſerunt à cur. D. de adminiſtr. rer. ad civit. pertinent.

De ſuſpectis tutoribus vel curatoribus.

Tit. XLIII.

V. tit. 28. lib. 1. Inſtit. & tit. 10. lib. 26. D.

Recte ſuperiori hic t. applicitus eſt : nam qui cum ſatiſdare debet non ſatiſdat, vel compellitur ad ſatiſdationem, §. pen. Inſt. de ſatiſd. tut. vel removetur quaſi ſuſpectus, ſine infamia ſi inopiæ gratiâ hoc facit, cum infamia ſi dolo malo, l. 1. & 2. ſup. tit. prox. ſicut is qui ceſſat, vel compellitur ad adminiſtrationem, vel ſi in eadem contumacia perſeverat, removetur tanquam ſuſpectus, l. 2. & 3. hoc tit. videlicet cum adminiſtrare ſimpliciter per ſe non eſt vitium, l 4. §. ult. D. eodem. quid enim ſi honorarius ſit tutor? quid ſi notitiæ cauſa datus; quid ſi datio ipſo jure nulla; Conjuncta etiam vicinitate

vicinitate tituli ſuperioris, apparet ſatiſdationem non exigi à tutore dato teſtamento patris, & tamen poſſe eum ſuſpectum poſtulari, ſi res pupilli fraudulenter adminiſtrare coarguatur, l. 4. hoc tit. & electionem igitur patris exonerare ſatiſdatione, non etiam crimine ſuſpecti Hæc verò ſuſpecti vel ſuſpicionis actio, ut l. 2. inf. de diu. tut. nulla alia in re locum habet, quàm in cauſa minorum, vel aliorum quibus curatores dari ſolent ex XII. tab. favore earum perſonarum comparata & prodita omnibus etiam extraneis, & nonnumquam mulieribus, quin & eodem favore nemine agente, ultrò prætori ſuſpectum quem habet tutorem removere licet, & ſtatim tutor qui ſuſpecti poſtulatus, eſt abſtinere debet adminiſtratione, curatore interim dato ad adminiſtrandum, l. 7. non tutore, quia damnatione non poſtulatione deſinit eſſe tutor, & huic actioni locus eſt manente, non finita tutela, aliter quàm tutelæ actioni, cui locus eſt finita, non manente tutela l. 1. & l. pen.

Enarratio.

Tit. XLIII.

Quid enim ſi honorarius ſit tutor? Tutores honorarii non adminiſtrant, l. 3. §. 2. D. de adminiſtr. tutor.

Quid ſi notitiæ cauſa?) De quo in l. quæro 32. §. 1. D. de teſtam. tut. l. 1. ſup. tit. XXXVIII. Notitiæ cauſa dari dicitur, qui ad inſtruendos contutores datur, quod pupilli facultates notas habeat, l. quod ſi forte 14. §. ei qui notitiæ, D

de ſolut. ex liberat.

Quid ſi datio ipſo iure nulla?) L. 1. ſup. tit xxxviii.

Satiſdationem non exigi) L. teſtamento 17. D. de teſtam. tut.

Non etiam crimine ſuſpecti] Accuſatione ſuſpecti.

In cauſa minorum) Minorum nomen commune eſt pupillorum & adoleſcentium, §. nunc admonendi. Inſtitut. quibus alien. lic. vel non.

Vel aliorum quib. curat. d. ſ.] Dantur adoleſcentibus, & furioſis & prodigis, dantur mente captis, ſurdis & mutis, & iis qui propter invaletudinem rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt.

Ex xii. tab.) L. 1. & 2. D. eod.

Omnibus] Suſpicionis actio quaſi publica eſt, d. l. 1. §. conſequens.

Etiam extraneis) L. pietatis 6. §. 1. hoc tit.

Et nonnunquam mulieribus) d. l. 1. § quin imo.

Nemine agente] L. 3. §. præterea, D. eod.

Et ſtatim tutor.] Interim enim adminiſtratio interdicta ei videtur, l. quod ſi forte 14. §. 1. D. de ſolution. §. ſi quis autem, Inſtitut. de ſuſp.

Locus eſt manente non fin. tut.). Suſpecti agimus pendente adminiſtratione tutelæ: id enim agitur ut tutor removeatur. Tutelæ actioni, finitâ tantum tutela, locus eſt, l. 1. in fi. & l. 4. D. de tut. & ration. diſtr. abſurdum enim erat, à tutore rationem adminiſtrationis negotiorum pupilli repoſci, in qua adhuc perſeveraret, ut eſt in l. ſi tutor 9. §. & generaliter, eod. Cum eo tamen qui pro tutore nego-

tia geſſit, etiam ante pubertatem agi poſſe certi juris eſt, quia tutor non eſt, l.1. §.cum eo, D. de eo qui pro tut.

De in litem dando tutore vel curatore.

Tit. XLIV.

IN hoc tit. agitur de tutore vel curatore, ad quem non omnium rerum pupillarium adminiſtratio pertinet, ſed unius rei tantum, id eſt unius litis defenſio, nempe ejus quem pupillus intendit tutori ex cauſa tutelæ vetuſtiore, vel tutor pupillo ſuo. nec enim ipſe in rem, litémve ſuam pupillo litem inferenti vel excipienti auctor eſſe poteſt, l.1. D. de auct. tut. Ergo moribus receptum eſt, ut Ulp. ſcribit lib. Reg. ut tutorem juſtum habenti in eam litem ſpecialis tutor detur, quo auctore pupillus experiatur, qui prætorius tutor dicitur, quia hoc ſolo caſu à prætore tutor datur ſine lege, hodie in judiciis extraordinariis non tutor, ſed curator datur, §. ult. Inſt. de auct. tut. l. 3.4.5. D. de tut. iure igitur ordinario tutor, jure extraordinario curator. & utrumque jus notat l.3. dum ait, tutor ſive curator. & ſane liberum eſt vel tutorem dare jure ordinario, vel curatorem extra ordinem, ſicut in aliis cauſis, quibus tutorem habenti tutor datur, & curator dari dicitur, ut docui tit. 36. Et l. 4. ad litem tutorem dat abſciſe, reſpiciens ad jus ordinarium eadémque mens eſt l.7. inf. de excuſ. Et l. ult. concedit quidem ex ſolemnitate juris ad litem dandum eſſe tutorem juxta l. curatorem, D. de auct. tut. & l. cum in una, D. de appell. ſiqui-

dem agatur ſolemni, legitimo & ordinario jure, hodie verò quia plerunque agitur extra ordinem omiſſis ſolemnibus formulis, ſufficere curatorem.

Enarratio.

TIT. XLIV.

ULpianus) Titulo XI. §. moribus.

Tutorem juſtum habenti] Tutorem generalem habenti. Si tamen plures tutores ſint, curatorem litis cauſa dari neceſſe non erit, quoniam altero auctore cum altero agi poteſt, l. I. h. tit.

De eo qui pro tutore negotia geſſit.

TIT. XLV.

V. tit. 5. lib. 27. D.

IN hoc tit. oſtenditur, non tantum juſtum tutorem vel curatorem teneri ex adminiſtratione, ſed etiam eum qui quaſi tutor, vel curator aliquid geſſit cum non eſſet tutor, aut eſſe non poſſet, ut miles, aut mulier, aut datus à muliere, & quaſi tutor protutelæ actione, quaſi geſtor negotiorum geſtorum, l. I. & 4. ſup. de teſt. tut. l. 4. ſup. qui dar. tut. Quaſi curator, utili negotiorum geſtorum, qua verus curator tenetur, & in falſum curatorem deflexa.

Enarratio.

Tit. XLV.

NOn tantum juſtum tutorem) Qui jure datus eſt.

Qui quaſi tutor]Ceterum ſi quaſi tutor aget nomine pupilli,poterit ei opponi exceptio, *ſi non tutor es*, ut legendum videtur in l. 2. h. t. formula eſt exceptionis. Scripti tamen codices nihil mutant: & ideo non facile recedendum à vulgata.

Ut miles]L. 4. ſup. qui dari tutor.

Aut mulier) L. 1. h. tit.

Aut datus à muliere)L. 4. in fi.ſup. de teſtament. tut.

Et quaſi tutor protutelæ] Sive putet ſe tutorem, ſive ſe eſſe fingat,l. 1. §. 1. D. de eo qui pro tut. quia munere tutoris functus eſt, & eo affectu negotia geſſit.

Quaſi geſtor negot. geſt.) Is qui pro tutore negotia geſſit,etiam negotiorum geſtorum actione tenetur. Vide Cujac. ad Paulum Sent. lib. 1. tit. IV. §. ult.

Quo verus curator) L. curatoris 17. C. de negot. geſt. l. quicquid 7. inf. arbitr. tut. vide libri XXVII. D. tit. III.

Si mater indemnitatem promiſerit.

Tit. XLVI.

HIc titulus eſt de periculo adminiſtrationis, quod interdum ſuſcipit mater pro-

mittendo ſecuritatem pupillo, vel tutori ejus, & quidem ſi pupillo pro tutore, vel tutori pro pupillo ſua ſponte ſecuritatem promiſerit, interceſſio eſt, quæ infirmatur S. C. Velleiano, l. 1. niſi ſpecialiter decreto comprehenſum ſit, periculo matris, quæ tutorem petiit, tutorem dari, l. 3. Sed ſi tutori pro tutore ipſo indemnitatem promiſerit, forte dum cupit, tutorem ſibi permittere adminiſtrationem rerum filii ſui totam, aut in partem, interceſſio non eſt: quia alii ſe pro alio non obligat, & idcirco ex ea re nihil juvatur S.C. Vellejano, l. 2. hoc tit. l. ſi mater, ſup. ad Vell. l. tutor, l. quamvis §. 1. D. eod, ac ſi pupillus finita tutela elegerit tutorem, indemnem tutorem damno præſtabit mater. Dico, elegerit: nam & cum matre ei eſt non quidem ex ſtipulatu tutoris, l. tutorem inf. arb. tut. ſed negotiorum geſtorum actio, l. ſi mater ſup. de uſur. & hæc electio in l. 2. ſignificatur verbo, malunt. Ex hac l. 2. interpretanda eſt hæc ſententia Pauli, Mulier quæ pro tutoribus, lib. 2. tit. ad S. C. Vell.

Enarratio.

Tit. XLVI.

INterceſſio non eſt) Mater cõvenitur propter malam adminiſtrationem. ϗ εἰκότως. ὐκ ἔϛι γὰρ ἰντερκεσσίων: *& merito, non enim interceſſio eſt.* Græci.

Finita tutela] Cum pupilli legitimæ ætatis effecti fuerint, ut eſt in l. 2. ad quam Thaleleus notandum monet, legitimam ætatem dici pro pubertate, frequentius enim dici pro ætate xxv. annorum.

Non quidem ex ſtipulatu) Mater pupillo non tenetur ex ſtipulatu, quia ei non promiſit, ſed tutori tenetur, cui ſecuritatem promiſit.

Si contra matris voluntatem tutor datus ſit.

Tit. XLVII.

Hic titulus reſpicit ad 43. à quo propius abeſt, & ult. ut tutela etiam removeatur, qui datus eſt contra matris ultimam voluntatem, id eſt quem filio impuberi heredi inſtituto moriens mater tutorem dari vetuit. & hoc ignorans forte prætor ſi quem dederit, ut re cognita repellat. & quemadmodum matris voluntatem ſervat in tutore confirmando, quem mater dedit filio heredi inſtituto, habita inquiſitione tamen, l. 4. ſup. de teſt. tut. ita & in reprobando eo quem mater reprobavit, matris ſequitur voluntatem, ſed, ut ſentio, ex inquiſitione tamen. & ſine infamia reprobati atque remoti. Addidit Tribonianus exceptionem, niſi & is jam fraudem in tutela admiſiſſe convictus fuerit: tunc enim removetur cum infamia, ut l. ult. ſup. tit. 43. & l. 2. tit. 42. Voluntas in hoc titulo, eſt ultima voluntas.

Enarratio.

Tit. XLVII.

Contra mat. ult. volunt.) Antonius Loiſellus V. C. & doctiſſimus delebat vocem, *ultimam*, quæ nec eſt in tit. eſt tamen in veteri

Menagii. Theodorus interpres Baſil. vel legit ut vulgo, vel certe interpretatur quaſi ita legerit.

Ut cauſæ poſt pubertatem adſit tutor.

TIT. XLVIII.

TUtela finitur pubertate, periculum autem adminiſtrationis non ante finitur quàm tutor rationes reddiderit, & tutelam omnem curatori reſtituerit,l.ult.ſup.de per.tut. & ſententia quoque prætoris,autpræſidis,ſi qua opus ſit, liberatus fuerit,l. 15. ſup. de adm. tut. Et non tranſtulit omnem qui detinet inſtrumenta litis ſuo conſilio cœptæ. Ergo periculum ejus litis ad eum pertinet, non ad curatorem.

Enarratio.

TIT. XLVIII.

SUo conſilio cœptæ) Tutor quoad rationes reddiderit, pupillum debet defendere in lite conteſtata ante pubertatem. Theodorus.

Ubi pupilli educari debeant.

TIT. XLIX.

PArs adminiſtrationis præcipua, ſi negotia pupillaria ſpectas, eſt defenſio cauſæ pupillaris. Si perſonam,educatio, quo nomine non tantum victus ſignificatur & veſtiarium & ha-

bitatio, l. ult. D. de alim leg. ſed etiam inſtitutio morum & liberalium artium, l. 2. tit. ſeq. educatio ingenii, ut in Comœdia, Bene & pudice doctum atque eductum ingenium. Et educantur verò plerunque apud matrem viduam, vel ſi ea de re non bene conveniat inter tutores, matrem. & cognatos, apud eum quem educatorem decreverit prætor aut præſes, l. 1. qui utique non decernet temere educatorem eum qui pupilli ſucceſſionem ſperat, l. 2. licet eadem ratione ad eum redierit tutela legitima. Hoc autem diſtat hic tit. à 24. quod hic eſt de liberis orbatis patre, ille de habentibus patrem.

Enarratio.

Tit. XLIX.

EST defenſio cauſæ) L. ult. ſup. tit. xxxvII.

Non tantum victus &c.) Hierocles in aurea Pythagoræ: ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον ἐν τρυφαῖς καὶ γυμνασίοις ἐστιν ἡ τοῦ σώματος θεραπεία, ἀλλὰ καὶ ἄλλων πολλῶν προσδεῖται, οἷον ἱματίων, ὑποδημάτων σκευῶν παντοδαπῶν, καὶ τῆς πάντα ταῦτα ὑποδεχομένης οἰκήσεως: *Quoniam autem non in alimentis tantum atque exercitationibus, verſatur corporis cultus) ſed multis etiam rebus indiget, cujus generis veſtimenta ſunt, & calceamenta, & ſupellex varia atque domus, quæ continentur iſta omnia*, &c.

Ut in Comœdia] Terentius in Andria Act. I. Sc. v.

Apud matrem viduam) Quod igitur hoc loco dicitur, locum habet, morte ſoluto matrimonio. Nam ſi repudio ſolvatur, liberi i ma-

nent apud eum parentem qui divortio cauſam non dedit, ſecundum Nov. CXVII. Theodorus.

Eum qui pupilli ſucceſſor, ſperat) Græci: *ὕποπτοί εἰσιν οἱ περὶ τὴν κληρονομίαν ἐγγύτεροι*: *ſuſpecti ſunt qui proximiores ſucceſſores ſunt.*

Licet ead. ratione] L. I. D. de legit. tut.

De alimentis pupillo præſtandis.

TIT. L.

Onſequens erat docere alimenta conſtitui pupillo vel adulto, & præſtari ſine mora arbitrio tutoris, vel arbitrio prætoris aut præſidis pro modo facultatum, etiam ſi de ſtatu ei boniſque paternis quæ poſſidet ex edicto Carboniano, vel ſuo jure controverſia fiat, l. I. & aliquando tutius eſſe ſine decreto magiſtratus ea conſtitui tutoris vel curatoris arbitrio nec enim poſſe minores probe recuſare ſumptus, quibus educti ſunt liberaliter bona fide factos, l. 3. ſup. de adm. tut. niſi eos alium quàm tutorem feciſſe probent, l. 2.

Enarratio.

TIT. L.

PRo modo facultatum) Ut in Adriani Sent. apud Doſitheum, *κατὰ δύναμιν τῆς ὑποστάσεως τροφεῖα αὐτῷ παρέχε*: *Pro modo facultatis alimenta ei præſta.*

Probe recuſare ſumptus] Improbe ſumptus recuſat, quaſi vento vixerit, ut eſt in l. 2. Cujacius in Codice ſuo Plauti locum aliter quam

vulgo conceptum notaverat Truculenti act. v. *Non enim poſſunt militares viri à vento educier.*

Quibus educti ſunt lib.) Plautus in Menæchm. Act.v. Sc. v. *Meo cibo & ſumptu educatus eſt.* Quidam codd. *eductus.*

Arbitrium tutelæ.

Tit. LI.

V. tit. 3. lib 27. D.

SAtis jam de contractu ipſo dixit, i. officio & adminiſtratione tutelæ. Nunc venit ad actionem, quæ ex eo contractu naſcitur, quam vocat arbitrium tutelæ, quod hujus judicii poteſtas omnis ſit in arbitrio judicantis, qui excuſſis tutelæ rationibus ex bona fide ſtatuat quid tutorem pupillo præſtare aut ruptare & penſare oporteat. Et eſt huic judicio ſive arbitrio locus in tutorem. Videtur etiam dari in curatorem pupilli, l. 3. hoc tit. & eſt ratio cur & in eum detur, quia tutoris inſtar obtinet, ſaltem protutelæ: nam & ſicut tutor, ita curator pupilli eo pubere facto deponit officium, l. 1. inf. tit. 60. l. 2. ſup. 36 l. curatorem, D. de tut. & cur. da. & in ea ſententia videntur fuiſſe Juriſconſulti quidam, ut Thalelæus ait in hanc l. 3. *καὶ τὴν γνώμην νομικῶν λέγουσι, τὸν τοῦ ἀνήβου κουράτωρα τῇ τουτέλα κατέχεσθαι, ἥτις νῦν οὐδαμῶς εἴρηται,* quibus accedat d. l. 3. Sed verius eſſe ait Ulp. l 1. §. ſi curator, D. de eo qui pro tutore ceſſare tutelæ vel protutelæ actionem. Ceterum in hoc tit. etiam agitur de utili negotio-

rum geſtorum,qua curator tenetur, l. 7. & ult. Et in utramque venit id quod intereſt, l 4. hoc tit. Ut reddant rationes adminiſtrationis & quidquid reliquorum nomine debent qui negotia geſſerunt, l. 9. quidquid dolo, aut culpa eorum lata vel levi minores amiſerunt,vel non adquiſierunt, l. 7. excepto caſu l. 2. nimirum in nominibus paternis exigendis,qua in re remiſſior tantum negligentia & nimia ceſſatio. i. lata culpa arguitur, ut & in caſu l. tutor §. competit, D. de adm. tut. Et utraque eſt bonæ fidei,& privilegiaria, & perpetua, & in utramque uſuræ veniunt, utrique data eſt tacita hypotheca,utraque datur heredi & in heredem, in utraque ordo ſervatur,l. 6. In utraque venit quod poſt finitum officium geſtum eſt cum eſſet adminiſtrationi connexum, & in utraque inventarii publicam fidem ſequimur.

Enarratio.

TIT. LI.

QUia tutoris inſtar obtinet) Vide ſup. tit. XXXVI.

Καἰ ἦν γνώμη &c.] *Erant quidam Juriſconſulti qui exiſtimabant curatorem pupilli tutelæ teneri, quod nunc non obtinet.*

Ceſſare tutelæ vel prot. act.) Datur igitur utilis negotiorum geſtorum.

Vel non adquiſierunt) Novum non eſt, teneri eos ſi quid minores non adquiſierint: nam & minores in integrum reſtituuntur, ſive quid amiſerint, ſive non adquiſierint. Græci.

Excepto caſu l.2.] Ad quam Thalelæus no-

tat, Imperatorem cuſtodite dicere, latam culpam. & ad l. 7. eod. regulariter quidem tutorem levem etiam culpam præſtare, ſed in paternis rebus latam duntaxat culpam.

Utraque eſt bonæ fidei) §. actionum autem Inſtit. de action.

Et privilegiaria) L. dabimuſque 19. §.1. D. de reb. auctor. judic. poſſid.

Et perpetua) L. tutores 8. hoc tit. utraque tricenaria eſt.

Uſuræ veniunt] L. 3. §. uſuras, D. de contr. tut. & l. 6. h. t.

Tacita hypotheca) L. pro officio 20. ſup. de adminiſtr. tut.

Datur heredi) L. tutelæ 12. hoc tit.

In utraque ordo ſervatur) Prius convenitur qui adminiſtravit, l. 6. h. t. inf. tit. liv.

Adminiſtrationi connexum) L. tutor 11. hoc tit. At ſi brevi tempore intermiſſo abſtinuerit adminiſtratione, & rurſus ſe ei miſcuerit, tutelæ non tenebitur: nec enim connexa eſt hujuſmodi adminiſtratio: tenebitur igitur utili negotiorum geſtorum, l. ſi poſt pubertatem 14. D. de tut. & rat. diſtrah.

Publicam fidem ſequimur) L. ult. verſ. ſin. autem, hoc tit.

De dividenda tutela & pro qua parte quiſque tutorum conveniatur.

Tit. LII.

Hic tit. eſt de diviſione adminiſtrationis & actionis tutelæ, & pro qua parte actio dividatur inter tutores. Et dividere trahit etiam

ſecum non dividere, ſicut facere non facere, i. ubi de uno tractatur, neceſſe eſt etiam tractari de altero. Igitur quæſtio omnis hæc eo pertinet, ut ſciamus cum plures tutores ſunt aut curatores [nam & tutores ad ſe pertrahunt curatores) pro qua parte in ſingulos agi poſſit, aut quando in unum ex pluribus in ſolidum. Dividere eſt agere pro parte in ſingulos. Non dividere eſt agere in ſolidum in unum è multis. Sic autem diſtinguendum. Aut diviſa eſt adminiſtratio in parte, vel in regiones, ſive provincias, aut in diviſa. Si indiviſa à teſtatore, vel à judice, actio etiam tutelæ dividitur, ut pro ea tantum parte quiſque conveniatur, quæ ei attributa eſt, non pro parte collegarum, niſi dolus ejus aut culpa arguatur, quod collegam ſuſpectum non facerit, aut tardius everſis jam facultatibus, aut luſoriè fecerit l. 2. §. 1. hoc tit. l. ſi duo D. de adm. tut. Julianus anteceſſor in collectione quam fecit ſtudioſis & operæ pretio quæſtionis hujus: Niſi aut cum oportebat contutorem removere ut ſuſpectum omnino non removit, aut tardius removit. Sin autem diviſa ſit tutorum conventione ſine judice, ſinguli tenentur in ſolidum cum hac condicione, ut quem pupillus elegerit, ei cedat actionibus ſuis adverſus alios, l. 2. in fi. hoc tit. quia conventio tutorum non poteſt in fraudem pupilli dividere officium tutelæ periculúmque commune, l. 3. hoc tit. Denique perinde omnia ſervantur diviſione facta ex tutorum conventione, atque ſi pro indiviſo omnes tutelam adminiſtraſſent: quæ nunc diligentius explicabo. Si diviſa ſiit adminiſtratio tutorum conventione vel omnino indiviſa, aut

communiter omnes tutelam geſſerunt pro diviſo ex conventione, vel pro indiviſo, aut nulli, aut quidam geſſerunt, quidam ceſſaverunt. Si omnes pariter pro indiviſo ſine conventione, vel pro diviſo ex conventione, vel nulli, eligere pupillus poteſt cum quo experiatur in ſolidum ceſis actionibus adverſus alios, l. 2. in pr. hoc tit. l. 6. ſup. tit. prox. niſi omnes ſolvendo fuerint litis conteſtatæ tempore: hoc enim caſu is quem elegit pupillus, poſita exceptione deſiderare poteſt actionem dividi inter omnes exemplo epiſtolæ Adriani pro virilibus portionibus, aut pro rata ejus quod quiſque geſſerit. l. 1. §. nunc tractemus. D. de tut. & rat. diſtr. Vel ſi nemine electo pupillus agat cum omnibus, & condemnet omnes, æquè periculum ſententiæ dividitur inter eos proportionibus virilibus, l. 2. inf. Si pl. un. ſen. Sed ſi tempore litis conteſtatæ omnes ſolvendo non fuerint, ſi unus fuerit ſolvendo, ceteri non ſolvendo, ille ſolus convenitur in ſolidum, ut l. 2. D. de quibus cau. ad eund. jud. eat. ceſſis actionibus adverſus collegas, l. ex plurib. D. de adm. tut. vel ſine ceſſione datis utilibus, d. §. nunc tractemus, l. 2. inf. tit. 58. & hoc ubi unus convenitur ex culpa communi: nam ſi ex propria culpa, l. 2. inf. de con. ind. vel ſi ex dolo communi, ex contumacia communi, id eſt ceſſatione omnium improba, quia doli nulla eſt ſocietas, ei neque ceduntur directæ, neque dantur utiles, l. 1. §. plane, D. de tut. & rat. diſt. l. ſi plures, D. de adm. tut. Ad hæc ſciendum non ſtatim onerari idoneum propter non idoneum: prius enim excutiendus eſt qui dicitur non eſſe idoneus, & fidejuſſor, &

magiſtratus municipalis, qui eum dedit, non exacta ſatiſdatione, l. Lucius §. pen. D. eod. & ſi ab his rem pupillus ſervare non poſſit, tum demum. id ad contutorem idoneum, & unus tantum caſus eſt quo idoneus ſtatim in ſolidum convenitur in excuſſo magiſtratu, ſi ob id convenitur, quod contutorem ſuſpectum facere aut ſatis exigere ſuperſedit, l. 2. & 5. D. de mag. con. l. 1. §. uſque adeo D. de tut. & rat. diſt. in quo (ſi non ſint ſolvendo contutores) perſpicue rectius vulgo Græci Latiníque, quàm in Flor. & in illa Juliani collectione detracta negativa, male in eodem exemplari Flor. trajecta in ſubditis illo loco, ut & ipſe Julianus legit, & Græci, Si contutor ob hoc conveniatur &c. Quid autem ſi quidam tantum geſſerint, alii ceſſaverint? Prius conveniuntur qui geſſerunt ſi ſolvendo ſunt tempore finitæ tutelæ l. 6. inf. tit. prox. l. 3. hoc tit. l. 2. inf. de hered. tut. l. 1 inf. ſi tut. Reip. cau. ab Satis eſt fuiſſe ſolvendo eo tempore: nam ſi poſtea fiant non ſolvendo, hoc minoris aut curatorum nom contutorum qui ceſſaverunt periculo cedit l. 1. hoc tit. Si vero ſolvendo eo tempore non ſint, neque fideiuſſores eorum, neque magiſtratus, tum conveniuntur utili actione tutelæ qui non geſſerunt, quia ſuo periculo ceſſaverunt l. 4. § 1. D. rem pup. ſal. fo. l. tres tutores D. de adm. tut. Verum hic ordo non ſervatur in eo quod dolo communi periit l. 2. inf. ſi tut. non geſſ. l. tutores §. in eum D. de adminiſtr. tut.

Enarratio.

Tit. LII.

Aut culpa arguatur) Si igitur culpa careat ut ſi tempus ad remonendum non habuerit illo repente facultatibus lapſo, vel ſi mala ejus adminiſtratio eum latuerit, hoc ei non imputatur. Græcus interpres.

Aut luſorie fecerit) Prodita cauſa, & ideo ſuperior non evaſerit.

Si tutorum conventione) Et abſque juſſu teſtatoris.

Epiſtolæ Adriani) Ex qua deſcendit beneficium diviſionis.

Græci Latinique) Baſilic. lib. XXXVIII tit III. *εἰσὶ πάντες ἄποροι: omnes ſolvendo non ſunt:*

De in litem jurando.

Tit. LII.

Hic titulus eſt de jurejurando in litem in arbitrio tutelæ à judice delato adoleſcenti, vel curatori ejus, quod nihil aliud eſt, quam æſtimatio religioſa ejus rei de qua agit adoleſcens vel pupilli adoleſcentíſve tutor aut curator adverſus tutorem aut curatorem. Vel, pretium quod ponit rei ſuæ jurans quanti eam faciat is, qui tutelæ agit, vel utili negotiorum geſtorum ex curationis cauſa. Rem enim, & litem, & id quod intereſt promiſcue dicimus. Hæc vero aut à iudice æſtimatur juſto pretio ſi dolus abſit & lata culpa ejus quo

cum agitur, l. 2. in fi. hoc tit. vel actore jurato, ſi dolo, aut lata culpa adverſarii res,de qua agitur, non reſtituatur, vel non exhibeatur. & utroque genere fit vera venditio rei ſive litis: priore, juſto pretio, poſteriore, etiam injuſto & immenſo coercendi adverſarii cauſa ob dolum ejus, vel latam culpam. Nec enim judex id defert ob levem culpam, l. videamus in fi. D. eod. & l. 4. hujus tit. nondum percepta mens hæc eſt, in tutorem jurari in litem ſi inventarium cæteráque inſtrumenta pupillaria exhibere nolit, quia non poteſt hoc non dolo malo facere, ut l. 7. §. 1. D. de adm. tut. l. ſi tutor, D. eod. Ergo ex dolo tutoris, vel lata culpa, quæ vulgo præſumitur eſſe dolus, actori in tutorem juſiurandum in litem deferri, in heredem autem tutoris conventum actione tutelæ ex dolo tutoris non deferri juſiurandum in litem, niſi lis fuerit conteſtata cum defuncto, ſed ex dolo proprio tantum, vel ex lata culpa, l. 1. 2. 5. hoc tit. l. 4. §. 1. D. de ſit. tut. & hæc eſt ſententia l. 4. huius tit. Dico in heredem ex dolo defuncti non jurari in litem. Non dico, heredem tutelæ non teneri ex dolo defuncti, tenetur enim in ſolidum, etiamſi nihil ad eum pervenerit, l. ex depoſiti D. de obl. & act. maxime ex eo dolo quo res minoris deminutæ & dilapidatæ ſunt, non temere ex alio quolibet, niſi lis fuerit conteſtata cum defuncto, quæ eſt ſententia l. 1. tit. ſeq. à me latius explicata & correcta fideliter ex Baſil. Obſ. XIII. contra negationem, quam in eam ſimul atque in l. 2. inf. de mag. con. invexerat communis quæ dicitur imperitorum opinio. ex levi culpa defuncti heredem tutelæ non teneri, qui

tenetur ex delicto quod perinde eſt ac ſi diceres, ex contractu defuncti heredem non teneri niſi ob delictum defuncti, ac proinde delicti ſucceſſorem eum tantum eſſe, non obligationis atque contractus, & ex d. l. 1. adhibenda eſt interpretatio ad §. aliquando, Inſt. de perp. & temp. act. non dato exemplo ex §. plane Inſt. de act. quia ea ſpecialis actio depoſiti cum ſit pœnalis, magis ex delicto videtur eſſe non ex l. quæſitum in ſi. D. de prec. Nam quod ibi de interdicto de precario, idem l. 4. tit. ſeq. de actione tutelæ dicitur, qua tamen & in id quod ad eum non pervenit heredem teneri conſtat, ubi dolus defuncti damnum pupilli rebus attulit. & argumentum à contrario ſenſu non valet.

Enarratio.

Tit. LIII.

Rem enim & litem] Ut res inofficioſi in l. Papinianus 8. §. 1. D. de inoffic. teſtam. id eſt, lis de inofficioſo.

Aut à judice æſtimatur) Jurejurando in litem non delato.

Ob dolum ejus vel latam culpam] In l. 2. Cujacius legit, *dolo circunveniendi pupilli gratia.* & ita in veteri Menagii. nec aliter τὸ κατ' πόδας: κατ' δόλον περιγραπτέου πουπίλλου ἕνεκεν.

Quia non poteſt hoc non dolo m. fac.) Baſilica in interpretatione d. l. 4. Nam hoc ipſo videtur dolo facere, quod reperta in bonis inſtrumenta ſupprimit.

Vel lata culpa, quæ vulgo pr. eſ. dolus] L. quod Nerva 32. D. depoſ.

Niſi lis conteſtata fuerit cum def.) Licet heres ipſe nihil dolo fecerit. nam poſt litem conteſtatam heredes principalium perſonarum jura habere videntur. Græci.

Obſervation. XIII.) Capitè penultimo. vide quæ ſcripſimus ad tit. XXIV. §. 2. Inſtit. I.

Contra negationem) Negatio eſt in veteri Menagii & Brodæi.

Ex §. plane] Sententiam mutat. Vide ad leg. CXXI. in fine, D. de verbor. obligat.

Argumentum à cont. ſenſu) Non recte colliges: heres tenetur in id quod ad eum pervenit: ergo non tenetur in id quod non pervenit. Thalelæus: Non dicit, ſi lucrum ad heredes pervenerit, vel non pervenerit, ſed hoc tantum, ſi tutor lucrum fecerit. adde: vel lucrum pervenerit ad alium gratia ejus & beneficio. alius interpres Græcus ad l. 4. de heredib. tut. legem I. eodem, indiſtincte loqui de lucro, ſive heredes tutoris lucrum fecerint, ſive tutor. Non videtur tamen d. lex I. loqui de lucro heredum tutoris, ſed de eo tantum quod tutor ſibi captaverit, vel gratia alteri præſtiterit.

De heredibus tutorum vel curatorum.

TIT. LIV.

QUod dixit ſupra titulo generali Arb. tut. tutelæ actionem dari heredi & in heredem l. pen. id ſpecialiter exequitur in hoc tit. quod actio tutelæ, quæ heredi vel in heredem datur, alio jure ſit, quàm quæ datur tutori, vel in tutorem: Nam ut jam occupavit dicere titulo ſuperiore proximo l. pen. ex dolo in tutorem

juratur in litem, ſed non in heredem tutoris ex eodem tutoris dolo. Et actio tutelæ quæ pupilli heredi competit, non eſt privilegiaria. l. ex pluribus, D. de adm. tut. l. dabimus, D. de reb. auct. jud. poſſ. l. 1. §. iidem principes, D. ad l. Corn. de fal. & in heredem tutoris non eſt famoſa, l. furti §. ſi quis alieno, & §. pen. D. de his qui not. inf. Heredum nomine intelliguntur etiam heredes heredum, l. 2. ſup. tit. prox.

Enarratio.

Tit. LIV.

Ex dolo in tutorem) Ex dolo proprio, & ex lata culpa juratur in litem.

Non eſt privilegiaria) Id enim perſonæ pupilli favorabiliter præſtatur, d.l. ex plurib.

Non eſt famoſa] Quia heres in tutelam non ſuccedit, d. §. penult. l. 1. *D.* de fidejuſſ. tutor.

Si tutor non geſſerit.

Tit. LV.

Dat hunc titulum, ut reſumat quod dixit titulo generali, l. 6. etiam eum qui nihil geſſit arbitrio tutelę teneri, utili ſcilicet, non directo, & excuſſo prius eo qui geſſit, l. 2. hoc tit. in prima parte, l. 8. ſup. de adm. tut. l. 3. ſup. de divid. tut. l. 2. ſup. tit. prox. Si nemo geſſit, quia non apparet quis prior, quis poſterior ſit, quia eſt omnium contumacia par vel culpa lata, perinde omnes tenentur ac ſi com-

muniter tutelam indiviſam geſſiſſent, l. 2. in ſecunda parte. Ubi autem alii geſſerunt, alii non geſſerunt, poſt eos qui geſſerunt, ſi ſolvendo aut minus ſolvendo inventi fuerint, conveniuntur qui non geſſerunt vel culpæ nomine quod ſuſpectos contutores non fecerint, l. 2. tit. ſeq. Vel ſi forte ceterorum tutorum patronus fuerit qui ſolus tutelam geſſit, quod non ei poſtulaverint curatorem adjungi, aliáve qua ratione proſpexerint rebus pupilli, l. 1.

Enarratio.

Tit. LVI.

QUia non apparet) Græci dicerent: *εἰς γὰρ τὰ πράγματα τὰ παρὰ μηδενὸς διοικηθέντα οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, τὸν μὲν πρῶτον, τὸν δὲ δεύτερον εἶναι. πάντες γὰρ ἅμα ῥαθυμήσαντες ἐν ἴσῃ τάξει ἐνέχονται: Nam in iis quæànem ine geſta ſunt, non poſſumus dicere, hunc priorem eſſe, illum poſteriorem: quandoquidem cum ſit omnium par culpa, omnes ex æquo tenentur.*

Aliave qua ratione) Potuerunt enim detracta remotionis petitione poſtulare, ut res pupilli tuto loco reponerentur. Græci heic.

De uſuris pupillaribus.

Tit. LVI.

ETiam hoc titulo ſpecialiter reſumit quod attigit generali l. 3. in tutelæ arbitrium venire uſuras centeſimas, vel ex Conſtitutione Juſtiniani ſemiſſes, ſi pecuniam pupillarem tu-

tor in ſuos uſus converterit, l. 1. ex cauſis relatis in l. 7. §. quæ autem D. de adm. tut. Ex ceteris venire ſecundum morem regionis à die quo in officio peccaverunt in diem condemnationis, aut redditæ tutelæ, ipſo jure ex conſtitutione Severi. Et eæ ſunt uſuræ pupillares, quas tutor debet non tantum ſi ex ſua perſona conveniatur, ſed & ſi ex perſona contutoris, quod ſuſpectum eum non fecerit, d. l. 7. §. pen. l. 2. hoc tit. Verum otioſæ pecuniæ. i. quam tutor non habuit cui fœneraret, vel ex qua non habuit prædia quæ compararet, in actionem tutelæ uſuræ non veniunt, l. 3. hoc tit. l. cum plures §. ult. D. de adm. tut. Illud notandum, uſurarum pupillarium curſum impediri duobus modis, Oblatione pecuniæ & obſignatione & depoſitione, l. 1. in fi. D. de uſur. l. 28. §. 1. D. de adm. tut. & oblatione per denuntiationem facta ſæpius, & ad extremum apud acta jus dicentis à tutore proteſtatione facta ſe paratum eſſe parem rationem cum pupillo facere, ſine denuntiatione & depoſitione l. 4. hoc tit.

Enarratio.

Tit. LVI.

Uſuras centeſimas) Et ita uſuras legitimas interpretatur Talelæus in d. l. 3. Baſilica autem in l. 1. hoc tit. legitimas uſuras interpretantur ἡμικατοστιαίας, *ſemiſſes*, ex conſtit. Juſtiniani in l. eos qui 26. ſup. de uſur.

Secundum morem regionis] d. §. quæ autem.

Condemnat. aut red.] L. 1. §. 1. D. de uſur. d. l. ult. §. ult.

Ipſo jure) L. cum vero 26. §. apparet, D. de fideicom. libert. ipſo jure, id eſt, ſine interpellatione.

Cui fœneraret) Si non potuit idoneis hominibus pecuniam credere, ut eſt in l. 3. Sic legitur in veteri Menagii & Brodæi: & ita etiam auctores Baſilic. vertunt eniem εὐπόρϱις προσώποις.

Proteſtatione facta) Græci obſervant, novum jus heic proponi, quo non exigitur à tutore ut obſignet, & deponat, ſed hoc tantum, ut apud acta ſuam voluntatem declaret.

De fidejuſſoribus tutorum vel curatorum.

Tit. LVII.

Hic titulus oſtendit de tutela vel cura non tantum agi cũ tutore arbitrio tutelæ, vel utili negotiorum geſtorum, cum curatore, ſed etiam cum fidejuſſoribus eorum actione ex ſtipulatu, qui & ipſi uſurarum pupillarium nomine tenentur, l. 10. Rem. pu. ſal. fo. Et electionem adoleſcenti eſſe cum ipſo tutore agere velit, an cum fidejuſſore ejus, vel diviſis actionibus partim cum tutore, partim cum fidejuſſore, non in ſolidum cum utroque, ne bis idem conſequatur, l 1. hoc tit. l 3. §. 1. D. de duob. reis l. grege § etiam, D. de pig. quam electionem omnibus creditoribus adimit Juſtiniani No. 4. qua de cauſa in Baſil. non extant Conſtitutiones hujus tituli quæ ſunt de electione

electione. & notanda diſtinctio l. 2. in quæſtione illa, an electo tutore fideiuſſor liberetur: Multum enim intereſt, ſimpliciter acceptus ſit, an in omnem cauſam.

Enarratio.

Tit. LVII.

Actione ex ſtipulatu) Fidejuſſores enim ſtipulanti promiſerunt rem pupilli vel adoleſcentis ſalvam fere.

Qui & ipſi uſur.pupill.) Alii fidejuſſores uſuras non præſtant, niſi ſi in omnem cauſam interceſſerint, l. quæro 54. D.loc. l.fidejuſſores 68. §. D. de fidejuſſ. Græci: ἔστιν δὲ τοῦτο τῶν πουπίλλων ἴδιον. καὶ δικαίως· οὐ γὰρ ῥητὸν πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸ ἀζήμιον τοῦ πουπίλλου ὁμολογεῖ: *eſt igitur hoc in pupillis ſingulare: & merito: nec enim res certa, ſed indemnitas pupillo promittitur*, ad leg. 3. D. de fidejuſſ. tutor.

De contrario judicio.

Tit. LVIII.

V. tit. 4. tit. 27. D.

Cum de judicio tutelæ directo dictum ſit, quod pupillo competit, ad contrarium veniendum eſt, quod tutori in pupillum datur finita tutela. In eo venit quod tutor impendit de ſuo in rem pupilli, l. 3. hoc tit. vel etiam quod pupillus ei debuit ex cauſa tutela vetuſtiore, l. 2. ſup. de in lit. dan. tur. & quodcun-

que eo judicio tutor conſequi poſt, id etiam conventus directo, conſequitur jure compenſationis, d. l. 3. & 2. Illud notandum eſt ex l. 1. & 2. in contrarium judicium non venire ut tutori qui ſoluit pro contutore condemnato in ſolidum, pupillus cedat actiones ſuas adverſus condemnatum, quia poſt ſolutionem cum extincta ſit tutelæ obligatio, nulla pupillo ſupereſt actio quam cedat, ſed ei qui ſoluit, in condemnatum eſt actio negotiorum geſtorum. Ante ſolutionem recte ceditur actio tutori, qui omne quod ex cauſa tutelæ debetur ſolvere paratus eſt pro ſe & pro collegis, vel in ſolutione ipſa ſi convenerit ut ſolventi tutori cederentur actiones adverſus collegas, l. 1. hoc tit. l. Modeſtinus, D. de ſolut. l. cum is qui D. & fidejuſſ. vel ſine ceſſione ei dantur utiles quaſi ex ceſſione præſumpta, l. 1. ſup. de obl. de act. ſicut tutore condemnato ex communi culpa, cedendæ ei ſunt actiones in collegas quod condemnatus conſequitur in actione judicati per exceptionem doli mali, vel ſine ceſſione dantur utiles, ut dixi tit. 52. quod utique verum eſt etiam ſi abſens & indefenſus tutor poſt litem conteſtatam condemnatus ſit, quæ ſententia valet, l. ult. inf. quom. & quan. jud. & is ſententiæ adquieverit ex fide bona i. non appellaverit, l. 2. hoc tit. Rectè, ex communi culpa. Nam ſi ex propria, nulla ei poteſt eſſe actio in collegas, neque item ex communi dolo, neque ſi ſuo nomine ſolverit.

Tit. LVIII.

IN condemnatum eſt actio negotioru͞ geſt.) Tutori qui ſoluit pro contutore condemnato utilis actio datur, l. 2. h. t l. 1. §.& ſi forte, D. de tut.& ration. diſtrah. Græci ibiid. οὐτιλίων νεγοτιόρουμ γεστόρουμ : *utilem negotiorum geſtorum.*

Quaſi ex ceſſione præſ) Græci ad l. 2. ὡς δόξαντος γεγονέναι τῆς ἐκχωρήσεως, κἂν μὴ γέγονεν: *quaſi videatur facta ceſſio, licet facta non ſit.*

Sicut tutore condemn.) L. 1. §.nunc tractemus, D. de tut. & rat. diſtr.

Quæ ſententia valet) Lata ſcilicet in abſentem & indefenſum, qui litem conteſtatus fuerat. Duo conſtitutio exigit, ut abſens,& indefenſus condemnatus ſit.

Et is ſententiæ adq.) Si ex juſta cauſa adfuerit, appellare poteſt.

Nam ſi ex propria] d. l. 2. Nam ſi ſolus ex ſuo delicto damnatus eſt: qualem ceſſionem deſiderare poteſt, ut aiunt Græci interpretes.

Ex communi dolo) L. 1. §.plane, D. de tut. & rat. diſtr.

Si ſuo nomine ſolu.) L. ut fidejuſſor 39. D. de fidejuſſ. l. cum alter 11. inf. eod.

De auctoritate præſtanda.

Tit. LIX.

V tit. 21. lib. 1. Inſt. & tit. 2. & lib. 26. D.

EXplicatis actionibus quæ ex adminiſtratione negotiorum naſcuntur, dat titulum

de auctoritate tutorum, quoniam ab adminiſtratione veteres ſeparabant auctoritatem, ut Ulp. lib. Regularum, dum ait, pupillorum pupillarúmque tutores & negotia gerere & auctoritatem interponere, mulierum autem tutores, ante ſcilicet quàm earum tutelam lex Claudia ſuſtuliſſet auctoritatem duntaxat: & tamen de auctoritate non minus quàm de adminiſtratione rationem reddit tutor conventus tutelę judicio, l. ſi tutor., D. eod. & receptum etiam eſt ut ſine tutoris auctoritate pupillus tutori obligetur contrario judicio, l. 1. D. de cont. tut. act. qui alii non obligatur ſine tutoris auctoritate, niſi in quantum locupletior factus eſt ex Conſtitutione D. Pii, cum tamem alium ſibi ſolus obligere rectè. Duæ autem ſunt in hoc titulo Juſtiniani Conſtitutiones novæ. Una, ut & in criminalibus cauſis neceſſaria ſit auctoritas tutoris vel curatoris, l. 4. Jure enim veteri, ut cum ſervis & criminale judicium, ita & cum minoribus ſine tutoris vel curatoris auctoritate, & ipſis accuſantibus ſufficit concilium & præſentia tutoris vel curatoris, l. 2 D. de accuſ. l. 8. inf. ad l. Jul. de adul. & Paulus v. Sent. tit. XII. nec intervenire etiam ejus auctoritas debet. Altera eſt, ut ſi plures ſint tutores, in omni re unius auctoritas ſufficiat indiſtincte, præterquam ſi pupillus in adoptionem detur, quod jure fit ex conſtitutione Antonini, adhibita auctoritate omnium tutorum, ne ſit in unius poteſtate finire tutelam, l. 5. hoc tit. Jure inim veteri non eadem omnium tutorum condicio eſt. Ex teſtamentariis, vel datis per inquiſitionem unius auctoritas ſufficit, licet in litibus litem denuntiari om-

nibus opus ſit, tam indiviſa tutela quàm diviſa his omnibus quibus conjunctim pars una attributa eſt, l. 1. Cod. Thod. de den. vel ed. reſ. l. 2. ſup. ſi ex pl. tut. om. &c. Legitimorum autem omnium vel datorum ex inquiſitione auctoritas neceſſaria eſt, ut idem Ulp. eodem lib. docet. Sed l. 5 hujus tit in hoc caſu vult omnium tutorum parem eſſe condicionem, ut ſcilicet, excepta arrogationis cauſa, in nulla alia omnes auctoritatem ſuam accommodare debeant. In hoc inquam caſu, eo quod in aliis differentia eſt, ut ſatiſdationis onere quod ſubeunt tantum legitimi, & dati ſine inquiſitione, & in ſpe actionis ſubſidiariæ, quæ ex Oratione D. Trajani pupillis competit in magiſtratus municipales, & locum habet in legitimis duntaxat tutoribus, & in his qui dati ſunt ſine inquiſitione. Auctoritas eſt approbatio tutoris expreſſa, quæ interponitur perfecto eo quod pupillus eo præſente geſſit. Nec enim præſentia & taciturnitas tutoris auctoritatem imitatur.

Enarratio.

Tit. LIX.

UT Ulp. libro Regul.] Tit. xi. §. pupillorum.

Pupillus tutori obligetur) Civiliter.

Ex conſtitut. D. Pii, L. 1. & l. pupillus 5. in pr. & §. 1. D. eod.

Sibi ſolus obliget recte] Inſtit. eod. in princ. l. 1. h. t. pupillus enim quantum ad adquirendum non indiget tutoris auctoritote, l.

Quando tutores vel curatores eſſe deſinant.

Tit. LX.

V. lib. 1. *Inſt. tit.*22.

LEx ultima ſuperioris tituli cum docuiſſet arrogatione pupilli finiri tutelam vel curam, additur hoc tit. & pubertate eam finiri, vel ætate legitima, cujus definitio ex annis ſumitur, non voluntate pupilli ſola, quia invitus tutela continetur.

Enarratio.

Tit. LX.

PUbertate eam finiri) Cura etiam pubertate finitur, nempe ſi curatores tutoribus adjuncti ſint, l.1. h. ti. cujus hęc videtur eſſe ſententia: tutela & curatio hæc pubertate finitur: hi enim curatores dantur quaſi pupillis, græci ibid. Itaque ſi tutor vel curator ante pupilli pubertatem deceſſerit, tutor alius datur, vel alius curator adjungitur. Auctores Baſilic. ſic acceperunt, ut poſt pubertatem alii curatores dentur.) Videtur tamen loqui de curatoribus impuberi dandis, ut verba hæc dictæ legis, *propter ætatis infirmitatem*, adſignificant.

Vel ætate legitima] Ætas legitima dicitur annorum XII. vel XIV. aut XXV. l. 2. ſup. tit. XLVI. l. 1. inf. tit. LXX. & l. 2. C. Theod. de donat.

Ex annis) Inſpectione neceſſariæ partis ceſſante, l. 3.

Non volunt. pup.) L. 2.

Invitus tut. contin.] Cui etiam invito tutor datur, l. 6. D. de tutor. & cur. dat.

De actore à tutore ſeu curatore dando.

TIT. LXI.

ET non finiri abſentia tutoris ſola, ut tutor vel curator alius dari ob eam ſolam cauſam poſſi, ut l. 10. ſup. qui dat. tut. l. tutores, D. de tut. & cur. da. Sed dari actorem à tutore vel curatore. Dari dicitur à tutore vel curatore, quoniam decreto prætoris aut præſidis poſtulante tutore & ejus periculo datur plerunque litium cauſa, unde auctoris nomen, cum aliquo tutor profecturus & aliquandiu abfuturus eſt, l. qui negotia §. pen. D. de neg. geſt. l. tutor, D. quan. ex fac. tut. l. 10. inf. de app. l. 1. hoc tit. nec enim propter abſentiam ſolam, ut dixi, dari tutor alius vel curator poteſt, quia ne Reip. quidem cauſa abſens deſinit eſſe tutor, & procuratorem etiam relinquere non poteſt ex ſua perſona cum litis dominus non ſit, l. neque ſup. de proc. nec ex perſona pupilli ſi fortè abſit vel neſciat fari, §. ult. Inſt. de cur. l. decreto, D. de adm. tut. Igitur neceſſe eſt actorem conſtitui ad lites, adjutorem ad cętera negotia, l. ſolet. D. de tutel.

Enarratio.

Tit. LXI.

UNde actoris nomen) Theophilus putat actorem dictum ex eo, *quia per acta conſtituitur*, tit. de curation. in fi. vide tamen Cujacium ibid.

Abſens deſinit eſſe tutor] Et ideo curator loco ejus datur, §. 2. Inſtit.de excuſ. tut. vide quę ibi dixi.

De excuſationibus & temporibus earum.

Tit. LXII.

V. lib. 1. *Inſt. tit.* 25. *d. lib.* 27 *D. tit.* 1.

FIniri tamen tutelam plerunque excuſatione, de qua etiam cum jam ſępe dictum ſit in titulis ſuperioribus, tutorem puta jure datum, ex quo ſcivit ſe datum ſuo periculo ceſſare ſi ſe non excuſaverit, l. 6. ſup.de teſt.tut. l. 1. D. de leg.tut. l. 9. Qui da.tut. l. 19. de adm. tut. & non jure datum non indigere excuſatione, l. 1. de conf. tut. tempus eſt tandem ut dicat & de temporibus earum, quæ duæ ſunt partes tituli hujus. Excuſatio eſt allegatio vacationis ſeu immunitas à tutela vel curatione, quam haber aliquis ex privilegio, vel ex juſta cauſa: Quam allegari oportet re integra, l. 2. tit. ſeq. & vel in partem, veluti ab adminiſtrationem rerum quæ in alia provincia ſunt l. 2. &

11. vel in totum, ut ex cauſis juſtis relatis in hoc tit. & injuſtis interea rejectis. Altera pars eſt de temporibus excuſationum, ut tutor teſtamentarius vel dativus ex decreto prætoris aut præſidis ſtatim ut datus eſt, neceſſe non habeat appellare, ſed ex ordine conſtituto à D. Marco intra L. dies ſe excuſet, & excuſatione non recepta tum demum appellet, & ſic invenio veteranis quoque vocatis ad munera perſonalia remitti appellandi neceſſitatem, l. 9. inf. quan. pro non eſt nec. Quæ tamen ceteris & ad alia munera vocatis non remittitur. Legitimi tutoris excuſatio quæ cum prorſus liberet onere tutelæ, jure ipſo nulla eſt. Nam nec ætas olim eum liberabat.

Enarratio.

Tit. LXII.

EX privilegio) Quidam in perpetuum excuſantur, ut Ilienſes, l. non tantum 17. D. eod. quidam privilegio, quod perſonam eorum non egreditur, l. peto 69. §. mater, D. de leg. 2. vide quæ dixi ad Inſtit. eod. t.

Neceſſe non habent] L. 13. D. eod. l. 18. h. t. niſi excuſatio rejecta ſit, l. 15. h. t.

Oportet re integra) Nam audiri quis non ſolet poſtquam ſemel tutelæ ſe immiſcuit, Theoph. §. 2. Inſtitut. eod Maritus tamen poteſt ſe excuſare licet tutelam attigerit, §. pen. Inſtit. eod. tit.

Et injuſtis interea rejectis) Quæ proponuntur in l. 1. 7. 8. 9. & 21.

Quæ tamen ceteris & ad alia mu. voc.) L. 1.

§. alia cauſa eſt, D. qu. appell. ſit.

Legitimi tut. excuſatio) Ex cujacii ſententia tutores legitimi excuſare ſe non poſſunt. ait prorſus, quoniam ex cauſa ſuperveniente ad tempus poſſunt ſe excuſare, l. 10. D. eod. vide ipſum ad l. 13. eod.

Nam nec ætas cum liber.] L. ult. ſup. tit. xxx.

Si falſis allegationibus excuſatus ſit.

Tit. LXIII.

Excuſatio recepta liberat periculo ceſſationis, l. 22. ſup. tit. prox. niſi, ut hoc tit. oſtenditur, falſis allegationibus circumventa religione judicantis recepta ſit, veluti allegando non attigiſſe tutelam, quam jam attigerit, l. 2. hoc tit. Decreta enim aut ſententiæ elicitæ ex falſis inſtrumentis, teſtationibus, allegationibus facile reſcinduntur, l. 5. inf. præd. min. & lib. 8. tit. Si ex fal. inſtr. l. qui teſtamento, D. de excuſ.

Enarratio.

Tit. LXIII.

Falſis allegationibus) *δικαιολογίαις ἐψευσμέναις*, Theophil. Gloſſæ: *δικαιολογία, allegatio.*

Non attigiſſe tutelam] Tutelæ & adminiſtrationi ſe non miſcuiſſe, cùm ſe jam immiſcuerit.

Si tutor vel curator Reip. cauſa aberit,

Tit. LXIV.

QUod dixit tit. ſuperiore l. 2. non niſi re integra excuſationibus locum eſſe, ab eo excipit cauſam novam, quæ contigerit poſt tutelam inchoatam, ut ſi tutorem Reip. cauſa abeſſe oporteat, qua ex cauſa ab ea tutela excuſatur donec redeat, & à nova tutela pro præmio impenſæ in Remp. operæ anni excuſationem habet.

Enarratio.

Tit. LXIV.

DOnec redeat) Excuſantur quatenus Reip. cauſa abſunt, ut eſt in §. 2. Inſtit. de excuſ. id eſt, quandiu R. c. abſ. Gloſſæ: ἕως οὗ, *quoaduſque, quatenus.* & : μέχρις οὗ, *donec, quatenu* .

Et à nova tut.) d. §. 2. & l. 2. h. t. l. οὐ μέιον 10. §. 2. D. de excuſ. tut.

De excuſationibus veteranorum.

Tit. LXV.

PRo præmio navatæ in Rempub. operæ, & pro præmio igitur impletæ militiæ. Nam & milites Reipub. cauſa abſunt: & majorem quoque immunitatem habent ſtipendiis confectis, quàm ceteri qui abfuerunt ex alia cau-

ſa, qui poſt regreſſum anni tantum vacationem habent. Qui vero vicena ſtipendia in militia meruerunt, nec ſunt dimiſſi cum infamia, in perpetuum excuſantur à tutelis & curationibus, & ceteris muneribus civilibus, præterquam ab una tutela vel cura filiorum conveterani, aut una cura militis, à qua tamen etiam anni vocationem habent, ut l. 8. D. cod. Hi ſunt veterani, quibus & alia privilegia conceſſa ſunt in pœnis, & in teſtamentis, & in ſucceſſionibus.

Enarratio.

Tit. LXV.

Milites Reip. cauſa abſ.) L. milites 34. D. ex quib. cauſ. maj.

Anni tantum vacat. hab.) L. 2. ſup. tit. pr.

Vicena ſtipenda) Militiæ juſtum tempus xx. anni. antea xxv. Jerocles ἱππιατρικῶν libro I. Dixi ad tit. de milit. teſtament. Inſtit.

Nec ſunt dim. cum infamia) ἀφέσεως ἐντίμου τυχόντες, ceu loquitur Julius Orat. I. *dimiſſi cum honore*, Tacitus hiſt. IV. quibus opponuntur, ἀτίμως ἀποστρατευσάμενοι, *cum infamia dimiſſi*.

Conveterani) συμβετεράνου, qua voce præter Modeſtinum IC. utitur Theodorus in l. 2. heic. Melius Baſilica, συναποστρατευθέντος.

Quibus & alia privilegia) L. I. C. de veter.

In pœnis) Milites ad beſtias non damnantur, nec in metallum, nec fuſtibus cæduntur, l. I. & 2. D. de veter.

In teſtamentis) Filiifam. de caſtrenſi peculio teſtari poſſunt, & in ceteris voluntas mili-

es pro jure ſervatur.

Et in ſucceſſ.) Vide tit. D. de veter. ſucceſſ.

Qui numero liberorum ſe excuſant.

Tit. LXIV.

V. tit. 25. lib. 1. Inſtit.

SEquitur alia ſpecialis excuſationis cauſa, ſi Romanus tres liberos habeat incolumes, vel Italus IV. vel provincialis V. Nam & hic numerus excuſat à ceteris muneribus civilibus, & liberorum nomine continentur etiam nepotes ex filio jam ante defuncto, non ex filia, non ex filio ſuperſtite, l. 2. hoc tit. l. 3. inf. de his qui num. lib.

Enarratio.

Tit. LXIV.

TRes liberos) De quorum ſtatu non ambigitur, l. 1. εἰ γὰρ ἀμφιβάλλεται, οὐκ εἰσὶν αὐτοῦ παῖδες; *nam ſi ambigatur, non ſunt liberi ejus*, ut aiunt græci interpretes.

A ceteris muneribus civilib) L. ult. inf. de iis qui num. liber.

Nepotes filiorum) Et unius locum ſuſtinent, l. 2. §. 1. D. de excuſ. tutor.

Non ex filia] quia non ſuccedunt in locum matris, Cujac. Inſt. de excuſ. tut. nepotes ex filio ſuccedunt in locum patris.

Filio ſuperſtite) quia patri ſuo proſunt, l. 2. h. tit.

Qui morbo.

Tit. LXVII.

ET alia ob morbum, ſi tutor poſt ſuſceptam tutelam captus oculis fuerit, vel mente, vel lingua, vel auribus, aut invaletudine perpetua. Nam ab initio qui his morbis affecti ſunt, tantum abeſt ut tutores vel curatores dari poſſint, ut his ipſis ſit curatoribus opus. Ergo morbi nomine ſignificatur etiam cæcitas & ſurditas, ut in tit. de ædil. ed. ut rectè Galenus definierit, morbum eſſe cauſam, qua impediuntur actiones totius corporis, vel actio certæ partis, veluti oculorum, lionguæ, aurium.

Enarratio.

Tit. LXVII.

xcii.

CAptus oculis) L. 3. ſup. qui dare tutor. in qua recte liber antiquus Menagii: *Luminibus captum curatorem haberi falſo tibi perſuaſum eſt.* id eſt, luminibus captus curator eſſe non poteſt: nam ille titulus docet, qui dari non poſſint, non qui habere.

Sit curatoribus opus) §. 4. Inſtit. de curationib. Cæco tamen curator dari non poteſt, quia ipſe ſibi procuratorem conſtituere poteſt, Paul. Sentent. lib. IV. tit. XII. §. ult.

Ut in tit. de ædil. ed.) De cæcitate in l. 1. §. ſed ſciendum, D. de ædil. ed.

Galenus) De ſympt. diff. cap. 1. ἡ νόσος διάθεσίς ἐστι παρὰ φύσιν, ὑφ᾽ ἧς ἐνέργεια βλάπτεται.

Vel actio certæ patris) Gellius IV. 2.

Qui ætate.

Tit. LXVIII.

ET alia ob ætatem longævam, quæ ſcilicet excedit annos LXX. ut & legendum eſſe docuimus in l. ult. inf. qui æt. ſe exc. & placet quod ait Ariſtoteles, τὴν μὲν νόσον εἶναι γῆρας ἐπίκτητον, τὸ δὲ γῆρας νόσον φυσικήν, quod ea ratione nihil referat, ut in Baſil. & libris quibuſdam, ætati ſubjungas morbum, an contra. i. huic titulo ſuperiorem, aut hunc ſuperiori.

Enarratio.

Tit. LXVIII.

POſt ſuſceptam tutelam] L. poſt ſuſceptam 40. D. de excuſ. tut.

Ariſtoteles) Libro V. de genera.. anim. cap IV. Morbum eſſe ſenectutem adſcitam, ſenectutem autem *morbum naturalem.* Morbos & ſenectutem jungit Virgilius Georg. III. —— *Subeunt morbi, triſtiſque ſenectus.* & l. XII. tab. *Si morbus ævitaſve vitium eſcit,* apud Gellium XX. 1. Denique, ſenectus ipſa morbus eſt, Gelenus lib. 1. ὑγιεινῶν. vide tamen eundem περὶ μαρασμοῦ.

Qui numero tutelarum.

Tit. LXIX.

SEquitur ſpecies alia excuſationis, ut à quarta tutela vel cura, non etiam ab alio munere civili, l.3.inf. de exc. mun. excuſemur, non dico quandiu tutelas, ſed quandiu trium tutelarum onera ſuſtinemus. Nec enim quælibet tutela onus eſt. Et ad extremum expoſitis variis excuſationum cauſis, abſolutóque jam iſto tractatu, notatur in Conſtitutione hujus tit. imperfectas diverſas excuſationum ſpecies nihil proficere, ut l. 1. §. ult. D. de vac. mun.

Enarratio.

Tit. LXIX.

TRium tutelar. onera) Tria onera tutelarum excuſant, §. 5. Inſtit. de excuſ. tut. l. 3. & 5. D. eod. nam defunctoriè & per fuſoriè ſuſceptæ, cujuſmodi ſunt viliſſimæ, non excuſant, l. 15. §. ult. D. de excuſat. Theop. d. §. 5.

Imperfectas] Fac te duos liberos habere, & IX. annorum eſſe, unamque tutelam habere: hæ tres cauſæ imperfectæ pro una non habentur. Quæ per ſe ſingulæ non præbent excuſationem, nec junctæ proſunt, nec juvatur qui proponit τῇ πάντων ὁμοῦ συνδρομῇ, ut aiunt Græci, *concurſu omnium*.

De curatore furioſi vel prodigi.

Tit. LXX.

Hic titulu oſtendit, etiam finita tutela & cura minorum, curatores dari poſſe majoribus xxv. an. ſi mente lapſi aut furioſi ſint, vel ſi eis quaſi prodigis prætor bonis interdixerit, & ſui juris ſint. Nam homini alieni juris nunquam tutor vel curator datur. His vero perſonis agnati & gentiles legitimi curatores ſunt ex xii. tab. & cognati fratres ex Conſtitutione Anaſtaſii l. 5. ſed hodie poſſunt etiam à prætore dari extranei, l. 1. l. ſępe, D. eod. l. ult. §. ſin autem teſtamentum, hoc tit. & dati ab eodem ſemper ſunt adoleſcentibus & majoribus xxv. an. qui negotiis ſuis ſupereſſe non poterant, veluti ſurdis, mutis, cœcis, fatuis, debilibus, aut perpetuo captis morbo, non etiam furioſis & prodigis, niſi ut eleganter docet Ulp. lib. Reg. tit. de curatoribus, prodigis aut furioſis ingenuis teſtamento patris heredibus ſcriptis, quia lex tantum ab inteſtato faciebat curatores legitimos, & prodigis libertinis ſive ex teſtamento, ſive ab inteſtato patri naturali heredes extitiſſent, quia & his lex xii. non dabat curatores, quia nec ullo jure patri heredes fieri poterant, qui nec patrem aut matrem civilem habere videbantur, quatenus cognatio in ſervitute contracta jure civili nulla eſt.

Enarratio.

Tit. LXX.

ETiam finita tutela, vel cura) Impuberi furioſo tutor datur ut pupillo, vel curator ut adoleſcenti, non ut dementi, l. 3 §. 1. D. de tutel. Majoribus xxv. annis ſi furioſi ſint, vel ſi eis quaſi prodigis bonis interdictum, ſit curatores dari poſſunt.

Si mente lapſi] Ut in Auguſto Suetonii cap. XLVIII. & Senecæ controv. XXI. lib. II.

Nam homini alieni juris) Theophilus de tutelis in princ.

Adgnati & gentiles) Lex XII. *Si furioſus exiſtit, aut prodigus, adgnatorum gentiliumque in eo pecuniaque ejus poteſtas eſto.*

Dari extranei Sunt ergo honorarii curatores, non legitimi.

Veluti ſurdis, mutis &c.] L. 20. D. de reb. auct. jud. poſſid.

Cœcis] Vide ſup. tit. LXVII.

Fatuis) L. 2. D. de poſtul. l. 21. D. de reb. auctor. jud. poſſid.

Debilibus] L. dabimuſque 19. eod. his propter infirmitatem Prætor curatorem dare ſolet, l. item 4. De poſt. quod eis recenti morbo levatis nondum conſtans valetudo ſit.

Aut perpetuo captis morbo] L. & qui 5. D. de poſtul. Nec enim æquum eſt ut aliena adminiſtret qui propter invalentiam rebus ſuis ſupereſſe non poteſt.

Prodigis aut fur. ing.) Vide Notas poſteriores ad titulum de curation. §. 3. Inſt.

De prædiis & aliis rebus minorum ſine, decreto non aliendis vel obligandis.

Tit. LXXI.

V. tit 9. lib. 27. D.

IN hoc titulo proponitur Oratio Severi & Antonini & SC. de non alienandis vel pignerandis prędiis mancipiiſve ruſticis aut ſuburbanis pupillorum vel adoleſcentium ſine decreto prętoris vel præſidis, quod jam tit. ſuperiore l. 2. docuit porrigi etiam ad ceteros, quibus curatores dari ſolent, ut l. 8. 1. l. 11. D. eod. & id quoque ſupra dicimus l. 22. de adminſt. tut. edicto Conſtantini eſſe porrectum ad prædia mancipiáque urbana & mobilia quęque pretioſa earum perſonarum, non tantum ſi æs alienum urgeat, ſed & ſi dos minori aut donatio propter nuptias conſtituenda ſit. Pręceſſit S. Conſulti productio & interpretatio latior S. C. ipſum, cui hic tit. proprie dicatus eſt, & ut in Digeſtis ex edicto Conſtantini titulorum conditor maluit reponere rebus pro, prædiis, ita & in hoc tit. addidit. Et aliis rebus, licet omnes Conſtitutiones ſint de prędiis tantum ruſticis, & ſuburbanis, & de cauſa æris alieni tantum, non de aliis ſecundum Orationis verba, & de ſervis. ſerva legem cum quaſi §. ſi plures, D. de fid. lib. ut non alienentur vel obligentur ob æs alienum, quod falſo non fuerit allegatum, temere neque examinata neque facta rei cognitione, cauſaque probata

pud acta, & pro tribunali decrete ſolemniter interpoſito. Verbo alienationis continetur venditio, permutatio, tranſactio, datio in ſolutum, cautio reddendæ rei donatæ, diviſio,& uſucapio, aut longa poſſeſſio, multo magis donatio, ut ait l. 4. quod accipio de donatione propter nuptias, & munere ſponſalitio, & dote, ut non valeat ſine decreto, d. l. 22. & de donatione ſimplici, ut ne ex decreto quidem, l. ult. inf. ſi ma. fac. al. Excipitur venditio quæ fit jure pignoris contracti à patre vel auctoritate magiſtratus, ut l. 1. §. ſi communis, l. 3. D. eod. l. 1. & 2. hoc tit. quæ decretum non exigit. Aliæ alienationes quæ fiunt ſine decreto. i. ſine cauſæ cognitione & ſententia prætoris pro tribunali, ipſo jure nullæ ſunt, manétque rei venditæ vendicatio pupillo cum fructibus, ſi ſciens eam emerit emptor, l. 2. inf. ſi quis ig. rem min. reddito emptori pretio ſi probaverit pecuniam minoris lucro ceſſiſſe cum uſuris, quibus pecunia emptoris minor ſolutus eſt, & meliorationibus l. 2. 4. 10. 14. 16.

Enarratio.

Tit. LXXI.

QUod falſo non fuerit allegatum) L. 5. h. t. Si falſo allegatum fuerit, decretum ipſo jure nullum erit: nam & excuſatio ex falſis allegationibus admitti non poteſt, ut dictum tit. LXIII.

Cauſaque probata] L. 6. & ult. h. t.

Continetur venditio, permut. tranſ.) L. 4.

Datio in ſolutum) L. ſi minor 15.

Cautio reddendæ rei donatæ) L.7.Baſilica: ἐπειδὴ ἀπόκτησίς ἐστιν: *quia alienatio eſt.*

Diviſio] Duo minores communem fundum habentes non poſſunt invicem agere communi dividundo judicio: nam & diviſio ſpecies alienationis eſt. Sed ſi unus ſociorum major ſit, poteſt alterum majorum provocare ad diviſionem, l. 1. §. 1. D. de reb. eor. qui ſub. tut.

Et uſucapio) L. 3. §.pen.D.de reb.eor. qui ſub tut.

Et multo magis donatio) Græci: *Recte multo magis: multi enim poſſunt vendere, qui donare non poſſunt, ut qui habent liberam peculii adminiſtrationem.*

Jure pignoris contracti à patre) Et ita Baſilica ſpeciem ponunt l. 1. h. t. libro XXXVIII. tit. IX. cap. XLI.

Minor ſolutus eſt) Quas minor præſtiturus eſſet.

Quando decreto opus non ſit.

Tit. LXXII.

PRopoſito S. C. de non aliendis vel obligandis prædiis minorum ſine decreto, vel auctoritate magiſtratus, ſubjicit certos caſus, quibus ſine decreto earum rerum alienatio vel obligatio valet. Si ut alienaretur, parens à quo profectæ ſunt caverit teſtamento aut codicillis, quod & Oratione Severi fuit nominatim exceptum. idémque eſt ſi ex conventione parentis fundus revendi debeat venditori, l. 1. hoc tit. Item ſi alienationem permiſerit princeps nominatim: nec enim ſola ætatis venia alie-

nationem permittit. Item ex edicto Conſtantini conſtat recte vendi ſine decreto res quæ tractu temporis deteriores fieri poſſunt & jumenta aut pecora ſupervacua. & ex eodem edicto poterat mulier minor xxv. an. res ſuas vendere ſine decreto adhibito conſenſu mariti & ſubſcriptione, quæ pars abrogata eſt l. 3. Cod. Theod. de cont. empt. Et ex Conſtitutione Juſtiniani, poteſt etiam tutor vel curator obligare res minoris pro cautione Judicatum ſolui, quam minor exigitur: nam in l. ult. §. defenſionem, ſup. de adm. tut. cautio litis eſt cautio judicatum ſolūi, non judicio ſiſti, quæ perſonæ cautio eſt, non litis.

Enarratio.

Tit. LXXII.

SI ut alienaretur parens &c.] L. 1. D. de reb. eorum qui ſub tut.

Parens, à quo &c.) Vel alius, qui pupillum heredem inſtituit l. 3. h. t. ſi venditio è re pupilli ſit: alioquin licet patris vel alii ultimam voluntatem contemnere, ut l. 5. §. pen. D. de adminiſtr. & peric. tut. Græci ad d. l. 3.

Si alienationem permiſit princ.) L. 2. h. tit. *ἀρκεῖ γὰρ ἀντὶ ἀποφάσεως ἄρχοντος ἡ βασιλικὴ κέλευσις quia juſſio Principis pro decreto Præſidis ſufficit*: Baſilica lib. xxxviii. tit. ix. cap. lxi

Nec enim ſola ætatis venia) L. pen. ſup. de his qui ven. ætatis imp.

Item ex edicto Conſtant.] In l. lex quæ, 22. ſup. tit. xxxvii.

Et jumenta aut pecora ſupervacua) Animalia

ſupervacua in d. l. 22. §. ult. & l. ult. hoc tit. Græci notant, animalium appellatione ſervos non contineri: ſervi enim alienari prohibentur, d. l. 22. §. ante omnia. Lex autem Aquilia ſervis exæquat quadrupedes, l. 2. §. 2. D. ad leg. Aquil.

Ex conſtitutione Juſtin.) L. penult. ſup. de his qui ven. ætat. impetran.

Quam minor exigitur] Pro, quæ à pupillo vel adulto exigitur, ut apud Cæcilium, *exigor portorium*, apud Non. in exigor. & in l. 5. inf. tit. prox. *duo vicaria mancipia exigatur.*

Cautio litis eſt cautio jud. ſol. non jud. ſup.) Auctores Baſil. de cautione judicio ſiſti accipiunt, lib. XXXVIII. tit IX cap. XLI. Græci ibidem: περὶ τῆς judicatum ſolui ἱκανοδοσίαν λέγει, ὅτι οὐ παρέχουσιν αὐτὴν οἱ ἐπίτροποι: *de ſatiſdatione judicatum ſolus dicit, non præſtari eam à tutoribus.*

Si quis ignorans rem minoris eſſe, ſine decreto comparaverit.

Tit. LXXIII.

Si his caſibus exceptis contra S. C. ſine decreto facta ſit venditio rerum minoris, ab emptore bonæ fidei ſeparandus eſt emptor malæ fidei, id eſt qui ſcivit prædium minoris eſſe ab eo qui hoc ignoraverit & duę in hoc titulo differentiæ proponuntur. Una, ut bonæ fidei emptor tueri ſe poſſit præſcriptione ſtatuti temporis, ſi poſt perfectam ætatem domini ſine controverſia eam rem ſtatuto tempore poſſederit, quam tamen præſcriptionem non habet

bet emptor malæ fidei, l. 1. & 4. hoc tit. l. 2. & 3. tit. ſeq. Et ſtatutum tempus l. 1. & 3. hoc tit. & l. 2. tit. ſeq. quinquennium intelligere oportet ex Conſtitutione Juſtiniani, id eſt, l. 3. tit. ſeq. ſi res pupilli vel adulti obligata, aut vendita ſit. Breviore tempore confirmatur venditio quæ jure antiquæ valuit. Sin autem donata ſit, quia nec ex decreto valet donatio ſimplex, ſtatutum tempus eſt longum tempus, id eſt decem annorum præſente domino, xx. abſente, ea enim eſt in jure perpetua longi & diuturni temporis definitio. Et inde l. 4. hujus tit. quæ de longo tempore loquitur, etiam de re donata loquitur, non de re vendita. Altera differentia pertinet ad fructus rei venditæ quos emptor bonæ fidei lucratur, etiamſi non impleverit tempus præſcriptionis, non emptor malæ fidei, l. 2. hoc tit. l. bonæ fidei, D. de adq. rer. dom.

Enarratio.

Tit. LXXIII.

Quinquennium intellig. oportet] Continuum.

Breviore tempore) Id eſt, ſilentio quadriennii, l. ult. ſup de tempor. in integ. reſtitut.

Longi & diuturni temp. defin.] Paulus Sent. libro v. tit. 11. §. longi, & tit. v. §. rei olim.

Etiam de re donata loq.) Ex perſona donatarii rem definit, non ex perſona emptoris, cui donatarius vendidit.

Si major factus alienationem factam ſine decreto ratam habuerit.

Tit. LXXIV.

Silentio domini majoris effecti ſecundum definitionem & diſtinctionem l. 3. hujus tit. confirmatur alienatio facta contra S.C. & multo magis ſpeciali ratihabitione, ut l. 6. ſup. arb. tut. Ratihabitio eſt ſilentium expreſſum ſive promiſſum expreſſum. Silentium, ratihabitio tacita. Silentium, inquam, quinquennij in rebus minorum ſine decreto alienatis vel obligatis, & ſilentium longi temporis in rebus donatis, quod numeratur à die, quo dominus rerum major effectus eſt, & heredi quoque ejus, ſi minor ſit, tempus ſilentij, quod reliquum eſt, tantum cedit ab eo die, quo & ipſe major effectus eſt. quæ eſt ſententia l. 3. in fi. comprobata l. interdum, D. de min. & l. 5. ſup. de temp. in int. reſ. Hoc autem diſtrat. hic tit. à tit. 45. lib. 2. quod hic eſt de cauſis quæ ipſo jure nullæ ſunt, ille de cauſis quæ ipſo jure valent, ſed niſi ratæ habeantur, reſcindi poſſunt per reſtitutionem in integrum.

Enarratio.

Tit. LXXIV.

Si ſilentio domini] Ceſſat reſtitutio ſi major effectus id quod minor geſſit, facto, vel ſilentio comprobarit, Paulus Sentent. lib. 1. tit. IX. §. ſi major.

Silentium longi temporis *)* Decennii inter præſentes, vicennii inter abſentes.

Major effectus eſt *)* Probat igitur Cujac. vulgatam, quæ tam veteri Menagii codice quam Brodæi confirmatur: *quod poſt ejuſdem heredis minoris ætatem ſilentio tranſactum ſit.* Ipſe tamen ad Paulum d. tit. IX. §. ſi minor, ex veteribus libris, ut ait, legebat, *poſt ejuſdem ætatem, heredis minoris ſilentio tranſactum ſit,* Certe ita legebatur in codice qui alias apud me fuit. Prior lectio placet. De herede igitur minore, eodemque herede etiam minoris excipienda eſt d. l. 3. Nec recte aliter interpretantur Græci, quorum verba refert Cujacius ad d. §. ſi minor., ex libro x. Baſilic. tit. IV. cap. ult.

De Magiſtratibus conveniendis.

Tit. LXXV.

V. tit. 8. *lib.* 27. *D.*

MErito hic titulus ultimum locum occupat: nam ultimum auxilium, quo minoribus ſuccurritur, qui alia ratione ſervari indemnes non poſſunt, eſt actio utilis vel in factum ex S. C. ſive Oratione Trajani, quæ in hoc tit. proponitur in magiſtratus, municipales ſive Duumviros, qui tutores vel curatores dederunt, aut nominaverunt, nec ab eis ſatiſdationem exegerunt, Rem minoris ſalvam fore, aut minus idoneam exegerunt. Itaque ad tutores tantum vel curatores hæc acto pertinet, qui ſatiſdare debent. quales ſunt legitimi

& dati ſine inquiſitione, non ad teſtamentarios, vel datos ex inquiſitione, l. ult. ſup. de auct. præſt. Et ſubſidiaria actio dicitur, quia priuſquam eatur ad Duumviros excuti oportet bona tutoris vel curatoris, & revocari actione Pauliana, ſi quæ alienaverit in fraudem minoris: excuti etiam bona fidejuſſoris ejus, & collegas qui ſuſpectum eum non fecerunt, l. 1. 4. 5. & ſi ab his indemnitati minoris non ſatisfiat, tum itur ad Duumviros diviſa actione ſi ambo ſolvendo ſint, l. 3. vel ad heredes eorum, ſi non ex dolo vel lata culpa eorum conveniantur, præterquam ſi lucrum captaverint ſibi vel alii ex damno minoris, ut expoſui in tit. 53 Et ſi forte magiſtratus ipſi in dando tutore ſuę indemnitati ſatiſdatione proſpexerint, nec ſit ſolvendo tutor aut fidejuſſor, qui de indemnitate pupilli cavit, liberantur cedendo actiones ſuas adverſus fidejuſſores, qui eis de indemnitate ſua caverunt, vel etiam minori ſine ceſſione dantur utiles, l. 1. quia dum indemnitati ſuæ cavit magiſtratus, per conſequentias & indemnitati pupilli cavit. Et hæc in provinciis: nam in urbe ſi prætor tutorem dederit, non quidem in prætorem, ſicut nec in provinciis in præſidem, ſed in ſcribam V. C. qui ſatis exegerit, actioni ſubſidiarę locus eſt.

Enarratio.

Tit. LXXV.

EX SC. ſive Orat. Trajani] L. pen. h. t. In magiſtratus municipales] Quos Græci ϛρατηγοὺς vocant.

Aut nominaverunt] τὰ ὀνόματα αὐτῶν τῷ ἄρχοντι πέμψαντες : *tutorum nominibus ad Præſidem miſſis.* Baſilica

Et revocari actione Pauliana] L. 1. h. t. ex qua Thalelæus interpretatur verba illa legis 3. *nec alias ſervari pupillo indemnitas poteſt :* διὰ ἀνατρεπτῆς τόχον, inquit, τῶν ἐπὶ περιγραφῇ γενομένων : *per reſciſſionem puta eorum quæ in fraudem geſta ſunt.*

Si ambo ſolvendo ſint) Nam ſi unus ſolvendo non ſit, agitur cum altera.

Si non ex dolo vel lata culpa eorum) Niſi conveniantur ex dolo & lata culpa eorum Cujacius exiſtimat abundare negationem in l. 2. h. t quæ tamen extat in libris veteribus Menagii & Brodæi. Vide quæ diximus ad tit. XXIV. Inſtitutionis primæ.

Suæ indemnitati ſatiſd. proſpex.] Si magiſtratus à tutoribus datis ſatiſdationem acceperint rem pupilli ſalvam fore, & ſeparatim ipſi ſtipulati ſint ſe ejus tutelæ nomine indemnes damno futuros, & in hanc rem alios fidejuſſores acceperint, d. l. 1.

In ſcribam V. Cl.] Ut in Novella XCIV. τοῦ λαμπροτάτου σκρίβα : Clariſſimi ſcribæ. Vide quæ dixi Inſtitut. de ſatiſdat. tutor.

CODICIS JUSTINIANI
LIBER SEXTUS.

De ſervis fugitivis & libertis mancipiiſque civitatum artificibus & ad diverſa opera deputatis & ad rem privatam vel dominicam pertinentibus.

Tit. I.

LIBRO ſuperiore contractu dotis expoſito, & his omnibus quæ circa eum contractum verruntur, ac deinde expoſita obligatione tutelæ vel curæ, quæ quaſi ex contractu deſcendit, hoc libro proponitur alia obligatio, quæ etiam ex contractu deſcendere videtur, nempe ſucceſſio & adquiſitio hereditatis bonorúmve defuncti. nam & is qui adiit hereditatem, vel immiſcet ſe bonis defuncti, contrahere videtur, quatenus æs alienum defuncti contrahit, & creditoribus hereditariis, legatariis, fideicommiſſariis obligatur perinde atque ſi cum eis negotium aliquod gereret,

l. 3. §. ult. l. 4. D. quib. ex cau. in poſſ. ac ſimiliter qui hereditatem recipit ex S.C. Trebelliano, l. non enim, D. ad Treb. & qui bonorum poſſeſſionem agnoſcit, l. pen. in ſi. D. de ſepar. Alia autem eſt hereditas ſive ſucceſſio libertinorum, alia ingenuorum. & in hoc libro primum agitur de ſucceſſione libertinorum, in qua certum eſt leges & edicta patronis multa & varia jura detuliſſe. hæc enim una eſt pars juris patronatus, ut in libertorum bonis ſuccedant patroni, ſicut in bonis clientum jure applicationis. Sunt & aliæ partes juris patronatus, quas conditor hujus libri omnes explanare & exequi parat, ut jus patronatus quam ſit amplum aperiat ſtudioſis, & in eo potiſſimum conſiſtat quod eſt de ſucceſſione libertorum. ac primum quidem oſtendit vim juris patronatus conſiſtere in operis, quas liberti patronis debent, quo erga patronos officio cum decedant fugitivi, inde apparet primum titulum hujus libri, qui eſt non tantum de ſervis, ſed præcipuè de libertis fugitivis, reſpicere ad tertium de operis libertorum, in quo & l. ult. eſt de libertis fugitivis. In hoc autem tit. de eiſdem eſt l. 5. ſed illa de libertis privatorum, hæc de liberis civitatum, quorum artificio & operis Reſp. utebatur. & gravior pœna ſollicitantis ſervum aut libertum civitatis, quàm privati hominis. De ſervis publicis pop. Romani eſt l. ult. De his qui ad rem dominicam rei privatæ i. ad dominium principis, ſive fiſcalem pertinent l. pen. Ceteræ de privatorum ſervis, qui ſunt in fuga, & ſuſceptoribus vel occultatoribus eorum.

Enarratio.

TIT. I.

SIcut in bonis clientum jure applicationis) De quo vide Turnebum Adverſariorum libro XXIV. cap. XXXII.

Gravior pœna ſoll. ſerv. aut lib. civ.] Qui ſervum privati hominis fugitivum ſuſcipit, eum reddit cum alio pari, vel XX. ſolidos. Quod ſi ſolvendo non ſit, caſtigatur, l. 4. ad quam Thalelæus notandum monet, eum qui in delictis pœnam legibus definitam, ſive multam pendere non poteſt, caſtigari, id eſt, corporaliter puniri, ut ait Theodorus ad d. leg. 4. Qui vero ſervum Reip. ſollicitat ad fugam & recipit, damnatur in duplum, & hoc amplius XII. ſolidos Reip. infert, l. 5.

Eſt lex ult.) Ex qua ſervi publici, qui ſe contuberniis alienarum ancillarum miſcuerint, ſtatim redduntur cum contubernali ſua, & liberis ex contubernio natis, & ad eam Græci notant, natos ex duobus ſervis patrem ſequi: nam regulariter cedunt matri.

L. penult.) Ex qua qui ſervos fiſcales occultaverint, extra rem ærario XII. argenti libras inferunt. Thalelæus adnotaverat, *in heredes ſuſceptoris pœnam non competere*, quæ Græci inſervere libris Baſilic. ut ibi monent interpretes.

De furtis & ſervo corrupto.

TIT. II.

V. lib. 4. Inſtit. tit. 1. lib. 11. D tit. 3. lib. 13. tit. 1. lib. 47. tit. 2. & ſeqq.

Titulus eſt generalis, qui non ſine cauſa ſequitur vicinitatem tituli de ſerv. fug. nam & fuga ſervorum ſpecies furti eſſe intelligitur, l. 1. ſup. eod. l. ancilla, D. de furtis, l. 6 ſup. de his qui ad eccl. conf. quantum ad uſucapionem vel longi temporis præſcriptionem attinet, cui etiam in reb. mobilibus aliquando locus eſt, l. reſcriptis D. de diu. temp. præſ. l. ſi liberam, ſup quod cum eo. l. 1. inf. Si adv. cred. præſ. Et qui fugitivum celat, fur eſt, l. 1. D. de fug. l. qui ſervo §. ult. D. de fur. Imo, ut Sabinus ſcripſit, & qui collectu togæ ne fugitivus à domino videretur obſtat. forte & qui ſciens fugitivo viam monſtrat. Item vix unquam fugit ſervus quin ſecum furto auferat rem aliquam pecuniamve domini, d. l. qui ſervo §. ult. l. ult. D. de fug. l. 12. inf. ad leg. Fab. Itaque vitia hæc duo conjuncta & proxima ſunt, & propria ſervorum probra, fuga & furtum. Martialis: A pedibus didicere manus peccare protervæ, Non miror furem qui fugitivus erat. & inde in venditionibus ſervorum cautiones illæ, Fugitivum non eſſe, Furem non eſſe & eleganter D. Hieronymus in epiſtolam ad Titum, cum audiente viro apprimè gravi laudaretur judex quidam, quod fur non eſſet, refert illum dixiſſe, Laudas optimum ſervum, ſi nec fugitivus eſt. quod ſcilicet liberum hominem florere

oporteat laudibus longe majoribus quam quibus ſervi collaudantur, & longiſſime abeſſe vitiis ſervilibus. & videtur id Hieronymus ſumpſiſſe ex Apollonio Philoſtrati, apud quem Iarchas rex Indorum, dari perquam inepte laudem magiſtratibus eandem quam vænalitiarii dant vænalibus ſuis, quod fures non ſint. Et quod attinet ad ſecundam partem hujus tit. quantam communionem habeat cum titulo primo ejuſdem tit. l. 5. demonſtrat, quæ de ſollicitatore loquitur ſervi fugitivi. is eſt corruptor, in quem eſt actio miſta ex edicto, De ſervo corrupto, vel, ut novi edicere cœperunt, ne quis ſervum duntaxat aut ſervam deintegratam intelligeret, de ſervo deteriore facto, quanti ea res erit in duplum, quæ Græcis *δυλαπατίας δίκη*. & ex d. l. 5. gravior actio ſollicitato ſervo Reip. deputato publicis operibus. Et ſunt in hoc tit. duæ tantum Conſtitutiones ea de re l. 4. & l. 20. Ceteræ ſunt de furtis, & actione furti nec manifeſti, quæ privatis datur ex XII. tab. in duplum, fiſco in quadruplum, l. 16. D. rer. amot. l. aufertur §. ult. D. de jur. fiſc. Et manifeſti quæ privatis datur ex prætoris edicto. Proponitur etiam in l. 18. ſpecialis actio furti ex edicto prætoris in eum qui ex miſerrima naufragorum fortuna, vel ex incendio quo forte conflagrabant ædes alienæ, aliquid cepit, amovit, abſtulit, corrupit, qua tenetur etiam nec manifeſtus intra annum in quadruplum, poſt annum in ſimplum, non ei tantum cujus intereſt, ſed etiam fiſco, in tantum ſcilicet fiſco in quantum ei cujus intereſt, l. 3. §. ult. D. de inc. rui. & nauf. præter criminalem executionem & pœnam corporalem in eum

ſtatutam XII. tab. l. 1. §. 1. l. qui ædes D. eod. Criminalis executio ſi legitima & ordinaria ſit non excludit civilem in duplum vel quadruplum. Extraordinaria excludit. Et quod hodie non ſunt in uſu actiones furti in duplum vel quadruplum, id ex eo manat, quod ſint hodie omnia judicia extraordinaria, & nunc plerunque, ut ait l. ult. D. de fur. furti agatur criminaliter & extraordinem, quam viam qui eligit ulciſcendi furis, renuntiaſſe videtur civili & ordinariæ actioni in duplum, uel quadruplum, & ſimplo ei ſatisfit, l. interdum §. qui furem, D. de fur. nec tamen ſi malit agere in duplum vel quadruplum, jure prohibetur d. l. ult. quia judicia ordinaria ceſſant potius quàm extincta ſunt.

Enarratio.

TIT. II.

QUantum ad uſucapionem] In ſervo fugitivo quaſi in furtivo, nec uſucapio, nec longi temporis præſcriptio locum habet, l. 1. ſup. tit. prox. nam & in rebus mobilibus præſcriptioni aliquando locus eſt, ut etiam docent Græci ad d. l. 1.

Ut Sabinus ſcripſit) Apud A Gellium libro XI. cap. ult.

Fuga & furtum) Salvianus IV. de providen. D. *Ex ſervis enim fures ac fugitivi ſunt: ex ſervis enim gulæ ac jugiter ventri ſervientes. Verum eſt, eſſe hæc vitia ſervorum* &c. Servius in illud Eclogæ III. *Quid dominis facient, audent cum talia fures? Pro ſervo*, inquit, *furem po-*

ſuit : Furta enim ſpecialiter ſervorum ſunt &c. Horatius Sat. 1. lib. 1. — *ſervos, Ne te compilent fugientes.* & 1. epiſtol. 16 *Nec furtum feci, nec fugi , ſi mihi dicat Servus.*

Fugitivum non eſſe) Mancipium enim empturi hoc in primis ſpectant an uſquam aufugerit : ſive ut ait Dio Chryſoſtom. Orat. xxxı. ἀνδράποδον μὲν τὶς ὠνούμενος, εἴποτε ἀπέδρα σκοπεῖ.

Martial.] XV. 55.

Fugitivum non eſſe) Seneca libro ııı. Controv. xxı. in fine : *Triarius dixit : fugitivum, erronem, non eſſe. Blandus dixit : Relegamus auctoritatis tabellas : Furtis, noxaque ſolutus. Sparſus dixit ? Prior dominus promiſit, fugitivum non eſſe.*

In epiſtolam ad Titum) Capite 1.

Philoſtrati) Libro ııı. cap. vıı.

Deintegratum) Nonius : *deintegrare, deminuere. Cæcilius : Nomen virginis, niſi mirum eſt, deintegravit.*

Quæ privatis datur ex Præt. ed.) Actio furti manifeſti in quidruplum eſt e jure prætorio, Cujac. ad §. ıv. Inſtit. de noxalib. act.

Ex miſerrima nauf. for.) Dio Chryſoſtomus oratione vıı. μὴ γὰρ εἴη ποτε, ὦ Ζεῦ, λαβεῖν, λῃδὲ κερδᾶναι κέρδος τοιοῦτον ἀπ᾽ ἀνθρώπων δυστυχίας. Vide Nicetam Chon. in Andronico Comneno lib. ıı. pag. 209. e dit. Regiæ.

Ex miſerrima &c) Ex l. 3. §. ult. D. de incend. ru. & naufr.

In tantum ſcilicet) Tantum infert fiſco quantum ei cujus intereſt, præter pœnam olim ſtatutam, ut eſt in d. l 18. quæ verba Græci omnes interpretantur, præter pœnam edicti: id eſt ut det tantumdem fiſco, ex d. l. 3. §. ult.

De operis libertorum.

Tit. III.

V. tit. 1. *lib.* 38 *D.*

JAm à primo titulo primum de operis libertorum dicere propoſuit, priuſquam alia exponeret quæ in libertos habemus jure patronatus, quia & initio quoque edicti prætor operarum judicium dedit l. 2. D. eod. Operæ ſunt diurnum officium quod libertus præſenti patrono jurat vel promittit libertatis cauſa. i. ſine quo libertas data non eſſet, l. in liberto, D. de ſol. Jurat autem vel promittit manumiſſus ſtatim in ipſo tempore manumiſſionis, vel poſt tempus. Non debentur jure civili niſi promiſſæ vel juratæ civili actione de operis, l. 1. inf. ad leg. Viſ. naturali jure debentur, l. ſi non ſortem §. libertus, D. de cond. ind. Et juratæ debentur ex jurejurãdo ſpeciali jure: namque alias ut ex pacto vel pollicitatione, ita ex jurejurando jure civili non naſcitur obligatio. Cum vero dicimus, operas eſſe diurnum officium, ut l. 1. & 3. D. eod. operarum editionem eſſe officii præſtationem, l. cum patronus, D. eod. hoc dicimus, operas quas patronus à liberto poſtulat & libertus patrono jurat vel promittit, officiales eſſe operas. Jurat enim vel promittit quas operas ſibi indixerit patronus. daturum ſe officii cauſa. non ſemper adjicit: quas indixerit patronus, ſed intelligitur, quia ex commodo patroni edendæ ſunt. nec debentur igitur antequam petantur. neque verò promiſſio

officii vel juſjurandum alii quàm patrono factum, ullam obligationem parit. Porro indicit patronus liberto operas fabriles ſi ſit faber, pictorias ſi pictor, medicas ſi medicus, mimicas ſi mimus, aut petit ut ſibi ſcribat quoſdam libros ſi antiquarius ſit, vel inſularium facit ut cuſtodiat ædes, vel poſtulat ut ſe ſequatur, ut ſecum moretur aliquandiu, ſecum peregre proficiſcatur, vel negotium ſuum exerceat, hæ ſunt officiales operæ, quæ poſtulanti patrono debentur libertatis cauſa: quarum longe alia conditio quam fabrilium, vel aliarum cujuſcunque artificii, quas quis extraneo, vel patrono ut extraneo non libertatis cauſa ſtipulanti promittit, quæ non in officii, ſed quaſi in pecuniæ præſtatione conſiſtunt. Intercidunt vero officiales variis ex cauſis, quæ in hoc tit. proponuntur.

Enarratio.

Tit. III.

Ex jurejurando ſpeciali jure) Ex lege Julia & Papia. Vide Cuj. ſup. lib. IV. tit. I.

Ex commodo patroni edendę ſunt) L. quoties 24. D. eod.

Alii quam patrono) L. ſervus 10. & duabus ſequentibus.

Antiquarius ſit) καλλιγράφος, βιβλιογράφος.

Inſularium) ἐνοικολόγον.

Quam fabrilium) Officiales ſoli patrono debentur: fabriles extraneo, vel patrono ut extraneo.

Quaſi in pecunię præſt.) L. fabriles 6. D. eod.

De bonis libertorum & jure patronatus.

Tit. IV.

V. tit. 1. lib. 37. & tit. 2. lib. 38. D.

JUri judicióque operarum officialium, quas patronis liberti debent, addit in hoc titulo jus ſuccedendi in bonis libertorum, quod per eminentiam jus patronatus vocat, ut l. 11. ſup. tit. prox. l. 14. D. de tut. & cur. da. Id vero quam varium fuerit atque multiplex, Inſtitutiones docent tit. de ſucc. lib. & tit. de bonor. poſſeſſ. & Ulp. lib. Reg. tit. 29. nempe aliud fuit ex XII. tab. aliud ex edicto prætoris, aliud ex lege Julia & Papia, & hodie longe aliud ex Conſtitutione Græca Juſtiniani l. 4. hujus tit. cujus fit mentio in Inſtitutionibus multis locis. & extat integra 59. βασιλικῶν tit. 1. Id vero ea potiſſimum agit, ut quantum poteſt recidat & imminuat jus patronatus & quemadmodum tit. ſuperiore, ut oſtentat quibus modis tollatur operarum obligatio, ita hoc titulo quibus modis jus patronatus intereat, aut ceſſet, ut ſi quis ſervum emerit ejuſdem ſervi nummis, & manumiſerit, l. 1. ſi patrono connivente libertus junxerit ſe ancillis vel colonis fiſcalibus, l. 2. Si patronus jus ſuum remiſerit, & liberto dederit liberam teſtamenti factionem ex l. 3. ejuſdem Juſtiniani. quod olim ſolius legis erat, aut principis, & aliis plerique modis, quæ idem l. 4. ſtudioſè collegit cupiens abolere ſervorum & libertinorum condicio-

nem, quod aſſequi non potuit niſi gradatim nam ut paulatim jus civile creſcit, ita non niſi paulatim decreſcere poteſt. Et acciſo primum in hoc tit. quantum potuit jure patronatus, acciſa portione debita verecundię patronali & ex ſemiſſe redacta in trientem, & jure ſuccedendi libertinis dato liberis & cognatis patronorum finito ad quintum gradum, & cetera penè in ſucceſſionibus exæquatis libertinis & ingenuis, quod integra Conſtitutio Græca declarat, deinde libertinos omnes cives Romanos facit ſublata Latinorum & Dedititiorum condicione, ut jam in ſucceſſione libertinorum non ſint ſeparandi cives Romani à Latinis, quorum nulla erat ſucceſſio, l. inteſtato, D. de ſuis & leg. her. l. 1. Cod. Theod. de pet. her. §. ult. Inſtit. de ſucc. libert. Et tandem No. 78. nullos in Rep. voluit eſſe libertinos, eos qui manumitterentur omnes ingenuos eſſe pronontians ſaluo jure patronatus, cui non poterat ſine injuria derogare.

Enarratio.

Tit. IV.

Et exſtat integra) Vide Cuj. lib. xx. Obſ. cap. xxxiv.

Quod olim ſolius legis erat] L. 3. D. qui teſtam. fac. poſſ.

Aut Principis) Mutus aut ſurdus liberam teſtamenti factionem impetrat à Principe, l. ſi mutus 7. D. qui teſtam. fac. milites, l. 1. D. de milit. teſtam. l. ſi quando 6. ſup. de inoffic. teſt. l. libertus, l. 3. D. de bon. libert. Hodie pa-

tronus liberto dat liberam teſtam. factionem.

Si in fraudem patroni à libertis alienatio facta eſt.

Tit. V.

V. tit. 5. lib. 38. D.

ADditur de bonis libertorum in hoc tit. ut ſi quid ex eis bonis dolo malo libertus ad fraudem patroni alienaverit, id poſt mortem liberti pro parte ſibi debita patronus reſciſſa alienatione revocare poſſit, niſi eam fecerit ratam, per formulam Fabianam vel Calviſianam. hæc inteſtato liberto competit, illa teſtato & hanc ſolam inter has actiones Græci differentiam agnoſcunt in l. quod ſi in dotem §. idem ſcribit, D. de pet. her. & l. 2. D. Si à par. quis man. fu. adjiciunt, utramque eſſe in factum. Et de alienatione titulus loquitur, non de manumiſſione: nam manumiſſio ex lege Ælia Sentia ipſo jure nulla eſt.

Enarratio.

Tit. V.

GRæci differentiam agnoſcunt) Libro xl. Baſilic. tit. vi. cap. ii. & libro xlii. tit. i. cap. xvi. §. iv.

Ex lege Ælia Sentia nulla eſt) L. in fraudem 27. D. qui & à quib. man. lib. non fi.

De obſequiis patronis præſtandis.

Tit. VI.

V. tit. 15. lib. 37. D.

NOn eſt ſemper eadem ratio parentum & patronorum: nam quę datur patronis actio Fabiana vel Calviſiana tit. ſuperiore, non datur etiam parentibus manumiſſoribus, l. 2. D. Si à par. quis man. fu. & quæ patronis debentur officia. i. operæ officiales, non debentur etiam paren ibus, l. pen. D. de obſ. par. & pat. pr. At obſequia de quibus in hoc tit. agitur jure naturali æque debentur patronis & parentibus. Officia ſive operæ ſeparantur ab obſequiis. & quod de officio eſt in l. 2. ne id præſtet patrono liberta, quæ voluntate patroni jure alii nupſit, licet de operis ſit, non de obſequiis, tamen argumentum titulus præbet ut exiſtimem eam eſſe trahendam ad obſequia, & quod tam in obſequio quam in officio ſolius mariti conveniat eſſe mulierem. Aliquando officia appellantur obſequia, ut l. 6. ſup. tit. 3. Imò vere dici poteſt officia eſſe obſequia operarum, obſequia autem officia pietatis, honoris, reverentiæ, officia grati animi & obnixi, quæ liberi parentibus, liberti patronis debent etiam tacitis nec petentibus, cum tamen officia non debeantur niſi petentibus & indicentibus. ac pręterea operarum actio eſt, non obſequiorum, ſed ob violata obſequia ingrati eſt actio de qua tit. ſeq. Item operæ non debentur patroni heredibus extraneis, l. liberti ſup. tit. 3.

obſequia debentur, atque etiam privignis, l. pen.hoc tit.l.pen.tit.ſeq. No.78.qua in re etiam patroni à patribus diſtant:nam patribus ſolis debentur obſequia,non cæteris liberis,aut heredibus patrum.

Enarratio.

TIT. VI.

NOn datur etiam parentibus) Eſt enim iniquum filiis liberam rerum ſuarum alienationem adimi, ut eſt in l. 2. citata à Cuj.

Non debentur etiam parentibus] Nam pietatem liberi parentibus, non operas debent, d. l. pen.

Jure alii nupſit) Cujacius Græcos ſequitur, qui ut ipſe adnotaverat in Codice ſuo, non habent, *aut*. eſt tamen in libris vett.

Ac preterea operar. actio eſt) L. 2. D. de oper. libert.

De libertis & eorum liberis.

TIT. VII.

IN hoc titulo proponitur actio ingrati, actio impietatis in libertos, qui contra obſequia debita patronis vel minimum deliquerunt, per quam probatis cauſis ingratitudinis reſciſſa manumiſſione retrahuntur ad ſervitutem, quę obtinuit etiam in Athenienſium & Maſſilienſium Rep. eodémque actio datur patribus contra liberos emancipatos reſciſſa emancipatione, & contra donatarios reſciſſa donatione, ſed contra hos vel illos non niſi ex magnis cer-

tiſque cauſis l. 1. inf. de ingr. lib. l. ult. inf. de reu don. In libertinos etiam ex levi offenſa l. 2. hoc tit. ob violata, non ob deſerta obſequia. Coërcentur magis libertini qui plerunque redeunt ad nequitiam ſervilis ingenii l. pen. hoc tit. Plautus in Perſa.

Ita pars libertinorum eſt, niſi patrono qui adverſatus eſt.
Nec ſatis liber ſibi videtur, nec ſatis frugi nec ſatis honeſtus,
Ni id efficit, ni ei maledixit, ni grato ingratus repertus eſt.

Actio eſt extraordinaria l. 1. hoc tit. quia legibus non eſt prodita actio ingrati; aut ſi qua prodita eſt. veluti lege Ælia Sentia, in deſuetudinem habiit. De libertorum liberis, quæ eſt altera pars hujus tit. hoc habemus in l. 2. ut libertina redacta in ſervitutem ex ea poſtea nati liberi ſervi naſcantur, & in l. ult. ut filii libertinorum ex cauſa ingratitudinis, tametſi ingenu ſint, in ſervitutem redigi poſſint, quia patrono paterno ingenuitatem acceptam ferre debent, ut No. 22. & l. 2 ſup. de in jus voc. & ita eis quoque morientibus ſine legitimis heredibus, ab inteſtato patronus paternus ſuccedit ex l. 4. ſup. tit. 4.

Enarratio.

Tit. VII.

IN Athenenſium & Maſſil.) Valerius Maximus lib. II cap. VI. & VII.

Plautus in Perſa) Actus V. Sc. II.

Veluti lege Ælia Sentia] Vide Cujacium ad Nov. LXXVIII.

De jure aureorum anulorum & denatalibus reſtituendis.

Tit. VIII.

V. tit. 10. *&* 11. *lib.* 40. *D.*

RECte dici poteſt hunc titulum eſſe ſubjectum VI. & VII. quod libertini natalibus reſtituti obſequiis ſoluti ſint, & judicio ingrati, quia per omnia & omnibus ingenui ſunt, l. 6. inf. de ſuis & leg. her. non etiam qui jus aureorum anulorum impetraverint, quod plerunque dabatur libertinis ditioribus, ut Arnobius ait lib. IV. pecuniam donare anulos aureos, & loca priora in ſpectaculis. Habentibus igitur in bonis milia quadringenta, qui cenſus erat equeſtris. Suetonius in Julio: Jus anulorum cum milibus quadringentis.

Enarratio.

Tit. VIII.

JUdicio ingrati] L. pen. ſup tit. IV.

Quia per omnia & in omn.) Omne jus patronatus tollitur, denique ingenuitas mera libertis competit, d. l. pen.

Qui jus aureorum an. impetr.) Anulus quidem libertatis inſigne eſt, Cyrillus apud auctorem catenæ in Lucam cap. XV Petrus Chryſologus ſermone V. *Anulum honoris, titulum libertatis.* Liberti autem anulis donati aureis, equeſtri dignitate ornabantur. Plutarchus in

Galba: οὗτος μὲν οὖν εἰς τάξιν ἔντιμον προήχθη τῷ δὲ ἀπελευθέρῳ δακτυλίους τε χρυσοῦς ἔδωκε. Dio libro XLVIII, δακτυλίοις τε χρυσοῖς ἐκόσμησε, καὶ εἰς τὸ τῶν ἱππέων τέλος εἰσέγραψεν. & hi jura ingenuitatis habent ſalvo jure patronatus, l. ult. D. de ju.aur.anul. Deniq; beneficium Principis his quibus jus aureorum anulorum datum eſt, donec advivunt, imaginem tantum, non ſtatum ingenuitatis præſtat, l. 2. h. t. in qua Cujacius legendum putat, *libertinis*, pro *libertinitatis*, repugnantibus libris veteribus.

Sueton. in Julio] Cap. XXXIII.

Qui admitti ad bonorum poſſeſſionem poſſunt, & intra quod tempus.

TIT. IX.

V. lib. 3. Inſt. tit. 10. de bon. poſſ. & tit. 1. lib. 37. D.

Hactenus dixit de ſucceſſionibus libertinorum & ceteris partibus juris patronatus, & nunc dicturus de ſucceſſionibus ingenuorum, quod eæ vel jure prætorio obveniant vel jure civili, incipit à jure prætorio. i. à bonorum poſſeſſionibus. Prætor bon. poſſeſſionem dat, lex hereditatem. Utroque nomine ſignificatur ſucceſſio in univerſum jus defuncti. Et bonorum poſſeſſio propriè jus perſequendi pecuniam ſive rem, quæ cujuſque cum is moritur fuerit. i. formula, auctoritas, titulus quo nanciſcimur actiones hereditarias, ut ait l. facta §. ſi in danda, & §. ſeq. D. ad Treb. & petitio-

nem hereditatis & interdictum, Quorum bonorum, & tanquam heredes omnia jura quæ heredibus competunt. & additur in definitione bonorum poſſeſſionis, jus retinendi. Nam & petitori & poſſeſſori bonorum poſſeſſio datur l. 3. §. parvi & §. ſeq. D. de Car. ed. Et additur, patrimonii ſine rei, ut in lege Falcidia, ſam pecuniam ſáſque res. quoniam latior eſt rei quam pecuniæ vel patrimonii appellatio. Duæ autem ſunt partes hujus tit. Una, qui admitti ad bon. poſſeſſionem poſſunt. & ex teſtamento admittuntur ſcripti vel præteriti. ab inteſtato, proximiores, & filiusf. ad delatam ſibi bon. poſſeſſionem etiam ignorante patre, quæ admiſſo jure veteri inutilis eſt ratum non habente patre, jure novo proficit filio. Pupillus quoque ad bon. poſſeſſionem ſibi delatam admittitur cum tutoris auctoritate, vel judicis, qui ignarus ætatis ejus non ſit: Et tutor nomine pupilli, qui tamen nomine pupilli adire hereditatem non poteſt, quæ una eſt differentia inter jus civile & jus prætorium, & alia quæ antea ſubnotata eſt, ut ratihabitio patris ſufficiat in bonor. poſſeſſione, in hereditate juſſum exigatur. Infantis quoque nomine tutor, & pater, & quilibet admitti ad bon. poſſeſſionem poteſt, & poſt eam agnitam infante mortuo, tranſmiſſioni locus eſt. Altera pars tit. eſt de temporibus petendæ bonorum poſſeſſionis, vel admittendæ, quæ notum eſt largiora dari liberis & parentibus, quàm ceteris, & utilia eſſe, & ideo ignoranti factum non cedere. Continua enim ignoranti cedunt l. genere §. 1. D. de his qui not. inf. & hac. in re etiam jus civile diſtat à prætorio. Nam jus adeundæ hereditatis perpetuum

eſt: niſi teſtator aditioni præſtituerit diem, ut in cretionibus, vel judex urgentibus creditoribus, vel filiis exheredâris.

Enarratio.

Tit. IX.

Lex hereditatem) §. 2. Inſtit. de bon poſſ.

Et bonor poſſeſſio) L. 3. §. 2. D. de bonor. poſſ.

Et petitionem hereditatis) De qua in tit. de poſſeſſor. heredit. poſſ.

Et interdictum quorum bonor.) De quo in tit. quorum bonor.

Et tanquam heredes omnia jura] In omnibus enim bonorum poſſeſſores vice heredum habentur, l. 2. D. de bonor. poſſ.

Sam pecuniam ſaſque res) Ut apud Lucretium III.

Lumina ſis oculis etiam bonus Ancus reliquit. Feſtus in *ſos.* Pſeudocornutus in 1. Perſii.

Latior eſt rei quam pecun. vel patr.) L. rei 5. & l. rei 23. D. de verbor. ſignific.

Scripti vel præteriti) §. 3. Inſtit. de bonor. poſſeſſ.

Ab inteſtato proximiores) L. 2. h. tit. omnis ſucceſſio proximiori defertur, Paul. Sent. tit. VIII. §. in hereditate.

Et filiusfamil. ad delatam.) L. 1. h. tit.

Inutilis eſt rat. non hab. pat.] L. ult. § 1. D. quis ordo in bonor. poſſ. ſerv.

Jure novo proficit filio) Pleno jure, l. ult. §. 1. inf. de bon. quæ lib.

Pupillus quoque) Major infante: nam lex

7. non

7. non loquitur de infante, ſed de pupillo, id eſt, qui exceſſit infantiam, ut notant Græci.

Vel judicis) Sine tutoris auctoritate.

Qui ignarus æt. ei. nonſ.) Quique ſciat, pupillum ſine tutore bonorum poſſeſſionem petere.

Et tutor nomine pup.) L. ſi infanti 18. inf. de ju. deliber.

Qui tamen nomine pup. ad hered.) L. 5. eod.

Quæ una eſt differ.] De qua vide Cujac. Obſervat. lib. 1. 34.

In hereditate juſſum) L. ſi quis mihi 25. §. juſſum, D. de adq. vel obmitt. heredit.

Tutor & pater) L. ſervus 7. § 1. D. de bon. poſſ. l. 1. D. de bon. poſſ. fur. inf. l. 2. §. ſed ſi infanti 9. D. ad Senat. Tertull. d. l. ſi infanti, & l. 2. inf. tit. XII.

Tranſmiſſioni locus eſt) Lex 3. ait bonorum poſſeſſionem competere, id eſt, bonorum poſſeſſionem tamquam ſibi competentem ad heredes ſuos tranſmittit, ut eſt in Baſilicis.

Largiora dari lib. & par.] datur eis annus utilis, l. 1. §. largius 6. D. de ſucceſſ. ed. l. filii 6. D. ad SC. Tertull. 2. l. & 4. h. tit. §. liberis 9. Inſtit. de bonor. poſſ.

Utilia eſſe] L. 2. D. quis ordo in bon. poſſ.

Ignoranti factum non cedere) L. 5. hoc tit. nam ſi jus ignoravit, tempus ei cedit: adeo ut juris ignorantia heic mulieri non proſit, l. 6. hoc tit.

Jus adeundæ heredit. perpet. eſt) Ut Græcio placet ad leg. 4. hoc tit. v. ad tit. xxx. inf.

Ut in cretionibus] Ut in cretione adjici ſolebat, cernitoque in dieb. centum proximis, Ulp. tit. XXII. §. cretio.

Vel judex urg. cred.) Vide quæ dixi ad §. x. Inſtit. de bonor. poſſ.

Quando non petentium partes petentibus adcreſcunt.

Tit. X.

Ex pluribus ejuſdem juris & gradus, quibus ejuſdem generis bon. poſſeſſio defertur, ſi qui intra id tempus, quod dedit tit. ſuperiore, non petant, vel admittant bon. poſſeſſionem, in hoc tit. docet portionem eorum adcreſcere his ſolis, qui bon. poſſeſſionem petierunt vel admiſerunt, ut ſi defuncto inteſtato plures ſint liberi non habentes jus legitimum, veluti emancipati, uno ex eis non petente bon. poſſeſſionem Unde liberi, ceteris qui petierunt tacito jure adcreſcit illius portio, exemplo juris civilis. Et omittere in Conſtitutione hujus tit. eſt non petere intra id tempus.

Enarratio.

Tit. X.

Non habentes jus legitimum vel emanc.] Ceſſante legitima ſucceſſ.] L. un. hoc tit. Raphael Fulgoſius: Exemplum, inquit, poni poteſt in filiis emancipatis, qui legitimi ſucceſſores non ſunt, §. emancipati, Inſtit. de hered. quæ ab inteſtato defer. Idem Azo in Summa, & Odofredus.

Exemplo juris civilis) Paulus lib. iv. Sent. tit. viii. §. ult. l. ſi ex pluribus 9. D. de ſup. &

legit. hered. §. ult. Inſtit. de SC. Orphit.

De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.

Tit. XI.

V. tit. 11. *lib* 37. *D.*

DOcuit qui admitti poſſent ad bon. poſſeſſionem, & intra quæ tempora, & non petentium partes quibus accederent, quo præmiſſo, bon. poſſeſſionis ſpecies aggreditur. Et cum alia ex teſtamento competat, alia ab inteſtato, ab ea quæ ex teſtamento competit, initium facit. ea verò aut eſt contra voluntatem teſtatoris, aut ſecundum voluntatem, l. 6. §. 1. D. de bon. poſſ. & prius quidem in edicto prætoris proponitur ea quæ eſt contra voluntatem. i. bon. poſſeſſio contra tabulas, l. 2. in pr. D. de bon. poſſ. ſec. tab. qua re dicitur etiam in libris noſtris primum edictum de bon. poſſeſſione, vel prima pars edicti, & hic ordo ſervatur in titulis Digeſtorum, in titulis hujus libri interturbatur. Prior enim eſt titulus de bon. poſſ. ſec. tab. Hæc datur heredibus ſcriptis tabulis teſtamenti ſupremis & obſignatis non minus quàm VII. teſtium ſignis, & quæ factæ irritæ ſemel per capitis deminutionem, non perſeveraverint irritæ eſſe uſque ad mortem teſtatoris; quem etiam teſtamenti tempore habuiſſe teſtamenti factionem omnimodo exigit prætor. & hæc ſi concurrant non admodum ſpectat an injuſtum ſit teſtamentum, vel nullum, vel ruptum jure civili, vel irritum, vel

falſum : ſed ſi poſtea tale id fuiſſe appareat, & alium potiorem heredem eſſe, bonor. poſſeſſio ſec. tab. quam dedit, ſine re conſtituitur. Nam ut qui data eſt actio non ſemper rem obtinet, ita nec is cui data eſt bon. poſſeſſio. Utrumque eſt jus perſequendi & bon poſſeſſio nonnunquam actio appellatur. Jure autem directo bonorum poſſeſſio non datur ſecundum voluntatem defuncti, niſi extent tabulæ. Secundum nuncupationem non datur : & teſtamenta non ſcripta ſolum jus civile tuetur, l. 2. hoc tit. §. ult. Inſt. de teſt. ord. At placet etiam ut detur utilis bon. poſſeſſio ſecundum nuncupationem, vel contra, ut d. l. 2. l. ult. inf. de cod. l. 2. tit. 13. l. ſi ita ſcriptum § ult. D. eod.

Enarratio.

Tit. XI.

Primum editum] L. ideo 4. & l. ſcriptus heres 12. D. de Carbon ed.

Tabulis teſtam. ſupremis) Poſt quas nullæ factæ ſunt, l. 1. §. 1. D. de bonor. poſſeſſione ſecund. tab.

Obſignatis non minus quam ſeptem teſtium ſignis] L. cum tabulæ 7. eod. & l. 2. h. t. teſtamentum obſignatum dicitur quod teſtium ſignis ſignatum eſt. Tacitus Ann. XVI. *Vt teſtamentum Anteii nemo obſignaret.* Hinc obſignatores pro teſtamentariis teſtibus apud M. Tullium.

Non perſeveraverint irritæ eſſe &c.] §. non tamen 6. Inſtit. quib. mod. teſt. infirm. l. 1. §. exigit Prætor, D. de bon. poſſ. ſecund. tab.

An injuſtum ſit teſtam.] In quo juris ſolemnia defuerunt.

Vel nullum]In quo filius ſuus præteritus eſt.

Ruptum vel irritum) L. poſtumus 12. D.de ini. rup. Vlp. tit. XXIII. §. ſi ſeptem.

Vel falſum) L. 1. h. t. ſalva eorum diſceptatione.

Sine re conſtituitur) Id eſt , ſine effectu, l. quod vulgo 19 D. de bon. poſſ. cont. tab.

Nonnunquam actio appellatur) Bonorum poſſeſſio contra tabulas dicitur actio præteriti id Nou. Valentiniani de teſtam. & in Baſilicis bonorum poſſeſſio unde vir & uxor. dicitur ἀναγωγὴ, actio , libro XLV. tit. V.

Niſi extent tabulæ) L. 1. §. 1. D. de bonor. poſſeſſ. ſecund. tab.

De bonorum poſſeſſione contra tabulas quam prætor liberis pollicetur.

Tit. XII.

V. tit. 4. lib. 37. D.

Bonorum poſſeſſio contra tabulas parentis virilis ſexus & per virilem ſexum cognatione juncti datur præteritis liberis naturalibus ſuis & emancipatis,nec in adoptionem datis, & poſtumis natis,qui ſui futuri erant , & adoptivis non emancipatis reſcindendarum earum tabularum cauſa,l.1. D. de leg. præſt. l. ut liberis, inf. de collat. Et liberi præteriti dicuntur qui ſilentio prætermiſſi ſunt à patre atque neglecti in teſtamento , id eſt neque heredes inſtituti, neque ut oportet exheredati,ut apud

Feſtum præteriti Senatores qui ſunt neglecti à cenſoribus, quod erat ignominioſum, & ipſa quoque præteritio patris ignominioſa eſt, l. quidam, inf. de fideicomm. non minus quam exheredatio, quam emendat querela inofficioſi teſtamenti, hanc bon. poſſeſſio contra tabulas, quæ liberis emancipatis, quia non habent jus legitimum neceſſaria eſt, ſuis non neceſſaria eſt, & non inutilis tamen: Quia enim ſi ſignatum ſit teſtamentum, in quo filius ſuus præteritus eſt, non minus quàm VII. teſtium civium Romanorum ſignis, prætor petenti heredi ſcripto dare poteſt bon. poſſeſſionem ſecundum tabulas, ideo ut ei occurrat filius ſuus præteritus, non erit inutile eum admittere bon. poſſeſſionem contra tabulas. Hanc enim agnoſcendo heredem ſcriptum præveniet, & impediet ne admittatur ad bon. poſſeſſionem ſecundum tabulas, l. 2. hoc tit. l. quod vulgo, D. eod. Eſt & alia differentia inter ſuos & emancipatos, quod petita bonorum poſſeſſione contra tab. ſui nullis præſtent legata, l. is qui D. de leg. preſ. l. pen. §. legata, D. eod. tit. emancipati præſtent exceptis edicto perſonis, & reſcindant primas, non ſecundas tabulas, ſui utraſque.

Enarratio.

Tit. XII.

PArentis virilis ſexus) Præteriti à matre, vel avo materno pro exheredatis habentur: & ideo datur eis querela inofficioſi teſtamenti, §. ult. Inſtitut. de exhered. & tit. de inoff.

in princ. non bonorum poſſeſſio contra tabulas, l. illud 4. §. ad teſtamenta 2. D. de bonor. poſſ. cont. tab.

Naturalibus ſuis & emancip.] L. 1. in pr. & §. & ſui juris 4. D. eod. §. eadem 12. Inſtit. de heredit. quæ ab int. def. §. 3. Inſtit. de exheredat. liber.

Nec in adoptionem datis] Quia in alienam familiam tranſierunt.

Et poſtumis natis) d. l. 1. §. 2.

Non emancipatis) Quia ex liberis non ſunt d. §. 4. & d. §. 12. §. 4. Inſt. de exhered. liber.

Neque heredes inſtituti &c.) d. § eadem.

Neque ut oportet exhered.] Id eſt, nominatim, l. 2. h. t.

Ut apud Feſtum) In v. præteriti.

Non minus quam exhered.) Exheredatio notat, l. non putavit 8. D. de bonor. poſſeſſ. cont. tab.

Quam emendat quer. inoff. teſt.) Liberi ſui queruntur inique ſe exheredatos, Inſtitut. de inoff. teſt. in pr.

Non habent jus legitimum) Liberi enim emancipati jure civili nihil juris habent: & ideo neceſſaria eis eſt bonorum poſſeſſio contra tabulas, qua reſcindatur teſtamentum, l. ut liberis 17. inf. de collation.

Suis non neceſſaria) Paulus apud Rufinum tit. xvi. Quia teſtamentum ipſo jure nullum eſt, l. 1. D. de ini. rup. l. ult. inf. de liber præt.

Emancipati præſtent.) Lex 1. accipienda eſt de liber. emancip. ut & vulgo accipi ſolet.

Exceptis edicto perſ.) Liberis & parentibus, l. filium 20. §. legata 3. D. eod. l. ſi filius 20. D. de legat. præſt. & uxori, vel nurui dotis no-

mine, l. virilis 8. §. ult. eod.

Non ſecundas tabulas) L. ex duobus 34. §. 2. D. de vulg. & pupill. ſubſt.

Sui utraſque) Nam teſtamentum ejuſmodi mero jure nullum eſt, & ſuus præteritus inteſtati hereditatem obtinet; l. is qui 15. citata à Cujac.

De bonorum poſſeſſione contra tabulas liberti quæ patronis, vel liberis eorum datur.

TIT. XIII.

V. lib. 3. Inſt. tit 8. de ſucc. lib. & tit. 2. lib. 38. Dig.

SVbjicit titulum de bon. poſſeſſione contra tabulas liberti, non tam ut tractet de ſucceſſione libertinorum, de qua ſatis primore loco dixit, & maxime tit. 4. in Conſtitutione Græca, quàm ut vel ex diverſitate titulorum tacitus oſtendat, differentiam inter bon. poſſeſſionem contra tab. patris, & bon. poſſeſſionem contra tab. liberti. hæc datur contra heredem ſcriptum, ſicut querela inofficioſi teſtamenti, & ex his tantum duabus cauſis in heredem ſcriptum eſt petitio hereditatis, l. per ſervum, D. de pet. her. illa datur contra lignum, contra teſtamentum. Hęc in partem legibus datam verecundię patronali, partiendæ hereditatis liberti cum extraneo herede teſtamentario: aut eo omittente, in aſſem. l. ſed cum patrono, D. de bon. poſſeſſ. l. ſi libertus præterito, D. de bon. lib. illa in aſſem. Conſtitu-

tiones hujus tit. docent. hanc dari etiam ei qui ex fideicommiſſo debitam libertatem ſolvit, ut l. 3. §. 1. D. de ſuis & leg. her l. qui ex cauſa D. de bon. lib. & non dari ei qui ſemel poſt mortem liberti elegit donum, munus, operas impoſitas defuncto, ut l. ſicut D. de jure patr. l. ult. Cod. Theod. de codic. l. 2. hoc tit. quam ex d. l. ult. & l. ult. inf. de cod. hodie conſtat eſſe Theodoſii non Anaſtaſii. Ait, vel liberis, quoniam & liberi patronorum patroni ſunt l. eum patronum, D. de jure patr.

Enarratio.

Tit. XIII.

HÆc datur contra heredem ſcriptum) Id eſt, oportet hereditatem aditam eſſe, aut bonorum poſſeſſionem petitam, l. etiamſi 3. §. ut patronus, D. de bon. libert. bonorum vero poſſeſſio contra tabulas, datur contra teſtamentum, l. illud 4. contra lignum, l. quod vulgo 19. D. de bon. poſſ. cont. tab.

Sicut querela inoffic. teſtam.) L. Papinianus 8. §. ſi conditioni, D. de inoffic. teſtam. l. pen. §. ult. C. eod.

Hæc in partem] Jure veteri, in ſemiſſem, jure novo, in trientem, §. 1. & §. ſed noſtra 3. Inſtitut. de ſucceſſ. libert.

Conſtat eſſe Theodoſii) In libro veteri tam Brodæi, quam Menagii tribuitur Theodoſio.

Unde liberi.

Tit. XIV.

V. tit. 6. lib. 38. D.

Titulus ſic explanandus eſt: Pars edicti unde liberi ab inteſtato vocantur ad ſucceſſionem parentum. Nam expoſitis bonorum poſſeſſionibus, quæ ex cauſa teſtamenti competunt, ab hoc tit. incipit proponere eas, quæ competunt ab inteſtato, & quemadmodum ex teſtamento primo capite edicti liberis præteritis ſuis, vel emancipatis prætor pollicetur bonorum poſſeſſionem contra tab. ita ab inteſtato eiſdem primo capite pollicetur bonorum poſſeſſionem Unde liberi, l. 5. recte, D. ſi tab. teſt. nul. ext. & quod ait l. 2. ex teſtamento, vel ab inteſtato exiſtente filio, vel nepote ſuo herede neminem alium ab inteſtato heredem eſſe poſſe. i. priorem potioremque cauſam ſui heredis eſſe, ſecundum jus civile eſt: Nam jure prætorio idem eſt exiſtente filio vel nepote non ſuo. & ſimiliter quod ait l. 2. inf. de uſuc. pro hered. exiſtentibus ſuis heredibus, etiamſi abſtinuerint ſe nihil alium ex defuncti bonis pro herede uſucapere poſſe, quod ſcilicet qui abſtinuerunt ſe nomen & jus ſuorum heredum retineant, nec poſſint jure legitimo venire agnati illis exiſtentibus, licet jure prætorio venire poſſint, quoniam eos qui abſtinuerunt ſe prætor pro heredibus non habet, id quoque eſt ſecundum jus civile. Nam jure prætorio etiam ſuis heredibus exiſtentibus, pro poſſeſ-

ſore uſucapio procedit. Eſt autem emancipatis liberis maxime neceſſaria bononorum poſſeſſio Unde liberi, ſuis non eſt neceſſaria, l. 7. D. de inof. teſt. quia ipſo jure heredes exiſtunt.

Enarratio.

TIT. XIV.

NAm jure prætorio idem eſt) L. ſi quis 5. D. ſi tab. teſtam. nul. exſtab.

Prætor pro heredib. non habet.) Etiam qui abſtinuit ſe, heres eſt, l. cum quaſi 30. §. ſed etſi quis, D. de fideicommiſſ. libertat. Sed Prætor abſtinentes ſe pro heredibus non habet.

Prs poſſeſſore uſuc. proc.) Pro bonorum poſſeſſore.

Suis non eſt neceſſaria] Ut de bonorum poſſeſſione contra tabulas dictum eſt ſup. tit. XII.

Exiſtunt) ἀναφαίνονται, apparent.

Unde legitimi & unde cognati,

TIT. XV.

V. tit. 7. & 8. eod. lib.

SEcunda pars edicti vocat legitimos. i. agnatos, vel cognatos, qui legibus, S. C. aut Conſtitutionibus ad hereditatem vocantur, legum tuendarum cauſa, non admodum neceſſaria. Tertia vocat cognatos, & neceſſaria eſt l. 2. ult. hoc tit. De ſecunda eſt l. 4. hujus tit. Ceteræ de tertia.

Enarratio.

TIT. XV.

LEgum tuendarum cauſa) L. ſed cum patrono 6. §. 1. in fi. D. de bon. poſſ.

Non admodum neceſſaria) L. 3. inſ. ad SC. Orphitian.

De ſucceſſorio edicto.

TIT. XVI.

V. tit. 9. eod. libro.

QUarta pars edicti, quod ſucceſſorium edictum dicitur, dat ſucceſſionem inter liberos & inter cognatos. i. in jure liberorum & in jure cognatorum, ut ſcilicet liberi vel cognati, qui primum gradum obtinent, ſi omittant vel repudient ſucceſſionem, eam tranſmittant ad inſequentem gradum. Succeſſio eſt tranſmiſſio ad inſequentem gradum, Græce ἐπανάβασις. In jure autem ſuorum, vel in jure legitimorum, non eſt ſucceſſio, non eſt locus huic edicto, niſi in jure legitimorum ex l. 4. ſup. de bon. lib. & eſt cur hac in re ſeparantur ſui à legitimis. Nam ſui heredes exiſtunt, nec deſinunt eſſe abſtentione: non poſſunt igitur non obſtare ſequentibus gradibus: Legitimi non exiſtunt, ſed fiunt aditione. Si igitur non adjerint, non male dicitur eos non obſtare ſequentibus, licet ſubtili jure obſtent, eò quod proximiores fuerint delatæ hereditatis tempo-

re. & hoc quidem genere ſucceſſionis, de quo eſt hic titulus, gradus cognitionis gradui ſuccedit eodem jure, puta ſecundus gradus liberorum, vel cognatorum, & hodie etiam adgnatorum primo: Aliud eſt genus ſucceſſionis quo gradus inteſtati ſucceſſionis gradui ſuccedit diverſo jure, ut ſecundus gradus Unde legitimi primo Unde liberi, & tertius Unde cognati ſecundo. Quod fit non tantum in diverſis perſonis, puta non petentibus liberis, ſuccedunt legitimi, non petentibus legitimis cognati, ut jure civili ſuis repudientibus vocantur conſanguinei, l. 6. inf. de leg. hered. ſed etiam in una eademque perſona puta omiſſa ab aliquo vel repudiata bon. poſſeſſione Unde liberi, idem poſtea occupare poteſt bonorum poſſeſſionem Unde legitimi, vel hac omiſſa, Vnde cognati, l. 2. in pr. D. unde leg. l. 1. §. ſed videndum, D. de ſuc. ed. Denique hoc genere idem ſibi ipſi ſuccedere poteſt, illo non item, l. ult. D. eod. & de hoc genere ſucceſſionis non eſt hic tit. ſed in Digeſtis tit. Qui ordo in bon. poſſeſſ. ſerv. Gradus igitur bifariam accipiuntur, pro gradibus cognationis, & pro gradibus inteſtati ſucceſſionis ut l. 1. D. eod. l. 1. D. ſi tab. teſt. nul. ext. qui & partes edicti, & capita, & ordines dicuntur.

Enarratio.

Tit. XVI.

GRæce ἐπαν'αβαινς) Baſilica in l. 1. §. 2. D. de jur, & fac. ignor. ſive διαδοχή.

In jure autem ſuorum) L. 1. §. ſciendum

eſt, D. de ſu. & legit. hered.

Niſi in jure legitimorum] Ulp. tit. xxvi. §. ſi plures, Cujacius apud Licin tit. xvi. Paulus Sentent. lib. iv. tit. viii. §. in hereditate. Ex nova conſtitutione Juſtiniani ſucceſſioni locus eſt, §. placebat autem 7. Inſtit. de legit. adgnat. ſucceſſ.

Et eſt cur. hac in re ſepar. ſui) Idem ſentit Joannes Faber heic, & ad d. §. placebat, diſſentiente Gloſſa & Fulgoſio.

Nec deſinunt eſſe abſtentione) L. cum quaſi 30. §. ſed & ſi quis 5. verſ. ſed etſi ſuus, D. de fideicomm. libert.

Et hodie etiam adgnatorum) Ex conſtitut. Juſtin. d. §. placebat.

Qui & partes edicti] L. 4. D. de Carbon. ed. L. 1. §. ſed videndum, D. de ſucceſſ. ed. l. 2. h. t. l. 1. §. pen. D. de jur. & fac. ign. & tit. Digeſt. quis ordo in poſſeſſ. ſerv.

De Carboniano edicto.

Tit. XVII.

V. tit. 10. *lib.* 37. *D.*

POſt edictum ſucceſſorium, proponit aliud quod Carbonianum dicitur, quod tamen in ordinatione edicti perpetui non ſequebatur edictum ſucceſſorium, ſed edictum de bonor. poſſeſſione contra tabulas promiſſa liberis præteritis l. 4. C. eod. Nam & Carbonianum edictum potiſſimum reſpicit ad bonor. poſſeſſionem contra tab. & liberos ætate parvos præteritos teſtamento patris, quibus ſit controverſia

bonorum paternorum alio hereditatem ſuam vocante, ſimul atque ſtatus. i. qui negantur eſſe ex liberis defuncti, & ex eo edicto cauſa cognita interim eis uſque ad pubertatem bon. poſſeſſio contra tabulas datur, favore puerilis ætatis dilata plerumque controverſia ſtatus & bonorum in tempus pubertatis, ne de ſtatu ſimul ac de bonis periclitentur antequam ſuæ tutelæ facti ſint, ut quaſi juſta præſumptione præſumpta pro eis poſſideant bona, & alantur ex eis ſine metu repetitionis, & exerceant actiones hereditarias, & eis conferatur ſi fortè frater emancipatus concurrat. Decretalis eſt & extraordinaria bon. poſſeſſio, non edictalis & ordinaria: Nam ex edicto ipſo Carboniano non defertur, ſed edicto id tantum comprehenſum eſt ut impuberi ex decreto bon. poſſeſſio detur, interquieſcente omni adverſus eum lite ſtatus & hereditatis paternæ donec in ſuam tutelam venerit. Videtur Cu. Carbo auctor edicti fuiſſe, quem legimus apud Valerium V. VI. Pompeii pueritiæ & bonorum patris ejus, de quibus controverſiam patiebatur, acerrimum defenſorem & protectorem fuiſſe, interpoſito, ut opinor, decreto, cum præturam gereret, quo lis omnis differretur in tempus pubertatis. & inde cum decretum Carbonianum dicatur l. 2. D. de inſ. ven. & cuſ. par. puto id quod in ea cauſa fuit interpoſitum, valde probatum & tranſlatum in edictum, & in jus commune fuiſſe. Edictum pertinet, ut dixi ad bon. poſſeſſionem contra tabulas, vel potius ſubſequitur eique ſubſeruit, ſed porrigitur etiam ad unde liberi, & nonnumquam ad ſecundum tabulas, & ut actio de peculio, & hæc

bon. poſſeſſio comparata ad exemplum Carbonian. decreti hodie eſt τῶ πρόσι, non propria quædam bon. poſſeſſio, niſi quatenus pupillaris pubertate finita, nec perpetuum jus tribuens. Edictum quoque loquitur tantum de controverſia, an puer ſit inter liberos defuncti, quæ quæſtio eſt de ſtatu familiæ, ſed porrigitur facillimè etiam ad ſtatum capitis, ut l. 1. hoc tit. l. 1. §. ſed & ſi quis D. eod. Nam ut ait, magis conſulendum eſt his quibus majus periculum intenditur, & majus periculum eſt capitis quàm familiæ, & ita Herodes περὶ πολιτείας. οἷς κίνδυνος οἰκειότατος γίνεται, τούτοις ἀναγκαῖόν ἐστι μάλιστα μόλειν. Derogari huic edicto per edictum de cuſtodiendo partu, ſi qua eo migraſſit, oſtendit l. 2. hujus tit. & l. 2. D. de inſ. ven.

Enarratio.

Tit. XVII.

Ut quaſi juſta præſumpt.] L. 3. §. ult. D. eod. & l. 3. §. ult. D. ne vis fiat ei qui in poſſeſſ. miſſ.

Exerceant actiones heredit) L. pen. D. eod.

Et extraordinaria) L. 3. §. ult. D. eod.

Apud Valerium v.] Cap. 1 11. 5.

Et vi. Pompeii) Cap. 11. 8.

Ad bonor poſſ. cont. tab.) L. 1. §. Pomponius & l. 3. D. eod.

Et ut actio de peculio) Vide ad lib. iv. tit. xxv.

Quatenus pupill. pubert. fin.) L. 3. §. 2. D. eodem.

Nec perpetuum) Sed in tempus pubertatis.

Per edictum de cuſtod. partu) Finge quem deceſſiſſe relicta uxore pregnante, nec eam denuntiaſſe proximioribus cognati defuncti ſe eſſe pregnantem, & ut mitterent, ſi vellent legitimas perſonas, quæ ventrem inſpicerent,& cuſtodirent : edito partu, ſi fiet controverſia ſtatus, & bonorum paternorum, edicto Carboniano locus non erit.

Unde vir & uxor.

Tit. XVIII.

V. tit. 11. *lib.* 38. *D.*

POſt edictum ſucceſſorium, quo datur ſucceſſio inter eos qui ex parte Unde liberi,vel Unde cognati, vel etiam ſecundum Juſtinianum ex parte Unde legitimi vocantur, & poſt edictum Carbonianum, quod etiam his omnibus edicti partibus aptari conſtat, meritò ſubjicitur ea pars edicti qua poſt cognatos prætor virum & uxorem vocat ad conjugis inteſtati hereditatem, quia ad hanc partem neque ſucceſſorium, neque Carbonianum edictum aptari poteſt, Nam & plures in eo ordine perſonæ non ſunt: quàm vir & uxor,& ex eis nemo pupillus eſt. Et huic parti igitur locus eſt ſi deficiant omnes ſuperiores, & ſi juſtum ſit matrimonium, & ſi uxor in manu viri non fuerit : Nam quæ eſt in manu viri cum filiis communibus marito ab inteſtato ſuccedit in lege XII. tab. tanquam filia & ſuus heres patri, vel ex prima parte Vnde liberis bon. poſſeſſio defertur. Et rectè Theod. & Valent. l. ult. C. Th.

de leg. her. fiſco noſtro jura matrimonii præponimus.

Enarratio.

Tit. XVIII.

NEque Carbon.edict.aptari poteſt] Ut qui omittat ſucceſſionem vel repudiet, eam tranſmittat ad inſequentem gradum.

Si juſtum ſit matrimonium) *Uxor* γὰρ κυρίως ἡ κατὰ νόμους γαμετὴ καλεῖται: *Uxor enim proprie vocatur conjux legitima*, Thalelæus heic.

Et ſi uxor in manu viri) Vide Ulpiani tit. IX. XXII. XXVI. & Obſerv. VI. 40.

De repudianda bonorum poſſeſſione.

Tit. XIX.

HIc titulus reſpicit ad edictum ſucceſſorium quo repudiandæ vel petendæ bonor. poſſeſſioni præſtituta ſunt certa tempora, videlicet ut primis intra ea tempora repudiantibus, vel non petentibus ſequentes ex edicto ſuccedant: Nam qui ſemel repudiat in jure & ſolemniter omnes jus ſuum perdit, ita ut reciperare id nullo modo poſſit, l. 1. §. qui ſemel D. de ſucc. ed. l. 1. §. plane ſi tempora, D. ſi tab. teſ. nul. ext. l. 1. hoc tit. & ſequentes ſtatim vocantur. & notandum quod ait l. 2. filioſ. delatam bon. poſſeſſionem, cujus emolumentum patri pleno jure adquiri poteſt ſi filius eam agnoverit juſſu aut voluntate patris, patrem repudiare non poſſe in fraudem filii ſine con-

ſenſu ejus, ne ſcilicet ei fiat præjudicium & injuria, & mox fortè patrif. facto non ſit integra & incolumis adquiſitio bon. poſſeſſionis, quod obtinet etiam in hereditate, legato, fideicommiſſo delato filiof. l. renitente inf. de jur. del. l. ex repudiatione inf. de fideic. & longe alia ratio liberi hominis & ſervi: Nam ſervo delata dominus repudiare poteſt etiam invito ſervo, l. legatum, D. de leg. 1. l. 1. §. per ſervum, D. de ſucc. ed. quia ſervus pro nullo habetur l. 1. D. de jur. del. & ita eſt accipienda l. 2. hujus tit. & vero ſemper in interpretatione legum ille caſus aſſumendus eſt, qui eſt difficilior, quique plus dubitationis habet, l. quod Labeo, D. de Carb. ed.

Enarratio.

Tit. XIX.

Patrem repudiare non poſſe] Forte enim bonorum maternorum, aut aliorum cognatorum poſſeſſio competebat filio, ut eſt in Baſilicis. Græci etiam hanc conſtitutionem accipiunt de bonis quæ adquiſitionem effugiunt. Sed verius eſt, conſtitutionem procedere & in his quæ patri pleno jure adquiri poſſunt, ut heic ſcribit Cujacius. Quod igitur paterfamilias factus eam poſſeſſionem agnoſcere poſſit, merito pater filiofamilias delatam poſſeſſionem repudiare non poteſt id fraudem filii. Eademque ratione utitur heic Fulgoſius.

Et ita eſt accipienda) Nam ſi legem illam accipias de filio emancipato, ſive de filiofamilias & bonis caſtrenſibus, quæ ei deferuntur, nec

poſſunt adquiri patri, nullus eſt labor, ut ait Cujacius in recitatione.

De collationibus.

Tit. XX.

V. tit. 6. & 7. lib. 37. ff.

Hic titulus terminat & claudit tractatum de bon. poſſeſſionibus, & propriè reſpicit ad bonorum poſſeſſionem contra tab. quæ datur potiſſimum liberis emancipatis præteritis etiam exiſtentibus ſuis heredibus, ſi modo ut edicto prætoris comprehenſum eſt emancipati parati ſint ſuis heredibus. i. fratribus qui in poteſtate manſerunt heredibus inſtitutis, vel etiam præteritis, bona propria, quæ moriente communi patre habuerunt in medium conferre reipſa. i. diviſione, vel cautione collationis, ut l. 1. §. jubet, D. eod. vel cautione defenſionis, ut l. 2. hoc tit. vel remiſſione, & ut Græci loquuntur, παρὰ τοσοῦτον λήψει, ut l. 5. hoc tit. l. cùm poſt §. pen. D. de adm. tut. nam ut eleganter Ulp. ait lib. Reg. æquiſſimum putavit prætor, neque emancipatos bonis paternis carere per hoc quia non ſunt in poteſtate, neque præcipua bona propria habere cùm partem ſint ablaturi ſuis heredibus. Ratio igitur una injungendæ collationis hæc eſt, quia ſuos emancipati injuria quodammodo & incommodo adficiunt, dum eis bonorum paternorum partem detrahunt beneficio prætoris, qui in omnia bona vocabantur ſoli jure civili, & altera, penè eadem, quia emancipati qui in

bona patris concurrere volunt cum fratribus qui in poteſtate manſerunt, jus ſuorum heredum habere volunt cum fratribus qui in poteſtate manſerunt, jus ſuorum heredum habere volunt. Suorum autem heredum quæ ſunt, patris ſunt, itaque ea quæ ſua ſunt, tanquam ſui heredes in commune redigere debent, ut qui ſe adæquant cum ſuis, nihil etiam ut ſui ſibi proprium aut præcipuum eſſe ducant, excepto peculio caſtrenſi, aut quaſi caſtrenſi, quia & id in poteſtate manentes præcipuum haberent l. cum duobus §. idem Papin. D. pro ſoc. Et aptatur etiam hic tit. ad bon. poſſeſſionem Unde liberi, & ad querelam inofficioſi teſtamenti l. 4. & 9. ut liberis hoc tit. & aliquatenus etiam ad cauſam publicatorum bonorum l. 8. inf de bo. proſ. & generaliter collatio fit inter ſuos & emancipatos ab inteſtato, & eſt commiſtio igitur ſive confuſio bonorum propriorum cum paternis, quæ fit inter fratres ab inteſtato, ut ea omnia inter ſe partiantur ex æquo. Ex teſtamento vero emancipati, qui ſucceſſionem obtinent jure inſtitutionis, vel legati, aut fideicommiſſi, collatione non funguntur l. 1. hoc tit. l. 23. D. ſi quis om. cau. teſt. l. ut ſup. com. utr. jud. niſi hoc ipſum teſtator juſſerit, quia ex teſtamento liberi non veniunt ut liberi, ſed ut extranei, l. 1. §. Pomponius D. de Carb. ed. l. 10. hoc tit. & æqualitas illa atque communio quam collatio conſtituit eis tantum apta & conveniens eſt, qui ſuccedunt in bona demortui jure liberorum, quique ſimul veniunt jure fraternitatis, quod ipſum per ſe nomen nihil aliud eſt quam æqualitas & communio. Verum ex No. 18. etiam ex teſta-

mento locus eſt collationi, quod præſumatur per oblivionem patrem omiſiſſe collationis præceptum,& omiſſa per oblivionem plerumque haberi in jure ſoleant pro expreſſis l. ult. D. de lib. leg. l. Seiæ D. de inſtr. leg. l. quingenta, D. de prob. §. ſed fœminini, Inſt de exh. lib. Conferunt autem emancipati ſuis jure veteri tam adventitia quàm profectitia, quæ quæſiverunt ante mortem patris, & habuerunt tempore mortis ejus, deducto ære alieno, ut l. 6. hoc tit. l. 1. §. qui ab hoſtibus,& §. ſi emancipato D. eod. quoquo modo emancipati ſint. Jure novo profectitia tantum. Sui quoque qui proprium aliquid habent, veluti dotem profectitiam,aut adventitiam jure veteri, vel donationem propter nuptias, vel quæ alia bona adventitia, non etiam jure novo, l. 2. inf. de bo.mat. quia & hæc & illa dos filio filiæve familias proprium patrimonium eſt, non quaſi patrimonium. Emancipatis autem ſui non conferunt dotem adventitiam, l. 4. hoc tit. ne duplici incommodo adficiantur, concurſu emancipati & collatione dotis adventitiæ, dotem profectitiam conſervat, quia hanc æquius eſt ſuæ origini reſtitui & confundi cum bonis paternis, cum & morte filiæ ſoluto matrimonio redeat in bona paterna, adventitia autem apud maritum remaneat. Cur verò ſui ſuis cõferant,emancipati emancipatis non conferant l. 9. h. t. l. 1. §. ult. l. 2. §. ſi tres, l. 3. §. quotiens,D. eod. ſi quæras, reſpondebo, ſuos eos tantum fungi collatione qui proprium aliquid habent, & in eo quod proprium habent pro emancipatis, ſive patribusf. haberi, & quaſi emancipatos id inter ſe conferre. Cætera autem

bona emancipati invicem non conferunt, quia alteri oneri vel incommodo non eſt, cum jura eorum ſint omnimodo paria, excepta dote & donatione propter nuptias profecta à parente eo in cujus bona veniunt, ne meliore conditione ſint quam ſui, qui & ea inter ſe conferunt. Eſt & eorum collatio inter eos liberos, qui parenti defuncto, veluti matri aut avo, vel proavo materno, nec inter ſuos ſunt, nec inter emancipatos l. 17. & inter cognatos tranſverſi ordinis, ſed parvos tantum, amitas, avunculos, materteras, & filios fratrum, ſororúmque pariter ſuccedentes defuncto parenti, ita ut patrui & cæteri in medium conferant dotem vel donationem propter nuptias pro ſe datam vel promiſſam, filii autem fratrum vel ſororum dotem pro ſuo patre vel matre datam, vel donationem propter nuptias patruis & cæteris l. 19. & dotem pro ſcipſis datam non patruis, ſed invicem, ut l. 1. §. ſi ſit nepos, D. de coll. do. l. 1. §. ult. De con. cum em. lib.

Enarratio.

Tit. XX.

Si modo ut edicto Præt.) Ulp. tit. xxviii. emancipatis.

Et ut Græci loquuntur) Ad leg. 5. hoc tit.

Ulp. ait libro Regul.) Apud Licinium Ruſinum tit. xvi.

Injuria quodammodo] Ut in l. 3. D. de dot. collat.

Æqualitas & communio) Ut in Eumenii gratiarum actione Flau. nomine. v. ſup. libro

IV. tit. pro ſocio.

Jure novo profectitia tantum) l. ult. hoc tit. & uſumfructum adventitiorum : hæc enim ſi in poteſtate remanſiſſent, parentibus quæſiviſſent, ut addunt Baſilica.

Sui quoque qui proprium al. hab.] Suis ſui conferunt dotem profectitiam, vel donationem propter nuptias, quæ alia quædam dos eſt, *ἀντιφέρνη*.

Proprium patrimonium eſt) l. filium 4. D. de collat. bonor.

Suos eos tantum fungi collat.] Nam ſimul veniunt ad bona inteſtati patris.

Sive patribusfamil.) Ut in caſtrenſi peculio l. 2. D. ad Senat. Macedon. l. pater 15. §. 2. D. de caſtr. pec.

Eſt & eorum collatio] Dotis vel donationis propter nuptias, quæ profectæ ſunt à matre vel avia, quibus ſimul ſucceditur, vide Cui. libro III. Obſerv. capite XXX.

De teſtamento militis.

TIT. XXI.

V. tit. 1. lib. 29. D. & tit. 11. lib. 2. Inſtit.

POſteaquam egit de bonorum poſſeſſionibus, quarum beneficio jure prætorio velut heredes in bona de mortuorum ſuccedimus, tranſit ad hereditates, quæ jure civili deferuntur, & ſervat ordinem legis 12. tab. quæ prius de judiciis teſtantium, & ſic deinde de ſucceſſione ab inteſtato loquitur, quem ordinem etiam in ſuis edictis ſequuntur prætores & proconſules

conſules. Cùm autem teſtantium alii teſtentur jure ſingulari ut milites, alii jure communi civium Romanorum, ante omnia vult ſe expedire jure ſingulari dato titulo de teſtamento militis. Et nuda quælibet voluntas militis de diviſione bonorum ſuorum, vel rei familiaris decretum à milite quoquo modo factum contemplatione mortis, juſtum & legitimum teſtamentum eſt ex Conſtitutionibus principum, quæ veniam dant imperitiæ & ſimplicitati eorum, l. impuberi, D. de adm. tut. ſi quid forte in teſtamento faciendo minus perire minúſve legitime fecerint. & aliis in bonis, alióve tempore eos patiuntur eſſe teſtatos, aliis bonis, alióque tempore inteſtatos. & ſilentio permittunt ut poſſint exheredare filios ſuos. & ut legata quæ reliquere in teſtamento ſuo ſolida præſtentur ſine deminutione Falcidiæ. & ut directo in ſecundum caſum extraneo heredi ſcrípto vel filio puberi ſubſtituant non inutiliter. & pleraque alia quæ pagani non habent. Milites ſunt qui in numeros relati ſtipendia merent, & in expeditione occupati ſunt.

Enarratio.

Tit. XXI.

Servat ordinem legis XII. tab.) ut vel ipſa lex XII. oſtendit his verbis concepta: *Paterfamilias uti legaſſit.* cui ſubjicitur, *Aſt ſi inteſtatus moritur, &c.*

In ſuis edictis ſeq. Prætores.] Nam primore loco proponuntur bonorum poſſeſſiones ex teſtamento, *ſi tabulæ teſtamenti extabunt*, tum

bonor. poſſ. ab inteſtato, *ſi tabula teſtamenti nulla extabunt.*

Minus perite] Ex l. pen. §. ult. D. de leg. 2.

Aliis in bonis] Veluti in paganis, tantum vel in caſtrenſibus, l. 1. & 2. hoc tit. eo colore quaſi duorum hominum duæ ſint hereditates, l. ſi certarum 25. D. famil. erciſc.

Alioque temp. inteſt.) Miles poteſt heredem ad tempus inſtituere, l. certi 8. h. tit.

Et ſilentio permittunt] Si ſciat ſe filium habere, alioquin teſtamentum nullum eſt, l. 9. & 10.

Solida præſtentur) Lex Falcidia in militis teſtamento ceſſat, l. 12. h. tit.

Et ut directo) l. 6. h. t. Paganus precario tantum §. ult. Inſtit. de pupill. ſubſtit.

In ſecundum caſum] In caſum adquiſitæ hereditatis & mortis.

In numeros] l. 4. l. quod dicitur 38. l. ex eo 42. D. de teſtam. mil.

In expeditione occup.) l. pen. h. t. ἐν στρατοπέδῳ, in caſtris, Inſt. eod. in princ. & §. ſed hactenus.

Qui teſtamenta facere poſſunt vel non.

Tit. XXII.

V. tit. 12. lib. 2. Iſtit.

Explicato jure ſingulari, quod in teſtamentis militum locum habet mox, tranſit ad ordinem júſque commune. i. ad regulas juris ſecundum quas pagani teſtantur. & quia prior

eſt quæſtio ſemper de perſonis quam de ſolemnitate juris, l. quidam, D. de jur. cod. l. 4. D. qui teſt. fac. poſſ. ideo hoc titulo in primis declarat, qui teſtamenti factionem habeant. Pendet verò hæc res ex XII. tab. in quibus ita ſcriptum eſt, *Paterfamilias uti legaſſit ſuper pecuniæ tutelæve ſuæ, ita jus eſto.* Non dat teſtamenti factionem filiof. non de pecunia aliena, ſed de ſua, quo nomine continetur etiam communis, ut ſuper ea quiſque pro parte ſua teſtari poſſit, l. 1. hoc tit. Et de tutela quod additur, hoc eſt, ut liberis tantum ſuis impuberibus teſtamento, non alienis tutorem inſtituere paterf. poſſit. De ſpadonibus quod eſt in l. 5. vel ad Eunomianos hæreticos reſpicit, l. 17. cod. Theod. de hær. vel ad cubicularios principis, l. 2. inf. de præ. ſac. cub. l. 2. inf. de privil. eor. qui in pal. mil. Cætera in hoc titulo facillima ſunt.

Enarratio.

Tit. XXII.

PAterfamilias *)* Auctor ad Herennium 1. Ulpian. tit. XI. l. 120. D. de verb. ſign. vide Inſtit. de lege Falc.

Sed de ſua] l. teſtandi 13. inf. tit. prox. l. conficiuntur 8. §. ſi poſt factum, D. de jure codicil.

Teſtamento] vel codicillis teſtamento confirmatis, l. 3. D. de teſtam. tut.

Non alienis) Tutela jure patrio mandatur, l. impuberi 40. D. de admin. tut. emancipatis igitur pater non jure tutorem dat, datus ta-

men ſine inquiſitione confirmatur, ſicut confirmandus eſt, quem extraneus impuberi heredi inſtituto dedit, l. 1. & 4. D. de confirm. tut.

Tutorem inſtituere.) Sic loquitur Cicero pro Sextio, & alibi.

At Eunomianos hæreticos] Vide librum XVII. Obſerv. cap. XXIV. & Samuelem Petitum Obſerv. libro II. cap. VII. & Jacobum Gothofredum in Philoſtorgii hiſtoriam Eccleſiaſticam libro IX. cap. III. Petito Cujacii ſententia non probatur, Gothofredus Theodoſii conſtitutionem emendare conatur.

De teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinantur.

TIT. XXIII.

V. tit. 10. lib 2. Inſtit. & tit. 1. lib. 28. ff.

DE teſtamentis, id eſt, de variis generibus teſtamentorum, deque eis aperiendis, & apud acta puplicandis ab ipſo teſtatore, ut, ſi quando intercidant, ſit unde fides eorum peti poſſit. Et quemadmodum teſtamenta ordinantur. i. de ſolemnitatibus & regulis juris, quas in teſtamentis ſervari opus eſt. quæ duæ inſpectiones ita invicem conjunctæ ſunt atque connexæ, ut ſimul explicari poſſint & debeant. Et eſt quidem aliud genus teſtamenti, quod myſticum dicitur, cujus ſolemnia explicat l. 21. Aliud quod fit per nuncupationem d. l. 21. 3. per nuncupationem, quorum in utroque ſeptem Claſſici teſtes exiguntur. Eſt & aliud

quod fit precibus principi oblatis ex l. 19. & No. Valentiniani de teſtam. Alia genera teſtamentorum antiqua obſoleverunt, & nominatim id quoque, quod per æs & albram fiebat, boletur l. 15.

Enarratio.

Tit. XXIII.

QUod myſticum dicitur) Conſtantinus Harmenop. libro v. tit. 1. §. xxxii.

Claſsici teſtes] Feſtus: *Claſſici teſtes dicebantur, qui ſignandis teſtamentis adhibebantur.*

De heredibus inſtituendis, & quæ perſonæ heredes inſtitui non poſſunt.

Tit. XXIV.

V. lib. 2. Inſt. tit. 14. *& lib.* 28. *ff. tit.* 1.

QUia heredis inſtitutio caput & fundamentum eſt totius teſtamenti, ideo prælato generali titulo de teſtamentis, de partibus eorum dicturus ab heredis inſtitutione initium facit, à qua etiam plerumque teſtatores ipſi incipere ſolent. Certe ex heredis inſtitutione vel ſubſtitutione teſtamentum cognoſcimus, non codicillos defunctum facere voluiſſe, l. 14. ſup. tit. prox l. illud §. 1. D. de ju. cod. nec enim alio genere, quam teſtamento heres inſtitui vel ſubſtitui poteſt. Idcirco ait, De heredibus inſtituendis, quia omnino heredes iuſtituendi

ſunt, ſi quis teſtamentum facere velit. & vel ſola heredum inſtitutio teſtamentum eſt. Sequitur, Et quæ perſonæ heredes inſtitui non poſſunt, puta incertas perſonas inſtitui non poſſe, vel incerta corpora, veluti collegia, niſi id eis ſpecialiter conceſſum ſit, l. 8. Collegio Judæorum non eſt conceſſum, l. 1. ſup. de Judæ. Collegio Chriſtianorum eſt conceſſum, l. 1. ſup. de ſac. eccl. ſed & civitatibus omnibus ex l. 12. Olim non utique omnibus, quia civitates incerta ſunt corpora, non populis omnibus, non populo Romano ſine auctoritate Senatus hereditatem delatam alieno teſtamento adire fuit permiſſum. Peregrini quoque & advenæ heredes inſtitui non poſſunt: nam & teſtatorem, & teſtes, & heredes cives Romanos eſſe oportet, l. Divus, D. de jur. fiſ. l. 1. hoc tit. l. 36. Cod. Theod. de hæret. nec ſervi alieni, vel communes ſi cum domino eorum teſtamenti factio non ſit l. 10. nec proprii ſine libertate juſta. i. quæ Civem Rom. faciat nec inſtituti ut filii, vel ut fratres, vel ut liberti ab eo qui non aliter inſtituturus eos erat quam ſi filios aut fratres, aut liberos ſuos eſſe credidiſſet, ad hereditatem venire poſſunt, l. 5. ſup. tit. prox. l. 3. & 4. & 7. hoc tit. l. 1. §. ult. D. de Carb. ed. l. aufertur in pr. D. de jur. fiſ. & ſervanda differentia l. 4. & 7. ut portionem adoptaticii fratris tanquam indigni non auferat fiſcus, ſuppoſititii auferat. in hoc eſſe indignitatem, non in illo.

Enarratio.

Tit. XXIV.

Caput & fundam. eſt] §.ante heredis, Inſtit. de legat.

A qua etiam plerumque) l. 1. D. de hered. inſtit.

Quam teſtam.) §.codicillis, Inſt. de codicil.

Quia omnino heredes inſtit.) Inter cætera, quæ ad ordinanda teſtamenta neceſſario deſiderantur, principale jus eſt de heredibus inſtituendis: nam vis & poteſtas teſtamenti ab heredis inſtitutione incipit, Ulpianus tit. XXIV. §. ante heredis.

Et vel ſola heredum) d. l. 1. §. 3.

Quæ perſ. hered. inſt. non poſſ.) Qui inſtitui poſſint, intelligemus, ſi ſcierimus qui non poſſint Ulpianus vero promiſcue docet, qui heredes inſtitui poſſint, vel non, tit. XXII.

Puta incertas perſonas) Quia certum conſilium debet eſſe teſtatis, Ulp. d. t. XXII. §. incerta.

Quia civitates incerta ſunt corp.) Ulp. d. tit. §. nec municipia.

Adoptatitii fratris) quem quis adoptavit in locum fratris, cujuſmodi adoptio nulla eſt: adoptio enim naturam imitari debet: nemo autem ſibi fratrem gigni, ut ait Interpres Græcus ad leg. 7. h. t. Sed ſi quis aliquem ut filium inſtituat, qui eſt ſuppoſititius, quem non inſtituiſſet, ſi noſſet ſuppoſititium, inſtitutio non valet, & ei ſuppoſititio fiſcus hereditatem eripit tanquam indigno. In ſuppoſititio eſt indignitas quædam.

Suppoſititii) Qui ſubdititius in l. 4. Sic enim legitur in cod. Menagii & Brodæi. Gloſſę: ὑποβολιμαῖος, *ſubdititius*, quanquam non male in aliis legatur, ſubditus. Gloſſę Philoxeni *ſubditus*, ὑποβολιμαῖος. Terentius Heaut. Actu v. Sc. III.

De inſtitutionibus & ſubſtitutionibus, ſeu reſtitutionibus ſub conditione factis.

Tit. XXV.

V. tit. 7. lib. 26. ff.

Hic titulus eſt de conditionibus, quæ injiciuntur inſtit. & ſubſtit. precariis, quæ reſtitutiones dicuntur, quia Græci ἀποκαθιστάσεις etiam ſubſtitutiones precarias vocat. De directis ſubſtitutionibus eſt l. ult. ſed non de conditionibus eis oppoſitis, quia etſi ſubſtitutio omnis directa videatur eſſe conditionalis, quod concipiatur in caſum, tamen ut ipſa non eſt conditionalis, niſi alia quam juris ex ipſo teſtamento ei ſit inſerta conditio, veluti ſi navis ex Aſia venerit, l. qui liberis, D. ne vulg. ſub. & facile tamen fero poni ultimo loco hujus tit. eam legem propter vicinitatem tituli ſeq. qui eſt de ſubſtitutionibus directis. Nulla vero in hoc tit. proponitur ſubſtitutio directa conditionalis, & ut in l. 6. illo loco, ſuſtitutioni vel reſtitutioni, & l. 7. illo, ἀποκατάστασιν ἢ ὑποκατάστασιν, & in l. ult. inf. Com. de leg. Suſtitutione vel reſtitutione, item, Quæ reſtitui aliis diſpoſita ſunt, vel ſubſtitutione

poſita, ita in hac rubrica articulum, Seu, non ampliandi, ſed explicandi cauſa additum opinor. Inſtitutio eſt ſcriptura prima teſtamenti, quæ primo heredi hereditatem defert, vel ſtatim à morte teſtatoris ſi ſit pura, vel ex conditionis caſu. Reſtitutio vel ſubſtitutio precaria eſt hereditas per fideicommiſſum ab herede relicta. Conditio eſt futuri eventus caſus incertus, vel huic titulo accommodatius, lex adjecta inſtitutioni aut fideicommiſſo, quæ effectum ejus differt in futurum & incertum eventum. Vel, lex certa qua teſtator probabili conſilio ductus alium ad teſtamentum ſuum invitat. Et alia poteſtativa, quæ eſt in poteſtate & arbitrio heredis inſtituti, alia in caſu & eventu futuro fortuitóque, quæ caſualis dicitur alia miſta, cujus eventus pendet, partim ex voluntate heredis inſtituti, partim ex caſu, l. unica §. fin. autem aliquid inf. de cad. tol. l. ult. inf. de nec her. inter quæ genera conditionum differentia quædam notatur in l. 4. & aliis legibus de pleriſque aliis horum genorum conditionibus tractatur, quæ vel remittuntur, ut conditio divortii, vel non remittuntur, & de earum interpretatione, & de tempore quo implendæ ſunt.

Enarratio.

Tit. XXV.

Quia Græci ἀποκαταστάσεις) Nov. XXXIX. CVIII. CXXIII. cap. XXXVII.

Scriptura prima teſtamenti] Quia vis & poteſtas teſtamenti ab heredis inſtitutione inci-

pit, Ulp. tit. xxiv. inſtitutio eſt veluti caput & fundamentum totius teſtamenti, §. ante heredis, Inſtit. de legat & ab ea teſtatores initium facere debent, l. 1. D. de hered. inſtit.

Quæ primo heredi] Heredes inſtituti dicuntur, qui primo gradu ſcripti ſunt, Ulp. tit. xxii. §. heredes.

Differentia quædam notatur in l. 4.) Filius in poteſtate ſub conditione poteſtativa recte inſtituitur, l. 4. D. de hered. inſt, nec in ejus defectum neceſſaria eſt exheredatio, ſub caſuali non poteſt: niſi in defectum ejus exheredatus ſit, l. 4. hoc tit. ſed neque ſub mixta. Filia autem vel nepos ſuus ſub omni conditione inſtitui poſſunt, l. 1. §. ſciendum eſt, D. de ſu. & legitim. hered. non ſubdita exheredicatione. Ita Cujac. & è veteribus Fulgoſius ad d. l. 4. Odofredus putat, idem eſſe in nepotibus quod in filio.

Ut conditio divortii) l. 5. vel conditio liberorum in conſtitutione Græca, quæ in hoc tit. deſideratur.

Vel non remittuntur) L. 2.

Et de earum interpretatione) In l. generaliter 6.

Et de tempore) In l. ſi quis heredem 7.

De impuberum, & aliis ſubſtitutionibus.

Tit. XXVI.

V. lib. 2. Inſt. tit. 15. & 16. & 28. D. tit. 6.

Dixit titulo ſuperiore de ſubſtitutionibus precariis & conditionibus earum, hoc ti-

tuto dicturus eſt de directis, quæ poſt inſtitutiones ſequentem partem locúmve in teſtamentis occupant, de quibus etiam antevertit dicere, l. ult. tit. ſuperioris, ut hoc veluti nodo hunc ei connecteret, cui ſimilem adnotabo tit. 59. Et ut primum conſtituamus quid ſint directæ, ſunt inſtitutiones heredum, quos vel nobis ipſis facimus in priorum locum, vel quibuſdam liberis noſtris non habentibus teſtamenti factionem. His verbis notamus duos tantum ſubſtitutionum caſus, ut l. precibus hoc tit. qui & eventus dicuntur, l. jam hoc jure, D. eod. & cauſæ, l. cum ex filio §. filio D. eod. Primo caſu, ſi primo gradu inſtitutus heres eſſe nolit, aut non poſſit, alium in locum partemve ejus nobis heredem ſubſtituimus. & hæc eſt ſubſtitutio vulgaris, quæ communi jure fieri ab omnibus & omnibus poteſt. Secundo caſu ſi leberi noſtri moriantur antequam habeant teſtamenti factionem, puta impuberes aut mente capti, heredem eis damus, quem ſubſtitutum vocamus, quod poſt heredem, quem nobis inſtituimus prima parte teſtamenti, eum ſubjiciamus & ſubſtituamus liberis, quos in poteſtate habemus, ita ut duo teſtamenta ſint, unum quod facimus nobis, alterum quod facimus liberis noſtris impuberibus; quod dicitur pupillare teſtamentum, pupillaris ſubſtitutio, pupillares tabulæ, ſecundæ tabulæ. appellatio enim ſecundarum tabularum pupillari tantum ſubſtitutioni convenit & ſecundi heredis quàm ſecundarum tabularum latior appellatio eſt: nam & ſubſtitutus vulgariter, & coheres adjectus primo loco heredi inſtituto, ſecundus heres eſt. Vulgaris ſub-

ſtitutio primarum & principalium tabularum locum obtinet, & coheredis adjecto multo magis. Porro ad exemplum pupllaris etiam liberis mente captis, quos in poteſtate habemus in ſimilem caſum, Si mente capti deceſſerint, ſubſtituere poſſumus ex Conſtitutionibus Juſtiniani. namque olim moribus hoc tantum datum erat parentibus, ut liberis impuberibus teſtamentum facerent in hunc caſum, Si impuberes decederent, non mente lapſis in illum, niſi ex ſpeciali beneficio principis, l. ex facto, D. eod. Hodie idem poſſunt etiam ſine venia principis ex l. humanitatis h. tit. liberis autem mutis, aut ſurdis, nec hodie ſine venia principis. Si igitur caſus ſubſtitutionum ſpectes, duæ tantum ſunt ſpecies ſubſtitutionum. & vero caſus potiſſimum ſpectari oportet, quia cauſæ hi ſunt ſubſtitutionum. Si perſonas quibus fiunt, aliæ fiunt liberis impuberibus, aliæ mente captis ipſo jure, aliæ mutis aut ſurdis beneficio principali, ſive inſtituti ſint, ſive exheredati in ſecundum caſum, aliæ extraneis, vel liberis quibuſcunque heredibus inſtitutis in primum caſum. Et rurſus, vel fiunt expreſſo alterutro caſu, quæ ſimplices ſubſtitutiones dicuntur, vel utroque expreſſo, quæ duplices & vulgari pupillares, vel nullo generaliter & compendio orationis, veluti, Heredes meos invicem ſubſtituo, vel, Illum illi ſubſtituo, ut l. precibus, vel Sempronius Plotii heres eſto, cùm eſt Plotius primo gradu à teſtatore heres inſtitutus, l. ult. ſup. de her. inſt. vel cùm eſt Plotius teſtatoris filius impubes, cujus teſtator poteſtatem habuit.

Enarratio.

Tit. XXVI.

POſt inſtitutiones ſeq partem] Subſtituti ſecundo gradu, vel ſequentibus ſcribuntur, Ulp tit. XXII. §. heredes.

In priorum locum) Si nobis heredes non exſtiterint.

Vel quibuſdam liberis noſtris &c.) Liberis noſtris impuberibus, quos in poteſtate habemus, quique per ætatem ſibi teſtamentum facere non poſſunt.

Aut non poſſit] Ut in l. 3. ſup. tit. XXIV. & §. quum autem, Inſtit. de hereditat. quæ ab inteſt. defer.

Quæ communi jure fieri) Ut jus commune dicitur, quo utuntur pagani & milites in l. 15. D. de vulg. & pupill.

Ab omnibus & omnibus) Fit liberis etiam puberibus à patre vel à matre. Imo & extraneus extraneo quoque utiliter ita ſubſtituit. Pupillaris liberis impuberibus à patre, non etiam à matre vel extraneo.

Aut mente capti] De his inf. dicetur.

Prima parte teſtam.) Horatius ſerm. II. v.—— *Qui prima ſecundo*
Cera velit verſu : ſolus multiſne coheres.

Eum ſubjiciamus) Subſtituere eſt in locum deficientis heredis alterū ſubrogare & ſufficere

Quos in poteſtate habemus) Emancipatis igitur eo modo ſubſtitui non poteſt, l. 2. D. de vulg. Miles tamen jure proprio emancipato filio ſubſtituere poteſt, l. miles 41. §. 3. D. de

teſtam. mil.

Ita ut duo teſtamenta ſint) Duo quodammodo teſtamenta, aut certe unum teſtamentum duarum hereditatum, §. 2. Inſtit. de pupill. ſubſt. l. 1. §. 4. D. de vulg. l. ſi is qui teſtamentum 25. D. qui teſt. fac. poſſ. unus enim teſtator eſt.

Nam & ſubſt. vulg.] Subſtitutus vulgari modo ſecundus heres eſt, l. ex facto 43. §. 2. D. de vulg. Sueton. Julii c. LXXXIII. Auguſti cap. ult.

Coheres adjectus] Subſtitutus ab herede adjecto differt, l. qui non militabat 78. §. ult. D. de heredib. inſtit. nam hic coheres eſt, l. verbis 7. D. de vulg. l. ſi heres 7. D. famil. erciſc. §. ult. Inſt. de legat. Subſtitutus non item. Imo & ſecundus heres eſt, l. ſi is qui teſtamentum 25. D. de hered. inſtit.

Primo loco her. inſt.,) Heres inſtitutus primo loco ſcriptus dicitur, Paul. ſent. III. tit. V. §. ſi inter.

Principalium tabularum] Principale teſtamentum, principales tabulæ pro teſtamento paterno, l. poſt legatum 5. §. qui principale, D. de his, quæ ut indig. l. 2. §. 1. D. de vulg. l. ſicut 11. D. teſtam. quemadm. aper. pupillare teſtamentum, ſecundæ tabulæ, d. §. qui princ. & d. l. 11. & paſſim, & pupillo ſubſtitutus, heres ſecundus Horat. ſerm. II. 5.

—— & ſcribare ſecundus
Heres, & ſi quis caſus puerum egerit orco,
In vacuum venias.

Porro ad exemplum pupill.] §. 1. Inſtit. de pup. & l. 9. h. t. unde exemplaris vulgo dicta.

Quos in poſtate hab.) Mater igitur hoc

modo non ſubſtituit, vide quæ dixi ad notam poſteriorem Cujacii §. 1. Inſtit. de pupill.

Liberis mente captis.] Quid ſi mente capti ſint impuberes? Plerique non putant diſtinguendum. Joannes Faber ad d. §. 1. num. 9. & 10. & Odofredus heic. Fulgoſius putat, impuberi quaſi pupillariter non ſubſtituti, ad l. humanitatis num. 5. argumento legis 3. D. de tutel.

Namque olim moribus) Vulgaris ſubſtitutio deſcendit ex lege XII. tab. l. verbis 120. D. de verb. ſignific. pupillaris moribus introducta eſt, id eſt, jure civili, l. ex facto 43. D. de vulg.

Nec hodie ſine venia princ.) Jus novum ſtricte accipitur, etiamſi eadem ſit ratio, ut notat Gloſſa, & DD. in authent. quas actiones ſup. de ſacroſ. eccleſ. Fulgoſius ad leg. VII. inf. de his quæ ante apert. tab.

Aliæ mente capt. ipſo jure) Citra beneficium principis.

Sive exheredati] Pupillis exheredatis pupillariter ſubſtitui poteſt, §. non ſolum 4. Inſtit. de pupill. ſubſt. quia ſubſtitutio pupillaris jure poteſtatis fit. Sed & mente captis exheredatis ſubſtitui poteſt. vide Cujacium ad d. l. ex facto.

Vel liberis quibuſcumque] Impuberibus vel puberibus, ſive in poteſtate ſint, ſive ſui juris: nam eis ut extraneis ſubſtituitur.

Heredibus inſtitutis) Nam in perſona exheredati inepta eſt ſubſtitutio vulgaris.

Quæ ſimplices ſubſtit. &c. L. 1. §. 1. & l. 4. §. 2. de vulg.

Et vulgari pupillares] Theoph. Inſtit. de

pupill.

Heredes meos invic. ſubſt.) ut in d.l.§. 1. & ſubſtitutio mutua dicitur in l. cùm proponebatur 64. D. de legat. 2.

Illum illi ſubſtituo] Si filius meus intra annum xxv. deceſſerit: vel: quandocunque filius meus deceſſerit: Mævium illi ſubſtituo.

Plotii heres eſto) Hæc eſt vulgaris: ineſt enim conditio, ſi Plotius heres non erit.

Filius impubes) Subſtitutio pupillaris non expreſſa conditione, ſi impubes deceſſerit.

De neceſſariis heredibus inſtituendis vel ſubſtituendis.

Tit. XXVII.

V. lib. 1. Inſtit. tit. 6. in pr. & lib. 2. t. 19. in princ.

CUm ante dixiſſet de heredibus inſtituendis vel ſubſtituendis, nunc heredum qui inſtituuntur vel ſubſtituuntur diviſionem & qualitatem exequi parat. nec enim omnium heredum eadem eſt qualitas, non idem omnium jus in omne jus mortui. Alii ſunt neceſſarii, alii voluntarii, & rurſus neceſſarii alii ſunt ſui, alii neceſſarii tantum, non ſui. De neceſſariis tantum eſt hic tit. De ſuis xxviii. & xxix. De voluntariis xxx. Et neceſſarii quidem ſic dicuntur, quod dominis à quibus heredes inſtituti, aut ſubſtituti ſunt, vel liberis dominorum impuberibus, ignorantes & inviti heredes exiſtunt, adeo ut & pœna coërceantur ſi eam hereditatem ſpernant, l. 4.

hoc tit. l. pen. inf. de ju. del.& beneficium abſtinendi non habeant, quod tamen prætor dat ſuis, qui tametſi neceſſarii ſint, non tamen adeo neceſſarii ſunt, ut à prætore illa neceſſitate abſolui non poſſint data abſtinendi licentia: illi omnino neceſſarii ſunt, ut nec abſtinendi beneficium habere poſſint, l. neceſſariis, D. de adq. her. Cauſa autem inſtituendi neceſſarii heredis eſt pudor & exiſtimatio defuncti, quia ab eo plurimum qui ſolvendo non eſt, neceſſarius heres inſtituitur,ut heredis potius nomine quàm ſuo bona diſtrahantur à creditoribus, quod erat infame, adeo ut nec ſit honeſtum heredem dicere, hereditatem non eſſe ſolvendo, l. ſed & ſi alio, D. ad Treb. & recte dicat, l. ſervus C. Th. de inof. teſt. neceſſarium heredem infamiam magis, quàm patrimonium conſequi, & hæc ratio efficit ut valeat libertas data unico ſervo in fraudem creditorum, creditoribus non obligato ſpecialiter, l. 1. hoc tit. ſed & alia pleraque ſingularia admittit l. etſi ſine, §. ſed quod Pap. D. de minor. l. fratres, ſup. de inoff. teſt. l. qui potuerunt, D. de man. teſt. Alia autem eſt heredum neceſſariorum juris veteris, alia juris novi definitio. Vetus definitio hæc eſt: Neceſſari heredes ſunt ſervi proprii, qui in eadem cauſa permanſerunt eodem gradu & teſtamento cum libertate heredes inſtituti, vel ſubſtituti in primum, aut ſecundum caſum. Demas illa verba, Eodem gradu, & teſtamento cum libertate, & erit definitio juris novi.

Enarratio.

Tit. XXVII.

NEceſſarii alii ſunt ſui) Ulp.tit. xii. §.inter neceſſario. Huc referri poſſe videtur illud. Apuleii Metam. libro x. *Habebat filiam parvulam de marito, quem nuper necaverat. Huic infantulæ quod leges neceſſariam patris ſucceſſionem deferrent ſuſtinebat ægerrime.*

Quod dominis, &c.] l. 2. §. prius autem l.ſed ſi plures 10. §. 1. D. de vulg. & pup.

Et beneficium abſtin.&c.] Ulp.d.§.inter neceſſarios,l.nam nec emancipatus 89. D. de leg.1.

Pudor & exiſtimatio def.) defuncti pudori parcitur, ut potius ſervi quam defuncti nomine bona veneant. Vide Cujacii notas ad §. 1. Inſtit. qui & quib. ex cauſ. manum. non poſſ.

Sunt ſervi proprii) Nam ſervus alienus neceſſarius non eſt, l. 3. h. tit.

Qui in eadem cauſa permanſ.) Nam ſervus à domino inſtitutus, & poſt teſtamentum ab eo manumiſſus extraneorum numero eſt, §. cæteri, Inſtit. de hered. qual. & differ. & voluntarius igitur, non neceſſarius heres.

Dem. illa v.eodem gradu) Nam ex l.4.nihil refert. quo gradu ſervo libertas adſcribatur.

Et teſtamento cum libert.) Nam ex lege pen. §. 1. licet libertas codicillis relicta ſit,tamen teſtamento data præſumitur propter hereditatem quæ teſtamento data. Sed & libertas ex ipſa ſcriptura inſtitutionis ei data intelligitur.

De liberis præteritis exhæredatis.

Tit. XXVIII.

V. lib. 2. Inſt. cap. 13. & lib. 28. ff. tit. 2.

HIc titulus eſt de liberis: ergo de ſuis heredibus; hi ſunt liberi, qui in poteſtate morientis & gradu proximiores ſunt delatæ hereditatis tempore, vel de his quos prætor inter ſuos heredes vocat: hi ſunt liberi emancipati, quos prætor adæquat ſuis denique hic titulus eſt tam de liberis qui ſunt in poteſtate quàm de emancipatis. Sui & neceſſarii heredes ſunt jure civili. Emancipati volontarii heredes ſunt, quia alieni & extranei heredes cum in familia morientis non ſint, nec illi ſui dicuntur niſi ad diſcretionem alienorum, quales ſunt emancipati & omnes heredes volontarii, atque etiam neceſſarii tantum: nec enim ſui ſunt. Et præteriti dicuntur qui neque inſtituti, neque rite exheredati ſunt, etiamſi legata eis, aut fideicommiſſa relicta ſint. Vel, qui in inſtitutionis aut ſubſtitutionis gradu, aut in omnibus gradibus ſilentio omiſſi ſunt. Vel, quorum teſtator in inſtituendis, aut ſubſtituendis heredibus mentionem nullam fecit. Exheredati autem ſunt, quos parentes à ſucceſſione ſua certo judicio ſummoverunt. quod fit varie. alii enim inter ceteros exheredantur, ſi reſpicias ad jus vetus, alii nominatim, alii præteritione atque ſilentio ſolo, alii ab uno gradu, alii ab omnibus, & in omnem caſum.

Enarratio.

Tit. XXVIII.

DElatæ heredit. temp.] vide Cujac. ad §. 7. Inſt. de heredit. quæ ab inteſt. defer.

Quos Prætor inter ſuos her. voc.) Inſtitut. de legit. adgnat. ſucc. in princ. & de ſucceſſ. cogn. in princ.

Quia alieni & extr. her.) L. ex facto 17. §. ult. D. ad Senat. Trebell. §. extraneis autem, Inſt. de hered. qual. & differ.

Et præteriti dicuntur) §. eadem 2. Inſtit. de heredit. quæ ab inteſt. defer. l. non putavit 8. §. 2. D. de bonor. poſſ. cont. tabul. l. pen. inf. de fideicomm.

Etiamſi legata) L. 3. in fi. D. de bon. poſſ. cont. tab.

Aut in omnibus gradibus] l. 1. h. t.

Alii enim intre cæteros) Filius nominatim exheredandus eſt. Filia, nepos, neptis, & cæteri liberi, vel nominatim, vel inter cæteros, Ulpian. tit. XXII. §. filius, & §. nepotes.

Si reſpicias ad jus vetus) Quod ſublatum eſt, l. 4. h. t. §. 5. Inſtitut. de exheredat. liberor.

Alii præteritione) ut præteriti à matre, vel avo, aut proavo materno, à liberis, fratribus, aut ſororibus, à milite. vide Cujac. ad §. ult. eod. tit.

Alii ab uno gradu] Puta ab inſtituto tantum, vel ſubſtituto.

Alii ab omnibus) ut puta ſi ante omnes gradus, vel inter inſtitutionem & ſubſtitutionem,

vel denique ſi poſt omnes gradus exheredentur, & teſtator id ſenſerint, d. l. 1.

De poſtumis heredibus inſtituendis vel exheredandis.

Tit. XXIX.

V. titulos ſuperiores.

HIc quoque titulus eſt de ſuis heredibus: nam eſt de poſtumis. i. de his qui ſunt in utero,quiq; nati nobis ſui heredes futuri ſunt heredibus inſtituendis vel exheredandis. i. non prætermittendis. ſuperior tit. eſt de jam natis hic de naſcituris, de quibus etiam cum fuerit finis ſuperioris tituli,ex eo quam bene hic titulus mox illi coaptatus ſit intelligi poteſt. Separati autem dantur tituli de liberis & de poſtumis,quia ſunt & inter liberos ſuperſtites & poſtumos ſeparationes, ſive differentiæ plures. Extant hodie quatuor, quintam ſuſtulit finis ſuperioris tituli.

Enarratio.

Tit. XXIX.

QUique nati nobis) §. poſtumo 26. Inſtit. de legat.

Vel exheredandis) Hodie poſtumi exheredatio nulla eſt:nec enim elogium illi adſcribi poteſt,qui in rebus non eſt, & ſine cauſa legitima exheredatio non procedit.

Extant hodie quatuor) Prima hæc eſt. In li-

beris ſervabatur differentia ſexus. In poſtumis non item: prӕteriti enim cujuſcumque ſexus ſint, agnaſcendo rumpunt teſtamentum, licet poſtumus illico poſtquam in terram cecidit, vel in manibus obſtetricis deceſſerit, ut eſt in l. 3. Statius v. Sylvarum:

—— tellure cadentem

Excepi. Claudianus in Rufinum:

Rufinus quem prima meo de matre cadentem.
Suſcepi gremio.

2. Si filius prӕteritus vivo patre moriatur, non convaleſcit teſtamentum, Inſtit. de exheredat. liber. in princ. Si vero poſtumus vivo patre naſcatur, & illico deceſſerit, teſtamentum convaleſcet, l. poſtumus 12. D. de ini. rup. 3. Filii jam nati prӕteritione teſtamentum ſtatim nullum eſt: poſtumi autem nativitate rumpitur, quod ab initio conſtitit., l. 3. §. 2. eod. 4. differentia extat in l. 5. eod. Quinta in l. ult. ſub fin. ſup. tit. 1. quam ibidem ſuſtulit Juſtinianus.

De jure deliberandi; & de adeunda vel adquirenda hereditate.

Tit. XXX.

V. tit. 8. lib. 28. & tit. 2. lib. 29. ff.

HIc titulus eſt de voluntariis heredibus: nec enim jure civili aliis quàm voluntariis heredibus competitius deliberandi, id eſt, poteſtas & arbitrium conſultandi, utrum expediat adire hereditatem necne, quia inviti non adeunt ſuo periculo, cùm ſint voluntarii.

Jure prætorio competit etiam ſuis, quia ſe abſtinere poſſunt. Neceſſariis neque civile neque prætorio jure competit. Et ad deliberandum quidem, vel à teſtatore datur dies, hoc eſt cretio, vel à judice, hoc eſt propriè deliberatio, cui dandæ ne omnino eſſet in arbitrio principis vel judicis pręſcripta eſt preſcriptio certa in l. ult. §. ſed quia h. tit. At ſi neque à teſtatore, neque à principe, aut judice datum ſit tempus ad deliberandum, fortè nullis poſtulantibus creditoribus, aut liberis exhereditatis, jus ut opinor adeundæ hereditatis eſt perpetuum, l. 1. inf. de ſuis & leg. lib. & ita Græci notant ad l. 4. ſup. qui adm. τὸ πολιτικὸν δίκαιον χρόνῳ οὐκ ἀποκλείεσθαι, quibus crediderim magis quam argumentis Latinorum malè ductis, vel ex l. 8. hujus tit. vel aliis locis. Quod autem ſequitur in hoc tit. Et de adeunda, etiam oſtendit hunc titulum eſſe de voluntariis heredibus, quibus ſolis aditio neceſſaria eſt, ſuis aditio aut bon. poſſeſſio non neceſſaria, l. 7. D. de inoff. teſt. l. 13. hoc tit. Et editio quidem alias accipitur pro cretione, quæ dicitur intra temp⁹ à teſtatore conſtitutum. i. pro aditione ſolemni, alias pro aditione ſimplici, ſive nuda conteſtatione amplectendæ hereditatis, qua hodie utimur detractis cretionis ſolemnib⁹, detracta infinitate ſuperſtitum, detractis formulis, detracta corporis hereditarii apprehenſione, detracta percuſſione digitorum. Effectus tamen cretionis manet, & effectu ſolo inſpecto dicitur aditionem hereditatis, eſſe actum legitimum. Nam & pure fit, & ſemel, & per heredem ipſum, non per procuratorem niſi Cæſaris, non per tutorem, niſi pupillus infans ſit, ſed per patrem

rectè volente filiof. vel etiam eo non volente ſi infans ſit. Quod additur in hoc tit. Vel adquirenda, cauſam aliam præbet, ne ſuos heredes ab hoc titulo omnino ſummoveamus: Nam adquirendi verbum generale eſt, quod complectitur, & cretionem, & aditionem, & immiſtionem, & pro herede geſtionem, & exiſtentiam, & animi deſtinationem ſolam. His enim omnibus modis hereditas adquiritur. & ſuis heredibus aut neceſſariis exiſtentiâ, quæ à Græcis ἀνάφανσις dicitur, & immiſtione propriè. Rectè igitur dixeris, quòd ſit hic tit. de omni genere adquirendæ hereditatis, & quod prætor etiam ſuis heredibus det tempus ad deliberandum, hunc titulum potiſſimum eſſe de voluntariis heredibus, ſed nonnihil etiam ad ſuos pertinere, de quibus eſt l. 3. 8. 13. & initium 19. quorum præcipuum jus in tranſmiſſione delatæ hereditatis, aliquatenus communicatum tamen voluntariis heredibus Conſtitutionibus tribus l. 18. & 19. hoc tit. & l. 1. inf. de his qui ant. ap. tab. Imò adquirendi verbum propriè reſpicere ad ſuos rectè dixeris, ut titulus qui ſequitur, de repudianda vel abſtinenda, convenienter opponatur huic, De adeunda, vel acquirenda. Et ſerva hereditatem adiri, vel adquiri triplici via, recta ſi adeas incunctanter, tardiore ſi habita deliberatione hoc facias, utraque lubrica, & tutiore tertia, quam aperit Juſtinianus in l. ult. ſi facto inventario bonorum defuncti ex fide bona.

Enarratio.

Enarratio.

Tit. XXX.

NEceſſarius neque civili) Vide ſup. tit. xxvii.

Eſt perpetuum) Quæ fuit ſententia Gloſſæ, Azonis, & aliorum, & refert. Joannes Faber ad l. 19. h. tit. Vide Fulgoſium ad l. 8. & quæ dixi libro i. tit. xviii..

Pro adit. ſolemni) De qua vide Cuj. Obſerv. libro vii. cap. xviii.

Pro aditione ſolemni] Aditio non erat antiquitus ſine cretione. Itaque actus legitimus erat. hodie ſublata cretione, nihilominus manet actus legitimus, ut alibi lib. ii. Sem. fuſius doceo, cum tu antea ſemper cretionem ab aditione ſeparaſſes. P. Faber.

Detracta infinitate ſuperſtitum] Infinitas, ut in l. 2. §. omnibus 13. ſup. de vet. ju. enulc. & apud Tullium de Offic. i. vide librum ix. Obſervat. cap. xxix.

Superſtitum) Feſtus Pompeius: *Superſtites præſentes teſtes ſignificat.*

Detractis formulis) De his ſolemnibus dico, ad §. ult. Inſt. de hered. qualit. & diff.

Et pure fit & ſemel) l. eum qui 51. §. ult D. de adq. hered. l. ſi ſolus 80. §. ult. eod.

Non per procuratorem) l. per procuratorem 90. eod. niſi ſit procurator Cæſaris, l. 1. §. ult. D. de offic. procur. Cæſar. non per tutorem niſi pupillus infans ſit, l. potuit 5. l. ſi infanti 18. §. 2. h. tit. l. ſervo invito 65. ſi pu-

pillo, D. ad Senat. Trebell. ſed per patrem recte volente filiofamilias, l. filiofam. 4. & l. renitente 11. h. tit. vel etiam ſine voluntate filii, ſi infans ſit, d. l. ſi infanti.

Et ſuis heredibus aut neceſſ.] Vide recitat. ad titul. de neceſſ. hered. inſtit. ſup.

In tranſmiſſ. delatæ hered.) Adde legem apud hoſtes 8. inf. de ſu. & legit. liber.

De repudianda vel abſtinenda hereditate.

Tit. XXXI.

HIc titulus opponitur ſuperiori de adeunda vel adquirenda hereditate, ita ut verbo adeunda ex adverſo reſpondeat verbum repudianda, & verbo adquirenda verbum abſtinenda, quæ collatio oſtendit in ſuperiore titulo verbum adquirenda propriè pertinere ad ſuos heredes, qui per immiſtionem hereditatem adquirunt, ſicut in hoc tit. verbum abſtinenda conſtat propriè ad ſuos pertinere, & ſic l. ult. ſup. tit. prox. Si reſpuendam, inquit, vel abſtinendam hereditatem eſſe crediderit. Duæ autem in hoc tit. regulæ potiſſimum conſtituuntur: Eum qui adquiſivit hereditatem etiamſi damnoſa ſit, repudiare eam non poſſe ſuo jure, beneficio reſtitutionis poſſe ſi minor ſit xxv. an. Et eum qui repudiavit, rurſus ad ea bona quæ repudiavit redire ſuo jure per ſuam perſonam nullo modo poſſe, propter alium poſſe, & jure quoque reſtitutionis in integrum propter ætatem ſi res ſit integra. Majorem ætate neque ſuo jure, neque per reſtitu-

tionem quod repudiavit adquirere poſſe, ſi ſit extraneus heres : Namque ſuus heres etiam major xxv. an. ſi. abſtinuerit ſe poſtea ipſo jure non petita reſtitutione bonis quibus ſe abſtinuit ſe permiſcere poteſt, ſi res ſit integra, l. ſi quis ſuus, D. de ju. del. quod Juſtinianus limitat in l.ult. hujus tit. & eſt hac quoque in re differentia inter ſuum & extraneum heredem.

Enarratio.

Tit. XXXI.

SI minor ſit xxv.) §. extraneis, Inſtit. de hered. qualit.

In l. ult. hujus tit.] Hunc tit. ſatis explicat Cujacius ipſe in recitatione. Hoc tantum moneamus in d. l. ult. vulgo non male legi, *ei remiſſum*, pro, permiſſum. & in vett. Ægidii Menagii & Juliani Brodæi. Doſiteus in Adriani ſententia, quæ incipit ab his verbis, *ἐν τοσούτῳ ἐπίτρεψον οὖν μοι: remitte ergo me.* Male igitur, ibi corrigunt, permitte.

Quemadmodum teſtamenta aperiantur inſpiciantur & deſcribantur.

Tit. XXXII.

AUt tabulæ teſtamenti aperiuntur & publice inſinuantur apud acta vivo teſtatore, ut major eis fides accedat, l. 2. 18. 23. ſup. de teſtam. aut. poſt mortem teſtatoris, ut innoteſcant heredibus, & legatariis, & fideicom-

miſſariis, & ſervis manumiſſis, & fiſco cui hereditatum viceſima dabatur, & aliis quorum intereſt. Et ex lege Julia & Papia non erat extraneis heredibus jus adeundæ hereditatis ante apertas tabulas, ante inſinuationem teſtamenti ut l. cum antiquioribus l. ult. §. fin. autem dubius & §. in computatione ſup. de ju. delib. niſi fortè quis heres eſſet ſcriptus ex aſſe. l. multum D. de cond. & dem. l. 1. §. ult. D. de jur. & fac. ign. & dies quoque legatorum vel fideicommiſſorum non cedebat ante appertas tabulas: hodie ex Conſtitutione Juſtiniani, quæ reducit jus antiquum, quod obtinuit ante legem Juliam & Papiam, heres ſive ſcriptus ſit ex aſſe, ſive ex parte, ſtatim à morte teſtatoris hereditatem adire poteſt, etiam cluſis tabulis teſtamenti, & dies quoque legatorum cedunt à morte teſtatoris ante apertas tabulas, l. unica §. cum igitur, & §. in noviſſimo, inf. de cad. tol. Neceſſarii heredes tantum, vel ſui & neceſſarii ſemper heredes exſtiterunt & exiſtunt à morte teſtatoris etiam cluſis tabulis teſtamenti l. 3. ſup. de jur. delib. l. ex parte, D. de adq. her. quod & liberis non ſuis, licet extranei heredes ſint, Theodoſius dedit ut à morte parentis heredes extitiſſe intelligantur in hoc ut hereditatem tranſmittant ad liberos etiam cluſis tabulis teſtamenti & ante aditam hereditatem, l. unica inf. de his qui ant. ap. tab. Hinc titulus ait, teſtamenta, ſed pertinet etiam ad omne id quod ad cauſam teſtamenti pertinet, ut puta & ad codicillos, & ad ſubſtitutionem pupillarem, & ad libellum qui pertineat ad ultimam voluntatem defuncti, & ad epiſtolam fideicommiſſariam, & ad omnem

omnino ſcripturam teſtamenti etiam imperfectam. Et rectè l. 3. hujus tit. Ejus quod ad cauſam noviſſimi judicii pertinet, quæ fuerunt verba prætoris tam in interdicto de tabulis exhibendis, quo tenetur qui negat penes ſe eſſe id quod ad cauſam teſtamenti pertinet, quàm in extraordinarii auxilii pollicitatione, quæ adverſus eum ſpectat qui non negat penes ſe eſſe id quod ad cauſam teſtamenti pertinet, ille ut damnetur in id quod intereſt, hic ut omnimodo exhibere compellatur, l. 2. §. ult. D. eod. l. 1. §. 1. D. de tab. exh. Aperire autem hoc loco, non tantum eſt tabulas teſtamenti petefacere naturaliter, ut in S. C. Silaniano, ſed etiam civiliter. i. ſecundum leges & mores civitatis in qua fit apertura teſtamenti, l. 2. hoc tit. ſolemni quodam ordine, qui plerumque explicatur præſente magiſtratu in foro, aut Baſilica, differto foro, & ſervatis his quæ licet addiſcere ex l. 4. 6. 7. D. eod. & Paulo 4. ſent. tit. de viceſima. Semper excipitur ea pars teſtamenti quam teſtator vetavit aperiri, vel quam vetaſſe intelligitur, ut ſubſtitutio pupillaris l. 3. hoc tit. l. pupillares, D. eod. §. ſin autem, Inſt. de pup. ſubſt. & pars quæ ad alterius ignominiam pertinet veluti exheredatio, aut præteritio, & deſcriptio quoque diei aut conſulis, ne quis præferat, aut poſtferat diem, d. l. 3. in qua & illud notandum, ut juratus purget ſe de calumnia qui quod ad cauſam teſtamenti pertinet, deſiderat inſpicere & deſcribere.

Enarratio.

Tit. XXXII.

Heredit. viceſima] De qua vide Cujacium in librum 4. ſentent. Pauli tit. VI. & Obſervat lib. V. cap. XVI. & libro IX. cap. XXIV.

Ut in Senatuſc. Silan.) L. 3. §. aperire 12. D. de Sc. Silan.

Solemni quodam ordine) Signatores conveniunt, & ſigilla ſua recognoſcunt. Collatio Cartagin. II. cum Donatiſtis: *Quoniam ab utraque parte impreſſionem ſignorum agnitam conſtat, ea quæ præcepi, à notariis relegantur. Petilianus Epiſcopus dixit: Sic ſolent teſtamenta, non geſta reſerari.*

Ad alterius ignominiam) πρὸς ὕβριν εἰρωνται τινῶν, ut aiunt Græci, *ad aliquorum injuriam dicuntur.*

Aut poſtferat diem) Poſtferre, *poſtdater* Poëta vetus: *Poſtlatus eſt dies tui ſingraphi.*

De edicto Divi Adriani tollendo, & quemadmodum ſcriptus heres in poſſeſſionem mittatur.

Tit. XXXIII.

Poſt aperturam & recitationem teſtamenti rite perfectam, ſolet heres ſcriptus mitti in poſſeſſionem rerum hereditariarum, quas mortis tempore teſtator poſſedit: Nam in poſſeſſionem earum, quas alius juſta ex cauſa poſſedit,

non ante mittitur, quam egerit petitione hereditatis, aut rei vindicatione, l. 3. hoc tit. & 3. ſent. Pauli tit. v. in fine. & fit ea miſſio ex beneficio edicti D. Adriani, l 26. C. Th. quor. ap. non rec. quo qui uti vult., neceſſe non habet petere bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas, vel hanc ſi malit petere, beneficium edicti non habet. l. ult. C. Th. de teſtam. & Valentiniani No. 1. eod. tit. etiamſi falſum, vel irritum, ruptum, inofficioſum, nullum teſtamentum dicatur, ocus huic beneficio eſt ſalva eorum diſceptatione, l. 2. hoc tit. nec ab eo provocatio eſt, l. quiſquis inf. quor. ap. non rec. l. ult. D. de app. rec & ibi poſtulatur ubi ſunt res hereditariæ, l. 1. ſup. ubi de her. ag. Pluribus autem poſtulantibus ſe mitti in poſſeſſionem inter quos controverſia eſt, is præfertur qui potiora jura habere videtur, l. 3. qua de re ſummatim cognoſcit judex, quia hæc res celeritatem deſiderat. Certe inſtitutus ſubſtituto præfertur, l. 1. ſive ſubſtitutus ſit directó, ſive per fideicommiſſum ante reſtitutam hereditatem, l. filiam, D. ad Treb. Hodie non fit miſſio ex edicto D. Adriani. ſed ex Conſtitutione Juſtiniani; Nam & quæ erat ex edicto annua hodie eſt perpetua, nec ante perimitur, quàm ſit perempta quæſtio principalis de hereditate, quam conſtat non perimi, niſi uſucapione vel præſcriptione xxx. an. & quod erat in edicto de aperiendis tabulis teſtamenti ſtatim poſt mortem teſtatoris, l. ult. D. de app. rec. neque fieret mora viceſimæ hereditum, ut Paulus ait in ſent. tit. de viceſima, hodie viceſima ſublata locum non habet. Neceſſe tamen eſt priuſquam miſſio fiat, teſta-

mentum aperiri & proferri jure perfectum. Nec diſtinguimus heres ſcriptus ſit ex parte, an ex aſſe l. 3. & D. l. filiam. Nam & ſi ſcriptus ex aſſe poſſit adire ante apertas tab. non tamen poteſt mitti in poſſeſſionem.

Enarratio.

Tit. XXXIII.

ETiamſi falſum &c.) Paulus libro III. ſent. tit. v. §. ſive falſum. vide Cujac. ibid. & tit. II. ſup.

Certe inſtitutus) Paulus d. tit. v. § ſi inter heredem. *τέως ὁ ἐνστατοι ὀφείλει εἶναι ἐν τῇ νομῇ : interim inſtitutus in poſſeſſione eſſe debet*, ut eſt in Baſilicis.

Annua) Paulus d. tit. v. §. ſcriptus heres, & l. ult. h. tit. ibi: *ſive enim poſt annale.*

Niſi uſucapione vel præſcript.) d. l. ult. ibi: *quod poſſit vel poſſeſſori, &c.*

Poſſit adire ante apertas tab. vide inf. tit. 51.

Si quis aliquem teſtari prohibuerit vel coëgerit.

Tit. XXXIV.

FIſci aut viceſimæ hereditatium fiſco debitæ ab extraneis heredibus mentio habita ſuperiore titulo nos vocat ad alias ſpecies quibus fiſco aditus patet ad hereditates & bona defunctorum, & ut illius tituli origo proficiſcitur ex conſtitutione, ſive edicto D. Adriani, ſic & iſtius ex alia coſtitutione ejuſdem

principis, l. 1. D. eod. quæ vult. ut qui, dum captat hereditatem legitimam, prohibunt volentem facere teſtamentum ne faceret, vel qui cum eſſet priore teſtamento ſcriptus heres, prohibuit volentem mutare teſtamentum ne mutaret dum id agit forte ne teſtamentarius introducatur, vel ne teſtes conveniant, vel qui coëgit aliquem facere teſtamentum, & ſe heredem ſcribere, ei velut indigno fiſcus hereditatem auferat, itemque alii, ſi alium coegerit ſcribi, quia etſi noxius criminis alius non ſit, defuncti voluntatem non habet, arg. l. cùm quidam, D. de his quæ ut ind. auf. nec enim intelligitur voluiſſe qui coactus voluit. Nam teſtamentum plenam & liberam voluntatem, liberum ſtilum exigit. Et nota dolum malum, aut vim prohiberi, non blanditias, l. ult. hoc tit. l. ult. D. eod. & hujus criminis non aliam eſſe pœnam quàm confiſcationem hereditatis, & competere etiam eo nomine de dolo actionem his, quorum intereſt, l. 4. hoc tit. l. Lucius §. Sempronia, D. de leg. 2. No. 115. adjuncta Juliani interpretatione, quod & ad l. unicam inf. de ſent. quæ pro eo quod int. probat Theodori interpretatio & ita civilis diſceptatio poſſit accipi in l. 1. hujus tit. ut dicat, eum qui teſtari coegit, tam civiliter teneri de dolo, vel in factum quorum intereſt, quàm criminaliter accuſari poſſe cauſa ad fiſcum delata.

Encrratio.

Tit. XXXIV.

AB extraneis heredibus) Nam huic præſtationi viceſimæ erant tantum obnoxii extranei heredes, non ſui. Plinius in Paneg. Traj.

Qui dum captat hered. leg.] l.1. & 2. D. eod.

Ne teſtamentarius] Scriptor teſtamenti.

Itemque alii) L.1. h. tit. in qua conſtat Cujacium legiſſe: *vel quoſlibet alios.* quam lectionem confirmant Baſilica, & libri vett. Menagii & Brodæi. Fulgoſius ad l. 2. h. tit. Facit, inquit, lex proxime præcedens, quæ illos duos caſus judicat à pari, ſive coëgerit, ut ſe heredem inſtitueret, ſive coëgerit, ut alium heredem inſtitueret. Idem ſcribit ad leg. 1. Gallicus interpres Codicis longe aliter legiſſe videtur: ſic enim reddidit: *où il ſit hoirs par aucune autre maniere cils que il ne vouloit pas que le fuſſent.* quaſi ita legerit: vel quolibet alio modo. Eum mihi utendum dedit Cl. vir Ægidius Menagius.

Liberum ſtilum] ut in l. ſup. de ſacroſ. eccleſ.

Lege 4. hoc tit.) Quæ exſtat Baſilic. libro xxxv. tit. 4. in qua additur: eum qui teſtari prohibuit ἐξορίζεσθαι, *relegari.* quod cum jure proditum non ſit, videtur additum ex poſterioris alicujus principis conſtitutione, aut quia crimen contrahitur, videntur Græci pœnam relegationis de ſuo addidiſſe. Idem exſtat apud Michaëlem Attaliotem.

Tam civiliter) Baſilica: ἐνάγεται χρηματικῶς καὶ ἐγκληματικῶς: *civiliter & criminaliter convenitur.*

De his quibus ut indignis hereditas aufertur, & ad S. C. Silanianum.

Tit. XXXV.

IN titulo ſuperiore propoſita eſt cauſa una ex qua heredi ut indigno fiſcus hereditatem aufert: ea eſt crimen prohibiti, aut extorti teſtamenti. In hoc tit. proponuntur plures aliæ, ac primum in l. 1. 7. 10. crimen inultæ mortis defuncti, quod & crimen ingrati heredis poſſis dicere ex l.Gajus in fiD.de S.C.Cilan. & crimen aliud heredis, qui per calumniam falſum teſtamentum dixit, in quo ex parte heres ſcriptus eſt, l. 2. & 8. & aliud heredis facientis contra non ineptam voluntatem defuncti, qui notatur l. 5. Sed & l. 4. oſtenditur ei quoque heredi, ut indigno hereditatem auferri, quem teſtator in codicillis declaravit ſuam non mereri voluntatem. Item S. C. Silaniano, cum paterf. à familia per vim necatus eſſe dicitur, heres prohibetur adire vel aperire tabulas antequam de ſervis qui ſub eodem tecto locòve erant quæſtio habita, & de noxiis ultimum ſupplicium ſumptum ſit, ut l.11. §. ſi ſervus, D. ad L. Fal. alioquin ei ut indigno aufertur hereditas, & ad id pertinet l. 3. 6. 9. pen.& ult. Indignus eſt qui capere poteſt, & vero etiam capit, ſed quod ſepit retinere non poteſt, vel quod teſtator eum, aut lex indignum hereditate judicaverit eſſe, vel quod non illicitum quidem, ſed quodammodo pudendum ſit apud eum remanere quod cepit. Indignus eſt capax jure, incapax effectu. In-

capax vero eſt incapax jure & effectu. Ad incapacem, qui ſe defert, pertinet beneficium edicti D. Trajani, non ad indignum.

Enarratio.

Tit. XXXV.

PRoponuntur plures aliæ) Ex quibus fiſco quæritur, quod indigno auferri debet. Idque generaliter verum eſt, niſi duobus caſibus qui enumerrantur in l. pen. inf. de legat. & 3. in l. 1. ſup. de ſecund. nupt. & quarto in l. ſi quis inceſti, ſup. de inceſt. nupt. P. Faber.

Crimen inultæ mortis) vide ad tit. xl. libri 11. & quidem ſive heres necem teſtatoris ſcivit, ſive ignoraverit, l. heredem 17. D. de iis quib. ut indig. Sic ergo punitur negligentia heredis, qui non inquiſivit in genus mortis teſtatoris, ut ad eandem legem ſcribit Cujacius, & Græci interpretes ibid.: ῥαθυμία παρηκολούθησε ἐφ' ὧ χωρῶ τῇ ἐκπτώσει τῆς κληρονομίας: Culpa ſecuta eſt, qua ex re in caſum venit hereditas.

Non ineptam voluntatem def.] ut in l. ſervo alieno 113. §. ult. D. de legat. 1.

Qui notatur l. 5.) In qua recte monet, Cujacius legendum, *ſupremis defunctorum obtemperatum.* Nec aliter habetur in vett. Menagii & Brodæi.

Ei ut indigno auf. hered.] Vide ad tit. xi. libri 11.

Retinere non poteſt] ut in l. cum fratrem 9. ſucceſſionem retinere non poſſunt. Sic enim habent libri veteres & interpres Gallicus, *retenir l'heritage.*

Edicti D. Trajani) l. edicto 13. in prin. & §. pen. D. de jure fiſ.

De Codicis.

Tit. XXXVI.

POſtquam dixit ſatis de teſtamentis, & de heredibus inſtituendis & ſubſtituendis, qu potiſſimum teſtamenta ſuſtinet ne ruant, ſi hereditatem adquirere & amplecti velint, tranſit ad codicillos, qui & ipſi ad cauſam teſtamenti pertinet, ſi teſtamentum ſequantur ut aliquid ſuppleant aut emendent, vel etiam ſi præcedant nec teſtamento infirmentur, l. 2. §. ad cauſam, D. quemad. teſt. aper. l. 1. §. hoc interdictum, D. de tab. exh. l. 3. §. ſi quis codicil. D. de S. C. Sillan. & pro parte teſtamenti habentur, l pen. D. quemad. teſt. ap. l. quidam D. de ju. codicil. & ex eo vires capiunt ſive confirmati ſint ſive non confirmati ſint, l. 3. §. ult. D. eod. l. 1. hoc tit. & ſi fortè ab inteſtato conficiantur vicem teſtamenti exhibent, l. ab inteſtato D. eod. Nam & ab inteſtato nullo facto teſtamento, rectè conficiuntur, imò & facto teſtamento; ut l. 6. D. ſi quis omiſ. cau. teſt. ut ſi codicillos plenè definire velis, ita definitur debas. Codicilli ſunt inteſtatorum vel teſtatorum voluntates quædam nudæ nullis ſubnixæ ſolemnibus juris. Ad codicillos pertinentes ad teſtamentum, qui & teſtamentum ſequuntur reſpiciunt qui eos definiunt eſſe emendationem aut ſupplementum teſtamenti: Nam qui pòſt factum teſtamentum aliquid ei detrahere vel addere aut emendare volunt, non alia ratione poſſunt

quam per codicillos: teſtamentum enim teſtamento emendari aut ſuppleri non poteſt, mutari poteſt. Cedicillus codicillo non tantum mutari, ut l. 3. hoc tit. ſed etiam ſuppleri & emendari poteſt. Eſt & hæc ſumma differentia inter teſtamentum & codicillos, quod non ut teſtamento, ita codicillis verbis directis hereditas dari, vel confirmari, vel adimi poteſt, cujus verior tatio hæc, ne jus codicillorum & teſtamentorum confundatur: Nam ſi codicillis, qui nullam juris ſolemnitatem exigunt, idem liceret quod teſtamento, periret uſus & jus omne teſtamentorum tantis vigiliis excogitatum & inventum. Quæ proponitur in l. 7. non eſt neceſſaria, ut l. heres D. de uſurp. & uſuc. nec quæ in l. quod manus, D. de ju. codicil. Nam duo inſtrumenta nihil vetat robur aliud ex alio capere.

Enarratio.

Tit. XXXVI.

Nullo facto teſtam.) l. conficiuntur 8. D. de ju. codicill.

Nullis ſubnixæ ſolem. jur.) Nullam ſolemnitatem ordinationis deſiderant, §. ult. Inſt. de codicill.

Emendationem aut ſuppl.) Moſchopulus & Theophilus, ubi dixi.

Ita codicillis verbis dir.] In codicillis teſtamento confirmatis directo heres ſcribi non poteſt, l. 10. D. eod. inſtitutio 10. D. de condit. Inſtit. l. pen. C. de neceſſ. hered. inſtit. Papinianus in d. l. 10. D. eod. ait, per manus

traditum eſſe, hereditatem codicillis dari non poſſe. Quintilianus in declamat. CCCXLVIII. traditam à majoribus per manus libertatem.

Confirmari) d. l. pen. § ſed cum.

Vel adimi] §. 2. Inſtitut. eod.

Verior ratio) Qua utitur Juſtin. in d. §. 2.

De Legatis,

TIT. XXXVII.

POſt teſtamenta & codicillos dat legata, quod hæc & teſtamento reliquantur, & codicillis teſtamento confirmatis. Et eſt legatum quod verbis directis ab herede inſtituto teſtato coheredi, vel alii relinquit. Verbis, inquam, directis. i. imperativis, unde legati nomen deducere Ulpianus videtur: quod legis modo. i. imperativè relinquatur (fideicommiſſum verbis precariis & quibuſcunque relinquitur) Et erant olim verba directa Latina & certa ſolemniáque: hodie etiam Græca recipiuntur & vernacula, & quæcunque verba Latina etiam illegitima, inuſitata, mixobarbara, quibus fere & omnia teſtamenta hodie videmus eſſe conſcripta, unde litium ſeges. Et, ut idem Ulp. ſcribit, legato dominium adquiritur ex XII. tabel. quotiens §. ult. D. de pecul. l. 7. l. 23. hoc tit. l. 3. inf. quan. dies leg. ced. l. 2. in fi. D. de pub. in rem. act. l. 3. §. ſi rem. de leg. 3. fidecommiſſo poſſeſſio, non dominiam, l. qui uſumfructum, D. ſi uſuf. pet. Sunt autem in hoc tit. multa quæ in Digeſtis in varios titulos diſpertita ſunt. Nam & hic agitur de annuis legatis l. 22. & de alimentis legatis l. 1. &

de adimendis legatis l. 3. 11. 17. quæ non adimuntur codicillis non confirmatis, nec nuda voluntate ipſo jure, qua in re etiam diſtant à fideicommiſſis. Et de legatis quæ ut indignis auferuntur l. 5. 8. pen. nec tamen fiſcatur, tres caſus. Hic etiam pleraque communia proponuntur inter legata & fideicommiſſa, atque etiam hereditates in duabus quæſtionibus juris in l. 23. aliter definitis, quam fuerunt definitæ à veteribus Juriſconſultis. Nam Primo ex XII. unciis, Secundo ex VI. unciis heredibus inſtitutis, Primo dabant beſſem, Secundo trientem, ſervata juſta proportione, quam ne ſervet Juſtinianus movetur conjectura voluntatis defuncti, & ita illo Primo ex XII. Secundo ex IV. unciis heredibus inſtitutis, Primo dabant dodrantem, Secundo quadrantem, Juſtinianus duos ſemiſſes facit. & conſequenter Primo ex XII. Secundo, ex VI. Tertio ex II. unciis heredibus, Primo illi darent altero tanto plus quam Secundo & Secundo duplo plus quam Tertio, ex mente Juſtiniani Primus & Secundus haberent quincunces, & tertio conferrent uncias. Primo autem herede inſtituto ex VI. deinde Secundo ex XII. unciis, quia nulla occurrit præſumptio ulli deminutæ portionis, qua ſola movetur Juſtinianus, ſequimur jus vetus & proportionem juſtam, ut primus habeat trientem, Secundus beſſem. Et in ſecunda quæſtione d. l. 23. Titio herede inſtituto, deinde Titio & Sempronio conjunctim, veteres Titio darent dodrantem, Sempronio quadrantem, Juſtinianus duos ſemiſſes facit. Quod idem & in legatis locum obtinet.

Enarratio.

Tit. XXXVII.

ET codicillis teſtam. confirm.) l. quidam 14. D. de jure codicill.

Teſtator coheredi] Et prælegatum vel præcipuum dicitur.

Ab herede) v. Parat Dig.

Ulpianus videtur) Tit. xxiv.

Codicillis non confirmatis) Ulp. d. tit. xxiv. §. legatum quod datum eſt.

Diſtant à fideicommiſ.) Ulp. tit. xxv. §. fideicommiſſum & ante.

Nec tamen fiſcantur] pro confiſcantur.

In l. 23. aliter defin.) In qua Menagii & Brodæi codices habent, *animos veteres.*

De verborum & rerum ſignificatione.

Tit. XXXVIII.

V. tit. 16. *lib.* 50. *D.*

HIc titulus etiam propriè pertinet ad legata & fideicommiſſa, & in eo l. 4. ad hereditates quoque & libertates, & tutelas, & aliquatenus ad contractus, & ut videas quam aptè connectatur ſuperiori, ſerva initio l. 23. de verborum ſignificatione, ut ait, quæſtionem proponi, quam in hoc tit. ſequuntur aliæ, de inſtructi ſignificatione ſi quis fundum inſtructum, aut domum inſtructam legaverit l. 1. & 2. de cautionis l. 3. ſi fortè teſtator heredem

aut legatarium cautione oneraverit, ut l. Balliſta, D. ad Treb. l. hujuſmodi in pr. D. de leg. 1. & quid hic incertus ſermo ſignificet, Primo aut Secundo fundum Cornelianum do lego, vel dari volo, l. 4. quid familiæ verbum, ſi quis familiæ legaverit, vel ſi fundum legatum extra familiam alienari vetuerit, quomodo etiam familiæ fundum legare videtur in hunc caſum, Si eum extero legatarius alienaverit, l. ult. Et ut ſcias etiam quàm bene in hoc tit. addatur, Et rerum, memineris Platonem dicere, τοὺς λόγους ὧνπέρ εἰσιν ἐξηγηταὶ τούτων αὐτῶν καὶ συγγενεῖς εἶναι, & alio loco: ὅς ἂν εἰδῇ τὰ ὀνόματα, εἴσεται καὶ πράγματα.

Enarratio.

Tit. XXXVIII.

De cautionis) In veteri Menagii codice ſic legitur in d. l. 3. cautione vel cautela, alii habent, cautela vel ἀσφαλεία.

Primo aut Secundo) Aut, pro & accipitur. Priſcianus libro XVIII. γέ *conjunctionem illi & pro γὰρ & pro γοῦν ponunt, quomodo & nos at, & vel, & aut, pro &.* Sic etiam Thucydidis Scholiaſtes libro II. notat quodam loco, ἤ ἀντὶ τοῦ καὶ poni, & contra, τὸ καὶ ἀντὶ τοῦ ἢ διαζευκτικοῦ κεῖται apud Demoſthenem, ut notat Ulpianus.

Si omiſſa ſit cauſa teſtamenti.

Tit. XXXIX.

V. tit. 4. lib. 29.

IN hoc titulo proponitur edictum prætoris quod pertinet ad tuenda legata & fideicommiſſa, herede in eorum necem omittente teſtamentum & ab inteſtato poſſidente hereditatem & ad tuendas quoque libertates tam directas, quam fideicommiſſarias, & perfecta edicti ſententia hæc eſt, teſtamento jure perfecto heres inſtitutus ſit is qui & ab inteſtato defuncto lege heres eſſe poteſt, & omittat cauſam teſtamenti in fraudem legatariorum & fideicommiſſariorum & manumiſſorum, ut intercidant legata, & ſideicommiſſa, & libertates, quæ non aliter jure debentur aut competunt, quàm ſi adita vel alias adquiſita ſit hereditas ex teſtamento, aut petita bon. poſſeſſio, & malit ab inteſtato hereditatem pro herede poſſidere, vel etiam ſi cum non eſſet ex his qui ab inteſtato defuncto ſuccedere poſſunt, ſi omiſſo teſtamento hereditatem malit poſſidere pro poſſeſſore quaſi prædo, ut l. 1. §. non querimus, D. eod. Denique ſi heres ipſe qui inſtitutus eſt teſtatorem inteſtatum faciat dolo malo, deſtituto teſtamento, ut veluti ab inteſtato pro herede aut bonorum poſſeſſore, vel pro poſſeſſore hereditatem poſſideat ſine onere legatorum & fideicommiſſorum & libertatum, ex hoc edicto cauſa cognita in eum dantur utiles actiones legatorum nomine, aut fideicommiſſorum,

aut libertatum, quæ per fideicommiſſum relictæ ſunt, & directæ competunt perinde atque ſi ex teſtamento heres extitiſſet, ſalva Falcidia ex legatis & fideicommiſſis, quæ in libertatibus nulla eſt. Omittere cauſam teſtamenti. i. teſtametum, eſt repudiare hereditatem teſtamento delatam, vel abſtinere ſe, & proprie tempus adquirendæ hereditatis prætei labi ſinere, ceſſare, inſuper habere judicium defuncti l. 2. Dixi cauſa cognita: nam bona fide & juſta ex cauſa ſi quis omiſerit hereditatem, in eum prætor daturus non eſt utiles actiones. Et ex verbis quidem edicti is tantum legatorum fideivecomiſſorum petitione tenetur qui quam omiſit ex teſtamento, poſſidet ab inteſtato. Cæterum ex ſententia & exemplo edicti conſtitutiones etiam teneri eum volunt qui omiſit, licet non poſſideat, ſi id egit dolo malo cum ſubſtituto, vel legitimo herede, ut in eum hereditas tranſiret, l. 1. hoc tit. l. 1. inf. de fid. lid. & ſubſtitutus vel legitimus heres, licet non omiſerit ipſe teſtamentum, ſecundum ordinem præſcriptum, l. 2. 4. 10. D. eod. Producitur etiam ſententia edicti ad alias pleraſque ſpecies.

Enarratio.

Tit. XXXIX.

INſuper habere) Pro uſurpabitur in l. 2. Cujacius legit, inſuperhabitum, obſervat. libro III. 22. utitur eo verbo Apulejus Metamorph. I. *Meis amoribus inſuperhabitis*, veteres tamen Menagil & Brodæi codices vulgatam retinent.

De indicta viduitate & de lege Julia Miſcella tollenda.

Tit. XL.

DAtur titulus ſpecialis de legato aut fideicommiſſo relicto viro aut mulieri ſub condicione viduitatis aut cœlibatus propterius novum quod ea de re Juſtinianus ſanxit atque conſtituit. Condicio viduitatis eſt honeſta. Viduitas enim genus pudicitiæ eſt. At reip. inutilis, quam maxime intereſt augeri civium numero, l. cum ita legatum, l. hoc modo, D. de cond. & dem. ideóque remittenda eſſe videtur tanquam utilitati publicæ contraria, l. 2. §. tractari, D. ad S. C. Tertyl. ut etiam ea non impleta capiendi legati jus ſit. & viro remittitur etiam lege Julia & Papia, ſi modo is eáve cui legatum relictum eſt intra annum nubat, vel uxorem ducat & juret ſe liberorum procreandorum cauſa nubere, vel ducere uxorem, Appellatur verò ea lex Miſcella in hoc tit. & No. 2. & à Græcis XLVIII. βασιλικῶν ad l. ult. D. de ſtatulib. quia pertinet tam ad mares quàm ad fœminas, quibus viduitas injungitur l. 3. hoc tit. l. heres §. ult. D. de cond. & dem. & quia certo eodémque capite pleraque alia continet miſcellanea viro & uxori communia, de quibus Ulp. lib. Reg. Si extraneo legavero ſub condicione, ſi uxor mea vidua permanſerit, condicio non remittitur, quia nec illi viduitatem injungit, l. 1. hoc tit. l. mulieri, D. de cond. & dem. Si uxori ipſi vel alii mulieri ſi vidua permanſerit, remmittitur, ut l. 2. ſup. de

inſtit. & ſubſt. ex lege Julia Miſcella & S.Conſultis circa eam factis (ſic legendum pluratiuo numero in l. 3.) veluti Perniciano & Calvitiano, quæ memorat Ulp. eodem libro, ſi modo intra annum nubat, ut dixi, & juret ſe liberorum quærendorum cauſa nubere. Poſt annum ſi nubat, ex eadem lege quaſi condicione defecta non admittitur ad legatum, nec ſi nondum nupſerit, aliter quàm ſi præſtiterit cautionem Mutianam. At nova Conſtitutio Juſtinani in hoc tit. ſive mari ſive fœminæ impoſita ſit condicio viduitatis ſublata lege Julia penitus remittit condicionem viduitatis, ut legato ſtatim præſtito nec ſit neceſſe preſtare cautionem Mutianam, etiam ſi tardius nubat vel uxorem ducat. nec jurare ſe maritum aut uxorem habiturum liberûm quærendorum cauſa. quod tamen No. 22. ita recantat, ut omnino nolit remitti condicionem viduitatis, ſed intra annum mulierem aut virum omnino vocare, niſi Deo ſe devoveat, quo genere ſpes nuptiarum & liberorum tollitur, ut l. 52. ſup. de ep. & cl. & No. 23. nec aliter quàm ſpe nuptiarum ſublata legatum capere, nec poſt annum quoque aliter quàm præſtita cautione Mutiana, quod legati nomine ceperit condicione viduitatis non impleta heredi cum ſua cauſa reſtituiri. Et hæc quidem No. Juſtiniani ad ſecundas tantum nuptias coërcendas ſpectat. nam ſi puellæ nondum nuptias expertæ, legatum relictum ſit ſub condicione, ſi non nupſerit, proculdubio condicio remittitur. & ita Joannes recte.

Enarratio.

Tit. XL.

Viduitas enim genus pudicitiæ eſt) Quintilianus declamat. cccvi. *Sic complexa eſt viduitatem tanquam genus pudicitiæ.*

Alia continet miſcellanea] ut apud Gellium xx. cap. ult. *Variam & miſcellam, & quaſi confuſaneam doctrinam.* & apud Juvenalem ſat. xi. —— *veniunt ad Miſcellanea Judi.*

Sic legendum plurativo numero in l. 3.] ſic legitur in antiquo Menagii & Brodæi, nec aliter legit Gallicus interpres Codicis.

Quæ memorat Ulp. eod. libro] Tit. xvi. § pen. & ult.

Liberorum quærend. cauſa) Quo animo etiam & voto uxores ducebantur, l. liberorum 220. §. ult. D. verb. ſign. vide Cujac. ad Nov. xxii. ſub. finem.

Mulierem aut virum omnino vac.) ut vacans mulier in l. 5. D. vi publ. *μὴ γεγαμημένη*, in Baſilicis. Tacitus Annal. xi. 1. *Sed ubi mulier vacua fuit, &c.*

Reſtituiri] Sic ſcribitur in Pandectis Florentinis, pro, reſtitutum iri.

Ad ſecundas tantum núpt.] Ad renubentes.

Condicio remittitur] Vidua renubens ad legatum non admittitur. Puellæ ſecundum plurium ſententiam condicio remittitur. Sententia Joannis celebrior & communior eſt, ut heic ſcribit Fulgoſius. Odofredus eam ſequitur ad authenthicam cui relictum, hoc tit.

De iis quæ pœnæ nomine in teſtamento vel codicillis relinquuntur.

Tit. XLI.

V. tit. 6. lib. 34. ff.

Conſtitutio quoque hujus tituli nova eſt de legatis, fideicommiſſis, libertatibus, hereditatibus datis, ademptis vel tranſlatis pœnæ cauſa. Et pœnæ cauſa legatum relinquitur, quod non gratia legatarii, ſed in odium & pœnam heredis relinquitur, ut puta hoc modo, Heres in Gaio filiam tuam deſpondeas, Si deſponderis x. millia Sempronio dato. Et adimitur & transfertur hoc modo, Gaio fundum dolego, Gaius ne filiam tuam Sempronio deſpondeas, Quod Gaio legavi, Si Gaius filiam ſuam Sempronio deſponderit id Mævio do lego. Et ad eundem modum fideicommiſſum quoque & hereditas & libertas datur vel adimitur vel transfertur. & jure veteri neque datio neque ademptio vel tranſlatio valet, l. 12. D. de cond. & dem. quia eſt contra naturam legati, fideicommiſſi, hereditatis, libertatis, quæ non alterius coërcendi, ſed honoris ergò ut amicis relinquerentur, invita ſunt, ut ab inventione ſimiliter negamus poſſe nos ſtipulari alteri, l. 3. 8. §. alteri, D. de ver. obl. & pactionem quoque contra naturam contractus non valere l. cum precario, D. de prec. §. 1. Inſtit. de ſociet. Ex Conſtitutione hujus tit. valent omnia quæ teſtamento vel codicillis pœnæ cauſa relinquuntur, ut ſuprema voluntas teſtatoris potior

tior ſit ratione juris, niſi ſi quid teſtator fieri juſſerit impoſſibile, aut quod pro impoſſibili habeatur, velut illicitum aut inhoneſtum, & non facientem oneraverit legato aut fideicommiſſo, aut manumiſſione ſervi, aut adjectione coheredis: nam & impoſſibilis, inhoneſta, vel illicita condicio ſive juſſio, & quod, ſi ea non impletur, datur alii vel transfertur, pro non ſcripto eſt, idque omne perinde remanet apud eum à quo datum vel tranſlatum eſt, ac ſi datum, ademptum, vel tranſlatum non eſſet. Theophilus dabit exempla.

Enarratio.

Tit. XLI.

Sed honoris ergo) Honorari hereditate & legato quis dicitur, l. Julianus 26. D. ſi quis om. cau. teſtam. Legata amore legatarii, & ex benevolentia dari oportet, non odio heredis, Theophilus §. 36. de legat.

Ex conſtitutione hujus tit.] In conſtitutione hujus tit. Cujacius delet verbum *pecunias*, alii, *pecuniariam*. quæ tamen exſtant in duobus vett. Menagii & Brodæi. Gallicus interpres ita vertit. *ou que deniers ſoient donnez, ou que autre peine de chatel ſoit payée*, alia pœna pecuniaria. Idem interpres tit. de peculio ejus qui libertatem meruit, ita reddit: *del chatel à celuy qui eſt franchy.*

Theophilus dabit exempla] §. ult. de legat.

De fideicommiſſis.

TIT. XLII.

V. lib. 2. Inſt. tit. 23. & 24. & lib. 30. & ſeqq. ff.

HIc titulus vicinus & proximus eſt titulo de legatis, adeò ut & in hoc, & in illo, & his quoque titulis qui hunc & illum ſequuntur, pleraque ſint nominatim perſcripta communiter de legatis & fideicommiſſis, ut in hoc l. 6. 8. 13. 24. Et ſeparati tamen ſunt tituli, quia & multæ inter ea ſeparationes. fideicommiſſa relinquuntur etiam codicillis teſtamento non confirmatis, & epiſtola, & libello fideicommiſſario, & nutu, l. 22. non legata. & tacitum fideicommiſſum legas paſſim, nuſquam tacitum legatum. Et etiamſi nullo teſte abhibito relictum ſit fideicommiſſum, ſi id confiteatur heres relictum eſſe, vel ſi delata condicione jurisjurandi non utatur, præſtandum eſt, l. ult. hoc tit. Item legata à ſolis heredibus inſtitutis relinquuntur, fideicommiſſa & à legatario, & fideicommiſſario, & donatario mortis cauſa, & à patre, vel tutore heredis vel legatarii, & à legitimo herede, non à filio præterito vel exheredato, licet per bon. poſſeſſionem contra tabulos, vel querelam inofficioſi teſtamenti ad hereditatem patris perveniat, quia ſuo jure pervenit ad eam non ex judicio patris, l. pen. hoc tit. l. cum quidam, ſup. de leg. quod & in legatis locum obtinet. Sed in fideicommiſſis major erat dubitatio, quia proniores ſumus in admittendis fideicommiſſis, quæ & humanio-

ra dicuntur in l.2.tit. ſeq. quam legatis. Illa differentia eſt ſumme notanda quæ colligitur ex l.16. ut in fideicommiſſis etiam ſi verba perſpicua ſint, quæſtio voluntatis admittatur. & inde l. quiſquis, D. de leg. 3. verborum & voluntatis argumenta conjunguntur. In legatis ſi verba perſpicua ſint, non admittitur voluntatis quæſtio, l. ille aut ille §. 1. D. eod. l. ſi alii, D. de uſufr. leg. nec licet nodum in ſcirpo quærere. denique in legatis rigor & ſubtilitas juris obſervatur, in fideicommiſſis latitudo voluntatis, & poſterior voluntas, l. 19. hoc tit. l. 4. ſup. de ver. ſig. l. per fideicommiſſum. D. de cond. & dem. & tamen non quævis poſterior voluntas temere directam ſcripturam infirmat. Eſt autem hic titulus non tantum de fideicommiſſis ſpecialibus, ſed etiam de univerſalibus, ut l. 3. 5. 12. 14 15. 16. 30. & l. ult. nam & quod de univerſalibus facile trahitur ad ſpecialia, ut quod eſt in l. 30. de fideicommiſſo hereditatis, & ad fideicommiſſum ſpeciale vel legatum pertinere conſtat ex l. generaliter §. ult. ſup. de inſt. & ſubſt.

Enarratio.

Tit. XLII.

Codicillis teſtamento non confirm.) Ulpianus, tit. xxv. §. fideicommiſſum & ante.

Et libello] Lex 22. ita legitur in vett. *vel brevi libello.* Gallicus interpres: *& en petit libelle.*

Non legata] d. §. fideic.

Tacitum fideicommiſſum) Quoties heres

in fraudem legis tacitam fidem accommodat ut incapaci reſtituat.

Nullo teſte adhibito) Difficile eſt natura probare tacitum fideicommiſſum, ut ait Fabius declamat. ccc. xxv. Sed etſi nullus adhibitus fuerit teſtis, ſi tamen heres à ſe relictum fateatur, vel infitietur quidem, ſed recuſet jurare, pro confeſſo habetur, l. 1. h. t.

Fideicommiſſa & à legatario) Legata ſolum heredem onerant: fideicommiſſa & à leg. & fid. relinquuntur, l. 1. inf. tit. prox. ibi: fideicommiſſum cuidam relinquatur.

Et donatario mort. c.) l. 9. & ult. h. t.

Et à patre] l. quamvis 15.

Vel tutore heredis] l. etiam 20.

Et à legitimo herede) §. præterea 10. Inſt. de fideicomm. heredit.

Non à filio præt. vel exhered.) d. l. 9. & l. coheredi 41. §. 1. in fi. D. de vulg. & pup.

Quod & in legatis loc. obt.) d. l. cum quidam.

Communia de legatis & fidei-commiſſis & de in rem miſſione tollenda.

Tit. XLIII.

IN ſuperioribus titulis multa expoſita ſunt quæ ſemper fuerunt & ſunt etiam hodie communia legatis & fideicommiſſis. In hoc titulo proponuntur quæ cum ante communia non fuiſſent, Juſtinianus communia fecit, ſcilicet communes actiones tres legatorum omnium & fideicommiſſorum, actionem ex teſtamento vel codicillis, quæ eſt in perſonam he-

redis, vel ejus à quo fideicommiſſum aut legatum relictum eſt, actionem in rem ad vindicandam rem, quæ relicta eſt ſi modo, teſtatoris fuerit, & actionem hypothecariam in cæteras res hereditarias pro quantitare legati aut fideicommiſſi, non etiam in res heredis, vel ejus à quo legatum aut fideicommiſſum relictum eſt, veluti ex tacita hypotheca ſublata ſolemni in rem miſſione, quæ herede non exiſtente ſolvendo fideicommiſſorum nomine fiebat adverſus extraneos poſſeſſores rerum hereditariarum, ut No. 39. quia ſufficiunt tres illæ actiones. Communia quoque fecit verba legatorum & fideicommiſſorum, ut non jam verba directa legatum, & precaria fideicommiſſum faciant, ſed ſola voluntas defuncti, & ſit legatum quod defunctus voluit eſſe legatum, licet verbis precariis relictum ſit, & fideicommiſſum quod defunctus voluit eſſe fideicommiſſum, licet relictum ſit verbis directis. Imo & communia fecit jura legatorum & fideicommiſſorum, ita ut jura fideicommiſſorum, quæ erant humaniora, communicentur legatis, puta ut non teſtamento tantum aut codicillis teſtamento confirmatis, ſed etiam ab inteſtato legata relinquantur, & ab herede heredis vel legatarii, & à legatario & à fideicommiſſario, & à donatario cauſa mortis, & à debitore defuncti, & à patre vel domino heredis inſtituti, & ab eo cui ſtatu liber dare juſſus eſt, ut fideicommiſſa, & ut nutu relinqui poſſint, & epiſtola vel libello, nec jam in eis rigor juris civilis ſed ſola voluntas defuncti dominetur, & ut dies eorum non cedat ex apertis tabulis, ut & poſt legem Papiam fideicommiſſorum

dies non cedebat ex apertis tabulis, ſed à morte teſtatoris. Contra quoque quod amplius juris fuit in legatis ut communicetur fideicommiſſis, puta ut iiſdem actionibus petantur quibus legata, & ut juris ordinarii ſint, dominiúmque transferant in accipientem ut legata. & hæc quidem continentur prima & ſecunda Conſtitutione hujus tituli. Tertia quoque nova eſt de optione legata, & de rebus defuncto relictis non alienandis, aut pignerandis, aut ſervis manumittendis.

Enarratio.

Tit. XLIII.

Sed etiam ab inteſtato legata relinquantur] Juſtinianus in §.præterea 10 Inſtit.de fideicommiſſ. heredit. ait, legata niſi ex teſtamento non valere, quod & hodie obtinere quidam ſentiunt.

Et ab herede heredis) Sicut fideicommiſſa, l. ſed etſi 6. D. de legat. 3.

Et ut nutu relinqui poſſint) ut fideicommiſſa. Vide tit. prox. ſup. Quintilianus declamat. CCXLVII. *Voluntas hominum non tantum voce ſignata eſt. An vero ſi manu promiſiſſet, an vultu annuiſſet, &c.*

Non cedat ex apertis tab. &c.) Ex lege Papia legatorum dies cedebat ex apertis tabulis, Ulpianus tit. XXIV. §. pen. Fideicommiſſorum autem dies etiam poſt legem Papiam cedebat à morte teſtatoris, quia lex Papia de legatis tantum loquitur, quæ odioſa eſt lex: & odioſæ leges non ſunt adjuvandæ interpretatione, ut

in l. cum quidam, ff. de liber. & poſtum. Cujacius ad leg. un. §. igitur, inf. de caduc. toll. Hodie legatorum etiam dies quæ pure relicta ſunt, cedit à morte teſtatoris, d. §. cum igitur, & §. in noviſſimo.

De optione legata) Vide quæ diximus ad §. 23. Inſtit. de legat.

De falſa cauſa adjecta legato vel fideicommiſſo.

Tit. XLIV.

Legatis vel fideicommiſſis quæ relinquuntur, aut cauſa inferitur, aut modus, aut connicio. De cauſa eſt hic titulus & in eo cauſa biſariam accipitur, pro ratione legandi collata in præteritum, & pro demonſtratione. i. nota & deſignatione certæ quantitatis legatæ, certíve corporis, & neque hanc, neque illam, ſi falſa ſit, oſtendit perimere legatum aut fideicommiſſum. De falſa demonſtratione eſt l. 2. 3. 5. lex 2. de hac, decem quæ Titio debeo, l. 3. de hac, Decem quæ in dotem accepi, l. 5. de hac. Quæ inſtrumento illo dotali conſcripta ſunt, ut x. debeantur etiamſi neque x. Titio debita fuerint, neque in dotem data, vel etiamſi inſtrumentum illud non fuerit dotale, in quo doti x. data comprehenſum eſt. De falſa ratione legandi l. 1. & 4. A Titio exigi veto, quia mihi quod debuit omne perſolvit. Et demonſtratio rei vel quantitati ſatis demonſtratæ adjecta, & ratio legandi, ſupervacua eſt. igitur nihil hæc, vel illa nocet.

Enarratio.

TIT. XLIV.

DEcem quæ Titio) Et hæc eſt ſententia legis 2. ut Cujac.in recitat.& ita etiam ſpeciem ejus ponunt auctores Baſilicῶn, Azo in Summa, Odofredus & Fulgoſus.

Quantitati ſatis demonſtratæ) l. 1. §. ſi quis uxori 2 D. de dote præleg. l. cum tale 72. §. falſam 4. D. de condit. & demonſtrat.

De his quæ ſub modo legata vel fideicommiſſa relinquuntur.

TIT. XLV.

DE modo eſt hic titulus, quem varie in libris veteribus invenio conſcribi, De legatis ſeu fideicommiſſis quæ ſub modo relinquuntur, De his quibus ſub modo legata vel fideicommiſſa relinquuntur, De his quæ ſub modo legati vel fideicommiſſi relinquuntur, & ut propoſui magiſque probavi. Modus eſt finis propter quem legatur, vel cauſa legandi collata in futurum: quæ etiamſi falſa ſit i. impoſſibilis, nihil nocet: ſin autem poſſibilis ſit, etiam protinus agentem de legato admittit, cautione oblata, l. eas cauſas, D. de cond. & dem. l. 19. D. de leg. 3. l. cum in teſtamento, D. de fid. lib. nec igitur per omnia pro condicione obſervatur, ſi ita concipiatur, Illi tot aureos de lego ut monumentum faciat: ſed ſi ita, Illi tot aureos do lego ſi monumentum

faciat, per omnia pro condicione obſervatur, d. l. eas, & l. 1. hoc tit. Et ex hac ſcriptura fideicommiſſi petitio non eſt, videlicet cum ita legavit, ſi dederit Gaio decem, ſive modum ſive condicionem facere voluerit: ex illa fideicommiſſi petitio eſt, ſive modum ſive condicionem facere voluerit ex l. 2.

Enarratio.

Tit. XLV.

Et ut propoſui magiſque probavi) Et ita legitur in vett. Menagii & Brodæi.

Nec igitur per omnia pro conditione obſervatur] Modus accipitur pro conditione quod ad effectum, ut ait Fulgoſius, ſive ut aiunt Græci, modus habet *τὰ τῆς αἱρέσεως ἀποτελέσματα*, Baſilic. libro XLIV. tit. XXVIII. *conditionis effectus*: quia vel modus implendus eſt, vel cautio interponi debet de eo implendo. quod ſi non impleatur, relictum reddi debet. Nec igitur per omnia modus pro conditione obſervatur: nam ſi cui ſub modo relictum ſit, ſtatim illud petere non prohibetur præſtita cautione de modo implendo, l. ſi tibi legatum 19. D. de legat. 3. Si vero ſub condicione legatum relictum ſit, nonniſi poſt impletam conditionem peti poterit, l. 2. h. tit.

Et l. 1. hoc tit.) In qua Cujac. in recitat. monet, non eſſe mutandum verbum *obtineas* in *retineas*. In vett. tamen Menagii & Brodæi legitur retineas. Sic etiam legit. Gallicus interpres Codicis, apud eundem Menagium. *Ce ne te nuit pas que tu ne retiennes ce qui*

te fut leſſié. Baſilica : οὐκ ἀναγκάζεται τὸ λεγάτον ἀναδοῦναι : legatum reddere non compellitur, d. tit. xxviii.

Ex illa fideic.) Si legaverim ſub modo ut det Caio decem, Caio fideicommiſſi petitio eſt.

De condicionibus inſertis tam legatis quam fideicommiſſis, & libertatibus.

Tit. XLVI.

V. tit. 1. lib. 35. ff.

DE condicione eſt hic titulus, & in eo additur, Et libertatibus propter l. ult. quæ eſt de ſtatu libertate, & favorabiliter conſtituit, ut ſi caſus fortuitus impedimento fuerit ne condicio libertatis impleretur, puta ſi heredi dederit x. aut rem, aut ſervum peculiarem, ſtatim competat libertas, & condicio poſt libertatem impleatur. quod non ita procedit in legatis & fideicommiſſis. Condicio eſt caſus collatus in futurum qui evenire vel non evenire, vel aliter evenire poteſt. vel, cauſa appoſita legato, qua exiſtente debetur legatum, deficiente perimitur, ſuſpenſe ſuſpenditur. Et ut falſa cauſa vel falſus modus, ita falſa condicio. i. impoſſibilis non perimit legatum, l. cum tale. §. falſam condicionem, D. de cond. & dem. Poſſibilis quoque etiam ſi non exiſtat aliquando, non perimit legatū, ſi ſit ex his quæ remittuntur. i. pro nullis aut pro impoſſibilibus habentur, ut condicio turpis, condicio jurisjurandi, viduitatis, divortii, alioquin deficiente condicione perimitur legatum, ſi per legata-

rium fiat quo minus impleatur: nam ſi per eum in cujus perſona implenda eſt condicio, vel modus, pro impleto habetur, & pœnitentiæ locus non eſt, l. ult. hoc tit. l. 5. D. Quand. dies leg. ced. l. 3. §. Stichus, D. de ſtatul. l. pater §. ult. ad Treb. quia condicio quæ ſemel extitit, vel extitiſſe intelligitur, non reſumitur, l. quidam, D. de fid. lib. Pro impleta etiam habetur ſi is in cujus perſona implenda fuit, vivo teſtatore deceſſerit, quod eſt adnotandum ad ſpeciem l. 3. & 4. hujus tit. Valde autem novam eſſe Conſtitutionem l. pen. oſtendunt l. 13. D. de man. teſt. & l. pen. in pr. D. de cond. & dem.

Enarratio.

Tit. XLVI.

Ut ſi caſus fortuitus) Pûta latronum vel hoſtium incurſus.

Condicio turpis, condicio jurisjurandi) l. non dubitamus 20. D. de condic. & demonſtrat. l. quæ ſub condicione 8. D. de condic. inſtit.

Viduitatis] De qua tit. XL.

Divortii] l. 2. h. t. in qua videamus an *ordinem* legendum ſit, etiam invitis libris antiquis.

De uſuris & fructibus legatorum vel fideicommiſſorum.

Tit. XLVII.

HIc titulus oſtendit legata & fideicommiſſa his quibus relicta ſunt ſine mora & fruſtratione eſſe præſtanda: alioquin ex mora deberi pecuniarum relictarum uſuras, ceterarum rerum fructus, & periculum earum pertinere ad eum à quo relictæ ſunt, ſive perierint ſive deteriores factæ ſint, l. 3. hoc tit. l. 39. §. fructus, de leg. 1. Et moram fieri ex die litis conteſtatæ, l. 1. 2. 4. hoc tit. l. quæſitum §. ult. D. de leg. 1. neque enim quælibet interpellatio in mora conſtituit debitorem, ſed repetendi debiti inſtantia ſive repetitio, quæ fit per judicem lite conteſtata: nam & ſi vix adeatur judex mora non precedente, l. 3. D. de uſur. tamen certius ducitur & coarguitur ratio moræ ex tempore litis conteſtatæ. nec tamen inficior, quin & ſi ratio moræ coargui poſſit ex mota controverſia inſtanti atque continua, antequam ad judicem eatur, & lis apud eum conteſtetur, ex eo tempore ſit habenda ratio uſurarum & fructuum: nam ut in S.C. Adriano, quod eſt ſcriptum de lite conteſtata facile trahitur ad motam controverſiam, l. ſed etſi lege. §. ſi ante litem, D. de pet. her. ita Conſtitutiones hujus tit. quæ loquuntur de lite conteſtata, trahi concedo ad controverſiam motam: & ita conſtituo, ex lite conteſtata, vel controverſia mota legatariis aut fideicommiſſariis moram fieri cum hac exceptione, niſi contro-

vertendi aut litigandi juſtam cauſam habuerint, l. ſi quis ſolutioni, D. de uſur. ut puta ſi juſte dubitabatur lex Falcidia locum eſſet habitura nécne, & an ſolidum legatum quod peteretur præſtari deberet, l. 3. D. de uſur. l. qui ſolidum, in pr. D. de leg. 2. quo caſu damnatus heres ſi paruerit ſententiæ, id eſt ſi legatum exſolverit, immunis eſt à dependendis fructibus & uſuris, d. l. 3. vel ſi poſt ſententiam & tempora judicati moram fecerit, à die litis conteſtatæ in diem ſententiæ uſuras & fructus præſtat, d. l. 3. At ſi morandæ ſolutionis cauſa obtendat Falcidiam, prætor fideicommiſſarius ſequetur ordinem l. 2. & ſatiſdanti fideicommiſſario jubebit præſtari ſolidum legatum, aut eo nequeunte ſatiſdare, dabit arbitrum ad ineundam rationem legis Falcidiæ, & diem intra quem ineatur partibus præſentibus, & ſecundum eam de fideicommiſſo pronuntiabit, vel herede non veniente ad diem, damnabit eum ut ſolidum legatum præſtet cum onere uſurarum & fructuum à die litis conteſtatæ in diem quo præſtiterit, d. l. 3. Quod ad uſuras attinet actio legatorum vel in perſonam, quæ ſtricta eſt, vel in rem, quæ arbitraria, ſimilis eſt actioni bonæ fidei, quoniam uſuras recipit ex mora l. 34. D. de uſur. vel ex reipſa ſi actor fuerit minor. xxv. an. l. 3. ſup. in quib. in int. reſt. Quod ad fructus diſſimilis, quia bonæ fidei etiam ante moram recipit fructus, l. videamus §. pen. D. de uſur.

Enarratio.

Tit. XLVII.

Repetendi debiti inſtantia) ut loquitur lex mora 32. D. de uſur.

Vel controverſia mota) Quid enim ſi heres ſæpe interpellatus fruſtratus ſit ? nec conſtitutionibus hujus tituli movetur Azo, Joannes Faber, & alii, quo minus putent, non ſolum ex ex die litis conteſtatæ, ſed etiam ex interpellatione legatariis & fideicommiſſariis moram fieri.

Prætor fideicommiſſarius) qui judex dicitur in l. 2. h. t.

Dabit arbitrum) Qui arbiter Falcidiæ dicitur in l. ſi debitor 12. D. ad leg. Falcid. & l. 1. §. 2. D. ſi cui plus quam per leg. Falcid.

Quæ arbitraria) actio in rem arbitraria eſt l. qui reſtituere 68. D. de rei vind.

Similis eſt) Vide Cujac. ad leg. 1. & 2. D. de uſur.

Vel ex re ipſa, Ex re, & in d. l. mora, quæ propriè non eſt mora.

De incertis perſonis.

Tit. XLVII.

Titulus eſt de incertis perſonis, id eſt de legatis, fideicommiſſis, hereditatibus, libertatibus, tutelis datis incertis perſonis. & incertas perſonas vocat, quas teſtator ignora-

vit, id eſt neſcivit, quæ & quales futuræ eſſent, ut ſi heredem inſtituit eum qui primum ad funus ſuum veniret, vel qui prior Cõſul deſignaretur, cive legavit. Incertis perſonis adnumerat etiam poſtumum: quia incertum eſt qualis futurus ſit, & an futurus ſit. & his adjungit incerta corpora, veluti civitate, & collegia. Sed periit Conſtitutio hujus tituli, quæ multum continebat literarum. Jure veteri incertis perſonis vel corporibus relicta non valebant, niſi relinquerentur ſub demonſtratione certa, veluti. Ex cognatis meis qui nunc ſunt, ut eſt in Inſtitutionibus Juſtiniani, & Regulis Ulpiani, & recte, Qui nunc ſunt; nam poſtumo alieno legari non potuit. Verum enim quod condicionis implendæ cauſa datur, & incertis perſonis dari oportet, l. 4. D. de reb. dub. quia neque legati, neque fideicommiſſi jure capitur, l. 8. D. ſi quis om. cau. teſt. l. mortis cauſa, D. de don. cau. mor. Et quamvis non ſint in petitione quæ incertis perſonis relinquuntur, ſunt tamen in retentione, §. incertis autem, Inſt. de leg. Ex Conſtitutione hujus tit. ſunt etiam in petitione, & poſtumo ſuo, vel alieno legatum aut fideicommiſſum, aut hereditas dari, & obtineri poteſt jure civili ſine auxilio prætoris, & quibuſcunque collegiis corporibúſque licitis. Res procedit gradatim: nam & cum poſtumo ſuo olim fuit teſtamenti factio jure civili, & alieno quoque fideicommiſſum relinqui potuit, l. 5. §. ult. D. de reb. dub. l. 2. in pr. D. de jur. cod. non legatum, & hereditas etiam dari jure prætorio. Et libertas ex l. 14. inf. de fid. lib. item ex S. C. & Conſtitutionibus incertis corporibus pleriſ-

que. Solam tutelam excipit Conſtitutio hujus tituli, qua de cauſa remanſit in Dig. l. tutor incertus, D. de teſt. tut. nec debuiſſet remanere quod de incerto herede in l. 9. §. heres, D. de her. inſt. & l. ſciendum, D. de verb. ſig. nam & incertæ perſonæ cuilibet, & incerto corpori modo licitum ſit, ex hac Conſtitutione Juſtiniani hereditas dari poteſt.

Enarratio.

Tit. XLVIII.

Quas teſtator] Theophilus ad §. incertis, 25. de legat.

Ad funus ſuum veniret] d. §. incertis, Ulpian. tit. xxiv. §. incertæ.

Adnumerat etiam poſtumum, Theophilus §. 26. de legat.

Veluti civitates) Ulp. tit. xxii. §. nec municipia.

In Inſtitut. & reg. Ulp.) d. §. incertis, & d. §. incertæ.

Quod condicionis implendæ cauſa] ut puta ſi quis ita dixerit, heres eſto, ſi ei qui prior Conſul deſignatus fuerit, dederis.

Sunt tamen in retentione) Soluta non repetuntur.

Nam & cum poſtumo ſuo] Ulp. tit. xxii. §. eos qui.

Non legatum) §. poſtumo 26. Inſtit. de legat.

Jure prætorio) Inſtit. de bon. poſſeſ. in princ.

Ex Sc.) L. cum ſenatus 20. D. de reb. dub. l. 3. tit. ſeq.

Modo licitum ſit] Collegio Chriſtianorum utiliter relinquitur, l. 1. ſup. de ſacroſ. Eccleſ.

Ad S. C. Trebellianum

TIT. XLIX.

V. lib. 2. Inſtit. tit. 23. & tit. 2. lib. 35. ff.

HIc titulus proprie pertinet ad fideicommiſſarias hereditates, de quibus actum eſt tit. 43. De his facta ſunt duo S. C. Prius fuit Trebellianum, quo nondum in fideicommiſſis fuit admiſſa Falcidia. Poſterius Pegaſianum, quo fuit admiſſa. Et Trebellianum fuit tantum de transferendis actionibus omnibus in fideicommiſſarium, quas habet heres, vel quibus obſtrictus eſt. Sed auctoritate Juſtiniani Pegaſiano hodie tranſfuſo in Trebellianum, & de Falcidia deducenda ex fideicommiſſo hereditatis eſt S. C. Trebellianum ſi ſponte adierit heres, & onera creditorum dividuntur inter heredem & fideicommiſſarium pro quadrante & dodrante, l. 1. vel ſi quadrantem non retineat heres, omnia transferuntur in fideicommiſſarium. Onera autem legatorum ſemper ad fideicommiſſarium pertinent, quia ex quadrante legata non delibantur, ſed quadrans delibatur ex legatis l. 1. §. ult. D. eod. & hoc ſi dodrans vel as reſtituatur ex fideicommiſſo: nam ſi minor pars hereditatis puta ſemis, etiam legatorum onera inter heredem ex aſſe & fideicommiſſarium ſemiſſarium pro rata dividuntur l. 2. hoc tit. l. 1. §.

pen. D. l. 1. §. qui minorem, l. etiam §. 1. D. ut leg. no. cau. Eſt etiam hoc ex Pegaſiano. tranſlatum in Trebellianum, ut heres coactus adire hereditatem, amittat Falcidiam. l. 4. nec omittendum etiam ab inteſtato Trebelliano S. C. & legi Falcidiæ locum eſſe, l. 3. & 5. hoc tit. l. ult. inf. quand dies leg. ced. l. filiusf. D. ad l. Fal. nec quod in l. 6. de benficio ſingulari dato filiis, ut in Falcidiam non imputent fructus medio tempore perceptos, & ut filiis ſuis non præſtent cautionem fideicommiſſi nomine niſi duobus caſibus, quibus & non ſatiſdatio fidejuſſorum, ſed nuda ſatiſdatio præſtatur. Nec omittendæ etiam quæ duæ quæſtiones definiuntur in l. pen. & in ſecunda adnotandum, tertio caſu non transferri ipſo jure actiones in fideicommiſſarium ſecundum ſine reſtitutione primi, ut l. 1. §. de illo & ſeq. D. eod. primo & ſecundo caſu transferri ſine reſtitutione. Et in l. ult. cernas licet parturientem Juſtinianum de non detrahenda Falcidia vetante teſtatore, quod biennio poſt edidit Conſtitutione emiſſa ad eundem præfectum prætorio.

Enarratio.

Tit. XLIX.

QUas habet heres, &c.] Ex l. ſi mulier 59. §. 1. D. de ju. dot.

Onera autem legatorum) V. ad §. ſed quia 7. num. 26. Inſtit. de fideicomm. hereditat.

Fructus medio temp. perceptos) Si juſſiſint hereditatem reſtituere in diem vel ſub

conditione : vel etiam ſi juſſi ſint fideicommiſſum ſingulare præſtare*:* Nam judicio defuncti manent apud heredem.

Niſi duobus caſibus) I. Si pater juſſus ſit cavere filio ſuo de fideicommiſſo quandoque reſtituendo, idque propter paternam reverentiam. Nec enim filius illæſa pietate alium quæret qui pro patre fidem dicat. I I. Si filius rogatus ſit hereditatem reſtituere filio ex priore matrimonio ſuſcepto, & ſoluto eo matrimonio ad ſecundas nuptias tranſierit: nam plerumque ſecundæ nuptiæ ad prioris ſobolis impellunt odium. His tamen caſibus nuda cautio eſt, nuda repromiſſio; non ſatiſdatio, ſeu fidejuſſorum datio.

Quæ duæ quæſt. defin. in l. pen. *)* In prima parte legis definitur, fideicommiſſariam hereditatem ſoli tutori reſtitui poſſe ſine onere fidejuſſoris, pupillum ſcilicet ratam rem habiturum, ubi pupillus fari non poteſt, vel abſens eſt. Sin autem pupillus præſens ſit, & fari poſſit, hereditas ipſi pupillo tutore auctore reſtitueretur. Idemque juris eſt, ſi fideicommiſſaria hereditas furioſo reſtituenda ſit: nam furioſi nomine ſoli curatori reſtituetur In ſecunda parte legis definitur, in I. I I. id eſt, ſi primus qui reſtituere juſſus eſt, latitet, vel in fata conceſſerit, antequàm reſtitueret nullo herede relicto, ipſo jure actiones utiles transferri ſine ulla reſtitutione. In tertio caſu, id eſt, ſi primus fideicommiſſarius, cui heres hereditatem reſtituere juſſus eſt, rogatus ſit eandem hereditatem alteri reſtituere, omnino deſideratur primi reſtitutio ut in ſecundum ipſo jure transferantur actiones.

Ad legem falcidiam.

Tit. L.

Poſt S.C. Trebellianum datur lex Falcidia, quæ tamen in Digeſtis proponitur S. C. Trebelliano, ſanè rectius, quia vetuſtior eſt lex Falcidia S.C Trebelliano, atque etiam Pegaſiano. Lata enim eſt Auguſti temporibus, imo & Auguſtum eam ſanxiſſe Sudas ſcribit, ut Papiam Poppæam Cor. Tacitus Trebellianum autem factum eſt Neronis, Pegaſianum Veſpaſiani temporibus. Duo autem legis Falcidiæ capita proponit Paulus l. 1. D. eod. & in propoſitione primi νοθεύοντοι verba illa, uſque ad dodrantem, quia finis dodrantis finitur ſecundo, non primo capite, & in fine primi illa quoque νοθεύοντοι, ut hac lege ſequenti licebit: inque eadem primo capite legendum ἀρχαϊκῶς, is ſam pecuniam, ſáſque res. Nam quæcunque lex teſtari permittit, de ſua pecunia nominatim permittit, ut XII. tab. l. teſtandi, ſup. de teſtam. l. cum pater §. mando, D. de leg. 2. Et quibuſque. i. quibuſcunque ſive maribus ſive fœminis. Et in ſecundo quod præcipuum eſt caput legis, ſcribendum, detur, legetur, non detur legatum, & infra, datum legatum erit non legatúmve. Et in eo quod ait jure publico. i. quod ejus per leges licebit, ut l. quotiens eod. tit. Aliud caput legis Falcidiæ proponitur in l. ſed uſusfructus, D. eod. Et aliud in l. ſucceſſores, hoc tit. Aliud verò quod fingunt quidam, Si quis aliter &c. non admitto, hoc eſt ſecundi capitis iterationem non admitto.

Enarratio.

Tit. L.

Lata eſt Auguſti tempor.) Vide Dionem XLVIII. & quæ dixi Inſtit. eod.

Cornelius Tacitus) Annali III.

Trebellianum Ner. Peg. Veſp. temp.) §. IV. & V. Inſtit. de fideic. heredit.

Is ſam. pecun ſaſq. res) Ennius : *Pœni ſunt ſoliti ſos ſacrificare puellos.* Vide ſup. tit. IX.

Datum legatum) ut apud Ulpianum tit. I. §. ut teſtamento, *quod datum legatum eſt.*

De caducis tollendis.

Tit. LI.

Ut lex Falcidia de modo legatorum lata eſt Auguſti temporibus,ita lex Papia Poppæa de caducis hereditatibus & legatis. Et lex Falcidia à Juſtiniano non quidem ſublata ſed valde reciſa eſt No. de hered. & Fal. Lex autem Papia ab eodem Oratione miſſa ad Senatum quam poſuit ſub hoc tit. valde etiam reciſa eſt. Caduca ex Ulpiani lib.Reg.tit. eod.ita definio quæ jure relicta capaci aliqua ex cauſa poſt mortem teſtatoris ab eo cadunt in fiſcum. Dico, capaci : Nam quæ incapaci relinquuntur non ſunt caduca,ſed pro non ſcriptis habentur Dico poſt mortem teſtatoris, quia hæc ſunt quæ directo nomine caduca dicuntur alia quæ defi-

ciunt vivo teſtatore, ut ſi vivo teſtatore legatarius moriatur, aut condicio legati deficiat, ex lege Papia ſunt in cauſa caduci, id eſt, eodem jure quo caduca, fiſco ſcilicet obnoxia. Dico, aliqua ex cauſa, cauſam pro caſu accipiens Sunt autem caducorum caſus quinque. Primus, ſi poſt mortem teſtatoris ex parte heres ſcriptus, aut legatarius ante apertas tabulas vita deceſſerit. Quod eſt antequam ceſſerit dies legati, aut dies venerit adeundæ hereditatis: Namque is dies ex lege Papia Poppæa incipit ab apertis tabulis, l. 44. §. 1. D. de bo. lib. & rectè ait Ulp. ex parte heres ſcriptus. Nam ex aſſe ſcriptus etiam cluſis tabulis teſtamenti adire hereditatem poteſt, quatenus lex Papia jus tantum adcreſcendi aufert coheredibus, vel legatariis. Secundus, ſi poſt mortem teſtatoris ex parte heres ſcriptus, vel legatarius ante apertas tabulas peregrinus factus aut ſervus fiſci vel alterius, legatum non deficit, ſed poſt apertas tabulas per eum domino adquiritur. Tertius, ſi legatum vel hereditas relicta fuerit cœlibi, & is intra diem C. i. intra diem cretionis à morte teſtatoris legi Papiæ non paruerit. i. nuptias non fecerit. Quartus, ſi Latino legatum, aut hereditas relicta fuerit, & is intra dies C. i. intra diem cretionis à morte teſtatoris jus Quiritium conſecutus non fuerit qui duo poſteriores caſus & ab eodem Ulpiano repetuntur tit. 22. Quintus, ſi poſt mortem teſtatoris condicio legati deficiat exemplo eorum quæ ſunt in cauſa caduci, vel ſi pendente condicione legatarius moriatur, aut ſervus fiat pœnæ, non etiamſi peregrinus fiat per deportationem, ut l. intercidit, D. de condit. & dem. Sextum

non addmitto, ſi repudiaverit legatum, quia ea tantum fiunt caduca quæ quis cœpit capere non poſſe. At quod repudiavit ſanè capere potuiſſet ſi voluiſſet. Idem ſi tempore excluſus ſit, vel mortuus poſt apertas tabulas ante agnitionem legati, l. 4. D. de bon. poſ. Ex his cauſis hereditates & legata caduca fiunt, quartum delatoribus, quos Suetonius vocat delatores Papiæ legis, idem ſcribit Neronem quartas tantum pro præmio dediſſe bonorum denuntiatorum. Quod dixi caduca ab eo cui relicta ſunt cadere in fiſcum, rationem nominis declarat ſimul & cauſam caducorum introducendorum. Introducta enim ſunt Auguſti tempore ærarii augendi & replendi gratia, quod bella civilia ſuſcepta inter Pompeium & Cæſarem, & inter Pompeium, Lepidum & Brutos exhauſerant. Et hanc legis Papiæ caducariæ cauſam Juſtinianus ipſe proponit initio Orationis ſuæ, & l. 2. ſup. de vet. jur. enucl. & Cor. Tacitus III. Annalium: Relatum, inquit, de moderanda Papia Poppæa, quam ſenior Auguſtus poſt Julias rogationes incitandorum cœlibum pœnis, & augendi ærarii ſanxerat. & eadem ratione augendi inopis ærarii propter onera imperii repertam viceſimam hereditatium Plinus auctor eſt in Panegyrico. At eodem loco vel libro & aliam legis Papiæ rationem Cor. Tacitus adducit, quæ propriè pertinet ad tertium caſum, ut bellis civilibus amiſſo incredibili civium numero, qui ſupererant liberis procreandis & ampliando civibus imperio operam darent, lege Papia propoſitas eſſe pœnas his qui cœlibes eſſent, ne hereditates aut legata caperent, niſi

intra dies C. à morte teſtatoris veras facerent nuptias, non ſimulatas ut l. 30. D. de ritu nup. & niſi delatæ hereditates eſſent ſolvendo impares, quia lex commoda cœlibum minuere voluit, non incommoda cœlibum minuere voluit,non incommoda,l. 72. D. de her. inſt. aut hereditates propinquorum, ut Hermias ſcribit 1. c. 9. quo loco Epiphanius interpres perperam negationem omiſit: propoſitas item orbis, ne plus dimidia caperent, eodem Hermia auctore, & D. Ambroſio. Nec omittendum quod Dio notat LVI. tempore latæ legis Papiæ tantam fuiſſe penuriam civium ut Conſules ipſi Papius & Poppæus cœlibes & orbi eſſent, non inventis maritis aut patribus idoneis qui eis anteponerentur. Nam in honoribus adipiſcendis, ut idem ait LIII. patres orbis, mariti cœlibibus anteponebantur. Ad eundem tertium caſum atque etiam ad quartum pertinet quod idem Ulp. ſcribit tit. de Latinis, Latinos nave fabricata jus Quiritium adipiſci ex edicto D. Claudii. quo ex loco ita legendum eſt apud Suetonium in Claudio: Naves mercaturæ cauſa fabricantibus magna commoda conſtituit pro condicione cujuſque civibus vacationem legis Papiæ Poppeæ. i. ut cœlibatus vel orbitatis pœnas non timerent, Latinis jus Quiritium,ut hereditates & legata caperent,& fœminis jus quatuor liberorum. Ut verò viceſima hereditatium liberis aut parentibus remittitur heredibus inſtitutis, auctore eodem Plinio,& l. ult. ſup. de codic. iiſdem electo jure teſtamenti remittitur tranſire ad jus codicillorum, ita quæ legata aut portiones hereditatis poſt teſtamentum aut mortem teſtatoris deficiunt, lex Papia noluit recidere

dere in fiſcum, ſed remanere apud liberos vel parentes heredes inſtitutos uſque ad tertium gradum antiquo jure, ut in §. 1. hujus Orationis, & apud Ulp. tit. 1. 17. 18. & l. 29. §. ult. D. de leg. 2. l. 5. D. de vulg. ſubſt. At Juſtinianus quod lex Papia ſolis liberis & parentibus dedit, dat omnibus heredibus inſtitutis, reſtituto jure antiquo, & derogata hac in parte lege Papia: cui cum dediſſent cauſam bella civilia, conſequens erat firmiſſima pace Reip. reddita, eáque reſtaurata in amplitudinem dignitatémque priſtinam, ut ea tandem lex quoque recideretur, ceſſaréntque commoda fiſcalia, ut viceſimæ, ita caducorum ex ſupradictis cauſis quæ fiſci tenuitas rerúmque neceſſitas extorſerat, & ita eleganter L. Valerius apud Livium XXXIV. Quas tempora aliqua deſiderarunt leges, mortales & temporibus ipſis mutabiles eſſe video, quę in pace latæ ſunt, plerumque bellum abrogat, quæ in bello, pax. Denique Juſtinianus conſummavit, quod alii retro principes inchoaverant. Nam & alii ante Juſtinianum multa emendarant capita legis Papiæ. Severus caput quo præſcripta erat ætas habendis liberis, ut Tertullianus ſcribit in Apologetico, legibus Juliis & Papiis patremf. cogentibus liberos ſuſcipere & matrimonium contrahere, ut ait, non etiam filiumf. l. 21. D. de rit. nup & ætas quæ fuerit Ulp. explicat tit. XVI. & Herinijs ſupradicto loco Conſtantinus verò prorſus ſuſtulit pœnas cœlibatus & orbitatis l. 1. inf. de inf. pœn. cœl. motus rationibus relatis ab Euſebio IV. de vita Conſtantini. Et ad Septimium Severum igitur & Conſtantinum optimum maximúmque refero

quod Juſtinianus ait, anteriores principes multa capita legis Papiæ emendaſſe, non ad leges quas adducit Accurſius, quæ ipſius Juſtiniani ſunt, non anteriorum principum. Idem addit & pleraque capita legis Papiæ per inſuetudinem interiſſe, & Iuriſconſultis diſplicuiſſe caducorum jus, adeo, ut interpretationibus ſuis quoad ejus fieri poteſt ſemper caduca coërceant, & contra fiſcum reſpondeant, ſi vel minima ſubſit dubitandi materia, quod fieri non ineleganter ſignificat l. non puto, D. de ju. fiſ. & ita in cauſis odioſis plerúmque verſari ſolent, itáque fuiſſe verſatos in cauſa caducorum indicant, l. intercidit, D. de cond. & dem. l. quæret, de verb. ſig. l. ult. de his quæ ut ind. l. Divi §. ult. de jure codicil. l. 2. de aur. & arg. leg. Ipſos quoque teſtatores ait, ſuadentibus ſcilicet Iuriſperitis, ne fierent caduca ſubſtitutiones introduxiſſe maximè reciprocas (quia certè ſubſtitutiones antiquiores ſunt caducis) ut l. 5. D. de vulg. ſubſt. l. 1. tit. ſeq. à bonis ſuis fiſci removendi cauſa, nec abs re in l. miles §. ult. de leg. 2. ait, ad coheredes ſubſtitutos, quod hi adverſus fiſcum duplici jure nitantur: jure adcreſcendi antiquo, & jure ſubſtitutionis. Lex enim Papia jus adcreſcendi tollebat, non jus ſubſtitutionis, ideóque remedio ſubſtitutionis, introducebatur jus adcreſcendi, & excludebantur caduca. Denique quod egerunt aliqua ex parte priores principes ut caduca minuerent, quod & Iuriſconſulti, & teſtatores imbuti à Iuriſconſultis, etiam ſollicitius egerunt ne fierent caduca, ut paulatim ſolent jura ſeneſcere, id tandem Iuſtinianus confecit hac parte legis Papiæ cadu-

cariæ penitus abrogata, & retento tantum illo capite legis Papiæ, quo ut Ulp. ait tit. de dominiis.ereptoria, i. quæ ut indignis auferuntur, plerumque in fiſcum cadunt, & retenta lege Iulia caducaria quæ ultimum locum fiſco dedit vel populo quaſi parenti omnium in bona vacantia §. cum autem, & §. pen. inf. & ita Iuſtinianus, ut de Marco ſcribit Capitolinus, ut de Antonino l. Paula §. 1. de leg. 3. ut de quolibet bono principe Plinius, in cauſis compendii fiſco ſuo non pepercit, aut favit. Bonus princeps poſt omnes eſt, ut eleganter ait Caſſiodorus in formula Comitivæ Privatar. Suſtulit autem primum Iuſtinianus materiam caducorum, conſtituens ut quilibet heres ſtatim à tempore mortis teſtatoris adire hereditatem poſſit, & ut dies quoque legatorum ab eo tempore cedat, neċ exſpectetur apertura tabularum aut aditio hereditatis, nec deſideretur ſcientia legatarii, l. ult. inf. quand. dies leg. ced. lex Papia exigebat aperturam tabularum, & hoc S. C. circa eam facta concedebant, nec tamen exigebat aditionem hereditatis, ut Paulus ſignificat III. Sent. tit. de legat. puto nec ſcientiam. Legatorum, inquam, quæ purè vel in diem certum relicta ſunt, exceptis quibuſdam, de quibus in §. libertatibus. Eorum enim quę ſub condicione vel in diem incertum relicta ſunt, ita ſemper obtinuit, ut dies cederet cum condicio exiſteret, vel dies incertus, qui condicionem ideo faciat, quod poſſit non cedere. Nec enim omnis dies incertus, condicionem facit, ſed & quædam legata ſub incerto die relicta pro puris habentur. Et ita ſublata materia, cauſa & funda-

mento caducorum in §. cum igitur, ne deinceps caderent in fiſcum quæ relicta teſtamento vel codicillis aliqua ex cauſa expirarent & deficerent in §. & cum triplici, ea quæ deficiunt ex temporibus, quibus deficiunt trifariam diſpertitur, vel enim deficiunt ſtatim initio faciendi teſtamenti, vel poſt teſtamentum factum vivo teſtatore, vel poſt mortem teſtatoris. Ea quoque nominibus ita diſtinguit ſecutus veteres leges, ut quæ deficiunt ab initio pro non ſcriptis eſſe dicat, quæ poſt teſtamentum vivo teſtatore, in cauſa eſſe caduci, quæ poſt mortem teſtatoris directo & proprio nomine eſſe caduca. Etiam eadem diſtinguit & ſeparat ex jure quod propriè in quoque genere ſervatur. Idem verò jus eſt hodie quod fuit ante, quod fuit ſemper, ut quæ pro non ſcriptis habentur, non recidant in fiſcum. Nec enim ad ea pertinent leges Papiæ caducariæ, & eleganter Plinius 11. Epiſt. In codicillis qui pro non ſcriptis habentur delatori locum non eſſe, ſed pertinent ad ſubſtitutum § in primo l. 1. D. eod. vel ad conjunctum, i. coheredem vel collegatarium, vel ſi nullus ſit ſubſtitutus aut conjunctus, apud heredem ſcriptum remanent, vel heredem legitimum, ut l. 55. §. ult. D. de leg. 2. vel à legatario retinentur, à quo relicta ſunt, ut l. pen. §. Scævola, D. eod. & quidem ſine onere, quia cum principale relictum pro non ſcripto fit, conſequens eſt & onus ei injunctum pro non ſcripto eſſe tanquam nemini injunctum, & duo tantum ſunt caſus quibus apud eos reſident cum onere quæ pro non ſcriptis habentur, quos notat Accurſius, unus eſt ex S. C. Liboniano, alter rece-

ptus eſt favore libertatis. Ne adjungas tertium ex l. civitatibus §. 1. de leg. 1. quia non Seii portionem dicit eſſe pro non ſcripta, ſed Seium qui repudiavit pro non ſcripto habendum, i. Titium ſolum ſcriptum videri ex aſſe. Sed de his ſatis. Quæ ſunt in cauſa caduci. i. quæ poſt factum teſtamentum vivo teſtatore deficiunt morte naturali heredis, aut legatarii, vel defectu conditionis, ea hodie in ea cauſa non ſunt, ſed pertinent ad ſubſtitutum, vel conjuncto adcreſcunt, vel remanent apud heredem, vel legatarium, vel alium à quo relicta ſunt. Non dico ea tranſmitti ad heredem cui relicta ſunt, quia vivo teſtatore neque dies legatorum cedere, neque tranſmiſſioni locus eſſe poteſt, & hoc tantum diſtant quæ ſunt pro non ſcriptis ab his quæ ſunt in cauſa caduci, quod illa apud eos à quibus relicta ſunt reſideant ſine onere, hæc cum ſuis oneribus. Nam & ex lege Papia in fiſcum redigebantur cum ſuis oneribus, & onera dicimus onus præſtandi legati, aut fideicommiſſi, onus præſtandæ libertatis, onus modi, onus conditionis dandi vel faciendi, ſi modo factum per alium impleri poſſit, §. pro ſecundo, §. ne autem. Nam conditio caſualis, ut rectè ait Accurſius, non eſt onus. De his quæ proprio nomine dicuntur eſſe caduca jam ſuprà dixi, hodie nulla talia ex lege Papia eſſe caduca, quia nihil eorum quæ relinquuntur his modis, quos lex Papia introduxit deficere poteſt, cum aperturæ tabularum nulla habeatur ratio. Nam & ex parte heres ſcriptus ante apertas tabulas adire hereditatem poteſt, & legatorum quæ pure vel in diem certum relicta

ſunt dies cedit ante apertas tabulas, ſed obſervanda eſt differentia quæ eſt hac in re inter hereditates & legata. Nam legatorum quæ pura ſunt diem dicimus cedere ſtatim à morte teſtatoris: & ideo poſt mortem teſtatoris moriente legatario nec agnito nec repudiato legato, legati petitionem in heredem ejus tranſmitti, repudiatum legatum ad ſubſtitutum pertinere, vel conjuncto adcreſcere, vel remanere penes eum à quo relictum eſt. Hereditatis autem diem non dicimus cedere à morte teſtatoris, ſed adiri hereditatem poſſe ſtatim à morte nondum apertis tabulis; & aditam tranſmitti in heredem, non aditam vel non agnitam, non tranſmitti ſed ad ſubſtitutum pertinere, vel conjunctum, vel ad legitimum aut honorarium heredem, vel fiſcum: Vetus regula eſt, hereditatem non aditam non tranſmitti, à qua tamen excipiendus eſt caſus l. ſi infanti, & l. cum antiquioribus, ſup. de ju. delib. & caſus tit. ſeq. & caſus l. ventre, D. de adq. her. & l. ſi quis in gravi §. pen. de S. C. Silan. Et hęc de priori parte hujus conſtitutionis dicta ſufficiant. Poſterior eſt de conjunctis & disjunctis heredibus vel legatariis, quæ non ſine cauſa prioris vicinitatem ſequitur. Nam ceſſante jure caduci & fiſco excluſo, conſequens eſt conjunctum vel disjunctum coheredem, vel collegatarium admitti jure adcreſcendi in portionem ſocii, non tantum quæ repudiatur, ſed & quæ poſt teſtamentum, vel poſt mortem teſtatoris deficit aliqua ex cauſa. Quamobrem & Paulus ipſe ſcribens ad legem Papiam de conjunctis tractat l. re conjuncti, de leg. 3. l. triplici, de ver. ſig. Lex Papia tollebat

jus antiquum, i. jus adcreſcendi, jus conjunctionis ſimplex, exceptis certis caſibus fiſco prælato. Conjuncti autem dicuntur hoc loco re & verbis conjuncti, Disjuncti, re tantum conjuncti: illi enim omnimodo ſunt conjuncti, hi quoque ſunt conjuncti, ſed oppoſiti illis frequentius disjuncti & ſeparati dicuntur, quia, ut ait, ab ipſo teſtatoris ſermone apertiſſimè diſcreti ſunt. De verbis non etiam re conjunctis hoc loco non agitur, quia & hæc conjunctio nullius momenti eſt, niſi quando pro duplici accipitur ex mente defuncti. Qui enim verbis per ſe conjuncti ſunt, ſemper habent partes d. l. re conjuncti, i. omni jure & antiquo & novo, & omni genere legatorum ſive per vindicationem, ſive per damnationem legatum ſit, & omni tempore, i. non concurſu tantum, ſed etiam ſtatim ab initio. Illi qui re & verbis, aut re tantum conjuncti ſunt, non ſemper habent partes ab initio, ſed concurſu tantum, aut ne concurſu quidem: Namque inter eos qui re & verbis conjuncti ſunt, & eos qui re tantum, hæc eſt differentia, quòd ſi re tantum conjunctis legatum ſit per vindicationem, concurſu partes faciunt, idémque ſi per præceptionem, l. 1. ſup. de leg. Si per damnationem, ſingulis ſolidum debetur, nec concurſu partes faciunt. Idémque ſi ſinendi modo, vel ſi per fideicommiſſum. Quod tamen hæc conſtitutio abrogat, dum ita conſtituit, ut quoquo genere eadem res disjunctim duobus aut pluribus relicta ſit, ſingulis partes debeantur, niſi perſpicuè appareat teſtatorem ſingulis ſolidum dari voluiſſe, quæ exceptio ex hac Conſtitutione à Triboniano inſerta eſt l.

ſi pluribus l. filiusf. §. ult. de leg. 1. l. 13. §. ult. de leg. 2. l. 20 de leg 3. duos, de uſufr. le. Quod ſi legatarii re & verbis conjuncti ſint per vindicationem, jure antiquo quo utimur non niſi concurſu partes faciunt l. conjunctim de leg. 3. ſi per damnationem, ab initio partes habent, l. plane §. ſi conjunctim, de leg. 1. ſicut hi qui verbis tantum conjuncti ſunt, & pars non concurrentis apud heredem remanet. Ac præterea vera eſt l. conjunctim, ſecundum jus antiquum, æquè vera l. planè §. ſi conjunctim, ſecundum legem Papiam, ex qua pars non concurrentis conjuncti caduca ſit, ſive per vindicationem ſive per damnationem legatum ſit, & tamen ex eadem lege disjuncti per vindicationem pars ſi deficiat, caduca non ſit, ſed adcreſcit ſocio, & ratio differentiæ hæc, quia ſingulis qui disjuncti ſunt, ſolidum ab initio palam legatur, & jus adcreſcendi nihil aliud eſt quam retentio ſolidi non concurrente ſocio. Conjunctis autem ſingulis tacitè non palam ſolidum legatur. Ideóque non concurrente collegatario ſolidi quod palam eis relictum non eſt, retentionem non habebant, id eſt jus adcreſcendi non habebant, ſed portio non concurrentis caduca ſiebat, & hæc ratio etiam efficit hodie reſtituto jure antiquo, ut conjuncto legatario non adcreſcat invito, i. ut invitus retineat totum quod ei palam relictum eſt, nec ſcindat legatum. Et hic notandæ ſunt tres differentiæ quæ ſunt inter heredes & legatarios. Pars coheredis quæ repudiatur, vel quæ deficit ex ea cauſa ex qua lege Papia ſiebat caduca, vel in cauſa caduci, jure civili, i. ex XII. tab. jure antiquo & ipſo iure,

tacito jure coheredi vel coheredibus qui portiones ſuas agnoverunt pro portionibus hereditariis adcreſcit, vel heredibus eorum ſive conjuncti coheredes fuerint, ſive disjuncti. Pars quoque collegatarii collegatario adcreſcit ſi disjuncti fuerint ex hac conſtitutione, ſublata hac in re veteri differentia legatorum per damnationem & per vindicationem. itémque ſi conjuncti fuerint per vindicationem, l. ſi duobus §. ult. l. legatum §. 1. l. plane §. ſi duobus, de leg. 1. l. ſi ſervo ſub. de ſtatulib. at non etiam ſi conjuncti fuerint per damnationem, l. 7. de leg. 2. l. ſi duobus in pr. l. hujuſmodi §. ſi Titio, l. plane §. ſi conjunctim, de leg. 1. quam differentiam legatorum non invenio eſſe ſublatam. Item coheredi conjuncto, vel disjuncto adcreſcit invito & ignoranti. Conjuncto collegatario non adcreſcit invito, disjuncto adcreſcit invito. Item coheredi conjuncto vel disjuncto, adcreſcit cum ſuo onere, & coniuncto collegatario ſimiliter. at disjuncto, ſine onere. Ut autem coheredibus adcreſcit pro portione hereditaria, l. liber §. cum quis, l. ſi ita quis heredes D. de he. inſt. ita collegatariis pro portione legati l. Mævio de leg. 2. & ita in hac Conſtitutione pro virili exaudire oportet, pro virili próque ratione legati cujuſque. Et ſi quidam heredes ſint conjuncti, quidam disjuncti ut in hac ſpecie: Primus heres eſto, Secundus heres eſto, Tertius & Quartus heredes ſunto, deficiente Primo vel Secundo adcreſcit omnibus, deficiente Tertio ſoli Quarto, deficiente Quarto ſoli Tertio, videlicet ut poſuimus cum omnes ſine partibus inſtituti vel ſubſtituti ſunt l. heredes

D. de her. inſt. Nam ſi quidam ex partibus disjunctim, quidam ſine partibus conjunctim, hoc modo: Primus ex quadrante heres eſto, Secundus ex triente heres eſto, Tertius & Quartus heredes ſunto, Tertio deficiente omnibus adcreſcit, quia Tertio Quartus conjunctus eſt nudis verbis, quæ conjunctio nullius momenti eſt, non in re partéve certa l. item quod §. 1. D. eod. Conjuncti quod adcreſcit quaſi ſuum occupant; & meritò igitur ab eo cœteros repellunt. Disjuncti, quaſi alienum. igitur quod eſt alienum ſoli ſibi vindicare non poſſunt, §. his ita & quod dicitur, disjunctos ſolidum quaſi ſuum ſuo jure retinere in §. ſin autem ad deficientis, ita verum eſt, ſi ſolus ſuperſit nullo concurrente ſocio, non ſi alios habent ſocios in totum vel in partem, & idem puto eſſe conſtituendum ſi quidam collegatarii permiſti ſint, alii disjuncti, alii conjuncti per vindicationem. καὶ οὐκ ἂν δυναίμην πέρα λέγειν, μόλις καὶ ταῦτα ἐμαυτὸν βεβίασμαι παρὰ τὴν τῶν παρατίτλων μέθοδον.

Enarratio.

Tit. LI.

ULp. libro Reg.) Tit. XVII.

Cadunt in fiſcum) Hinc caducarius, Gloſſæ Iſidori; Caducarius, ad quem pertinent quæ cadunt defuncto aliquo, cui non eſt qui ſuccedat.

Pro non ſcriptis habentur) L. 1. ſup. de hered. inſtit.

Nam ex parte ſcriptus, etiam clusis) Leg.

nam ex aſſe ſcr. l. 1. §. ult. D de jur. & fac. ignor. l. 3. ſup. de ju.deliber. Vide librum VI. Obſerv. cap. XXXVIII. & cluſis pro clauſis ſæpe occurrit in Pand. Florent. Lucifer Caralitanus II. pro S. Athanaſio: *Et cluſerit oſtium.* Gloſſæ: *χλείω, cludo, obſero.*

Quatenus lex P.) Quatenus, pro quia.

Peregrinus factus fuerit) Pereger, Ulp.d. tit. XVII. quam lectionem probat Joſephus Scaliger Auſonian. lection. libro II. capite XIV.

Quos Suetonius vocat) Neronis cap. x.

Ærarii aug.) Attrito bellis civilibus ærario.

Et augendi ærarii ſanx.) Id eſt, augendi ærarii cauſa, ut ait Cujac. in recitat. vulgo tamen legitur, *incitandis cœlibum pœnis & augendo ærario.*

His qui cœlibes eſſent) Juvenalis ſat. IX.

Jura parentis habes, propter me ſcriberis heres,
Legatum omne capis, nec non & dulce caducum.

Vetus Scholiaſtes: *Meo labore habes filios, & ſcriberis heres, & non pateris pœnas orbitatis.*

Quo loco Epiphanius interp. perperam neg. om.] Sic enim vertit: *nihil de teſtamento lucrarentur, licet generis proximitate conſiſterent.* Sic etiam novus interpres Sozomeni: *etiamſi genere proximi eſſent.* pro, *niſi ſi genere prox. eſ.*

Eodem Hermia auctore] Libro VII. cap. XLVII.

Et D. Ambroſio] In Lucam capite III.

Remittitur tranſire ad jus codicill. Id eſt,

permittitur Cujac. in recitat. Dixi ſup. tit. xxxi.

Rerumque neceſſitas extorſerat] Libanius. declamatione xxxiii. οὐ καθ' ἕκαστον, ὡς εἰπεῖν, μῆνα νόμους ὁρᾷς, τοὺς μὲν λυομένους, τοὺς δὲ, γραφομένους, τῶν πραγμάτων αὐτῶν τὰ τοιαῦτα εἰσηγουμένων, ὅτι βέλτιον τοῦτ' ἀντ' ἐκείνου κρατεῖν; *nonne per ſingulos, ut ita dicam, menſes vides leges alias abrogatas, alias latas, hoc rebus ipſis exigentibus, quia melius eſt hoc quam illud obtinere.*

In Apologetico) Capite iv. vide ibid Nicolaum Rigaltium.

Lib. iv. de vita Conſtantini Capite xxvi.

Ætas quæ fuerit explicatur] Id eſt, ſi minor annorum xxv. ſit, aut uxor minor ann. xx.

De quolibet bono principe Plinius) in Panegyrico

Ut eleganter ait Caſſiodorus] Libro vi. 8.

Senatusconſulta circa eam facta concedebant.)

In hac conſtitutione pro, cenſuerunt) Cujacius legit, *conceſſerunt*, ut etiam habetur in Juliani Brodæi codice.

Nec enim omnis dies incertus) vide Cujac. Obſervat. libro xviii. cap. 1. & §. ſin autem aliquid hoc tit.

Vel poſt teſtamentum factum vivo teſt.) vide Cujac. ad leg. ult. D. ſi pars heredit. per. libro vi. quæſt. Papin.

Plinius II. epiſtol.) Epiſtola xvi.

Reſideant ſine onere) Quod & onus ipſum pro non ſripto ſit, tanqum à nemine datum ſive relictum. Cujac. ad §. in primo, & §. pro ſecundo.

Nam & ex parte heres ſcriptus ante apertas tab.) Non ſolum heres ſcriptus ex aſſe etiam clauſis tabulis teſtamenti adire hereditatem poteſt, ut olim obtinuit, ſed ex parte ſcriptus ex Juſtiniani conſtit.nam olim non obtinuit, ut dictum ſup. in princ.

Disjuncti & ſeparati dicuntur) vide §.ſi eadem res 8. Inſtit de legat. & ibi Cui.

De iis qui ante apertas tabulas hereditatem tranſmittunt.

Tit. LII.

NUnc non aliam ob cauſam hunc titulum dat Juſtinianus quam quod conſtitutionis in ea poſitæ mentionem fecerit titulo ſuperiore §. in noviſſimo, qui alioquin eum fortè non dediſſet propterea quod de apertis tabulis loquitur, quas aperiri hodie non eſt neceſſe ut adiri poſſit hereditas vel ut dies legatorum cedat, & derogatio eſt legis Papiæ, quam Juſtinianus penitus abrogavit in his quæ deficiunt ante mortem teſtatoris, vel ante apertas tabulas: nec tamen inutilis Conſtitutio eſt, cum ex ea quæ ita concipitur definitio, liberos à parentibus ſibi teſtamento relictam hereditatem ante apertas tabulas tranſmittere ad liberos ſuos, hodie ita concipitur, liberos à parentibus ſibi teſtamento relictam hereditatem etiam ſi eam non adierint, vel adquiſierint, tranſmittere in liberos ſuos.quod procedit indiſtincte ſive liberi quos parentes heredes ſcribunt, ſui parentibus, ſive extranei heredes ſint, & ut Conſtitutio ait ſive ſciverint ſibi delatam here-

ditatem, ſive ignoraverint, & ſive ex parte ſcripti fuerint ſive ex aſſe, cum tamen ex lege Papia extranei ex parte ſcripti non tranſmittant herditatem ante aperturam tabularum, atque etiam, ut ait, ſi invicem ſubſtituti non ſint ut perinde excludatur lex Papia atque ſi invicem ſubſtituti fuiſſent, ut §. 1. ſup. tit. prox. Et prȩterea Conſtitutio ait, idem obtinere in legatis, quæ liberis parentes relinquunt, quæ tamen lege Papia caduca fierent mortuis legatariis ante apertas tabulas. Beneficium igitur conceſſum ſuis ut ex parte ſcripti tranſmittant non aditam hereditatem l. 3. ſup. de jur. delib. hæc Conſtitutio porrigit ad liberos non ſuos. Et notandum huic Conſtitutioni non eſſe locum in liberis heredibus extraneis ab inteſtato venientibus, l. 2. ſup. de S. C. Orph. ſed ex teſtamento duntaxat.

Enarratio.

Tit. LII.

IN liber hered. extr. ab int. ven.) Aliter Gloſſa, & Odofredus heic in fin. quem refert Joannes Faber heic. vide inf. tit. LXVII. in fine.

Quando dies legati vel fideicommiſſi cedat.

Tit. LIII.

V. tit. 2. lib. 36. ff.

HUnc etiam titulum non aliam ob cauſam dat quàm ut ex veteribus Conſtitutioni-

bus confirmet quod dixit tit. L. 1. §. in noviſſimo & ſeqq. de ceſſione diei legatorum & fideicommiſſorum. & de annuis legatis relictis privato homini quod ait l. 1. initio cujuſque anni ea peti poſſe, intelligo & ab heredibus legatarii peti poſſe, quia poſt mortem teſtatoris initio cujuſque anni eorum legatorum dies cedit, & cœpti cujuſque anni legatum, ſi initio ejus vixerit legatarius, tranſmittitur in heredem. & hoc eſt quod ait l. 4. D. de ann. leg. annuo legato relicto, vel, quod idem eſt, in annos ſingulos plura eſſe legata, primi anni purum, ſequentium annorum condicionalia. idem l. 5. & l. in ſingulos eod. tit. l. 1. §. ſi in annos ad l. Fal. l. 10. 11. 12. quand. dies leg. ced. l. 45. ſup. de epiſ. & cl. nec obſtat l. ſi in annos, D. de cond. & dem. in cujus ſpecie non dixit teſtator, in annos ſingulos, ſed ſummam certam legavit in annos x. completos ſcilicet, ſecus, ſi uſumfr. vel operas legaſſet, ut l. quæſitum D. de uſufr. Ex aliis legibus hujus tit. intelligimus, legati aut fideicommiſſi petitionem in heredem ita demum tranſmitti, ſi dies eius ceſſerit, qui utique cedit à morte teſtatoris ſi purum, aut in diem relictum ſit, à die impletæ conditionis ſi conditionale fuerit, vel in diem incertum, qui & aliquo caſu non cedere poſſit, nec exigi ſcientiam nec agnitionem legatarii nec traditionem rei legatæ, nec aditionem hereditatis. Et conditionale non eſſe legatum ita relictum, cum ad legitimum ſtatum pervenerit: mora enim ſuſpendi, non conditione. & longa eſt differentia inter conditionem & moram l. 1. de leg. 2. l. heres, de cond. & dem. l. pen. hoc tit. l. quod pure D. eod. & ſtatum vo-

cat quod Græci ἀκμὴν i. juſtam ætatem, ut l. cum pater §. curatoris de leg. 2. qui & virilis vigor dicitur l. 1. de minor. ad differentiam vigoris pubentis l. 4. ſup. qui teſt. fac. poſ. Igitur poſt mortem teſtatoris mortuo legatario ante annum XXV. legati petitio in heredem tranſmittitur. nec obſtant l. ſi Titio D. eod. & pleræque aliæ ſimiles, in quibus, ut Jo. docuit recte, ab initio legato injicitur condicio hoc modo, Titio cum erit annorum tot do lego In hac vero initio pure legavit, hoc modo, Illi x. do lego, deinde ſolutioni diem adjecit hoc modo, Quod legatum accipere debebit cum ad legitimum ſtatum pervenerit.

Enarratio.

Tit. LIII.

SEcus ſi uſumfructum vel op. leg.) l. 2. D. eod. in fin.

A die impletæ condicionis) Si legatarius pendente condicione deceſſerit, legatum non tranſmittitur, l. 1. §. ſi quis 7. D. ut legat. ſerv. cau.

Cum ad legitimum ſtat. perv.) ὅτι γίνηται μείζων κὶ ἑαυτῶν.

Ut in poſſeſſionem legatorum vel fideicommiſſorum ſervandorum cauſa mittatur, & quod ſatis dari debeat.

Tit. LIV.

V. tit. 3. & 4. eod. libro.

NIhil aliud reſtat ex tractatu de legatis & fideicommiſſis, niſi porrò ut dicamus de ſatis datione legatorum aut fideicommiſſorum ſervandorum cauſa, quam heres legatariis aut fid. poſtulantibus qui legatum aut fid. ſperant, præſtare debet. Poſtulant eam legatarii à prætore vel præſide ſedente pro tribunali tanquam actionem, ut ſcilicet heredem jubeat cavere de legato aut fid. datis fidejuſſoribus. Formula cautionis hæc eſt: Quod mihi ex teſtamento vel codicillis L. Titii dari fieri oportet, id quibus diebus L. Titius dari fieri voluit, iiſdem dari fierive: aut quanti ea res eſt tantam pecuniam rectè præſtari dolúmque malum huic rei promiſſioníque abeſſe abfuturúmque eſſe, hæc ſpondéſne? Stipulatur legatarius, promittit heres à quo legatum relictum eſt, adpromittit fidejuſſor quem dat heres. Herede autem non obtemperante juſſo prætoris, legatarius mittitur in poſſeſſionem omnium rerum, quæ in cauſa hereditaria ſunt, dolóve malo heredis eſſe deſierunt, aut in poſſeſſionem certæ rei hereditariæ, ut l. 2. inf. qui pot. in pign. quo genere pignus prætorium conſtituitur, ut eas res legatarius teneat pignoris jure l. 3. & 5. non proprietatis, nec tam poſſeſſionis, quàm cuſ-

todiæ perpetuæ cauſa. Fit etiam miſſio uno caſu ex Conſtitutione Antonini in res heredis proprias, ſi poſt ſex menſes quam adivit prætorem legatarius, is neque ſatisdedit,neque legatario ſatisfecit l. 6. Et in id quod eſt in Rubrica. Quando ſatiſdari debeat, notandum eſt, poſt mortem teſtatoris & aditam hereditatem poſtulanti legatario ſatiſdari debere, etiamſi nondum dies legati ceſſerit, modo conſtet legatum eſſe relictum,licet de jure ejus non conſtet, qua de re prætor cognoſcit ſummatim, non ſubtiliter,l. 1. hoc tit. quam puto ſignificari l.3.§.1.D.eod.l.hæc ſtipulatio §. ult. D. ut leg. no. cau. atque etiam ſi modo non ſit remiſſa à teſtatore, quoniam Conſtitutio Marci & Commodi. i. l. 2. cujus fit ſæpe mentio in Pandectis, eam quocumque indicio voluntatis remitti permiſit, alioquin valeret regula l. nemo D.de leg.1.quæ & hodie valet in cautione,quæ etiam ex edicto prætoris, vel ex S.C. de uſufructu interponitur l. pen. hoc tit. l. 1. ſup. de uſufr. l. 8. D. de uſufr. ear. rer. &c. quia deficit Conſtitutio, quæ hoc teſtatori permiſerit. Et hic eſt finis hujus tractatus. de ſucceſſione quæ jure civili competit ex teſtamento, déque his quæ teſtamento vel codicillis relinquuntur.

Enarratio.

Tit. LIV.

Legatarius mittitur in poſſ.) ut in l.j.§.1.D. cod. & l. 6. h. tit.

Cuſtodiæ perpetuæ cauſa] Non poſſidemus, ſed Prætor magis cuſtodiam rerum permittit,l.

cum legatorum 12. D. quib. ex. cauſ. in poſſeſſ. eat. & d. l. 6.

Et aditam hereditatem) l. ſi à te 10. D. ut legator. ſervand. cau.

Id eſt, l. 2.) & l. 7. in qua verba illa, & D. Commodum, à libris vett. abeſſe quidam teſtantur. Sunt tamen in Brodæi codice peranti-quo. Severum enim in divos Commodum retuliſſe ſcribit Aelius Spartianus in Severo. & in nummo D. Commodus appellatur apud Hubertum Goltzium in theſauro rei antiq.

Quocumque indicio] Sic leg. in d. l. 2. ut in l. avia 77. §. pater, D. de condit. & demonſtr. In veteri tamen Brodæi legitur, judicio.

De ſuis & legitimis libertis & ex filia nepotibus ab inteſtato venientibus.

Tit. LV.

V. tit. 1. lib. 3. Inſt. & tit. 16. lib. 38. D.

Ab hoc titulo incipit tractatus de hereditate inteſtatorum, quæ jure civili defertur, & primo quidem loco ſuis & legitimis liberis ſive naturales ſint, ſive adoptivi, l. 5. ſive nati tempore morientis, ſive poſtumi, l. 4. ſive ex parente ingenuo, ſive ex libertino, l. 7. Et hi quidem ſui liberi ipſo jure heredes exiſtunt etiam ignorantes & inviti l. 3 §. pen. D. de ſuis & leg. lib. & præferuntur matri defuncti, d. l. pen. imo & filii qui nec ſui, nec legitimi ſunt, ſed tanquam legitimi ex S.C. Orfitiano ad hereditatem matris vocantur, ex d. l. pen. præferuntur aviæ, i. matri defunctæ matris: quia

liberis quàm parentibus debetur hereditas. Item ſui liberi etiam ſi ignorantes ſe heredes extitiſſe naturæ conceſſerint, hereditatem parentum tranſmittunt ad heredes quoſcunque, l. 8. hoc tit l. 3. l. cum antiquiorib. ſup. de jure delib. Recte autem in hoc tit. de ſuis & legitimis liberis: nam & ſi quicunque legitimi ſunt, non ſint ſui, omnes tamen qui ſunt ſui & legitimi ſunt, l. de bonis §. 1. D. de Carb. edic. l. 2. D. unde leg. l. 1. §. ſed videamus, D. de ſucc edic. l. 1. C. §. 1. D. de grad. & adf. l. filius, D. de ſuis & leg. her. l. ult. ſup. de codicil. & contra qui non ſunt ſui liberi, nec legitimi ſunt, l. ſcripto, D. unde lib. veluti filii emancipati, vel naturales tantum, vel ſpurii. Notandum, inter ſuos jure civili i. ex XII. vocari ad inteſtati ſucceſſionem nepotes ex filio, vel filiis jam mortuis pariter cum filiis defuncti ſuperſtitibus, licet legitimi tantum ſint non ſui, in ſtirpes. i. in portionem patris ſui, non in capita, eadem ſucceſſionis ratione ſervata, ſi non exiſtentibus filiis plures ſint nepotes ex diverſis filiis varii numeri, l. 2. & 3. quam & prætor ſequitur, l. ſi in adoptionem §. ult. D. de bon. poſſ. cont. tab. l. ſi nepotes, D. de coll. bon. Imo & ex Conſtitutione Valentiniani & Theodoſii nepotes ex filia inter ſuos in locum & portionem matris cum deminutione trientis, & inter legitimos cum deminutione quadrantis, l. 4. Cod. Theod. de leg. her. & Juſtiniani l. ult. & No. 18. & 118. ſine deminutione, licet neque ſui ſint, neque legitimi. Illud etiam notandum eſt, l. 1. hujus tit. quæ non eſt de liberis, ſed de agnati, ex tranſverſo, ideo ſtatim poſitam fuiſſe initio hujus tractatus, ut intelligeremus, in ſucceſſioni-

bus inteſtatorum quid juri civili & juri prætorio intereſſet, quod collata & conjuncta l. 2. ſup qui admitti, apparebit ſtatim. Jus prætorium per ſe ſolum eſſe temporarium, jus civile perpetuum.

Enarratio.

Tit. LV.

Quia liberis quam parentibus] Pro magis quam parentibus, l. nam etſi 15. D. de inoff. teſtam. l ſcripto 7. D. unde lib.

Naturæ conceſſerint) Sic loquitur lex 1. inf. tit. prox. Salluſtius in Jugurth. *Pater naturæ conceſſit.*

Ad heredes quoſcumque) Sive liberi, ſive parentes, ſive extranei ſint.

Vel naturales tantum) Quæſiti ex concubinatu.

Non in capita) οὐκ ἰξίσου.

Cum deminutione trientis] Qui adcreſcit ſuis.

Cum deminutione quadrantis] Qui adcreſcit adgnatis.

Quid juri civili & præt. intereſſet] An ſicut Tertullianus Apologet. cap. XXXIII. *intereſt homini Deo cedere.*

Jus civile perpetuum) Vide ad tit. XXX.

Ad S. C. Tertulianum.

Tit. LVI.

V. lib. 3. *Inſt. tit.* 3. *& lib.* 38. *D. tit.* 17.

POſt liberos mater vocatur ad hereditatem defuncti inteſtati tanquam legitima heres non ex XII. tab. quia cognata non agnata eſt, niſi in manum viri convenerit, ſed ex S.C. Tertylliano: & retrò ad hereditatem matris inteſtatæ filii vocantur tanquam legitimi heredes, non ex lege XII. ſed ex S.C. Orphitiano. Antiquius eſt Tertyllianum Orphitiano. & ideo de S.C. Tertylliano titulus præcedit. & ex hoc quidem mater cujuſcunque ætatis filio ſuccedit, cum tamen ipſe matri ex S.C. Orphitiano ſi infans ſit per ſe non ſuccedat, ſed per tutorem, vel patrem l. 1. hoc tit. l. ſi infanti ſup. de jur. delib. l. ſervo invito §. ſi pupillo D. ad Treb. Item ex S. C. Orphitiano filius excludit parentes & fratres conſanguineos matris l. pen. ſup. tit. prox. l. 1. & 4. tit. ſeq. Ex S. C. Tertylliano pater excludit matrem aut jure civili, ſi in emancipatione manumiſſor fuerit, aut jure prætorio, ſi non fuerit manumiſſor, l. 2. hoc tit. l. 10 D. de ſuis & leg. her. Item fratres conſanguinei ſive ſoli ſint, ſive permiſti ſororibus conſanguineis excludunt matrem, non uterini, aut naturales, l. Lucius, D. de vulg. ſubſt. Sorores autem conſanguineæ ſi ſolæ ſint, pariter admittuntur cum matre, ita ut ferant partem dimidiam, & mater alteram dimidiam. At ex l. ult. hujus tit. cum qua conjungenda eſt l.

ult. ſup. de jur. del. non eſt differentia inter fratres conſanguineos & uterinos, & cum fratribus quoque mater vocatur in virilem, & ex ea in l. mater hoc tit. Tribonianus ſcripſit, ſororibus & fratribus; cum in Cod. Theod. tantum eſſet ſcriptum, Sororibus, ut Anianus legit, & lex ipſa indicat, vel fratribus tantum, pro, ſororibus, quia ante hanc l. ult. fratres omnino matrem excludebant. Sed poſtea Juſtiniano placuit, ut & cum ſororibus mater veniret tantum in virilem, No. 22. & noviſſime concurrentibus fratribus & ſororibus & patre & matre, longe aliter quam definiat d. l. ult. ad Tertyl. & l. ult. inf. Com. de ſucceſ. ut omnes ſuccederent pro virilibus portionibus, & viriles retinerent plenas ſine deductione uſusfructus, No. 84. & 118. & hoc ſi vidua permanſiſſet mater. In ea quæ iterum nupſit poſt annum luctus ſublata l. mater hoc tit. & l. 3. §. ult. ſup. de ſec. nup. ut variaverit Juſtinianus docui No. 2. De ea quæ iterum nupſit intra annum, eſt duntaxat in hoc tit. l. 4. Duo ſunt caſus quibus ceſſat S. C. Tertullianum, unus l. 3. alter l. pen.

Enerratio.

Tit. LVI.

Niſi in manum viri convenerit) Materfamilias, quæ in manum viri convenit, ſuorum numero eſt. vide Cuj. Obſerv. libro VI. cap. ult. & ſup. tit. XVIII.

Si infans ſit) Si vero fari poſſit, per ſe, id eſt, per aditionem ſuam tutore auctore. Sic hanc legem intelligunt, Joannes Faber Odofre-

dus, & Fulgoſius. aliter Pet. Fab. Semeſtrium lib. II. capite XII.

Pater excludit matrem] l. 2. §. objicitur, D. eod.

Aut naturales) In ſervitute aut concubinatu quæſiti.

Ut omnes ſuccederent) Etiamſi filii ſint in poteſtate patris.

In ea quæ iterum nupſit) In bonis profectis à patre mater quæ iterum nubit uſumfructum tantum habet, in cæteris plenam proprietatem.

In hoc tit. lex 4.) In qua notanda verba illa, *ſorte fatali obierit*, ut in l.1. inf. tit.ult. Excepta ex vett. gloſſis: *ſorte fatali*, ἰδίῳ θανάτῳ ſua morte.

Ad S. C. Orphitianum.

Tit. LVII.

V. lib. 3. Inſt. tit. 4. & d. tit. 17.

POſt S. C. Tertullianum ſequitur Orphitianum, ex quo filii pari jure vocantur ad hereditatem matris inteſtatæ excluſis omnibus agnatis matris, ut mater ad hereditatem filiorum inteſtatorum ex S. C. Tertulliano. Et notandum quod ait l. pen. ſup. de ſuis & leg. lib. filios matri ipſo jure ſuccedere, quod non eſt citra aditionem vel geſtionem pro herede, ut cum dicimus ſuos ipſo jure heredes exiſtere, l. in ſuis, de ſuis & leg. her. l. pen. §. pen. de bo. lib. ſed citra cretionis ſolemnitatem, quæ hodie ſublata eſt, & citra bon. poſſeſſionem l. 3. hoc

hoc tit. quia non prætoris, ſed S.C. Orphitiani beneficio admittuntur ad hereditatem matris, l. 1. Cod. Theod. de leg. her. l. 1. Cod. Theod. de cret. vel bon. poſ. quod etiam de ſuis heredibus dicitur, & de legitimis omnibus heredibus, & de teſtamentariis dici poteſt, l. 13. ſup. de jure delib. l. 7. *D*. de inoff. teſt. l. 4. tit. ſeq. l. omnium, ſup. de teſtam. Eam vero non aliter adquirunt quàm ſi adieriut, vel ſe pro heaede geſſerint. Paulus IIII. Sent. eod. tit. Filius maternam hereditatem eandémq; legitimam niſi adeundo quærere non poteſt. Et quam ita non adquiſierunt, ſane in heredem non tranſmittunt, ſed deficientium portio adcreſcit reliquis, qui adierunt, ut in ſpecie l. 2. hujus tit. l. ſi ex pluribus, *D*. de ſuis & leg. her. vel hereditas redit ad agnatos defunctæ matris. Nec obſtat l. 1. ſup. tit. 52. quia de teſtamentariis heredibus eſt, non de legitimis, nec cum ſit nova, auſim eam producere ad legitimos. fateor tamen eos ſi moriantur intra annum ſcientes ſibi eſſe ab inteſtato delatam hereditatem matris, jus deliberandi tranſmittere ad heredes, l. cum antiquioribus, ſup. de jure delib. ut hic recte notat Accurſius.

Enarratio.

Tit. LVII.

Citra bonorum poſſeſſionem, Græci ad leg. 3. hoc tit. *Quoniam enim Senatuſconſultum Orphitianum eſt juris civilis, merito nec bonorum poſſeſſione indigent, qui ex eo vocantur ad hereditatem: ſed poſſunt tanquam jure ci-*

vili heredes pro herede gerere.

Non de legitimis) Idem ſcribit Fulgoſius ad leg. 1. num. 3.

De legitimis heredibus.

TIT. LVIII.

V. lib. 3. Inſt. tit. 2. & lib. 38. D. tit. 16.

POſt ſuos heredes jure civili ad hereditatem ingenuorum vocantur legitimi. i. agnati ex lege XII. tab. vel ex lege Cornelia. ac primum quidem conſanguinei. i. fratres & ſorores qui quæve in ejuſdem patris, cum is moreretur, poteſtate fuerunt l. 4. ſup. de ſuis & leg. lib. l. 1. 3. 6. hoc tit. excluſo patre & matre, ut olim obtinuit, ut hodie obtinet, ſimul admiſſis omnibus pleno jure pro virilibus portionibus ex No. 118 Et hi quidem fratres vel ſorores præferuntur filiis fratrum vel ſororum juxta l. 3. & l. pen. §. ult. hoc tit. quod fuit jus vetus. Juxta No. Juſtiniani, filii fratrum & ſororum repræſentant vicem patrum ſuorum, ut pro ſtirpibus concurrant cum fratribus & ſororibus defuncti vel defunctæ, itémque ut excludant defuncti fratres ex eodem patre tantum, vel ex eadem matre tantum, ſi pater eorum fuerit defuncto frater ex eodem patre & ex eadem matre, itémque ut excludant patruos, avunculos, amitas, materteras defuncti inteſtati. Et his tribus caſibus exceptis in linea collaterali non eſt repræſentationi locus, &, aliter quàm in linea directa, ſemper proximior inferiorem excludit, & hereditas diſtribuitur in capita non in ſtirpes.

Notandum eſt quod ait d. l. 3. conſanguinitatis jure etiam fœminas ad legitimam hereditatem admitti. quod ex l. XII. tab. obtinuit etiam in omni jure agnationis, perinde atque in jure liberorum. At lex Voconia ultra conſanguineas non admiſit fœminas ad legitimam hereditatem. i. ut neque agnatis maribus, neque ſibi invicem agnatæ ſuccederent. ideóque juris auctores conſanguineos ſeparaverunt ab agnatis in hoc jure hereditatis inteſtatorum, & agnatos definierunt eſſe virilis ſexus perſonas, l. 2. §. 1. D. de ſuis & leg. her. quia poſt conſanguineas muliebris ſexus perſonæ licet agnatæ ſint, non admittuntur lege Voconia, quæ obtinuit uſque ad ætatem Juſtiniani, qui l. pen hoc tit. reſtituit jus antiquum, ut quemadmodum liberi, ita agnati jure legitimo ſuccedant ſine ulla diſcretione ſexus, & ſit jus æquabile, ut quemadmodum fœminis agnatis agnati ſuccedunt, ita maribus & fœminis agnatis agnatæ ab inteſtato in infinitum ſuccedant, nec paternum vitium, ex quo, ut ait ſecundum Stoicorum ſententiam, fœminea proles proceſſit, ipſi proli noceat. Ut autem nulla habita diſcretione ſexus Juſtinianus agnatos admitit cujuſcunque gradus reſtituta lege XII. tab. & abolita Voconia, ita paulatim etiam cognatos admiſit nulla habita diſcretione agnationis & cognationis: ac primum quidem fratres ex eodem patre tantum, qui agnati ſunt, & fratres uterinos, qui ſunt cognati, ſimul admittit ad hereditatem defuncti fratris inteſtati ſine liberis, l. ult. hoc tit. l. ult. ſup. ad S. C. Tertul. quod ex Novellis, & ex l. ult. tit. ſeq ita accipiendum eſt, ſi defuncto non ſint fratres utroque paren-

te cognati, vel horum fratrum filii. hi enim præcellunt, & illos excludunt. Item ex Conſtitutione Anaſtaſii à Juſtiniano approbata & adaucta, fratres emancipati ex reſcripto principis reſervato jure legitimarum hereditatum, quod genus emancipationis Anaſtaſius introduxit, vel etiam ut Juſtinianus adjicit in l. 13. emancipati alio legitimo modo, puta ex XII. tab. vel ex Conſtitutione Juſtiniani, fratres, inquam, emancipati licet agnati non ſint, & fratres in familia retenti, ſimul admittuntur ad legitimam hereditatem, & tutelam & curationem fratris in familia retenti vel emancipati. l. 11. hoc tit. l. 4. ſup. de leg. tut. l. 5. ſup. de cur. fur. & cum fratribus in familia retentis ex Anaſtaſii quidem Conſtitutione cum deminutione trientis, ut Theophilus explicat in §. 1. de ſucc. cog. hodie ſine ulla deminutione ex l. ult. hujus tit. Et excludunt agnatos & patrem defuncti: ita tamen, ut ſi retentus in familia vita deceſſerit, pater in bonis ejus adventitiis retineat uſumfructum totum quem habuit eo vivo, ut l. ult. §. ult. ſup. ad Tertul. vel ſi emancipatus ſit, in bonis quæ ab eo pervenerunt ad fratres ſuperſtites qui in patris poteſtate ſunt, æque pater habet uſumfructum totum l. 13. hoc tit. vel ſi fratres ſuperſtites ſui juris fuerint, uſusfructus beſſem non quaſi adquiſitum ſibi per eos, ſed quaſi lege conceſſum d. l. ult. §. pen. quod omne ut No. 118. immutaverit, jam ſatis adnotavi ſupra. Quod autem placet Anaſtaſio, ut bona emancipati fratris ab inteſtato omnibus fratribus deferantur ab eo, l. 13. excipit bona à matre profecta, quæ ad eos tantum fratres pertinent, qui ex eadem matre ſunt. un-

de ducitur quod vulgo jactatur, Materna maternis cedere, paterna paternis. Quod item Anaſtaſius dedit fratribus emancipatis,id etiam Juſtinianus dedit l. ult. filiis fratrum emancipatorum, ut ſimul veniant cum filiis fratrum retentorum in familia, hoc quoque caſu non habita diſcretione agnationis & cognationis, & ſimiliter, l. pen. §. ult. pari jure eſſe vult filios fratrum, & filios ſororum, quamvis hi cognati, illi agnati ſint. & ita paulatim eò ventum eſt, ut Novell.118.penitus tolleretur differentia agnationis & cognationis, quæ & civili & prætorio jure recepta erat abrogatâ l 5.7.9. hujus tit. Jura nova paulatim ampliantur & creſcunt, l. 11. §. ſi rem in ff. de leg. 3. & vetera æque ſic diſſuuntur melius quàm diſcinduntur. Videnda ad hæc ſunt, quæ de l. 1. & 11. ſcripſi Obſ. 18. c. 18.

Enarratio.

Tit. LVIII.

Vel ex lege Cornelia) Si apud hoſtes deceſſerint, l. 8. hoc tit.

Juxta Nov. Juſtin. filii fratrum] Quod ſi ſoli ſint fratrum filii, non parentes, non fratres, ſuccedunt in capita, ut ſcribit Cuj. ad d. Nov. CXVIII. & Feudor. libro II. capite XI. quæ fuit Azonis ſententia heic in Summa, num. VII. Odofredi, ut refert Fulgoſius in authent. ceſſante, hoc tit. & aliorum veterum interpretum, diſſentiente Accurſio Azonis ſtudioſo, & Dyno, quem refert Joannes Faber ad d. authent. ceſſante. vide diſputationem forenſem Antonii

Fabri de patrui hereditate inter ſolos fratrum filios.

Aliter quam in linea directa) In linea directa proximior ulteriorem non excludit: ut puta nepos ex alio filio jam mortuo non excluditur à filio, propter jus repreſentationis.

At lex Voconia ultra conſanguin.) §. cæterum 3. Inſtitut. de legit. adgnat. ſucceſſ. Paulus ſentent. libro IV. tit. VIII. §. feminæ.

Secundum Stoicorum ſententiam) Vide Cenſorinum de die nat. cap. V. 5. Chryſoſtomum in D. Pauli epiſt. ad Epheſ. cap. V.

Quod ex Novel.] Novella CXVIII.

In familia retenti vel emanc. l. 11. h. t.] In qua verba illa, *collationibus tamen*, &c. ſubdititia eſſe Cujacius obſervat libro XVIII. cap. XXIII. Certe abſunt à veteri Juliani Brodæi. nec etiam Gallicus interpres Codicis ea adgnovit.

Communia de ſucceſſionibus.

Tit. LIX.

QUid his verbis ſignificatur? an proponi ſub hoc titulo communia quæ ſunt ſucceſſionibus ex teſtamento & ab inteſtato? minime. nec enim in eo ulla lex pertinet ad ſucceſſionem teſtamentariam. an igitur, quia initio hujus libri dixit de ſucceſſionibus inteſtatorum, quæ jure prætorio deferuntur. i. de bonorum poſſeſſionibus, quæ dabantur olim per ſeptem gradus, hodie per quatuor, poſtea vero dixit de hereditatibus inteſtatorum, quæ jure civili deferuntur agnatis ſolis, gentilitio

jure deſuetudine abolito. ac primum quidem ſuis, deinde conſauguineis, tum reliquis agnatis, nunc proponit communia quæ ſunt utriuſque ſucceſſionis civilis & prætoriæ, utriuſque juris civilis & prætorii, quod & ita nominatim eſt expreſſum, l. 2. 5. 10. & in l. 7. nulla ſucceſſio, id eſt, neque civilis, neque honoraria, quo modo etiam explicanda eſt l. 4. conjuncta, l. liber, ſup. de pet. her.& l.Arianus,inf. de lib. cau.quia & apud prætorem ſervus pro nullo habetur, l. 1. D.de jur.del. l. nullo,D .ad legem Corneliam de fal.Nemo etiam dubitat, quin regula l. 8. pertineat ad utramque ſucceſſionem ab inteſtato. itemque definitio, l. 9. quæ S. C. Claudianum oſtendit,non perinde locum habere in libero homine, atque in libera muliere. Nec minus communis eſt l. 6. nam quod in ea eſt de avunculo, idem dici de patruo poteſt. itemque quod l. 1. de bonorum poſſeſſione, idem de legitima hereditate ex Anaſtaſii conſtitutione. Sola eſt l. ult. quæ magis quaſi nodo quodam nectit hunc titulum cum ſequenti, quàm commune quidquam tradit utrique ſucceſſioni & juri,ut & ſupra tit.25. l. ult. magis docuimus poni ad eliciendum vinciendúmque titulum ſequentem, quàm quòd ad illum tit. propriè pertineat.

Enarratio.

TIT. LIX.

Gentilitio jure deſuet. abolito) Vide Cujacium ſup.

Et in l.7.] In qua liber vetus Juliani Brodæi

rectè, *promittitur*, ut in Baſil. ἐπήγγελται.

De bonis maternis, & materni generis.

Tit. LX.

QUæ hactenus dicta ſunt de hereditatibus inteſtatorum ad patresf. pertinent, non ad filiosf. nam lex XII. tab. quæ ſucceſſionum ab inteſtato ordinem fecit, de patref. loquitur, non de filiof. ut M. Tullius retulit, Si paterf. inteſtato moritur, reſumpto patrisf. verbo ex anteriori capite, Paterf. uti legaſſit,&c.& ideo quæ filiusf. relinquit poſt mortem ſuam bona potius aut peculia, quàm hereditates dicuntur. Poteſt enim quædam habere propria aut tanquam propria. Ea vero aut caſtrenſia ſunt ſive militaria, aut pagana: & caſtrenſia, aut quaſi caſtrenſia. & pagana rurſus, aut profectitia, aut adventitia. Caſtrenſia quæ adquirit occaſione armatæ militiæ. Quaſi caſtrenſia quæ occaſione togatæ, urbanæ, forenſis, literatæ militiæ. Profectitia quæ ex re patris in cujus poteſtate eſt, quod proprie patrimonium dicitur, ut bona materna matrimonium Senecæ, Suetonio, Valerio, D. Auguſtino, & bona fraterna Fratrimonium in libro notarum Senecæ. Adventitia quæ alius quilibet ei dedit vel reliquit, ut bona materna & materni generis, de quibus eſt hic titulus. Materna ſunt quæ mater ei dedit vel reliquit. Materni generis, quæ avus aut proavus maternus, avia aut proavia materna. Et caſtrenſia quidem, ac quaſi caſtrenſia propria ſunt filiif. pleno jure, ut nec uſusf. ad patrem pertineat,

nec præmium emancipationis, l. *6*. §. 1. & §. cùm autem tit. ſeq. & mortuo patre præcipua ab eo retinentur, nec conferuntur fratribus, & in his quandiu vivit jure patrisf. fungitur, & teſtamentarium heredem habere poteſt: ſed ſi moriatur inteſtatus, vel capite damnetur ſuperſtite patre, legitimum heredem habere non poteſt, quia pater ea bona tanquam rem ſuam, non tanquam rem hereditatémve filii ſuo jure occupat, atque ita quantum ad ea bona attinet, filiusf. vivit, ut paterf. moritur, ut filiusf. ſi teſtatus non ſit. Sic virgo veſtalis teſtamentarium heredem habere potuit, & tamen ut Labeo ſcribit in commentariis ad leges XII. tab. ei ab inteſtato nemo heres eſſe potuit, ſed bona in publicum redigebantur. Sic ſpado cubicularius principis teſtamentarium heredem habere potuit, non legitimum, ut docui Obſ. 17. c. 24. Profectitia autem bona proculdubio patris ſunt pleno jure, non per uſumfructum tantum, & in eis filiusf. neque teſtamentarium, neque legitimum heredem habere poteſt. Idem olim obtinuit in bonis adventitiis quibuſcunque: Nam & bona materna filiif. patri pleno jure adquirebantur, ut Thalelæus & Accurſius notant rectè in l. 1. hujus tit. & probat l. *6*. in pr. & l. filiusf. *D*. de adq. her. l. 1. §. qui operas ad Tertyl. l. 3. §. verbum de don. int. vir. & ux. l. 1. inf. de lib. exh. At ex edicto Conſtantini, id eſt, l. 1. hujus tit. uſusfructus tantum bonorum maternorum pertinet ad patrem, quod l. 2. trahit etiam ad bona materni generis, ut & ſicut caſtrenſia filiusf. mortuo patre ea præcipua habeat, nec conferat fratribus, ut l. 4. tit. ſeq. l. ult. ſup. de collat. & nihil mutat, ſi pater ſe-

cundis nuptiis occupaverit donum, l. ult. hoc tit. l. de emancipatis, ſup. de leg. her. No. 22. abrogata; l. 3. Çod. Th. eod. tit. Addit edictum Conſtantini debere patrem uti frui boni viri arbitratu, nec tamen ab eo exigit ſatiſdationem fructuariam, ut l. ult. §. ſin autem non habeat tit. ſeq. eundemque actiones ex cauſa eorum bonorum deſcendentes exercere, quia filiif. perſona in judicio legitima non eſt ſine voluntate patris, per ſe, vel per procuratorem, cum & ſuo nomine agat pater perinde, ut ait, ac ſi pleno jure dominus eſſet, & ſuis ſumptibus. Nec tamen jus alienandi vel pignerandi habet. Hanc abſurditatem quam vocat l. ait prætor, D. de ju. delib. hoc caſu admitti. Si quæras quid ſit dicendum ſi poſtea quam ea bona obvenerunt filiofam. is à patre emancipatus ſit, dicam emancipatione uſumfructum, quem in eis bonis jure poteſtatis habuit pater, extingui: Sed pro præmio emancipationis placuiſſe olim, ut pater ſi vellet eorum bonorum trientem retineret pleno jure, l. 1. 2. pen. C. Th. eod. hodie ſemiſſem tantum uſusfr. retinere poſſe, l. 6. §. cum autem tit. ſeq. l. ult. inf. de em. lib. ad remunerandum beneficium emancipationis, quod eſt beneficium bonorum quærendorum, ut ait l. 1. D. ſi à pat. man. fuer. Et rurſus ſi quæras quid ſit dicendum, ſi ea bona obveniant filio jam emancipato, hoc expediet l. 3. quæ patri concedit virilem portionem uſusfructus non tanquam adquiſitam (nec enim per liberam perſonam quidquam adquiri poteſt) ſed tanquam munus lege oblatum reverentiæ patris manumiſſoris.

Enarratio.

Tit. LX.

UT M. Tull. retulit) 11. de Invent. & auctor ad Herenn. libro 1.

Ut bona materna matrimon.) Vide Notas priores ad tit. 1. Inſtitutionis 11. in princ. & Nicolaum Fabrum ad controverſias Senecæ.

Et mortuo patre præcipua) l. cum duobus 52. §. idem Papinianus, D. pro ſoc.

Vel capite damnetur) L. 3. inf. de bon. proſcriptor.

Ut Labeo ſcribit) A. Gellius refert libro 1. capite XII.

Ut Thalelæus) Lib. XLV. Baſ. tit. IV.

Et Accurſius] Et Raphaël Fulgoſius ibidem num 1.

Quod lex 2. trahit etiam] Vetus Juliani Brodæi habet, qui ex patre.

Quia filiifam. perſ. in judicio) L. filiusfamilias 9. D. de oblig. & action.

Vel per procuratorem) Thalelæus Obſervat. in hoc caſu, eum qui alieno nomine agit, procuratorem dare poſſe: regulariter enim qui alieno nomine agit, ſive procurator, ante litem conteſtatam procuratorem dare non poteſt, l. neque 11. ſup. de procur. Cujacius autem ait, patrem ſuo nomine agere.

Nec tamen jus alienandi, vel pigner.] L. 2. h. tit.

Hanc abſurditatem) Eſt enim abſurdum ei cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere, ut eſt in d. l. ait Prætor, §. 2.

Quæ patri concedit vir. port. uſusfructus) Sive unus, ſive plures ſint filii emancipati, pater uſumfructum virilis portionis retinet beneficio conſtitutionis: cum enim in poteſtate eſſe deſierit, pater uſumfructum retinere antea non poterat, ut ait Thalelæus.

Reverentiæ patris manumiſſ.) Ad exemplum patroni, qui non quidem vivi, ſed tamen mortui liberti bonorum pro dimidia parte heres eſt. P. Faber.

De bonis quæ liberis in poteſtate conſtitutis ex matrimonio vel aliter adquiruntur & eorum adminiſtratione.

Tit. LXI.

Bonis maternis & materni generis in hoc titulo adjunguntur l. 1. 3. 4. quæ filiusf. vel filiaf. ex cauſa matrimonii adquirit, puta ex caſu dotis quem maritus, vel ex caſu donationis propter nuptias, quem uxor lucratur ſoluto matrimonio, vel ex hereditate, legato, fideicommiſſo mariti vel uxoris, ut eodem jure ſint, quo dictum eſt tit. ſuperiore, eſſe materna & materni generis. Ab his vero, quæ ex matrimonio adquirunt, rectè l. 2. ſeparat dotem, quam filiæ nomine, aut donationem propter nuptias, quam filii nomine pater dedit, quoniam ea ſine ulla deminutione ad plenum redit ad patrem ſoluto matrimonio, vel ipſo jure, vel ex conventione, ut ait l. ult. ſup. com. utr. jud. quia profectitia eſt, non adventitia. Mortuo autem patre inteſtato filiis ſuperſtitibus, ea dos vel donatio propter nuptias in com-

mune redigitur. Ex teſtamento, ſi collatio bonorum fuerit à patre prohibita nominatim, ut exigit No. 18. adſcriptis heredibus extraneis, filii filiæque dotes ſuas præcipuas habent, quæ ad patrem redierant. Teſtamento autem facto inter ſolos liberos, non habent eas pręcipuas, niſi eatenus quatenus ex bonis ſuis pater aliis filiis dedit ex eadem causâ, vel militiæ adipiſcendæ gratia, d. l. ult. Porro in l. 5. hujus tit. bonis, quæ ex matrimonio filiif. adquirunt, adjunguntur etiam quæ ex ſponſalibus adquirunt, puta munera ſponſalitia, quæ & ſponſalia dicuntur, & ad extremum Juſtinianus generaliter conſtituit l. 6. ut nullorum bonorum adventitiorum dominium adquiratur patri per filiumf. aut filiamf. ſed ut eorum uſufructu contentus ſit. Et ſervandum quibus gradibus res lentè proceſſerit, ne repentinò quo jure populus utebatur, ejus, quod etiam factu difficile eſt, populo mandaretur oblivio. Quæſtionis eſt, mortuo filiof. ad quem hodie pertineant bona ejus adventitia, & an heredem in eis habere poſſit. Et conſtat teſtamentarium heredem eum habere non poſſe, quia filiusf. teſtamenti factionem non habet, niſi de caſtrenſibus, aut quaſi caſtrenſibus bonis ex privilegio militiæ, non item de adventitiis, quæ nec alienare aut obligare poteſt ſine voluntate patris, l. 2. inf. de caſt. pec. mil. teſtamentum facere, nec voluntate patris, qui eorum bonorum uſumfr. habet, l. ult. §. filiis, hoc tit. imo nec ſi eorum quorumdam bonorum uſumfructum non habet, l. Imperator, D. ad Treb. l. pen. ſup. qui teſt. fac. poſ. quia lex XII. tab. quæ jus teſtamenti faciundi dedit, de patref.

loquitur, non de filiof cadémque ratione legitimum heredem non habet, ſed omnia ejus bona pater, qui ſupervixit, occupat jure peculii. etiam caſtrenſia & quaſi caſtrenſia. At ex noviſſimis Conſtitutionibus, ſi liberos filiusf. reliquerit, ad eos bona ejus tranſeunt jure hereditatis potius quàm ad patrem jure peculii l. 3. hoc tit. non quidem profectitia, quæ omnino redeunt ad patrem, à quo profecta ſunt, ſed adventitia, reſervato uſufructu avo paterno, exceptis caſibus quibus parenti nec uſusfructus adventitiorum adquiritur, & ut quidam arbitrantur etiam in caſtrenſibus & quaſi caſtrenſibus pleno jure liberos ſuos heredes habet, ſi teſtatus non ſit ex No. 118. Poſt liberos vocantur fratres ex utroque parente conjuncti una cum matre ſi ſuperſit reſervato uſufructu patri, poſt hos, fratres ex uno parente, æquè reſervato uſufructu patri l. 4. l. 6. §. ſub hac & §. pen. hoc tit. l. ult. ſup. com. de ſucc. l. ult. §. ult. ſup. ad Tertul. l. de emancipatis ſup. de leg. her. Et poſt os omnes pater, non etiam avus paternus licet defunctus in ejus poteſtate fuerit, ſolo uſufructu reſervato avo paterno, l. 3. Poſt patrem avus in cujus poteſtate eſt. At ſupradicta No. hunc ordinem ſuſtulit, defuncto filiof. ſine liberis, patrem & matrem & fratres jure hereditario admittens in bona ejus adventitia pro virilibus portionibus pleno jure, nullo reſervato uſufructu. Atque ita evenit, ut & ſi fratres ſuperſtites ſint in poteſtate patris, virilis portionis eorum uſusfructus non pertineat ad patrem, qui eſt unus caſus quo bonorum adventitiorum, puta fraternorum, uſusfructus non adquiritur patri. Sic vero etiam fit ut filiusf. le-

gitimum heredem in eis nonis habeat,qui non poteſt habere teſtamentarium, ut è contrario in caſtrenſibus teſtamentarium, non legitimum. Quod ad partem illam tituli. Et eorum adminiſtratione,Bonorum adventitiorum quæ liberis adquiruntur adminiſtratio pertinet ad parentem in cujus poteſtate ſunt. Et adminiſtrationis partes eæ, exercere actiones conſentiente filio,niſi abſit vel fari non poſſit l. ult. §. ubi autem in unum, exemplo tutorum l. 1. §. ſufficit D. de adm. tut. utque moris eſt abſentibus jungi infantes l. 22. §. 1. D. de fid. lib. impendere laborem & ſumptum in lites ex fructibus,mancipia alere & veſtire, exigere debitores,ſolvere creditores, nomine filii vendere vel obligare res mobiles aut immobiles legatorum à filio relictorum, vel æris alieni maxime uſurarii exſolvendi gratia. Nomine, inquam,filii,ut l. ult. §. ſin autem æs, & §. ſin autem non habeat,& §. ſed pater quidem, non ſuo nomine l. 6. §. non autem. Item res quæ oneri magis quàm fructui, & pretium ex earum rerum venditione redactum inſumere in rem filii, & uſuras ex fructibus,vel de ſuo fœneratoribus ſolvere, quæ eis debentur ob pecuniam ab eo tardius ſolutam. Denique tueri res ſumma diligentia l. 1. ſup. tit. prox. Nam ut in procuratore,tutore, curatore, ita in quolibet adminiſtratore exigitur aſperitas & diligentia magna Maritalis. Sanè certus & aſper homo, Procuratorem vultu qui præferat ipſo. Sed non quæ ab aliis adminiſtratoribus exiguntur, & à patre deſiderari verecundum eſt, non ut ſatiſdet res ſalvas fore,non ut bona ejus pro officio adminiſtrationis tacito jure obli-

gata ſint, niſi ſecundis nuptiis occupaverit domum, quo caſu non omnium quidem bonorum adventitiorum, ſed eorum tantum nomine, quæ à matre vel à materno genere ad eum vel ad filiumf. pervenerunt, bona ejus filio tacito jure oppignerata ſunt, ut l. *6*. §. ult. hoc tit. l. ſi quis prioris §. ult. ſup. de ſec. nup.

Enarratio.

Tit. LXI.

MAriti vel uxoris] Quid vero ſoceri, aut ſocerus? idem profecto ſentiendum arbitror. P. Fab.

In commune redigitur) ut cætera bona.

Quæ & ſponſalia dicuntur] Vide titulum III. lib. V. in fine.

Nec voluntate patris) L. tam is. 25. §. 1. D. de donat. cau. mort.

De patrefamilias loq.) Paterfamilias uti legaſſit, &c. vide ſup. tit. XXII.

Imo non eſt hæc ratio, ſed ea quam attuli libro II. Semeſtr. cap. XXIII. teſtamentum eſſe actum legitimum, qui per alium fieri nequit, l. nemo alieno, *D*. de reg. jur. nec niſi vera & certa ſcientia, l. in totum omnia, eod tit. Adde, teſtamentum eſſe voluntatis noſtræ, non alienæ ſententiam, l. 1. D de teſtam. velle autem non creditur alienæ ſubditus poteſtati, l. velle, *D*. regul. jur. P. Faber.

Et ut quidam arbitrantur) Cujacius ad Novel. CXVIII. In peculium quoque caſtrenſe, vel quaſi caſtrenſe filius lege ſuccedit pleno jure. Alii in caſtrenſibus, & quaſi caſtrenſ. bonis,

de quibus teſtamentum non fecit, negant habere legitimos heredes liberos ſuos. Vide Fulgoſium heic num. 1.

Teſtamentar. non legitimum] ſupra ibi, eademque ratione.

Solvere creditores]ut creditotem abſolvere in l. & in contraria 37. *D.* de uſur.

Martialis) Libro v. 62. in Marianum.

Verecundum eſt] Sed quæ ab aliis adminiſtratoribus exiguntur, & à patre deſiderari inverecundùm eſt, puta ut ſatiſdet res ſalvas fore, & rationes adminiſtrationis reddat, ut bona ejus, &c.

De hereditatibus Decurionum, naviculariorum, cohortalium, militum & Fabricenſium.

Tit. LXII.

Redit ad hereditates patrumf. inteſtatorum, ut doceat deficientibus legitimis & honorariis ſucceſſoribus, in hereditatem patrisf. inteſtati non continuo admitti fiſcum ex lege Julia caducaria,ſed præferri fiſco quandoque ex Conſtitutionibus perſonas certas, corpora certa: ut moriente decurione inteſtato ſine liberis, parentibus, agnatis, cognatis, uxore, ordo ſive curia in qua is erat ei ſuccedit excluſo fiſco l. 4. hoc tit. l. unica Cod.Theod. de bo. decur. & ſimiliter moriente naviculario, corpus naviculariorum ei ſuccedit excluſo fiſco l. i. hoc tit. quæ merito ſcripta eſt ad præfectum annonæ, quoniam ſub cura & diſpoſitione ejus erat corpus naviculariorum, qui an-

nonæ urbis ſerviunt, & idem cavetur No. Valentiniani de naviculariis amnicis. Item ſi quis eorum qui in legione aut vexilatione comitatenſi, vel cuneo militabat deceſſerit ſine heredibus, ei ſuccedit legio aut cuneus aut vexillatio in qua militabat remoto fiſco l. 2. hoc tit. l. 6. §. ejus qui D. de injuſt. rup. & inde librarii caducorum in caſtris l. ult. D. de ju. im. nec obſtat l. 2. D. de vet. & mil. ſuc. quoniam ex vicinitate legis primæ; & ex inſcriptione, de milite tantum capite damnato & bonis caſtrenſibus accipienda eſt. Additur in l. 3. mortuo cohortali. i. officiali præſidis provinciæ ſine heredibus, cohortales ejuſdem provinciæ ei ſuccedere excluſo fiſco, qui perpetui quidem in provinciis, ſed gregarii & vulgares erant, & quod in Baſil. vel Harmenopulo ex hac l. 3. Εαν᾽ ἐυτελὴς &c. ſic debuit converti, ſi cohortalis, non ſi vilis, tenuis, abjectus homo. Poſtremo l. ult. oſtendit Frabriſcenſi mortuo ſine teſtamento & ſine herede legitimo vel honorario corpus fabricenſium ſuccedere excluſo fiſco. Hi recipiebantur in fabricis publicis ex nominatione totius corporis, quæ pro fide erat, adeo ut ſi quid geſſiſſet Fabriſcenſis, quem corpus nominaſſet in fraudem fiſci, eo nomine fiſco teneretur. Et hi nominatores, creatores dicuntur in hac l. ult. ut jampridem oſtendi eſſe legendum in l. ſi quos, inf. de decur. ut in Baſil. ὡς αν᾽ χειροτονητὰι, non creditores. His vero qui hoc tit. recenſentur corporibus, quæ fiſcum excludunt, etiam adjungi opportet eccleſiam aut monaſterium, cui quis ſe devovit, ſi fortè moriatur nullo herede relicto, l. ſi quis preſbyt. ſup. de epiſc. & cl. & arcam præfecti præ-

torio, mortuo præfectiano ſimiliter, l. 3. inf. de appar. præf. præt. & conſortes liberalitatis principalis, l. 1. inf. ſi lib. Imp. ſoc.

Enarratio.

Tit. LXII.

VEl Harmenopulo] Libro v. tit. VIII. §. 107. Fabricenſi) Fabricenſes, qui arma fabricant in publicis fabricis, φαυρικήσιοι, Cedreno pag. 168. edit. Reg. φαβρικήσιοι, in Baſilicis.

Ex nominatione totius corporis) Fabricenſes enim neceſſe habent in locum defuncti alium ſubſtituere.

Quæ pro fide erat) Pro fidejuſſione erat.

Eo nomine fiſco teneretur) Et ita reip. ratione manebit indemnis, & fabricenſes ſociorum ſuorum ſolatiis fruentur, qui damnis tenentur obnoxii, d. l. ult. in qua rectius legi videtur, *tenentur*, ut in Baſilicis κατέχονται.

FINIS.

ADDENDA

Tomo II.

PAg. 88.lin 32. *confirmat.* Cælius Lactantius lib. IV. capite XXII. *Et quanquam apud bonos judices ſatis habeant firmitatis vel teſtimonia ſine argumentis, vel argumenta ſine teſtimoniis &c.*

Pag. 89. lin. 5. intelligitur. S. Cyprianus in epiſtola XLI. ad Cornelium: *Ad inſtruendos nos manifeſta indicia ac teſtimonia protulerunt.*

P.92 lin.31. fiat. Nicetas epiſcop. Serrarum in catena in Matth. cap. II. v.2. *αἱ παρὰ τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαι ἀξιοπιστότεραί εἰσιν: Inimicorum teſtimonia fide digniora ſunt.*

P 103. lin. 23. confirmaremus Ait. ut græcis *χρῆσαι*, &c. Macarius referente Niceta in catena in Matth cap. V. verſ. 19. *ἐὰν δέ τις ᾖ πένης, καὶ βούληται, τινὰς ἑστιᾶσαι, πάντα κιχρᾶται καὶ σκεύη, καὶ ἱμάτια, καὶ μετὰ τὸ δειπνῆσαι τοὺς κληθέντας, ὕστερον ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποδίδωσιν ὅθεν ἐχρήσατο σκεῦος ἀργυροῦν, ἢ ἱμάτιον ἢ ἕτερον εἶδος: Si quis vero pauper ſit, alioſque voluerit convivio excipere, omnia commodato accipit, tam vaſa, quam veſtes, & cum rogati cœnarunt, unicuique poſtmodum reddit, unde vaſa argentea, aut veſtimenta commodato acceperat, aut aliam quamlibet rem.*

P. 105. li. penult. Mutuum ad uſum; L. item legato 49. §. proinde D. de leg. 3.

P. 182. li. 27. *fratres ſunt.* Homero non ſatis

eſt ſororem dicere, ſed & ſociam addit, IL. IV. Ἄρειος ἀνδρειφόνοιο κασιγνήτη, ἑταίρη τε. Euſtathius. ἐπίτασις γοῦν ἀδελφικῆς φιλίας, καὶ ὁμονοίας τὸ ἑταῖρος

P. 214. l. 2. cap. VII. Quid tamen inter utrumque interſit docet D. Auguſtinus in ſerm. CXX. de diverſ. cap. IX. *Si charitatem modo Deus tanquam pignus dedit per Spiritum ſanctum ſuum, cum eam rem ipſam reddiderit, quia pro ipſa pignus dedit auferendum eſt nobis pipgnus? abſit. Sed quod dedit, hoc implebit. Ideo melius arra, quam pignus. Aliquando enim pretium. Verbi gratia, præparas dare pro ea re, quam tenes bonæ fidei contractu. de ipſo pretio das aliquid, & erit arra, non pignus, quod ſit complendum, non quod auferendum* & ſermone XXI. eorum qui nuper editi ſunt in ſupplemento operum D. Auguſtini parte altera: *Melius enim dicitur arra quam pignus. Hæc enim duo ſimilia videntur inter ſe, ſed tamen habent aliquam differentiam non negligendam. Et pignus quando datur, & arra quando datur, ideo fit, ut quod promittitur impleatur. Sed quando datur pignus, reddit homo quod accepit re completa propter quam pignus accepit. Arra autem quando datur, non recipitur, ſed ſuperadditur ut impleatur.* D. Hieronymus in epiſtolam ad Epheſ. cap. I. ad illa: *Quid eſt pignus, &c. pignus latinus interpres pro arrabone poſuit. Non ipſum autem arrabo quod pignns ſonat. Arrabo enim futuræ emptioni quaſi quoddam teſtimonium & obligamentum datur. Pignus vero, hoc eſt* ἐνέχυρον *pro mutua pecunia opponitur: ut cum illa reddita fuerit reddendi debitum pignus à creditore reddatur.* li. pen. lege ἐνέχυρον.

P. 213. lin. 20. ἢ κῆνσον: D. Chriſoſtomus

apud auctorem catenæ in Matthæum cap. XVII. verſ. 26. κῆνσος δὲ καὶ τέλος εἰ καὶ ταῖς λέξεσι διαφέρουσιν, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἑρμηνεύονται. κατὰ μὲν τοὺς ἕλληνας τέλος, κατὰ δὲ τοὺς ῥωμαίους κῆνσος: *Cenſus, & tributum vocibus differunt, notione conſonant. Quæ enim vox græcis tributum ſonat, apud Romanos cenſus eſt* Heſychius, Suidas.

P. 261. lin. 20. conducere publica. Seneca epiſt. CI. *Qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quæſtus, acceſſerat.*

Ejuſd. pag. lin. 27. *habebit*. Gregor. Tur. Mir. lib. CXLIV. *Recognoſcit ſe amiſiſſe publicum quod ferebat.*

P. 299. lin. 17. *habent* D. Auguſtinus ſermone XXXIV. de diverſ. *Convincunt te tabulæ, quæ ſcribuntur in matrimonio. Pactus es quem admodum duceres: ſonat tibi ſcriptura pactionis, liberorum procreandorum cauſa.*

P. 312. lin. 4 vocavit S. Baſilius in epiſtola I. ad Amphilochium can. IV. ſcribit, trigamiam à quibuſdam conjugium non appellari, ſed polygamiam, vel potius fornicationem coërcendam & in epiſtola 3. can. 80. τὴν δὲ πολυγαμίαν οἱ πατέρες ἀπεσιώπησαν ὡς κτηνώδη, καὶ παντὶ ἄσ ἀλλοτρίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων: *Patres polygamiam ſilentio pretermiſcere ut belluinam, & penitus ab hominum genere alienam.* Eccleſia tamen probavit, aut certe permiſit. D. Hieronymus in epiſtola LIV. ad Marcellam: *Nos ſecundas nuptias non tam appetimus, quam concedimus.* Hæc autem inter ſe longe differunt. Idem in epiſtola XI ad Ageruchiam: *Aliud eſt quod vult Apoſtolus: aliud quod cogitur velle. ut concedat ſecunda matrimonia, meæ eſt incontinentiæ, non illius voluntatis.* Joannes Hieroſolimitanus in

Matth. cap. xix: *Aliud eſt permittere, aliud eſt præcipere: Quod enim præcipimus, ſemper placet: quod autem permittimus, nolentes permittimus: quia malam volontatem hominum ad plenum prohibere non poſſumus.* D. Auguſt. &c.

Ejuſd. pag. lin. 11. *quam uri.* Secundum igitur matrimonium fornicationis remedium cenſendum eſt, non impudicitiæ adminiculum: ſive ut ait S. Baſilius in epiſtola cxcvii. πορείας παραμυθία ὁ δεύτερος γάμος, οὐχὶ ἐφόδιον εἰς ἀσέλγειαν Certe apud paganos etiam laudatæ fæminæ univiræ. Propertius iv. eleg. ult.

Jungor Paule tuo ſic diſceſſura cubili,
In lapide hoc uni nupta fuiſſe legar.

Et paulo poſt hoc filiæ mandat:

Filia tu ſpeciem cenſuræ nacta paternæ
Fac teneas unum nos imitata virum.

Ejuſd. p. l. 26. Stromate tertio.

Ut quas femina facit] Immaturæ etiam dicuntur quas mas facit. Plinius in epoſtola 11. libri iv. *Audies brevi nuptias lugentis, nuptias ſenis: quorum alterum, immaturum, alterum ſerum eſt.*

P. 316. l. ult. ad finem Scholiaſtes Horatii in Od. 24. libri 3. *Dos eſt donum puellarum nubentium.*

P. 353. lin. 14. in ſecunda parte.

Neque naturales ſunt) improprie naturales dicuntur. D. Auguſtinus ſerm. lxi. 1. de diverſis: *Nam & de feminis quæ uxores non ſunt, generant homines filios, & dicuntur filii naturales & præponuntur eis filii conjugales.* vide quæ diximus in comment. ad Inſtit. tit. de Nupt.

P. 357. liv, pen. *à vento educier.* Huc facit illud Demoſthenis in oratione de Cherſoneſo. πόθεν,

γαροίεσθε ἄλλοθεν τ̀ μήτε λαβόντα παρ' ἡμῶν μηδὲν, μήτε αὐτὸν ἔχοντα ὁπόθεν μισθοδοτήσει στρατιώτας τρέφειν; ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; οὐκ ἔστι ταῦτα: *Nam unde alias eum qui nec à vobis quicquam accepit, nec ipſe habet unde ſtipendia ſolvat, milites alere putatis? num de aëre? minime id quidem. vivre de l'air.* v. Joannem Druſium in Oſeam cap. XII.

P. 444. li. 4. *ſervus.* Adde Arriani Epict. libro III. capite XXVI.

P. 562. li. 29. cadunt in fiſcum) Ammianus Marcellinus libro XXXI. *ut ſunt in palatiis nonnulli alienarum rerum avidi, ſi quid caducum, vel aliud petiiſſet ex uſu, &c.*

FINIS.

ANT 1318621

Digitized by Google

[illegible] by Goog

Digitized by Google

XX
B25